

Akademia

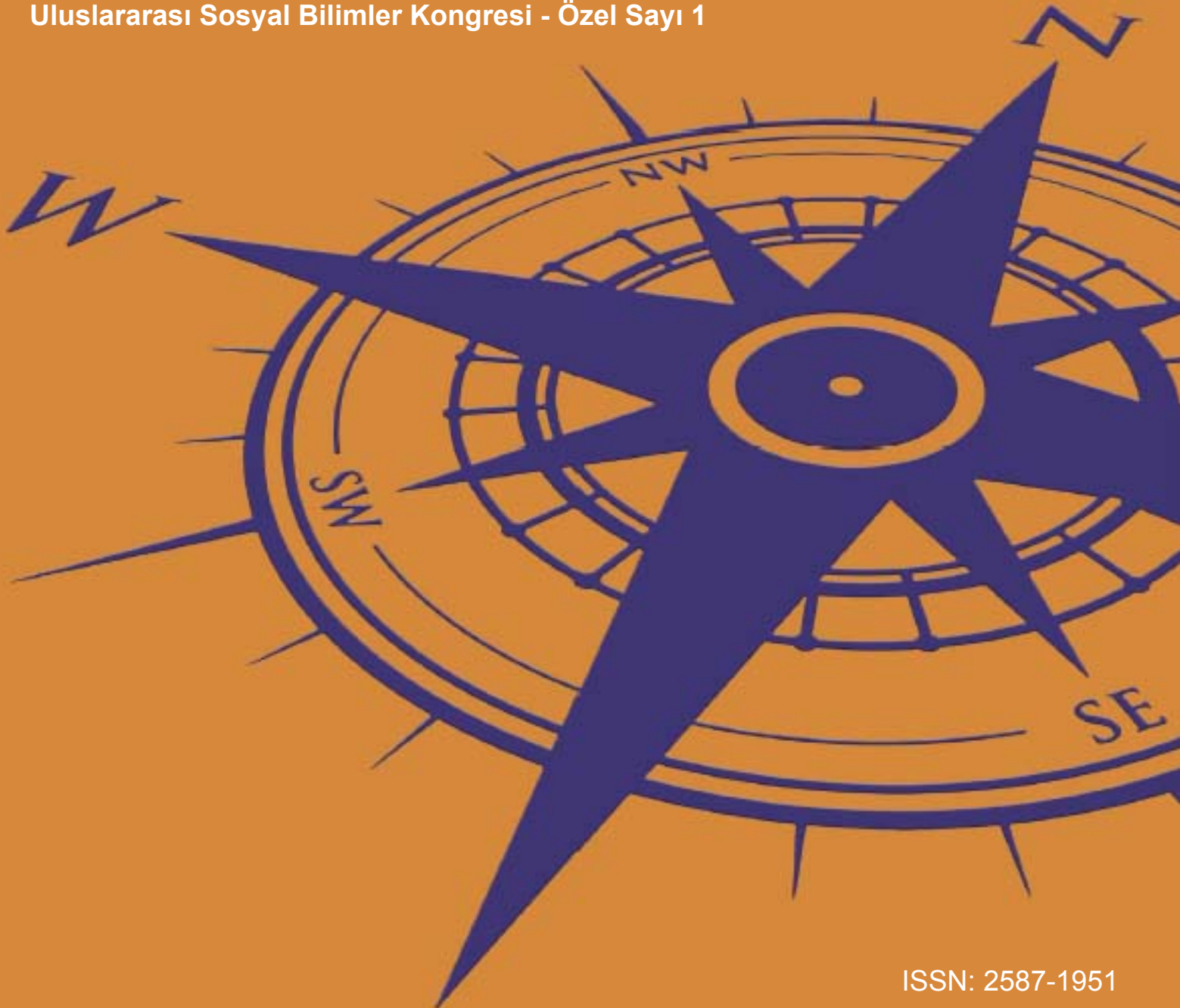
Sosyal Bilimler Dergisi

Academia Journal of Social Sciences

Yıl/Year : 2018

International Congress of Social Science - Special Issue 1

Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi - Özel Sayı 1

ISSN: 2587-1951

Derginin Künyesi

Akademia Sosyal Bilimler Dergisi
Academia Journal of Social Sciences
Yayıncı: Biyosistem Yayınevi

Yayıncı

Editör

Prof. Dr. Recep KÜLCÜ

Dergi Hakkında

Akademia Sosyal Bilimler Dergisi (Academia Journal of Social Sciences) 2015 yılı itibarıyla yılda bir kere yayınlanan hakemli bilimsel bir dergidir. Dergimizde sosyal bilimler alanlarında, uluslararası bilimsel niteliklere sahip çalışmalar yayınlanmaktadır. Akademia Sosyal Bilimler Dergisi, uluslararası alan indeksleri olan; Researchbib Index, AcademicKeys, General Impact Factor, International Institute of Organized Research, Eurasian Scientific Journal Index, Asos Index, Journal Factor ve Copernicus index tarafından taranmaktadır.

Özel Sayı / Special Issue

5. ASM Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi
5th ASM International Congress of Social Science

Yayın Kurulu

- Prof. Dr. John Gathegi (University of South Florida, Tampa, US)
Prof. Dr. Shery Xie (Renmin University Of China)
Prof. Dr. Eun G. Park (McGill University, Canada)
Prof. Dr. Irena Žemaitaitytė (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Prof. Dr. Ionut Serban (University of Craiova, Romania)
Prof. Dr. Özgür Külcü (Hacettepe University, Turkey)
Prof. Dr. Şahin Filiz (Akdeniz University, Turkey)
Prof. Dr. Recep Külcü (Biyosistem Publisher, Turkey)
Assoc. Prof. Dr. Hrvoje Stancic (University of Zagreb, Croatia)
Assoc. Prof. Dr. Carmen Chasovschi (Stefan cel Mare University of Suceava, Romania)
Assoc. Prof. Dr. Nilüfer Negiz (Suleyman Demirel University, Turkey)
Dr. oec. Viktorija Šipilova (Daugavpils University, Latvia)
Dr. Choy Yee Keong (Keio University, Tokyo, Japan)

İçindekiler

İçindekiler.....	1
Turkey's Capitalist Economic System Transition Process As A Public Policy Analysis Bir Kamu Politikası Analizi Olarak Türkiye'nin Kapitalist Ekonomik Sisteme Geçiş Süreci	3
Comparison of Development Level of Metropolitan Cities in Different Countries (London, Istanbul, Dhaka) on Spatial Transformation Gelişmişlik Düzeyi Farklı Ülkelerdeki Metropol Kentlerin (Londra, İstanbul, Dakka) Karşılaştırılması	16
Plants of Cappadocia According to the Ancient Sources Antik Kaynaklara Göre Kappadokia Bölgesi Bitkileri.....	27
New Generation of Employment and Its Future Yeni Nesil İstihdam ve Geleceği	47
A Review on Musibet-i Fahreddin, the First Tragedy of Azerbaijan Theater Azerbaycan Tiyatrosu'nun İlk Trajedisi Musibet-i Fahreddin Üzerine Bir İnceleme	61
Political Interest and Participation Effect of Political Science and Public Administration Education: The Case of Süleyman Demirel University Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Eğitiminin Siyasal İlgi ve Katılıma Etkisi: Süleyman Demirel Üniversitesi Örneği	74
An Example of the Conflict Between Morality and Law in the Ancient Times: Crito Dialogue Ahlak Hukuk Çatışmasının Antik Çağdan Örneği: Kriton Diyaloğu	94
Conservation Problems of Folk Architecture As a Result of Globalization: The Case of Eskişehir Odunpazarı Küreselleşme Sonucu Halk Mimarisini Koruma Sorunları: Eskişehir Odunpazarı Örneği	100
The Comparative Analysis for Conformity of Strategic Plans of Municipalities with Strategic Planning Guide Belediyelerin Stratejik Planlarının Stratejik Planlama Kılavuzuna Uygunluk Açısından Karşılaştırmalı Analizi ..	111
E-Marketing Relationships eith E-Mail Elektronik Posta ile E-Pazarlama İlişkisi	120
A Qualitative Research Related to the Occupation of Medical Secretary Tıbbi Sekreterlik Mesleği ile İlgili Nitel Bir Araştırma	134
Evaluation of Gated Communities in Antalya in the Context of Universal Design Principles Antalya Kentindeki Kapalı Konut Yerleşkelerinin Evrensel Tasarım İlkeleri Bağlamında Değerlendirilmesi	149
The Place of Philosophical Treatment in Children's Psychological Development and Mental Problems Çocukların Psikolojik Gelişim ve Ruhsal Problemlerinde Felsefi Sağaltımın Yeri	159
Innovative Competitive Approach of Business Managers: A Scale Development Study İşletme Yöneticilerinin Yenilikçi Rekabet Yaklaşımı: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması	166
The Role of Social Communication in Creating Environmental Awareness Çevre Farkındalığının Oluşturulmasında Toplumsal İletişimin Rolü	188
The Analysis of the Factors Affecting House Ownership in Turkey Türkiye'de Konut Sahipliğini Etkileyen Faktörlerin Analizi	197
Contribution to Art Education of Training Utopian İsmail Hakkı Tonguç Eğitim Ütopyacısı İsmail Hakkı Tonguç'un Sanat Eğitimine Katkısı	207
An Education Volunteer: Malala Yousafzai Bir Eğitim Gönüllüsü: Malala Yousafzai	215

History of Military Lessons in High Schools Liselerde Verilen Askerlik Derslerinin Tarihçesi	223
Outlook on Women Education in Turkey Türkiye'de Kadın Eğitime Bir Bakış	233
The History of Parchment and Decorative Collections Parşömenin Tarihi ve Dekoratif Koleksiyonları	242
Basic Qualifications of Primary and Secondary Schools Where the Industry 4.0 Process Journalist Will Educated Sanayi 4.0 Süreci Gazetecisinin Yetiştirileceği İlk ve Ortaöğretim Kurumlarının Taşması Gereken Temel Nitelikler	252
The Harmonization Studies of Journalists Who Exposed Industry 4.0 Process and Effects of This Process Gazetecilerin Sanayi 4.0 Süreciyle Sektöre Gelen Değişim Ve Dönüşüme Uyum Çalışmaları	263
Features and Qualifications of Higher Education Institutions That Will Train the Journalist of Industry 4.0 Process Endüstri 4.0 Gazetecisinin Yetiştirileceği Yükseköğretim Kurumlarının Taşması Gereken Fiziki Özellikler ve Genel Nitelikler.....	273
The Media-Addicted Individuals and Negative Socio-Economic Influences of Their Loss of Time on Media Medya Bağımlısı Bireyin, Medyada Harcadığı Fazla Zamanın Bireye Sosyo-Ekonomik Zararları	282
The Effects of Experiential Value on Customer Satisfaction: A Research on E-Commerce Sites Deneyimsel Değerin Müşteri Memnuniyetine Etkisi: E-Ticaret Siteleri Üzerinde Bir Araştırma	291
Effects of Agricultural Support Corn Agriculture in Turkey Türkiye’de Tarımsal Desteklerin Mısır Tarımına Etkileri	307
Importance and Development of Agriculture Producer Organizations in Turkey Türkiye’de Tarımda Üretici Örgütlenmesinin Önemi ve Gelişimi	318
Refugee Women as Subaltern Femininity of Emphasized Femininity: Attitudes Towards Syrian Refugee Women Vurgulanmış Dişillığın Madun Dişillikleri Olarak Mülteci Kadınlar: Suriyeli Mülteci Kadınlara Yönelik Tutumlar.....	330
Panslavism and the Reasons of its Failure Panslavizm ve Başarısızlık Sebepleri	345
Climate Change: Global, Regional and Urban Effects İklim Değişikliği: Küresel, Bölgesel ve Kentsel Etkileri	353
Turkey as a Nuclear State: A Hypothetical Study Nükleer Bir Devlet Olarak Türkiye: Hipotetik Bir Çalışma.....	371
The Nietzsche's Possibilities of Philosophical Counseling in the Concept of Decadence Nietzsche'nin Decadence Kavramı Bağlamında Felsefi Sağaltımın İmkanları.....	383
Hegemonic Masculinity and Violence Hegemonik Erkeklik ve Şiddet	393
The Use of Natural Resources in Sustainable Agriculture Sürdürülebilir Tarımda Doğal Kaynakların Kullanımı	398
Sustainable City in the Perspective of European Union Policies Avrupa Birliği Politikaları Perspektifinde Sürdürülebilir Kent.	408
Internet Journalism and Work: A Study on the Axis of Labor Process İnternet Gazeteciliği ve Çalışma: Emek Süreci Ekseninde Bir İnceleme.	426

Bir Kamu Politikası Analizi Olarak Türkiye'nin Kapitalist Ekonomik Sisteme Geçiş Süreci

Özkan YALÇIN^{1,*}

¹Süleyman Demirel Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Isparta, Türkiye

*ozkan_yalciin@hotmail.com

ÖZET

Feodalizmin sona ermesinden sonra batı dünyasında egemen sistem haline gelen kapitalizm, yaşanan tarihsel süreçle beraber hızla evrensel bir sistem haline gelmiştir. Kapitalizm, 21. yüzyılda belki de tarihinin en olgun çağına girmiş bulunmaktadır. Kapitalizmin bu olgunluğa ulaşmasının temelinde ise tarihsel süreç içerisinde politik-ekonomik pratiklere dayalı yaşanan dönüşümler yatmaktadır. Devletin rolü de yaşanan bu pratiklere bağlı olarak zaman zaman farklılaşmıştır. Devlet yeri geldiğinde bir kapitalist gibi piyasaya girmiş, yeri geldiğinde ise kapitalisti koruyucu, kollayıcı politikalar izlemiştir. Devletin tarihsel süreç içerisinde daimi ve temel görevi kapitalist sistemin işlevselliğini sağlayacak düzenlemeleri yapmak ve hayata geçirmek olmuştur.

Bu doğrultuda, kapitalizmin işlevselliğini sağlayacak gelişim ve koruma faaliyeti ise devletin organları vasıtasıyla yapılan düzenlemeler ile sağlanmıştır. Kapitalizmin işlevselliği için özel mülkiyet hakları güvence altına alınmış, devletin savunma, emniyet ve hukuk gibi yapısal ve işlevsel düzenlemeleri bu koşulları sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. Dahası, piyasalar kapitalizmin işlevselliğini sağlayacak düzeyde değilse, devlet eliyle yaratılmıştır. Buna benzer bir durum Osmanlı İmparatorluğu'nu çöküşüyle beraber Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşanmış, sermaye birikiminin olmasına rağmen kapitalist sistemin kurulması ve korunması zaman almış, bu süreç devletin uyguladığı politikalarla desteklenmiştir. Hazırlanan bu çalışma bu kapsamda, Türkiye'de kapitalist üretim sisteminin kurulması, geliştirilmesi ve işletilmesi yönelik hazırlanan politikaları incelemiştir. Yaşanan süreci sayısal veriler ve yasalar ışığında irdeleyerek, bir kamu politikası analizi yapmayı amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Kapitalizm, Türkiye, Kamu Politikası, Devlet Desteği, Değişim.

Turkey's Capitalist Economic System Transition Process As A Public Policy Analysis

ABSTRACT

Capitalism, which became a dominant system in the western world after the feudalism of sona, quickly became a universal system with the historical process. Capitalism, perhaps in the 21st century, has entered the age of its most mature. On the basis of this, the historical transformations are based on political-economic practices. The role of the state varies from time to time depending on political-economic practices. When the state came to its place, it entered the market like a capitalist, and when it came to its place, it watched politics protecting and protecting capitalist. In the historical process, the state's permanent and fundamental task has been to make and implement regulations that will ensure the functioning of the capitalist system.

In this direction, the development and conservation activity that will provide the function of capitalism is provided by the regulations made by formal government structures. Private property rights have been secured for the functioning of capitalism, and structural and functional regulations, such as the state's defense, security and law, have been rearranged to provide these conditions. Moreover, if the markets were not at the level of providing capitalism functionality, the state was created. In a similar situation occurred in the Republic of Turkey, together with the collapse of the Ottoman Empire, although the establishment of the capitalist system of capital accumulation and protection have taken the time, this process is supported by policies implemented by the government. At this point, this study aims to make an economic and political public policy analysis by examining the policies (the establishment of the capitalist system of production in Turkey, prepared for the development and operation) that and the process in question in the light of numerical data and laws.

Keywords: Capitalism, Turkey, Public Policy, Subvention, Alteration.

GİRİŞ

Feodalizmin sona ermesinden sonra batı dünyasında egemen sistem haline gelen kapitalizm, evrensel bir sistem olma yolunda ilerlemektedir. Kapitalizm, 21. yüzyılda belki de tarihinin en olgun çağına girmiş durumdadır (Güzelsarı, 2007: 13). Kapitalizmin dünya ölçeğindeki küreselleşmesini hızlandırılması ve kapitalizmin evrensel bir sisteme dönüştürme sürecinde, devletlerin değişen siyasi, ekonomik ve yönetsel anlamda izlediği politika değişikliklerinin de büyük bir payı vardır. Bu doğrultuda işleyen kapitalist devlet daha çok üretken sermayeye dayalı birikim sürecini desteklemekte ve dönüşümün gerekli kıldığı ekonomik, yasal ve politik araçlarını inşa etme eğilimindedir.

Bu sistem çerçevesinde kapitalist sisteme eklenmek isteyen Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde büyük kapitalist devletleri izlemiştir. Bu amaç doğrultusunda, 20. yüzyılın ilk çeyreğinden 21. yüzyılın ilk çeyreğine uzanan dönemde Türkiye'de kapitalizm hızla gelişmiş. 1919-1923 döneminde gerçekleşen siyasal devrimle eski devlet aygıtının yerine yeni bir devlet kurulmuştur. Ayrıca, kapitalizmin önkoşullarından biri sayılabilecek siyasal bağımsızlık sorunu çözülmüştür. Böylelikle, 1920'li ve 1930'lu yıllarda gerçekleşecek sosyal devrimin önkoşulları hazırlanmıştır. Bu yıllarda kapitalist sistemin alt yapısını oluşturan siyaset, hukuk, eğitim, ideoloji, kültür gibi hayatın birçok alanında yeniden düzenlenmeler yapılmıştır. Kapitalizm öncesi toplumsal biçimler yerlerini kapitalizmin hızla gelişebileceği bir dünyaya bırakmıştır. Bu gelişmeler üretici güçlerin Türkiye'de küçümsemeyecek boyutlarda gelişmesinin önünü açmıştır (Atılğan, 2012: 323).

Osmanlı döneminin mirasını devir alan 1923 yılında kurulan Cumhuriyet'in kapitalist üretime geçmesi ise kolay olmamıştır. Geç kapitalistleşen ülkelerde kapitalist üretimin egemen hala gelmesi, bu tarz üretimin temel dinamiklerinin oluşturulması hemen gerçekleştirilemediği gibi gelişmiş ülkelerin izlediği aşamaları da takip etmeyip farklı bir çizgi de ilerlemiştir. Gelişmiş ülkeler elbirliği, manüfaktür, makineli üretim ve fabrika sistemine geçiş dönemlerini tecrübe ederek kapitalist sistemin gerektirdiği toplumsal ve ekonomik yapıları kurarken, geç kapitalistleşen bir ülke olarak Türkiye, Osmanlı'dan devraldığı tarıma dayalı ekonomik yapıyı dönüştürerek sanayileşmeye çalışmıştır. Bu sanayileşme çabalarının 1950'lerde egemen unsur olmaya başlamasıyla üretim ilişkilerinde ve toplumsal yapılarda kapitalist üretim ilişkileri hakim olmuştur. Devletin kapitalist sistemi kurmak, işletmek, korumak adına izlediği politikalarında zaman zaman farklılaştığı görülmektedir. Devlet yeri geldiğinde bir kapitalist gibi piyasaya girmiş, yeri geldiğinde ise kapitalisti koruyucu, kollayıcı politikaları benimsemiştir. Devletin piyasaya girmesi kapitalist sistemin çöktüğü ya da terk edildiği anlamına da gelmemektedir; dahası sistemi korumak kollamak adına yapılan yöntemsel bir farklılığı bize göstermektedir. Kapitalist üretim sistemini benimseyen devletin daimi ve temel görevi kapitalist sistemin işlevselliğini sağlayacak düzenlemeleri yapmak ve hayata geçirmek olmuştur.

Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze uzanan bir dönemin politik ve ekonomik dönüşümlerin analizini yapmayı hedefleyen bu çalışma, devletin oluşturduğu politikalarla ekonomik dinamikler arasında karşılıklı bir bağımlılık olduğu varsayımına dayanarak hazırlanmıştır. Bu çalışma temel olarak gelişen ve dönüşen dinamikleri daha iyi gösterebilmek için kronolojik bir sıra ile ilerlemiştir. Ekonomik ve politik gelişmelerin, kendine özgü nitelikleri ile incelenmesi, hem var olan durumun anlaşılması, hem de yeni çözümler yapılması adına bir ön koşul niteliğini taşıdığından, çalışmanın literatüre ufakta olsa bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. Kavramsal ve Kuramsal Bir Çerçeve

19. yüzyılla birlikte yoğun olarak kullanılmaya başlanan kapitalizm kavramının birçok akademisyen ve yazar tarafından ele alınmış ve çeşitli açılardan tanımlanmıştır. Özel, kapitalizmi piyasaya tümüyle hakim olmak ve onu kontrolü altında tutmak isteyen iktisadi üretim tarzı olarak tanımlamıştır (1995). Weber ise kapitalizmi rasyonalite ile ilişkilendirerek açıklamıştır. Weber için kapitalizm, "kesinlikle sınırsız kar etme güdüsü değildir, aksine olsa olsa bu güdünün akıl tarafından dizginlenmesidir. Başka bir deyişle, Weber için kapitalizm, akılcı iktisadi üretim sistemidir (Weber, 1999: 17). Marx'a göre kapitalizm, "temelde üretim ile emek arasındaki yabancılaştırıcı ilişkiye dayandırmaktadır. Buna göre, eğer bir yerde üretim araçlarını kontrolü altına almış, onu tekelleştirmiş bulunan sermaye sahipleri (burjuvazi) ve bu üretim istihdam edilmek üzere beden gücünü belli bir ücretle işverene arz eden işçiler (proletarya) var ise, orada kapitalizmin özü oluşmuş demektir (Marx, 2014).

Her sistem gibi Kapitalizm'de bir birden bire ortaya çıkan bir olgu değildir. Belli bir tarihsel süreç içerisinde belli aşamalardan geçerek günümüzdeki halini almıştır. Kapitalizm gelişim sürecini açıklayan en temel teori Marx tarafından ortaya konulan "Kapitalist Gelişim Teorisi"dir. Bu teoriye göre kapitalist üretimin en belirgin özelliklerinden birisi, meta üretimi olmasıdır. Sistemde üretim meta pazarında yapılır; üretimin amacı doğrudan tüketim değil, değişimdir (Marx, 2014: 111-112). Temel kural olan, ilk önce ürünün satılarak paraya dönüştürülmesi, sonra da ikinci bir işlemle diğer ürünün satın alınmasıdır. Meta-Para-Meta hareketi aslında Meta-Para ve Para-Meta olmak üzere iki evreden oluşur, bu yalın meta dolaşımı olarak adlandırılır. Meta-Para-Meta dolaşımında para basit bir dolaşım aracı olarak işlev görmektedir ve dolaşımı kolaylaştırmaktadır. Fakat kapitalist üretim sisteminin temel noktası bu basit dolaşım ilişkisi gerçekleştirmek değildir. Kapitalist sistemde üretim kar elde etmek için yapılır. Üretimin amacı ihtiyaçların karşılanması değil, artık-değer yani kar elde edebilmektir. Metalar satılmak ve artık-değer elde etmek için üretilirler.

Meta dolaşımı, sermayenin sadece başlangıç noktasıdır. Sermayeyi tanımlayan, değerini kendini genişletmesi ya da artık-değer elde edebilme yeteneği ve gücüdür. Bununda kendi başına basit meta dolaşımıyla sağlanması mümkün değildir. Basit meta dolaşımının biçimi, Meta-Para-Meta, yani metanın paraya dönüşmesi ve paranın yeniden metaya dönüşmesi, satın almak için satmaktır. Sürecin sonunda varılan nokta Paranın-Para ile mübadelesidir. Buna rağmen sermayenin genel formülü Para-Meta-Para olarak ifade edilmektedir (Marx, 2014: 152). Burada, basit meta dolaşımının aksine, süreç meta ile değil para ile başlar ve daha fazla para yani daha fazla değerle sona erer. Eğer başlangıçtaki Para ile sondaki Para aynı ise bütün bu olanlar anlamsız bir süreci ifade eder. Bu nedenle, kapitalist bakımından anlamlı olan süreç, başlangıçta ki Paranın sondaki Paradan büyük olduğu bir Para-Meta-Para sürecidir. Bir başka deyişle, kapitalist, değişim alanına belirli bir miktar para koyan ve buradan daha fazla miktarda para (daha doğrusu değer) çeken kişidir. "Öte yandan, bu aynı zamanda paranın sermayeye dönüştüğü süreçtir. Paranın sermayeye dönüşümü, artık-değer üretmek üzere kullanılması anlamına gelir" (Öztürk, 2008: 13-14). Kapitalist sistemin oluşması için tek başına artı değer üretilmesi yeterli değildir. Burada önemli bir diğer nokta Para-Meta-Para dolaşımı sağlanırken, emek-gücünün, yani insanın eğinin alınıp satılan bir nesne (meta) haline gelmesidir.

Kapitalist üretim gerçekleşebilmesi için artık-değer üretiminden söz edebilmek şarttır. Ancak, bir toplumda kapitalist üretimin başlaması ve bütün bir toplumsal üretim sistemini egemenlik altına alabilmesi için de belirli bir zaman gerekir. Marx'a göre, kapitalizmin doğuşunda, elbirliği evresi yerini manüfaktür evresine bırakmış, bu da sırası geldiğinde makineli üretim ve fabrika sistemine giden yolu açmıştır. Bununla birlikte, kapitalist gelişme çerçevesinde ilkin elbirliği ve bunun ardından manüfaktür evreleri, her ne kadar kapitalist üretime giden yolu açmışlarsa da toplumsal üretim yapısını ancak belirli sınırlar içinde

değiştirebilmişlerdir (Marx, 2014). Tarihsel gelişmesinin belli bir aşamasında, manüfaktürün dayandığı dar teknik temel, manüfaktürün kendi yarattığı üretim gereksinimleri ile çatışır hale gelmiş, bu durum ancak makineli üretimle, büyük sanayinin doğuşuyla ortadan kalkmıştır. Bu sistem belli bir gelişme düzeyine ulaştıkça, hazır bulduğu ve bu arada eski şekli içerisinde gelişmesini sürdüren temeli yıkmak ve kendi üretim yöntemlerine uygun bir temeli yeni baştan kurmak zorunda kalmıştır. Bu yüzden, büyük sanayinin gerçek bir sistem halini alabilmesi, ancak kendi temelini kendisi oluşturmaya başladığında söz konusu olabilmektedir (Öztürk, 2008: 15-16). Kapitalist üretimden söz edebilmek için artık-değer üretiminden ve bunun gerektirdiği üretim ilişkilerinden söz edebilmek gerekir.

2. Kapitalist Üretimin Kısaca Tarihsel ve Toplumsal Gelişimi

Kapitalist üretimin dünya geneline kademeli bir şekilde yayıldığı söylenebilir. 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyılın ilk yarısını kapsayan ilk aşamada İngiltere, Belçika, Hollanda ve Fransa gibi bir grup kıta Avrupa'sı ülkesi, 19. yüzyılın son üçte birlik bölümünü içeren ikinci dalgada ABD, Almanya ve Japonya kapitalist üretime geçiş yapmıştır (Öztürk, 2011: 42). Buna karşılık İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen 20-25 yıllık dönemde, 20. yüzyılın üçüncü çeyreğinde Türkiye'nin de dahil olduğu bir grup ülke kapitalist üretim sistemine geçmiştir. Geç kapitalistleşen bu ülkeler; Türkiye, Güney Kore, Tayvan, Brezilya, Hindistan, Meksika, Endonezya, Malezya, Tayland, Arjantin ve Şili gibi birkaç 'üçüncü kuşak' kapitalist sanayi ülkelerini içermektedir (Amsden, 2007:17-18). Kapitalist üretimin dördüncü ve son dalgası ise, 20. yüzyılın son çeyreğinde, Sovyet Bloğu'nun dağılması sonucunda kapitalizme topluca geçiş yapan ülkeleri ve Çin'i kapsadığı söylenebilir.

Erken kapitalistleşen Avrupa ülkelerinde kapitalist sürecinin ilk aşamalarını Kapitalist Gelişim Teorisi uygun bir şekilde elbirliği, manüfaktüre, makineli üretim ve fabrika dayalı üretim oluştururken, Türkiye gibi ülkelerde kapitalist üretime geçiş Batı ülkelerdeki tarihsel sırayı izlemediği için kapitalist üretim doğrudan doğruya makineli üretimle, fabrikalarla başlamış durumlardadır. Türkiye'de böyle gecikmeli bir sürecin yaşanmasının da; geç kapitalistleşen ülkelerde kapitalist üretime geçişin mantıksal-tarihsel koşulların sağlanmaması, ticari sermaye birikiminin kesintiye geç uğraması ya da sürdürülemez hale geç bir şekilde gelmesi, kapitalist üretime geçişi sağlayabilecek nicelikte para-sermaye birikiminin geç bir şekilde oluşması, ve üretim araçlarının (makinelere ve teknoloji, know-how gibi bileşenlerin) ithalinin hemen sağlanamaması gibi koşulların etkili olduğu söyleyebiliriz. Türkiye'nin kapitalist üretime geçiş için koşulların ancak 1950'lerde sağlandığını söyleyebiliriz (Öztürk, 2008: 28).

3. Bir Kamu Politikası Olarak Türkiye'de Kapitalist Sisteme Geçiş Süreci

Türkiye Cumhuriyetinin gelişen ve değişen ekonomik-siyasi politikaları anlayabilmek için öncelikli olarak süreci Osmanlı İmparatorlu döneminden başlayarak ele almak gerekir. Bu yüzden Türkiye kapitalizmin inşa sürecine geçmeden önce çalışmanın ilk bölümünde Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemindeki ekonomik ve politik yapıda yaşanan değişimler ele alınmıştır. Sonraki aşamada ise Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşanan dönüşüm incelenmiştir.

3.1. Osmanlı Dönemi İzlenen Politikalar

Osmanlı'da kapitalist üretim süreci, Osmanlı'nın gerilemesi ile başlamış, bununla beraber Osmanlı'nın gerilemesi kapitalist üretim sistemine geçişin tek unsuru olmamıştır. Avrupa'da kapitalizminin yükselişi ile birlikte dünyanın bir yanda mamul mal ihraç eden emperyalist ülkeler, bir yanda da henüz kapitalist üretime geçememiş olan tarım ürünü ve hammadde ihraç eden sömürge ve yarı-sömürge ülkeler biçiminde bölünmüş olması da Osmanlı'nın

kapitalist üretime geçişinde etkili olan önemli bir unsurdur (Bina ve Yaghmaian, 1991: 113-114). Osmanlı'da kapitalistleşme yönünde ilk adımları 19. yüzyılda, özellikle Ege ve Akdeniz bölgelerinde ticari tarımın gelişmesi, demiryollarının kurulmaya başlanması ve ekilen arazilerin hızlı biçimde artmasıyla atıldığını söyleyebiliriz. İmparatorluğu çeşitli bölgeleri dünya kapitalizmiyle ilişki içine girdikçe, doğrudan köylülükle yabancı sermaye arasındaki ilişkilerin aracısı olarak bir ticaret burjuvazisi ortaya çıkmıştır. Öte yandan, toprakta bireysel mülkiyeti dışlayan Osmanlı toprak düzeninin çözülüşü, iltizam sistemi ve vakıf topraklarının yaygınlaşması sonucunda, özellikle pazara dönük üretim yapılan bölgelerde bir büyük toprak sahipleri sınıfının oluştuğunu da görmekteyiz. Aşağıdaki Tablo 1'de 1913 yılında Osmanlı'daki toprak dağılımını daha ayrıntılı bir şekilde görmek mümkündür.

Tablo 1. 1913 Yılında Osmanlıda Toprak Dağılımı (DİE, 1973: 24)

	Aile Sayısı (Bin)	Çiftçi Ailesi	Toprak Yüzdesi
Derebeyi	10	1	39
Toprak ağası	40	4	26
Orta ve az topraklı köylü	870	87	35
Topraksız köylü	80	8	-
Toplam	1000	100	100

Osmanlı'nın son döneminde özgü sınıfsal yapının temel bir özelliği de etnik dinsel çizgilerle bölünmüş olmasıdır. Ticarete ve özellikle dış ticarete yoğunlaşmış bulunan burjuvazi ağırlıklı olarak gayrimüslim (Rum, Ermeni, Musevi, Levanten) unsurlardan oluşmuştur. Genellikle iç ticarete yer alan, çoğunlukla esnaf niteliği taşıyan Müslüman-Türk burjuvazi ise çok cılız bir durumdaydı ve bu durum belki de kapitalizmin önündeki en büyük engeldi (Boratav, 2003: 23-24). Dolayısıyla Osmanlı toplumunun Avrupa kapitalizmi ile kurduğu çeşitli ekonomik ilişkiler, özellikle azınlık unsurların aracılığına dayanmıştır. 20. yüzyıl başlarında, imparatorluğun dağılması ve yeni bir ulus devletinin kurulması sürecinde, özellikle de İkinci Meşrutiyet sonrasında uygulanan 'milli iktisat' politikaları ile bu aracı konum azınlıklardan Müslüman-Türk burjuvaziye aktarılmış, ekonomik yapı ve bu yapının dünya kapitalizmiyle bütünleşme biçimi değişmemekle birlikte sürecin taşıyıcı aktörleri değişmiştir. Sermaye birikimi süreci gayrimüslimlerce başlatılmış ve Müslüman-Türk unsurlar tarafından devralınmıştır (Öztürk, 2011: 27).

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı'da da sanayileşme yönünde bazı adımlar atılmış ve yeni oluşan burjuvaziye çeşitli tevsikler sağlanmıştır. 1866 yılında 'Islah-ı Sanayi Encümeni'nin kurulması; 1873 yılında fabrika kuracaklara gümrük ve vergi muafiyetlerinin verilmesi ve 1888'de bu nitelikteki muafiyetlerin kapsamının genişletilmesi; ayrıca 1897 yılında padişah Abdülhamit tarafından daha önce verilen teşviklerin süresinin on yıl uzatılması; 1913 sonlarında İttihat ve Terakki yönetiminin 'Teşvik-i Sanayi Kanunu Muvakkatı'nın çıkartılması bu yöndeki girişimlerden bazılarıdır. Ancak, bu tür teşviklere rağmen, 20. yüzyıl başı itibarıyla Osmanlı'da kapitalist sanayi kayda değer bir ölçüde ulaşmamıştır. Genelde küçük işletme niteliğinde, 2-3 işçi çalıştıran, dokuma, deri, ağaç işleri, gıda ve madencilik gibi geleneksel sayılabilecek üretim bulunduğu, zayıf bir sanayi yapısı mevcuttur. Dolayısıyla Osmanlı'da kapitalistleşme yönünde küçükte olsa adımlar atılmaya başlandığını ve sınırlı bir mesafenin alındığını söyleyebiliriz. Aşağıdaki Tablo 2'de 1921 yılına ait Osmanlı'da ki işletme sayısını, işletmelerin sektörlere göre dağılımını ve iş yeri başına işyerinde çalışan sayısını görmek mümkündür.

Tablo 2. 1921 (Anadolu'da) Sanayinin Durumu (Eldem, 1973:44, Aktaran: Kepenek ve Yentürk, 2001: 18)

Sektör	İşyeri Sayısı	İşçi Sayısı	İşyeri Başına Ortalama İşçi Sayısı
Dokuma	20 057	35 316	1,76
Deri işleme	5 347	17 964	3,36
Madeni eşya	5 273	8 021	1,52
Gıda	1 273	4 493	3,52
Ağaç işleri	704	3 612	5,13
Kimya	337	802	2,38
Toplam	33 058	76 058	2,30

3.2. Cumhuriyet Dönemi İzlenen Politikalar

Cumhuriyet'in ilk yılları birçok alanda olduğu gibi ekonomi alanında da bir yapılanma dönemini ifade eder. Bu yapılanmanın bir sonucu olarak liberal iktisadi gelişim politikaları uygulanmak istenmiş (Tok, 2017: 5) ama mevcut özel sermayenin yetersiz olmasından dolayı karma ekonomik sistem belirlenmek zorunda kalınmıştır. Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte ekonomi alanında milli bir sanayi kurmak öncelikli hedefler arasında yer almıştır. Bu doğrultuda, Cumhuriyet'in ilan edilmesinin ardından kapitalistleşme yönünde girişimlerin hızlandığı ve 'milli ekonomik' politikaları gereği siyasal-hukuksal alt yapının sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir.

17 Şubat 1923 günü toplanan İzmir İktisat Kongresi kapitalistleşme çabalarının anlaşılabilirliği için ipuçları vermektedir. 1940'lara kadar Cumhuriyet'in iktisat politikalarını etkileyecek İzmir İktisat Kongresi sadece iktisat politikalarını da belirlememiştir. Kongre, Lozan'da barış görüşmelerinin sürdüğü bir sırada toplanarak Avrupa'nın kapitalist devletlerin ve ülke içi burjuvazinin tereddütlerini gidermek ve özel sektöre ağırlık veren politikalar izleneceğine dair bir güvence vermek gibi örtük bir amacı da benimsemiştir (Gülalp, 1985: 334). Kongre'nin önemi şuradan anlaşılabilir ki sonraları hayata geçirilen birçok uygulama, örneğin Aşar vergisinin kaldırılması (1925); Medeni Kanun'un kabulü ve özel mülkiyetin güvence altına alınması (1926); ticari krediler için İş Bankası'nın (1924) ve sınai krediler için Sanayi ve Maadin Bankası'nın (1925) kurulması; Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun (1927) çıkarılması, İzmir İktisat Kongresi'nin neticesinde oluşan kararlardır (İMKB, 1999: 34). Gerçekleştirilen bu adımlarla kapitalist üretime geçiş yönünde bazı adımlar atılsa da, henüz belirlenen hedefler gerçekleştirilememiştir. Cumhuriyet sonrasında piyasa ilişkilerinden kopuk, geçimlik üretime dayalı kırsal üretim yapısı, 1950'li yıllara dek fazla değişmeden kalmıştır" (Teoman, 2001: 43).

1920'lerde ülkedeki küçük üretim, daha çok, küçük kentlerde ve kırsal kesimde yapılmıştır. 1927 Sanayi Sayımı sonuçlarına göre Türkiye'deki toplam 65 bin 245 işyerinin %13'ü tüm sanayide çalışan yaklaşık 257 bin kişinin %16.5'i İstanbul'daydı. 1927 sayımına göre, sanayi işletmelerinin %5.4'ü İzmir, %5'i Bursa %4'ü Balıkesir'de toplanmıştı. Ancak, 4 ve daha fazla işçi çalıştıran yerlerdeki toplam 166 bin çalışanın 18.1'inin İstanbul'da, %14.1'inin İzmir'de olduğu görülmektedir. 1932'de Türkiye genelinde Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan yararlanan imalat sanayi işyeri sayısı 1417, bu iş yerlerinde çalışan sayısı 55 bin 320 idi (Sönmez, 2004: 22). 1930'larda da, Türkiye'de önemli bir sınıf kesimi olarak sanayi burjuvazisinden söz etmek henüz olanaklı değildir. Özellikle 29 Ekim 1929 yaşanan ekonomik buhran tüm dünyayı ve Türkiye'yi ekonomik açıdan derinden etkilemiştir. Yaşanan bu kriz sonrası dünya da olduğu gibi ülkemizde de devletçi, mücadeleci ve korumacı bir kapitalist üretim sistemini savunan Keynesyen politikalar uygulanmaya çalışılmıştır. Devletçi uygulamaların temeli, özel sektörün sermayesinin yetersiz kaldığı alanlara devletin yatırım yapmasıdır. Bu özel sektörün dışlanmasıyla da bürokratların ekonomiyi denetleme

arzularının dışı vurumundan ziyade, toplumsal düzeyde sermaye birikimi için yine toplumsal kaynakların seferber edilmesidir. Devletçilik anti-kapitalist bir özellik taşımadığı gibi, tam aksine, mevcut koşullarda kapitalist gelişme için elverişli bir yöntem olarak ortaya çıkmıştır (Boratav, 1974: 161).

1932'de Mecliste kabul edilen 8 yasal düzenleme ile Devletçi uygulamalar resmen başlamıştır. Bu yasal düzenlemelerin yanı sıra devletçi uygulamalar, sanayileşmede planlı uygulamaya geçilmesiyle planlı bir şekilde yürütülmesi çalışılmıştır. İlk olarak 1. Beş Yıllık Sanayi Planı 1934 yılında kabul edilerek uygulanma konulmuştur. Bu planda temel olarak, tüm sermayenin mümkün olduğu kadar sanayiye aktarılması veya sanayileşme için kullanılması ve kamu iktisadi kuruluşları oluşturularak sanayileşmeye devletin öncülük etmesi öngörülmüştür (Özsoylu, 2011: 47). Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı uygulandığı sırada 1936 yılında İkinci Beş Yıllık Planın hazırlanması için girişimler yapılmış, fakat İkinci Dünya Savaşı ve daha sonraki savaş koşulları nedeniyle uygulanmaya konulmamıştır. Bu dönemde kurulan tesisler ve izlenen politikalar, tam da devletçi yaklaşımın ruhuna uygun biçimde, 'özel' sektör üzerinde olumlu etkiler yaratmış, sonraki dönemde sanayiye kanalize edilecek olan sermaye birikiminin hızlanmasını sağlamıştır (Altıparmak, 2002: 44-45). Devletçi politikalar kapsamında, devlet fabrikalarında üretilen ürünler özel ticaret şirketleri tarafından pazarlanmış, ayrıca devlet işletmelerinde yetişen personel de özel sektör için yetişmiş insan gücü kaynağının temelini oluşturmuştur (Tezel, 2001: 252-253). Yine 1936'da sanayileşmenin ihtiyaç duyduğu iş gücünü çalışma şartlarını belirleyen 3008 sayılı İş Kanunu 15 Haziran 1936 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu yasal düzenleme sermaye kesiminin yaşayabileceği sorunların önüne geçmek için grev, lokavt gibi haklar yasaklanmıştır (İş Kanunu, 1936).

İkinci Dünya Savaşı yılları, iktisadi açıdan bir ara dönem görüntüsü sergilese de sermaye sınıfının oluşumu açısından önceki dönemlerle belirgin bir süreklilik taşır. Öncelikle, 1942 tarihli Varlık Vergisi ile gayrimüslimlerin birikimlerine bir kez daha ve sistemli biçimde el konulmuştur. Verginin büyük kısmını gayrimüslimler ödenmiş, uygulamada İstanbul'un dış ticarete yönelik azınlık unsurları özellikle hedef alınmıştır. Devletin bu milli sermayedar yaratma çabasının yanı sıra uyguladığı sanayileşme politikaları da belli oranlarda başarı göstermiştir. 1927 yılında sanayinin GSMH içindeki payı %10 seviyesindedir. Oysa bu rakam 1938'de %16'ya yükselmiştir. 1950'lerde tarım sektöründeki ticari canlanmanın etkisiyle %14'e gerilese de, 1960'larda tekrar yükselerek %23'lere çıkmıştır. Aşağıdaki Tablo 3'de verilerin detaylarına ulaşmak mümkündür.

Tablo 3. Milli Gelir İçinde Tarım, Sanayi ve Hizmet Sektörünün Payı (%) (DPT, 1963: 9)

	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Milli Gelir
1927	67	10	23	100
1938	48	16	36	100
1950	53	14	33	100
1958	52	16	32	100
1961	42	23	35	100

Türkiye ekonomisi açısından önemli bir dönem girildiğini gösteren 1950'li yıllar, politik gelişmelerin yanı sıra ekonomik gelişmelerinde yaşandığı bir dönemi ifade eder. 1950'ler de hız kazanan kapitalist sanayileşme süreci 1960'lardan itibaren planlı bir doğrultuya evrilmiştir. Demokrat Parti döneminin özellikle ikinci yarısında ekonominin olumsuz bir seyir izlemesi son dönemlere doğru siyasi krizlerle de birleşince 1960 darbesine giden yolu açmış darbe sonrasında da Türkiye için siyasi ve ekonomik alanlarda yeni kurumlar ve yeni politikaların oluşturulduğu bir döneme girilmiştir (Tok, 2017: 46). Sanayileşme sürecinin netlik kazanması 1960 darbesi ve darbenin ardından hayata geçen düzenlemeler ile söz konusu olmuştur. Darbe sonrasında hazırlanan 1961 Anayasası'nda planlamanın 'devletin ödevi' olarak tanımlayarak planlamaya verilen önemi vurgulamıştır. Bu doğrultuda 1963-1967

arasında uygulamaya konan Birinci Kalkınma Planı uzun dönemde gelişmenin sanayileşmeye yönelik olduğu belirtilmiş, fakat tarımın hala temel üretken sektör oluşundan dolayı sektörler arasında dengeli bir gelişme modeli uygulanmıştır. Kalkınma sürecinde devlet, altyapı oluşumunu hızlandırmayı ve sanayinin gerek duyduğu ara girdileri üretmeyi üstlenmiştir. Nitekim Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'na göre eğitim, sağlık, ulaştırma, enerji "temel hizmetlerle ilgili yatırımlar, fazla sermaye istediği, geniş bir organizasyonu gerektirdiği ve mahiyetleri icabı kısa sürede karlı olmadıkları için bunları devlet üzerine alacaktır (Kalkınma Bakanlığı, 2018). Birinci kalkınma planının ardından hazırlanan 1968-72 dönemini kapsayan ikinci kalkınma planında dengeli gelişme modeli yerine öncelik sanayi sektörüne verilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2018). Kamu kesiminin ara ve yatırım malları üretimine, özel kesimin ve yabancı sermayenin ise dayanıklı tüketim malları üretimine yoğunlaşması hedeflenmiştir. Ara malı ve yatırım malı üretimine verilen öncelik, 1973-77 yıllarını kapsayan (12 Mart döneminde hazırlanan) üçüncü planda devam etmiş; içe yönelik birikimin giderek ağırlaşan bunalımı nedeniyle bir yıl gecikmeyle hazırlanan ve 1979-83 yıllarını içeren dördüncü plan döneminde ise ihracata (ve örtük olarak dışa açılmaya) özel bir vurgu yapılmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2001: 152-154).

Türkiye'de 1945-60 yılları arasındaki sanayi sermayesinin oluşumu ya da içe yönelik birikime geçiş döneminde sanayi gelişmeyle birlikte, tarımda kapitalist dönüşümün hızlandığı gözlenmektedir. 1950 yılı tarım sayımına göre 400 bin aile tarım işçiliği yapmaktadır. Bunların 90 bininin hiç toprağı yoktur. 1950-1960 arasında 369 bin aileye toprak dağıtılmış, ancak topraksız ailelerin sayısı hızla artarak 1963'te 309 bine çıkmıştır. 1970'lerin başlarında, köy envanter etütlerine göre 1.2 milyon çiftçi ailesi topraksız ve 1.4 milyona yakın aile 0-25 dönüm arasında toprak sahibidir. Toplamda 2.5 milyona yakın ailenin tarım işçiliği yapması, tarımda kapitalist ilişkilerin gelişimine dair önemli bir göstergedir (Öztürk, 1972: 128-129). Bu yıllarda gelişen bir başka olguda tarımda artan makineleşme ile birlikte tarım sektöründe verimliliğin artmasıdır. Kırsal nüfus azalmasına rağmen tarım ürünlerinin üretimde büyük sıçramalar gerçekleşmiştir.¹ İlgili verim artışına ilişkin rakamları Tablo 4'de görmek mümkündür.

Tablo 4. 1960-1980 Arası Tarım Sektörü İle İlgili Göstergeler² (Kazgan, 1983, Aktaran: Özsoylu, 2011: 140)

	Tarım Nüfusu (%)	Ekilen Alan (Milyon Hektar)	Toprak Verimliliği (1950=100)	Traktör (Bin Adet)
1960	75	23,26	105	42
1970	67,6	24,27	124	106
1980	55,1	24,20	177	370

Bir yandan tarımda kapitalist ilişkiler yerleşmeye başlarken, bir yandan da kırsal nüfus yavaş yavaş topraktan kopmaya, şehirlere göç ederek proleterleşmeye, yeni gelişen sanayi için emek-gücü kaynağı haline gelmeye başlamıştır. 1945 sonrasında çalışan nüfus içinde imalat sanayi istihdamının payı yavaş ancak düzenli olarak artar iken, tarımsal istihdamın payı ise aynı şekilde azalmaya başlamıştır. Verilere ilişkin detaylar Tablo 5'de sunulmuştur.

¹ Bu hızlı sıçramaya rağmen Tablo 3.'deki veriler esas alındığında; sanayi üretiminin daha hızlı artmasının sonucu milli gelir içinde tarımın payı gerilemiş ve 1950'de %53 iken 1961'de %42'e düştüğü görülmüştür. Aynı dönemde sanayi üretiminin payı ise %14'ten %23'ye yükselmiştir (DPT, 1963: 9).

² İlgili kaynaktan elde edilen veriler yeniden düzenlenerek ve kısaltılarak sunulmuştur.

Tablo 5. 1950-2003 Arasında Türkiye'de Sektörlere Göre İstihdam da Yaşanan Dönüşüm³ (Sönmez, 2004: 30)

	Tarım	Sanayi	Hizmet	Toplam
1950-1959	%79	%7	%14	%100
1960-1969	%69	%10	%21	%100
1970-1979	%58	%14	%28	%100
1980-1989	%50	%15	%35	%100
1990-2003	%45	%16	%39	%100

1970'lerin dünya krizi ortamında mevcut birikim sistemi sürdürülemez hale geldiyse de işçi dövizlerinin artması ile Türkiye'de kriz bir süre ertelenebilmiştir. Ancak, ertelenen kriz 1970'lerin sonlarında olanca ağırlığıyla patlak verecektir. 1970'lerin sonunda yaşanan bunalım bir 'döviz krizi' biçiminde açığa çıkmıştır. 1979 yılının ortalarına gelindiğinde, ara malı ve yatırım malı üreten sanayi kollarında üretim durmuştur. Altınok'a göre, Türkiye imalat sanayisinde kâr oranları; 1969 yılında %25.2 iken, 1971'de %23.3'e, 1977'de %14.1'e, 1979'da %8.9'a kadar gerilemiştir (2002: 86). İşçi sınıfının sendikal mücadelesi sanayi burjuvazisi için bir sorun olmuştur. Nitekim 12 Eylül darbesi, 1980 grevleri henüz devam ederken gerçekleşmiş ve askeri yönetimin ilk icraatı, her türlü sendikal faaliyeti ve grevleri yasaklamak olmuştur (Öztürk, 2008: 183-184). 24 Ocak 1980 Kararları ve 12 Eylül darbesi ile Türkiye kapitalizmi içe yönelik birikimden uzaklaşarak 'dışa açık' bir birikime yönelecektir (Öztürk, 2008: 166). Böylece, ekonomi uzun vadede, devlet kontrolünden çıkartılıp serbest piyasa ekonomisine bırakılması planlanmaktaydı. Devlet müdahalesinin en az seviyeye indirilecek, kamu kesiminin daraltılacak, başta KİT'lerin özelleştirilerek özel sektörün teşvik edilmesi sağlanacaktı (Özsoylu, 2011: 153).

Kısacası, 1980 yılından itibaren köklü bir dönüşüm gündeme gelmiştir. İstikrar programı olarak ilan edilen süreç, bir 'yapısal uyum' programına dönüşerek genişlemiş, radikal bir nitelik kazanmıştır. Bu dönüşüm, özünde, iç pazara öncelik veren bir birikimden dışa yönelik bir birikime geçiş anlamını taşır (Altınok, 2002: 89-92). Bu modelde üretilen malların dış piyasalarda rekabeti sağlayacak aktif destekleme ve özendirme politikaları esastır. Bu kapsamda dışa açılmaya ve ihracata yönelik sanayileşme politikalarına öncelik veren Türkiye, Gümrük Birliği üyeliği, sanayileşmiş ülkelerle ekonomik entegrasyona yönelik sanayileşme sürecine geçiş yapmıştır. Beş yıllık kalkınma planlarından 1990-1994 yılının kapsayan altıncısı, 1996-2000 kapsayan yedinci planda sanayinin kalkınmanın temel unsuru olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, yedinci planda özel sektör ağırlıklı bir sanayileşme yapısının oluşturulmasının altı çizilmiştir. 2001-2005 kapsayan sekizin, 2007-2013 yıllarını kapsayan dokuzuncu ve 2014-2018 yılını kapsayan onuncu kalkınma planlarında ise sanayinin rekabet gücünün artırılması, AR-GE önem veren geleneksel sanayinin gücünü artırılması hedeflenmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2018). Ayrıca bu dönemde Türkiye Neo-liberal politikaları etkisiyle özelleştirme konusunda da ciddi adımlar atmıştır. Yeni KİT kurulmamış sanayide de kamu sektörünün payı azalmıştır. Dönemin sayısal verileri incelendiğinde Sanayinin payı 1978'de %20,7'lik düzeyden, 1984'de %18,7'ye, 1990'da %4,5'e, 1994'de %3'lere ve 1999'da %2,7'ye kadar inmiştir (Şenses, 1995, Aktaran: Özsoylu, 2011: 2009).

Türkiye kapitalizminin geçmişe kıyasla çok daha ileri bir uluslararasılaşmaya yöneldiği 1980 sonrası dönemi üç alt evreye ayırmak olanaklıdır. 1980'leri içeren ilk evrede uluslararasılaşma öncelikle ticaret alanında, meta-sermaye devresindedir. Bir başka deyişle, 1980'de daha ileri bir uluslararasılaşma yönünde bir ilk adım atılmıştır. 1990'lı yılları içeren ikinci evrede para-sermayenin uluslararası hareketi daha belirgin olmuş, buna karşılık 1990'ların sonlarından ve özellikle de 2000-2001 krizlerinden günümüze kadar yaşanan süreçte üretken sermaye temelli birikim ve uluslararasılaşma ön plana çıkmıştır. Kısaca 1980-

³ İlgili kaynaktan elde edilen veriler tablolaştırılarak ve yeniden başlıklandırılarak sunulmuştur.

2000 yıllarını içeren ilk iki evre belirli bir 'uyarlanma' dönemini ifade ederken, 2001 ve sonrasında içeren üçüncü evre her yönüyle uluslararası nitelik kazanmış bir birikime işaret eder. Zira, sermayenin uluslararasılaşması ancak üretken sermayenin uluslararası hareketi ile tamamlanmıştır. İlk iki evre dolaşım alanında uluslararasılaşmaya, üçüncü evre ise dolaşım alanını da içerecek biçimde genel olarak üretim alanında uluslararasılaşmaya karşılık gelmektedir (Ercan, 2006: 14; Öztürk, 2008: 185-187).

2002-2017 arasındaki dönem çok farklı ekonomik politikalar içermemiştir. Siyasi alanda tek başına iktidara gelen AKP hükümeti IMF ve Dünya Bankası ile hazırlanan 2000 yılı tarihli orta vadeli istikrar-yapısal uyum programını devam ettirmiştir (Öztürk, 2011: 184). Türkiye'de 24 Ocak 1980'den itibaren aşama aşama uygulamaya konulan Neo-liberal ekonomik politikalar kapitalizmin kar oranlarının düştüğün de engelleyici politikaları, sermaye birikimini hızlandırmayı, dünya kapitalist sistemiyle bütünleşmeyi amaçlamıştır (Altıok, 2007: 59). Zaman zaman ufak çaplı hükmet ile sermaye kesimi arasında krizler çıksa da, AKP döneminde de sermaye yanlısı devlet politikaları devam etmiştir.

SONUÇ

Sermaye birikimin doğası ve kapitalist sistemin özünde görüldüğü gibi üretken güçleri sürekli geliştirmek, kollamak ve korumak yatar. Bu gelişim ve kollama faaliyeti ise devletin organları vasıtasıyla yapılan düzenlemeler ile sağlanır. Kapitalist ekonomik sistemi benimseyen ülkelerde sistemin işletilmesinin temel koşulu kapitalistin varlığıdır. Çünkü kapitalist olmadan kapitalist ekonomik sistemin işletilmesi mümkün değildir. Kapitalist devletin asıl işlevi yeniden üretim koşullarını sağlayarak, sermaye birikimin hızlandırmak ve Para-Meta-Para dolaşımının sorunsuz işleyişini garanti altına almaktır.

Devletin sermaye birikimindeki rolü Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde daha doğrudan ve daha açık bir şekilde gözlemlenebilmektedir. Osmanlı'nın son döneminden başlayan uzun ve zorlu politik ve ekonomik dönüşümlerin ardından Türkiye Cumhuriyeti 1950'ler de kapitalist üretim sistemin gerektirdiği koşullar devlet eliyle sağlamış, gerek üretim alanında gerekse de toplumsal yaşamda kapitalist ilişkiler hakim olmuştur. 1980 sonrasında ise kapitalist ilişkiler küreselleşmenin etkisiyle derinleşmiş uluslararası sisteme entegre olarak devam etmiş ve 21. yüzyılda kapitalizm belki de tarihinin en olgun çağına girmiştir.

Türkiye'de kapitalizmin günümüzdeki halini alması ise lineer bir çizgide ilerlememiş, süreç içerisinde inişli-çıkışlı, başarılı-başarısız birçok dönem olmuştur. Yaşanan zor zamanlarda devlet yeri geldiğinde bir kapitalist gibi piyasaya girmiş, yeri geldiğinde ise kapitalisti koruyucu, kollayıcı politikalarla süreci desteklemiştir. Devletin sermaye kesimine yönelik izlediği bu politika değişiklikleri ise Dünya'da 1929 ve 1970'lerde yaşanan küresel ekonomik krizler çerçevesinde şekillenmiştir. 1929'da yaşanan küresel ekonomik kriz dünya'nın birçok ülkesini etkilediği gibi Türkiye'yi de etkilemiş ve 1929 sonrasında kadar benimsenen liberal devlet anlayışı sorgulanmaya başlanmıştır. Nitekim ikinci dünya savaşı sonrasında bu krize çözüm olarak ortaya konan Keynesyen politikalar ve refah devleti anlayışı hem dünya da hem de ülkemizde etkili olmuştur. 1961 Anayasası ile birlikte de ülkemizde tam bir işlevlik kazanmıştır. Keynesyen politikalar kapsamında, ülkemizde devlet piyasada etkin rol üstlenmiş ve müdahaleci bir anlayışı benimsemiş ve devlet işlevsel, yapısal olarak büyümüştür. Tüm buna rağmen, devletin piyasaya girmesi kapitalist sistemin çöktüğü ya da terk edildiği anlamına gelmemektedir; dahası sistemi korumak kollamak adına yapılan yöntemsel bir farklılığı bizlere göstermektedir. Devletin daimi ve temel görevi kapitalist sistemin işlevselliğini sağlayacak düzenlemeleri yapmak ve hayata geçirmek olduğundan, devlet kapitalist üretimin aksamaması için piyasada yer almış, işçilerin sosyal ve sendikal haklarını düzenleyerek üretim koşullarını garanti altına almıştır. Nitekim bu görece olarak sosyalist yanlısı olarak değerlendirilen tutum 1970'lerde yaşanan petrol krizi neticesinde

bozulmuştur. Kapitalist sistemin tekrar krize girmesiyle 1980'lerde devletin yeniden yapılandırmadan geçerek Neo-liberal politikaların benimsemiştir. Neo-liberal politikalarla birlikte devletin ekonomiye müdahalesi kısıtlanmış, sosyal ve sendikal faaliyetler engellenmiş, devlet küçülerek yerini özel sektöre ve daha küresel bir kapitalist sisteme terk etmiştir.

Sonuç olarak, ekonomik ve siyasi dinamiklerin aslında bir bütün olarak değerlendirilmesinin gerekliliğini ortaya koyduktan sonra, kapitalizmin günümüzdeki olgunluğuna ulaşmasıyla özellikle Türkiye gibi geç kapitalistleşen ve gelişmekte olan bir ülkede derin sorunlar ve adaletsizlikler ortaya çıktığını görmekteyiz. Kapitalizmin devlet eliyle kurulması ve devletin sermaye yanlısı tutumunu günümüzde de sürdürülmesi, kapitalist sistemi koruma faaliyetinin devletin organları vasıtasıyla yapılan düzenlemeler ile sağlanması; gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderek artmasına, kar maksimizasyonunun her şeyin önünde tutulmasına ve emek karşıtı bir tutumun izlenmesine yol açtığını söyleyebiliriz. Böyle bir durumda, ülkemizde hukuk devleti ve sosyal adalet kavramlarına dönük eleştirileri artırdığını söylebiliriz.

KAYNAKLAR

- Altıok, M. (2002), "Yeni Liberal İstikrar ve Yapısal Uyum Programları: Türkiye Ekonomisinde Sermaye Birikimi ve Kriz", *Praksis*, C. 5, s. 77-130.
- Altıok, M. (2007), "Neo-liberal Yapısal Uyum Sürecinde Son Evre: AKP Hükümeti", *Toplum ve Demokrasi*, C. 1, S. 1, s. 57-72.
- Altıparmak, A. (2002), "Türkiye'de Devletçilik Döneminde Özel Sektör Sanayin Gelişimi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 13, s. 35-59.
- Amsden, A. H. (2007), *Escape From Empire*, London, The MIT Press.
- Atılğan, G. (2012), "Türkiye'de Toplumsal Sınıflar: 1923-2010", (Der) Alpaya, F. ve Duru, B., 1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim, Ankara, Phoenix Yayınevi.
- Bina, C. ve B. Yaghmaian (1991), "Post-war Global Accumulation and the Transnationalisation of Capital", *Capital & Class*, S. 43, s. 107-130.
- Boratav, K. (1974), *100 Soruda Türkiye'de Devletçilik*. İstanbul, Gerçek Yayınevi.
- Boratav, K. (2003). *Türkiye İktisat Tarihi:1908-2002*, Ankara, İmge Kitapevi.
- DİE (1973), *Türkiye'de Ekonomik ve Toplumsal Gelişiminin 50 Yılı*, Başbakanlık DİE, Ankara.
- DTP (1963), Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl), Başbakanlık Devlet Maatbası, Ankara.
- Ercan, F. (2006), "Türkiye'de Uluslararasılaşma Süreindeki Sermayenin Üretken ve Para Sermaye Arasındaki Zaman Yönelimli Stratejik Tercihi", *Association for Heterodox Economics Konferansı*, London.
- Gülalp, H. (1985), "Patterns of Capital Accumulation and State-Society Relations in Turkey", *Journal of Contemporary Asia*. S. 15, S. 3, s. 329-348.
- Güzelsarı, S. (2007), "Küresel Kapitalizm ve Devletin Dönüşümü Türkiye' de Mali İdarede Yeniden Yapılanma", Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- İMKB (1999), *Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi (2. cilt)*, Creative Yayıncılık, İstanbul.
- İş Kanunu (1936), <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3330.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.04.2018).
- Kalkınma Bakanlığı (2018), "Kalkınma Planları", <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx>, (Erişim Tarihi: 27.04.2018).
- Kepenek, Y. ve Yentürk, N (2001), *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitapevi, İstanbul.

- Marx, K. (2014), *Kapital (Cilt 1)*, (Çev. Mehmet Selik ve Erkin Özalp), Yordam Kitap, İstanbul.
- Özel, M. (1995), *Piyasa Düşmanı Kapitalizm*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Özgür, Ö. (1972), *100 Soruda Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Özgür, Ö. (2008), "Türkiye'de büyük sermaye grupları finans kapital ve faaliyet çeşitliliği üzerine bir inceleme", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi: İstanbul.
- Özgür, Ö. (2011), *Türkiye'de Büyük Sermaye Grupları: Finans Kapitalin Oluşumu ve Gelişimi*, Sav Yayıncılık, İstanbul.
- Özsoylu, A. F. (2011), *Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim*, Karahan Kitapevi, Adana.
- Sönmez, M. (2004), *Türkiye Ekonomisinin 80 Yılı*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.
- Teoman, Ö. (2001), "Türkiye Tarımında Kapitalist Dönüşüm Tartışmalarına Bir Katkı", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 3, S.3, s. 41-60.
- Tezel, Y. S. (2001), *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Tok, E. (2017), "Türkiye ekonomisinin liberalleşme süreci (1923-1990)", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- Weber, M. (1999), *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, (Çev. Zeynep Gürata), Ayraç Yayınları, İstanbul.

Gelişmişlik Düzeyi Farklı Ülkelerdeki Metropol Kentlerin (Londra, İstanbul, Dakka) Karşılaştırılması

Abidin KEMEÇ¹, Ayşen PEKER YILDIZAN^{2,*}

¹Uşak Üniversitesi/Karahallı Meslek Yüksekokulu Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü,
Uşak, Türkiye

²Süleyman Demirel Üniversitesi/ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Isparta, Türkiye
*aysenpeker@yahoo.com

ÖZET

Ülkelerin gelişmişlik düzeyi ve mekânsal dönüşümleri arasında güçlü bir bağ olduğu söylenebilir. Çalışmada ele alınan az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş kent örneklerinin seçilmesindeki amaç bu bağı ayrıntılı olarak incelemektir. Bu kapsamda Londra, İstanbul ve Dakka metropol kentlerinin farklı zamanlarda ve ölçeklerde büyümeleri/genişlemeleri ele alınmıştır. Ayrıca bu kentlerin metropoliten alan olmasında etkin rol oynayan faktörler de değerlendirilmiştir.

Çalışmanın temel amacı, öncelikli olarak metropol kent kavramını inceleyerek, farklı gelişmişlik düzeylerindeki metropol kentlerin gelişim sürecini inceleyip, kent alanı, yıllık nüfus artışı, kişi başına gelir, işsizlik oranı, kültürel etkinlikler, coğrafi ve ulaşım olanakları özellikler gibi değişkenler üzerinden karşılaştırmalı bir değerlendirme yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: Mekânsal Dönüşüm, Metropol Kent, Londra, İstanbul, Dakka.

Comparison of Development Level of Metropolitan Cities in Different Countries (London, Istanbul, Dhaka) on Spatial Transformation

ABSTRACT

It can be said that there is a strong connection between the level of development and spatial transformations of the countries. The purpose of the selection of the underdeveloped, developing and developed urban examples studied in the study is to examine this link in detail. Within this study, the growth/ expansion of the metropolitan cities of London, Istanbul and Dhaka at different times and scales were discussed. In addition, factors that play an active role in the metropolitan area of these cities are also evaluated.

The main aim of the study is to examine the development process of metropolitan cities at different levels of development and to make a comparative assessment through variables such as urban area, annual population growth, per capita income, unemployment rate, cultural activities, geographical and transportation facilities.

Keywords: Spatial Transformation, Metropolitan City, London, Istanbul, Dhaka.

GİRİŞ

Sanayi Devriminin başlamasıyla, manüfaktür üretimden, büyük ölçekli ve sistemli seri üretime geçilmiştir. Üretim biçiminde yaşanan değişimler, sosyal, kültürel, ekonomik, yönetsel birçok alana yansımıştır. Bu değişim neticesinde nüfusun belirli bölgelerde yoğunlaşması, kentsel mekânları önemli ölçüde dönüşüme uğratmıştır. Fabrikaların kapasitelerindeki artış, iş gücüne olan talep ciddi oranlarda artmış, bu talep kırsal bölgelerden gelen tarım işçinin kentsel mekânlara göçü ile karşılanmıştır. Kır- kent arasındaki nüfus oranları değişmiştir. Kentsel mekânların yer seçiminde ise, özellikle İngiltere’de, fabrika çevresi öncelikli alanlar olarak belirlenmiştir. Çalışma imkânlarının ve koşullarının olduğu bölgelerde nüfus yoğunluğu sürekli artar hale gelmiştir.

Nüfus yoğunluğunun artmasının ve metropolleşme sürecine geçişte Londra açısından en önemli etken Sanayi Devrimidir. Çalışma kapsamında ele alınan diğer kentlerde ise metropolleşme sürecinde farklı etkenler rol oynamıştır. Bu çalışmada nüfus büyüklüklerine göre metropol olarak değerlendirilen; Londra, İstanbul ve Dakka Metropol kentlerinin farklı zamanlarda ve ölçeklerde büyümeleri/genişlemeleri ele alınıp tarihsel bir değerlendirme yapılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde metropol kent tanımları ve metropol kenti oluşturan unsurlar değerlendirilmiştir. İkinci bölümde ise; az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerden birer metropol kentler ele alınarak bu kentlerin metropolleşme süreçleri farklı yönleriyle karşılaştırılmıştır.

1- Metropol Kent Nedir, Metropol Kent Kavramları Nelerdir?

Metropol kent kavramı üzerine literatürde farklı tanımlamalar mevcuttur. Metropol kent kavramı, büyük ölçekli kentleri diğerlerinden ayırt etmek için, sanayi devriminden sonra ortaya çıkan Londra, Paris, Tokyo ve New York gibi büyük ölçekli yerleşim yerleri için kullanılmaya başlamış ve genel kabul görmüş bir kavramdır. (Eke, 1985, s. 42; Keene, 2004, s.459-462). Başka bir tanıma göre metropol kent, yüksek nüfus yoğunluğunun yanı sıra ekonomik, politik ve kültürel faaliyetlerin yoğunlaşmasıyla karakterize edilen, kentleşmenin yoğun olduğu kent bölgeleri olarak tanımlanmaktadır (GIZ, 2014).

Bir kentin metropolleşme sürecinde bazı karakteristik özellikler söz konusudur. Nüfusun hızla yükselmesi ve yoğunluğun artması ile ivme kazanan süreçte, kentin ana merkezi gelişmeye başlar. Kent, merkezdeki gelişmeye paralel olarak çevredeki yerleşimlere ve kırsal alanlara doğru genişleme gösterir. Bu süreçte yeni yerleşim alanları oluştuğu gibi, çevredeki küçük yerleşimler büyüyerek merkeze bağlı yeni alt merkezler oluştururlar. Bu süreçte nüfus, ekonomik sektörler, kentsel altyapı yönetim vb. kentsel unsurlar çevreye doğru desantralizasyon süreci yaşar. Merkez kent çevresinde çevre kentler (banliyo) ortaya çıkar. Kentin çevreye doğru desantralizasyonu, kent merkezindeki yoğunlukları, dolayısıyla yerel hizmetlerdeki yoğunlukları da azaltıcı bir etki yapar (Rao, 2007, s. 4-8).

Metropol kent/metropolitan alan için belirlenen temel ölçütler şu şekilde sıralanabilir;

- Nüfus büyüklüğü ve yoğunluğu,
- Tarım dışı alanlarda çalışan işgücü oranı, sektörlerin kapasitesi ve ciroları,
- Merkezdeki kentle bütünleşebilme düzeyi, merkezdeki kentin egemenliği ve karşılıklı bağımlılık,
- Erişebilirlik, ulaşım sistemlerinin gelişmişlik düzeyi,
- Donatılardaki çeşitlilik (Tekel, 2002; 1-2).

2- Gelişmişlik Düzeyleri Farklı Kentlerin Metropolleşme Süreçleri

2.1. Londra'nın Metropolleşme Süreci

Sanayi Devrimi İngiltere'nin durumda köklü değişikliklere neden olurken aynı zamanda İngiltere içindeki dengede değişiyordu. 1770 yılına kadar nüfus ve siyasi güç merkezi güneydeydi. Londra, 500 binin üzerinde bir nüfusa sahipti ve hükümetin merkezi konumundaydı. 1760'da sonraki en büyük kasaba Bristol, Norwich ve Manchester'dır ayrıca pamuk endüstrisinin merkezi sadece 17.000 nüfusa sahipti. Fakat Sanayi Devrimi, ülkenin kuzeyinde bir fenomen haline geldi ve nüfus, gelir ve politik güç kuzey lehine hareket etti. 1830 yılına gelindiğinde Manchester, 180.000 kişilik bir nüfusa sahipti ve pamuklu tekstil fabrikalarının çoğu, Manchester'ın 50 kilometre uzaklığında kurulmuştu. Bu sayede 1850'de Manchester bölgesi, dünya pamuklu tekstil üretiminin yaklaşık% 40'ını üretiyordu. Güneybatıdaki ve Norwich çevresindeki geleneksel yünlü kumaş üretim merkezleri, Yorkshire'daki fabrika endüstrisi tarafından değiştirildi. Bu bölgeler, kuzeydeki nüfusu kaybetme ya da ücretler durgunlaştı ve işsizlik arttıkça yurtdışına göç etmeyi bıraktı (<http://faculty.econ.ucdavis.edu/faculty/gclark/ecn110b/readings/ecn110b-chapter2-2005.pdf>).

“1800'e kadar Batı'daki kentlerde 1 milyon'u geçen nüfus yoktu. En büyüğü Londra'da 959,310' du. 1850' de Londra 2 milyonun, Paris 1 milyon'un üzerindeydi. 1900'lerde Viyana, Tokyo, Berlin, Maskov, Chicago, New York, Philadelphia, Sen Petersburg ve Kalküta 1 milyon'dan fazla nüfusa sahip metropoller oldular. 30 yıl sonra her kıtada metropollerinde 1 milyonu geçen toplam 27 kent mevcuttu” (Mumford, 2007: 640).

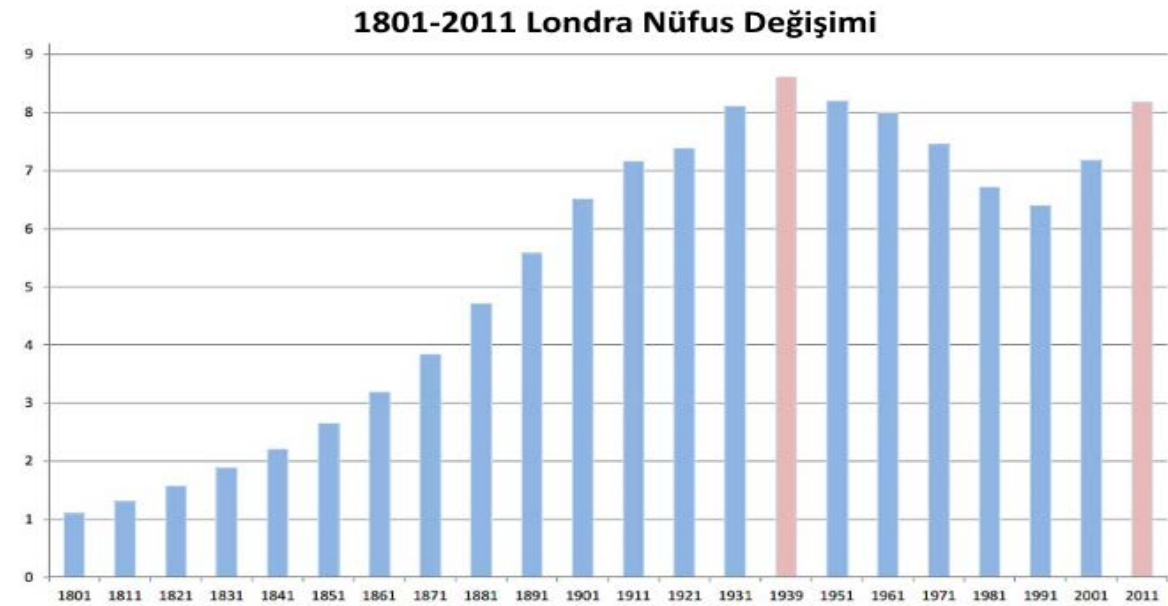
Sanayi Devriminin en önemli yansımalarından, özellikle 19.yy'da, biri kentler üzerinde olmuş, kent nüfusları hızlı bir şekilde artışa geçmiştir. Kentlerin gerek fiziksel olarak gerek nüfus açısından büyümeleri, 21. yüzyılda da artarak devam etmiştir. Kentlerin hızlı bir şekilde büyümeleri motorlu araç kullanımının artmasına, çevresel kalitenin bozulmasına, nüfus yoğunluğuna, gürültüye, yaşam kalitesinin düşmesine ve sosyal ayrılmaya neden olmuştur. Kentin çeperinde bulunan banliyöler, kırsal alanlarla birleşmeye başlamış ve buralarda konut ve ticaret bölgeleri ortaya çıkmıştır. Yayılan kent formları, çoğu kez kentlilere yürüme mesafesinde bulunan konut alanlarında, karşılayabilecekleri fiyatlarda kaliteli konut olanağı sunmamaktadır. Dolayısıyla bireyler kaliteli konutlara erişebilmek için kent merkezinden uzak ve kentsel rantın düşük olduğu bölgelerde bir konut arayışı içine girmektedir. Böylece kent fiziksel olarak büyümeye başlamaktadır (Tosun, 2013; 2).

Londra'da kentleşmenin bu kadar yoğun yaşanmasında kentsoyluların, yeni burjuvazinin, tüccarların, bankacılarında etkisi büyük olmuştur. Bu yeni toplum tabakası endüstride ve ekonomide liberal bir ekonomik düzen getirmiştir. Kentlerin finans, sigorta ve reklamcılık gibi, yeni kolların onları sınırları içinde ve dışında rahatlıkla yayılmasını sağlamıştır. (Demirci, 2013; 36).

Metropolün coğrafi konumu hem ulusal hem de uluslararası rekabet açısından önemli bir unsurdur. Londra gibi küresel düzlemde rekabetçi metropollerin açık denizlere erişim imkânının bulunması hem sanayileşmede hem de ticaret ve finansal hizmetlerin gelişiminde ön plana çıkmalarını sağlamıştır. Dünya ticaretinin yaklaşık yüzde 90'ının denizyolu ile yapıldığı düşünüldüğünde denizyollarına erişimin ne denli önemli olduğu görülmektedir. Küresel değer zincirinin düğüm noktaları olan bu merkezler ileri hizmet sektörlerinin güçlü olduğu, uzak kentler arasındaki işbirliği kültürünün de ilk geliştiği merkezlerdir (Jacobs, Ducruet ve Langen, 2010: 93-94).

Londra'nın nüfusu 1801 yılında yaklaşık olarak bir milyonken, bu tarihten 1940'lı yıllara kadar sürekli bir artış yaşamıştır. Londra'nın nüfus 1939 yılında en yüksek seviyeye çıkmış, sanayi sektörünün 1945'li yıllardan sonra desantralizasyonu ile Londra nüfus kaybına uğramıştır.

Grafik 1: Yıllara Göre Londra Nüfusu Gelişimi¹

Kaynak: Office for National Statistics (ONS)

Londra da 1970’li yıllarda konteynır taşımacılığıyla birlikte geleneksel sanayi alanlarının fonksiyonunu yitirmesi sonucu, tersane alanlarında ve komşu mahallelerde hızlı bir kentsel çöküntünün oluşmaya başladığı bir liman kentidir. Fakat Londra aynı zamanda 1980’lerin sonlarından itibaren ekonomisinin üretimden uzaklaşıp, özellikle finansal hizmetler ve turizm olmak üzere, servis sektörüne doğru hızlı ve dinamik olarak yeniden yapılandırılması tecrübesini yaşamış olan küresel bir kenttir. Bu küresel ekonomik süreçler 1980’lerdeki ilk Canary Wharf kulesinden bugüne Docklands’in dikkat çekici gayrimenkul esaslı yeniden gelişimini hızlandırmıştır. Ancak, bu yeniden yapılandırma süreci ciddi biçimde eleştirilmiştir. Çünkü eski Tersane Alanlarındaki ofislere, dükkânlara, pahalı konutlara ve marinalara yapılan büyük yatırım, ülke genelinde en kötü koşullara sahip konut ve sosyal koşulların iyileştirilmeden bırakıldığı komşu yoksul mahallelere hiçbir faydası olmamıştır. Ülke ekonomik büyümesi 1991 ekonomik durgunluğu ile yavaşlamış fakat 1990’ların ortalarından 2008 küresel finansal krizi sancılarında aksayana kadar yükselen enerjisiyle sürmüştür (Kocabaş, 2012).

Günümüzde ise Londra, New York ve Tokyo ile birlikte, dünyanın üç büyük finansal merkezinden biridir. Sınır ötesi krediler, uluslararası bono ihracı ve ticareti, döviz ve hisse senedi ticareti ve fon yönetimi de dâhil olmak üzere ülke pek çok uluslararası mali piyasalara liderlik yapmaktadır. Diğer önemli uluslararası finans merkezlerinden daha fazla sayıda yabancı banka ve yatırım şirketine ev sahipliği yapan Londra’da ayrıca dünyanın en büyük sigortacılık, spot altın ve denizcilik piyasaları da bulunmaktadır. 2007 yılı itibarıyla Londra’da yaklaşık 450 yabancı banka faaliyet göstermektedir. Ayrıca nüfusu yaklaşık olarak 8 milyon olan Londra’da, Birleşik Krallıkta alan olarak en küçük bölgesi olmasına rağmen, ekonomik aktivite ve GSMH’ye katkı açısından en önemli bölgesidir. İngiltere’de yıllar itibarıyla, imalat sanayi, tarım ve madencilik sektörlerinin GSYİH’ye katkısı azalmış, buna karşın, hizmet sektörlerinin katkı artmıştır. İngiltere, küresel ekonomide mali hizmetler sektöründe önemli bir tedarikçi konumundadır. Uluslararası banka kredilerinin ve sigortacılık işlemlerinin önemli bölümü Londra kaynaklıdır (T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2011).

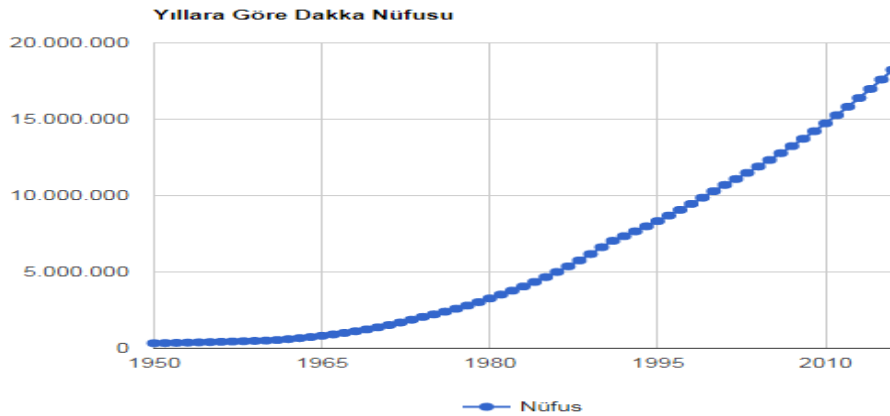
¹ <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2950401/How-one-three-Londoners-born-abroad-areas-live-in.html>

2.2. Dakka'nın Metropolleşme Süreci

Dakka kentindeki insan yerleşimin izleri, deltanın verimli topraklarından dolayı 12. yüzyıla kadar dayandığı varsayılmaktadır. Babür'ün egemenliğinin sona ermesi ve 1760 civarında İngiliz gücünün başlamasıyla Dakka, önemi kaybetmeye başlamıştır. İngiliz Hindistan'ın başkenti olan Kalküta'nın önemi artmaya başlıyordu ve şehir felaket kıtlıkları, sel ve yangınlar yaşayan Dakka'nın Kalküta ile rekabet etmesi zordu. Bu dönemde Dakka toprak kaybı da yaşamaktadır (Chowdhury and Faruqui, 1989). Dakka nüfusta da önemli kayıplar yaşamaktadır. 1800-1867 yılları arasında nüfus 200.000'den 60.000'in altına düşmüştür (Islam, 1996). Her ne kadar verimli topraklara da sahip olsa Dakka'da bunu işleyebilecek bir potansiyel bulunmamaktaydı. Sömürgecinin de çoğalmasıyla birlikte Dakka daha da değer kaybeden bir kent haline gelmektedir.

Dakka kenti açısından kötü giden sürecin ardından 1947'deki İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte, Dakka'da kalkınma anlamında yeni bir ivme kazanmış ve fiziksel yenilenmesinin başlangıcı olmuştur. Bu tarihten sonra Dakka kenti kendini yenilemeye ve geliştirmeye başlamıştır. 1971 yılında ise Bangladeş'in egemen kazanması ile birlikte, kalkınma ve şehir statüsünü hızlandıracak hızlı bir büyüme yakalanmıştır. Dakka, günümüzde dünyanın birçok mega kentine kıyasla çok sayıda fakir olan düşük gelirli bir kent olmaya devam ediyor. Birçok dünya kentiyle yarışabilmesi imkânsızdır. Bu kötü ekonomiyi etkileyen sebeplerden birisi de ne yazık ki ülkenin içerisinde bulunduğu coğrafik özelliklerden kaynaklanmaktadır. Ülkenin büyük bölümü, sınırlı ekonomik güce sahip bir ülkenin mekânsal büyümesini sınırlayan yıllık sel baskını olma ihtimali yüksek olan bir yerdir. (Kabir ve Parolin, 2012; 2,3) Grafik 1'de Dakka metropol kentinin nüfusunda yaşanan gelişme yıllar itibariyle verilmiştir. 1950'li yıllardan itibaren hızlı bir nüfus alan Dakka 2010 yılından itibaren 15 milyondan fazla nüfusa sahip olmuştur.

Grafik2: Yıllara Göre Dakka Nüfusu Gelişimi

Kaynak: Birleşmiş Milletler (BM) Nüfus Araştırmaları Birimi

1990'a kadar Dakka, doğu ve batıdaki Balu ve Turag nehirleri arasında sınırlıydı, çünkü nehirlerin dışında kalan alan düşük seviyede, bataklık ve taşkın etkilenme oranı yüksek olan yerlerdir. Bu da bizlere bir kez daha coğrafi alanların kent yaşamlarında önemli bir role sahip olduğunu kanıtlar niteliktedir. Ancak hızlı nüfus artışı ve özel sektörün piyasaya girmesiyle düşük seviye alanlar doldurulmuş, yüksek ve farklı konut programları sunulmuştur. Arazi daha da küçüldükçe, ticari ve konut sektörleri ortak bir model haline gelmektedir (Kabir ve Parolin, 2012).

Dakka da, 1960 ve 2005 yılları arasında yaşanan hızlı kentleşme (%11'den %14'e) ile kentsel mekânın yüzölçümü yaklaşık 15.924 hektar artarken; tarım arazisi 7.614 hektar, bitki örtüsü 2.336 hektar, sulak alan/ ova 6.385 hektar ve su gövdeleri 864 hektar azalmıştır (Taleb, 2012). Kentin alanının sınırlı olması yeni yaşam alanları oluşurken diğerler alanların kaybedilmesine neden olmuştur.

Dakka,1980'den bu yana ciddi bir nüfus artışı ve kentleşme ile karşı karşıya kalmıştır. 2000 yılında nüfusu 9.3 milyon iken, metropoliten alanın kapladığı alan 1 528 km²'dir. Tüm alanın yanlış bir şehirselleşme anlayışı ile yönetildiği ve kentin yayıldığı ifade edilmektedir (Zaman ve Lau, 2000). Ülkenin gelişmişlik düzeyi, ekonomik alanda yaşanan sıkıntılar, dışa bağımlılık bunu etkileyen önemli unsurlar arasındadır.

Gayrimenkul piyasasındaki düzenleme eksiklikleri kent merkezinde ciddi bir yoğunlaşma süreci başlatmıştır. Mevcut durumda zayıf olan düzenleme ve kontrol mekanizmaları, aşırı nüfus ve büyüme ile iyice bozulmaya başladığı belirtilmektedir. Altyapı ve toplu taşıma kapasitelerinin oldukça sınırlı olması diğer sürdürülebilir bir gelişme önündeki diğer engellerdir. Kentin yoğunlaşması, kompakt büyümeyi teşvik etse de, tüm süreç beraberinde dengesiz büyüme, aşırı kalabalık olan, plansız ve çevre dostu olmayan bir büyümeyi getirmiştir (Zaman ve Lau, 2000).

Günümüzde dünyanın en büyük metropol kentlerinden biri olan Dakka'da önemli sorunlar ile karşılaşmaktadır. Dakka kenti, konut imkânlarının ciddi sıkıntısı nedeniyle dikkat çekmektedir. Kentteki konutların % 90'ını özel sektör yaparken, devlet konutların sadece % 10'unu gerçekleştirmektedir (Siddiqui vd., 2000). Toprak, kentte kıt bir faktör olarak göze çarpmaktadır. Şehrin nüfusunun % 70'inden fazlası arazi sahibi değil geriye kalan % 30'luk arazi sahipliği dağılımı da oldukça eşitsizdir (Stubbs ve Clarke 1996). Bu yüzden arazi fiyatlarında sürekli artış gözlenmektedir. Bu durum sıradan vatandaşın arazi satın alıp üzerine ev yapmasını imkansız hale getirmektedir. Devlet destekli yetersiz konut finansmanı, arazi bedelinin yüksekliği, modern yapı malzemelerinin yüksek fiyatı nedeniyle konutlarda genellikle bambu ve kereste gibi yerel malzemeler kullanılmaktadır (Siddiqui vd., 2000).

Dakka kenti yirmi birinci yüzyılın başlarında, altyapısının hemen hemen tüm alanlarında elektrik arzı, gaz ve yakıt arzı, su arzı, kanalizasyon ve atık yönetimi, katı atık yönetimi konularında ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. (Hossain, 2001). Sellerin sıklığı ve şiddeti, drenajın kötü olması yağış mevsiminde maddi hasarla ağır ticari faaliyetlerde de maddi kayıplara neden olmakta ve şehirdeki sağlık ve hijyen sorunlarını ağırlaştırmaktadır (JICA 1991).

2.3. İstanbul'un Metropolleşme Süreci

4.yy'da Roma İmparatoru Büyük Konstantinus, hem Hristiyanlığın hem bir bağlacı hem de Boğaziçi'nde ikinci bir Roma kenti kurmayı düşlemiştir. Kent, Konstantinopolis (Konstantin'in Kenti) olarak anılmaya başlar. Roma'nın coğrafi yapısına olan benzerliği dolayısıyla kenti siyasi gayretlerle Büyük Konstantinus yeniden inşaya koyulur (MS. 324). Nea- Roma (Yeni Roma) olarak adlandırılır ve törenle başkent ilan edilir (MS. 330). Böylece İstanbul, daha sonra ikiye ayrılacak olan Büyük Roma İmparatorluğu'nun ikinci başkenti olur (Kos, 1995).

16. yy sonlarına gelindiğinde yarım milyonluk nüfusa sahip İstanbul, Avrupa'nın en büyük kentlerinden biriydi (Kuban, 1996).

18. yüzyılda başlayan ve daha sonra da devam eden yenileşme çabalarına rağmen Osmanlı Devleti 19. yüzyılda siyasi bakımdan olduğu gibi ekonomik bakımdan da geri kalmış bir ülke durumundaydı. Temel sanayi kurulamadığı gibi, iyi durumda olan dokuma sanayi bile ülke ihtiyaçları için yeterli üretim kapasitesine ulaşamamıştı. Mevcut sanayi ülkenin tarım ve maden zenginliğini değerlendirmekten çok uzaktı. Üretim büyük ölçüde tarıma dayalıydı. Fakat tarım üretimi son derece düşüktü. Bu gelişmelerde o dönemin Osmanlı Devleti açısından en önemli kenti olan İstanbul'u olumsuz yönde etkilemiştir (Ortaylı, 1983).

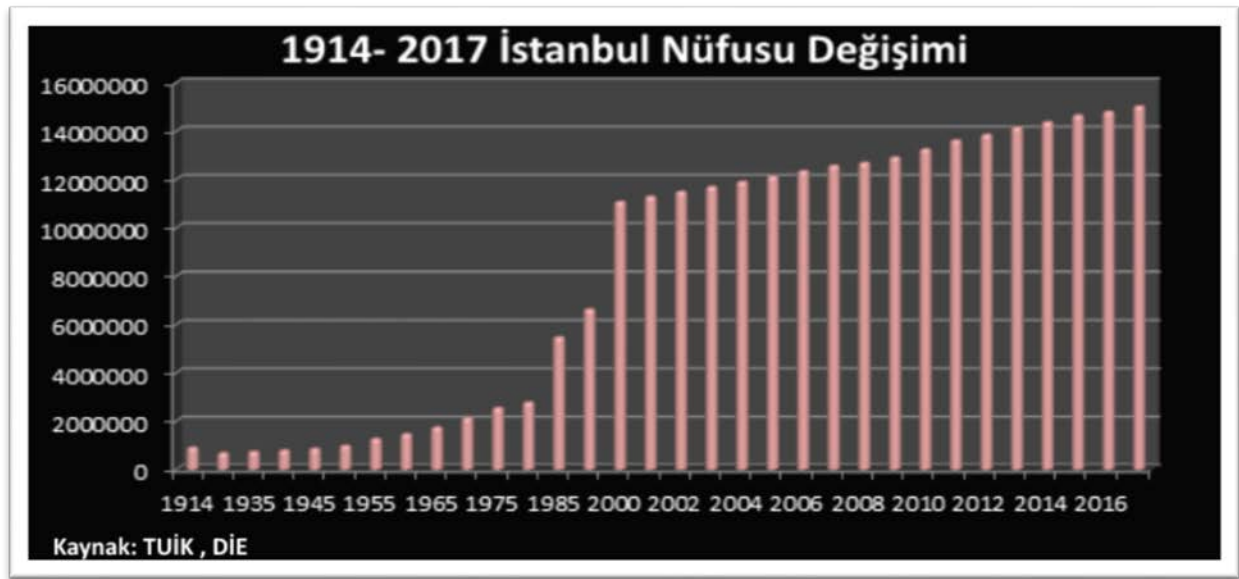
Kurtuluş savaşı öncesinde Osmanlı Devleti siyasal, ekonomik ve mali bakımdan tam bir çöküntü içinde, kapitülasyonlar zinciriyle dışa bağımlı durumdaydı. Dış borçlar giderek artmaktayken, yabancı sermaye ülkenin önemli bütün ekonomik girişim alanlarını ele geçirmiş durumdaydı; daha açık bir deyişle Osmanlı Ülkesi kapitalist ülkelerin hammadde ambarı, mamul madde pazarı konumuna gelmişti. Dolayısıyla Kurtuluş Savaşı mali kaynak bulma çabalarıyla geçmiş, Osmanlı Devleti'nin yıkıntılarında farklı bir iktisadi anlayışa sahip yeni bir Türk Devleti ortaya çıkmıştır (Özgün, 2008: 10).

Kurtuluş Savaşı'nın ardından yaşanan sosyal, ekonomik ve politik gelişmeler sonucunda ülke genelinde fiziki mekânda değişimler yaşansa da, bu durumdan en çok İstanbul etkilenmiştir. Zaman içerisinde kentin yapısında, büyüklüğünde ve üçüncü boyutta öngörülemeyen değişimler yaşanmıştır. İstanbul'un değişim süreci başkentlik işlevini yitirmesiyle başlamıştır. Ankara'nın başkent ilan edilmesiyle yurdun mali kaynakları Ankara üzerinde yoğunlaştırılmış; şehircilik anlamında hâlihazırda yoksullaşmış olan İstanbul ihmal edilmiştir. Bu da İstanbul'un daha yoksul bir görüntüye sahip olmasına neden olmuştur. 1930'lara gelindiğinde İstanbul için şehircilik adını girişimlerde bulunmaya başlanmıştır. Yabancı plancı ve mimarlara yaptırılan imar planları ile değişim süreci devam etmiş ve günümüz İstanbul topoğrafyası "eski İstanbul" yapısından çıkarak şekillenmeye ve ne yazık ki tarihinden kopmaya başlamıştır. 1940 yılı itibariyle imar faaliyetleri başlamışsa da köklü değişiklikler 1950'lerde Adnan Menderes döneminde yaşanmıştır (Karakuyu, Tezer ve Balık, 2010).

Cumhuriyet tarihinin en yüksek düzeydeki kentleşme oranının gerçekleştiği 1960 ile 1970 yılları arasında iç göç hareketi başta İstanbul olmak üzere; Ankara, İzmir, Mersin, Gaziantep, Bursa, Adana, Sakarya, İzmit gibi illere olmuştur (İçduygu ve Sirkeci, 1999b: 252). Bu iç göç dalgasıyla birlikte ekonomik ve siyasi açıdan İstanbul, Türkiye'nin en büyük metropolü olma konumunu güçlendirmiştir.

İstanbul nüfusu 1950'li yıllardan sonra hızlı bir şekilde artış ivmesi yakalamış, 1950'lerde 2 milyonun altında olan nüfus, 2000'li yıllarda 10 milyonun üzerine çıkmıştır. 2017 yılında ise İstanbul nüfusu en yüksek seviyeye çıkarak 15 029 231 olmuştur (Bknz: Grafik 2).

Grafik 3: Yıllara Göre İstanbul Nüfusu Gelişimi²

2013 TÜİK verilerine göre, 28 milyon olan ülke işgücünün 5 milyona yakını İstanbul'da yaşamaktadır. İstanbul'da toplam çalışanların % 64, 3'ü hizmet sektöründe istihdam etmektedir, bu oran Türkiye ortalamasının üzerindedir. Ayrıca, İstanbul'un sanayi ihracatı içindeki payı %48'dir (İSO, 2015).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Üç metropol kent incelendiğinde; kentleşme ile ekonomik gelişmişlik arasında doğrudan bir bağlantı olduğu görülmektedir. Londra kentsel genişleme sürecinin başlangıç noktasını Sanayi Devriminin birinci aşaması (Endüstri 1.0) alırken, İstanbul, 1950'lerde Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile birlikte, Dakka ise; İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlığını kazanmasıyla hızlı bir kentleşme süreci yaşanmıştır. Kentleşme süreciyle birlikte hızlı göç alan bu kentler metropol kent ölçeğine ulaşmış ve kentsel dönüşüm geçirmişlerdir. Ayrıca metropolleşme süreci ilerleyen zamanlarda, kentsel dönüşüme atlık oluşturmaktadır.

Her ne kadar İstanbul, Londra'dan önce metropolleşme sürecini yaşamış olsa da Osmanlı İmparatorluğunun egemenlik alanının daralması, ekonomik açıdan zayıflaması ve Sanayi Devriminde yaşanan teknolojik ilerlemelerin gerisinde kalması nedeniyle günümüzde Londra ölçeğinde bir gelişmişlik gösterememektedir.

Her ne kadar bu üç kent metropol kent olarak nitelendirilmiş olsa gelişmişlik düzeyleri açısından aralarında oldukça fazla farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar doğrudan ülkenin gelişmişlik düzeyi ile paralellik göstermektedir. Günümüzde bu metropoliten kentler kişi başına düşen gelir üzerinden karşılaştırıldığında Londra 52 bin dolar ile İstanbul'dan yaklaşık 2, Dakka'dan ise 100 kat daha fazla gelire sahiptir. Londra'da emlak-kiralama- leasing, finans ve sigorta, İstanbul'da toptan satış ve üretim, Dakka da ise katma değeri düşük imalat sanayi ve tarım öne çıkan endüstrilerdir. Üç metropol kent arasında işsizlik oranının, yoksulluk oranının, yıllık nüfus artışının ve bebek ölümlerinin en yüksek olduğu kent Dakka'dır. Taşımacılık çeşitliliği, kent toplam alanı ve yeşil alan oranı açısından en yüksek rakamlara İstanbul sahiptir (Bknz Tablo:1).

² Veriler TÜİK ve DİE'den derlenmiştir.

Tablo1: Farklı Gelişmişlik Düzeyindeki Metropol Kentlerin Karşılaştırılması			
Göstergeler	Londra	Dakka	İstanbul
Kent Alanı (km2)	321	145	1023
Toplam Alan (km2)	1584	360	5313
Kent Alanı Nüfusu (milyon)	8,2	6	9,89
Toplam Alan Nüfusu (milyon)	10.434	18.237	14.804
Yıllık Nüfus Artış Oranı (%)	0,85	6	4,5
Kişi Başına Gelir (Dolar)	52000	500	22800
Temel Endüstri	Emlak-Kiralama- Leasing	İmalat Sanayi	Toptan Satış
İkincil- Yan Endüstri	Finans ve Sigorta	Tarım	Üretim
Fortune 50'teki Şirket Oranı (%)	3,2	-	0,2
İşsizlik Oranı (%)	8,3	23	11,2
Yoksulluk Oranı (%)	16	49,8	8,86
Halk Taşımacılık Türleri	Metro, Otobüs, Bisiklet, Tren, Feribot, Bisiklet Kiralama	Otobüs, Çekçek, Çekici Van	Metro, Tramway, Feribot, Tren, Füniküler, Şehir hatları, Özel tekne motor
Havalimanı Sayısı	6	2	2
Yıllık Toplam Turist Sayısı (Milyon)	26,3	-	6,45
Bebek Ölümleri (1000 Bebekten)	4,6	69	16,1
Hastane Sayısı	255	2	200
Müze Sayısı	237	1	63
Kültürel ve Sanatsal Organizasyon	307	-	62
Yeşil Alan Oranı (km2)	0,1386	24,10	45
Hava Kalitesi Dünya Bankası 1999 verilerine göre Dünya Sıralamasında	29	134	59
Yıllık Ortalama Sıcaklık	11,1	24,6	14,4
Yıllık ortalama yağış miktarı (mm)	621	1248	815.2
Metro Uzunluğu (km)	402	-	355,45
Metro Günlük Yolcu Sayısı (Milyon)	4,8	-	2,067

Kaynak: <https://data.london.gov.uk/dataset/global-city-data>

KAYNAKÇA

- Chowdhury, A. M., and S. Faruqui. "Physical Growth of Dhaka City." In *Dhaka Past Present Future*, edited by Sharif Uddin Ahmed, 43-63. Dhaka: The Asiatic Society of Bangladesh. Dhaka: 1989.
- DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü), Nüfus Sayım Verileri, İstanbul.
- Eke, A. E., "Anakent Yönetimi ve Yönetimlerarası İlişkiler: Batı Deneyimi ve Türkiye", *Amme İdare Dergisi*, 1985, C. 18, S. 4, s. 41-62.
- Islam, N., "Bangladesh." In *Urbanization and Sustainability: Case Studies of Good Practice*, edited by Brian Roberts and Trevor Kanaley: ADB. 2006.
- İçduygu, A., İbrahim S., (1999b), "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri", Oya Baydar (Der.), (1999), *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- İSO (İstanbul Sanayi Odası), İstanbul Sanayi Strateji Belgesi, 2015.
- GIZ (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit GmbH), *Metropolitan Regions: Definitions, Typologies and Recommendations for Development Cooperation*, Discussion Paper Series, 2014.
- Hossain, M. S. (2001) 'Research on slums and squatters in Bangladesh: a critical Review', *Social Science Review*, 18 (2): 67-76
- Jacobs, W, C. Ducruet, P.W. de Langen, "Integrating World Cities Into Production Networks: The Case of Port Cities", *Global Networks*, 2010, sf. 92-113.
- Japan International Corporation Agency (JICA) (1991), *Greater Dhaka Protection Project Report*, FAP, Dhaka.
- Kabir, A. ve Parolin, B., *Planing and Development Of Dhaka – A Story Of 400 Years*, 15th International Planning History Society Conference, 2012.
- Karakuyu M., Tezer S., Balık H., İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası ve Literatür Değerlendirmesi, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 8, Sayı 16, 2010, 33-60.
- Kayalar, J., 2006. *Kent Ve Meydan Olgusu, Yeniden Canlandırma Sürecinde Karşılaştırılmalı Bir İrdeleme, Trafalgar Meydanı ve Eminönü Meydanı*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.
- Keene, D., "Metropolitan Comparisons: London as a City-State", *Historical Research*, 76, 2004, s. 459-480.
- Kocabaş, A., 'Yeşil sürdürülebilir kentsel dönüşüm: kavramsal çerçeve ve uygulama araçları'; Böke, E. (ed.) 24. Uluslararası Yapı ve Yaşam Kongresi: Dönüşüm – yaşama ve mekana etkileri, Bursa Uluslararası Fuar ve Kongre Merkezi, Bursa TMMOB Mimarlar Odası, Bursa, 2012, ISBN 978 605 01 0339 7.
- Kos K., İstanbul Şehir Tarihi ve Mimarisi, Çeviren Güngörmüş N., T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları: 1748. Yayınlar Dairesi Başkanlığı Sanat- Sanat Tarihi Dizisi/108-7:10, Ankara 1995.
- Kuban D., İstanbul Bir Kent Tarihi Bizantion, Konstantinopolis, İstanbul, çev. Zeynep Rona, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1996.
- Mumford, Lewis (2007), *Tarih Boyunca Kent "Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği"*, (çev. G. Koca, T. Tosun), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ortaylı İ., Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu, İstanbul, 1983.
- Özgün C., Osmanlı Ekonomi Politğine Kısa Bir Bakış (XVIII- XIX. Yüzyıllar), *Tarih Okulu* Sonbahar 2008, Sayı I, 5-17.
- Rao, N., *Cities in Transition: Growth, Change and Governance in Six Metropolitan Areas*, London: Routledge, 2007.

- Taleb, A., Comparative Study of Urban Area Extension and flood Risk in Dhaka City of Bangladesh, Global Journal of Human Social Science Geography & Environmental GeoSciences, Cilt:12, Yıl 2012.
- T.C. Londra Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2010.
- Tekel, A., Metropolitan Planlamanın Önemi ve Gerekliliği Üzerine, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt 11, Sayı 1, 2002, s-42- 55.
- Tosun, E., K., Sürdürülebilir Kentsel Gelişim Sürecinde Kompakt Kent Modelinin Analizi, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Yıl:2013 Cilt:20 Sayı:1.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu), Yıllara Göre İl Nüfusları, 2000-2017
- Siddiqui, K, Ahmed, J., Awal, A. and Ahmed, M. (2000) Overcoming the Governance Crisis in Dhaka City. Dhaka: University Press Limited.
- Stubbs, J. and Clarke, G. (1996) Megacity Management in the Asian and Pacific Region (Vol. 2). Manila: Asian Development Bank & World Bank.
- <http://www.iett.istanbul/tr/main/pages/istanbulda-toplu-ulasim/95> (Erişim Tarihi: 10 Şubat 2018).
- <http://faculty.econ.ucdavis.edu/faculty/gclark/ecn110b/readings/ecn110b-chapter2-2005.pdf> (Erişim Tarihi: 10 Şubat 2018).
- <https://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?m=ISTANBUL> (Erişim Tarihi: 20 Şubat 2018).
- <http://istanbulunmetrosu.com/> (Erişim Tarihi: 20 Şubat 2018).
- <https://data.london.gov.uk/dataset/global-city-data> (Erişim Tarihi: 10 Şubat 2018).
- <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2950401/How-one-three-Londoners-born-abroad-areas-live-in.html> Erişim Tarihi: 23.03.2018.

Antik Kaynaklara Göre Kappadokia Bölgesi Bitkileri

Mustafa ARSLAN¹, Esra BULUT^{2,*}

¹Yrd. Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi, Beyşehir Ali Akkanat Turizm Fakültesi, Konya, Türkiye.

²Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, Türkiye.

*esrabulut50@hotmail.com

ÖZET

Orta Anadolu platosunun merkezi konumunda yer alan Kappadokia Bölgesi hemen hemen tüm tarihi devirler içerisinde oldukça önemli bir konuma sahip olmuştur. Aynı zamanda bu coğrafya çok sayıda medeniyetin kurulması ve şekillenmesine de ev sahipliği yaparak bahsi geçen önemini somut olarak ortaya koymuştur. Bölge coğrafi konum açısından oldukça stratejik bir noktada yer aldığı gibi iklim ve bunun bir sonucu olarak bitki örtüsü bakımından da çeşitlilik arz etmektedir. Melitene hariç büyük bir kısmı karasal iklimin etkisi altında olan Kappadokia Bölgesi'nde temel ihtiyaç ürünleri olan arpa ve buğdayın yanı sıra antik çağ yazarları adamantis, therioarca, polemonia, Selgitik yağı, botrys ya da ambrosia vs gibi çok sayıda şifa amaçlı kullanılan bitkilerden de bahsetmektedirler. Hatta antik yazarlar bu bitkilerin local yetiştirme alanları ve şekillerine dair oldukça detaylı bilgiler aktarmaktadırlar. Bölgede günlük hayatın temel ihtiyacını karşılama ve şifa verenlerin yanı sıra bir de bölge ticaretinde oldukça önemli rolü olan bitkiler yer almaktadır. Örneğin Caesarea bölgesinde bulunan sık ormanlardan elde edilen keresteler, Melitene'de zeytin ve dahası en lezzetli Grek şarabıyla bile rekabet edebilecek kadar kaliteli Monarite şarabının elde edilmesinde gerekli olan bağcılık bölgenin en temel geçim kaynaklarıdır. Kappadokia bitkiler konusunda bu denli zengin yapısını bugün bile muhafaza etmeyi başarmıştır.

Bu çalışmamızda antikçağ yazarlarının ve seyyahların verdikleri bilgiler doğrultusunda antikçağlarda bölgede yetişen ve şifa, ticaret, besin kaynağı vs. amaçlı kullanılmış olan bitkiler incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kappadokia, Antik Çağ, Bitki.

Plants of Cappadocia According to the Ancient Sources

ABSTRACT

Cappadocia Region, in the middle of Central Anatolian Plateau has had an important position throughout the history. In the same time this land has created and shaped many civilisations and showed its mentioned importance perceptibly. The region is located on a very strategical position in terms of geographical conditions and by the help of its climate many species of plants have grown in the region. Except from Melitene most of the region was under the continental climate effect. Ancient sources mentioned about herbs such as adamantis, therioarca, polemonia, Selgitic oil, botrys or ambrosia which were used for medical purposes beside common grain like wheat and barley grown for daily consumption. Also, the ancient sources give detailed information about the local growing places or even shapes of these plants. In addition to these plants and herbs the region produced some commercial plants as well. These commercial plants had contributions to the economy of the region. For example dense forest of the Caesarea region provided timber, olives were grown in Melitene and the latter city produced Monarite wine which could be compared only with Greek wine which was the most quality wine then. Diversity and richness of the plants in Cappadocia region could be observed even today.

This study focuses on the plants of Cappadocia used for medicine, commerce and nutrition in the light of ancient sources.

Keywords: Cappadocia, Ancient Age, Plant.

GİRİŞ

Bugün Kappadokia denildiğinde genellikle Peri Bacaları'nın bulunduğu Nevşehir merkez olmak üzere Aksaray, Niğde, Kayseri ve Kırşehir illerinin kapladığı alan anlaşılmaktadır. Antik kaynaklara baktığımız zaman ise ismini zikrettiğimiz bu yerler coğrafyacıların da deyimi ile “çekirdek Kappadokia” denilebilecek kadar küçük bir alanı ifade etmektedir (Esin, 1998: 67). Antik çağlarda Kappadokia kelimesi çok daha geniş bir alanı ifade etmektedir. Öyle ki bu alan Herodotos'un verdiği bilgilere göre (MÖ VI. yy dolayları) Euxinus'a (Karadeniz) kadar büyük bir sahaya yayılmaktadır (Herodotos, I:76). Bu sınır daha sonra Pers, Hellenistik ve Roma dönemlerinde idari anlamda değişikliklere uğramıştır. Bölgenin Pers kontrolü altında olduğu ve *satraplık* ile yönetildiği MÖ 360'da bu büyük saha iki kısma ayrılarak idare olmuştur (Sevin, 1998: 48). Bu ayrıma göre Euxinus civarında bulunan kısım “Kappadokia Pontika” güneyde kalan ise “*Tauros (Toros) yakınındaki Kappadokia, Asıl Kappadokia ya da Megale Kappadokia (=Büyük Kappadokia)*” şeklinde isimlendirilmiştir (Strabon, XII:1. 4). Antik dönem bitkileri üzerinde değerlendirmeye yaptığımız Megale Kappadokia (Harita-1) ise yaklaşık 80.000 km² lik bir yüz ölçümüne sahiptir (Esin, 1998: 65). Strabon, Megale Kappadokia'nın sınırları konusunda nispeten daha detaylı bilgiler vermektedir. Yazar, Kappadokia kralı I. Arkhelaos ve ondan önce bölgeyi yöneten diğer krallar zamanında Kappadokia'nın valiliklere (=strategia) bölündüğünü ifade etmektedir. Yine onun verdiği bilgilere göre bu valiliklerin sayısı 10'dur ancak Pompeius zamanında sayı 11'e çıkmıştır. Bu *strategiaların* isimleri batıdan doğuya doğru Garsauratis (=Aksaray ve çevresi, Ramsay, 1960: 313), Tyanitis (=Niğde ve dolayları, Burton, 2005:200), Morimene (=Halys'in güneyi Galatia'dan Melagob'a (=Derinkuyu'ya kadar yayılan alan, Ramsay, 1960: 317), Khammanene (=Kaman, Kırşehir, Gökhan, 2011: 258), Saravene (=Yozgat-Sarıkaya civarı, Texier, 2002, III: 55), Sargarausene (=Uzunyayla-Bünyan, Yüncü, 2015: 130), Laviansene (=Malatya'nın kuzey kesimi, Texier, 2002, III: 55), Melitene (=Malatya, Kaya, 2005: 27), Kataonia (=Elbistan, Gökşun ve Afşin dolayları, Yüncü, 2015: 130) ve Kilikia'dır (Strabon XII:1. 2). 11. *strategia* ise Lykaonia'nın bir bölümü ile Kilikia Thrakeia'yı kapsamaktadır (Ramsay, 1960: 417). Şu halde bölge sınırlarını modern isimlerle ifade edecek olursak batıda Tuz Gölü'nden doğuda Fırat Nehri'ne, kuzeyde Yozgat'tan güneyde Toros Dağları'na değin uzanmaktadır (Harita-2).

Çalışma alanının sınırlarının net bir biçimde belirlenmesi bölge ikliminin, dolayısıyla da bölgede yetişen bitkilerin bilinmesi açısından oldukça önemlidir. Antik Çağ yazarları Kappadokia ikliminin soğuk olduğundan bahsetmektedirler (Strabon, XII: 2.10; Diodorus, XVIII: 5. 4). Ancak soğuk göreceli bir kavram olduğu için o dönemdeki bölge iklimi hakkında antik kaynaklardan bazı ilave bilgiler de sağlanabilmektedir. Örneğin günümüzde zeytin yetişeceğini düşünemeyeceğimiz Afyon-Şuhut (Synnada) Strabon döneminde zeytin ağaçlarıyla kaplı bir ovaya sahipti (Strabon XII: 7. 14). Strabon'un doğumundan (Koelsch, 2004: 502) yaklaşık 120 yıl önce Bergama Kralı II. Eumenes'in Tyriaion'a (Konya-Ilgın) yazdığı mektupta zeytin üretimi ve bundan alınacak vergi hakkında bilgiler bulunmaktadır (Austin, 2006: 414). Günümüzde artık zeytin yetiştirilemeyen bu iki alana ek olarak Melitene'de de zeytin tarımı yapılmaktaydı (Strabon, XII: 2. 1). Bilindiği üzere zeytin ağaçları -13 °C'nin altına düşen iklimlerde yaşama şansı bulamamaktadır (Vermoere ve ark. 2003: 220). Bu da göstermektedir ki Strabon'un yaşadığı dönemde Anadolu günümüze göre daha ılıman bir iklime sahipti.

Antik Kaynaklara Göre Kappadokia Bölgesi'nde Yetişen Bitkiler

Günümüz İç Anadolu Bölgesi'nin merkezinde yer alan Kappadokia Bölgesi tarihin hemen her devrinde Antik Çağ yazarlarının eserlerinde bir yer edinmiştir. Pek çok Antik Çağ yazarı bölgede meydana gelen siyasi olaylara dair detaylı bilgiler vermektedir. Bu yazarlar içerisinde Theophrastus (MÖ 370-287), Plinius (MS 23-79) ve Strabon (MÖ 64-MS 24) ekonomik ve siyasi olayların yanı sıra bölgenin bitki örtüsü hakkında da detaylı bilgiler vermektedirler.

Hayvanlar Üzerinde Etkisi Olan Bitkiler

Günümüzde çok sayıda bitki şifa vermesi niyetiyle kullanılmaktadır. Bu bitkilerin hazırlanma şekilleri bitkiden bitkiye fark etmektedir. Bazı bitkiler haşlanarak, bazıları demlenerek, bazıları kaynatılarak bazıları ise ezilerek kullanılmaktadır. Bu bitkilerin insanlar üzerinde olduğu gibi şüphesiz hayvanlar üzerinde de tesirleri vardır. Bu bitkiler bugün ilaç sanayinin temelini oluşturmaktadır.

Antik Çağ dünyasında da bir takım bitkilerin hayvanlar üzerinde etkilerinin olduğuna dair kayıtlar bulunmaktadır. Kısıtlı da olsa Plinius'un verdiği bilgiler sayesinde fikir sahibi olduğumuz bu bitkilerin uyuşturucu tesirleri de bulunmaktadır. Kappadokia Bölgesi'nde bu tür bitkilerin yetiştiğine dair sadece iki kayda rastlanabilmektedir.

Bazı bitkiler yapısı gereği tüm bölgelerde yetişmeye uygun değildir. Kuşkusuz bir bitkinin bütün bölgelerde görülebilmesi için iklim koşulları ve toprak yapısı gibi ortak niteliklere sahip olmaları gerekmektedir. Plinius da eserinde bölgelere has olan bu bitkileri bilhassa belirtmiştir.

Antik Çağ yazarları Kappadokia'da yetişen bitkilerin bazılarının bölgeye has olduklarını bazılarının ise Anadolu üzerinde bulunan diğer bölgelerde de yetiştiğinden bahsetmektedirler. Bunlardan "*adamantis*" adı verilen bitki Kappadokia ve Armenia Bölgesi'ne özgüdür. Bu bitkinin hayvanlar, özellikle de aslanlar üzerinde yorgunluk halsizlik yaratan bir etkisi söz konusudur. Ayrıca bitki ezilemeyecek kadar sert bir yapıya sahiptir (Plinius, XXIV:102. 7).

Plinius, *Therionarca* adı verilen bir bitkinin Kappadokia ve Mysia bölgelerinde kendine yaşam alanı bulduğundan bahsetmektedir. Bu bitki de tıpkı *adamantis* gibi vahşi hayvanlar üzerinde uyuşturucu etkisine sahiptir. Yazar *Therionarca* ile bir hayvanın uyuşması halinde onu bu durumdan kurtaracak çözümden de bahsetmektedir. Ona göre hayvanı bu durumdan kurtarmanın tek yolu sırtlan idrarından geçmektedir. Bu yöntem ne kadar güvenilir elbette bilinmez, fakat Plinius bu sıvının uyuşuk durumda olan hayvanın üzerine serpilmeden canlanamayacağını önemiyetle üzerinde durmaktadır (Plinius, XXIV:102. 9). Ne yazık ki her iki bitkinin de günümüzde nasıl adlandırıldığına dair elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Antik Çağ İnsanları Tarafından Şifa Amaçlı Kullanılan Bitkiler

İnsanlık tarihine bakıldığında zaman bitkilerin insan yaşamı üzerinde etkisinin olduğu görülecektir. İnsanlığın var olması ve hatta insanın doğaya giderek hâkim olmaya başlaması ile insan-bitki arasında uyum kendini göstermiştir. İnsan ve bitki ekosistem içerisinde birbirini tamamlayan iki önemli unsurdur.

Arkeolojik kazılardan elde edilen verilere bakıldığında insanlığın bitki üzerinde kurduğu egemenlik daha net anlaşılmaktadır. Bu verilere göre besin amaçlı kullanılmalarının yanı sıra

şifa bulmak niyetiyle de bitkilerden faydalanılmıştır. Bu açıdan bakıldığında ise doğanın insan üzerinde egemenliği söz konusudur.

Bitkilerin tıbbi olarak kullanılmaya başlamaları binlerce yıl öncesine dayanmaktadır. Kuşkusuz bugün elimizde tedavi ya da besin amaçlı kullanılan bitkilerin bilgi birikimi geçmişte edinilen tecrübelerin bir getirisidir. Bu birikim gelenek şeklinde nesilden nesile aktarıldığı gibi Antik Çağ yazarlarının eserlerine de konu olmuştur. Böylelikle dönemin mevcut bitkileri isimleri, şekilleri vs. gibi konularda kısmen de olsa birinci elden veriler elde edebilmemiz mümkündür.

Selgitik Yağı

Bu bilgilerden hareketle öncelikle Kappadokia-Galatia sınırında yetişen bitkilerden elde edilen ve *Selgitik Yağı* adı verilen bir çeşit şifalı merhem üretilmiştir. Yağın elde edilmesinde kaç adet ve kaç çeşit bitki kullanıldığına dair elimizde herhangi bir veri bulunmamaktadır. Burada dikkatimizi çeken nokta bu yağın tendon tedavisinde kullanılmasıdır. Yağ muhtemelen hasar görmüş ya da zayıf olan tendonları kuvvetlendirmek maksadı ile kullanılmıştır. Ayrıca aynı yağ İtalya’da bulunan *Gubbio* halkı tarafından da yapılmıştır (Plinius, XV:7.31).

Ambrosia-Artemisia-Botyrs

Kappadokia Bölgesi’nde yetişen bir diğer şifalı bitki ise burada bulunan halk tarafından *botyrs* ya da diğer adıyla *ambrosiadır*. Plinius, bu bitkinin isimlendirilme şekline dair oldukça dikkat çekici bir hikâye anlatmaktadır: “... Kadınlar da isimlerini bitkilere dönüştürme hırsından etkilenmiş durumda, bunlar arasında örneğin, kral Mausalus’un karısı Artemisia, daha önce parthenis olarak bilinen bitkiye adını vermiştir. Ancak bazıları bu soyadın tanrıça Artemis Ilithyia’dan türediğini düşünüyor çünkü kadın hastalıklarının tedavisinde kullanılıyordu. Bu da pelinotuna benzeyen fakat daha büyük ve etli (dolgun) yapraklı çalımı bir bitkidir. İki çeşidi vardır: birisi daha uzun ve geniş yapraklıdır, diğeri yumuşaktır ve daha ufak tefek yapraklıdır ve sadece deniz kenarında yetişir.” (Plinius, XXV: 36. 1-5) (Resim-1).

Yukarıda da belirtildiği üzere bir kraliçe adını ölümsüzleştirmek maksadı ile bir bitkiye vermiş olmalıdır. Bu açıdan bakıldığında kraliçe adına bu konunun elzem olduğu düşünülebilir. Eğer isim Plinius’un söylediği bir diğer ihtimal olan Artemis *Eileithyia*’dan geliyorsa bitkinin kadın hastalıklarının tedavi edilmesinde kullanılıyor olması oldukça manidardır.¹

Mitolojiler eski toplumların inançları üzerinde kayda değer bir konuma sahiptir. Mitolojilerde tanrılar yeme içme, uyuma gibi temel konularda insanlar ile benzer özellikler taşımaktadırlar. Bu noktada Plinius’un bahsettiği *Ambrosia* bitkisi Yunan mitolojisinde tanrı ve tanrıçaların beslendikleri “nektar-ambrosia” ile isim açısından bir benzerliğe sahiptir. Tanrıların beslenme ihtiyaçlarını karşılayan gıda çok sayıda çiçekten elde edilen özün bala

¹ Öncelikle burada kısaca Artemis Eileithyia konusu üzerinde durmak gerekir. Zeus ve Leto’nun kızı, Apollon’un kız kardeşi olan Artemis’in (Hesiodos, 915-920) kültü Anadolu, Girit, Mısır, Mezopotamya, Yunanistan ve İtalya’ya değin geniş bir alanda tapınım görmüştür (Erhat, 1984: 61). Tanrıçaya ait çok sayıda epiteti bulunmaktadır. Artemis Eileithyia da bunlardan biridir. Burada öncelikle Eileithyia’yı incelemek gerekmektedir. Eileithyia Zeus ve Hera’nın çocuğudur (Hesiodos, 920-925). Ebelik tanrıçası Eileithyia daha sonra Artemis ile bir tutulmuştur (Sale, 1961: 86; Robertson, 1983: 148).

eklenmesi sonucunda elde edilmiştir (Erhat, 1984: 35). Anlaşılan bu besine her ne kadar çiçeklerden elde edilen bal katılsa da besinin temelinde yine bitkiler yer almaktadır.

Bitki, Antik Çağ insanları tarafından nefes darlığının tedavi edilmesi amacıyla da kullanılmıştır (Plinius, XXVII: 31. 1). Plinius iç kesimlerde yetişen *ambrosianın* yapısına dair detaylı bilgiler vermektedir: "... Ancak yine bazı insanlar, daha iç kesimlerde yetişen tek köklü, son derece küçük yaprakları, üzümler olgunlaştığında açılan çiçeğiyle ve nahoş olmaktan çok uzak kokusuyla bir bitkiye aynı ismi verir. Kappadokia'da yetişen bu bitkiye bazıları "botrys" bazıları da "ambrosia" adını verir." (Plinius, XXV: 36. 1-5). "Botrys sarı sürgünleri olan çalimsı bir bitkidir. Tohumları bunların etrafında büyür ve yaprakları hindibaninkine benzer. Sel yataklarında bulunur. Kappadokia halkı "ambrosia" diğerleri ise "artemisia" olarak nitelendiriyor." (Plinius, XXVII: 31. 1).

Ambrosia'nın günümüzde Latince olarak *Ambrosia Artemisiifolia* olarak isimlendirilen ve *Pelinimsi Ambrosia* olarak Türkçe'ye çevrilen bitkiyle aynı olmasının kuvvetle muhtemel olduğunu düşünmekteyiz. *Ambrosia Artemisiifolia*'nın da tıpkı Antik Çağ'daki *Ambrosia* gibi sarı çiçekleri bulunmaktadır (Önen ve ark. 2015: 183). Buradan yola çıkarak ve yukarıda bahsettiğimiz ve Plinius'un *ambrosia* için kullandığı "pelin otuna benzeyen" ifadesi de bu savı destekleyen en önemli kanıttır. Bitki ile ilgili bilinmesi gereken bir diğer nokta kokusudur. Plinius bitkinin kokusunu şaraba benzetmektedir. Bu bitki medikal alanda çözücü olarak da kullanılmıştır (Plinius, XXVII:11).

Polemonia

Kappadokia Bölgesi'nde yetişen bir diğer şifalı bitki *Polemonia*'dır. Bitkinin Pontus Kralı Polemon ile Kappadokia Kralı Philetaerus tarafından bulunduğu düşünülmektedir. *Philetaeria* olarak da bilinen bitkiye Kappadokialılar "chihodynamia" adını da vermişlerdir. Bu ismin "bin faydalı bitki" anlamına geldiği bilinmektedir. Buradan anlaşıldığı üzere çok sayıda hastalığın tedavisinde kullanılmış olmalıdır. Kalın bir kök, ince dalları ve siyah tohumları olan bitkinin yaprakları sarkıktır. Bu noktada Plinius bizlere ince bir detay vermektedir: "...Bunun yanı sıra bu (*Polemonia*) sedefotu gibidir ve dağlık bölgelerde yetişir." Bu veri bize bitkinin yetişme alanı ile yetişebileceği iklim koşulları hakkında da bilgi sağlamaktadır.

Kappadokia Marulu

Kaynaklardan anladığımız kadarı ile Antik Çağ insanları marulu da bir şifa kaynağı olarak görmüşlerdir. Plinius'a göre bitkinin en temel özelliği kan akışını düzenleyici etkisidir. Ayrıca bitkinin ferahlatıcı bir yapısı vardır, bu yüzden de genellikle yaz aylarında tüketilmesi uygun görülmektedir. İlaveten marulun tiksintmeyi engelleyici ve iştah artırıcı bir yönü de bulunmaktadır. Augustus'un yakalandığı bir hastalığın tedavisinde marul kullanılmış ve böylece bu bitki halk arasında da tanınır hale gelmiştir. Hatta her mevsim rahatlıkla tedarik edilebilmesi için bal sirkesiyle turşusu dahi kurulmuştur. Çok sayıda türü olan bu bitki farklı uluslar ve Antik Çağ'da bu işle ilgilenen otoriteler tarafından da gruplara ayrılmıştır. Grekler marulu üç tür olarak tanımlamışlardır: geniş saplı, yuvarlak saplı ve Sparta marulu. Diğer insanlar bu ayrışmayı renklerine göre yapmışlardır: ocak ayında ekilen kara marul, mart ayında ekilen beyaz marul ve nisanda ekilen kırmızı marul. Bunlar arasında Antik Çağ insanları arasında tarımsal faaliyetlerden anlayan ve bu işin ustası olarak nitelendirilebilecek olan kimseler ise marulu kıvrımlı ya da mor marul, Grek marulu, Kappadokia marulu ve acı marul şeklinde sınıflandırmışlardır. Bunların dışında marulun bir de keçi marulu adı verilen, yapı itibari ile Kappadokia maruluna benzeyen şifa verici bir türü daha bulunmaktadır

(Plinius, XIX: 38). Keçi marulundan çıkarılan süt ya da su sirkeye eklenip kıvamını aldıktan sonra ödemli hastaların iyileşmesinde, ezilerek üzerine tuz serpilmesi durumunda bacaklardaki kırıışlerin (tendon ve eklem yerlerinin arasında bulunur) tedavisinde, dövülmüş keçi marulu ve sirke ayda iki defa ağızı yıkama şeklinde uygulanırsa diş ağrıların giderilmesinde kullanılmıştır (Plinius, XX: 24). İlaveten yabancı olarak yetişen marulun ana türü keçi maruludur ve zehirli nitelikler taşıyan bu bitki suya bırakıldığı takdirde balıkların ölmesine sebep olur (Plinius, XX: 24). Burada en dikkat çekici bilgilerden biri Kappadokia adının bir marula verilmesidir. Verilen bilgiye göre bu türün sadece Kappadokia'ya özgü olduğu anlaşılmaktadır. Marulun nasıl bir yapısı olduğuna dair net bir bilgiye sahip değiliz, ancak yazar tarafından ismi zikredildiğine göre Antik Çağ dünyasında belli bir üne sahip olmalıdır.

Süsleme Amaçlı Kullanılan Bitkiler

Antik Çağ toplumları arasında taç bir hükümdarlık alameti olarak kral ve kraliçeler tarafından kullanılan ve değerli taşlardan yapılan bir başlıktır. Ancak taçlar bugün olduğu gibi Antik Çağ insanları tarafından da sadece değerli madenler değil dalı, çiçekleri ya da yaprakları güzel olan bitkilerden de yapılmıştır. Örneğin olimpiyat oyunlarında sporcuların başına koyulan taç zeytinden yapılmıştır (Tekin ve Tekin, 2014: 136). Bu taçlar hem kadınlar hem de erkekler tarafından takılmıştır. Bu uygulama Kappadokia Bölgesi'nde de görülmüştür. Daha önce anlattığımız *ambrosia* bitkisi Kappadokialılar tarafından taç yapmak için de kullanılmıştır (Plinius, XXVII:11).

Plinius taç yapımı esnasında sarı çiçeklerin kullanımı için genellikle *zakkum*, *katırtırnağı* ve *hünnabı* zikretmektedir. Yine yazarın verdiği bilgiye göre *hünnap* bir Kappadokia ağacı olarak bilinmektedir ve çiçeklerinin kokusu zeytin çiçeğinin kokusunu andırmaktadır (Plinius, XXI: 27).

Bu noktada *hünnap* ile ilgili kısa bir açıklama bitkinin geçmiş ve günümüzdeki durumunu kıyaslamak açısından fayda sağlayacaktır (Resim-3). *Hünnap* yani Latince adıyla *Zizyphus Jujube* bugün Akdeniz'in doğusundan, Doğu ve Güney Asya'ya, oradan da Japonya'ya değin oldukça geniş bir alanda yayılım göstermektedir. Türkiye coğrafyası üzerinde ise Batı ve Güney Anadolu bölgelerinde kendine yetiştirme alanı bulabilmektedir Bu bitki yabancı bir özelliğe sahip olmakla birlikte ormanlık alanlarda yetişmektedir (Gündoğmuş ve Taşçı, 2017: 42). Bu açıdan bakıldığında günümüzde Kappadokia Bölgesi *hünnap* bitkisinin yetişmesi için pek de uygun görünmemektedir. Zira Strabon'un anlatımına göre Argaios'un (=Erciyes, Baydur, 1994: 1) etrafı ormanlarla kaplıdır ve burada kerestecilik yapılmıştır. Bütün Kappadokia Bölgesi'nde Argaios hariç başka hiçbir yerde kereste bulunmamaktadır (Strabon, XII:2.8). Şu halde ormanlık bölgelerde yabancı olarak bulunan *hünnap* da burada o zamanki iklim koşullarına da bağlı olarak yetiştirme alanı bulmuş olabilir.

Temel Besin Kaynağı Olarak Tüketilen ve Ticareti Yapılan Bitkiler

Zeytin

Zeytin ve zeytinyağı geçmişten beri insan yaşamının temel noktalarından biridir. *Zeytin* Eski Çağ insanları tarafından zenginliğin, şöhretin ve barışın sembolü olarak kabul edilmiştir (Schurchardt, 1997, 21). *Zeytinin* (^{GIS}ZERTUM) Hitit döneminde de yetiştiğine dair metinler bulunmaktadır. Bu metinlerden (KBo V₇ Rs.₃₄ vd.) elde edilen verilere göre Pullianni adında bir şahsın *zeytin* ağaçları bulunmaktadır. Bu şahsın meyvelığının sahil kenarında mı olduğu yoksa o dönemde büyük bir kısmını Kappadokia'nın oluşturduğu Orta Anadolu'da mı

bulduğuna dair net veriler bulunmamaktadır. Belki de Hitit döneminde Orta Anadolu'nun iklimi *zeytin* yetiştiriciliği için uygun koşullara sahip olmuş olabilir (Ertem, 1987: 65). Özellikle Grek dünyası içerisinde kayda değer bir konuma sahip olan zeytinyağı Homeros'un destanlarında da anlatılmaktadır (Homeros, İlyada, II, 746-774). Ayrıca bu oyunlarda sporcuların kaslarını gevşetmek amacıyla kullanıldığı da bilinmektedir (Schurchardt, 1997, 21). Zeytinyağının ne zaman yemeklerde kullanılmaya başladığına dair elimizde net veriler bulunmamaktadır. Eski Çağ halkları arasında zeytinden elde edilen yağ genellikle ilaç yapımı, aydınlatma, kozmetik ve beslenme amaçlı kullanılmıştır (Kaplan ve Arıhan, 2012: 7). Melitene bölgesinde üretilen *zeytin*lerin ne amaçla kullanıldıklarını bilmiyoruz fakat kullanım amacının diğer Roma kentlerinden pek de farkı olmasa gerek.

Kappadokia'nın iklim yapısına daha önce değinmiştik. Bölgenin büyük bir kısmı üzerinde karasal iklim yapısı hâkimdir. Ancak bu genelleme içinde Melitene bölgesi Kommagene'ye (Adıyaman) (Taşdöner Özcan, 2015: 98) benzer nitelikler göstermektedir (Strabon, XII: 2. 1). Şu halde Melitene'de *zeytin* üretimi yapıldığına göre benzer özellikleri olan Kommagene'de de aynı ürün elde edilmiş olmalıdır. Günümüzde Adıyaman ve çevresinde zeytin tarımı yapıldığı bilinmektedir (Oğuz, 2012: 118). Bu da günümüz Malatya'sında bu tarımın yapılmamasına rağmen MÖ I. yy'da yaşayan insanların zeytincilik faaliyetleri yaptığını söyleyen Strabon'un verdiği bilgileri destekleyici niteliktedir.

Kerestecilik

Günümüzde Kappadokia Bölgesi'nin genelinde ormanlık araziye rastlamak mümkün değildir. Ancak Antik Çağ yazarlarından öğrendiğimiz kadarı ile MÖ I. yy'da Kappadokia'da Mazaka (=Kaesarea-Kayseri, Herzfeld, 1968: 88; Briant, 2002: 135) haricinde kereste bulunmamaktadır. Yaşadığımız dönemde bu durum artık geçerli olmasa da MÖ I-MS I yy dolaylarında Kappadokia'nın ve dolayısıyla da Mazaka'nın en yüksek noktası olan Argaios'un etrafı ormanlık olduğu için bu bölgede en temel geçim kaynaklarından birini kerestecilik oluşturmuştur. Ancak kerestecilik bölgede yaşayan halk açısından daha kolay icra edilebilmiştir. Nitekim Strabon buna gerekçe olarak dağın etrafında bulunan bataklık alanlar ile ateş çukurlarından bahsetmektedir. Ona göre bölgeyi tanıyanlar keresteleri işleme konusunda burada bulunan tehlikelere karşı daha dikkatlidir. Ancak bölgenin özelliklerini bilmeyenler fark edilmesi zor olan ateş çukurlarına düşebilirler (Strabon, XII: 2. 7). Buna karşılık Nyssalı Gregory ise Adeplhius'a yazdığı mektupta Vanato'nun (=Venessa, Avanos, Thierry, 1981: 119 vd.) güzelliklerinden bahsederken Halys'in yakınında bulunan dağın sık *meşe* ormanı ile kaplı olduğunu ifade etmektedir (Nyssalı Gregory, Epist. Adelp. 1-6).

Bağcılık

25-30 °C sıcaklık ortamında yaşama koşulları bulunan, 40 °C'ye kadar büyüme ve yetiştirme konusunda sorun yaşamayan ancak bu derecenin üzerine çıktığında meyvelerinde yanmaların meydana geldiği üzüm bağları (Uzun, 2015: 17) hem toprak yapısı hem de uygun iklim koşulu nedeniyle Kappadokia'da kolaylıkla yetiştirme alanı bulmuştur. Antik Çağ'da Kappadokia Bölgesi'nin temel geçim kaynaklarından birini şüphesiz bağcılık oluşturmaktadır. Bağcılığın tarihsel sürecine kısaca bakacak olursak arkeolojik veriler günümüzden 10.000 yıl önce insanların şarap ürettiklerini ortaya koymaktadır. Ayrıca bitkinin MÖ 6000 dolaylarında kültüre alındığı tahmin edilmektedir (Orhan ve ark. 2011: 70). Anadolu coğrafyası üzerinde bağcılık faaliyetlerinin tarihine bakıldığında bu gelişimin burada kurulan medeniyetlerle paralel olarak ilerlediği görülmektedir. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda (MÖ 1950-1725)

Kaniş'de (Kültepe) tespit edilen bir tablet üzerinde burada bulunan yerlilerin üzüm yetiştirdiklerine dair bilgiler edinilmektedir. Koloni dönemi insanları üzümü meyve olarak tükettikleri gibi meyveyi işleyerek şarap haline de getirmişlerdir. Metinlerden elde edilen verilere göre Kappadokia Bölgesi'nde bulunan Tegarama'nın (=Gürün, Bilgiç, 1946: 411) en önemli şarap üretim merkezlerinden biri olduğu düşünülmektedir (Lafli, 2017: 20).

Hitit Dönemi'ne ait metinlerden bağcılığın özelde Kappadokia ve genelde tüm Anadolu coğrafyası için temel geçim kaynaklarından biri olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki bağın (^{GIS}ŞAR (^{GIS})GEŞTIN) etrafı çitlerle çevrilerek koruma altına alınmış ve hatta bu çitlerin içinde bulunan asmanın yakılması ya da çalınması durumunda alınacak cezalar Hitit kanun metinlerinde açıkça ifade edilmiştir. Buna ek olarak ritüel metinlerinde (KBo II 9 I 22) hayvanlarla birlikte asmanın da büyümesi için dileklerde bulunulması bağ ve bağcılığın Hitit dünyasında ne denli önemli olduğunu göstermesi açısından önemlidir. İlaveten asmanın meyvesi olan üzümden kuru üzüm (^{GIS}GEŞTIN HAD.DU.A) ile hem dini ritüellerin hem de günlük yaşamın temel unsuru olan şarap elde edilmiştir (Ertem, 1987: 58).

MÖ I. bin başlarında Kappadokia Bölgesi'nde bağcılığın temel geçim kaynaklarından olduğunu gösteren en önemli kanıtlar kaya kabartmalarıdır. Bunlar antik Kappadokia sınırları içinde yer alan İvriz (=Kybistra=Ereğli, Resim-4), Ambar Deresi (Resim-5) ve Tyana'da bulunan Gökbez (Resim-6), Niğde (Resim-7), Keşlik (Resim-8) anıtlarıdır. Bütün bu anıtlarda figür asmayı sağ eliyle kavrar şekilde resmedilmiştir (Tiryaki, 2013: 39).

Klasik Dönem içerisinde Kappadokia Bölgesi'nde bağcılık faaliyetlerine devam edildiğine dair kuşku yoktur. Nitekim antik kaynaklar burada yapılan ve üzümün bir çıktısı olan şarabın en az Grek ve Batı Anadolu'daki antik kentlerde üretilenler kadar kaliteli olduğundan bahsetmektedirler. Strabon, Melitene'de yapılan ve en kaliteli Grek şarabıyla rekabet edebilecek kadar lezzetli ve güzel olan *Monarite* şarabından bahsetmektedir. C. Texier de Strabon'un verdiği bilgiyi kanıtlayacak nitelikte gözlemlerde bulunmuştur. Texier, Melas (=Tohma Suyu, Mithford, 1980: 1185) Vadisi'nde yetişen üzümün salkımlarının hayranlık verecek kadar büyük olduğundan bahsetmektedir. Seyyah, ünlü *Monarite* şarabının bu kaliteli üzümlerden yapılmış olabileceğini düşünmektedir (Texier, 2002, III: 144).

Tahıl

İnsanlık tarihi içinde tahılın gelişimine bakıldığında Bereketli Hilal içerisinde ilk olarak kültüre alınan tahılları *emmer* ve *einkorn* adı verilen ilkel *buğday* cinsleri, *arpa* ve *mercimek* oluşturmaktadır. Bunlara ek olarak *bezelye*, *burçak* ve *ketenin* de tarımı yapılmıştır (Sevin, 2003: 43; Atar, 2017:2). Kappadokia Bölgesi'nde yetiştirilen ve insan yaşamı için oldukça önemli olan bir diğer ürün tahıldır. Örneğin Aşıklı Höyük yerleşiminde (MÖ 8200-7500) avcı-toplayıcı yaşam şekli hala sürdürülmesine karşın burada yaşayan insanlar baklagil ile tahıl üretimi de yapmışlardır (Özbaşaran ve ark., 2010; 9). Köşk Höyük (Niğde) yerleşiminde de başak demetleriyle tasvir edilen figür bir diğer örneği oluşturmaktadır (Tiryaki, 2013: 44). Kazılardan elde edilen verilere göre Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda bölgenin en önemli yerleşim merkezlerinin başında yer alan Kaneş'te *buğday* ve *arpa* tarımının yapıldığına dair kanıtlar tespit edilmiştir (Baydur, 1970: 17). Hitit Dönemi içerisinde *arpa* (ŞE) ve *buğdayın* (ZİZ) ülke ekonomisinde önemli bir rol oynadığı tabletlerden bilinmektedir. Ayrıca temeli *buğdaya* dayanan tüm besin maddeleri günlük yaşamın en önemli unsuru olmasının yanı sıra bunlar ritüellerde tanrılara adamak maksadı ile de kullanılmıştır. Arpadan da un elde edilmiş, ilaveten bunların satış fiyatları da kanuna göre düzenlenmiştir ((Ertem, 1987: 6 vd.).

Tahılın Eski Çağ'da Kappadokia'da önemli bir konuma sahip olduğunu gösteren bir diğer kanıt MÖ I. bin'e tarihlendirilen kaya anıtlarıdır. Yine Ambar Deresi, İvriz, Gökbez, Keşlik

ve Niğde anıtlarında tahıl, temsil edilen figürlerin sol ayaklarının ucundan başlayarak yukarı doğru uzanır ve ayakta duran figür bir demet başağı (buğday, arpa ya da çavdar?) sol eliyle kavrar (Tiryaki, 2013: 39).

Strabon Kappadokia'nın meyve ve tahıl bakımından oldukça zengin olduğunu ifade etmektedir (Strabon, XII:2.10). Plinius ise üretilen tahılın diğer bölgelerde olduğu gibi Kappadokia'da da "siri" adı verilen çukurlarda saklandığından bahsetmektedir. Sirinin nasıl yapıldığı konusunda detaylı bilgi de veren yazar çukur açıldıktan sonra alt kısma saman serilip ardından tahılın başakları ile birlikte burada depo edildiğini söyler. Ayrıca hava ile temasının kesilmesi ve bu şartlar altında depolanması durumunda *buğday* 50 yıl, *akdarı* 100 yıl saklanabilir (Plinius, XVIII: 73). Theophrastus ise tohumun ekilme süresi hakkında da bilgi vermektedir. Ona göre normal koşullar altında bir tohumun ekilebilmesi ve üremesi için en uygun zaman tohumun bir yaşında olması durumudur. Kappadokia Bölgesi'nde bu durum geçerli değildir. Theophrastus'un anlatımına göre "Örneğin, Kappadokia'da Petra adında bir yerde tohumun kırk yıl boyunca verimli ve ekim için uygun olduğu söylenirken, besin olarak altmış ya da yetmiş yıl için uygundur, çünkü kıyafetler ve diğer depolanmış eşyalar gibi kurt yemez, bunun dışında bölge yüksektir ve her zaman doğudan, batıdan ve güneyden gelen rüzgarlara ve esintilere maruz kalır." (Theophrastus, VIII: 11. 3-6). Bu bilgilere göre Kappadokia Bölgesi ürün saklama (tüm bölgeleri olmasa da) ve bu ürünün işlevselliği konusunda önemli bir bilgi birikimine sahiptir. Bunlara ek olarak Nazianzoslu Gregory mektuplarında, Nazianzos (=Nenezi, Hild ve Restle, 1981: 244) ve ona çok yakın olan Ozizala'lı (Hild ve Restle, 1981: 252) halkın tüketimine dair bilgiler vermektedir. Nazianzos'lu Gregory Amphilocheus'a yazdığı bir mektupta Ozizala'da sebze yetiştigiğine, buna karşılık Nazianzos'ta ekmeğin daha çok tüketildiğine, dolayısıyla da burada tahıl üretiminin daha ön planda olduğuna değinmektedir (Gregory of Nazianzus, Epist. 25).

Tahılın bölge halkının yaşamında önemli rol oynadığını gösteren bir diğer kanıt sikke ve drahmilerdir. Roma imparatoru Traianus döneminde (MS 98-117) Kaesarea'da basılan bir sikkenin ön yüzünde imparator, arka yüzünde 3'ü sağa ve 3'ü de sola doğru uzanan sapsaplarından bağlanmış başak demeti bulunmaktadır (Resim-9). İlaveten Pescennius Niger'in (MS 193-194) kısa süren imparatorluğu sırasında Metropolis'te basılan drahminin arka yüzünde bir sepet içinde tasvir edilen üç başak (Resim-10), Septimius Severus dönemine (MS 193-211) ait bir sikkenin arka yüzünde birbirine sapsaplarından bağlı üç başak (Resim-11), Diadumenianus döneminde (MS 218) sikkenin arka yüzünde yer alan bir altar ve içinde bulunan dört başak (Resim-12), Severus Alexander dönemine (MS 222-235) ait Kaesarea sikkelerinin arka yüzünde bulunan birbirine bağlı üç başak (Resim-13), III. Gordianus (MS 238-244) dönemine ait Kaesarea sikkelerinin arka yüzünde bulunan altı başak (Resim-14) Kappadokia Bölgesi'nde tahılın önemini vurgulamak açısından kayda değerdir.

Buna ek olarak Kappadokia kralı III. Ariarathes (MÖ 255-220) döneminde Tyana darphanesinde basılmış ön yüzünde Tyche'nin başı arka yüzünde sarmaşık yaprağı bulunan sikke (Resim-15) oldukça nadir bulunan bir tür olmasının yanı sıra bölgede sarmaşığın varlığını ve önemini göstermesi bakımından önemlidir.

SONUÇ

Anadolu coğrafyasının merkezi konumunda yer alan Kappadokia tüm tarihi süreçler boyunca yerleşime sahne olmuştur. Bölgede iklim koşullarının elverişli yapısı nedeniyle çok sayıda bitki kendisine yaşam alanı bulmuş, bu da bitki çeşitliliğini olumlu yönde etkilemiştir.

Antik çağlarda diğer bölgelerde olduğu Kappadokia'da da çok sayıda bitkinin besin maddesi olarak kullanılmasının yanı sıra şifa verici özelliğinden de faydalanılmıştır. Bunlar arasında *Ambrosia-Artemisia* ya da botyrs olarak adlandırılan bitki hem kadın hastalıkları hem de nefes darlığını tedavisinde etkin bir madde olarak tercih edilmiştir. Ayrıca hangi bitkiler olduğunu bilmediğimiz çeşitli otlardan yapılan ve *Selgitik Yağı* adı verilen ilaç tendon tedavisi için mühim bir konumda yer almıştır. Antik Çağ insanları tarafından "*Bin faydalı bitki*" olarak isimlendirilen *Polemonia* da isminden de anlaşılacağı üzere çok sayıda hastalığın tedavisinde şifa kaynağı olarak tercih edilmiş olmalıdır. Ancak kaynaklar bu hastalıkların neler olduğuna dair bilgi vermemektedir. Özel bir tür olan Kappadokia marulu ise tıpkı diğer türler gibi kan akışını düzenleyen serinletici etkisi ve iştah açıcı özelliği ile şifa veren bitkiler arasında kayda değer bir yere sahiptir. Burada bahsi geçen ve Antik Çağ yazarları tarafından şifalı özellikleri olduğuna bilhassa değinilen bitkiler bugün botanikçiler ve ilaç üretimi konusunda uzman kimseler tarafından tekrar incelenerek bahsi geçen hastalıkların tedavisinde doğal ilaç ya da kür şeklinde kullanılabilir.

Eski Çağ halkları arasında taç önemli bir yere sahiptir. Bu gelenek Grek ve Roma kültürlerinde mühim bir konuma sahip olmuş ve Kappadokialılar tarafından da yapıp kullanılmıştır. Bölgede taç yapımında zakkum ve katır tırnağına ek olarak şifa verici özellikleri de bulunan *Ambrosia* ve bir Kappadokia ağacı olan *hünnap*ın sarı çiçeklerinden de faydalanılmıştır. Görüldüğü üzere bitkiler günümüzde olduğu gibi antikçağ dünyasında da hayatın hemen her alanında kullanılmıştır.

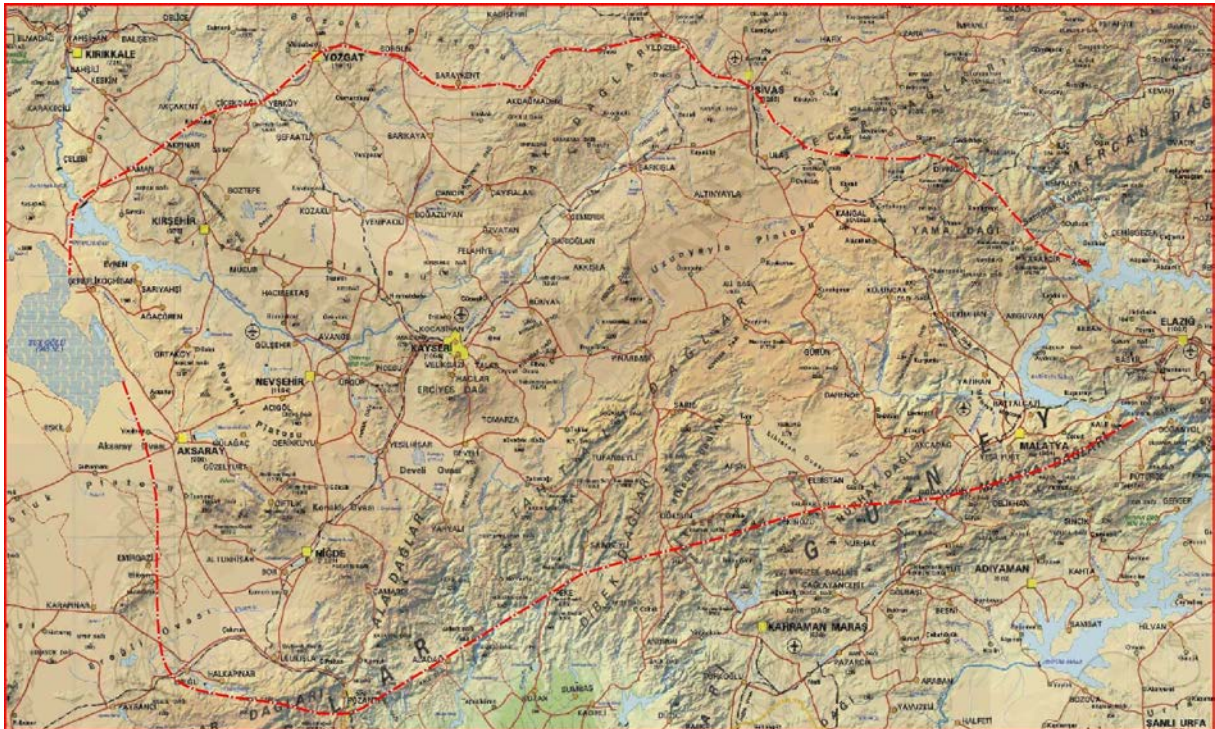
Burada çalışmamızda en çok dikkat çeken nokta *hünnap* ağacının Antik Çağ'da bir Kappadokia ağacı olarak bilinmesidir. Günümüzde *hünnap* daha önce de değindiğimiz üzere Batı ve Güney Anadolu'da yetişen bir bitkidir ve bugün Kappadokia'da bulunmamaktadır. Bu durum da muhtemelen Plinius'un yaşadığı dönemde Kappadokia nispeten daha ılıman bir iklime sahipti. Ancak günümüze yaklaştıkça hava şartlarının giderek sertleşmesi ile birlikte *hünnap* Anadolu'nun daha ılıman noktaları olan batı ve güneye doğru çekilerek buralarda gelişme olanağı bulmuş olabilir.

Bunlara ek olarak tahıl (buğday, arpa, çavdar), zeytin, marul, bağcılık ve bundan elde edilen kuru üzüm ve şarap ile hangileri olduğuna dair bilgimizin olmadığı meyveler Kappadokia Bölgesi'nin temel besin maddeleri arasında yer almaktadır. Bunların içinde zeytin sadece Melitene bölgesinde yetiştirilmiştir. Bugün ise zeytin sadece Malatya'da, Battalgazi ilçesi dolaylarındaki bahçelerde bulunmaktadır. Bu da Strabon'un konu hakkında verdiği bilgiyi destekleyici niteliktedir.

HARİTALAR-RESİMLER

Harita-1: H. Kiepert'in Haritası'nda Kappadokia Bölgesi, Kiepert, Asia Citerior: 1903.

Harita-2: Kappadokia Bölgesi'nin Sınırları

Resim-1: Ambrosia artemisiifolia L.'nin Gelişim Evreleri (Önen ve ark., 2015: 183-185).

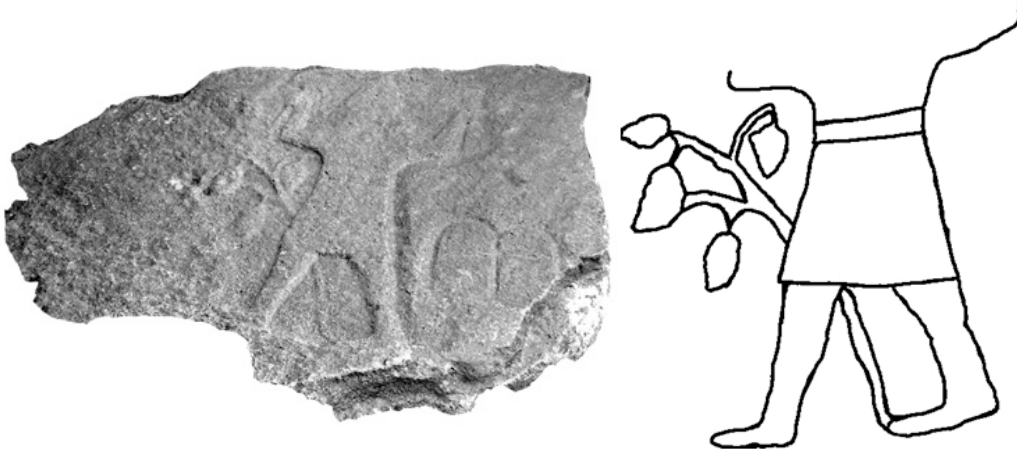
Resim-2: Hünnap Ağacı ve çiçekleri,
(Kaynak: T.C. Orman Ve Su İşleri Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü, Geniş Yapraklı
Ve Meyveli Türlerle Ait Tohum Bahçeleri Tesisi Eylem Planı (2014-2018): 47)

Resim-3: İvriz Kaya Anıtı.

**Resim-4: Ambar Deresi Anıtı (Tiryaki, 2013:40,
fig.17).**

Resim-5: Gökbez Kabartması (Tiryaki, 2013: 40, fig. 18).

Resim-6: Niğde Kabartması
(Kaynak: <https://www.hittitemonuments.com/nigde/nigde03.jpg>
Erişim tarihi, 05.03.2018).

Resim-7: Keşlik Yayla Kabartması
(Kaynak: <https://www.hittitemonuments.com/keslik/keslik01.jpg>)

Resim-8: Kesarea, Traianus Tridrachm,
(Kaynak: http://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?album=284&pid=14270#top_display_media, Erişim tarihi, 05.03.2018).

Resim-9: Kesarea, Pescennius Niger Drahmi,
(http://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?album=284&pid=12599#top_display_media.
Erişim Tarihi: 05.03.2018)

Resim-10: Kaesarea, Septimius Severus Dönemi Sikkesi,
(Kaynak: http://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?album=284&pid=6050#top_display_media
Erişim Tarihi: 05.03.2018).

Resim-11: Kaesarea, Diadumenianus dönemi sikkesi,

(Kaynak: http://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?album=284&pid=7619#top_display_media

Erişim Tarihi: 05.03.2018).

Resim-12: Kaesarea, Severus Alexander Dönemi Sikkesi

(Kaynak: http://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?album=284&pid=12018#top_display_media

Erişim Tarihi: 05.03.2018).

Resim-13: Kaesarea, III. Gordianus dönemi sikkesi

(Kaynak: http://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?album=284&pid=7890#top_display_media

Erişim Tarihi: 05.03.2018).

Resim-14: Kappadokia Kralı III. Ariarathes dönemi sikkesi

(Kaynak:

http://www.asiaminorcoins.com/gallery/displayimage.php?album=288&pid=9938#top_display_media

Erişim Tarihi: 05.03.2018).

KAYNAKLAR

ANTİK KAYNAKLAR

- Diodorus Siculus (1989) *Bibliotheca Historike*, The Library of History, (Çev. C. H. Old father). Harvard University Press.
- Gregory of Nazianzes (1995) *Epistulae*. Select Orations of Saint Gregory Nazianzen. (Çev. C. G. Browne, J.E. Swallow). Peabody, Mass; Hendrickson.
- Gregory of Nyssa (2007) *Epistolae*. The Letters, (Çev. A. M. Silvas), Brill. Leiden-Boston.
- Herodotos (1991) *Historia*, Tarih, (Çev: Müntekim Ökmen). Türkiye İş Bankası Kültür Yay. İstanbul.
- Hesiodos (2014) *Thegonia*, Tanrıların Doğuşu, (Çev. F. Akderin), Say Yay. 52, İstanbul.
- Homeros, *Ilias*. The Iliad. (Çev. A. T. Murray), William Hieneman, 638, London.
- Plinius (1945) *Naturalis Historia*, The Natural History, XII-XVI, (Çev. H. Rackham), Harvard University Press, 556, London.
- _____ (1950) *Naturalis Historia*, The Natural History, XVII-XIX, (Çev. H. Rackham), Harvard University Press, 544, London.
- _____ *Naturalis Historia*, The Natural History, XX-XXIII, (Çev. W.H.S. Jones, D. Litt), Harvard University Press, 532, London.
- _____ *Naturalis Historia*, The Natural History, XXIV-XXVII, (Çev. W.H.S. Jones), Harvard University Press, 558, London.
- _____ (1963) *Naturalis Historia*, The Natural History, XXVIII-XXXII, (Çev. W.H.S. Jones, D. Litt), Harvard University Press, 575, London.
- Strabon (2000) *Geographika* (XII, XIII, XIV), Coğrafya, (Çev: Adnan Pekman). Arkeoloji ve Sanat Yay. İstanbul.
- Theophrastus (1972) *Historia Plantarum*, Equiry Into Plants. (Çev. Arthur Hort). London: William Heinemann.

MODERN KAYNAKLAR

- ATAR, B. (2017) Gıdamız Buğdayın, Geçmişten Geleceğe Yolculuğu, Süleyman Demirel Üniversitesi Yalvaç Akademi Dergisi, 2 (1), 1-12.
- AUSTIN, M. (2006) *The Hellenistic World from Alexander to the Roman Conquest* (Second Edition), Cambridge University Press, Cambridge.
- BAYDUR, N. (1994) *Anadolu'daki Kutsal Dağlar Dağ-Tanrılar*. İstanbul: Graphis Yay.
- BİLGİÇ, E. (1946) *Anadolu'nun İlk Yazılı Kaynaklarındaki Yer Adları ve Yerlerinin Tayini Üzerine İncelemeler*, Belleten, X, 381-423.
- BRIANT, P. (2002). *From Cyrus to Alexander A History of the Persian Empire* (Çev.: Peter T. Daniel), Winona Lake, Indiana.
- BURTON, E. (2005) *Tyana*, (Ed. Charles G. Herbermann) *The Catholic Encyclopedia*, Tournely-Zwirner, V.15: 200.
- ERHAT, A. (1984) *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, 365, İstanbul.
- ERTEM, H. (1987) *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'sunun Florası*, TTK, 180, Ankara.
- ESİN, U. (1998) *Paleolitik'ten İlk Tunç Çağı'nın Sonuna: Tarihöncesi Çağların Kapadokyası*. (Ed: Metin Sözen). Kapadokya. İstanbul: Ayhan Şahenk Vakfı yay.
- HERZFELD. E. (1968) *The Persian Empire, Studies in Geography and Etnography of the Ancient Near East*. Wiesbaden.
- HILD, F. ve Restle, M. (1981). *Kappadokien, Tabula Imperii Byzantini*, Wien.
- GÖKHAN, İ. (2011) *İslam-Bizans Mücadelesi'nde Orta Kapadokya Bölgesi (640-962)*, I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu, 16-19 Kasım, Nevşehir, 255-271.

- GÜNDOĞMUŞ, M.E, TAŞÇI, M. (2017) Hünnap (*Zizyphus jujube* mill.) Bahçelerinde Gelir Yöntemine Göre Değerleme: Denizli İli Çivril İlçesi Örneği, *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 14 (02), 42-53.
- KAPLAN, M, ARIHAN, S, K. (2012) Antik Çağdan Günümüze Bir Şifa Kaynağı: Zeytin Ve Zeytinyağının Halk Tıbbında Kullanımı, *AÜDTCFD*, 52-2, 1-15.
- KAYA, M. A. (2005) Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 38, 11-30.
- KOELSCH, W. A. (2004) Squinting Back at Strabo, *Geographical Review*, 94/4, 502-518.
- LAFLI, E. (2017) Antik Hellen Ve Roma Dönemlerinde Anadolu'da Bağcılık Ve Şarapçılık, Üzümün Akdeniz'deki Yolculuğu Konferans Bildirileri, İzmir Büyükşehir Belediyesi Akdeniz Akademisi, 19-57.
- MITFORD, T. B. (1980) Roman Rough Cilicia, *ANRW*, 7/2, 1230-1261.
- OĞUZ, H. İ. (2012) Adıyaman'da Meyvecilik ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma, 31 Mayıs-2 Haziran, 117-127.
- ORHAN DELİORMAN, D, ERGUN, F, ORHAN, N. (2011) Anadolu Medeniyetlerinde Asma (*Vitis vinifera* L.), *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 30/50, 69-80.
- ÖNEN, H, ÖZASLAN, C, AKYOL, N. (2015) *Ambrosia Artemisiifolia*, Türkiye İstilacı Bitkiler Kataloğu, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü Bitki Sağlığı Araştırmaları Daire Başkanlığı, 183-193, Ankara.
- ÖZBAŞARAN, M, DURU, G, TEKSÖZ, D, OMACAN, S. (2010) Yaşayan Geçmiş: Aşıklı Höyük, *TÜBA-KED* 8, 7-20.
- RAMSAY, W. M.(1960) Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası. Milli Eğitim Basımevi, 557, İstanbul.
- ROBERTSON, N. (1983) Greek Ritual Begging in Aid of Women's Fertility and Childbirth, *Transactions of the American Philological Association* (1974-), The Johns Hopkins University Press, 113, 143-169.
- SALE, W. (1961) The Hyperborean Maidens on Delos, *The Harvard Theological Review*, 54/2, 75-89.
- SEVİN, V. (2003) Eski Anadolu ve Trakya, Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar, İletişim yay. 301, İstanbul.
- SCHUCHARDT, H.S. (1997) Kültürel ve Sanatsal Yayılma, *Dünya Zeytin Ansiklopedisi*, Uluslararası Zeytinyağı Konseyi, İspanya, 21-26.
- TAŞDÖNER ÖZCAN, K. (2015) Hellenistik Dönemin Küçük Bir Krallığı: Kommagene, *Tarih Okulu Dergisi*, 8-XXIII, 97-118.
- TEKİN, A, TEKİN, G. (2014) Antik Yunan Dönemi: Spor Ve Antik Olimpiyat Oyunları,
- THIERRY, N. (1981) *Avanos-Venasa, Cappadoce*, *Geographica Byzantina*. (Ed. H. Ahrweiler). Byzantinia Sorbonensia-3. Paris: Publication de la Sorbonne. *Tarih Okulu Dergisi*, 7-XVIII, 121-140.
- TİRYAKİ, S. G. (2013) Yeni Hitit Sanatı Üzerine İkonografik Araştırmalar (1): Üzüm Salkımı Ve/Veya Başak Filizi Taşıyanlar, *Cedrus*, I, 33-53.
- TEXIER, C.(2002) *Küçük Asya, III*, (Çev: Ali Suat). Özkan Matbaacılık, 559, Ankara.
- UZUN, İ. (2015) *Bağcılık El Kitabı*, Hasad yay., 160, Antalya,
- VERMOERE, M, VANHECKE, L., WAELKENS, M, SMETS, E. (2003) Modern and Ancient Olive Stands near Sagalassos (South-West Turkey) and Reconstruction of the Ancient Agricultural Landscape in Two Valleys, *Global Ecology and Biogeography*, 12-3, 217-236.
- YÜNCÜ, Z.T. (2015) A Proposal For A Method Of Cultural Landscape Character Assessment: A Research On The Context, Method And Results For The Cappadocia Landscape, Turkey, *Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi*, 341, Ankara.

Yeni Nesil İstihdam ve Geleceği

Tuncay YILMAZ¹, Fatih AKTAŞ^{2,*}

¹Sakarya Üniversitesi/İşletme Fakültesi, İnsan Kaynakları Yönetimi Böl., Sakarya, Türkiye

²Sakarya Üniversitesi/Sos. Bil. Ens., İnsan Kayn. Yön. ve End. İlişk. BD, Sakarya, Türkiye

*faktas76@hotmail.com

ÖZET

Geleneksel istihdam anlayışında çalışanlar bir işverene bağlı olarak ve tek bir işyerinde, günün belirli zaman diliminde ve aynı işi uzun süreli yapmak şeklindeki form zaman içerisinde köklü bir değişim geçirmiştir. Çalışanlar aynı zaman diliminde, daha kısa sürelerle, birden fazla işverene bağlı olarak, birbirinden farklı işleri yaparak ve bazen de bunları işyerinde olmaksızın gerçekleştirdikleri çalışma türleri (esnek çalışma modelleri) iş hayatının genel görünümü olmaya başlamıştır.

Elbette bu değişim kendiliğinden gerçekleşmiş de değildir. Neo liberal politikalar, ekonomik ve sosyal yapıdaki köklü değişimler, artan ve genişleyen örgün ve yaygın eğitim imkânları, demografik yapıdaki değişimler gibi pek çok özellikli durum çalışma hayatı dinamiklerini, iş görme biçimlerini derinden etkilemiştir.

Yakın zamana kadar sanayi sektörünün gerek yarattığı katma değer büyüklüğü gerekse istihdam edilen çalışanların çokluğu nedeniyle genel ekonomide sahip olduğu ağırlık 1970'lerden sonraki dönemde hizmet sektörüne kaymış, ayrıca kadınların çalışma hayatındaki ağırlıkları daha da artmıştır.

Dijital devrimle iş piyasalarında kartlar yeniden dağıtılmış; var olan yapı yeniden kökten değişmiştir. Kas gücünün yerini artık zihinsel yetkinlik ve beceriler, bunların kullanılabilirliği iş ve meslekler almaya başlamıştır.

2011'de Hannover'de ilk kez Endüstri 4.0 kavramı dillendirilmiş; artık gelişmiş ülkelerde insansız fabrikalardan/işyerlerinden bahsedilmeye başlanmıştır. Elbette dijital teknolojilerdeki gelişme ve ilerlemelerin bunların mümkün olmasını sağlayacağı bir altyapıyı oluşturduğu rahatlıkla söylenebilir. Yenilikçi durum, işverenlerin, geleneksel iş ve mesleklerde çalışanlardan bekledikleri beceri ve yetkinliklerde farklılaşmayı da beraberinde getirmiştir.

Elbette tüm bunların bir sonucu olarak iş yapma biçimleri yanında iş arama yol ve yöntemlerinde de radikal değişimler gözlemlenmektedir. İşgörenler, ulusal yasal düzenlemelerin etkisinden bağımsız olarak, bambaşka coğrafyalarda faaliyet gösteren kişi ve kuruluşlara emeğini sunabilmektedir. Örneğin 26 milyondan fazla bağımsız profesyonel, freelancer sisteminde; website, IT, çeviri, muhasebe, finans, ürün dizaynı, proje yönetimi, mobil telefon yazılım geliştirme vb. binlerce alanda oturdukları yerden dünyanın diğer ucundaki işverenler için çalışabilmektedir. 500 milyondan fazla üyeye sahip linkedn platformu üzerinden profesyoneller, iş arayışları yapmakta ve istedikleri işleri bulabilmektedirler. Elbette aynı özgürlük işverenler için de söz konusu olmaktadır.

Bu bağlamda çalışma, var olan uygulama örneklerinden hareketle yeni nesil iş arama kanalları, işverenler için (pek de alışık olmadığımız) ne tür işler için proje odaklı profesyonel arayışı içinde oldukları ve endüstri 4.0 bağlamında tüm bunların ne yöne doğru evrilebileceği hakkında zihin egzersizleri ve geleceğe ilişkin öngörülerde bulunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Nesil İstihdam, Esnek Çalışma, Endüstri 4.0

New Generation of Employment and Its Future

ABSTRACT

The form of traditional employment style, depending on an employer in a certain workplace-at a certain time for long years, has had a big change. The laborers have started to work in different works for different employers at the same time for shorter hours, furthermore without going to a certain workplace. And flexible working models have started to be the general view of business life.

Of course this changement didn't happen by itself. Many factors such as Neo-liberal policies, radical changes in economics and social structure, increasing and expanding formal and informal education opportunities, demographic changes have profoundly influenced the work dynamics and work patterns.

The value of the industry sector in general economy ,because of its benefits and large amount of employed, started to give place to the service industry after 1970's and also the number of the women in work world improved.

Because of the beginning of digital revolution, cards has been redistributed and the existing structure has changed radically. Mental skills and abilities has taken the place of muscle power and work and professions has reformed according to those skills.

In 2011, the concept of industry 4.0 has been expressed in Hannover for the first time. In this days people are considering about factories or workplaces without human. Of course we can easily affirm that development of digital technologies will let for the substructure that makes this ideas possible. This new situation has brought with the differentiation in skills and competencies that employers expect from employees who works in traditional works and professions.

As a result of these developments, it is observed that there have been radical changes in the ways and means of job search as well as the form of work. The employees can work for different employers from different parts of the world without any national regulations. For example in "Freelancer.com" more than 26.million independent professions have been working for different employers from all around the world in website design, IT, translation, accounting, finance, design, project management, mobile app, etc. or by the way of "Linkedn", which has more than 500 thousand members, professionals have been looking for job and also they have been able to find, too. Of course the employers have the same freedom.

The study aims to foresee and understand the future of the new generation of employment by using today's practices and what types of professions the employees are looking for, and also the effects of Industry 4.0.

Keywords: New Generation of Employment, Flexible Working, Industry 4.0

ÇALIŞMA KAVRAMININ ANLAMI VE İÇERİĞİ

Çalışma insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır. İnsanoğlu hayatta kalma adına başlangıçta temel ihtiyaçlarını karşılamak, sonrasında ise yaşam şartlarını iyileştirmek için çalışmak zorunda kalmıştır. Çalışma; çaba, gayret ve emek harcamalıdır. Etimolojik olarak ele alındığında çalışma kavramı (labour) eski Yunan ve Romalılarda “acı” , “yorgunluk” ve “zahmet” anlamlarında kullanılmıştır (Lordoğlu vd. ,1999: 1). Bu arada, kutsal kitaplarda çalışmanın insan için vazgeçilmezliğine ilişkin göndermelerin de bulunduğu vurgulanmalıdır.

Çalışma, yaşamın sürekliliğini sağlayan sosyal bir faaliyet olarak, geçmişi insanlığın varoluşuna kadar uzanan, insan yaşamının en merkezi alanlarından biri olmuştur (Samsun, 2017: 162). Çalışmanın anlamı, değeri ve içeriği, zaman içerisinde ekonomik gelişmelere paralel olarak, her toplumun dinamikleri, inançları ve değerleri tarafından yeniden şekillenmektedir.

Çalışma kavramı her ne kadar insanlık tarihi kadar eski olsa da zaman içerisinde çok farklı görünümde karşımıza çıkmıştır. Örneğin Killian Fox ve Joanne O'Connor’ The Guardian’a verdikleri bir röportajda çalışma hayatındaki değişim konusunda: “ babam hayatı boyunca aynı işte çalıştı, ben şu ana kadar altı işte çalıştım ve muhtemelen oğlum aynı anda altı işte çalışacak” şeklinde ifade etmektedirler (www.theguardian.com).

Bir format olarak çalışma, insanlar açısından geçmişten günümüze farklılıklar gösterse de, 20. yüzyılın son çeyreğine kadar bireyin “merkezi yaşam ilgisi” olmaya devam etmiştir. Çalışmanın anlam ve içeriğinin sorgulanmasına ilişkin değerlendirme ve incelemelerin artmasının nedeni, bireylerin çalışmaya yönelik bakış açılarındaki değişim ve çalışma yaşamını etkileyen köklü değişikliklerdir denilebilir. Bazı araştırmacılara göre son elli yılda, refah ve eğitim düzeyindeki gelişmelere bağlı olarak “çalışmaya” ilişkin beklentilerde de bir takım değişimler yaşanmaya başlamıştır. Örneğin, çalışanlar açısından ücret kadar, güvenlik ve iyi çalışma koşulları önem kazanmıştır (Keser,2010: 362) .

Endüstrileşmenin başlangıcından 20 yüzyılın ortalarına kadar çalışma süreleri azalarak gelmiş, çalışmaya atfedilen öneme rağmen, fabrikalar/işyerleri aralıksız 24 saat çalışmaya başlasa da, bireylerin çalışma süreleri günlük hayatları içinde daha az yer tutmaya başlamıştır.1850’li yıllarda uyku harici geçen zamanın %70’i çalışma ile ilgiliyken, 1990’lı yıllara gelindiğinde bu süre % 14’lere kadar gerilemiştir (Lordoğlu vd. ,(1999: 4).

Bu değişimin arkasında teknolojik ve ekonomik gelişmeler olduğu kadar bu gelişmeler sonucu değişen insan davranışları da olmuştur. Değişim dinamikleri olarak karşımıza; zaman, mekan, imkanlar, genel düşünce yapılarında meydana gelen değişimler ve tüm bu bağlamlarda birbirinden çok farklı özelliklere sahip kuşaklar/nesiller çıkmaktadır.

Özellikle 1900’lü yıllardan sonra çalışma hayatına katılan kişiler incelendiğinde temel olarak altı kuşak dikkat çekmektedir. Bunlar: gelenekselci kuşak, sessiz kuşak (1930-1944), baby boomer kuşağı (1945-1964), X kuşağı (1965-1979), Y kuşağı (1980-1999) ve son olarak da Z kuşağı (2000-) şeklindedir (Shah, 2015).

Kuşaklar arası farklılıklar çalışma hayatı ve anlayışının da farklı olmasını beraberinde getirmiştir. Özellikle Y kuşağına kadar olan nesiller kurallara uyumlu, aidiyet duygusu güçlü, otoriteye saygılı, sadık ve çalışmaya önem veren kuşaklardır (Morgil, 2017). Genellikle tek bir işyerinde, bir işverene bağlı olarak emekli olana kadar çalışırlar. Geleneksel çalışma moduna uygun olarak iş hayatlarını sürdürürken bir yandan da yeniliklere ayak uydurmaya çalışırlar. Y kuşağı ise esnek çalışma, özerklik ve bir amaç için yaşamayı benimsemiş, bağımsız olmayı seven ve özgürlüklerine düşkün kişilerdir. Bir önceki kuşağın iş yoğunluğu nedeniyle yaşadığı boşanmaları ve stres yüzünden yaşanan kalp krizlerini ebeveynlerinde görmüş, iş ve özel hayat dengesinden ziyade dengeli bir hayata inanmışlardır (Marakes, 2017:30). İş saatinden ziyade işe odaklanmayı benimserler. X nesline göre örgütsel bağlılıkları azdır ve çok daha fazla iş değiştirirler. Bir an önce yönetici olmak veya kendi işlerini kurmak isterler (Morgil, 2017). Z nesli ise (2000 yılından sonra doğanlar) internet ve

mobil teknolojileri kullanmayı seven, adeta teknolojinin içinde doğmuş, ipadlerle, laptoplarla, play stationlarla oynayarak büyüyen ve online olarak tüm dünyayla iletişim halinde olan, aynı zamanda çabuk tüketen bir nesildir. Büyük çoğunluk bu nesli tembel ve hoşnutsuz olarak düşünse de Robert Half'ın yaptığı bir araştırmaya göre Z nesli de diğer nesillerin istediği gibi iş istikrarı, büyüme fırsatları ve rekabetçi bir gelir beklentisi içerisindedir. Fakat bu noktada bir farkın olduğunun belirtilmesi gerekmektedir. Bu fark ise, diğer nesillerin istediğinden fazlası olarak karşılık bulmaktadır (Caramela, 2018).

Nesiller değişse de çalışma olgusu bir şekilde hayatımızın merkezinde yer almaya devam etmektedir. Geçen zaman sadece çalışmanın şeklini, süresini, yapıldığı mekanı değiştirmektedir; ama her hâlükârda esnek veya değil, iş yerinde veya evde, yüz yüze veya online bir şekilde “çalışma” varlığını etkin olarak devam ettirmektedir. Nasıl ki avcı toplumunda hayatlarını devam ettirmek isteyen insanlar çıkıp avlanmak zorundaysa bugün de temel ihtiyaçlarını karşılamak isteyen insanlar emek harcıyıp hayatlarını kazanmak durumundadır. Değişen, beden gücünün yerini daha çok beyin gücünün almasıdır.

Çalışma hayatında meydana gelen değişimin temelini oluşturan etken endüstride daha doğrusu teknolojiye meydana gelen gelişmelerdir. Teknoloji geliştikçe ihtiyaçlar değişmiş, insanların yaptığı pek çok iş makinalara devredilmiştir. Makineleşmenin gittikçe yaygınlaşması ve işgücünün daha ziyade hizmet sektörüne kayması endüstriyel gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Çalışma alışkanlıklarını ve işgücü piyasasını şekillendiren endüstriyel devrimlerin çalışma ilişkileri üzerine büyük etkileri olmuştur.

ENDÜSTRİYEL DEVRİMLER VE ÇALIŞMA İLİŞKİLERİ ÜZERİNE ETKİLERİ

Endüstri I.0

Endüstriyel devrimler geçmişten günümüze dörde ayrılır. Endüstri 1.0 olarak adlandırılan birinci süreçte su ve buhar gücüyle çalışan mekanik sistemler vardır. 1763 yılında James Watt İskoçya'da buharla çalışan makineyi bulmuş ve bu makinenin gelişmiş biçimi makine çağının başlangıç noktasını oluşturmuştur (sanayi-devrimi.nedir.org/). Endüstri devrimi, bir dizi buluşun üretim gücünü tekstil, demir ve çelik endüstrileriyle taşımacılığını etkilediği ve sonuçta Büyük Britanya'da üretimin karakterinin değiştiği 18.yüzyılın sonu ve 19.yüzyılın başı için kullanılır (Küçükkalay, 1997: 54).

Sanayi devrimi teknik icatlarla beraber hayat bulmuş, zanaata dayalı üretimden modern sanayi aşamasına geçilmiş, küçük el aletlerinin yerini makineler almaya başlamıştır. İnsan gücünün yerini yavaş yavaş makineler almıştır. Tüm bu icatlar çalışan ile sermaye sahipleri arasındaki ilişkiyi, üretici ve tüketici arasındaki bağı derinden etkilemiştir. I. Endüstri Devrimiyle beraber toplumsal yapı kökten değişime uğramıştır. Sanayi ihtiyaç duyduğu işgücünü tarım sektöründen gelen göçlerle karşılamış, emek ağırlıklı üretimden, makineler aracılığıyla yapılan üretime geçilmiş, makinelerin tedarikinin pahalı olması sonucu da sermaye ağırlıklı bir düzene girilmiştir. Küçük usta ve sanayiciler işçi sınıfına kaymış bununla beraber bu kişileri fabrikalarında çalıştıran yeni bir sınıf ortaya çıkmıştır.

Sanayi devriminin ilk yıllarında üretim araçlarına sahip olanlar daha çok kar etme arzusuyla çok düşük ücretle, ağır çalışma koşulları altında çalıştırılmışlardır. Erkekler, kadınlar ve çocuklar vardiyalar halinde 12 saati aşan sürelerde gece gündüz çalıştırılması bu dönemin en belirgin özelliklerindedir (Samsun, 2017: 167). Bazı kayıtlarda günlük çalışma sürelerinin fabrikaların gece aydınlatılması ile birlikte 16 hatta 18 saate çıkabildiği de belirtilmektedir. İnsanların hayatı yemek, uyku vb. temel ihtiyaçları haricinde neredeyse tamamen iş yerlerinde geçmektedir.

Endüstri 2.0

19. yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen teknik ilerlemeler; elektrik motoru, içten yanmalı motor, elektrik ampulü, telefon, telsiz, telgraf gibi icatlara dayalı sanayiler dünya ekonomik sistemini değiştirmiş ve yeni bir döneme adım atılmıştır (Günay, 2002). Bu yeni döneme İkinci Sanayi Devrimi ya da başka bir deyişle Endüstri 2.0 denilmiştir.

Bu dönemin başlangıcında Taylor'ın fikirleri büyük rağbet görmüş ve ciddi şekilde uygulanmıştır. Taylor'a göre işçilerin işlerini aksatmadan ve yavaşlatmadan yapmalarını sağlayacak koşullar yaratılmalı, üretim insani gerekçelerle sekteye uğratılmamalıdır. Bu yaklaşımın fabrikalarda uygulanmasıyla beraber işçiler tamamen pasif bir konuma geçmiş, fabrikadaki makinelerin basit bir uzantısı haline gelmişlerdir.

Fordist- Taylorist yaklaşımın hâkim olduğu bu dönemde asıl olan ve değer verilen üretim faktörü sermayedir. Emek özellikle o dönemin başlangıcında hiç önemsenmeyen ve sefaletle terkedilmiş bol ve ucuz proletaryadan başka bir şey değildir. Kenarda çalışmak için hazır bekleyen büyük sayıdaki yedek işgücü ordusu emeğin değerini ciddi anlamda düşürmüş ve onun sadece üretim aşamasında bir araç olarak algılanmasına neden olmuştur (Erdem, 2005: 544).

İşçiler özellikle sanayileşmenin ileri aşamalarında üretime kendisinden bir şey katmadan, önceden belirlenmiş olan üretim sürecinde, kendilerine verilen görevleri yerine getirmekteydiler. Zira giderek büyüyen fabrikalar ve ortaya çıkan yeni işler gittikçe karmaşıklaşan iş ortamında işçilerin bir konuda uzmanlaşmasını gerektirmekteydi. Böylelikle işler son derece basitleşmiş (mesela sadece vida sıkmak veya aynı parçalara kaynak yapmak gibi) vasıfsız işçilerin kısa süreli bir eğitimle işlerinin gereklerine uygun hale gelmeleri mümkün olmuştur. Fordist üretim sistemi olarak adlandırılan bu düzende işin örgütlenmesi işçinin kolayca ikame edilmesini sağlayacak biçimde olmuştur. Mümkün olduğunca sınırlı görevler verilen işçiler son derece katı, hiyerarşik ve bürokratik iş örgütü anlayışı altında çalıştırılmışlardır (Bozkurt, 1994: 76)

İnsanların çok ağır şartlarda ve hiç de insani olmayan koşullarda devam ettirdiği bu çalışma düzeninin biraz olsun düzelmeye başlaması ise, dünyanın pek çok bölgesini etkisi altına alan ekonomik buhranın yaşandığı dönemin sonralarına kalmıştır.

1929'da başlayan Büyük Buhranla neoklasik iktisatçılar işsizliği azaltmak için daha fazla ücret kesintisi ve hatta "aşırı harcama"dan da daha fazla vergi alınmasını çözüm olarak önermişlerdir. Bu dönemde Keynes farklı fikirleriyle hükümetlerin politikalarını etkilemiş, tüketici taleplerinin artırılması ve verimlilik anlayışının ön plana çıkmasıyla hem işçi ücretlerinde hem de kamunun sosyal amaçlı harcamalarında bir artış yaşanmıştır. Bunun sonucu olarak çalışan sınıfın refah seviyesi yükselmiş ve endüstri toplumu yeni bir görünüm kazanmıştır. Refah seviyesindeki artış çalışan kesimin eğitim ve nitelik anlayışını ciddi biçimde değiştirmiştir (Bozkurt, 1994: 77)

Endüstri 3.0

Üçüncü sanayi devrimi de denilen Endüstri 3.0, elektronik alanında meydana gelen değişimlerle beraber üretimin otomasyon sistemine kaymasıyla doğmuştur denilebilir. 20. yüzyılın son çeyreğinde icat edilen transistor veya entegre devre yongaları gibi elektronik cihazlar üretimin otomatikleştirilmesini mümkün kılmış, elektronik donanımlardan yararlanabilmek için de yazılım sistemlerinin geliştirilmesi gerekmiştir. Fabrikalarda insanlar tarafından yapılan pek çok iş yazılımlar sayesinde makineler ve bilgisayarlar tarafından yapılmaya başlanmıştır. Maliyetleri düşürme baskısı; üretimin veya montajın daha düşük maliyetlerle karşılanabileceği ülkelere taşınmasına neden olmuştur (Crandall, 2017). Otomasyonun kullanılması çalışan sayısının azalmasını doğurmuşsa da daha kalifiye çalışanlara ihtiyaç duyulmasını da beraberinde getirmiştir.

Endüstri 3.0 aslında Henry Ford'un daha hızlı ve fazla üretme düşüncesi; seri üretime geçme ile Endüstri 4.0'la ortaya çıkan akıllı fabrikalar arasında bir köprüdür. Sadece Ford'da olduğu gibi süreçler akıcı hale gelmekle kalmamış, aynı zamanda otomasyon, üretim sürecinin hayati kısımlarını daha güvenli ve verimli hale getirmiştir (www.essentracomponents.com).

Bu dönemde ilk olarak otomotiv üretiminde robotlar kullanılmaya başlanmış, daha sonra bunu diğer üretim sektörleri izlemiştir.

3. sanayi devrimiyle beraber yarattığı katma değer büyüklüğü ve istihdam edilenlerin çokluğu nedeniyle genel ekonomi içerisinde ağırlığı olan sanayi sektörü yerini yavaş yavaş hizmet sektörüne bırakmıştır. Özellikle yapısal değişimin sanayiden hizmetlere kaydığı gelişmiş ülkelerde bu eğilim daha belirgindir. Bu durum ülke ekonomisinin gelişmişlik düzeyi arttıkça hizmetler sektörünün payının yükselmesi, buna karşılık tarımın ve sanayinin payının azalması ile açıklanmaktadır. Bu doğrultuda imalat sanayiinden hizmet sektörüne geçiş eğilimi, özellikle sanayileşmesini tamamlamış, gelişmiş ülkelerde daha belirgin bir şekilde görülmektedir.

Endüstri 4.0

Erken sanayileşmiş ülkeler yeni sanayi değerlerini, endüstrileşmenin dördüncü evresi olan ve Endüstri 4.0 olarak adlandırılan yeni formu şekillendirmektedirler. Endüstri 4.0, 1970'lerde başlayan elektronik ve bilişim teknolojilerine dayalı yüksek düzeyde otomasyon içeren 3. Sanayi devriminin ardından doğmuştur (Stock ve Seliger, 2016).

ABD, Almanya, İngiltere gibi gelişmiş ekonomiler 2008 yılında dünyayı etkisi altına alan küresel finansal krizden sonra üretim sanayiini tekrardan canlandırmak için yeni endüstrileşme stratejilerini geliştirmeye başlamışlardır. Yaşanan finansal kriz reel sektörün değerini ve dinamiklerini tekrar hatırlatmış; bu doğrultuda mevcut imalat yöntemlerini ve teknolojilerini iyileştirmek yerine; bilgi, iletişim teknolojilerinin ve dijital imalat teknolojilerinin uygulama ve yetenekleri üzerine yoğunlaşmıştır (Fırat, 2017: 10).

İlk kez 2011 yılında Hannover'de Alman Ulusal Bilim ve Mühendislik Akademisi (Acatech) tarafından yapılan çalışmayla dile getirilen Endüstri 4.0, üretim ve tüketim ilişkilerini bütünüyle değiştirecek bir yapı içermektedir. Bir yanda tüketicinin değişen ihtiyacına en kısa sürede uyum sağlayan üretim sistemleri, diğer yanda ise birbirleriyle sürekli iletişim ve koordinasyon halinde olan otomasyon sistemleri içine girilmekte olan yeni dönemin karakteristik yapısını oluşturmaktadır (Alçın, 2016: 20)

Endüstri 4.0 kavramının temeli; endüstriyel üretim sürecinde yer alan tüm birimlerin birbiriyle iletişimine, bütün ilgili verilere gerçek zamanlı olarak ulaşılabilmesine ve bu veriler sayesinde mümkün olan en fazla katma değer sağlanmasına dayanmaktadır (Pamuk, 2018: 4).

Nesnelerin interneti, siber-fiziksel sistem, big data/büyük veri ve veri analitiği ve akıllı fabrikalar Endüstri 4.0'ın amacına ulaşmasında aracı olarak kullanılan temel kaynaklar olarak görülmektedir. Bu sistem genel olarak üretimde esneklik, verimlilik, hız ve kalite artışının sağlanmasını hedef alarak üretim dünyasını ve gündelik hayatı etkilemektedir (Pamuk, 2018:16).

Literatür taramasını içeren bir araştırmada, Sanayi 4.0'ı tanımlamak için en çok kullanılan terimler, şöyle sıralanmaktadır (Fırat, 2016):

- 1- SFS- Siber fiziksel sistemler (Cyber-Physical Systems)
- 2- Nesnelerin İnterneti (Internet of Things)
- 3- Akıllı Fabrika (Smart Factory)
- 4- Servislerin İnterneti (Internet of Services)
- 5- Akıllı Ürünler (Smart Product)
- 6- M2M (Machine-to-Machine)

7- Büyük Veri (Big Data)

8- Bulut teknolojileri (Cloud Technologies)

Acatech'in Endüstri 4.0 final raporunda bu yeni dönemin sunduğu yenilikler ise şu şekilde sıralanmıştır (Acatech, 2013):

- Bireysel müşteri ihtiyaçlarını karşılama
- Esneklik
- Kısa sürede daha doğru kararlar verebilme
- Kaynak verimliliği ve etkinliği
- Yeni hizmetler aracılığıyla yeni değerler yaratma
- İş yerinde demografik değişikliklere yanıt verebilme
- Daha iyi bir hayat-iş dengesi

Endüstri 4.0 kapsamında “birlikte çalışabilirlik” ilkesi tüm bileşenler tarafından sağlanmaktadır. Bu en önemli özelliştir, sanal ofis ve uzaktan erişim olanakları sayesinde birlikte iş yapabilmek için zaman ve mekân açısından kısıtlamalar ortadan kalkmaktadır. İnternet erişiminin olduğu bütün mekânlar bir ofis veya işyeri hükmüne geçebilir. Bir çalışan farklı ülkelerde, farklı firmalar için aynı anda iş görebilir.

Endüstri 4.0 ile beraber şirketlerde çalışan işgücünün azalması, daha kalifiye çalışanların istihdamının önünü açmaktadır. Bununla beraber makinelerin makinelerle iletişim içinde olacağı, insansız fabrikaların çalışacağı (karanlık fabrikalar - akıllı fabrikalar) her şeyin bilgisayarlar üzerinden ve otomasyonla halledileceği bir ortamda insan gücüne ihtiyaç kalmayacağı ve işsizliklere sebep olacağı endişesi de vardır.

Örneğin, 1924 yılında Almanya’da kurulan Adidas, ucuz işgücü sayesinde maliyet avantajı sağlayabilmek için son 20 yıldır üretimini Çin’de yapıyordu. Ancak 2015 yılında Almanya’nın Ansbach şehrinde 3D yazıcıların, robotik kolların bilgisayarlı örme işlemlerinin ve çok küçük bir insan gücünün birlikte çalıştığı Speed Factory adındaki fabrikayı açtılar. Böylelikle dünyaca ünlü spor malzemeleri devi evine geri dönmüş oldu. 2017 yılı Ekim ayında ise şirket yaptığı bir açıklamayla çok yakında Amerika Atlanta’da faaliyete geçecek olan yeni Speed Factory tesisi ile özel istek ve ihtiyaçlara göre üretim yapacağını açıkladı. Örneğin Londra için karanlıkta ve yağmurlu havalarda fark edilebilecek ve yağmura dayanıklı, New York’ta koşucuların keskin köşeleri almalarını kolaylaştırıcı, Los Angeles’ta sıcağa ve okyanusa uygun, Şanghai’da kapalı alanda egzersiz yapmaya uygun ürünler. Üretimin tamamen insansızlaştırılacağı bu fabrikalarda ayakkabı üretimini tamamıyla makinelerin gerçekleştireceği açıklanmıştır (<https://www.wired.com>). Aslında bu durum Endüstri 4.0 uygulamalarıyla Uzakdoğu’ya kayan üretimin tekrar Batıya büyük oranda da Amerika’ya kaymaya başladığının bir göstergesidir.

KÜRESELLEŞMENİN ÇALIŞMA İLİŞKİLERİ ÜZERİNE ETKİLERİ

TDK sözlüğüne baktığımızda “Uluslararası düzlemde yaygınlaşmış iktisadi etkinliklerin işlevsel anlamda birbirlerine eklenmesi”(<http://www.tdk.gov.tr>) olarak açıklanan küreselleşmeyi pek çok kişi farklı şekillerde adlandırmıştır. Eski ABD Başkanı G. Bush “yeni dünya düzeni”, F.Capra “ büyük dönüm noktası”, Laszlo “çatallanma veya yol ayrımı”, R.Graudy “ tarihin kırılma anı”, F. Fukuyama ise “tarih sonu” olarak bu dönemi nitelendirmişler, bazı düşünürler ise “post modern durum”, “sanayi ötesi toplum”, “bilgi çağı”, “geç kapitalizm”, “modernizm”, ve “globalleşme” terimlerini kullanmayı tercih etmişlerdir (Turan, 1994:3).

Bugün tüm dünyada ‘globalisation’ yani küreselleşme olarak kabul edilip kullanılan bu kavram uluslararası rekabetin arttığı, verimliliğin ve ekonomik getirilerin pek çok değerini önüne geçtiği, gelişen teknolojilerle beraber ulaşım ve erişim imkânının hiç olmadığı kadar kolaylaştığı bu zamanda dünyanın küçülmesi anlamını da taşımaktadır.

Bazı bilim insanları küreselleşmeyi; “gücü elinde bulundurduğu düşünülen sermayenin, gücü kaybettiğine inandığı ulusal hükümet, gelişmekte olan ülkeler ile yoksul ve orta sınıflar üzerindeki hegemonyası” olarak tarif ederken bazıları da “ürünlerin, hizmetlerin, yatırımların özellikle paranın uluslararası dolaşımının yaygınlaşması, insanların ve pazarların birbirine yaklaştırılması ve yeni gelişmelere uyum sağlanması” olarak tanımlanmaktadır (Kocabaş, 2005: 149)

Küreselleşmeyle beraber dünyayla uyum içerisinde olan ülkeler için coğrafi engeller geride kalmış, ürünlerin sunulabileceği açık pazarlar ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda üretim maliyetlerini kısabilmek için ucuz işgücü ve malzeme tedarik edilebilecekleri bölgelere açılma imkânı doğmuştur. Bu hem gelişmiş olan ülkeler için bir kazanç hem de yatırım yaptıkları coğrafyalar için iş ve ürün çeşitliliği imkânı oluşturmuştur. Ülkeler birbirleriyle daha bağımlı bir hale gelmiş, tek kutuplu olma yolunda ilerleyen günümüz dünyasında, ideolojik ayrılıklardan ziyade ekonomik birliktelikler önem kazanmıştır. Ulusal ekonomiler, bu yeni dünya düzeninde dış ticarete yönelik gerekli teknolojik ve yapısal değişiklikleri yaparak serbest kalan dünya pazarında rekabet edebilmek adına arayışlara girmişlerdir. Yabancı sermayeyi ülkelerine çekebilmek için vergi kolaylıkları, bürokratik kolaylıklar, yer tahsisi gibi imkânlar sunmuşlardır.

Küreselleşmeyle beraber Çok Uluslu Şirketler de çoğalmıştır (belki de doğru önerme; çok uluslu şirketlerin küreselleşmeyi doğurduğu ve genişlettiğidir). Artan rekabet ortamında güçlü ve söz sahibi olmak isteyen şirketler güçlerini birleştirmişlerdir. Bu güç birleştirmesi ilk etapta hammadde tedarikiyle sınırlı iken; daha sonraları küresel rekabet ve pazar payı daha fazla önem kazanmıştır. Çok Uluslu Şirketler, sadece üretim ve karı değil aynı zamanda pazarı da dünya ölçeğine çıkarmışlardır.

Ekonomik küreselleşme aynı zamanda piyasa ekonomisinin gelişmesini, dünya çapında ekonomik örgütlerin hız kazanmasını, serbest ticaretin yayılmasını, sermaye hareketliliğinin serbestliğini, dış ticaret hacmindeki genişlemeyi ve Çok Uluslu Şirketlerin faaliyetlerinin genişlemesini de beraberinde getirmiştir (Aktel, 2001: 197). Hatta günümüzde Çok Uluslu Şirketler dünyadaki pek çok güçlü devletten daha büyük etki gücüne sahip hale gelmiştir de denilebilir.

Şirketler arasında artan rekabet, bazı ülkeleri üretim faktörlerine serbest dolaşım hakkı tanımaya sevk etmiş, bunu gerçekleştirmenin bir yolu olarak ulusal ekonomiler arasında entegrasyon bir zorunluluk haline gelmiştir. Önce Avrupa Ekonomik Topluluğu, sonra Avrupa Topluluğu ve daha sonra Avrupa Birliği adını alan ve sanayileşmiş Batı Avrupa ülkeleri arasında siyasal ve iktisadi birlik kurulmuştur (Kocabaş, 2005: 149).

Siyasi ve iktisadi sistemin bir alt sistemi olan “endüstri ilişkileri sistemi”, bu değişimlerden büyük ölçüde payını almıştır. Giderek yoğunluk kazanan uluslararası rekabet, liberal pazar ekonomileri ile ortaya çıkan ekonomilerdeki yapısal değişimler, teknolojik gelişmelerin beraberinde getirdiği istihdam sorunları, esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaşması, istihdamın dağılımında ve işgücünün nitelik yapısındaki farklılaşma endüstri ilişkileri sistemini derinden sarsmıştır (Işık, 2009: 151, Tisk, 1995:3).

Uluslararası rekabet ve teknolojik gelişmeler neticesinde, ürünlerin, piyasaların, işletmelerin birbirlerine bağımlı hale gelmesi şirketler ve ülkeler arasındaki ilişkileri güçlendirmiştir. Ülke politikalarının belirlenmesinde iş dünyasının fikirlerinin ve çıkarlarının ulusal çıkar olarak algılanması sermaye piyasaları için coğrafi olarak sınırların kalkması anlamına gelmiştir.

Uluslararası düzeyde sermaye hareketlendikçe işgücü karşısında güç kazanmış, emek kullanımını açısından ulusalın ötesine geçerek küresel imkânlara kavuşmuş ve en fazla verim alabileceği işgücünü seçme şansını yakalamıştır. İlk etapta maliyetleri düşürmek ve kar oranını artırmak amacı güden şirketler hammaddeden sonra ucuz işgücü aracılığıyla bunu gerçekleştirmek istemiş ve bunları sağlayabilecekleri ülkelere yönelmişlerdir. Küreselleşen

şirketler işgücü açısından da küresel düşünmeye başlamışlardır. Sermaye için artık herhangi bir ülkeye ait değil küresel çapta işgücü mevzu bahistir.

Ucuz işgücü hala önemini korumakla beraber artan rekabet ve teknolojik gelişmeler, vasıfsız veya düşük eğitilmiş işgücünün yerini, iyi eğitilmiş ve üstün nitelikli çalışanlara bırakmıştır. Artık organizasyonlar hedeflerine ulaşabilmek için daha nitelikli personel istihdam etmek durumundadırlar.

Gelişen teknolojilerle beraber işgücünü anlatmak için kullanılan beden gücüne dayalı işleri yapan mavi yakalılar ve masa başı işleri veya zihinsel emek gerektiren işleri yapan beyaz yakalılara ilaveten yeni bir terim olan “Altın Yakalılar” ifadesi ortaya çıkmıştır.

Aslında Altın Yakalılar; iyi eğitim görmüş, yüksek vasıflı, teknolojiyi çok iyi kullanabilen üst düzey beyaz yakalılarıdır. Bu sınıfa dâhil olanların en önemli özellikleri: mevcut olan yüksek teknoloji ürünü iletişim olanaklarını, bilgisayarları ve teknolojiyle çalışan her türlü araçları kullanabilmeleridir. Teknolojinin üst düzeyde kullanıldığı alanlarda ve sorunların olduğu işletmelerde büyük ücretlerle transfer ve istihdam edilirler ve genelde özerk çalışırlar. Şirketlerin, çağın getirdiği teknolojik yapılar içinde ayakta kalabilmek için mavi ve beyaz yakalı personelini, altın yakalı personele dönüştürmek zorunda kalacakları söylenebilir (<http://www.elitkariyer.com>).

Küreselleşme, gelişen endüstri ve artan rekabet iş yapma şekilleriyle beraber çalışan profillerini de değiştirmiş, aynı zamanda bazı mesleklerin yok olmasına sebep olurken yeni mesleklerin de ortaya çıkmasını sağlamıştır.

YENİ NESİL İŞLER VE GENEL ÖZELLİKLERİ

Günümüz dünyasında bilişim teknolojilerinin ve küreselleşmenin açtığı yeni kapılar sayesinde iş tanımları, iş yapma şekilleri, çalışma süreleri, çalışma mekânları, finansman modelleri, meslekler belirgin şekilde değişiklikler göstermektedir. İnternet erişimine ulaştığımız anda, bir akıllı telefonla veya tabletle dahi olsa çalışma mümkün hale gelmiştir. Bu mobilite imkânı iş yapma şekilleriyle alakalı olarak bildiğimiz pek çok alışkanlığı değiştirmeye başlamıştır. Artık işyeri olgusu bir zemin kayması yaşamış “Home Office” şeklinde de ifade bulmaya başlamıştır. İnsanlar, evlerinden tüm dünyaya hizmet sunma imkânına kavuşmuşlardır.

Ancak bu yeni nesil işlerde çalışabilmek için sahip olunması gereken yeni vasıflar ve donanımlar gereklidir. Geleceğin işe alımlarında, kişisel özellikler, yaratıcı ve farklı olmak, teknoloji algı ve kullanımı gelişmiş olmak, multidisipliner düşünmek ve uygulamak, yabancı dil bilmek gibi özellikler ön plana çıkmıştır. Gelecekte; okul diplomasının nereden alındığından çok, kişinin edindiği bilgileri kullanma becerilerinin sorgulanacağı söylenebilir. Yakın gelecekte iyi bir iş peşinde olan adaylarda aranacak olan beceriler: kritik düşünme ve problem çözme yeteneği, yaratıcılık, dijital okuryazarlık ve girişimcilik olarak özetlenebilir (Tezcan, 2016).

Yeni nesil istihdamda belirli bir mesleğe yönelmek yerine becerilerini geliştiren ve zenginleştiren insanlar, işletmelerin öncelikli tercihi olacaktır. Bu kişiler çok sayıda mikro-ışten oluşan ve tek bir patron ve şirkete bağlı olmayan ancak iyi ücret alan vasıflı çalışanlar olacaktır (Dizik,2017)

Kaybolan veya değerini yitiren pek çok meslek gibi yeni pek çok meslek de ortaya çıkacaktır. Örneğin terzilik, ayakkabı tamirciliği, kalaycılık vb. meslekler kaybolmaya yüz tutmuş, bilişim ve elektronik alanında başta olmak üzere yeni meslekler çıkmaya başlamıştır. Bu bağlamda, “topraksız tarım” yapan çiftçilerin varlığı da dikkat çekmektedir.

Geleceğin meslekleriyle ilgili bir tarama yapıldığında hemen hemen hepsinin gelişen teknolojiyle bağlantılı olarak tamamen dijital çağa yönelik mesleklerin öne çıktığı söylenebilir. 3D üretim mühendisliği, robot teknisyeni, yapay zeka eğitmeni, biyo-teknolog

(DNA programcısı), iklim mühendisi, veri analisti, endüstriyel tasarım mühendisliği, dijital rehabilitasyon danışmanlığı, drone pilotu, kişisel gizlilik danışmanı, nano teknoloji mühendisliği, teknik etik uzmanı, nano-medikalci, dikey çiftçiler vb ilk akla gelenlerdir.

Diğer yandan uzmanlaşmış hemşirelik, evde sağlık hizmetleri, yaşlı bakım hizmetleri, müşteri ilişkileri gibi birebir insanlarla temas halinde olunan meslekler, teknolojik yenilik ve gelişmelere ayak uydurmak kaydı ile yerini muhafaza edecektir.

Mark Whitehouse ve Mira Rojanasakul, yaptıkları bir çalışmada ilkökul, ortaokul ve lise mezunlarının ağırlıklı olarak çalıştığı ve çok fazla vasıf gerektirmeyen düşük ücretli işlerin büyük çoğunluğunun robotlar veya yapay zekâlar tarafından yapılacağını; ayrıca önümüzdeki birkaç on yıllık periyotta ABD’de halen varolan işlerin yarısının olmayabileceğine vurgu yapmaktadırlar (www. bloomberg.com).

Önümüzdeki periyotta algılama ve manipülasyon (harekete geçirme, yönlendirme, etkileme gücü bağlamında) gücü yüksek, yaratıcı zekâya sahip, sosyal becerileri gelişmiş kişiler işlerini korumaya devam ederken diğerleri işlerini zamanla kaybedecektir. Örneğin algılama ve manipülatif (harekete geçirme, yönlendirme, etkileme gücü bağlamında) bir market kasiyeri ile bir cerrah bir olmayacağı gibi; yaratıcı zekâ noktasında bir veznedar ile bir moda tasarımcısı ya da sosyal zekâ noktasında bir bulaşıkçı ile bir halkla ilişkiler uzmanı bir olmayacaktır (Frey, 2013: 24-28).

İfade edilenlerden hareketle yok olma riski yüksek meslekler olarak karşımıza şu tablo çıkmaktadır (Frey, 2013: 57-72):

- Tele pazarlamacı %99
- Muhasebeci % 94
- Taksi şoförü % 89
- Barmen % 77
- Hizmetçi % 69
- Bilgisayar programcısı % 48

20 yıl sonra yok olacağı ön görülen meslekler ise şunlardır:

- Laboratuvar teknisyenliği
- Muhasebecilik
- Taksi-Otobüs şoförlüğü
- Tele pazarlamacılık
- Tezgâhtarlık
- Teknik gazetecilik
- Emlakçılık
- Satış elemanları
- Hastane çalışanları (Doktorlar hariç)

20 yıl sonra kaybolma riski çok düşük olan meslekler ise şunlardır:

- Dişçilik
- Din adamlığı
- Psikolojik terapistlik
- Spor hocalığı
- Yaratıcı tüm işler

Geleceğin dünyasında otomasyon istihdam alanlarını kısıtlayacak, kas gücü gerektiren basit işler kaybolacak olsa da insanlar yine de yapay zekâlar veya robotlar karşısında önde olacaklardır. Çünkü insanlar hiçbir makinanın çözemeyeceği şekilde duygu, düşünce, insani yaklaşımlar ve fiziksel çevrenin etkisi gibi değişkenlere sahiptir. Dolayısıyla başkalarına yardım ve bakım, ikna, müzakere, sosyal algı, güzel sanatlar, özgünlük, el becerisi gibi içeriklere sahip işler yerini koruyacaktır (Frey, 2013: 40)

YENİ NESİL İŞ ARAMA KANALLARI VE ÖZELLİKLERİ

Bilişim teknolojilerinde yaşanan değişim, yeni meslekler, Endüstri 4.0 uygulamaları iş arama süreçlerini de yeniden şekillendirecektir. İş arama süreci özellikle çalışma hayatına yeni atılacaklar için oldukça zorludur. Nereden başlanacağı, nasıl iş bulunacağı, çalışma şartlarının ne olacağı insanların kafasında soru işaretleri oluşturur. Bir çıkar yol bulmak için gösterilen çabalar bazen sonuç verse de ekseriyetle hayal kırıklıklarıyla neticelenir. Gösterilen çabaların boşa gitmemesi için iş arayanlar, ilk olarak yapmak istedikleri işi belirlemelidirler. Hedefler doğru çizilmeli, beklentileri karşılayacak işlere yönelinmelidir. İyi bir alan araştırması yapılmalı, işgücü piyasasında görülen tüm boşluklar analiz edilerek hareket edilmelidir. Bugüne kadar gazete, dergi sayfaları, eş, dost, tanıdık tavsiyeleri, bireysel başvurular, özel ya da kamu istihdam bürolarından yardım alma mevzu bahisken, günümüz teknolojileri iş arama konusunda ayrı bir platform sunmaktadır.

Günümüzde küçük büyük işletmelerin hemen hepsi web sitelerine sahip olmakla birlikte, kurumsal ilişkiler, çeşitli duyuru ve işe alım ilanlarını bu sayede daha kolay ve hızlı bir şekilde gerçekleştirmektedir. Açık iş pozisyonlarına yönelik gerekli tüm ilan bilgilerini internet ve sosyal medya üzerinden duyurabilme imkânı, ilgili kurum/firmalara ve iş arayanlara büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Bu açıdan bilişim çağı ile birlikte iş arama faaliyetinin artık daha ucuz ve hızlı hale geldiği söylenebilir (Tutar, 2015)

İnternet üzerinden yapılan duyurular ve incelenen CV'ler aracılığıyla yapılan istihdam işlemi elektronik işe alma olarak da adlandırılır. Elektronik işe almanın son zamanlarda yaygınlaşmasının değişik nedenleri vardır. Ancak bu nedenler içerisinde en önemli olanı; firmaların işgücü bulma faaliyetinin diğer yöntemlere göre çok daha düşük maliyetlerle gerçekleşmesidir. Firmalar kendi web siteleri üzerinden sınırsız iş duyurusu yapabilir ve çok düşük maliyetlerle geniş bir aday havuzu oluşturabilirler. Amerika'da yapılan bir araştırma adayların %50'sinin iş başvurusu yapacakları firmaların sitesini ziyaret ettiklerinde o kurumda çalışmakla daha çok ilgilendiklerini göstermiştir. Kurumların web sitelerinin içeriği, sunumların yer alması, imajı adayları başvuru yapma konusunda etkilemektedir (Young ve Foot, 2005:45).

İş arayanların başvuracakları kurumların internet sayfalarını incelemelerinin yanında işletmelerin işe alım departmanında görevli kişiler, istihdam etmeyi planladıkları kişilerin facebook, twitter, instagram, linkedin gibi sosyal medya hesaplarını incelemektedir. Kişilerin orada kullandıkları dil, paylaşımlar ve yorumlar CV'lerde yazmayan bilgilerin/kritik noktaların incelenmesine fırsat vermektedir.

İşletmelerin, kendi sayfaları aracılığıyla istihdam açıklarını kapatmaya çalışmalarının yanında genellikle var olan işgücü havuzundan daha fazla istifade etmek ve daha kalifiye elemanlara ulaşmak için istihdam bürolarından yardım aldığı da bilinmektedir. Hali hazırda 2016 yılında Uluslararası Özel İstihdam Hizmetleri Konfederasyonunun yaptığı açıklamaya göre tüm dünyada 260.000'in üzerinde istihdam bürosu faaliyet göstermektedir (www.bbc.com). Ancak dünya çapında istihdam hizmetlerinin büyük bir kısmı Adecco, Manpower, Randstad, Allegis, Hays PLC, Kelly Services, Recruit Staffing, Robert Half gibi kurumsal yapılara tarafından verilmektedir (<https://recruitingtimes.org>). Ayrıca 2014 yılı işe yerleştirme hizmetlerinin finansal büyüklüğü 440 milyar Euro olmuştur (www.recruitment-international.co.uk).

İnternet üzerinden hizmet vererek iş aracılığı yapan bu firmalardan LinkedIn 500 milyondan fazla üyeye sahiptir ve bu sayı pek çok ülkenin nüfusunun kat be kat fazlasıdır. Freelancer.com, sayfasında yaptığı açıklamaya göre 26.milyondan fazla projede aracılık hizmeti vermiştir ve vermeye de devam etmektedir. Bu ve benzeri hizmetler veren bol miktarda site ülkemizde de vardır. Cvbenim.com, kariyer.net, secretcv, eleman.net,

yenibiriş.com, bu alanda faaliyet gösteren sosyal medya ve bloglar özel sektörde öne çıkan isimlerdir. Ayrıca İŞKUR'da kamu adına yine internet üzerinden bu hizmetleri vermektedir.

Yeni dönemde de eski iş arama kanalları (gazete, dergi sayfaları, eş, dost, tanıdık tavsiyeleri, bireysel başvurular, özel ya da kamu istihdam büroları) varlığını sürdürecektir ama internet üzerinden hizmet veren firmalar aracılığıyla hem tüm dünyadaki açık iş pozisyonları görülebilecek hem de o iş için en uygun adayı sınırlara takılmadan işe alma imkânı doğacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde teknolojik gelişmelerin, ekonomik ve sosyal hayattaki gelişim ve değişimlerden daha fazla ve daha derin etkiler yarattığı rahatlıkla söylenebilir. Elbette bu durum endüstri ilişkiler sistemi üzerinde de yapısal değişim ve dönüşümleri de tetiklemektedir.

Yakın bir gelecekte gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde pek çok iş ve mesleğin artık yapılmıyor olduğunu göreceğiz. Bazı öngörüler bu konuda bize ipuçları veriyor. Kimi çalışmalarda önümüzdeki 20-30 yıllık periyotta var olan iş ve mesleklerin neredeyse yarısının olmayacağına vurgular yapılıyor.

Sanayi devrimleri ve bunun çalışma hayatında yaratmış olduğu etkiler günümüzde bambaşka formlarda karşımıza çıkmaktadır. Endüstri 4.0 la başlayan yeni dönem, iş arama modelleri ve iş yapış biçimlerini yeniden şekillendirmektedir. Bundan sonraki periyotta işe aracılık hizmetlerinin daha önemli hale geleceği rahatlıkla söylenebilir. Sektörün büyüme trendi bu konuda bize önemli ipuçları da vermektedir.

Elbette kamu sektörü de kendisini yenilemek zorundadır. Kamuda, analitik düşünebilen, teknolojiyi üst düzeyde kullanabilen çalışanların istihdam edilmesi bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu özellikli personelin seçimi ve elde tutulması için yenilikçi stratejilerin geliştirilmesi ve hızla hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Teknolojinin vazgeçilmezliği ve merkezi konumlanması, hayatına yeni katılacakların teknoloji odaklı düşünmelerini ve iş/mesleklerinin icrasında teknolojiyi üst düzeyde kullanabilmelerini gerektirmektedir.

Beyin göçü insanın fiziksel olarak yer değiştirmesine vurgu yapıyordu. Fakat teknoloji altyapısı insanların buldukları coğrafyada kalarak zihinsel güç ve yetkinliklerini dünyanın dört bir yanında kullanabilmelerine imkan vermektedir. Artık insanların iş piyasasındaki rakipleri o coğrafyada/bölgede yaşayanlar değil başka ülkelerin insanları olmaya başlamıştır. Bu paradigmatik kırılmanın fark edilmesi ve yeni yapıya uygun olarak hazırlanılmasını gerektirmektedir.

Gelecekte işletmelerin, çalışanlarını iş yaptıkları kurumlarına bağlama konusunda geçmişten daha da fazla zorlanacakları söylenebilir. Çünkü milenyum neslini, nezih çalışma ortamları, yüksek ücretler gibi öğelerle işe çekmek ve tutmak zordur. Esnek çalışma saatleri, inisiyatif alma, yeteneklerini sonuna kadar kullanabilme, başarı ve gelişim fırsatlarının yaratılması bağlılık ve iş tatmin duygusunun yaratılabilmesi için temel bileşenler olarak öne çıkmaktadır.

KAYNAKLAR

- ACATECH, 2013, Acatech: Recommendations for Implementing the Strategic Initiative
- Aktel, Mehmet (2001), Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları, Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Y.2001, C.6, S.2, s.193-202
- Bozkurt, Veysel (1994) Enformasyon Toplumuna Geçiş Sürecinde Çalışma Hayatının Örgütlenmesinde Yapısal Değişmeler, (Basılmamış Doçentlik Takdim Tezi), Bursa
- Caramela, Sammi (2018)How Companies Can Change Their Culture to Attract (and Retain) Erişim Tarihi: 08.04.2018, Millennials Business.com / Strategy / Last Modified: February 12, 2018 <https://www.business.com/articles/how-are-companies-changing-their-culture-to-attract-and-retain-millennials/>
- Crandall , Richard E.,2017 Industry 1.0 to 4.0: the Evolution of Smart Factories Erişim Tarihi: 08.04.2018,<http://www.apics.org/apics-for-individuals/apics-magazine-home/magazine-detail-page/2017/09/20/industry-1.0-to-4.0-the-evolution-of-smart-factories>
- Erdem, Ziya (2005) - Sanayi İşçisinden Bilgi İşçisine: Yeni Ekonominin Değişen İşçi Tipi, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi,s.541-566
- Fawcett, Scott 2017,Industry 3.0 erişim tarihi: 09.04.2018 <https://www.essentracomponents.com/en-gb/news/infographics/industry-3>
- Fırat, Seniye Ümit (2016) SANAYİ 4.0 DÖNÜŞÜMÜ NEDİR? Erişim Tarihi: 11.04.2018. https://www.researchgate.net/publication/305683987_SANAYI_40_DONUSUM_U_NEDIR_Belirlemeler_ve_Beklentiler
- Fox, Killian, Joanne O'Connor (2015) Five Ways Work Will Change, Erişim Tarihi: 02.04.2018. <https://www.theguardian.com/society/2015/nov/29/five-ways-work-will-change-future-of-workplace-ai-cloud-retirement-remote>
- Frey,Carl Benedikt, Michael A. Osborne (2013) THE FUTURE OF EMPLOYMENT: HOW SUSCEPTIBLE ARE JOBS TO COMPUTERISATION? Erişim tarihi: 10.04.2018 https://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/academic/The_Future_of_Employment.pdf
- Günay, Durmuş 2002, Sanayi ve Sanayi Tarihi, Mimar ve Mühendis Dergisi, Sayı:31,Sayfa:8-14 , İstanbul
- Heerwagen, Judith, Industrie 4.0, Final Report of the Industry 4.0 Working Group. Updated:10-05-2016 <https://www.wbdg.org/resources/changing-nature-organizations-work-and-workplace>
- <http://www.elitkariyer.com/beyaz-yaka-pozisyonlari-nelerdir/> (16.04.2018)
- <https://recruitingtimes.org/recruitment-and-hr-features/5852/adecco-manpower-and-randstad-the-largest-staffing-firms-in-the-world/> (16.04.2018)
- <https://www.recruitment-international.co.uk/blog/2015/08/adecco-manpower-and-randstad-the-largest-staffing-firms-in-the-world> (16.04.2018)
- <https://teknolojirojeleri.com/teknoloji/gelecekte-yok-olacak-meslekler> (16.04.2018)
- <https://www.wired.com/story/inside-speedfactory-adidas-robot-powered-sneaker-factory/>
- Keser,Aşkın (2005) Çalışmanın Değişen Anlamı ve Çalışmaya İlişkin Yeni Trendler, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi sayı 49 s.361-377
- Kocabaş, Fatma (2005), Endüstri İlişkilerindeki Dönüşüm, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 2005 Sayfa : 157 - 194. Link: www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/60/4/Kocabas

- KOÇER, Sevim, Gülden ÖKSÜZ (2016) Elektronik İşe Alma Sürecinde Özel İstihdam Bürolarının Rolü Adecco Türkiye ve Kariyer.net incelemesi Erişim Tarihi 14.04.2018 https://www.researchgate.net/publication/277655949_Elektronik_Ise_Alma_Surecinde_Ozel_Istihdam_Burolarinin_Rolu_Adecco_Turkiye_ve_Kariyer_Net_Inceleme
- Lordoğlu K., Özkaplan N. ve Törüner M. (1999). *Çalışma İktisadi*. İstanbul: Beta.
- Morgil, Mustafa (2018)X-Y-Z Kuşakları <http://www.karar.com/yazarlar/mustafa-morgil/x-y-z-kusaklari-3195#>
- Samsun, Nihal Çalışmanın değişen anlamı ve güncel durumuna ilişkin tartışmalar AUAd 2017, Cilt 3, Sayı 3, 160-210
- Shah, Rawn (2015) <https://www.forbes.com/sites/rawnshah/2011/04/20/working-with-five-generations-in-the-workplace/#626574fe3e7a> Erişim tarihi: 08.04.2018
- Tezcan, Cenk(2016) Geleceğin Meslekleri Erişim tarihi: 10.04.2018 <https://binyaprak.com/kesfet/universiteli/gelecegin-mesleklerine-nasil-hazir-olurum/gelecegin-meslekleri-nelerdir>
- Whitehouse, Mark, Mira Rojanasakul(2017), Find Out If Your Job Will Be Automated Erişim tarihi: 10.04.2018 <https://www.bloomberg.com/graphics/2017-job-risk/>
- Young, J. & Foot K. (2005). Corporate e-cruiting: the construction of work in fortune 500 recruiting web sites. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 11(1), 44–71

Azerbaycan Tiyatrosu'nun İlk Trajedisi Musibet-i Fahreddin Üzerine Bir İnceleme

Ümit AKIN^{1,*}

¹Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türk Dili Bölüm Başkanlığı, Muğla, Türkiye

*umitakin@mu.edu.tr

ÖZET

Azerbaycan'da modern tiyatronun doğuşu Türkiye'de olduğu gibi Avrupaî hayat tarzının etkisiyle gelişme göstermiştir. Bu etki ilk olarak Tiflis'te daha sonra da XIX. yüzyılın sonlarına doğru petrol sanayiinin gelişmesine paralel olarak Bakü'de kendini gösterir. Türk Dünyasının ilk tiyatro yazarı Mirza Fetali Ahundzade, yazdığı tiyatrolarıyla Azerbaycan tiyatrosunda büyük bir atılım gerçekleştirir. Ahundzade'den sonra Azerbaycan tiyatrosunda ikinci büyük isim olan Necef Bey Vezirov da gerek ele aldığı konularla gerekse yeni suretlerle Azerbaycan tiyatrosunun ilerlemesinde çok önemli rol oynamıştır. Azerbaycan'ın ilk tek perdeli piyeslerinin yanında Azerbaycan'ın ilk trajedisi olan "Musibet-i Fahreddin"i de 1896'da o kaleme almıştır. "Musibet-i Fahreddin" in konusu iki zengin aile arasında yaşanan kan davası olarak görülse de yazar piyeste cahilliği ön plana çıkararak içtimaî hayatta bunun sonuçlarını gözler önüne serer. Vezirov, eserde eski kanunların getirdiği problemlerden kurtularak medeni hayata kavuşmayı arzular. Bu durumu Fahreddin üzerinden anlatır. Biz çalışmamızda, Azerbaycan tiyatrosunda büyük önem arz eden Musibet-i Fahreddin piyesini ele aldığı içtimaî hususlar ve kişiler bağlamında değerlendirmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Tiyatrosu, Vezirov, Musibet-i Fahreddin, Trajedi.

A Review on Musibet-i Fahreddin, the First Tragedy of Azerbaijan Theater

ABSTRACT

The birth of modern theater in Azerbaijan, as in Turkey has improved under the influence of European lifestyle. This effect was first observed in Tiflis and then in XIX. Towards the end of the century, parallel to the development of the petroleum industry, it manifests itself in Baku. Mirza Fetali Ahundzade, the first theater writer of the Turkish world, makes a big breakthrough in the Azerbaijani theater with his theatrical writings. Najaf Bey Vezirov, the second great figure in the Azerbaijani theater after Ahundzade, also played a very important role in the progress of the Azerbaijani theater with new issues. In addition to Azerbaijan's first single-screened plays, Azerbaijan's first tragedy, "Musibet-i Fahreddin" was written in 1896. The subject of "Musibet-i Fahreddin" is seen as a bloodbath between two rich families, but the writer puts forward the explanation of the sciences and reveals its consequences in his life. Vezirov wishes to get married by getting rid of the problems of old law. This situation is explained through Fahreddin. In our work, we will try to evaluate Musibet-i Fahreddin's play, which is of great importance in the Azerbaijani theater, in the context of the civil affairs and people who deal with it.

Keywords: Azerbaijan Theater, Vezirov, Musibet-i Fahreddin, Tragedy.

GİRİŞ

Azerbaycan’da modern anlamda tiyatronun ortaya çıkışı Türkiye’de olduğu gibi Avrupaî hayat tarzının tesirine bağlı olmuştur. Kafkasya ve Azerbaycan Türklerinin bu hayat tarzı ile ilk defa Tiflis’te karşılaştıkları söylenebilir. Tiflis Çarlık Rusya’sının bir eyalet merkezi idi. 19. Asrın birinci çeyreğinden sonra Tiflis’te birçok resmî daire kurulmuş, muhtelif mektepler açılmıştı. Böylece Ruslar, Tiflis ahalisi arasına Avrupaî hayat tarzını sokmuş oldular. Prenslerin, asilzâdelerin büyük devlet memurlarının konaklarında bu bölge ahalisinin yabancı olduğu yeni tarz bir yaşama biçimi hâkimdi. Gayrimüslimler bu yeni yaşama biçimine kısa zamanda ayak uydurdular. Fakat Müslümanlar ki –bunların büyük bir çoğunluğu Türklerdi- bu hayata uzun zaman yabancı oldular; bu hayatı kâfirlerin tabîî yaşama şekli olarak kabul edip, dışında kaldılar (Akşınar, 1994).

Azerbaycan Dram Edebiyatı adlı eserinde Vahap Yurtsever, Azerbaycan’da modern tiyatronun XIX. Yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıktığını, bunun böyle olmasını da Rusya-İran Savaşı sonucunda Kuzey Azerbaycan’ın Rusya’ya ilhak edilmesinin etkili olduğunu belirtir (Yurtsever, 1950). Bu durumu işgalden sonra Azerbaycan’ın siyasî, ekonomik ve kültürel bakımdan Rusya’ya bağlı olmasına dayandırabiliriz.

Osmanlı’da ilk tiyatro etkinlikleri nasıl gayrimüslimlerin yoğun yaşadığı yerlerde ortaya çıkmışsa Azerbaycan’da da ilk tiyatro faaliyetleri Rusların etkisiyle ortaya çıkmıştır. Tiflis’te ilk tiyatro binasının temelini atılması (1849) ve açılışının dönemin umumî valisi Knyaz Vorontsov tarafından 1851’de yapılması bunu doğrular niteliktedir. Vorontsov, Kafkasya’da Ruslara bağlı milletlerin Türk, Gürcü, Ermenilerin aydınlarını, tiyatro eserleri yazmak için teşvik çalışmalarında da bulunmuştur. Bu teşvikler neticesinde Müslüman dünyasının modern anlamdaki ilk tiyatro yazarı Mirza Fethali Ahundzâde (1812-1878) ortaya çıkmış, 1850’de *Hekayet-i Molla İbrahimhalil Kimyager* eserini yazmıştır. Bu tiyatro eseri Müslüman-Türk dünyasının ilk yazılan tiyatro eseridir.

Azerbaycan modern tiyatronun kurucusu sayılan Mirza Fethali Ahundzâde’den sonra onun çizgisini daha da ileri taşımaya gayret gösteren ve çalışmamızın konusunu da oluşturan Necef Bey Vezirov (1854-1926) ön plana çıkmaktadır. Çok sayıda tiyatro eseri olan Necef Bey, edebî faaliyetlerine tiyatroyla başlamış, Ahundzâde’nin *Hacı Gara* komedisindeki kadın rolüyle Azerbaycan modern tiyatrosunun ilk Müslüman oyuncularından olmuştur. Bu oyun, bütün Kafkasya genelinde Müslümanlarca sahnelenen ilk tiyatro oyunudur. O, tiyatro eserlerini realist bir bakış açısıyla yazmış, sanatı toplum için yapılan bir değer olarak görmüştür. Eserlerinde Azerbaycan hayatının içtimaî, siyasî ekonomik ve ahlakî sorunlarını ele almış geniş perspektifte Rusya Müslümanlarının Avrupa medeniyetlerinden geri kalış sebeplerini gerekçeleriyle açıklamıştır.

Musibet-i Fahreddin /Çekme Çekebilmezsin Berkdir Feleğin Yayı¹

Azerbaycan’ın ilk trajedisi sayılan “Musibet-i Fahreddin” hem Vezirov için hem de Azerbaycan tiyatrosunun gelişmesinde çok önemli yer tutmaktadır. Arap harfleriyle Azerbaycan Türkçesinde 1896’da yazılan bu eser altı perdeden oluşmaktadır. Eser, “Tesnifat-ı

¹ Eserin mazmunu ile ilk tanışan Azerbaycan’ın ünlü tiyatro yazarı Abdurrahim Bey Hakverdiyev’dir. Hakverdiyev, 1895 Temmuz ayında Tiflis’ten Bakü’ye dönerken Vezirov’a uğramıştır. Sohbet esnasında her iki yazar da yeni yazdığı eserleri birbirlerine anlatırlar. Lakin Vezirov’un faciasının adı Hakverdiyev’in hoşuna gitmemiştir. O, “Çekme Çekebilmezsin Berkdir Feleğin Yayı” başlığını eserin güzel mazmununa uygun bulmamış, “Musibet-i Fahreddin”i teklif etmiştir. Bu başlık Vezirov’un da hoşuna gitmiş, bir yıl sonra 1896’da Azerbaycan tiyatrosunda ilk facia ortaya çıkmıştır. Daha fazla bilgi için bkz. Ümit Akın, Necef Bey Vezirov’un Hayatı, Sanatı ve Eserleri, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora tezi, İzmir, 2018.

Necef Bey Vezirzade” ismiyle Necef Bey Vezirov tarafından 1901’de Bakü’de bir cilt halinde basılan kitabın içerisinde yer alır.

Onu bu eseri yazmaya iten Azerbaycan hayat tarzında gelenek ve göreneklerdeki tutucu düşüncelerdir. Yazar, eserde gerici düşüncelerin dehşetlerini gözler önüne serer. Eserin kahramanı olan okumuş, aydın, kültürlü, ileri görüşlü Fahreddin’in, vahşi cahillik karşısında mücadelesi keskin ve eleştirel bir üslupla verilmiştir. Fahreddin yeni hayatın nasıl olması gerektiğini simgeleyen bir semboldür; fakat karşısında köhne zihniyet, eski adetler vardır. Vezirov, aslında Fahreddin’in üzerinden cemiyette hüküm süren köhneleşmiş ahlak kurallarını eleştirmektedir. İçeriğinde birçok mühim hususu barındıran bu eser kendisinden sonra yazılacak trajediler için önemli örnek olmuştur.

“Musibet-i Fahreddin” trajedisinin konusu iki zengin aile arasında yaşanan kan davası olsa da yazar cahilliği ön plana çıkararak içtimaî hayatta bunun sonuçlarını gözler önüne serer. Vezirov, eserde eski kanunların getirdiği problemlerden kurtularak medeni hayata kavuşmayı arzular. Bu durumu Fahreddin üzerinden anlatır.

Azerbaycan tiyatrosunda trajedi türünün ilk örneği olan bu eser, sanatçılar tarafından çok önemli görülmüştür. Azerbaycan’ın ünlü şair ve yazarlarından olan Abdulla Şaik (1881-1959) eserle ilgili şunları söyler:

“Ben Necef Bey’i bir komedi müellifi gibi tanırdım. Lakin ilk defa “Musibet-i Fahreddin” faciasını seyrettikten sonra bu istidatlı yazarın kalemine meftun oldum. Fahreddin faciasında ben o zaman birçok ileri görüşlü, ileriye, maarife, medeniyete doğru can atan gençlerin faciasını görürdüm (Şaik, 1955).”

Azerbaycan’ın halk şairi ve tiyatro yazarı Samed Vurgun (1906-1956), “Necef Bey Vezirov’un Parlak Hatırası” adlı makalesinde “Musibet-i Fahreddin” eseri hakkında şu sözleri söylemektedir:

“Musibet-i Fahreddin faciasına ben ilk defa 1920’de eyalet şehri Gazah’da heveskâr truppanın ifasında seyrettim. O vakitten otuz beş yıl geçmiş; ama bu yıllarda ben çok vakit tez tez bu güzel eseri, büyük manevi rahatlık hissi ile ve müellifini de güzel insan olarak hatırlıyorum. Elbette o zaman ben yazıcı değildim, birçok eserde hususen dram eserleri ile tanışmamıştım Sonraki yıllarda çok eser okumama ve sahnede çok eser seyretmeme rağmen Musibet-i Fahreddin faciasının otuz beş yıl önce olduğu gibi yine kuvvetli hisle yâd ederim. Görünür ki bütün kuvvetli ve orijinal eserler hiçbir vakit kendi manevi güzelliğini ve tesir edici kuvvetini yitirmiyor. Piyesin başkahramanı Fahreddin’in sureti benim hatırımda büyük insan necipliğini, hümanizmin ve sevgisinin parlak sureti gibi canlanır. Tiyatro eserlerimizde ilk maarifçi-demokrat olan bu suret feodal Azerbaycan’ın karanlık şeraitinde bütün istidat ve aklını halka hizmete hasr ederken sanki öz yaratıcısı parlak adı bize hemişe kıymetli olan büyük tiyatrocı, Azerbaycan halkının liyakatli oğlu Necef Bey Vezirov’un kendisini tecessüm ettirir (Vurgun, 1972).”

“Musibet-i Fahreddin” trajedisinin ehemmiyeti Azerbaycan edebiyatına yeni bir mevzuyla yazılmış facia getirmesiyle değil realist tiyatrodaki maarifçi Azerbaycan gençlerinin kuvvetli müspet tiplerinin (Fahreddin, Saadet Hanım) yaratılması açısından da dikkati celb eder (Memmedov, 1995). Eser içerisindeki bu tipler Vezirov’un Azerbaycan hayatında görmeyi arzuladığı gençlerdir.

Avrupa’da eğitim görmüş Fahreddin, beş yılın sonunda ülkesine büyük hayallerle dönmüş aydın, bilgili bir gençtir. Annesi ve kardeşi Şahmar Bey, köhne zihniyeti temsil eden tipler olarak Haydar Bey’i öldüren Rüstem Bey’den intikam almak için onu doldurmaya çalışırlar. Oysa Fahreddin, Rüstem Bey’in kızı Saadet Hanım’ı çok sevmekte ve bu tür zararlı geleneklere karşı olduğundan aradaki kan davasını kaldırmak için barış düşünmektedir.

Oğlu Reşit’i öldürdüğü için Haydar Bey’i öldüren Rüstem Bey, kanun ve kaideleri eski gelenekten olan, eserde orta çağı temsil eden cahil biridir. Kan davalısı Haydar Bey’i öldürerek kızı Gülbahar’ı kaçırıp oğluna almış, Haydar Bey’in kardeşlerini sürgüne

göndermiş, Haydar Bey'in eşi Melek Hanım'ı yaralamış yine de yüreği soğumamıştır. Şimdi sıra Haydar Bey'in eğitilmiş ve yakışıklı oğlu Fahreddin'e gelmiştir. Rüstem Bey'in Fahreddin'i öldürmek için Fahreddin'e yaptığı planı öğrenen Saadet, bu durumu ona haber verir. İki aile arasındaki problemi halletmeyi düşünen Fahreddin, bu haberle sarsılır ve önlem almaya başlar. Ama bu önlem yeterli olmaz ve Fahreddin öldürülür.

Feodalizmin vakti geçmiş kanunları ile yaşayan Müslüman cemiyetini ıslah edip değiştirmek, vatandaşları vahşi adet-ananelerin esaretinden, cehalet ve nadanlığın pençesinden kurtarmak, maarifçilik mefkûresinin değerleri arasında yeni bir dünya yaratmak uğrunda mücadele etmek, bununla birlikte kan davası gibi zararlı âdetleri, vahşi ihtirasları tenkit etmek "Musibet-i Fahreddin" trajedisinin esas ideasını teşkil eder (Memmedov, 2011).

Görüldüğü üzere eser, Azerbaycan tiyatro tarihinde ele aldığı konu ve bakış açısı bakımından dikkati çekmeyi başarmıştır. XIX. asrın son dönemlerinde ülkede içtimâî münasebetlerin yenileştiği zamanda "köhne zihniyeti" yaşatan beylerin tipik bir numunesidir Rüstem Bey. Eserin ilk perdesi açıldığında biz Rüstem Bey'i, kendi keline şu konuşmayı yaparken görürüz:

"Şimdiye kadar şu ömrü hayatımda düşmandan hiç korkmadım. Her zaman ve her yerde düşmana galip geldim. Allah'tan başka hiç kimseden korkmadım...(Bekler.) Ben öyle Rüstem'im ki, karşı çıkılmaz Cemşit Bey'in evini harap ettim... Bana karşı çıktığı için Kerim Ağa'nın yerini yurdunu yıktım, tarumar ettim, evini ateş verip külünü havaya savurdum... Şimdi ben, ağzı süt kokan bir çocuktan mı korkacağım?! (Ayağa kalkar.) Bir ata binmemiş, eline silah almamış, karı suratlı bir çocuktan mı çekineceğim? Ben, ben devrin adamı Rüstem? Kesinlikle. (Gülümseyerek)Himm... Bakalım Fahrettin, babası Haydar Bey'den daha mı cesurdur? Haydar Bey, eli kılıçlı, önümde tavşanın tazıdan kaçtığı gibi kaçıyor. (Bekler.) Kendisini öldürttüm, kızını zorla oğluma aldım, kardeşlerini bu vilayetten kaçırtdım... Şimdi, ben öldüm mü ki, Fahrettin gelip burada şahlanıp, nam salsın ve oğlum Reşit Bey gibi bir oğlanın kanı yerde kalsın? Ben buna müsaade etmem.(Uzun bir süre bekler ve seslenir) Ahmet, Veli!.. Eğer onu da babasının yanına göndermezsem bu kalpak bana kadın örtüsü olsun. (Elini başına vurur.)Yalnızca Fahrettin, oğlum Reşit'in kanına layık olabilir... Benim o evi yakıp yıkmam gerek (Vezirov, 2005)!"

Rüstem Bey'in bu monoloğu eserde koyulan ve halledilmesi gereken meselenin kendisini göstermektedir. Rüstem Bey'in konuşması onun kişiliğini yansıtmakla birlikte köhnelikle yeniliğin karşı karşıya geleceğinin izlerini de gösterir. Çok geçmeden ailenin kendi bireyleri arasında bir itilaf meydana gelir. Eser içinde iki ailenin de kahramanlarının iki kutba ayrılarak eskiyle yeni fikirler arasında mücadele etmesi, Vezirov'un bilinçli tercihidir. Rüstem Bey'in ailesinde bir tarafta Rüstem Bey, onun silahları, adamları Ahmet ve Veli; diğer tarafta gelini Gülbahar, kızı Saadet, oğlu Mahmut ve hizmetçileri Hürü Nene vardır. Fahreddin Bey'in ailesinde bir tarafta ağabeyi Şahmar Bey, annesi Melek Hanım; diğer tarafta Fahreddin ve fikirleri vardır.

Rüstem Bey, aile hayatının kötü bir timsalidir. O, hayvani hislerle yaşayan, maneviyattan yoksun, hayatı kendisine ve etrafındakilere zehir eden bir despot olarak karşımıza çıkmaktadır. Eserde köhneliği ve cahilliği temsil eder. Ona göre kan döken, adam öldüren, adam kaçırın kişi namuslu biridir. Doğru yola çağırın, vicdan sahibi, hümanist olan gayretsizdir. Bu noktada bu söylemlerin karşısına kendi ailesinden oğlu Mahmut'u kızı Gülbahar'ı ve gelini Saadeti karşısına çıkarır. Bu kişiler kan dökmeye karşıdır. Saadet'in babasının vahşi işleri hakkında söyledikleri kana susamış Rüstem Bey'i çok iyi tanımlar: *"Kardeşim, biz hayvan değiliz, bize insan diyorlar. İnsan olan birinde sevgi olmalı, insaf olmalı, mertlik, dürüstlük olmalı..."* (Vezirov, 2005). Saadet'in bu söylemleri Rüstem Bey'i bir hayvan olarak göstermektedir. İntikam amacıyla yaşayan Rüstem Bey, oğlu Reşit'in Haydar Bey tarafından öldürülmesine karşılık olarak sadece Fahreddin'in ölümünü buna denk

tutar. Çünkü Fahreddin, eğitilidir, akıllıdır, yakışıklıdır. Aslında o, Fahreddin'i öldürmek istemekle baştanbaşa cehalet ve köhne hayatını yaşatmaya çalışır.

Vezirov, Rüstem Bey'in simasından geriliğin faciasını aksettirmiştir. Bencilik, kibirlikten doğan vahşi ihtirasları yüzünden, günahsız adamların Fahreddin'in, Mahmut'un, Ahmet'in ölümüne; Cihangir Bey'in ve Veli'nin hapsolmasına; Saadet Hanım'ın yalnız kalmasına neden olmuştur.

Eserin ikinci perdesine geçtiğimizde burada ilk olarak Fahreddin'in sesleri işitilir:

“Ben hiç ummazdım bizim hocanın dediği gibi hayır işlerinin bu kadar çabuk olacağını. Allah izin verirse üç-dört yıl içinde bağ da hazır olur ve onun geliri okula ve hastaneye gider, benim de onlar için para hazırlamam gerek kalmaz... Sonra... Saadet Hanım kolları bağlı, belinde anahtarlıklar, gece- gündüz çalışır, Bey Fahrettin de hem bahçıvan, hem bostancı, hem de okulda öğretmen... Kötü bir ömür değil, tabii kader bize vefasızlık etmezse. Bakalım, Allah büyük! (Bekler) Hacı Murat! (Seslenir. Hacı Murat gelir.)

Hacı Murat: Ne buyurursunuz, ağam?

Fahrettin Bey: Ne var, ne yok Hacı Murat? Hekim yerinden razı mı? Hocanın keyfi nasıl (Vezirov, 2005)?”

İlk perdede görülen köhne zihniyetin yerini burada yenilik alır ve biz bu sesi Fahreddin'den duymaktayız. Vezirov, yeni ile eski arasındaki karşıtlıkların mahiyetlerini açmak için böyle bir usüle gerek duymuştur, diyebiliriz. Yazar, birinci perdede ilk olarak eskinin, geriliğin ve karanlığın simgesi olarak Rüstem Bey'i sahneye çıkarttıysa ikinci perdede yeninin, ilerinin ve aydınlığın simgesi olarak Fahreddin'i çıkartmıştır. Yine ilk perdede Rüstem Bey'in yanına yenilik taraftarı olan Saadet ve Gülbahar Hanım, Mahmut Bey, Hürü'yü getirdiyse ikinci perdede Fahreddin Bey'in yanına eskinin tarafında olan annesi Melek ve ağabeyi Şahmar'ı getirir. Bu durum eski-yeni çatışmasının iki ailede de yaşandığını göstermesi bakımından önemlidir.

Eserin başkahramanı Fahreddin'in yukarıda geçen cümleleri aslında kendini tanımlamaktadır. Azerbaycan hayatında XIX. yüzyılın ortalarından sonra yeniliğe meyl daha da kuvvetlenmiş, ilerleme yolunda meydana birçok genç çıkmıştır. İşte Fahreddin de yazarın gözünde meydana çıkan bu gençlerden biridir. Fahreddin, Almanya'da eğitim almış, memleketine faydalı olmak amacıyla büyük hayallerle dönmüş; fakat burada cehalet karanlığıyla karşılaşmıştır

O, “garbi şarktan ayıran perdeyi kaldırmak, Avrupa'nın maarif ışığını Müslüman âlemine getirmek, almış olduğu eğitimin getirilerini vatanın ve milletin faydası için kullanmak, Saadet tipli insanların sayısını arttırıp yeni bir cemiyet arzulamak” (Memmedov, 2011) amacıyla Almanya'ya gitmiş, burada beş yıl eğitim almıştır. Döndüğünde bağ bahçe yapar, hastane, okul açar. Kendisi de bu okulda öğretmenlik yapar. Yüreği sevgiyle, bilgiyle dolu olan bu genç eski âdetleri, kan düşmanlığını aradan kaldırmak için gayret gösterir. Rüstem Bey'le babası arasında olan kan düşmanlığının, günahsız yere kan dökülmesinin nedenini cahillikte görür. Vahşi kanunlar içinde kalmış olan annesi ve kardeşi Fahreddin'den babalarının intikamını almasını ister; ama Fahreddin, saf duygularla buna karşı çıkar. Bu noktada annesi ve kardeşi Şahmar'a verdiği cevaplar oldukça mânidar bir nitelik taşır:

“Millet kudurmuş hayvanlar gibi birbirini ısırtıyor ve bunu neden yapıyor? Bir karış toprak için, yanından geçip bana niye selam vermedin diye... Bunların hepsi vahşilikten ve cahillikten, hainlik ve görmemişlikten... Anne, kardeşim Allah rızası için bari siz beni anlayın!.. Hadi söyleyin bakalım, o gencecik Reşit Bey'in suçu neydi de onu babam katletti? Eğer Rüstem Bey ile babam düşmanlarsa o zaman gidip Rüstem Bey'i öldürseydi, neden gencecik adamı katletti (Vezirov, 2005).”

Bu duygular Fahreddin'in, içtimaî hayatla arzulanığı hayat arasındaki büyük uçurumun farkına varamadığını göstermektedir. Anladığında ise “Allah'ım gör ben ne dert çekiyorum, bunların fikri nedir!... Tüh, harabe kalasın ülke” diyecektir.

Fahreddin'in derdi şahsi bir dert değildir. Onun derdi yalnız babası öldürülmüş, annesi yaralanmış bir evladın ya da kız kardeşi zorla kaçırılmış bir abinin de derdi değil; onu gam deryasına salan milletin cahilliğidir. Ona göre bu cahillik dinin yanlış anlaşılması ve yanlış yaşanmasından da gelmektedir.

Rüstem Bey'in öldürme planını haber vermek için Fahreddin'e gelen Hürü Nene, Saadet'in *"Bu harabe vilayetten kaçıp, gitsin."* teklifini iletğinde Fahreddin *"Ben buradan hiçbir yere gidemem. Öncelikle, benim artık Saadet'ten ayrı kalmaya takâtim yok. İkincisi, başladığım işleri bırakamam. Doğrudur, ben adam öldüremem, ama onu benim elimden Allah'tan başka kimse alamaz. Eğer Saadet'in bir an için sevgisini benden kestiğini bilsem, bu dünyada yaşamak için ikinci dakikaya gerek olmaz.. Hürü Nene çok rica ederim, bu sözlerimi Saadet'e söyleyesin."* (Vezirov, 2005) diyerek hem Saadet'e olan sevgisini hem de ölümden korkmadığını belirtmiştir.

Vezirov'un Saadet Hanım sureti, Azerbaycan tiyatrosunda ilk aydın kadın suretidir. Saadet Hanım'dan evvel Azerbaycan tiyatrosunda elbette akıllı, fedakârlık gösteren kadın tipleri vardır. Ancak hiçbirinin Saadet Hanım gibi halkın modernleşmesi yolunda hizmet etme meyli yoktur (Memmedov, 1995). Saadet Hanım, kendi saadetini halkın gelişmesi yolunda harcayarak gösterecektir.

Saadet Hanım Fahreddin'den altı-yedi yıl ders almış, vilayetin gözdesi olmuştur. Bu süre zarfında birbirlerine bağlanan gençler, Fahreddin'in Almanya'ya gitmesiyle sevgilerini daha da arttırmıştır. Fahreddin geri döndükten sonra çok sevinen Saadet Hanım, babasının planını duyunca *"Fahrettin'in saçının tek bir kılına zarar geleceğine benim iki gözüm kör olsun!"* şeklinde tepki gösterir, haber vermesi için Hürü Nene'yi hemen Fahreddin'in yanına gönderir.

Saadet Hanım da Fahreddin gibi fikirleri itibariyle yenilikçidir. Toplumda baş gösteren bütün içtimaî hastalıkların sebebini ilimsizlikte görmektedir. O insanlar arasında muhabbet, sevgi, dostluk ister. Fahreddin gibi hümanist biridir. Eser boyunca Saadetle Fahreddin bir kez karşı karşıya gelir; fakat eserde onların birbirlerine olan sevgilerini hemen her sayfada hissederiz. Bu bir araya gelme Fahreddin'in ölüm döşeğindeki andır. Burada yapılan kısa konuşma onların birbirlerine olan sevgilerinin ne denli büyük ve sağlam olduğunu gösterir:

"Ben seni o kadar istemeseydim bir dakika bile bu dünyada kalmazdım. Ölürsen bu eziyetten kurtulurum; ama Fahrettin, onu istemiyorum. Ne kadar yaşarsam senin yasını tutacağım, günde beş vakit kabrini ziyaret edip, kendimi hastanede, okulda çalışmaya adayacağım. Senden sonra ömrüm uzun olmaz. Fahrettin, vasiyet edeceğim, benden sonra kabrimizi birleştirsinler... Yazık sana Fahrettin. Bu vahşi cahiller, senin kadrini, kıymetini bilemediler... Şimdiye kadar namus bilip elini bile öpemedim, ama şimdi yüzünden öpeceğim. Ayrılık vakti geldi Fahrettin (Vezirov, 2005)!"

Yukarıda geçen sözler gerek okurda gerekse izleyicide geçmişin rezil âdetlerine nefret uyandırmakla kalmaz; aynı zamanda Saadet Hanım ve Fahreddin'in birbirlerine olan sevdası üzerinden gençlere sevmeyi, sabrı, saygıyı ve sadakâti öğretir.

Eserin ilk perdesinde eski-yeni çatışmalarının yaşanacağını Rüstem Bey üzerinden anlatan yazar, ikinci perdede bu çatışmaların merkezine Fahreddin'i koyar. Üçüncü perdede intikam için Rüstem Bey'in adamlarının karşısında Fahreddin'in adamları vardır; artık dördüncü perdeye geldiğimizde ateş sesleri duyulmaya başlar. Bu perdede elinde tüfekle Fahreddin'in ağabeyi Şahmar Bey görünür.

Şahmar Bey, annesi Melek Hanım'la köhne devrin içinde esir kalmış eski zihniyette biridir. Fahreddin'i intikam alması için annesiyle ikna etmeye çalışmıştır. Bütün bunlara rağmen yaşadığı vilayetin bozukluklarının farkındadır. Bunu Şahmar Bey'in konuşmalarında ve kardeşi Fahreddin'le diyalogunda görmekteyiz:

"Şahmar Bey: Ben Fahrettin'e, "Kardeş, sen buraların işlerini bilmezsin, burada Müslümanlar, haklı haksız birbirinin kanını içerler." dediğimde bana inanmamıştı. Şimdi başımızda işte! Ne zannettin sen be adam, sen bizim burada rahatça yiyip içtiğimizi mi

sanıyorsun? Burası Almanya mıdır? Bundan sonra bilesin ki bu memlekette baş olmak büyük hüner ister.

Şahmar Bey: (Tebessümle) Humm! Fahrettin Bey, bizim memleket ile Almanya nasıl, birbirine benziyor muymuş?

Fahreddin Bey: Yalan ise harap olsun sizin memleket!.. Seferberlikte bile böyle hareket etmezler biz birkaç gündür nasıl hazırlanıyoruz. Bu kadar da vahşi, cahil bir toplum olabilir mi?

Şahmar Bey: Peki biz ne yapalım, bütün ömrümüz böyle geçiyor (Vezirov, 2005)?”

Bu konuşmalar göstermektedir ki Şahmar Bey de bu düzenden rahatsız; fakat elinden bir şey gelmemektedir. Bütün ömrünün böyle geçmesinden şikâyet eden Şahmar Bey, aslında cemiyette yaşanan kadim zihniyetten yakındır. Mecburiyet karşısında gayrete boğulanlardan biri de Rüstem Bey’in adamlarından Muharrem’dir. Muharrem, Saadet Hanım’a âşık, onunla olma hayali kuran biridir. Fahreddin’i öldürmek için gece baskın yaptıklarında vicdana gelmiş, hatta dostu Ferhat’a Fahreddin’i vurmasını için ona karşı gelmiştir. Muharrem, Ferhad’ı görünce “Eğer böyle bir gence kıyacaksam benim bu elim kopsun. Yazık değil mi? Bunun için kişinin Allahsız olması gerekir.” cümleleriyle cemiyetin vahşi adetlerine bir karşı duruş sergilemiştir.

Eserin beşinci perdesinde olayların gidişatı daha gerginleşir ve hazır olan tüfeklerden çıkan kurşunla ilk kurban verilir. Bu kurban Fahreddin’in kardeşi Gülbahar Hanım’ın eşi Mahmut’tur. Mahmut Bey, babası Rüstem Bey’in tam zıttı, yeniliğe meyl eden, köhne âdetlere karşı olan, eşine sâdık, hümanist; fakat babasının zorâkiliğine engel olamayan bir gençtir. Babası yüzünden kan davası uğruna günahsız yere kurban edilmiştir. Eserin ilk perdesinde “Reşit ellerimden kaydı gitti, ölmedim; Mahmut gitse ne olacak?” diyen Rüstem Bey, bu perdede oğlunun ölüsü üstünde “Baban sana kurban Mahmut! Varım yoğum sana kurban oğlum! Evim yıkılaydı Mahmut, dilim kopsaydı, Mahmut!” diye feryat etmektedir. Bu feryat sesleri, vaktiyle düşmana karşı çevrilmiş, büyük ihtirasların arkasında aslında kendisinin iflâsı ve manevi ölümüdür. Bu durumu Rüstem Bey kendisi de itiraf etmektedir: “Hata benimdir oğlum, ben ölmeliydim, ben, ben, ben...” Bu pişmanlık söylemlerinden sonra Rüstem Bey’in vahşi tabiatı bir kez daha ortaya çıkar. Oğlunun ölümüne feryat eden Rüstem Bey bu kez “Seni namus yolunda feda verdim oğul!” diyerek içinde bulunduğu köhne düşüncesine dayanak oluşturmaya çalışır. Vezirov, Rüstem Bey’in bu konuşmalarıyla eski zihniyette bulunanların yeniliği kabul etmelerinin ne denli zor olacağı mesajını da belirtmeye çalışmıştır.

“Musibet-i Fahreddin” eserinin son perdesine gelinceye kadar çatışma gittikçe şiddetlenmiş ve nihayet son perdede zirveye ulaşmıştır. Burada Fahreddin, Rüstem Bey’in adamlarından bir kurşun yemiştir. Onun yere yığılmış halini gören herkes başına toplanmıştır. Bu noktada isyan ve tenkitler annesi Melek Hanım’a yönelir. Beşinci perdede mânen ölen Rüstem Bey’se altıncı perdede mânen ölen Melek Hanım’dır. Kelime-i şهادetini getiren Fahreddin Bey, Saadet Hanım’la baş başa kalır. Saadet Hanım çok üzgün; ancak bir o kadar da güçlü duruşunu korumaktadır. Fahreddin’in bıraktığı işleri tamamlamak için ona söz verir. Onun başında Kur’an okur.

Eserin son perdesinde Saadet Hanım’ın Fahreddin’le yalnız kalması önemli bir mânâyı içinde barındırır. İlk perdede meydan Rüstem Bey’inken son perdede meydan Saadet Hanım’ındır. Vezirov, bu durumu bilinçli yapmıştır. Köhne nesille yeni nesli karşılaştırarak karanlık dünyanın esiri olan eskiyi, ölüme mahkûm ederek sahneden kovar, yeni nesil Saadet Hanım gibileri sahneye getirerek onları ortaya çıkarır.

Yine son kısımda dikkati çeken nokta Saadet Hanım’ın ant içmesidir. Eser, Fahreddin’in ailesini mahvedeceği konusunda Rüstem Bey’in tehdidi ve andıyla başlamakta; ancak Saadet Hanım’ın Fahreddin’in yaptıklarını devam ettireceği konusunda verdiği antla bitmektedir. Bu ant, aslında cahilliğe karşı verilecek kararlı bir mücadelenin sesidir. Sonuç olarak “Musibet-i

Fahreddin”de eserin başkahramanı Fahreddin madden ölse de yazarın ideası galip gelmiştir. O, Azerbaycan edebiyatında kalıcılığı sağlayarak adından hep söz ettirecek ve yeniliği simgeleyecektir.

Musibet-i Fahreddin’de Sosyal Bir Mesele: Kan Davası

Toplumsal meseleleri titizlikle gözlemleyebilen Vezirov, Azerbaycan’da ve Müslüman dünyasında var olan önemli bir olaya tiyatrosunda dikkat çekmek istemiştir: Kan davası.

“Kan davası aile bireyleri arasındaki ilişkilerin sıkı olduğu toplumlarda öç alma duygusundan kaynaklanan, misilleme biçiminde karşılıklı cinayetlerle süren aile ve gruplar arası ölümlü çatışma durumu olarak tanımlanır Cengiz, 2003).” Diğer bir tanıma göre ise “cemaat tipindeki samimi ilişkilerin bulunduğu gruplar arasında her iki tarafın da şiddete başvurulacağını beklediği karşılıklı düşmanlık ilişkileridir (Tezcan, 1981).”

Kan davasını doğuran nedenler elbette tek nedenden kaynaklanmaz. Bunlar çeşitli şekillerde olabilir. Ekonomik nedenlerden kaynaklı toprak sorunu ve insan ilişkileri gibi birçok husus zikredilebilir. Toplumsal nedenler arasında “kız kaçırılmalar, kadınlarla ilgili nedenler, hısmılık, silah tasıma geleneği, telkin ve teşvik geleneği, siyasal çekişme ve particilik, bazı egemen değerlerin etkisi, namus ve şeref gibi kavramlar ve adaletle ilişkin düşünceler ve devlet otoritesinin, idarenin zayıflığı gibi olgular” gösterilebilir (Tezcan, 1918). Ayrıca toplumsal nedenler arasında ağaların, aşiret liderlerinin nüfuz bölgelerini genişletmek için birbirleriyle sürekli mücadele etmesi de kan davalarının devamlılığını sağlar.

Daha çok cahil toplumlarda görülen bu olgu, Vezirov’un “Musibet-i Fahreddin” adlı eserinde de işlenmiştir. Cahilliğin getirdiği bütün olumsuzlukları elinden geldiğince gerek gazete yazıları gerekse tiyatro eserlerinde açıklamaya çalışan yazar, bu eserde eskiyen gelenek ve bu gelenekle yaşamak istemeyen insanların çatışmasını ele almıştır.

Fahreddin, zararlı olan eski âdetlerin kalkması gerektiğine inanan, bilgili ve ileri görüşlü bir gençtir. Kan davası Rüstem Bey’in kızı Saadet’i sevmektedir. Kan davasının oluşma nedeni, Fahreddin’in babası Haydar Bey’in Rüstem Bey’in oğlu Eşref’i öldürmesidir. Buna karşılık Rüstem Bey, önce Haydar Bey’i öldürmüş, sonra Haydar Bey’in kardeşlerini sürgüne göndermiş, eşi Melek Hanım’ı da defalarca bıçaklamıştır. Eski zihniyetin bir sembolü olan Rüstem Bey’in intikam hırsı bunlarla geçmemiş, sıra Haydar Bey’in yurt dışında okuyup memleketine yeni dönen oğlu Fahreddin Bey’i öldürmeye gelmiştir. Eserde kan davasını isteyen Rüstem Bey’in grubu ve Melek Hanım’ın grubu cehaletin suretleridir aslında. Fahreddin Bey, Mahmut Bey ve Saadet Hanım aradaki bu durumu ortadan kaldırmak için uğraş gösterirler; ancak bunu başaramazlar.

Fahreddin, eserde bu davayı bitirebilmek için Rüstem Bey’le barışmayı bile düşünmektedir. Ancak bu düşünceleri önce ailesine kabul ettirmek gerekecektir. Annesi Melek Hanım ve ağabeyi Şahmar Bey onun bu konu hakkındaki görüşlerine karşı çıkmışlar, Fahreddin’i babası Haydar Bey’in intikamını alması için onu ikna etmeye çalışmışlardır. Fahreddin her seferinde onlara karşı çıkar. Verdiği cevaplarla onların aklında soru işaretleri oluşturur. Aşağıda eserden verilen bir bölüm Fahreddin’in olaylara tarafsız baktığını göstermekte ve olayları mantıklı gerekçelere dayanarak açıkladığını kanıtlamaktadır:

“Fahreddin: Anacığım, kardeşim; sonuçta benim babam, Rüstem Bey’in gencecik oğlunu katletmişti. Nasıl ki babamın bu musibeti bizim içimizi yakıyorsa, Reşit Bey’in katli aynı şekilde babasını, kardeşini yakıyor... Siz de duruma biraz bu gözle bakar mısınız?

Şahmar Bey: Tamam, diyelim ki bunlar birbirine denk sayıldı... Peki, bizim amcalarımız ki, Reşit onların turnağı bile olamaz, her biri yüz atlıya denktir, kim onları diyar diyar sürgüne göndertti? Ayrıca, ana, aç bir başını. (Melek Hanım başını açar.) Bu yaralara ne diyeceksin? Yok, kardeşim, yok! Fahreddin, dediğin gibi değil.

Fahreddin Bey: Ben ona “vahşilik, hayvanlık, cahillik alameti” diyorum. Başka ne denilebilir? Ama amcalarım da kaçakçı saklamayaydılar, hırsızlık yaptırmasaydılar, dillerini tutup kendi işleriyle uğraşsaydılar, o zaman böyle bir belayla karşılaşmayacaklardı. İş ortada... Burada bir sıkıntı yok.

...Millet kudurmuş hayvanlar gibi birbirini ısırtıyor ve bunu neden yapıyor? Bir karış toprak için, yanından geçip bana niye selam vermedin diye... Bunların hepsi vahşilikten ve cahillikten, hainlik ve görmemişlikten... Anne, kardeşim Allah rızası için bari siz beni anlayın! Zaten Müslüman kardeşlerimin cahilliği beni dertlendiriyor. Bütün Müslümanlar için çektiğim sıkıntılar yetmedi mi? Hadi söyleyin bakalım, o gencecik Reşit Bey'in suçu neydi de onu babam katletti? Eğer Rüstem Bey ile babam düşmanlarsa o zaman gidip Rüstem Bey'i öldürseydi, neden gencecik adamı katletti (Vezirov, 2005).”

Vezirov, Fahreddin'i bilgili ve şuurulu olarak okur ve sahne karşısına çıkartırken Müslüman toplumunda sorgulanması gereken problemleri de açıkça ortaya koyar. Fahreddin'in karşı tarafı anlamaya çalışması, amcalarının sürgüne gönderilmesine neden söylemesi, hümanist bir anlayışta olmasının sonucudur. İnsanı insan olmasından dolayı seven, sayan Fahreddin, Rüstem Bey'in kendisini öldüreceği haberini alınca “Benim son sözüm şudur: Ben cellât değilim adam öldüreyim ya da adam öldürteyim... Eğer beni öldürmek istiyorlarsa, neyleyeyim, bırakın öldürsünler, bir can borcum var.” şeklinde tepkisini gösterir. Rüstem Bey'e karşı hiddetlenip sinirlenmez.

Fahreddin ve Saadet ne kadar mücadele etmişeler de toplumdaki cahillik istibdadına karşı galip gelememişlerdir. Kan davasının yanlışlığını defalarca anlatmaya çalışmışsalar da bunu engelleyememişlerdir. Rüstem Bey'in Fahreddin'i öldürmek için yaptığı planda hem Rüstem Bey'in oğlu Mahmut hem de Fahreddin Bey ölmüştür. Necef Bey Vezirov'un intikam hırsıyla yanan Rüstem Bey, Ahmet, Veli, Melek Hanım, Şahmar Bey'i değil de Mahmut'u ve Fahreddin'i öldürmesi bilinçli bir tavrın sonucudur. Bu kişiler kan davasına en çok karşı çıkan kişilerdir. Vezirov'un olaya böyle yaklaşması, kan davası güden kişilerin vicdan azabı çekerek pişman olmalarını sağlamak diye açıklanabilir. Nitekim eserin sonunda iki tarafın da müthiş bir pişmanlık yaşadığına şahit olmaktadır. Oysa Fahreddin Bey ve Mahmut Bey, kanı kanla temizlemenin hatalı olduğunu çok önceden görmüş, bunu anlatmaya çalışmış fakat cehalet taraftarlarınca anlayışlamamıştır.

Vezirov, kan davası gibi eskiden kalan alışkanlıkların toplumu ne hale getireceğini ders verici nitelikte göstermeye çalışmıştır. Bu yolla topluma bir mesaj verir: Cehaletin bir an önce bitmesi için toplumca gaflet uykusundan uyanmak gerektiği fikridir. Bunu Fahreddin ağzından “karanlıktan ışığa çıkmazsak birbirimizi telef edeceğiz” sözleriyle toplumu uyararak yapar.

Musibet-i Fahreddin'de Eğitim Meselesi

Necef Bey Vezirov'un tiyatro eserlerinde üzerinde en çok durduğu konu eğitimidir. *Musibet-i Fahreddin* eserinde de bu tema önemli yer tutmaktadır. Vezirov, Müslüman dünyasının içinde bulunduğu kötü durumun nedenlerini cahillığe yani eğitimsizliğe bağlamaktadır. Okuma yazma bilmeyen halka eğitimsizliğin sonuçlarını tiyatroyu bir araç olarak kullanarak gösterir. Vezirov'un *Musibet-i Fahreddin* eserinde eğitim temasını ele almadan önce mukayesenin ve değerlendirmenin doğru yapılabilmesi için o dönemde Azerbaycan'ın ve genel çerçevede Rusya Müslümanlarının eğitim sistemi hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

Vezirov, XIX. asrın ikinci yarısından XX. asrın ilk çeyreğine kadar yaşamış bir aydındır. Bu dönemde sadece Azerbaycan'da değil Rusya Müslümanlarında eğitim mescitlerin himayesindeki medreselerde yapılmaktaydı. Rusya'nın Azerbaycan'ı işgal etmesinden sonra eğitimci aydınların teşvikiyle Azerbaycan Rus okulları açılmaya başlandı. Ruslar tarafından

ilk Rus mektebi 1830'da Şuşa'da açılmıştır. Azerbaycan'ın maarifçi aydınlarından olan Abbaskulu Ağa Bakıhanov'un 1832'de Bakü'de okul açmak için yazdığı dilekçede yer alan bilgiler bize o dönemin Azerbaycan-Rus okullarıyla ilgili müfredatı hakkında geniş mâlumat vermektedir:

“... Müslümanların maarifnamesi... Bu halkların Rus halkı ile daha sıkı ilişkiler kurmasına yardımcı olur ve hiç tartışmasız her iki halk için karşılıklı şekilde çok yararlıdır. Eğitilmiş olmak için ilk adım okul açmaktır... Vatan çocukları için benim de kontrolüm altında böyle bir okulun açılması fikrini ileri sürmeye cesaret ediyorum. Bundan ötürü lüzumlu tedbirler aşağıdadır:

Okulun eğitime yardımcı olan ve ticaret ilişkilerinden dolayı gelişmiş Bakü şehrinde olması gerektiğini düşünmekteyim.

Açılacak okul üç sınıftan oluşacak ve burada biri Rus, ikisi Müslüman üç öğretmen görev yapacaktır. Rus öğretmen birinci sınıfa alfabeyi, sözcükleri, konuşmayı ve yazmayı; ikinci sınıfta matematik, gramer ve konuşma sanatı; üçüncü sınıfta ise coğrafya ve tarih öğretecektir. Müslüman öğretmenler birinci sınıfta Fars ve Azerbaycan Türkçesinde alfabeyi ve duaları; ikinci ve üçüncü sınıflarda yazı yazmayı, Farsça grameri ve zor olan bu dilin öğrenmek için çeşitli eserlerin okumasını öğreteceklerdir.

Bu okulda eğitim süreci bittikten sonra, öğrenciler isteklerine göre üç alanda çalışabilirler: Birinci kısım askeri göreve veya kendi işini yapmaya gider; ikinci kısım ilmi bilgilerini arttırmak için Tiflis gimnaziyasına veya Rusya'ya gönderilir; üçüncü kısım Arapçayı ve başka dilleri öğrenmek için benim yanımda dördüncü sınıfta okuyacaktır. Bunlara ilâve olarak bu öğrencilerin arasından ilim âlemine büyük hizmetler verecek şahsiyetler çıkabilir... Bu okul 42 öğrenciden oluşacaktır.

Bu okulda genellikle hanların, beylerin ve din adamlarının ve saygıdeğer kişilerin çocukları eğitim alacaktır. Bunlardan başka ticareti yaygın hale getirme ve hizmet alanları geliştirmek amaçlı tüccar çocuklarını ve diğer görevde olan kişilerin çocuklarını kabul edebiliriz.”(İsmayılov, 2014)

Daha sonra 1847'de Şamahı'da ilk kız okulu açıldı. Bunu sırasıyla Şeki, Bakü ve Gence'de açılan okullar izledi.

Rus eğitim sistemi içinde Müslümanlara yönelik üç tip okul vardı: Russko Tatarskiye Şkolı (Rus-Tatar Okulları), Tsentralnaya Kreşçeno-Tatarskaya Şkola (Vaftiz Edilmiş Tatarlar İçin Merkez Okulu) ve Kazanskaya İnorodçeskaya Uçitelskaya Seminariya (İnorodsı İçin Kazan Öğretmen Okulu) (Rorlich, 2000). Bunların dışında Rus okul sistemi içinde realni mektepler, gimnazyum ve üniversiteler de Türk ve Müslümanların hukukî olarak gidebileceği okullar arasında yer alır. Rusya Türkleri, doğrudan ve dolaylı olarak asimilasyonu hedefleyen okullara güven duymamışlar ve bu okulları benimsememişlerdir (Kırımlı, 1996). Bunda Rusya'nın kendi çıkarlarını düşündüğü kadar yobaz molla, seyit, dervişlerin “din elden gidecek” düşüncesiyle halkı yanlış yönlendirmeleri de vardır.

XIX. yüzyılın sonlarında Azerbaycan'ın bütün sosyo-kültürel hayatını değiştiren önemli gelişmeler olmuştur. Batı'da, Rusya'da ve Türkiye'de eğitim gören bir grup insan Azerbaycan'ın sosyo-kültürel hayatını değiştirmeye çalışmıştır.² Mirza Feteli Ahundzâde, Hasan Bey Zerdabi, Hakverdiyev, Neriman Nerimanov, Alimerdan Topçubaşov, Celil Memmetkuluzade, Mirze Alekber Sabir, Necef Bey Vezirov, Seyid Azim Şirvani vb. gibi

² Azerbaycan halkı, eğitim konusunda Rusya'dan yeterince faydalanamayacaklarını anlayınca, bilhassa 1905'ten sonra Türkiye'ye yönelmişlerdir. Muallimler getirme yoluna gittiler. O devirde Azerbaycan'a gelen ilk Türk muallimi Ahmet Kemal Bey'dir. Ahmet Kemal Bey Bakü'de Balahanı mektebinde göreve başlamıştı. Daha sonra İstanbul'dan gelen Baha Sait ve Beşiktaşlı Küçük Fuat gibi muallimler Türkiye ile Azerbaycan arasındaki dil ve kültür birliğinin gelişmesinde önemli rol oynamışlardır. 1917-1920 yıllarında Osmanlıdan Azerbaycan'a giden öğretmen sayısı 300'ü geçmiştir. Bu konu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Dursun Çelik, “XIX ve XX. Yüzyıllarında Azerbaycan”, **Bilim ve Kültür Dergisi**, Sayı:3, 1996, s.77.

aydınlar yetişmiştir. Bu aydınlar da usulü cedit harekâtından etkilenecek sosyokültürel hayatın gelişmesi yolunda reform düşünceleri üretmiş, birçok girişimde bulunmuşlardır. İlim ve edebiyat büyüklerinin eserleri çoğunlukla aynı dönemin bu problemine yoğunlaşmıştır. Onların eserleri çoğunlukla Azerbaycan halkının aydınlanması, milli manevi değerlerin aşılması, dini yaşamın doğru bir biçimde oturması problemlerine yönelerek halkı aydınlatmaya ceht edilmiştir. Bu aydınlar halkı gelişmeye götüren yollardan biri olarak okul ve eğitim uğurunda mücadele vermişlerdir. Bu aydınlar, maarifçi bir ideolojik cereyanın oluşmasında önemli yer tutarak onun yayılıp, gelişmesini sağlamışlardır (Şükürov, 2011).

Necef Bey Vezirov'un eğitim anlayışı Gaspıralı'nın usul-i cedit yöntemiyle örtüşmektedir. O, eğitim konusunda yazdığı yazılarında eski eğitim anlayışını reddetmekte bunu şiddetli bir şekilde tenkit etmektedir. Medreselerde uzun yıllar kaide olarak Kur'an, Tarih-i Nadir, ilahiyat kitapları, Nizami, Fuzuli, Hafız, Sadi gibi Azerbaycan ve Şark klasiklerinin aşikâne eserleri okutulurdu. Bu yorucu ve skolastik eğitim anlayışı mektebi hayattan uzaklaştırıp çocukları fanatizm ruhunda terbiye eder ve onların yaratıcılığına mani olurdu. *Ekinçi* gazetesindeki bir yazısında "Biz mektephânedeki bir yazısında "Biz mektephânedeki ohunan 'Leyli Mecnun' 'Hafız' ve geyri uşak kitabı değil, onları ki büyük ohuyanda şura gelir, uşak başına ne kül döksün... Meselen Mecnun ellediği galeti ohudunca ilm-i coğrafya kitabı ohusak hem yazıp okumağı öğrenirik hemi dünyâüzünde olan vilayetlerden haberdar olarık." demektedir (Vezirov, 1876). Vezirov eğitimde dinî ve dünyevî ilimlerin yeni öğretim yollarıyla öğretilmesinden yana bir tavır takınır. Bu doğrultuda eğitimde pragmatik bir yaklaşımı benimser.

Necef Bey Vezirov'un Azerbaycan edebiyatına kazandırdığı ilk trajedi örneği olan "Musibet-i Fahreddin"de de eğitim konusu önemli yer tutar. Vezirov'un bu eseri kan davası konusu üzerine kuruludur; ama cahillerin ve eğitimlilerin bu konuya bakış açıları çok açık gösterilir. Almanya'da eğitim almış Fahreddin ileri görüşlü ve vatan millet sevdalısı bir gençtir. Sevdiği kız Saadet'i de kendisi altı-yedi yıl okutmuştur. Eserde okumuş olan bu iki karakter kan davası nedeniyle farklı taraftadırlar. Ancak onların düşünceleri iki taraf arasındaki düşmanlığı ortadan kaldırmak ve vatan millet yolunda hayır işleri yapmaktır. Köhne zihniyette bulunanlara karşı bir mücadele yürütürler. Fahreddin, kendi düşüncelerini bırakın karşı tarafı kendi ailesine bile kabul ettirememiştir. Ailesiyle arasında yaşanan çatışmanın nedenini her fırsatta "vahşi cahillik" olarak göstermektedir. Bunu eserde ailesiyle yaptığı konuşmasında şöyle dile getirir:

"Bak, biz Müslümanlar ne talihsiz, vahşi, cahil insanlarız ki, bir saçma sapan bir işten dolayı bu kadar büyük musibetler, düşmanlıklar yarattık. (Bekler) Vallahi, bu hareketleri akıllıca düşündüğümde sanki biz Müslümanlar gökten lanet yağmış da lanetlenmişiz kurtulamıyoruz; hep zulmette kalıp vahşi bir cahillikle birbirimizi katledecekmiz gibi geliyor... Açıkça görüyorum ki işte yaşananlar ortada... Ben buraya geleli üç ay oldu, bu üç ay içinde iki yüz adam, daha da fazlası, bizim bu tarafta birbirini katletti. Şimdi bu vahşi cahillikten değil de nedir? İnsaf yok, dürüstlük yok, terbiye yok (Vezirov, 2005)."

Fahreddin yine eserin ikinci perdesinde suçu kendisini vurmak isteyen Rüstem Bey'de bulmaz. Suçu onu bu duruma getiren sorunun kaynağında görür ve "Böyle zulüm işler bizim topluma mahsus işlerdir. Suç Rüstem Bey'de değil. İlimde, sanattadır, geri kalan milletler bizim gibi olur... Terbiyesiz, yalancı, hayâsız, hırsız, katil, insafsız, namert..." diyerek problemin nedenini açıklar. Eserin birçok yerinde bu tür konuşmalarına rastladığımız Fahreddin'in mücadelesi aslında sadece ailesine değil kadim zihniyet içinde yer alan tüm Müslümanlara karşıdır. O, eğitimin topluma mâl edilmediği sürece ilerlemenin olmayacağını bildiği için Almanya'dan memleketine gelir gelmez okul, hastane yaptırır. Doktor getirir. Kendisi okulda öğretmenlik yapar. Okul masraflarını yine kendi geliriyle karşılar. Eğitim sayesinde halka faydalı işler yapılacağını kanıtlarını gösterir.

Diğer tarafta bu mücadeleyi Saadet yürütür. Ancak o da kâile alınmamıştır. İşte iki düşman ailede olan bu iki okumuş genç, etrafindakileri doğru yolu bulmaya davet eder. Fakat

cemiyetteki köhne zihniyet buna müsaade etmez. Fahreddin ve Saadet, Vezirov'un Azerbaycan toplumunda görmeyi arzuladığı tipler olarak karşımıza çıkar.

Musibet-i Fahreddin'de Din Meselesi

Din ve toplum arasında karşılıklı pek çok ilişki vardır (Wach, 1995). Toplum, insan ömründen uzun yaşayan, kendi kendini devam ettiren, kendini korumak, devam ettirmek ve birçok çıkarını gerçekleştirmek için işbirliği yapan insanlardan oluşan, belli bir fiziksel mekânı kaplayan, görelî bir sürekliliği olan az ya da çok ölçüde kurumlaşmış ilişkiler bütünüdür (İçli, 2005). Rusya Müslümanlarında toplumsal yapılar ve normlar dinî formlara bürünmüş bir durum arz etmekteydi (Kırımlı, 1996). Necef Bey Vezirov'un yaşadığı dönemde Rusya Müslümanlarında din yani İslamiyet, hayatın her safhasına hâkim bir durumdaydı. Din, toplumu bütünleştirici bir rol oynamış, Rusların asimilasyon politikalarına karşı Müslümanlarda bir direnç sağlama vazifesi görmüştür.

Vezirov'un "Musibet-i Fahreddin" eserinde Fahreddin'in dini görüşleri aslında kendi fikirlerini ortaya çıkarmaktadır. Yaşadığı çağın ilerisinde olan Fahreddin, Müslüman dünyasının içinde bulunduğu durumu cahilliğe bağlamaktadır. Ona göre Müslümanlar, dini yanlış anlamakta ve yanlış yaşamaktadır. Almanya'dan memleketine döndüğünde Müslümanların bu durumunu görünce onlarla ilgili görüşlerini şöyle ortaya koyar:

"Bahtsız Müslümanlar, şeriatın habersiz, cahil Müslümanlar... Fakir fukara unutulmuş, yetimlere merhamet unutulmuş, ilim yok, sanat yok. Düşmüşüz bir hengâmenin içine, elde kılıç, insan doğruyoruz. Sonra hadi bakalım yarışın, kim daha fazla hayâsız, kim zulmetmekte, baş kesmekte daha iyidir. Tüh, harap olasin ülke! Yazık sana güzel şeriat, yazık sana güzel İslam (Vezirov, 2005)!"

Fahreddin, İslam'ın getirdiği kuralları benimsemekte ve onu güzel olarak nitelemektedir. Ancak Müslümanların bunu anlamamasına yakınmaktadır. Eserde birçok kez Fahreddin'in dinle ilgili görüşlerine tanık oluruz. Vezirov'un Fahreddin'i bu kadar konuşturması Müslüman dünyasındaki cahilliğe dikkat çekmek istemesinden gelir. Fahreddin'in Müslüman dünyası hakkında bazen ümitsiz olması Vezirov'un gazetelerdeki yazılarında da görülür. Eserin ikinci perdesinde Fahreddin, İslam'ın emrettiği kuralların yanlış anlaşılmasıyla ilgili şu konuşmayı yapar:

"Ey Allah'ım! Bak, biz Müslümanlar ne talihsiz, vahşi, cahil insanlarız ki, saçma sapan bir işten dolayı bu kadar büyük musibetler, düşmanlıklar yarattık. (Bekler) Vallahi, bu hareketleri akılcıca düşündüğümde sanki biz Müslümanlar gökten lanet yağmış da lanetlenmişiz kurtulamıyoruz; hep zulmette kalıp vahşi bir cahillikle birbirimizi katledecekmışiz gibi geliyor... Açıkça görüyorum ki işte yaşananlar ortada... Ben buraya geleli üç ay oldu, bu üç ay içinde iki yüz adam, daha da fazlası, bizim bu tarafta birbirini katletti. Şimdi bu vahşi cahillikten değil de nedir? İnsaf yok, dürüstlük yok, terbiye yok. Acaba şeriatın bize gösterdiği yol bu mu (Vezirov, 2005)?"

İslam'ın gelişmeye engel teşkil etmediğini anlatmaya çalışan Vezirov, eserde bunu Fahreddin üzerinden anlatmıştır. Eserde dinle ilgili görüşlerde dikkat çeken bir taraf daha vardır. Fahreddin'in kardeşiyle evlenen Mahmut'un ve kendisinin ölümünün ardından başuçarlarında Kur'an okunmasıdır. Vezirov'un dinle ilgili görüşlerini en fazla dile getirdiği eseri "Musibet-i Fahreddin"dir. Buradaki eleştirisi İslam'ın Müslümanlar tarafından yanlış anlaşılmasıdır. Vezirov, bu eserinde Azerbaycan toplumunda ve genel anlamda Rusya Müslümanlarında görmeyi arzuladığı ideal Müslüman tipi olan Saadet'i ve Fahreddin'i okura sunmuştur.

SONUÇ

Necef Bey Vezirov'un yaratıcılığında zirve yaptığı eseri *Musibet-i Fahreddin* (1896) Azerbaycan edebiyat tarihinde büyük yer edinmiştir. Bu eser, Azerbaycan'ın ilk trajedisi olmakla birlikte "kan davası" gibi önemli bir sorunu işlemesi bakımından da dikkati çeker. Bu eserinde Vezirov, mülkedar ailelerde görülmeye başlanan kan davası meselesine el atarken aynı zamanda yeni yeni ortaya çıkan müterakki fikirli mülkedar aydınların ülkede yapmak istediği ıslahat hareketlerini de göstermeye çalışır. Ayrıca eserde kadına bakış, din, eğitim hususları da ele alınmış, Azerbaycan halkının bu konulardaki tutumları realist bir bakış açısıyla tasvir edilmiştir. Bu yüzden Necef Bey Vezirov'un *Musibet-i Fahreddin* eseri, Azerbaycan tiyatrosu tarihinde çok önemli gösterilir.

KAYNAKLAR

- Akın, Ü. (2018). Necef Bey Vezirov'un Hayatı, Sanatı ve Eserleri, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, ss. 605, İzmir.
- Akpınar, Y. (1994). Azeri Edebiyatı Araştırmaları, Dergâh Yayınları, ss. 512, İstanbul.
- Cengiz, R. (2003). "Kan Davasının Toplumsal Değer ve Normlar Açısından Sosyolojik Görünümü; Tokat/Erbaa Örneği", Sosyolojik ve Hukuksal Boyutlarıyla Töre ve Namus Cinayetleri Uluslararası Sempozyumu 26-27 Eylül 2003, Atalay/Ulug/Atak (Ed.), s. 62, Diyarbakır: Akader.
- İçli, G. (2005). Sosyolojiye Giriş, 2. Baskı, Anı Yayınları, ss. 180, Ankara.
- İsmayılov, M. (2014). Azerbaycan Tarihi, (Çev. Vefa Kurban) Kültür Sanat Yayınları, ss. 360, İstanbul.
- Kırımlı, H. (1996). Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler, Türk Tarih Kurumu, ss. 253, Ankara.
- Memmedova, D., Memmed, T. (2005). Necef Bey Vezirov Eserleri, Şark-Garb, ss. 304, Bakü.
- Memmedov, H. (2011). Azerbaycan Edebiyatı Tarihi, İlm Neşriyatı, 4. C., sa. 594-641, Bakü.
- Memmedov, K. (1995). Necef Bey Vezirov, Azərneşr, ss. 203, Bakü.
- Necef, (1876). "Mektubat", Ekinçi, 6 Noyabr 1876, No: 21, Bakü.
- Rorlich, A. A. (2000). Volga Tatarları, İletişim Yayınları, ss. 392, İstanbul.
- Şaik, A. (1955). "Necip İnsan Güzel Yazıcı" Edebiyat ve İncesanat gaz., No: 9, Bakü.
- Şükürov, A. (2011). Felsefe, Milli Virtual Kütüphanesi, ss. 478 Bakü.
- Tezcan, M. (1981). Kan Davası-Sosyal Antropolojik Yaklaşım, II. Baskı, Sevinç Mat., Ankara.
- Vurgun, S. (1955) "Necef Bey Vezirov'un Hatırasına", Bakinskiy Raboçiy, 25 Şubat 1955 Bakü.
- Vurgun, S. (1972) Eserleri, Altıncı Cilt, (Hzl. Kemal Talibzade), İlm Neşriyatı, s. 375, Bakü.
- Wach, J. (1995). Din Sosyolojisi, Çev: Ünver Günay, Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Yurtsever, V. (1950). Azerbaycan Dram Edebiyatı, Bayur Matbaası, ss. 40, Ankara.

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Eğitiminin Siyasal İlgisi ve Katılıma Etkisi: Süleyman Demirel Üniversitesi Örneği

Niran CANSEVER^{1,*}

¹Süleyman Demirel Üniversitesi/İİBF, SBKY, Isparta, Türkiye

*niran_ozalp@hotmail.com

ÖZET

Siyasal katılım, demokrasinin olmazsa olmazlarından biridir. Siyasal katılım vatandaşların, hükümet yetkililerinin seçimini ve onların yaptıkları işleri doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemek amacıyla gerçekleştirilen her türlü siyasi eylemdir. Bir siyasi davranış biçimi olarak siyasi katılım, birçok faktör tarafından etkilenmektedir. Yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, etnisite, sosyal statü, yaşanılan yerin köy ya da kent olması, örgütlülük düzeyi gibi faktörler literatürde geniş kabul görmektedir. Bu çalışmada, Süleyman Demirel Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (SBKY) bölümü öğrencilerinin siyasete ilgi ve katılım düzeyleri ile SBKY bölümü eğitiminin ve üniversitede geçirilen sürenin siyasi ilgi ve katılım üzerindeki etkisi açıklanmaya çalışılacaktır. Bunun amacıyla, anket tekniğinden faydalanarak, 1. ve 4. sınıf öğrencilerinin siyasi ilgi ve katılım düzeylerini etkilediği düşünülen faktörler karşılaştırmalı olarak nicel yöntem kullanılarak ölçülmeye çalışılmıştır. Araştırma verileri, ilgili istatistiksel program yardımıyla çalışmanın amacı doğrultusunda analiz edilerek değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Siyasal Katılım, Siyasal İlgisi, Siyasal Katılıma Düzeyini Etkileyen Faktörler, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Öğrencileri, Isparta.

Political Interest and Participation Effect of Political Science and Public Administration Education: The Case of Süleyman Demirel University

ABSTRACT

Political participation is essential for democracy. Political participation is any political action taken by citizens to influence, directly or indirectly, the election of government officials and work they do. Political participation as a form of political behavior is influenced by many factors. Such factors such as age, gender, education at attainment, ethnicity, social status, the place where a person lives, level of organization, among others, are widely accepted as basic variables in the literature. This study aims to assess the impact of education in PSPA and the years spent at the university on the political interest and participation levels of the students of the Department of Political Science and Public Administration (PSPA). For this purpose, the questionnaire technique is used to measure comparatively the factors affecting the political interest and participation levels of 1st and 4th grade students. The data obtained were analyzed and evaluated according to the goals of this study with the help of the related statistical program.

Keywords: Political Participation, Political Interest, Factors Affecting Political Participation Level, Political Science and Public Administration Students, Isparta.

GİRİŞ

Siyasal katılma, yönetilenlerin yönetimde söz sahibi olmaları için giriştikleri her türlü yoldur. Siyasal katılmanın en fazla bilinen ve en yaygın biçimde kullanılan yöntemi, bireyin yönetimde söz sahibi olabilmesinin en kolay yolu oy vermedir. Ancak, siyasal katılma sadece oy vermeye katılmaktan ibaret olmayıp siyasal kararlara katılmayı amaçlayan pek çok eylemi içerir. Siyasal katılma süreklilik ister. Halk; sadece oy vererek değil, dilekçe, imza kampanyası, sosyal medya da düzenlenen faaliyetler, yüz yüze görüşme, grev yapma, boykot, yürüyüş yapma, gösteri düzenleme, dernek ve sendikalara üye olma, siyasi partilerin il-ilçe teşkilatlarına gitme, kadın ve gençlik kollarına üye olma, referandumlar gibi faaliyetlerde bulunarak da siyasal katılımı gerçekleştirerek siyasal kararları etkileyebilirler. Siyasal katılma, basitçe kişinin siyasal tutum ve davranışlarını sergilemesidir. Bireylerin siyasal tutum ve davranışları aile ve çevre ile oluşmaya başlar, siyasal toplumsallaşma süreci boyunca özellikle eğitim ile şekillenir, bazen değişir.

Literatürde siyasal ilgi ve katılımı etkileyen faktörler olarak, yaş, cinsiyet, eğitim ve gelir düzeyi, etnisite, sosyal statü, yaşanan yerin köy ya da kent olması (kentlilik düzeyi), örgütlülük düzeyi geniş kabul görmektedir. Ayrıca, üniversite öğrencileri üzerinde yapılan çalışmalarda üniversite geçirilen zamanın da siyasal ilgi ve katılımı etkileyen faktör olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, genel kabul görmüş siyasal ilgi ve katılımı etkileyen faktörleri de dikkate alarak SBKY bölümü eğitiminde geçirilen sürenin öğrencilerinin siyasal ilgi ve katılımı üzerinde bir farklılık yaratıp yaratmadığını test etmektir. Bu amaçla, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi 1. ve 4. sınıf öğrencilerine anket uygulaması yapılmıştır.

SBKY bölümünde genel olarak ders içerikleri, kamu yönetimi ve siyaset bilimi sorunları çok yönlü bir bakış açısıyla ele almayı amaçlamaktadır. Siyasal teoriler, ilk çağlardan günümüze siyasal düşünceler tarihi, siyasal sistemler, devlet kuramları, çağdaş devlet düzenleri, toplumbilim, anayasa, kamu ve özel hukuk gibi çeşitli hukuk dersleri, yönetim bilimleri, Türk yönetim düzeni, Türk siyasi hayatı, Türkiye'nin toplumsal yapısı, kentleşme ve çevre sorunlarına gibi teorik ve güncel, bizzat hayatın içinden uygulamalı birçok ders okutulmaktadır. Ayrıca bu bölümde okumak isteyen bireylerden genel olarak toplumsal olaylara duyarlı, tarih alanına ilgili, iletişim gücü kuvvetli olması beklenmektedir. Bu nedenle çalışma da, SBKY bölümünün öğrencilerin siyasal ilgi ve katılım düzeyinde olumlu etki yaptığı aynı zamanda içerik olarak yönetim ve siyaset tartışmalarını içermesi, daha aktüel konularla iç içe geçmiş olmasından dolayı, yönetim ve siyasete daha ilgili öğrencilerin tercih ettiği varsayımdan yola çıkılmıştır.

Eğitimine yeni başlamış olan 1. sınıf ile eğitimini bitirmek üzere olan 4. sınıf öğrencileri seçilerek bölümün ve öğrencilerin üniversitede geçirdikleri sürenin öğrencilerin siyasal ilgi ve katılımında bir etki yapıp yapmadığı bu şekilde karşılaştırılarak incelenmiştir. Öğrencilerin siyasal ilgi ve katılım düzeyleri ve bunu etkileyen faktörleri ölçmek için yapılan anketlerle toplanan veriler, sosyal bilimlerde istatistiksel analizler yapmak için kullanılan SPSS programında değerlendirilmiştir. Veri girişleri yapıldıktan sonra güvenilirlik ölçülmüş, soruların frekans dağılımlarına ve değişkenler arasındaki çapraz ilişkilerine ulaşılmıştır. Daha sonra bu çapraz ilişkilerinin çalışmanın varsayımını ne ölçüde doğruladığı test edilerek, sonuç kısmında araştırma bulguları kapsamlı bir şekilde tartışılıp yorumlanmıştır.

SİYASAL İLĞİ VE KATILMA KAVRAMI

Literatürde, siyasal katılma konusunda ortak bir tanım ve kuram bulunmamaktadır. Bazı yazarlar siyasal katılımın davranış boyutunu öne çıkarırken, bazı yazarlar da siyasal katılımın, siyasal ilgi ve tutumları da içerdiğini, katılımın sadece davranış boyutu düşünüldüğünde tanımın eksik kaldığını iddia etmektedirler. Uysal'a göre (1984: 109-110), katılmanın demokrasi ile özdeşleştirilmesinden, katılmanın hem gelişmekte olan hem de gelişmiş sanayi toplumlarında demokrasinin işlerlik kazanmasına ilişkin çeşitli çabaları içeren bir süreç olmasından ve katılımın daha çok uygulamaya dönük olmasından dolayı siyasal katılım tanımında uzlaşma olamamıştır. Oysa siyasal katılım hemen hemen bütün demokratik yönetimler için önem taşımaktadır. Demokrasinin özünde birçok unsur bulunmakla birlikte bu unsurlardan arasında yer alan bireysel özgürlüklerin sağlanması, bireyin yönetimde söz sahibi olabilmesi, yasa yapıcıları etkileyebilmesi önem taşımaktadır. Bütün bunlar, siyasal katılım ile gerçekleşebilmektedir. Aynı şekilde yurttaş olarak siyasete aktif katılım imkânların gelişmişlik düzeyi, demokratik gelişmişlik düzeyinin göstergelerindedir.

Literatürde, siyasal katılma konusunda, karar verme mercilerini etkilemek amacıyla yasal ve yasal olmayan her türlü davranışı kapsamı içine alan, tanımlamalar olduğu gibi (Kalaycıoğlu, 1983; Özbudun, 1975) karar verme mercilerini etkilemek için girişilen her türlü siyasal davranış olduğunu kabul edip buna yasal bir çerçeve çizen tanımlamalar da (Verba, Nie ve Conserve, 1989) mevcuttur. Bunların yanında, siyasal katılımı, sadece bireyin davranışları olarak ele almayıp, tek başına davranış boyutunun düşünülmesinin eksik olduğunu düşünen ve buna bireylerin tutum ve yönelimlerini de dâhil eden tanımlar (Kapani, 2013; Daver, 1993) mevcuttur.

Kalaycıoğlu'na göre (1983:10), siyasal katılım, kişinin otonom olarak yaptığı tercihler ve verdiği kararlar sonucunda siyasal karar mevkilerine gelecek olanları veya bu mevkileri ellerinde bulunduranları etkilemek üzere yaptıkları eylem ve faaliyetlerdir. Özbudun ise (1975:1-4), siyasal katılımı, merkez ve yerel devlet organlarının personelinin kararlarını etkilemek üzere kendilerince ya da başkalarınca tasarlanmış, hukuki veya hukuk dışı başarılı veya başarısız eylemlere girişmeleri, şeklinde tanımlamaktadır. Kalaycıoğlu ve Özbudun, karar verme mercilerini, etkileme amacı taşıyan legal ya da illegal her türlü eylemi siyasal katılım olarak kabul etmiştir.

Verba vd.'ne göre (1989:1) siyasal katılım, vatandaşların hükümetin çeşitli kademelerinde görev alanların seçimini ve onların yaptıkları işleri doğrudan ve dolaylı olarak etkilemek amacıyla giriştikleri yasal etkinliklerdir. Yazarlar, siyasal katılmayı bir davranış gibi tanımlayıp sadece yasal faaliyetleri siyasal katılımın kapsamına dâhil etmişlerdir.

Kapani (2013:144) ve Daver'e göre (1993:203), ise siyasal katılma, toplum üyesi kişilerin (vatandaşların) siyasal sistem karşısında durumlarını tutumlarını ve davranışlarını belirleyen bir kavramdır. Yazarlar burada, siyasal katılmanın sadece seçimlerle oy kullanmaktan ibaret bir anlayış olmadığını, katılmanın basit bir meraktan yoğun bir eyleme kadar uzanan geniş bir tutum ve faaliyet alanını kapsadığını anlatmaya çalışmaktadır. Aynı şekilde Turan'a göre (1996:69) de, siyasal katılma tanımına, kişilerin siyasal ilgi ve tutumlarını dâhil etmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Bu noktada, Verba vd. (1989)'nin tanımını eleştirmektedir.

Siyasal ilgi kavramı ise, siyasal sistemin işleyişini ve siyasal kararların alınmasını sürekli ve düzenli olarak izleme eğilimi, olarak açıklamaktadır (Kalaycıoğlu, 1984: 41). Siyasal ilgi arttıkça kişinin siyasal olayları algılaması kolaylaşmakta ve siyasal olaylara ilişkin dürtü yoğunlaşmaktadır. Bu yoğun dürtü, eyleme dönüşme eğilimini artırmakta ve siyasal katılımı arttırmaktadır (Kalaycıoğlu, 1983: 41). Bu nedenle siyasal ilgi arttıkça bireyin siyasal bilgisi artmakta dolayısıyla siyasal katılım artmaktadır.

Aslında siyasal ilgi ve katılma kavramları ile siyasal davranış ve tutum kavramları bağlantılıdır. Siyasal tutum, kişinin bir konu hakkındaki duygu, düşünce ve eylemlerini içeren bütün eğilimleridir. Siyasal tutumlar eyleme geçen ya da geçemeyen siyasal davranışların temelini oluşturur. Kişinin siyasal tutumu çocukluk yıllarında ailenin etkisi ile şekillenmeye başlar, eğitim ve büyüdüğü toplumun özellikleri, siyasal sosyalleşme süreci ile biçimlenir (Duverger, 1998:99-104; Turan, 1996:55). Kişinin siyasal tutumu, aile, okul, meslek ve sosyal çevresi ve kitle iletişim araçları tarafından etkilenir (Kapani, 2013:144). Kişinin tutum ve önyargıları, siyasal görüşlerinin belirleyip, siyasal davranışlarını şekillendirir. Siyasal davranış, bireyin siyasal görüşlerinin açığa çıkmasını sağlayan faaliyetlerin tümünü ifade eder (Baykal, 1970:30). Bu bağlamda siyasal katılım, olayları izlemeden, konuşmaya, tartışmaya ve bizzat olayların içerisinde yer almaya kadar, geniş düşünülmelidir (Tatar, 2003:333). Özetle, bireyin siyasal tutum ve davranışlarının hepsine siyasal katılma diyebiliriz. Bu çalışma kapsamında siyasal katılım, bireyin siyasal tutum ve davranışlarını yansıtan, bütün tutum, düşünce ve eylemleri olarak ele alınacaktır.

SİYASAL KATILMAYI ETKİLEYEN SOSYO-EKONOMİK FAKTÖRLER

Ülkemizde seçim sosyolojisi araştırmaları, siyasal katılımın temelini oluşturan siyasal tutum ve davranışların farklılaşmasında *yaş*, *cinsiyet*, *yaşam* ve *eğitim düzeyi*, *meslek*, *yerleşme biriminin özelliği*, gibi faktörlerin çok etkili olduğunu göstermiştir (Kışlalı, 2005:154; Akgün, 2007:88).

Eğitim düzeyi ile siyasal katılma arasında olumlu bir ilişki olduğuna dair birçok çalışma yapılmış ve bu ilişkinin varlığı kanıtlanmıştır. Eğitim seviyesi siyasal katılımı etkilediği düşünülen en güçlü sosyal faktörlerdendir. Çünkü eğitim, bireyin siyasal tercihlerini daha bilinçli bir şekilde yapmasını belirler ve siyasal yaşama katılmasını kolaylaştırırken, katılımın ön koşullarını da hazırlar (Çukurçayır, 2000:83). Eğitim, siyasal konularla daha ilgili siyasal yaşama katılmaya hazır insan tipini yetiştirmeye yardım etmektedir (Özer, 1988:165). Eğitim düzeyi yükseldikçe, insanların siyasal yaşama katılma konusunda daha derin bir görev duygusu geliştirdikleri, siyasal katılmayı yurttaşlık görevi olarak gördükleri ve siyasal kararlara etkide bulunma eğiliminin arttığı görülmektedir. Eğitim, kişiye çevresindeki toplumsal kurum ve yapıları akıllıca kullanma ve değiştirebilme inanç ve becerisi ile bireye siyasal ilişkiler düzenini anlayabilecek bilişsel yetenekler ve bu yetenekleri koruma becerisi kazandırmaktadır. Birey bu sayede, çevresinden daha fazla haberdar olmakta daha fazla nüfuzlu ve kozmopolit bir etkileşim ağından etkilenmektedir (Kalaycıoğlu, 1983: 26 - 28). Ayrıca, eğitim kişiye belli bir toplumsal statü ve **gelir** de sağlar. Bu açıdan bakıldığında, eğitim ve gelir birbirini etkileyen faktörlerdir. Eğitim düzeyi yükseldikçe, toplumsal statü artmakta, buna bağlı olarak da geliri ve sosyoekonomik statüsü de artmaktadır. Gelir ile siyasal katılma arasında bir ilişki olduğu birçok çalışma da ileri sürülmüştür (Özer, 1988:163). Bireyin, sosyoekonomik statüsü artıkça toplumdaki yerlerini korumak ve sürdürmek amacıyla siyasal sistemin işleyişini, siyasal olayların gelişimini ve karar mercilerini etkilemeye çalışmaları beklenebilir (Kalaycıoğlu, 1983:32; Turan, 1996:55). Aynı şekilde, sosyolojide toplumsal tabakalaşma kuramının bir uzantısı olarak gelişen sosyoekonomik statü temelli yaklaşıma göre genel olarak sınıf ve statü temelli tabakalaşmanın siyasete katılımı da belirlemektedir; yüksek sosyoekonomik statüye sahip kişilerin siyasi katılım oranlarının, düşük sosyoekonomik statüye sahip kişilerden yüksek olduğu yönündedir (Milbrath ve Goel, 1977 Akt. Yılmaz, Oy, 2014:31). Ampirik çalışmalarda genellikle eğitimin, gelir ve meslek/iş durumuna oranla siyasi katılımı daha güçlü bir ilişkisi olduğu ortaya çıkmıştır (Yılmaz, Oy, 2014:31).

Eğitim ile siyasal katılımın arasında olumlu bir ilişki olduğu kabul edilmekle birlikte; eğitimin siyasal katılımı ne ölçüde etkilediği, eğitilmiş kişilerin siyasal katılımının ve yöneliminin yoğunluğunun ne olduğu çalışmadan, çalışmaya değişebilmektedir (Özer, 1988:165). Ülkemizde, siyasal katılmayı sadece oy verme düzeyine indirgeyip kent-kır karşıtlığında yapılan çalışmalar incelendiğinde, kentte oranla kırdaki, oy verme oranının yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum yerleşim yerinin büyüklüğü ve kentleşme düzeyi ile açıklanmaktadır.

Bu konuda yapılan çalışmalarda, kentleşme düzeyi, bireyin kendisini kentli görme, doğum yeri ve kentte/büyük kentte yaşama süresi ile siyasal katılma arasında bağlantı olduğu tartışılan konular arasındadır. Kentler, siyasal katılmayı hızlandıran kültürel bir çevre oluştururlar. Kentlerde görülen siyasal katılım daha bağımsız ve bilinçli, kırdaki gerçekleşen siyasal katılım daha çok çevresel faktörlere bağlıdır (Çukurçayır, 2000:81). Genel anlamda siyaset bilimciler, kentleşme düzeyi ile siyasal katılımı orantılı görürler (Baykal: 1970:66). Kentte yaşama süresi ile siyasal katılım doğrudan bağlantılıdır; ancak siyasal katılımı arttıran tek neden değildir. Bu durumu, eğitim, gelir, meslek gibi diğer değişkenler de etkiler (Özer, 1988:167). Bazı çalışmalar da aksi sonuçlar elde edilmiştir (Tatar, 2003:338). Kırdaki kentlerde, siyasal katılım genel anlamda fazlayken, en yaygın siyasal katılım olan oy verme davranışı baz alındığında, kentte oranla köyde oy verme davranışının daha yüksek olduğunu ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur (Kalaycıoğlu, 1983; Tatar, 2003; Kiriş, 2005). Kalaycıoğlu'na göre (1983:24), ferdin siyasî hayata katılması için gerekli olan siyasî güdüler, yerleşim yerlerinin büyüklüğü azaltacak, hatta tamamen yok ederek ortadan kaldıracaktır. Böylece, içinde yaşadığı yerleşim birimi büyüdükçe ve siyasî yapı karmaşıklaştıkça, ferdin siyasî kararlara katılmasındaki marjinal etkinliği azalacak ve bir noktadan sonra da bu etkinlik tamamen kaybolabilecektir. Kiriş'e göre (2005:151), kente nazaran, köyde siyasal katılma alternatifleri kısıtlı olduğundan dolayı oy vermek ve seçime katılmak daha önemli hale gelmektedir. Buna karşılık, kentte oy vermek dışında pek çok ve çeşitli siyasal katılma yolları olduğundan, kentte oy vermenin ve seçime katılmanın önemi köy ile karşılaştırıldığında daha az olmaktadır.

Aynı şekilde, *yaş* düzeyi ile siyasal katılma arasında olumlu bir ilişki olduğuna dair birçok çalışma yapılmış ve bu ilişkinin varlığı kanıtlanmıştır. Genç insanların hem enerji hem de zaman olarak daha müsait olmalarından dolayı yaşlı nüfusa oranla siyasal katılma oranlarının daha yüksek olması beklenmektedir. Ancak, yapılan araştırmalarda, gençlerin (25 yaşına kadar) daha düzensiz ve daha düşük siyasal katılım gösterdikleri, orta yaş grubuna girdikten sonra siyaset ile daha fazla ilgilendikleri altmış yaşından sonra ise bu ilginin azaldığı ortaya çıkmıştır (Turan, 1996:55). Özellikle 16-20 yaş aralığında gençlerde bir meslek edinme kaygısı siyasi kaygıların önüne geçtiğinden, bu yaş aralığında siyasal katılım oranı daha düşüktür. Bu yaş aralığında daha çok büyüklerin yönlendirmesi sonucu siyasal katılım görülmektedir. 20-45 yaş arası dönem en yoğun siyasi katılımın gerçekleştiği dönemdir. Sonraki yaşlarda ise siyasete ilgi azalır (Öztekin, 2016:162-170). İleri yaş grubundaki insanların oy verme davranışı oranları, gençlere nazaran daha yüksek olduğunu ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur (Kışlalı, 1976:118; Kalaycıoğlu, 1983:153-161; Tatar, 2003:338). Siyasete ilgili gençlerin, geleneksel siyasal katılma türlerine daha az rağbet gösterip, oy vermekten ziyade siyasal yaşamda daha yoğun bir şekilde, seçim kampanyalarına katılmak, yakın çevrelerini ikna etmek amacıyla tartışmalar yapmak veya gösteri ve yürüyüşlere katılmak gibi faaliyetlerle ilgilenmektedirler (Kalaycıoğlu, 1983:22). Kışlalı (1976:119), çalışmasında orta ve yaşlı nüfusun siyasi partilere üye olma konusunda gençlerden daha etkin olduklarını, gençlerin ise partinin toplantı ve mitinglerine katılma, partilerin propagandasını yapma, parti için para toplama gibi partiyi destekleme faaliyetlerinde daha etkin olduklarını

ortaya koymuştur. Ayrıca çalışma da, genç kuşakların siyasete karşı daha ilgili ve bilgili oldukları da ortaya çıkmıştır (Kışlalı, 1976:118).

Benzer biçimde, yaş ve eğitim de aslında birbirini etkileyen iç içe geçmiş faktörler gibidir. Bir bireyin yaşının ilerlemesiyle birlikte, eğitimi ve meslek noktasında gelişmesi ve gelirin artması ihtimal dâhilindedir. Gençler, yaşlılara oranla genellikle daha çok değişim ve yenilik yanlısı iken yaşlıların daha tutucu davranabilmesi, yaş faktörü ile açıklanabileceği gibi eğitim ile de açıklanabilir. Teknolojinin ilerlemesine bağlı olarak toplumsal koşulların değişmesiyle kuşakların yetiştiği ortamlar hızlı değişmektedir. Bundan dolayı kuşaklar arasında ortak noktalar hızla azalmakta ve gitgide uzayan eğitim döneminin kaçınılmazlığıyla da kuşaklar arasındaki fark artmaktadır (Kışlalı, 2005:154-160).

Eğitim hayatı sonunda edinilen *meslek*, insan hayatının en büyük yönlendiricisi olmaktadır. Kişinin mesleği, toplumsal statüsünün en önemli göstergesidir. Bireyin statüsünün yüksek olması, bireyin siyasal konulara ilgisini arttırırken, bürokrasi ile de ilişki kurmasını kolaylaştırır (Kalaycıoğlu, 1983:32). Söz konusu meslek, sosyal kültürel hayatla iç içe bulunuyorsa kişinin tutum ve davranışları mesleğinin ayrılmaz parçası haline gelmektedir. Bazı meslekler doğrudan siyasetle iç içedir. Bazı meslek grupları ise, işçi ve işveren sendika ve dernekleri gibi, çeşitli menfaat ve baskı grupları ile iç içedir. Birçok araştırma bu ve benzeri ilişkilerin, yoğun bir siyasi katılıma neden olduğunu ortaya çıkarmıştır (Turan, 1996:58-60; Baykal, 1970:48-48).

Cinsiyet ise, biyolojik ve toplumsal bir olgu olarak siyasal tutumları etkiler. Siyasal katılma açısından cinsiyet rollerinin en önemli özelliği, bireyin aile ve ev çevresi dışında oynayabileceği rolün belirleyicisi olmasından kaynaklanmaktadır (Kalaycıoğlu, 1983:19; Kışlalı, 1976:125). Yapılan araştırmalarda, kadınların siyasal katılım oranının, erkeklere göre daha az olduğu, kadınların, siyasal katılımın en temel düzeyi oy verme davranışına bile, erkeklerden daha az eğilimli oldukları ve erkeklere oranla daha tutucu partileri destekledikleri ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde araştırmalarda, erkeklerin siyasal kararları zor değiştirirken kadınların bu konuda çok kararlılık gösteremedikleri ve kadınlarda iktidarı, güçlü olanı seçme eğiliminin erkeklerden daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Evli kadınların bekâr ve dul kadınlara oranla daha çok oy verdiği; ancak, bu kadınların daha çok eşlerinin siyasal tercihlerinden yana oldukları da görülmüştür (Tekeli, 1982; Ayata, 1995:295). Cinsiyet rollerinden dolayı siyasal katılmanın farklılaşmasının en önemli sebebinin, toplumsal ve sosyo-ekonomik statü olduğu söylenebilir. Kadınların erkeklere oranla daha düşük sosyo-ekonomik statüde bulunmaları ve bundan dolayı daha düşük kitle iletişim araçlarından yararlanmaları, ev içi, aile içi sorumlulukların kadına daha fazla yüklenmesi sebebiyle, siyasal ilgi, etkinlik ve örgütsel anlamında siyasal hayata kadınların daha az katıldıkları söylenebilir (Kalaycıoğlu, 1983:19-20).

Bütün bu sosyal değişkenler tek tek değil, bunların bütünü bireyin toplumdaki yerini belirlediği için; aslında siyasal katılmayı arttıran ya da azalmasına neden olan olgu, yukarıda açıklanmaya çalışılan toplumsal değişkenlerin tek tek siyasal toplumsallaşma üzerindeki etkileri değil, hep birlikte bireye toplumsal statü açısından kazandırdıkları konudur.

Önceki kuşaklarda gençler için siyasallaşma çoğunlukla aile üzerinden gerçekleşirken, günümüzde üniversite ortamı, bilgiye kolay erişim, bilgi teknolojileri ile siyasallaşmanın mümkün hale gelmesi ailenin gençlerin siyasallaşması üzerindeki etkisini zayıflatmış olabilir (Tuna, 2011:270-292). Bu çalışmada bu varsayımdan yola çıkılarak gençlerin siyasi katılımına üniversite geçirilen sürenin etkisi olup/olmadığı ve SBKY bölümünün siyasi katılımını arttırmada olumlu bir etkisi olup/olmadığını incelenmeye çalışılacaktır.

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada SBKY eğitiminde geçen sürenin siyasal katılıma etkisi incelenmiştir. Bu amaçla, SBKY bölümü 1. ve 4. sınıf öğrencileri üzerinde anket yapılarak karşılaştırma imkânı elde edilmiştir. Aynı zamanda, üniversite öğrencilerinin siyasal katılımını etkilediği düşünülen yaş, cinsiyet, ailenin gelir düzeyi, ailenin eğitim durumu, aile ile birlikte yaşanan yerleşim yerinin büyüklüğü, arkadaş çevresi gibi faktörlerde göz önünde bulundurulmuştur.

Araştırmanın Evreni

Araştırmanın evrenini Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesinde 2017-2018 eğitim öğretim yılında eğitim gören Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi öğrencileri oluşturmaktadır. SBKY bölümünde normal öğretim 635, ikinci öğretim 662 şeklinde toplam 1297 öğrenci bulunmaktadır.

Örneklem

Araştırmanın örneklemini ilgili bölümün 1. ve 4. sınıf öğrencileri arasından tabakalı örneklem yöntemiyle, seçilmiştir. 1. sınıf öğrencilerin 277 kişi normal öğretim, 275 kişi ikinci öğretim olmak üzere toplam öğrenci mevcudu 552'dir. 4. sınıf öğrencilerinin ise, 203 normal öğretim, 231 ikinci öğretim olmak üzere toplam öğrenci mevcudu 434 kişidir. + /- 5 yanılma payı ile %95 güven aralığında çalışılarak toplamda 380 öğrenciye ulaşılmıştır. Veriler, toplamda 1. sınıf öğrencilerinden 219 öğrenci ile 4. sınıf öğrencilerinden 161 öğrenciye anket uygulanarak toplanmıştır. Anket uygulaması, 5-8 Mart 2018 tarihleri arasında gönüllülük esaslı çerçevesinde tamamlanmıştır. Çalışmada kullanılan ölçeğin güvenilirlik testi Cronbach Alfa yöntemi ile test edilmiş ve güvenilirlik oranı 0,859 (%85,9) olarak bulunmuştur. Bu sonuç ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir. Araştırmanın örneklemini gösteren tablo aşağıda sunulmuştur (Tablo 1). 1. sınıf öğrenci mevcudu 4. sınıf öğrencilerinden fazla olduğundan dolayı, 1. sınıflar arasında ankete katılan öğrenci sayısı fazladır. Örneklemin sağlıklı dağılımı açısından, ankete katılan öğrenci sayıları ile sınıf mevcutları uyum göstermektedir.

Tablo 1. Araştırmanın örneklem dağılımı

	Sayısı	Yüzde Oranı (%)	
Sınıf	1. sınıf 1. öğretim	118	31,1
	1. sınıf 2. öğretim	101	26,6
	4. sınıf 1. öğretim	84	22,1
	4. sınıf 2. öğretim	77	20,3
	Toplam	380	100,0

Araştırmanın Verilerinin Toplanması ve Değerlendirilmesi

Araştırma da teorik veriler literatür taraması yoluyla, araştırma alanı ile ilgili veriler ise, 1. ve 4. sınıf öğrencilerine anket yapılarak toplanmıştır. Ankette, siyasal ilgi ve katılımlarını ölçmeye yönelik evet-hayır seçenekleri olan sorular olduğu gibi 5'li likert ölçeğinde "hiç, nadiren, ara sıra, genellikle ve her zaman" seçenekleri olan sorular da bulunmaktadır. Araştırma da SDÜ-İİBF-SBKY 1. ve 4. sınıf öğrencileri arasında eğitim alınan bölüm ve üniversitede geçen süre gibi faktörlerin etkisiyle, 4. sınıf öğrencilerinin siyasal ilgi ve katılım düzeyinin 1. sınıf öğrencilerine oranla daha yüksek olması varsayımından yola çıkılmıştır. SBKY bölümü eğitimi ile öğrencilerin üniversitede geçirdikleri sürenin etkisiyle siyasal ilgi ve katılımın olumlu etkilendiği düşünülmektedir.

Çalışmada, bağımlı değişken olarak öğrencilerin siyasal katılım ve ilgi düzeyi ele alınırken, bağımsız değişken olarak *eğitim alınan bölümün etkisi ve üniversitede geçen süre* dikkate alınmıştır.

Araştırmada, değişkenler arasındaki ilişkinin niteliğini belirlemek için, çapraz tablolar (Crosstabs) çıkarılmıştır. Çapraz tablolar arasında anlamlı fark olup olmadığını anlamak, bağımlı-bağımsız değişkenler arasında ilişki kurmak ve bu ilişkileri test etmek için Ki-kare (Pearson Chi-Square) analizi yapılmıştır. Ayrıca, anlamlılık düzeyleri ve bu ilişkilerin yoğunluğunu Karamer V (Caremar's V) testi ile ölçülerek yorumlanmıştır. Burada bire bir ilişkinin yanı sıra, ilişkiyi daha iyi gözlemlemek için, bir bağımlı değişken üzerinde birden fazla bağımsız değişkenin aynı anda etkisini gösteren tablolar çıkarılmış, önemli görülen oranlar ve anlamlı ilişkiler değerlendirmelerde kullanılmıştır.

ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE YORUMU

Bu bölümde, öğrencilerin demografik bilgileri incelendikten sonra, siyasal ilgilerini ölçmeye yönelik araştırma bulguları incelenmiş, öğrencilerin en geniş siyasal katılma yöntemi olan oy verme durumları ve siyasi faaliyette bulunma durumlarını ölçmeye yönelik araştırma bulgular yorumlanmıştır. Ayrıca, SBKY bölümü eğitiminin siyasal ilgi ve katılma etkisinin ne olduğuna yönelik sorulan sorular incelenmiştir. Sonuçlar özellikle, 1. ve 4. sınıflar arasında anlamlı fark olup olmadığı açısından incelenip yorumlanmıştır. 1. ve 4. sınıf öğrenci mevcudunun farklılığından dolayı çalışmaya katılan 1. ve 4. sınıf öğrenci sayıları bakımından fark vardır. Bu nedenle, bu durumun bizi yanıltmaması için olumlu ya da olumsuz cevap verenlerin kişi sayısı değil, ankete katılan öğrenciler arasındaki oran belirleyici olmaktadır.

Öğrencilerin Demografik Özellikleri

Yaş: Öğrencilerin yaş dağılımını gösteren tabloda da görüldüğü üzere, çalışma SBKY bölümü 1. ve 4. sınıf öğrencilerine yapıldığından öğrencilerin yoğunluğu 18 ve 24 yaş aralığındadır (Tablo 3). 18, 19 ve 20 yaşında olan katılımcı öğrencilerin tamamı 1. sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. 1. sınıf öğrenci mevcudu, 4. sınıfa göre fazla olduğundan dolayı çalışmaya katılan öğrenci sayısı bakımından 1. sınıflar sayıca fazladır. Bu nedenle 18, 19 ve 20'li yaş grupları oranı fazladır. 4. sınıf öğrencilerinden ise, ankete katılan 161 öğrenciden 119'u 22 ve 23 yaşlarındadır.

Tablo 2. Öğrencilerinin sınıflara göre yaş dağılımı

Yaş	1. sınıf 1.öğretim	1. sınıf 2.öğretim	4. sınıf 1.öğretim	4. sınıf 2.öğretim	Toplam
18	20	19	0	0	39 (%10,3)
19	52	29	0	0	81 (%21,3)
20	35	31	0	0	66 (%17,4)
21	7	10	13	4	34 (%8,9)
22	2	8	42	35	87 (%22,9)
23	2	2	21	26	51 (%13,4)
24	0	2	8	7	17 (%4,5)
25 +	0	0	0	5	5 (%1,3)
Toplam	118	101	84	77	380

Cinsiyet: Yapılan siyasal katılım araştırmalarının çoğunda cinsiyet önemli bir bağımsız değişken olarak yer almaktadır. Gönüllülük esaslı çerçevesinde 380 SBKY bölümü öğrencisine yapılan anket cinsiyete göre dengeli dağılım göstermiştir (Tablo 3). Anket yapılan 380 öğrencinin 194'ü (%51) kadın iken 186'sı (%49) erkek öğrencidir.

Tablo 3. Öğrencilerinin cinsiyet dağılımı

	1. sınıf	4. sınıf	Toplam
Kadın	101	93	194 (%51)
Erkek	118	68	186 (%49)
Toplam	219	161	380

Katılımcuların Anne ve Babaların Eğitim Durumu: Gençlerin siyasal sosyalleşmesinde ve siyasal katılım kültürü edinmesinde aile çok önemli faktörlerdendir. Türk kültüründe aile bağlarının güçlü olması durumu dikkate alındığında öğrenciler üzerinde ilk rol model alınacak kişilerin aileden biri olacağı varsayımdan dolayı bu faktörün dikkate alınması önem taşımaktadır. Ankete katılan öğrencilerinin anne ve babalarının büyük çoğunluğu ilkökul mezunu çıkmıştır. %43,4'ü yani 380 öğrenciden 165'inin annesi ilkökul mezunu iken, %33,2'si olan 126 öğrencinin babası ilkökul mezunudur. Annelerin eğitim sıralamasından ilkökul düzeyinden sonra en fazla oran %22,4 ile ortaokul seviyesinde iken babaların eğitim durumunda ortaokul düzeyinden sonra en yüksek oran %24,2 ile lise düzeyindedir. Ayrıca okur-yazar olmama ve sadece okur-yazar olma durumları annelerin babalara oranla daha yüksek durumda olduğu görülmektedir. Yükseköğretim (önlisans, lisans ve lisanüstü) eğitim seviyelerinde inceleme yaptığımızda öğrencilerinin babalarının eğitim düzeyi oranı annelerinden fazla olduğu görülmektedir (Tablo 4). Ankete katılan her 15 öğrenciden sadece birinin annesi yükseköğretim mezunudur. Çalışma yapılırken dikkat çeken bir başka nokta ise öğrencilerin annelerin eğitim düzeyi hiçbir zaman babalarından yüksek seviyede olmayıştır.

Tablo 4. Öğrencilerin anne ve babalarının eğitim durumu

Annenin Eğitim Durumu	Sayı	Yüzde Oranı(%)	Babanın Eğitim Durumu	Sayı	Yüzde Oranı(%)
Okul-yazar değil	23	6,1	Okul-yazar değil	7	1,8
Sadece okur-yazar	16	4,2	Sadece okur-yazar	8	2,1
İlkokul mezunu	165	43,4	İlkokul mezunu	126	33,2
Ortaokul mezunu	85	22,4	Ortaokul mezunu	83	21,8
Lise mezunu	67	17,6	Lise mezunu	92	24,2
Önlisans Mezunu	6	1,6	Önlisans Mezunu	25	6,6
Lisans mezunu	14	3,7	Lisans mezunu	31	8,2
Lisanüstü	4	1,1	Lisanüstü	7	1,8
Toplam	380	100,0	Toplam	379	99,7

Katılımcıların Anne ve Babalarının Mesleği: Ailelerin eğitim durumu ile mesleklerin durumu orantılı çıkmıştır. Ankete katılan öğrencilerin annelerinin büyük bir çoğunluğu, ev hanımı iken, babalarının mesleğinde ise çoğunluğu işçi, memur ve esnaf oluşturmaktadır. Babalarının mesleğini belirten 372 öğrencinin %23,4'ü babalarının işçi, %20,3 memur ve %18,7 esnaf olduğunu belirtmişlerdir. Öğrencilerin %78,4'ü gibi büyük çoğunluğunun annesi ev hanımı iken %2,6 oranında yani annelerinin esnaf olduğunu söyleyen 10 öğrenci aslında annelerinin dükkânlarında babalarına yardım ettiğini belirtmişlerdir. Babalarının mesleğini belirtmeyen 8 öğrenci ile annelerinin mesleğini belirtmeyen 2 öğrenci anne ve babalarının hayatta olmadığını söylemişlerdir.

Tablo 5. Öğrencilerin anne ve babalarının mesleği

Annenin Mesleği	Sayı	Yüzde Oranı (%)	Babanın Mesleği	Sayı	Yüzde Oranı (%)
Ev hanımı	298	78,4	İşsiz	7	1,8
Memur	15	3,9	Memur	77	20,3
Esnaf	10	2,6	Esnaf	71	18,7
İşçi	35	9,2	İşçi	89	23,4
Çiftçi	3	,8	Çiftçi	34	8,9
İşsiz	1	,3	Emekli	55	14,5
Serbest meslek	9	2,4	Serbest meslek	26	6,8
Muhasebeci	2	,5	Asker	3	,8
Emekli	5	1,3	Mühendis	1	,3
-	-	-	Şoför	6	1,6
-	-	-	Muhasebeci	1	,3
-	-	-	Müteahhit	2	,5
Toplam	378	99,3	Toplam	372	97,9

Katılımcıların Ailelerinin Geliri: Gelir siyasal ilgi ve katılımı etkileyen önemli faktörlerdendir. Öğrencilerin büyük çoğunluğunun gelir kaynağı aileleri olduğu düşünülünce, öğrencilerin aylık gelirinin ve harcamalarının ailelerinin geliriyle orantılı olacağı varsayımdan yola çıkarak ailelerinin gelir durumu incelenmiştir. Bu soruyu yanıtlayan 378 öğrencinin ailesinin geliri incelendiğinde, yoğunluğun %46,1 (175 kişi) oranıyla 2001-4000 TL arasında olduğu görülmektedir. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğunu oluşturan %79,1'lik oranla 302 öğrencinin aile gelirinin 4000 tl'nin altında olduğu görülmektedir. Katılımcı öğrencilerin ailelerinin eğitim, meslek ve gelir durumları orantılı çıkmıştır. Geçim sıkıntısı gibi sosyoekonomik problemler bireylerin siyasal katılımını olumsuz etkileyen olgulardır; ancak öğrencilerin çoğunluğu ailesinin aylık gelirinin ne kadar olduğundan emin olmayarak genel olarak da ailelerinin gelirlerini düşük yazarak bu soruları yanıtladıkları düşünülmektedir.

Tablo 6. Öğrencilerin ailelerinin geliri

		Sayı	Yüzde Oranı(%)
Gelir düzeyi	0-1603 TL	59	15,5
	1604-2000 TL	68	17,9
	2001-4000 TL	175	46,1
	4001-5000 TL	40	10,5
	5001 TL ve üzeri	36	9,5
	Toplam	378	99,5

Katılımcıların Ailelerinin Yaşadığı Yer ve Süresi: Katılımcı öğrencilere yaşadıkları yerin büyüklüğü ve orada yaşama süreleri sorulmuştur. Öğrencilerin neredeyse yarısı %42,9'luk oranını oluşturan 163 öğrenci ailesi ile büyük kentte, %29,7'sini oluşturan 113 öğrenci ilçe de, %16,6'sı yani 63 öğrenci ise ailesi ile kentte yaşadıklarını belirtmiştir (Tablo 7). Ankete katılan 380 öğrenciden 149'u, yaşadıkları yerde, ne kadar süredir yaşadıkları sorusunu cevaplamamıştır. Öğrencilerin yaşadıkları yerde, yaşama süreleri tablo 8'de gösterilmiştir. Yaşama süreci sorusunu yanıtlayan öğrencilerin yarısından fazlasının yaşadıkları yerde 15 yıldan fazla yaşadığı görülmektedir. Öğrencilerin bu soruyu yanıtlama sebebi çok eskilerden beri orada yaşamaları ve öğrencilere yaşama süresi ile ilgili soru açık uçlu bir şekilde sorulduğundan bunun kaç yıl olduğunu tam olarak bilmemelerinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, bu soruyu yanıtlamayan öğrencileri de 21 yıl ve üzeri kategorisinde değerlendirmek mümkündür.

Tablo 7. Öğrencilerinin ailesi ile birlikte yaşadığı yer

		Sayı	Yüzde Oranı(%)
Yaşanılan Yer	Büyük kent	163	42,9
	Kent	63	16,6
	İlçe	113	29,7
	Köy	40	10,5
	Toplam	379	99,7

Tablo 8. Öğrencilerinin ailesi ile birlikte yaşadığı yerdeki yaşama süresi

Yerleşim yeri büyüklüğü	1-5 yıl	6-10 yıl	11-15 yıl	16-20 yıl	21 yıl ve üzeri	Toplam
Büyük kent	6	6	9	44	26	91
Kent	7	4	2	17	15	45
İlçe	4	6	3	29	20	62
Köy	3	0	1	15	14	33
Toplam	20	16	15	105	75	231

Öğrencilerin Siyasal İlgisi Düzeyleri

Siyasal ilgi ve katılım düzeyini ölçmeye çalıştığımız katılımcı öğrencilerinin %85,3'ü (324 kişi) bir siyasal ideolojilerinin olduğunu belirtirken %14,7'si (56 kişi) herhangi bir siyasi ideoloji veya fikir sahibi olmadıklarını söylemişlerdir. Çalışmaya katılan ve herhangi bir siyasi ideoloji veya fikir sahibi olmadıklarını belirten 56 öğrencinin, 38'i 1. sınıf öğrencileri iken 18 kişi 4. sınıf öğrencisidir. Herhangi bir siyasi ideoloji veya fikir sahibi olmadığını söyleyen öğrenci sayısı 1. sınıflar arasında daha fazladır. 1. sınıflar arasında 181 kişi yani ankete katılan 1. sınıf öğrencilerinin %82,6'sı bu soruya evet yanıtını verirken, ankete katılan 4. sınıf öğrencilerinden 143 kişi yani %88,8'i evet yanıtını vermiştir (Tablo 9).

Tablo 9. Öğrencilerin ideolojik görüşe sahip olma durumu

	Evet	Yüzde %	Hayır	Yüzde %	Toplam
1. sınıf	181	82,6	38	17,4	219
4. sınıf	143	88,8	18	1,2	161
Toplam	324	85,3	56	14,7	380

Araştırmaya katılan öğrencilere siyasal ilgi düzeylerini ölçmeye yönelik beşli likert ölçeğinde bazı sorular sorulmuştur. Bu sorular ve öğrencilerin verdiği cevapların ortalaması tablo 10'da görülmektedir. Tablodaki mean değerinin 3'ün üzerinde olmasından dolayı öğrencilerin büyük çoğunluğunun siyasal ilgi düzeylerinin yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Katılımcı öğrencilerin büyük çoğunluğu için, basından, sosyal medyadan, gazete ve internetten güncel siyaseti takip ettiği ve arkadaşlarıyla güncel siyasi gündem hakkında tartıştığı yorumu yapılabilir (Tablo 10).

Tablo 10. Öğrencilerin siyasal ilgi düzeyini ölçen sorularının ortalamaları

	N	Mean (\bar{x})	Std. Ort.
Basında güncel siyasetle ilgili çıkan haberleri izlerim.	378	4,1323	1,00843
Gazete okurum.	380	3,6368	1,13226
Güncel siyaseti sosyal medyadan ya da internetten takip ederim.	380	4,1026	1,05144
Arkadaşlarla siyasi konularda ve güncel siyasi gündem hakkında tartışırız.	380	3,4316	1,25109
Arkadaş çevrem siyasi katılımımı etkiler.	380	2,1658	1,30207

Çalışmamız açısından önem taşıyan nokta, siyasal ilgi düzeyini ölçen sorulara 1. ve 4. sınıf öğrencilerin verdikleri cevaplar arasında anlamlı bir fark olup olmadığıdır. “Basında güncel siyaset ile ilgili çıkan haberleri izlerim” sorusuna, verilen yanıtlar incelendiğinde, 1. sınıf öğrencileri arasında, hem hiç *izlemem* hem de *genellikle/her zaman* izlerim diyenlerin sayısı daha fazla olduğu görülmektedir. 1. sınıf öğrencilerinin %3,22’si (7 kişi) hiçbir şekilde basın aracılığıyla güncel siyaseti takip etmediğini söylerken, %75,5’i (164 kişi) her zaman/genellikle güncel siyaseti takip ettiğini söylemiştir. 4. sınıf öğrencilerinin ise tamamının, bunun seviyesi değişmekle birlikte, basından güncel siyaseti takip ettiği yorumu yapılabilmekle birlikte öğrencilerin %66,4’ü (107 kişi) *her zaman/genellikle* güncel siyaseti takip ettiğini söylemiştir (Tablo 11).

Tablo 11. Öğrencilerin güncel siyaseti basından takip etme durumu

	Hiç	Nadiren-Çok seyrek	Ara sıra-Bazen	Genellikle	Her zaman	Toplam
1. sınıf	7	13	33	63	101	217
4. sınıf	0	11	23	53	74	161
Toplam	7	24	56	116	175	378

Aynı şekilde, araştırmaya katılan öğrencilerin çoğu basılı ya da internet üzerinden gazete okuduğunu söylemiştir. “Basılı ya da internet üzerinden gazete okudukları”, sorusuna verilen yanıtlar incelendiğinde, 1. sınıf öğrencileri arasında, *hiç okumam/çok seyrek okurum* ile *her zaman/genellikle* gazete okurum diyenlerin sayısı 4. sınıf öğrencilerinden daha fazla olduğu görülmektedir. 1. sınıf öğrencilerinin %4,10’u (9 kişi) *hiç* gazete okumadığını söylerken, %60,2’si (132 kişi) *her zaman/genellikle* gazete okuduğunu belirtmiştir. Çalışmaya katılan 4. sınıf öğrencilerinin %3,72’si ise (6 kişi) *hiç* gazete okumadığını, %50’si ise (82 kişi) *her zaman/genellikle* gazete okuduğunu belirtmiştir (Tablo 12).

Tablo 12. Öğrencilerin gazete okuma (basılı ya da internet üzerinden) durumu

	Hiç	Nadiren-Çok seyrek	Ara sıra-Bazen	Genellikle	Her zaman	Toplam
1. sınıf	9	25	53	66	66	219
4. sınıf	6	23	50	42	40	161
Toplam	15	48	103	108	106	380

Öğrencilerin siyasal ilgi düzeyini ölçmek için, “Güncel siyaseti sosyal medyadan, internette ne kadar takip ettikleri” sorusu da sorulmuştur. Aynı şekilde çok büyük fark olmamakla birlikte güncel siyaseti sosyal medya ve internette takip ederim sorusuna olumsuz yanıt verenlerin çoğunluğu 1. sınıf öğrencileri iken bu sefer *her zaman/genellikle* takip ederim diyen öğrencilerin çoğunluğu 4. sınıf öğrencileridir. Çalışmaya katılan 1. sınıf öğrencilerinin %74,8’i (164 kişi), ile 4. sınıf öğrencilerinin %81,98’i (132 kişi), güncel siyaseti, sosyal medyadan, internette takip ederim sorusuna *her zaman /genellikle* cevabını vermiştir (Tablo 13).

Tablo 13. Öğrencilerin güncel siyaseti, sosyal medyadan, internetten takip etme durumu

	Hiç	Nadiren-Çok seyrek	Ara sıra- Bazen	Genellikle	Her zaman	Toplam
1. sınıf	11	14	30	69	95	219
4. sınıf	1	10	18	56	76	161
Toplam	12	24	48	125	171	380

Üniversite ortamının kişiye en önemli siyasal toplumsallaşma ortamı sağladığı, kişiyi bilinçlendirerek özgürleştirdiği düşüncesinden yola çıkarak öğrencilere, “arkadaşlarıyla siyasi konularda ve siyasi gündem hakkında” ne kadar tartıştıkları sorusu sorulmuştur (Tablo 14). Aynı şekilde bu sorunun devamı niteliğinde, öğrencilerin arkadaşlarıyla bu tartışma ortamında siyasal ilgi ve katılımlarının etkilenip/etkilenmediğini görmek için de “arkadaş çevrelerinin siyasal katılımını ne kadar etkilediği” sorusu sorulmuştur (Tablo 15). Arkadaşlarla siyasi konularda ve siyasi gündem hakkında tartışırız sorusuna *hiç* cevabını da veren *genellikle/her zaman* cevabını da veren öğrencilerin sayısı 1. sınıf öğrencileri arasında daha fazladır. 1. sınıf öğrencileri arasında çalışmaya katılan öğrencilerin %10,15’ini oluşturan 24 kişi hiçbir şekilde arkadaşlarıyla siyasi konularda ve siyasi gündem hakkında tartışmadığını belirtirken 25 kişi nadiren tartıştığını belirtmiştir. 4. sınıf öğrencileri arasında ise bu soruya *hiç* yanıtı veren öğrencilerin %4,9’unu oluşturan 8 öğrencidir. Aynı şekilde çalışmaya katılan 4. sınıf öğrencilerinin %44,72’sini oluşturan 72 kişi arkadaşlarla siyasi konularda ve siyasi gündem hakkında tartışırız sorusuna *genellikle/her zaman* cevabını verirken, 1. sınıf öğrencileri arasında bu cevabı veren %51,14 oranına karşılık gelen 112 öğrencidir (Tablo 14).

Tablo 14. Öğrencilerin arkadaşlarıyla siyasi konularda ve siyasi gündem hakkında tartışma durumu

	Hiç	Nadiren-Çok seyrek	Ara sıra- Bazen	Genellikle	Her zaman	Toplam
1. sınıf	24	25	58	49	63	119
4. sınıf	8	30	51	36	36	161
Toplam	32	55	109	85	99	380

Genel olarak arkadaşlarıyla siyasi konularda ve siyasi gündem hakkında tartıştığını söyleyen öğrencilerin (Tablo 10, mean=3,43) büyük çoğunluğu arkadaş çevresinin siyasal katılımlarını etkilemediğini söylemektedirler (Tablo 10, mean=2,16). Tablo 15’te de görüldüğü üzere öğrencilerin büyük çoğunluğu arkadaş çevresinin siyasal katılımlarını çok etkilemediğini belirtmiş ve 1. sınıf ve 4. sınıf öğrencilerinin bu sorudaki tutumları arasında çok büyük farklılık olmamakla birlikte, bu soruya *hiç* ve *genellikle/her zaman* yanıtı verenlerinde oranı 1. sınıflarda en fazladır. Çalışmaya katılan 1. sınıf öğrencilerinin %43,83’ü (96 kişi) arkadaş çevresinin siyasal katılımlarını *hiç* etkilemediğini, %21,46 (47 kişi) arkadaş çevresinin siyasal katılımlarını *genellikle/her zaman* etkilediğini belirtmiştir. 4. sınıf öğrencilerinin ise %41,61 (67 kişi) *hiç* cevabını verirken, %13,04 (68)’ü *genellikle/her zaman* yanıtı vermiştir (Tablo 15).

Tablo 15. Arkadaş çevresinin siyasal katılımı etkileme durumu

	Hiç	Nadiren-Çok seyrek	Ara sıra-Bazen	Genellikle	Her zaman	Toplam
1. sınıf	96	46	30	25	22	219
4. sınıf	67	45	28	11	10	161
Toplam	163	91	58	36	32	380

Öğrencilerin siyasal ilgileri ve özellikle örgütlülük düzeylerini ölçmek için bölüm temsilciliği ve öğrenci konseyi seçimlerinde oy kullanıp kullanmadıkları ve aday olup olmadıkları sorulmuştur (Tablo 16). Bölüm temsilciliği ve öğrenci konseyi seçimlerinde oy kullandınız mı, sorusuna verilen yanıtlar incelendiğinde 1. ve 4. sınıf öğrencileri arasında ciddi farklılık olduğunu görmekteyiz. Ankete katılan 4. sınıf öğrencilerinden %74,53'ünü oluşturan 120 öğrenci *evet* cevabını verirken, ankete katılan 1. sınıf öğrencilerinin sadece %10,5'ini oluşturan 23 öğrenci *evet* yanıtını vermiştir. Bölüm temsilciliği ve öğrenci konseyi seçimlerine aday olma durumu incelendiğinde ise, ankete katılan 1. sınıf öğrencileri hiç aday olmadığı 4. sınıf öğrencilerinden 4 kişinin seçimlerde adaylığını koyduğu görülmektedir. Bölüm temsilciliği, öğrenci konseyi gibi, üniversitede yapılan seçimlerde, öğrencilerin üniversiteye adaptasyon süreci önem taşımaktadır. 1. sınıflar daha üniversiteye adapte olmadıklarından 4. sınıflara nazaran bu seçimlere daha az katılmıştır, yorumunu yapmak mümkündür.

Tablo 16. Bölüm temsilcisi, öğrenci konseyi, seçimlerinde oy kullanma ve seçimlerde aday olma durumu

	Bölüm temsilcisi öğrenci konseyi seçimlerin de oy kullandınız mı?			Bölüm temsilcisi öğrenci konseyi seçimlerine <i>aday oldunuz</i> mu?		
	Evet	Hayır	Toplam	Evet	Hayır	Toplam
1. sınıf	23 (%10,5)	196	219	0	219	219
4. sınıf	120 (%74,53)	41	161	4	157	161
Toplam	143	237	380	4	376	380

Öğrencilerin Oy Verme Durumları

Günümüzde siyasal katılım, oy vermenin ötesinde bir faaliyet alanını içerse de hala en yaygın en geleneksel siyasal katılım türü olarak oy verme görülmektedir. Bu nedenle SBKY öğrencilerinin oy verme durumu ayrıca incelenmiştir. Beşli likert ölçeği kullanılarak, öğrencilere oy verip/vermedikleri sorulmuştur. Öğrencilerin büyük çoğunluğu *genellikle* ve *her zaman* (mean değeri 5'e yakın) oy kullandığını belirtmiştir (Tablo 17). Öğrencilerin %82,6'sını oluşturan 314 kişi seçimlerde *her zaman* oy verdiğini söylerken, %8,7'si yani 33 kişi *genellikle* oy kullandığını belirtmiştir. Sadece öğrencilerin %5,3'ünü oluşturan 20 kişi *hiç* oy kullanmadığını belirtmiştir. Hiç oy kullanmadığını belirten 4 kişi 18 yaş üzerinde iken, 16 kişi 18 yaşındadır. Araştırmaya katılan 18 yaşındaki öğrencilerin, son seçimlerde 18 yaşını doldurmamış olma ihtimali göz önünde bulundurulduğunda, bu soruya *hiç* cevabı verdikleri düşünülebilir.

“Seçimlerde oy kullanırım” sorusuna, birinci sınıf öğrencilerinden 23 kişi *hiç/çok seyrek* cevabını verirken dördüncü sınıflar arasından 6 kişi aynı cevabı vermiştir. Aynı şekilde 1.

sınıf öğrencilerinin çoğunun 18 yaşında olduğu ve son seçimlerde dâhil oy kullanamadıklarından dolayı bu cevabı verdikleri yorumu yapılabilir.

Tablo 17. Öğrencilerin oy verme durumu

	N	Mean (\bar{x})	Std.Ort.
Seçimlerde oy kullanırım.	380	4,6105	1,01747

Öğrencilerin Siyasal Faaliyette Bulunma Durumları

Türkiye’de gerçekleştirilen araştırmaların sonuçlarına göre gençlerin siyasi partilere, sivil toplum kuruluşlarına üyelikleri ya da protesto/gösteri yürüyüşlerine katılım oranları oldukça düşük seviyelerdedir. Çalışmada, SDÜ örneği üzerinden yola çıkarak SBKY bölümü öğrencilerinin siyasal faaliyetlerde bulunma durumlarını incelemeye yönelik sorular sorulmuştur. Bunun için iki soru evet/hayır seçeneği şeklinde, iki soru ise beşli likert ölçeğinde sorulmuştur.

Sonuçlar incelendiğinde, 1. sınıf öğrencilerinin parti üyeliği konusunda 4. sınıflardan daha aktif olduğu görülmektedir. Çalışmaya katılan 1. sınıf öğrencilerinin %13,24’ü (29 kişi) bir siyasi partiye üye olduğunu ve aynı şekilde %14,61’i (32 kişi) bir siyasi partinin gençlik ve kadın kollarında üye olduklarını belirtmişlerdir. Çalışmaya katılan 4. sınıf öğrencilerinin ise %11,18’i (18 kişi) bir siyasi partiye üye olduğunu yine oranda öğrenci bir partinin kadın ve gençlik kollarına üye olduğunu belirtmiştir (Tablo 18).

Tablo 18. Öğrencilerin siyasi partiye ve bir siyasi partinin gençlik kolları, kadın kolları gençlik kollarına üye olma durumu

	Bir siyasi partiye üye misiniz?			Herhangi bir siyasi partinin gençlik kolları, kadın kolları üyeliğiniz var mı?		
	Evet	Hayır	Toplam	Evet	Hayır	Toplam
1. sınıf	29 (%13,24)	190	219	32 (%14,61)	186	218
4. sınıf	18 (%11,18)	143	161	18	143	161
Toplam	47	333	380	50	329	379

Tablo 19. Öğrencilerin siyasal faaliyette bulunma durumlarını ölçen sorulara verilen yanıtların ortalamaları

	N	Mean (\bar{x})	Std. Ort.
Kendime yakın gördüğüm siyasi partinin çalışmalarına katılıyorum.	378	1,9444	1,28016
Siyasi mitinglere vb. katılıyorum.	379	2,4934	1,39608

Tablo 10’da görüldüğü üzere, SBKY bölümü 1. ve 4. sınıf öğrencilerinin siyasal ilgi düzeylerini ölçen sorulara verdikleri yanıtların genel olarak mean değeri 3’ün üzerinde ve siyasal ilgi düzeyleri yüksek iken, siyasal faaliyette bulunma durumlarını ölçen sorulara verdikleri yanıtların mean değeri tablo 19’da görüldüğü gibi yaklaşık olarak 2’dir. Öğrencilerin, siyasal faaliyete katılma durumlarını ölçmek için beşli likert ölçeğinde, “kendime yakın gördüğüm siyasi partinin çalışmalarına katılıyorum” ve “siyasal mitinglere vb. katılıyorum”

soruları sorulmuştur. Genel olarak sonuçlar ve çapraz tablolar incelendiğinde, bu iki soruya da *hiç* cevabını verenlerin sayısı, 1. sınıfların sayısı, 4. sınıf öğrencilerine göre daha az iken *genellikle/her zaman* cevabını verenlerin sayısı 1. sınıflar arasında daha yüksektir. Bu nedenle 1. sınıf öğrencilerinin siyasi faaliyette bulunma oranı 4. sınıflara göre daha yüksektir yorumunu yapmak mümkündür (Tablo 20).

Sonuçlar daha yakından incelendiğinde 1. sınıf öğrencilerinin siyasi faaliyette bulunma anlamında 4. sınıflardan daha aktif olduğu görülmektedir. Çalışmaya katılan 1. sınıf öğrencilerinden %55,7'sini oluşturan 121 öğrenci ile 4. sınıf öğrencilerinin %56,5'i yani çalışmaya katılan 91 öğrenci kendime yakın gördüğüm siyasi partinin çalışmalarına katılımım, sorusuna *hiç* yanıtı vermiştir. Aynı şekilde 1. sınıf öğrencilerinin %17,51'i yani 38 öğrenci ile 4. sınıf öğrencilerinin %11,18'ini oluşturan 18 öğrenci bu soruya *genellikle/her zaman* yanıtı vermiştir (Tablo 20).

Tablo 20. Öğrencilerin siyasi parti çalışmalarına katılma durumu

	Hiç	Nadiren-Çok seyrek	Ara sıra-Bazen	Genellikle	Her zaman	Toplam
1. sınıf	121	30	28	19	19	217
4. sınıf	91	27	25	11	7	161
Toplam	212	57	53	30	26	378

Çalışmaya katılan 1. sınıf öğrencilerinden %31,05'sini oluşturan 68 öğrenci ile 4. sınıf öğrencilerinin %38,75'i yani çalışmaya katılan 62 öğrenci siyasi vb. mitinglere katılımım, sorusuna *hiç* yanıtı vermiştir. Aynı şekilde 1. sınıf öğrencilerinin %52,9'u yani 63 öğrenci ile 4. sınıf öğrencilerinin %20'sini oluşturan 32 öğrenci bu soruya *genellikle/her zaman* yanıtı vermiştir (Tablo 21). Çok büyük fark olmamakla birlikte 1. sınıf öğrencilerinin 4. sınıflara oranla daha fazla bir şekilde, kendilerine yakın gördükleri siyasi partinin çalışmalarına (Tablo 20), siyasi ve benzer mitinglere katıldıklarını (Tablo 21) söyleyebiliriz. Aynı şekilde öğrenciler arasında, siyasi mitinglere katılma oranlarının, siyasi parti çalışmalarına katılma oranlarından daha yüksek olduğunu söylemek mümkündür (Tablo 19 ve 21).

Tablo 21. Öğrencilerin siyasi mitinglere vb. katılma durumu

	Hiç	Nadiren-Çok seyrek	Ara sıra-Bazen	Genellikle	Her zaman	Toplam
1. sınıf	68	40	48	25	38	219
4. sınıf	62	35	31	22	10	161
Toplam	130	75	79	47	48	379

SBKY Bölümü Eğitiminin Siyasal İlgisi ve Katılma Etkisi

SBKY 1. ve 4. sınıf öğrencilerine bölümü yönetime ve siyasete ilgi duyduklarından mı tercih ettikleri sorulmuştur. 1. sınıf öğrencilerinin %65,29'u (143 öğrenci) ile 4. sınıf öğrencilerinin %42,23'ü, (68 öğrenci) bu soruyu evet şeklinde yanıtlamışlardır. Çalışmaya katılan 1. sınıf öğrencilerinin %34,7'sini oluşturan 76 kişi ile 4. sınıf öğrencilerinin %57,7'si (93 öğrenci) ise soruya hayır yanıtı vermiştir (Tablo 22). 1. sınıf öğrencileri arasında SBKY bölümünü siyasete ve yönetime ilgi duyduğu için tercih edenleri sayısı 4. sınıflara göre fazladır. Genel olarak da 1. sınıf öğrencilerin siyasal ilgi ve siyasi faaliyette bulunma durumları 4. sınıflara oranla yüksek çıkmıştır. Bu göstergelerden yola çıkarak 1. sınıfların siyasete daha ilgili olduğunu ve bölümü daha bilinçli seçtikleri yorumunu yapmak mümkündür.

Bu soruyu destekleyecek şekilde öğrencilere, eğitim gördükleri alanın yani SBKY bölümünün siyasal ilgi ve katılımlarına etkisi sorulmuştur (Tablo 23). Bu sorunun mean değeri 3,5 çıkmıştır. Yani, beşli likert ölçeğine göre bu soruya verilen yanıtlar 3'ün üzerindedir ve öğrencilerin çoğu, çalışmaya katılan öğrencilerin %50 den fazlası, SBKY bölümünün siyasal ilgi ve katılım düzeylerini etkilediğini düşünmektedirler. Ancak çalışmamız açısından 1. ve 4. sınıf öğrencilerinin verdiği cevaplar arasındaki fark önem taşımaktadır. 1. sınıf öğrencilerinin %20'sini oluşturan 43 öğrenci ile, 4 sınıf öğrencilerinin %13,6'sını oluşturan 22 öğrenci eğitim gördükleri alanın yani SBKY bölümünün siyasal ilgi ve katılıma etkisi olmadığını söylemiştir. Aynı şekilde, 1. sınıf öğrencilerinin %51,62'sine karşılık gelen 111 kişi ile 4. sınıf öğrencilerinin %54,03'üne karşılık gelen 87 öğrenci eğitim gördükleri alanın yani SBKY bölümünün siyasal ilgi ve katılıma etkisi olduğunu söylemiştir (Tablo 23). Çalışmaya katılan, öğrencilerin arasında SBKY bölümünün siyasal ilgi ve katılıma bir etkisi olmadığını düşünenlerin oranı 1. sınıflar arasında daha yüksek iken, SBKY bölümünün siyasal ilgi ve katılıma etkisi olduğunu düşünenlerin oranı 4. sınıflar arasında daha fazladır (Tablo 23).

Tablo 22. Öğrencilerin SBKY bölümünü siyasete ve yönetime ilgi duydukları için tercih etme durumları

	Evet	Hayır	Toplam
1. sınıf	143 (%65,29)	76 (%34,7)	219
4. sınıf	68 (%42,23)	93 (%57,7)	161
Toplam	211	169	380

Tablo 23. SBKY eğitiminin, siyasete katılımı etkileme durumu

	Hiç	Nadiren-Çok seyrek	Ara sıra-Bazen	Genellikle	Her zaman	Toplam
1. sınıf	43	30	30	46	65	214
4. sınıf	22	18	32	47	40	159
Toplam	65	48	62	93	105	373

Özbudun'a göre (1975), *yurttaşlık duygusu* bireyleri siyasal katılımını etkilemektedir. Yurttaşlık bilinci, katılımcı demokraside temel unsurdur. Bu duygunun üniversite eğitimi ve üniversite de geçen sürenin etkisiyle pekişeceği düşüncesinden yola çıkarak öğrencilere "siyasal ilgi ve katılımı vatandaşlığın gereği olarak görürüm" sorusu sorulmuştur. Bu sorunun mean değeri 4 çıkmıştır. Yani, beşli likert ölçeğine göre bu soruya verilen yanıtlar 4'e yakındır. Çok büyük fark olmamakla birlikte bu soruya *hiç* yanıtını ve *genellikle/her zaman* yanıtını verenlerin çoğunluğu 1. sınıf öğrencileridir. 1. sınıf öğrencilerinin %72,5'i (156 kişi) ile 4. sınıf öğrencilerinin %71,4'ü (115 kişi) siyasal ilgi ve katılımı vatandaşlığın gereği olarak görmektedir. Aynı şekilde oranlar da büyük fark olmayarak, 1. sınıf öğrencilerinin %5,5'i (12 öğrenci) ile 4. sınıf öğrencilerinin %6,8'i (11 öğrenci) siyasal ilgi ve katılımı vatandaşlığın gereği olarak görmemektedir (Tablo 24).

Tablo 24. Öğrencilerin siyasal ilgi ve katılımı vatandaşlığın gereği olarak görme durumu

	Hiç	Nadiren-Çok seyrek	Ara sıra-Bazen	Genellikle	Her zaman	Toplam
1. sınıf	12	18	29	42	114	215
4. sınıf	11	11	24	46	69	161
Toplam	23	29	53	88	183	376

SONUÇ

Bu çalışma da literatürde genel kabul görmüş siyasi katılımı etkileyen faktörler dışında, üniversite geçirilen süre ve SDÜ, SBKY bölümünün, öğrencilerin siyasal ilgi ve katılımı üzerinde nasıl bir etki yaptığı sorgulanmıştır. Bunun için, SBKY 1. ve 4. sınıf öğrencilerinde 380 anket yapılarak üniversite geçirdikleri sürenin ve SBKY bölümünün, etkisi incelenmiştir.

Genel olarak 18-24 yaş aralığında olan SBKY öğrencilerinin, aileleri 2001-4000 arası gelire sahiplerdir. Genel olarak annelerinin eğitim düzeyi babalarına göre düşük olmakla birlikte çoğunluğun anne ve babası ilköğretim mezundur. Çalışmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğunun (%78,4) annesi ev hanımı iken, babalarının mesleğinde ise sırasıyla işçi, memur, esnaf ve emekli çoğunluktadır. Öğrencilerin çoğu sırasıyla büyük kente (%42,9) ve ilçede (%29,7) yaşamaktadır.

Çalışmaya katılan, SBKY 1. ve 4. sınıf öğrencilerinin yarısından fazlası bölümü, yönetime ve siyasete ilgisi olduğu için seçtiklerini ve bölümün siyasal katılımlarına etkisi olduğunu belirtmişlerdir. Bunu doğrular biçimde, araştırma bulguları genel olarak öğrencilerin, bir siyasi fikir ve ideolojiye sahip, basında güncel siyaseti takip eden, gazete okuyan, arkadaşlarıyla siyasi konularda güncel siyasi gündem hakkında tartışan öğrenciler olduğunu göstermiştir.

Genel olarak, çalışmaya katılan SBKY 1. ve 4. sınıf öğrencilerinin bütünü dikkate alındığında, öğrencilerin siyasete ilgili, siyasi katılımın en yaygın biçimi olan oy verme noktasında neredeyse hepsinin aktif, ancak siyasi faaliyette bulunma anlamında siyasi katılımlarının zayıf olduğu ortaya çıkmıştır. Oysa üniversiteler, demokratik katılım uygulamalarının olduğu, etkin yurttaşlığın, hem kuramsal hem de uygulamalı olarak demokratik siyasi katılım becerilerinin öğrenildiği ve bunun hayata yansımaya yardım eden kurumlar olmalıdır.

Çalışmaya katılan 1. sınıf öğrencilerinin, 4. sınıf öğrencilerine göre, basında güncel siyaset ile ilgili haberleri daha çok takip ettiği, daha çok gazete okuduğu ve arkadaşlarıyla daha çok siyasi gündem hakkında daha çok tartıştığı ortaya çıkmıştır. Ancak yine de siyasal ilgi anlamında 1. ve 4. sınıf öğrencileri arasında çok büyük fark olmamakla birlikte, siyasi faaliyette bulunma noktasında anlamlı bir fark bulunmuştur. 1. sınıf öğrencileri arasında siyasi partiye, bir siyasi partinin gençlik ve kadın kollarına üye olanlarının sayısı, siyasi parti çalışmalarına, siyasi vb. mitinglere katılanların sayısı 4. sınıflara göre fazladır.

Araştırma bulgularına göre, günümüzde özel eğitim merkezlerinde rehberlik hizmetlerinin çok gelişmesi ve üniversitelerin hatta bölümlerin gelişen teknolojik imkânlar ile kendilerini tanıtma fırsatı bulmalarının sağladığı avantaj ile 1. sınıf öğrencilerinin, bölümün adaylardan beklediği özellikleri bilerek ve bu özellikleri kendilerinde gördükleri ve özellikle siyaset ve yönetime ilgi duydukları için, SBKY bölümünü tercih ettikleri yorumunu yapmak mümkündür.

4. sınıf öğrencilerinin de bu bilinçle SBKY bölümünü tercih ettiği düşünüldüğünde üniversite de geçirdikleri süre boyunca siyasal ilgi ve katılım düzeylerinin daha da artması hatta siyasi ilgi düzeyi bakımından ve siyasi faaliyette bulunma noktasında 1. sınıfların üzerinde sonuçlar çıkması beklenebilirdi. Bu durumda 4. sınıf öğrencileri için üç olasılık akla gelmektedir. Birincisi öğrenciler SBKY bölümünü siyasete ilgili oldukları için bilinçli bir şekilde seçmişler ve eğitimin ters yönde bir etkisi olmuştur. 4. sınıf öğrencilerinin yarısından fazlasının bölümü siyasete ve yönetime ilgi duydukları için seçtikleri göz önünde bulundurulduğunda bu seçenek olası hale gelmektedir.

İkincisi, son sınıfa gelince öğrencilerin meslek edinme, iş bulma gibi sosyoekonomik kaygıları, siyasi kaygılarının önüne geçmiştir. Üçüncü ve en olası durum ise, 4. sınıf öğrencilerinin eğitim ve öğrenim hayatlarına başladıklarında siyasal ilgi ve katılım düzeyinin düşük oluşu ve eğitim süresi ve bölümün etkisiyle siyasal ilgi ve katılım düzeylerinin yükselmesidir. 4. sınıf öğrencilerinin yarısından fazlasının, bölümün siyasal ilgi ve katılımlarını etkilediğini, belirttikleri düşünüldüğünde bu yorumu yapmak mümkün hale gelmektedir.

KAYNAKLAR

- Akgün, B. (2007). Türkiye’de Seçmen Davranışı Partiler Sistemi ve Siyasal Güven. Nobel Yayın Dağıtım, 2. Baskı, Ocak. Ankara.
- Ayata, A. G. (1995). Türkiye’de Kadının Siyasete Katılımı. 293-312. İçinde. 1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar. İletişim Yayınları. Der. Şirin Tekeli, 3. Baskı, İstanbul.
- Baykal, D. (1970). Siyasal Katılma: Bir Davranış İncelemesi. AÜSBF Yayınları, Ankara.
- Çukurçayır, M. A. (2000). Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi. Yargı Yayınevi, Ankara.
- Daver, B. (1993). Siyaset Bilimine Giriş, Siyasal Kitapevi, Ankara.
- Duverger, M. (). Siyaset Sosyolojisi. Çev. Şirin Tekeli, Varlık Yayınları, 5. Baskı, İstanbul.
- Kalaycıoğlu, E. (1983). Karşılaştırmalı Siyasal Katılma, Siyasal Eylemlerin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, Güray Matbaası.
- Kapani, M. (2013). Politika Bilimine Giriş, Bilgi Yayınevi, 32. Baskı Nisan, Ankara.
- Kışlalı, A. T. (2005). Siyaset Bilimi. İmge Yayınevi, 11. Baskı, Kasım, Ankara.
- Kiriş, H. M. (2005). Kent ve Köy Ayrımının Seçmen Davranışlarının Şekillenmesine Etkisi Isparta Kenti ve Köyleri Örnekolay Araştırması. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 170, Isparta.
- Milbrath, Lester W. ve Goel, M. Lal (1977). Political Participation, Rand McNally, Chicago.
- Nie, N., Verba, S., Converse P. (1989). Siyasal Katılma Kamuoyu ve Oy Verme Davranışı. Çev. İlder Turan, Tuncay Karamustafaoğlu, Siyasi İlimler Türk Derneği Yayınları, Ankara.
- Özbudun, E. (1975). Türkiye’de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma. Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Özer, İ. (1988). Toplumsallaşma Sürecinin Siyasal Boyutu Siyasal Katılma ve Kentlileşme, Hacettepe Üniversitesi, İİBF Dergisi, 6(2), 153-169.
- Öztekin, A. (2016). Siyaset Bilimine Giriş. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Tatar, T. (2003). Malatya’da Siyasi Katılım: Karşılaştırmalı Bir Analiz, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 13(1), 331-350.
- Tekeli, Ş. (1982). Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat. Birikim Yayınları Dizisi. 1. Baskı, Mart.
- Tuna, Y. B. (2011). İnternet Kuşağı ve Siyasi Aktivizm: Genç Siviller “Yaş”lanıyor. İçinde. Gençlik Halleri 2000’li Yıllar Türkiye’inde Genç Olmak, Der. D. Lüküslü, H. Yücel, Efil Yayınevi, Ankara, s. 270-292.
- Yılmaz, V., Oy, B. (2014). Türkiye’de Gençler ve Siyasi Katılım: Sosyo-ekonomik Statü fark Yaratıyor mu?. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, Şubat, İstanbul.

Ahlak Hukuk Çatışmasının Antik Çağdan Örneği: Kriton Diyaloğu

Kemal Çinçin^{1,*}

¹Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, Türkiye
*kml-math@hotmail.com

ÖZET

Hukukun ortaya çıktığı günden itibaren, ahlak ve hukuk kuralları arasında ortaya çıkan gerilim günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Bu süreç bilim, teknoloji, sanat gibi alanlardaki değişimlere bağlı olarak bireylerin inanç ve düşünce dünyasında gerçekleşen değişimlerin varlığında devamlılık göstermektedir.

Hukuk ile ahlak arasındaki temel benzerlik toplumun dolayısıyla da insanın değerinin korunmasını amaçlamalarıdır. Ancak toplumlar arasındaki hukuki ve ahlaki farklılıklar, bir yandan toplumlar arasındaki siyasi, ekonomik, kültürel farklılıkların artmasına sebep olurken, bir yandan da evrensel bir hukuk ve ahlak anlayışının ortaya çıkmasını zorlaştıran unsurlar olarak varlığını sürdürmüştür.

Toplumsal yaşamın düzenleyicileri olarak ele alınan ve normatif özelliğe sahip alanlar olan hukuk ve ahlak arasındaki söz konusu ilişki, toplumlar arasındaki ilişkilerin varoluşunda belirleyici bir role sahiptir.

Bu çalışmanın amacı, Platon'un Kriton diyalogunda ortaya koyduğu Sokrates ile Kriton arasında geçen tartışmayı günümüze taşımaktır. Bunun için, günümüzdeki hukuk düzeninin kendisi ve uygulayıcıları arasında yaşanabilen olası uygulama farklılıkları karşısında sergilenebilecek tutum ve davranışlar tartışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Birey, Toplum, Ahlak, Hukuk

An Example of the Conflict Between Morality and Law in the Ancient Times: Crito Dialogue

ABSTRACT

Since the day the law emerged, the tension that has arisen between the rules of morality and law has maintained its existence as much as ever. This process is continuing in the presence of changes in individuals' beliefs and thoughts, depending on the changes in the fields such as science, technology, arts.

The basic resemblance between law and morality is that they both aim the preservation of the society and therefore the human worth. However, the legal and ethical differences between societies, on the one hand, lead to an increase in political, economic and cultural differences among societies, while maintaining their existence as elements that make the emergence of a universal understanding of law and morality difficult.

The relationship between law and morality, which are the normative characteristics of the social life as regulators, has a decisive role in the existence of relations between societies.

The purpose of this study is to present the controversy between Socrates and Crito, which Platon put forth in the Crito dialogues. For this purpose, the attitudes and behaviors that can be exhibited in the face of possible application differences between the present legal order itself and practitioners will be discussed.

Keywords: Individual, Society, Morality, Law

GİRİŞ

Bu diyalog, Sokrates ile yakın arkadaşı Kriton arasında olmak üzere Platon tarafından kurgulanmıştır. Bilindiği gibi, Sokrates kendisine karşı yapılan suçlamaları kabul etmemiş, kendisini savunmuş, ancak yine de ceza almaktan kutulamamıştır. Kendisine önerilen sürgün cezasını kabul etmediği için de ölümle cezalandırılmıştır. Bunun üzerine arkadaşı Kriton, Sokrates'i kaçması konusunda ikna etmeye çalışmış ve onun kaçması için de gerekli herkesin yardımının bir şekilde ayarlanacağını "Bu konuda için rahat olsun; seni buradan çıkartmak ve canını kurtarmak için çok para istenmiyor. Hem muhbirlerin ucuza satın alınacağını, ağızlarını kapamak için fazla para gerekmediğini sen de bilmiyor musun?" diyerek belirtmiştir (Platon, 2016).

Diyaloğun başında, rüşvet karşılığı veya rüşvet almadan sadece Sokrates'in suçsuzluğuna inandığı için onun kaçmasına yardım edecek kişilerin varlığı günümüzde de karşılaşılabilecek bir olay olarak algılanabilir. Bu açıdan karşılaşılan suçlamalar karşısında suçsuz olduğuna inanılan bir kişinin hem yapması gerekenler hem de o kişinin tanıdıklarının teşebbüsleri sorgulanmaya açıktır. Burada tartışmaya açık olan suçlamalar açık bir şekilde kanıtlanabilen cinayet, hırsızlık gibi suçlar değildir kuşkusuz. Bahsedilen suçlamalar kişilerin ifade özgürlüğüne karşı ortaya atılan ve hem içeriği hem de etkileri yorumlamaya bağlı olarak değişiklik gösterebilen suçlamalardır.

Sokrates'in karşılaştığı suçlamalar günümüzde hem yasalar hem de toplumların herhangi bir yasaya bağlı kalmaksızın refleks olarak ortaya koyabileceği suçlamalardır. Özünde karar verme yetkisindeki (hukuki açıdan) kişiler ve toplumsal baskı oluşturabilecek (toplumsal açıdan etkin) kişilerin suçlamalarını ele almakta fayda vardır. Toplumsal baskı çoğunluğa bağlı olarak da suçlamaya dönüşebilmektedir. O halde varsayılan bir suçlama biçimiyle karşılaşıldığında ortaya konması gereken davranış biçimi hukuka bağlı suçlamalar ile toplumsal inanca bağlı suçlamalara göre değişiklik gösterecektir. Ayrıca suçlanan kişi ile suçlanan kişinin en yakınındaki kişilerin davranışları ayrıca ele alınmalıdır.

Toplumsal baskı unsurunun bu diyalogda ortaya çıkışı Sokrates'in tutuklanmasından sonradır. Çünkü tutuklanıncaya kadar Sokrates, toplum tarafından saygı duyulan birisidir. O halde toplumun saygı duyduğu bir kişi olan Sokrates'in toplumun yöneticisi konumundaki birkaç kişiye bağlı olarak yasaların yanlış bir biçimde uygulanması ve sonra da toplumun geneli için yasa uygulayıcılar ile değil yasalar ile karşı karşıya bırakılması söz konusudur.

Kriton'un Sokrates'i ikna çabaları toplumsal bir davranış gibi basittir ve Sokrates için hem yetersiz hem de onun erdem anlayışına uzaktır. Örneğin bu çabaların bir bölümü diyalogda Sokrates'in çocuklarına dayandırılır. Kriton bunu "bence çocuklarını kusursuz bir şekilde yetiştirip eğitebileceğin halde, bundan kaçınıp vazgeçmek ve eğitimlerini rastlantıya bırakmakla, onlara da kötülük etmekte. Yetimleri genellikle bekleyen felaketlere uğrayacaklar" diyerek ifade eder (Platon, 2016). Aslında bu düşünce tarzı genel olarak hem toplumun hem de karşılaşılan suçlamalardan dolayı kaçmayı tercih eden kişilerin temel dayanaklarını oluşturur. Bu şekilde suçlanan kişi, kaçmasına genel geçer bir haklılık payı çıkartır. Kaçan ve yardımda bulunan kişinin vicdanı toplumsal bir vicdan gibi işletilir ve çoğunluğun niceliksel durumu nitelik olarak bir değere dönüştürülür.

Sokrates toplumsal olanı reddeder. Kriton'un toplumsal düşünceyi temele alarak Sokrates'i ikna etmesi olanaksızdır. Sokrates, "Öyleyse sevgili Kriton, çoğunluk bizim için ne düşünecek diye kendimizi bu kadar sıkıntıya sokmamak; doğru ve yanlış üstüne usta olan adamın, tek yargıcının diyeceğini önemsemek gerekir. Bu yüzden sen söze girerken çoğunluğun doğru, iyi, güzel ve bunların karşıtları üstüne fikrini önemsememiz gerektiğini söylemekle yanlış başladın tartışmaya." diyerek düşüncesini açıklar (Platon, 2016). O'na

göre, şartlar ne olursa olsun kişi doğru olanı yapmalı ve konusunda ustalaşmış kişilerin sözüne değer vermelidir.

Sokrates için yasalar ve yaşadığı şehir olan Atina kutsaldır. Hatta kendisini Sokrates olarak var eden şey yasalar ve doğup büyüdüğü şehirdir. Neredeyse tüm hayatını bu şehirde geçirmiştir. Kendisine sunulan sürgün cezasını kabul etmemişken kaçmayı tercih etmesi değersiz ve erdemden yoksun bir davranıştır. Sokrates'e göre, toplumun geneli rastlantısal bir şekilde yaşar ve bilinçli bir şekilde iyilik veya kötülük edemez. Bu yüzden toplumsal zorlamalara benzer tavırlarla karşılık verilmemesi gerektiğine inanır. Yasalara karşı, kişilerin davranışlarının aynı mantık ile ele alınamayacağını "Ne yani! Seninle baban ve efendin (eğer bir efendin varsa) arasında eşitlik yokken; onun sana yaptığını sen de ona yapmak, küfüre küfür, yumruğa yumruk ya da buna benzer bir şeyle karşılık vermek hakkına sahip değilken, yurduna ve yasalarına karşı bu hakka sahip mi olacaksın?" biçiminde ifade eder (Platon, 2016). Başka şehirlerde toplumsal düşünce açısından bir yasa bozucu olarak karşılaşacağını düşünür. Bu durumda kendisini daha iyi bir yaşantının beklemeyeceğinin farkındadır.

Sokrates, kişi olarak da yasaları değil yasaları uygulayıcıları suçladığı için kaçmasının kendisi açısından hiçbir haklı gerekçesinin olmadığını farkındadır. Kaçmakla yasaları uygulayanlara karşı değil, asıl yasalara karşı büyük bir suç işlemiş olacağını düşünür ve yasaların kutsallığına leke sürmüş olacağına inanır. Kaçması durumunda, karşılaşacağı suçlamaların toplumsal düşünce yapısına daha çok zarar vereceğini bilerek hareket eder. Yasalara olan itaatin yalnızca ahlaki temellerine inmekle kalmaz, hukuka karşı gerçekleşebilecek olan itaatsizliğin pratik zorlukları üzerinde de durur.

Diyalog genel olarak toplumsal algılar, yorumlamalar ve düşüncenin genelliği sonucu ortaya çıkan her türlü baskı ve beklentinin çokluğu karşısında suçlanan bireyin korkmadan, aklının sesiyle hareket ederek doğru bildiği ve inandığı yoldan sapmaması gerektiği sonucuna varmaktadır. Hatta Sokrates, ölümüyle birlikte çocuklarının yaşayacağı zorlukları bile toplumsal olgular olarak ele alır ve yine de o güne kadar savunduğu düşünceleri atamayacağını, sağlıklı bir bedenle yaşanamayacağı gibi sağlıklı düşünen bir ruhla da yaşanamayacağını gerçeğine vurgu yapar.

O halde, haksız yere yasalarla suçlanan bir kişinin kaçmaması, hakkını araması ve en sonunda da ucunda ölüm bile olsa hukukun üstünlüğüne zarar verecek davranışlardan kaçınacak biçimde davranması beklenmelidir. Sorunun asıl kaynağı yasa uygulayıcılarıdır ve yasalara karşı gelerek yapılacak bir savunmanın erdemli bir davranış biçimi olduğu düşünülemez.

Bu noktada bilincin nasıl davrandığını açmaya çalışacak olursak, matematikte kullanılan *kuvvet kümesi* kavramından yardım alınabilir. Şöyle ki;

n elemanlı bir küme olan A kümesi,

$$A = \{A_1, A_2, \dots, A_n\}$$

olarak verilsin. Bu durumda A kümesinin tüm alt kümelerini kapsayan küme A'nın kuvvet kümesi olur ve P(A) olarak gösterilir. Konumuzla alakalı olarak, en büyük ve diğer tüm alt kümeleri kapsayan küme olarak P(A) kümesi, bilincin ahlak ve hukuk arasında yaşadığı gerilimde kendisini ait hissettiği en büyük kümeyi temsil eder. Bu da evren, doğa, dünya, yasalarına uymak zorunda olunan bir ülke, aile, yakın çevre vb. olabilir. Dolayısıyla bilincin deneyimlediği her bir bilinç, olgusal ve etik değerler, aile, yakın çevre, içinde yaşanılan mahalle, şehir, ülke, kıta, dünya da bu kümenin birer alt kümesi olacaktır. Bilinç kendini ait hissettiği her bir alt kümeyi ayrı olarak ele alabileceği gibi birbiriyle kesişen veya biri diğerini kapsar bir biçimde de değerlendirebilir. Örneğin bilinç, A_1 'i $\{A_1, A_2\}$ 'nin bir alt kümesi olarak ele aldığı anda A_1 'e verilecek bir zararın $\{A_1, A_2\}$ 'ye zarar vereceğini

düşünebileceği gibi, diğer dış etkenlerin korumasında hiçbir zarar görmeyeceğini de düşünüyor olabilir. Bilgi, inanç, gelenek gibi yönlendirici kavramların varlığında aklını ne ölçüde kullandığına bağlı olarak birey bir karar verir ve haksızlığa uğrayan kişi ve yanındakiler bir durum sergilerler. Örneğin yasalar karşısında haksızlığa uğradığını düşünen bir kişi toplumun alt kümesi olarak kendisinin yapacağı bir yanlışın topluma ve böylece kendine ve yine toplumun- bireyin kendisini kapsayan- bir alt kümesi olan ailesine de zarar verebileceğini düşünebilir ya da düşünmez. Böylece bir eylemde bulunur.

Haksız yere yasalarla suçlanan bir kişiye yardımda bulunmak isteyen kişiler de yukarıda değinilen durumun varlığında, erdemli davranışa aykırı hareket etmemelidir. Bu kişilerin yapması gereken en önemli şey yasalara uygun bir şekilde yasa uygulayıcıların yanlış davranışlarını engellemek, karşı suçlamanın dayanaklarını hazırlayarak yapılan yanlış düzeltmenin ve hatta tüm bunların yasa karşısında hesabını da sormanın yasal temellerinin hazırlanması sağlamaktır. Bu yardımcıların ve onların yardımcılarının en büyük erdemlerden birisi olan cesareti, suçlanan kişinin yanında benzer bir biçimde yasalarla suçlanmayı ve ölümü bile göze alarak gösterebilmesi durumunda ise yapılan haksızlıktan dönülmesi mümkün gibi gözükmektedir. Böylece, bireysel tepkiler devamında toplumsal bir harekete dönüşebilecektir. Bu son kaçınılmazdır ve olası sonuçları göze alabilecek yasa uygulayıcıları yine de çıksa bile etkileri zamanla ortadan kalkacaktır.

Yasalar yerine toplumsal baskı ile birlikte haksız yere suçlanan bir kişinin durumu ise farklı bir açıdan ele alınmalıdır. Çünkü toplumsal ve haksız yere ortaya çıkan suçlamalar toplumun yasalarıyla gerçekleşmez. Böyle bir durumda toplum, yasalara rağmen davranır ve haksız yere suçlanan kişinin ikna etmesi gereken artık birkaç yasa uygulayıcısı dışında neredeyse karşısındaki tüm toplumdur. Suçlanan kişi, toplumu anlamak ve değiştirmek için yeterli bir güce sahip olamamıştır ki suçlanmakta ve dışlanmaktadır. Dolayısıyla, hem bu suçlamalara göğüs gerecek hem de topluma karşı tek savunma mekanizması olarak yasayı kullanacaktır. Yasaların toplumun düşüncesini uygulamalar ile değiştirmesi durumunda suçlamalar kendiliğinden zamanla ortadan kalkacak veya önemini yitirecektir. Yasalar toplumu hiçbir biçimde ikna edemez ise, bu kişinin yaşam alanı kısıtlanacak ve kendisine sıkıntı yaratan bu toplumu terk edecektir.

Yasalar yerine toplumsal baskı ile birlikte suçlanan bir kişiye yardımda bulunmak isteyen kişilerin ise iki yolu vardır. Birinci yol; suçlanan kişinin yanında yer aldıklarını gerek yasalar önünde gerekse toplumun karşısında göstermek ve yalnız olmadığını her zaman karşısındaki topluma hissettirmektir. İkinci yol ise; o kişiyi güvenli bir şekilde o toplumdan uzaklaştırmanın ve yeni bir çevreye alışma sürecini kolaylaştırmanın yollarını sağlamaktır. Bu uzaklaşmanın ve alışma sürecinin içinde tüm yardımcıların birlikte yer alması beklenir, bu durumda yeni bir toplumsal hareket başlatılmış olacak ve başka bir yerde de olsa erdemli bir şekilde yaşamanın olanağı devam edecektir.

Günümüzde Kriton'un anlayışına paralel hareket edenler hala vardır ve çoğunluktadır. Bu çoğunluk bu türden suçlamalar karşısında ya kaçmayı ya da arkadaşının kaçmasını sağlayacak yolları düşünürler. Bu kişiler genel olarak pratik yaşamlarındaki olası değişikliklere karşı bir tür savunma içgüdüleriyle hareket ederler. Bu durumda, çoğunluğun olası düşüncelerinin kendilerindekiyle örtüşmesi kaçınılmazdır. Çünkü kendileri, hem toplumun düşünceleriyle hareket ederler hem de toplumun düşüncesini oluştururlar. Kendi fikirleri yoktur ve bir bakıma toplumun ağzıyla konuşurlar. Bu sebeple, birkaç art niyetli yasa uygulayıcısı tüm toplumu susturur ve geri dönüşü zor olan toplumsal bozulmalara neden olur. Bu türden bozulmaların düzeltilmesi daha da uzun sürelerle ihtiyaç duyar. Ta ki tüm toplumun bir bütün olarak dayanışmasını gerektirecek bir felaketle karşılaşmaya kadar.

Bilgelik, cesaret, adalet gibi erdemlerin gelecek kuşaklara aktarılması olasılığı ve inancı haksız suçlamalarla karşılaşmış olan kişilerin ve dostlarının davranışlarını yönlendirir. Kriton diyalogunda bu türden bir yönlendirme var gibidir. Sokrates'in ölümü seçerek erdemli bir davranışta bulunduğu olan inancı daha önceki yaşantısının genelinde yapmış olduklarının çokluğuna olan inanç ve topluma kazandırdıklarının yasa koyucular karşısında etkisizliği ile pratik bir sonuca kavuşmuştur. Sokrates, kaçması veya sürgünü kabul etmesi durumunda toplumun anlayışında yapacak olduğu tahribatı hesaplamış olmalıdır. Bu arada Sokrates'in bu suçlamalarla ileri yaşlarda karşılaştığı unutulmamalıdır. 70 yaşında ölüm cezasıyla karşılaşmış olan Sokrates'in en yakınındaki kişi olan Platon'un ise o zaman 28 yaşında olduğunu ve kendini öne atmadan bu diyalogları gelecek kuşaklara aktarmayı seçmiş olması, mücadelesini verdikleri ve kurdukları felsefenin gelecek kuşaklara aktarılması meselesiyle ilişkilendirilebilir.

Sonuç olarak, erdemli bir yaşama çabası içerisinde yer alan kişilerin gerek kendilerine gerekse de arkadaşlarına karşı yapılan haksız suçlamalar karşısında göstermesi gereken en önemli ve erdeme uygun davranış biçimi, yasalara uygun bir biçimde ama birlikte hareket etmektir. Erdemli bir davranış sergileyerek, cesaretle ve akla dayalı bir biçimde ortaya konacak olan bu olası birlikteliğin önünde, haksızlık yapan ve temelinde etik değerlerden yoksun hiçbir güç duramayacaktır. Yasaların yanlış veya eksik olduğu düşüncesi varsa da bu durum, yasalarla karşı karşıya gelmeden önce çözümlenmelidir. Yasalarda sorun olduğunu düşünen erdemli bir kişi, doğal olarak o yasalara bağlı hareket edemez ve yasalardaki eksiklikleri gidermenin yasal yollarına başvurur. Bu sorunu, diğer erdem sahibi kişilerle birlikte çözümlenmesini yollarını arar. Eğer erdem sahibi kişiler yeterince varsa, yasalar yeniden düzenlenir. Eğer yanlış veya eksik olduğunu düşündüğü mevcut yasalar karşısında kişi tek başına ise elinden gelen tek şey toplumu değiştirmeye çalışmak olacaktır. Çünkü gücü hazırdaki yasaları değiştirmeye yetmez. Bu durumda mücadelesini vereceği en büyük şey eksik ve yanlış düzenlenmiş bir yasa karşısında tek başına da olsa bu yasaların ortaya konmasına göz yummuş bir korkaklar sürüsünü uyandırmaya çalışmak olacaktır. Kişilerin vicdanlarını harekete geçirmek tüm bu eylemlerin başarılı olması için şarttır. Unutulmamalıdır ki, "vicdanın öznelarası bir karakteristiği vardır. Bu yüzden bilgi ve bilincin vicdanda köklü bir yeri bulunmaktadır. Öznelarası bir yerinin bulunması, akli ilkeleri izlemek gibi bir iç-zorunlulukla kendini belirlemiş olmasındandır. Vicedanda bu yüzden, denetimsiz duygular değil, akliliğin gereklerine uygun ussal tutumlar bulunur." (Filiz, 2014). Böylece, vicdanının sesini dinleyen bireyler doğru olanı ortaya koymada daha kararlı bir biçimde davranacaktır.

Suçsuz olan bir kişiyi savunmak ve böylelikle onun yanında yer almak ise, dostluk kavramının belirsizliği ve sorgulanmalarıyla birlikte ele alınmamalıdır. Bu bir erdem meselesidir dostluk meselesi değil. Erdem sahibi kişi, dostu olmayan ve hatta tanımadığı kişilerin karşılaştığı haksız durumlarda da o kişiyle birlikte haksızlığa karşı mücadele etmelidir. Böyle bir durumda tartışılması gereken bir mesele ortaya çıkar. İnsan ve hatta toplum bu mücadelenin neresinde yer almalıdır? Temel olarak mücadele iki temele dayanmaktadır. Birincisi, toplumun erdemli yapısının koruyucuları olarak doğrudan toplumun haksız suçlamaya maruz bırakılan kişinin yanında vücut olarak yer alarak mücadelesidir. İkincisi ise, toplumsal pratik desteğin başarısız olma ihtimalini de gözetererek hem yaşananların aktarılması hem de üretecek olduğu değerler ile topluma inandığı bir yolla erdemler açısından katkıda bulunma potansiyeli taşıyanları kapsayan toplum mücadelesidir. Her toplum bu mücadeleler sayede öğrenecektir aklını kullanmayı, erdemli yaşamayı, erdemine sahip çıkmayı. İnsanlık için, insana rağmen.

Ahlak ile hukuk arasındaki gerilim temelinde bir ahlak meselesi gibi durmaktadır. Çünkü, "Ahlakın alanı hukukun alanından daha geniştir. Her hukuki olan, aynı zamanda ahlakidir; ancak her ahlaki olan aynı zamanda hukuki olmayabilir, olamaz da." (Filiz, 2014). Böylece

karşılaşılan her türlü haksızlık o toplumun ahlak yapısını da ortaya koyarken, ortadan kaldırılması ise bireylerin ve nihayetinde de toplumun etik açıdan bu durumun üzerine gidebilmesini gerektirmektedir. Her türlü dini, siyasi ve geleneklere bağlı olarak ortaya konan onca yönlendirmeye rağmen tek tek insanların kurnazlığının, bencilliğinin, vicdansızlığının yanında tek tek ülkelerin askeri ve ekonomik savaşlarının basite indirgenemeyecek nedenleri de ayrı bir makale konusudur.

KAYNAKLAR

Platon. (2016). *Diyaloglar-Kriton*, Çev. Tanju Gökçöl, Remzi Kitabevi, İstanbul.
Filiz Ş. (2014). *Ahlakın Akli ve İnsani Temelleri*, Say Yayınları, İstanbul.

Küreselleşme Sonucu Halk Mimarisini Koruma Sorunları: Eskişehir Odunpazarı Örneği

Elif Merve Yılmaz^{1,*}, Arife Deniz Oktaç Beycan¹

¹ Selçuk Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Konya, Türkiye

*elifmerveyilmaz91@hotmail.com

ÖZET

Bir yandan mimarlık araştırmaları açısından dikkat çekici bulunmaması, bir yandan da koruma bilincinin olmaması nedeniyle zengin kültürel birikimimiz ne yazık ki yok olma sürecine girmiştir. Halk mimarisini anlamamızı sağlayacak ve kültürümüzü içinde barındıran birçok alan günümüzde kentsel çöküntü bölgeleri olarak görülmekte ve yıkılmaktadır. Bu durumun küreselleşme ve mekan beklentilerinin değişmesiyle yakından ilişkisi vardır. Küreselleşme ile birlikte nerdeyse hayatın her alanında görülen değişiklikler mimariyi de etkileyerek hızlı yapılaşmayı, farklı mekan türlerinin ortaya çıkmasını ve vernaküler mimarinin korunmasının zorluklarını arttırmıştır. Bu çalışmada ise, Eskişehir'in geleneksel konut dokusunu içinde barındıran Odunpazarı bölgesinden iki konut örneği seçilerek küreselleşme etkisinde fiziksel değişimleri incelenmiştir. Plan ve görünüşlerinde meydana gelen değişikliklerin nedenleri araştırılmış ve kültür farklılaşması sonucu olduğu belirlenmiştir. Ayrıca bölgede yapılan tadilatların yapıları orjinalinden uzaklaştırdığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Halk Mimarisi, Koruma Sorunları, Odunpazarı Evleri.

Conservation Problems of Folk Architecture As a Result of Globalization: The Case of Eskişehir Odunpazarı

ABSTRACT

Our rich cultural heritage is unfortunately in the process of extinction, due to the lack of consciousness of conservation and be unattractive in the context of architectural researches, Many areas that will provide our understanding of the folk architecture and contain our culture in today are destroyed and seen as urban slums. This situation is closely related to the changes in space expectations and globalization. Along with globalization, changes in almost every aspect of life have also affected the architecture and have increased the difficulty of rapid building, the emergence of different types of spaces and the preservation of the vernacular architecture. In this study, two housing samples were selected from the Odunpazarı region which in Eskişehir's traditional housing texture and examined the physical changes in the effect of globalization. The causes of changes in plans and facades were researched and determined to be the result of cultural differentiation. Moreover, it is observed that the renovations made in the region have been disturbed from the original ones.

Keywords: Globalization, Folk Architecture, Conservation Problems, Odunpazarı Houses

GİRİŞ

Günümüzdeki hızlı toplumsal değişim, kültürler arasında yoğun bir etkileşim oluşturmaktadır. Küresel gücün batı çıkışlı olması sebebiyle kültürel etkinin batı yönünde homojenleştiği tartışmaları yoğun bir biçimde devam etmektedir. (İçli, 2001) Kültürün homojenleşmesi, beraberinde birçok sonucu getirmiş, hayatın tüm alanlarında etkileri görülmüştür. Dünyanın her yerinde aynı markalar, aynı tarzlar ve aynı durumlar görülmektedir.

Küreselleşme, kavram olarak dünyanın sıkışması ve tek bir yer olarak algılanma bilincinin artışı olarak tanımlanmaktadır. Çok boyutlu hızlı değişebilen küresel yapı sosyal bilim alanında yeni teorik arayışları gündeme getirmiştir. (Aslanoğlu, 1998) Küreselleşme konusunda tanım birliği bulunmazken farklı toplum ya da siyasi görüşe sahip insanların küreselleşmeyi evrenselleşme, liberalizasyon, batılılaşma, modernizasyon ile eş anlamlı gördüğü söylenebilir. Dünyanın tek mekan olarak algılanmasının anlamı yerelliğin tamamen yok olma sürecine girmesi demektir. Artık yere özgü mekanlar yok olmaya başlamış, yerel olan her şey koruma problemleriyle yüz yüze gelmiştir.

KÜRESELLEŞME VE HALK MİMARİSİ

Küreselleşme; iletişim araçların gelişmesi ile birlikte teknolojinin hayatımızın her alanına girmesi, ulaşım araçların hızlanması ve bunların etkili kullanımı ile uzakların yakın olması, dünya üzerinde yaşayan farklı toplumlardaki bireylerin etkileşmesi diyebiliriz.

Genel bir kavram olarak incelenen küreselleşme içinde geçen bütün süreçler mimariyi de etkilemiştir. Mimarlıktaki küreselleşme; mimarlığın yerellikten çıkarak; coğrafya, kültür tanımayarak, ortak bir mimariye yol alma serüvenidir. Elbette ki bu serüvende birçok karşıt görüş savunulmuş, birçok parçalanma yaşanmıştır. Ama sonuçta dünyanın dört bir köşesinde, aynı malzemeler kullanılarak, benzer şekillerde, hatta aynı mimarların eserleri boy göstermiştir. (Erbay, 2007)

Mimarinin küreselleşme sürecine özel olarak bakılacak olursa, bütün küreselleşme etkenlerinin yanı sıra 20. yüzyıl boyunca mimarların ve düşünce adamlarının ürettiği manifestolar, mimari kongreler, uluslararası yarışmalar, fuarlar mimarinin “uluslararasılaşma”sına katkıda bulunmuştur. Buluşların ve icatların ardı ardına gelmesiyle bilim keşfedilmiş, Avrupa’da Rönesans ve Reform hareketleriyle başlayan dönüşüm Aydınlanma Çağı ve Sanayi Devrimi’ne zemin hazırlamıştır. Yeni malzemeler ve yeni yapım teknikleri, çağın önde gelen mimarları tarafından kullanılarak, tüm dünyada da yaygınlaşmaya başlamıştır.

İnsanlar birdenbire başta Amerika olmak üzere, Batı’daki yaşam tarzını görmüş, kıt kanaat geçinmek ve azla yetinmek üstüne inşa edilmiş hayat felsefesinin artık geçerli olmadığını farkına varmışlardır (Bali, 2007; İlgen, 2009). Teknolojinin hızlı ilerleyişi, kentlerin markalaşma politikaları, küresel etkileşimler ile birlikte hızlı yapılaşmayı beraberinde getirmiş, kentler de modernizmin getirdiği yeniliklere ayak uydurmak için sürekli bir dönüşüm içine girmiştir.

Küresel kentler, küresel ölçekte gerçekleşen ekonomik yeniden yapılanmayı, istihdam yapısını ve nüfus ve sınıf oluşum düzeylerinde bunlara bağlı olarak ortaya çıkan değişimleri birebir yansıtmaktadırlar. Bu kentler, küresel aktörlere (bunlar ister üretici, ister tüketici olsunlar) bilgi ve zevkler üzerinde kontrol, simgesel statü göstergelerinin yayılması ve finansal kaynakların akışı türünden hizmetler sunmaktadır. (Keyder, 2000)

Halihazırda Türkiye’nin mimarlık ortamında, sosyal dokuda olduğu gibi, ikili bir yapıdan söz etmek olasıdır:

- Gelenekseli koruyan, postmodernizmin kolaycılığını devam ettiren kitch yapılar,
- Uluslararası örneklerin küresel akışların etkisiyle Türkiye’ye yansması sonucu oluşan yapılar. (Görgülü ve Kaymaz Koca, 2009)

Türkiye’de geleneksel Türk evi planlaması sona ermiş, apartmanlaşma ile birlikte konut planlarında büyük değişiklikler olmuştur. Alçak katlı konutların yerini çok katlı bloklar almış, köyden kente göçün çoğalmasıyla da birlikte geleneksel mimari önemi giderek kaybetmiştir. Korunan ve tescillenen konut bölgelerinde de artık modern konutlara dair izler görülmektedir.

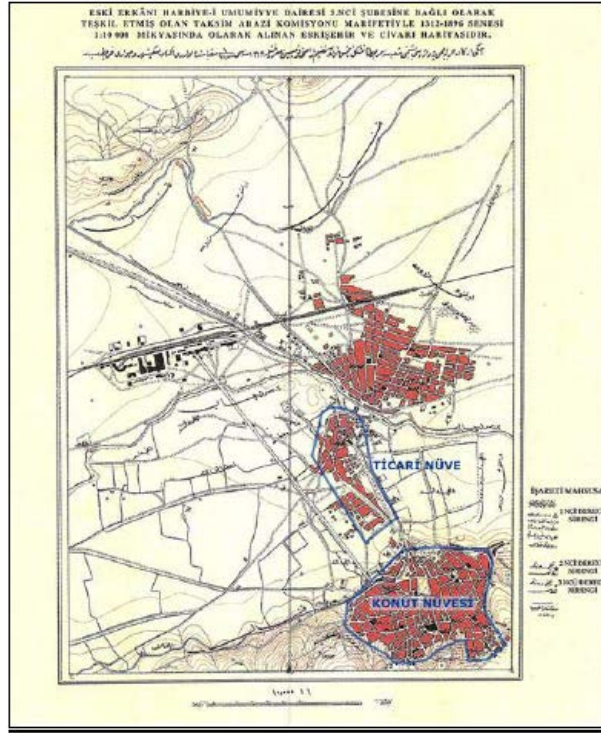
Tablo 1. Geleneksel Türk evi ve modern konutun yapı elemanları açısından karşılaştırılması

	Geleneksel Türk Evi	Modern Konut
Taşıyıcı sistem	Kerpiç, taş, ahşap yığma	Betonarme
Duvar	Sıva	Duvar kağıdı, saten boya
Tavan	Sıva	Asma tavan, kartonpiyer
Kapı	Ahşap	Pvc, modern ahşap
Pencere	Ahşap doğrama	Pvc, alüminyum doğrama
Cephe	Boya	Cephe kaplaması
Isınma	Soba	Kalorifer

Odunpazarı Evleri

Eskişehir Türkiye’nin iç Anadolu bölgesinde yer alan, memur kenti, öğrenci kenti olarak bilinen ve içerisinden Porsuk çayının geçmesi sebebiyle farklı bir atmosfere sahip olan bir kenttir. Eskişehir kentinin tarihsel sürecine baktığımızda ilk nüvenin, kentin ana nüvesi olan, güneydeki yamaçta konumlanmış konutların yer aldığı konut yerleşim merkezi olan, Odunpazarı Bölgesi olduğunu görmekteyiz. Kente farklı dönemlerde gelen gezginlerin, kentle ilgili verdikleri bilgiler de bu oluşumu desteklemektedir. Örneğin 1648 yılında şehre gelen Evliya Çelebi, seyahatnamesinde, kentin ikametgâh bölümünün güneydeki tepenin yamaçlarında olduğunu söyleyerek, bugünkü Odunpazarı yerleşimini tariflemektedir. (Ertin, 1994).

Kentin ilk planı 1896’da Türkiye’nin ilk modern kent planı olarak yapılmıştır. 1896 planında konut nüvesi ve ticari nüve açıkça görülmektedir. Porsuk çayında meydana gelen taşmalardan dolayı konut nüvesi kentin güneyinde ve Porsuk Çayı’na uzak planlanmıştır. (Şekil 1)

Şekil 1. 1896'da çizilen Eskişehir haritası

Yerleşimde 1971 yılında, Odunpazarı'nın ortasından geçecek şekilde Şeyh Şahabettin Caddesi açılmıştır. Bu cadde biçimsel olarak dar sokakların tersine, geniş bir ulaşım aksıdır (Olçay Uçkan ve Uçkan, 2004). Odunpazarı geleneksel sokaklarının yarı-özel mekan özelliği, yerleşimde sonradan açılmış bu caddede, bugünkü Kemal Zeytinoğlu Caddesi'nde, görülmez. Geleneksel sokaklarda görülen yaya sirkülasyon yoğunluğu, bu yol üzerinde yerini araç sirkülasyonuna bırakır. Bu kullanımda, civarındaki konutların ticari birimlere dönüşmesinin etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca aks üzerindeki konutların nerdeyse hepsi restorasyon çalışmalarıyla ticari ve konaklama birimlerine dönüştürülmüştür. Bu da yine küreselleşmenin bir etkisi olarak ortaya çıkmaktadır. Tescilli olan Odunpazarı bölgesinde, zamanla turistik beklentilerin oluşması sebebiyle ticaret ve konaklama birimlerine talep oluşmuştur.

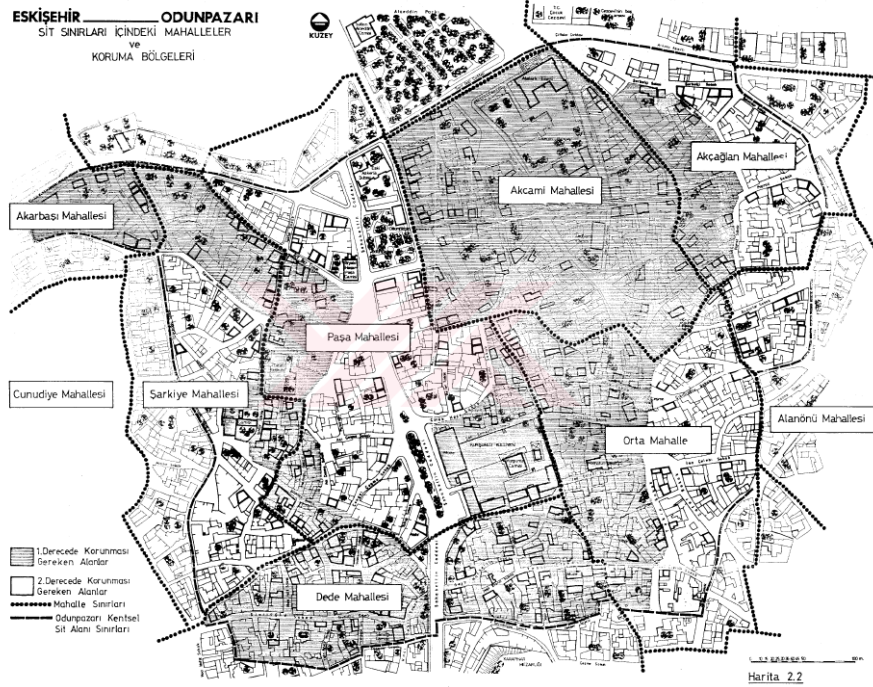
Şekil 2. Odunpazarı Yerleşiminin Haritadaki Konumu (Google Maps)

Türk evinde, günlük hizmet eylemleri dışındaki yaşamın üst katlarda yer aldığı bilinen bir olgudur. Odunpazarı geleneksel konutlarının zemin katları da Türk evlerindeki zemin kat kullanımı doğrultusunda biçimlenmiş ve depo, ahır, arabalık, samanlık, taşlık, mutfak, çamaşırlık gibi servis hacimleri yerleştirilebilecek şekilde planlanmışlardır. Sokağa bakan cephelerin olabildiğince kapalı tutulduğu, içe yönelmiş mekanlarda ise avlu ya da bahçe ile organik bir bütünleşme sağlandığı görülmektedir. (Şekil 3) Fakat zamanın getirdiği beklentiler ve kullanıcıların jenerasyonunun değişmesi, geleneksel konut mekanlarında da değişikliklere sebep olmuştur. Yüz yıl önce yaşayan kullanıcılar konutlarında ihtiyaçlarını karşılayabilecek durumdayken günümüzde farklı mekan beklentileri halk mimarisi (vernaküler mimari) koruma sorunlarını ortaya çıkarmıştır. Odunpazarı evleri tescilli olması nedeniyle müdahale edilemez bir alanken Türkiye’de birçok alan kentsel dönüşüm adı altında yıkılarak yeniden yapılaşmıştır.

Konutların ilk inşa edildiği zamanlardaki giriş katları, günümüzde yolların yükselmesinden dolayı ışık almayan mekanlar haline gelmiştir ve depo olarak kullanılmaktadır.

Şekil 3. Odunpazarı geleneksel sokak dokusundan örnekler

Şekil 4. Odunpazarı Sit Sınırları içindeki mahalleler ve koruma bölgeleri (Sönmez, 1983)

ALAN ÇALIŞMASI

Alan çalışmasında Eskişehir’de bulunan geleneksel konut mimarisini içinde barındıran Odunpazarı Akcami Mahallesi’nden iki konut seçilerek değişiklikler analiz edilmiştir. (Şekil 5) İçerisinde yaşayanlarla görüşülerek bilgi alınmış, konutları ne zamandır ve ne şartlarda kullandıkları öğrenilmiştir.

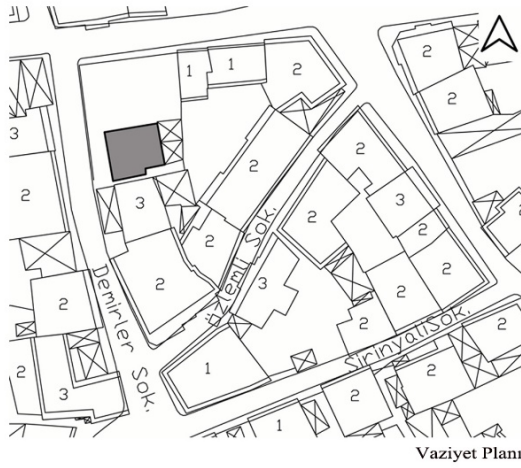

Şekil 5. İncelenen evlerin haritadaki konumu

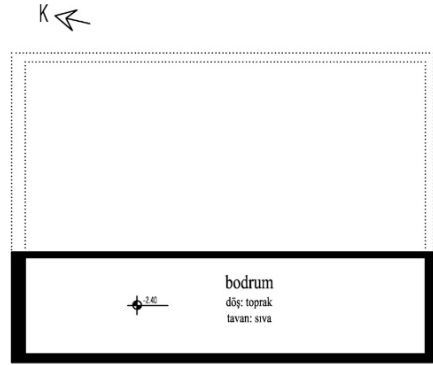
1 Numaralı Ev

Tuğla kaplamalı olan ev, cephesi ile dikkat çekmektedir. Odunpazarı’nda bulunan diğer konutlardan farklı olan ve estetik amaçla cephe kaplaması yapılan konut içerisinde de bazı değişiklikler mevcuttur. Tapuda ahşap avlulu ev olarak geçtiğini belirten ev sahipleri 1998’den beri bu konutta ikamet etmektedir. Evi satın aldıklarında planının aynı olduğunu fakat cepheyi 2002 yılında kaplattıklarını belirtmişlerdir.

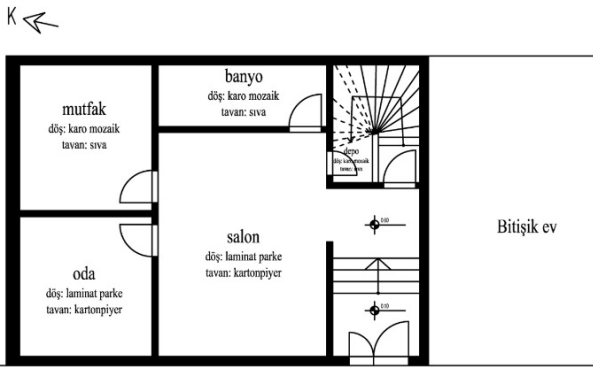
Akcami Mahallesi Demirler Sokak No: 9

Vaziyet Planı

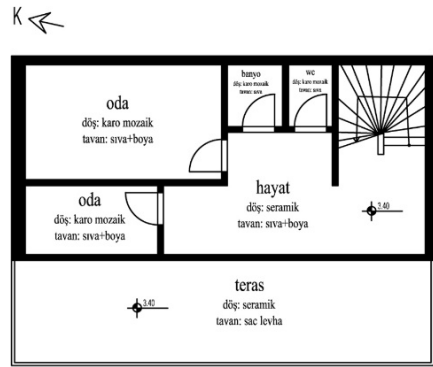

Bodrum Kat Planı

Demirler Sokak

Zemin Kat Planı

1.Kat Planı

odaların depolama amaçlı kullanımı

merdiven altı boşluğun depo olarak kullanımı

pvc doğramalar, panjurlar ve tuğla cephe kaplaması

ağaç kapı doğramaları

Şekil 6. 1 nolu evin plan taslakları ve analizleri

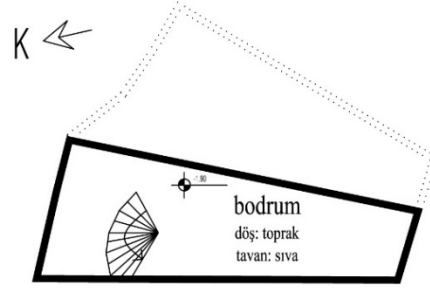
2 Numaralı Ev

Köşe parselde tek başına kalmış olmasıyla dikkat çeken ev, dış görünüşüyle tam bir Türk evini yansıtmaktadır. Ev sahipleri 25 yıldır bu konutta ikamet ettiklerini ve yapının tescilli olduğunu belirtmişlerdir. Hala sobayla ısınan kullanıcılar evin içinde tadilat yaptırmış, modern konut tasarımına sahip olmasını istemişlerdir.

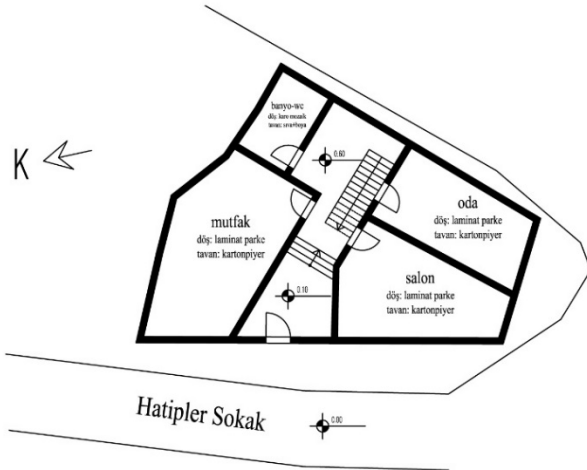
Akcami Mahallesi Hatipler Sokak No:41

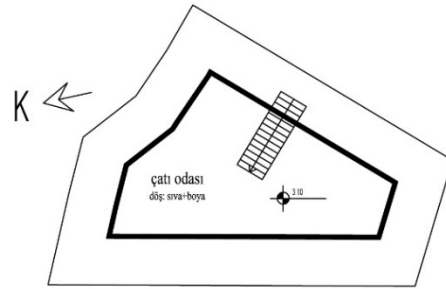
Vaziyet Planı

Bodrum Kat Planı

Zemin Kat Planı

Çatı Kat Planı

sobayla ısınma

banyoda duşakabin kullanımı

konutun cepheleri

bodrumun depo amaçlı kullanımı

Şekil 7. 2 nolu evin plan taslakları ve analizleri

ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma sonucunda elde edilen veriler ve toplanan bilgiler sonucunda iki evde de küreselleşme etkisinde kültür değişikliğine bağlı olarak geleneksel konutlar aslından uzaklaşmıştır. 1 nolu evde görülen cephe kaplaması geleneksel sokak dokusunda göze çarpmaktadır. (Şekil 8) Evin içindeki kapılar orijinalindeki gibi ahşap olmasına rağmen pencereler ahşap görümlü pvc ile değiştirilmiştir. Ayrıca yapının eskiden ön ve arka bahçesi olduğu ve yola sıfır olmadığı görülmektedir. Depolama alanlarının yine bulunduğu, üst katta da kışlık yiyeceklerin ve meyvelerin depolandığı gözlemlenmiştir. Ayrıca evin içinde ısınma artık doğalgazla sağlandığından doğalgaz boruları ve kaloriferler eklenmiştir. (Şekil 9)

Şekil 8. 1 numaralı evin sokak görünüşü

Şekil 9. Doğalgazla ısınmanın gelmesi

Tescilli bina olmasından dolayı dış cephesinde hiçbir değişikliğe izin verilmediğini belirten 2 numaralı evin sahipleri birkaç ay önce evin içinde tadilat yaptırdıklarını dile getirmişlerdir. Dışardan bakıldığında geleneksel sokak dokusunu bozmayan bir konut olmasına rağmen kullanıcısının ihtiyaçlarına göre yeniden şekillenmiş, tavanlarına kartonpiyer uygulaması yapılmış, zemin laminat parkeyle döşenmiş ve kapılar yeni kapılarla değiştirilmiştir. (Şekil 10) Bitişindeki geleneksel konutlar ne yazık ki yıkılmış, izleri hala belli olmaktadır. Konuta kat çıkılması yasak olduğundan çatı arasında da bir oda oluşturan kullanıcılar evin içine merdiven eklemişlerdir.

Şekil 10. Yenilenen kapılar ve kartonpiyer uygulaması

SONUÇ

Küreselleşme anlam olarak yerelleşmenin tam zıttı olarak karşımıza çıktığından, ‘yere özgü’ özellikleri yok etmektedir. Geleneksel Türk evinde olan ve tarihimizi, kültürümüzü anlamamızı sağlayan mekanlar ve mekan nitelikleri günümüzdeki konutlarda görmemiz neredeyse mümkün değildir. Yerellik yok olmuş, dünyanın her yerinde görülen malzemeler ve plan düzenlemeleri Türkiye’de hatta Eskişehir Odunpazarı’nda da görülmeye başlanmıştır.

Son yıllarda köyden kente göçler artmıştır. Köyde yaşayanlar geleneksel evlerini terk ederek apartmanlara yerleşmekte, beton evler yapma yoluna gitmektedirler. Değişen toplumsal yapı, modernleşme isteği ve kentin cazibesi köy evlerini kullanım dışı bırakmıştır. İnsanların konutlarını bir prestij unsuru olarak görmesi de konuta verilen değeri arttırmış, kullanıcıların beklentilerini değiştirmiştir. Halk mimarisinin de köy evlerinden meydana geldiği düşüncesi hakimdir ve kent merkezlerinde yer alan vernaküler mimari tescillenmediği sürece korunamamaktadır.

Bu çalışmada Türkiye’nin korunabilen ve geleneksel özellikleri hala görebildiğimiz bir bölgesi olan Odunpazarı evlerinden iki tanesi incelenmiş, bu konutlarda da değişikliklerin kaçınılmaz olduğu tespit edilmiştir. Konuta verilen değer artmış, düşük gelirli kullanıcının da beklentileri değiştirdiğinden yapı elemanlarının aynı kalması da mümkün olmamıştır.

Tablo 2. Konutların yapı elemanlarında değişiklik durumu

	1 nolu ev	2 nolu ev
Kapılar	X	✓
Pencereler	✓	X
Banyo-Tuvalet	✓	✓
Döşeme	✓	✓
Tavan	✓	✓
Cephe	✓	X

- ✓ Değişiklik yapılmıştır.
X Değişiklik yapılmamıştır.

Yapılacak değişikliklerin sadece cephe düzeninde değil iç mekanda da yasaklanması halk mimarisini daha iyi anlamamızı ve kültürümüzü kaybetmememizi sağlayacaktır. Konutlar içinde kimsenin yaşayamayacağı durumda ise aslına uygun tadilatlarla yenilenmeli, koruma bilincini taşıyan kullanıcıların barınması için olanak verilmelidir.

*Bu çalışma Selçuk Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nde Yrd.Doç.Dr.Arife Deniz OKTAÇ BEYCAN tarafından yürütülen "Anadolu'da Halk Mimarisini Koruma Sorunları" doktora dersi kapsamında hazırlanmıştır.

KAYNAKLAR

- Aslanoğlu, R., (1998). Kent, Kimlik ve Küreselleşme, Asa Yayınları, Bursa, Sayfa: 140
- Bali, R., (2007). Tarz-ı Hayat'tan Life Style'a, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Erbay, M. (2007). Küreselleşme Etkisi Altında Türkiye Mimarlığı. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen bilimleri enstitüsü, Dok. Tezi, 6-10, Trabzon.
- Görgülü, T., Kaymaz Koca, S., (2009). Küresel Akışlar, İstanbul ve İstanbul'da Küresel Mimarlık, Megaron 2009;4(2):101-109
- İçli, G. (2001). Küreselleşme ve Kültür. C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt(25), 163-172.
- İlgen, S., (2009). Metalaşan Konut ve Çevresi: Kapalı Siteler, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen bilimleri enstitüsü, Master Tezi, İstanbul.
- Keyder, Ç., (2000), İstanbul, küresel ile yerel arasında, Metis Yayıncılık, İstanbul.
- Olçay Uçkan, Y., Uçkan E., (2004). Tarihi Kent Dokularının Korunması Ve Geleceğe Taşınmasında Bir Örnek Olarak Eskişehir Odunpazarı Kentsel Siti, I. Uluslararası Dünden Bugüne Eskişehir Sempozyumu, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yunussemre Kampüsü, Eskişehir.
- Sönmez, N. (1983). Eskişehir'de Odunpazarı Tarihi Yerleşiminin Fiziksel Gelişimi ve Geleneksel Konut Dokusunda Dizgisel Çözümler, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen bilimleri enstitüsü, Dok. Tezi, İstanbul.
- Yaylı, H., (2012). Küreselleşmenin Kentler Üzerine Etkisi: İstanbul Örneği, SÜ İİBF Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 331-355.

Belediyelerin Stratejik Planlarının Stratejik Planlama Kılavuzuna Uygunluk Açısından Karşılaştırmalı Analizi

Kaan GÜRBÜZ^{1,*}

¹TODAİE Yüksek Lisans Mezunu, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü

*kaangurbuz@dsi.gov.tr

ÖZET

1970’li ve 1980’li yıllarda yaşanan ekonomik çalkantılar, siyasi olaylar, küreselleşme gibi etkenlerden dolayı 1990’lı yıllardan itibaren refah devleti anlayışından yeni kamu yönetimi anlayışına geçilmeye başlanmıştır. Yeni kamu yönetimi anlayışı önce ABD’de daha sonra Avrupa ülkelerinde ve diğer ülkelerde yayılmış, Türkiye’de 2000’li yılların başından itibaren ön plana çıkmaya başlamıştır. Yeni Kamu Yönetimi anlayışının kamu kurumlarında yerleşmesi için atılan adımlar arasında olan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile stratejik planlama kavramı Türk kamu yönetiminde uygulanmaya başlanmıştır, ek olarak 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve 5393 sayılı Belediye Kanunu gereği nüfusu 50.000’in üzerinde belediyelere yerel seçimlerden sonra stratejik plan hazırlama yükümlülüğü getirilmiştir. Çalışma kapsamında, Kalkınma Bakanlığı’nın resmi internet sitesi www.sp.gov.tr adresinde yer alan stratejik planlar içerisinde 3 dönem stratejik plan hazırlayan 49 adet büyükşehir belediyesi, il belediyesi, ilçe belediyesi içinden yerel seçim dönemleri sonrası olan 2006 – 2009, 2010-2014, 2015-2019 dönemlerinde stratejik plan düzenleyen 8 adet belediye (Bursa, Diyarbakır, Kadıköy, Zeytinburnu, Maltepe, Altındağ, Çorlu, Amasya) seçilmiştir. Sekiz belediyeye ait 24 adet stratejik planın “Kamu İdareleri için Stratejik Planlama Kılavuzu”na uygun olarak hazırlanıp hazırlanmadığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu amaca ulaşmak için stratejik planlama sürecinin aşamalarını kapsayan 7 adet tablo oluşturulmuş, bu tablolara planlardan elde edilen veriler işlenmiş, daha sonra bu verilerin karşılaştırmalı analizi yapılmıştır. Çalışma sonunda ise stratejik planların dönemler geçtikçe güncellendiği, Kılavuz’a daha uygun hale getirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Belediyelerin dönemler geçtikçe ilk plandaki deneyimsizliklerini ve bilgi eksikliklerini azalttıkları ve stratejik planlarını Kılavuz’a daha uygun olarak hazırladıkları görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeni kamu yönetimi, Belediye, Stratejik plan, Stratejik planlama kılavuzu

TODAİE 2016-2017 akademik yılı basılmamış Prof. Dr. Neşe SONGÜR danışmanlığında bitirilen tezsiz yüksek lisans bitirme dönem projesinin sadeleştirilmiş halidir.

The Comparative Analysis for Conformity of Strategic Plans of Municipalities with Strategic Planning Guide

ABSTRACT

The economic turmoil, political events occurred in 1970s and 1980s and the globalization caused a shift from the welfare state approach to the New Public Management approach since the 1990s. This approach has spreaded first in the USA then in European countries and other countries, and has started to come to the fore since the beginning of the 2000s in Turkey. The procurements to settle the approach in public institutions such as Public Finance Management and Control Law (No: 5018) leads the concept of strategic planning to take place in Turkish public administration, Metropolitan Municipality Law (No: 5216) and Municipality Law (No: 5393) obligate the municipalities, that have a population of over 50.000, to prepare strategic plans immediately after the local elections. In this study, the official website Ministry of Development www.sp.gov.tr is examined and it is found that 49 metropolitan municipalities, provincial municipalities and municipal municipalities have prepared the 3-period strategic plan. Among these 49 municipalities, 8 municipalities (Bursa, Diyarbakır, Kadıköy, Zeytinburnu, Maltepe, Altındağ, Çorlu, Amasya) that prepared strategic plans in periods of 2006 - 2009, 2010-2014 and 2015-2019 after the local elections were selected. The goal of this study is to show whether 24 strategic plans of eight municipalities have been prepared in accordance with the "Strategic Planning Guide for Public Administrations". For this goal, firstly seven tables including the stages of the strategic planning process were created and data entered to tables, and then a comparative analysis of datum was made. In conclusion, it is seen that the strategic plans have been revised, become more appropriate to Guide, and the inexperience and lack of knowledge on the first plan reduced as periods passed.

Anahtar Kelimeler: New public management, Municipality, Strategic plan, Strategic planning guide

The shortened version of unpublished TODAİE 2016-2017 academic term graduate term project (in the advisory of Prof. Dr. Neşe SONGÜR)

GİRİŞ

1929 Ekonomik Buhranı'na kadar, iktisatçıların çoğu piyasa ekonomisinin kendi kendine düzenleyebilen bir mekanizma olduğuna ve devletin ekonomiyi yönetmemesi gerektiğine inanmaktadır (Alp, 2009). Ekonomik Buhran sonrasında oluşan kaos durumu devletlerin topluma ve ekonomiye kapsamlı ve güçlü kurumlar kurmak suretiyle müdahil olması gerektiği fikrini pekiştirmiş ve bu sayede refah devleti anlayışı ön plana çıkmaya başlamıştır (Altan, 2004). Bu anlayış, sınırlı devlet anlayışına serbestlik getiren, devletin görev ve yetkilerini genişleterek sosyal yönden toplumun kalkınmasını sağlayan, her yönden bir iyilik hali gözetilen modern bir devlet sistemidir (Kurşun ve Rakıcı, 2016). Refah devleti anlayışı, II. Dünya Savaşı sonrasında gelişmeye başlamış ve etkinliğini artırarak 1960 ve 1970'li yıllarda parıldamıştır (Gökbunar ve Kovancılar, 1998). 1968-1970 arasında Avrupa'da işçiler arasındaki grev dalgası (Sarıca, 2008), 1974-1979'da yaşanan petrol krizleri (Aktan ve Özkıvrak, 2008) nedeniyle refah devleti anlayışı 1980'li yıllardan itibaren yerini neoliberal devlet anlayışına bırakmıştır. Neoliberal devlet anlayışının yansımalarından biri de yeni kamu yönetimi (YKY) anlayışıdır (Eser ve Memişoğlu, 2011). Yeni kamu yönetimi anlayışı ile ilgili olarak birçok tanım bulunmakla beraber, genel olarak kamu yönetimi içine özel sektör mantığının yerleştirilmesi ve müşteri taleplerine, sonuçlara göre hizmetin yapılandırılması olarak tanımlanmıştır (Coşkun, 2010; Ökmen ve Parlak, 2008; Özer, 2005; Tarhan ve Ezici, 2011). Osborne ve Gaebler tarafından 1992 yılında yayınlanan "Reinventing Government: How The Entrepreneurial Spirit Is Transforming The Public Sector" adlı kitapta kamu yönetimi anlayışındaki dönüşümün nasıl olduğundan ve bu dönüşüme etki eden faktörlerden bahsedilmektedir. Bu kitapta ayrıca yeni kamu yönetimi anlayışına geçiş sürecinde kamu yönetimine yüklenen on adet rolden bahsedilmektedir (Osborne, 1993; Güzelsarı, 2003; Aktan, 2011; Coşkun, 2004; Gökçe ve Kutlu, 2002):

- i. Katalizör (Yönlendirici) yönetim: Kürek çeken değil, dümen tutan devlet,
- ii. Rekabetçi yönetim: Monopol (tekel) piyasasını reddeden devlet,
- iii. Amaç yönelimli yönetim: Kural ve prosedürlerden öte amaca odaklanan devlet,
- iv. Sonuç yönelimli yönetim: Kamu hizmetinin sunumunda girdilerden çok çıktılara/sonuçlara odaklanan devlet,
- v. Vatandaş (Müşteri) yönelimli yönetim: Vatandaşların istek ve beklentilerine odaklanan devlet,
- vi. Girişimci yönetim: Harcayan yerine gelir kazanan devlet,
- vii. Ademi merkezîyetçi yönetim: Hizmet sunumunda hiyerarşiden öte katılımcılığa ve ekip çalışmasına önem veren devlet,
- viii. Öngören yönetim: Sorunları tedavi eden değil de sorunlar çıkmadan önleyen devlet,
- ix. Piyasa yönelimli yönetim: Piyasa mekanizmasına sınırlı derecede müdahil olan devlet,
- x. Toplumun sahip olduğu yönetim: Hizmet etmek yerine güç devreden devlet,

Dünyada yeni kamu yönetimi uygulamalarına geçiş başta ABD, İngiltere, Fransa ve Yeni Zelanda olmak üzere birçok ülkede farklı düzeylerde olmuştur. ABD'de Gore Komisyonu'nca hazırlanan "Ulusal Performans Raporu (1992)", "Hükümet Performans ve Sonuçlar Yasası (1993)", Program Değerlendirmesi Performans Aracı (PART) (2003)"; İngiltere'de Fulton Raporu (1968), Mali Yönetim Girişimi (1982)", "Kamu Yönetiminin Geliştirilmesi: Sonraki Adımlar Raporu" (1988), "Kalite için Rekabet Girişimi" (1991), "Beyaz Sayfa" (1999) ve "Mümkün Kılan Hükümet" (2003); Fransa'da "Kamu Hizmetlerinde ve Devlette Reform Programı (1995)", "Mali Yasalarla İlgili Organik Yasa (2001)", Yeni Zelanda'da "Kamu Sektörü Yasası (1988)", "Kamu Maliyesi Kanunu (1989)" ve "2010'a Giden Yol Programı" kamu yönetimi anlayışındaki dönüşümde atılan adımlardandır (Köseoğlu ve Şen, 2014;

Songür, 2011; Dinçer ve Yılmaz, 2003, ÖİK Raporu, 2014). Atılan bu adımlarla kamu yönetimindeki sorunlar ele alınmış, bu sorunlara yönelik reformlar yapılmış, kamu kurumlarının performansını ölçmek için hedefler ortaya konmuş ve performans değerlendirmeleri yapılmış, stratejik planlar oluşturulmuş ve uygulamaya konulmuştur.

Ülkemizde 1970’li yıllardaki siyasi istikrarsızlık, Petrol Krizi, ambargolar, devalüasyonlar ekonomi dengelerini bozmuş ve bu durum sosyal yapıyı etkilemiş; bu bedebke mevcut kamu yönetimi anlayışının sorgulanmaya başlanmıştır. 1980’li yıllardan itibaren Özal dönemi ile beraber Yeni Sağ politikalar Türkiye’de yer etmeye başlamıştır (Çevikbaş, 2012). Türk kamu yönetimine ait dönüşümün temelleri Özal döneminde dışa dönük liberal ekonomi politikaları, devletin üretim ve hizmet sektöründeki payını azaltmaya yönelik ekonomi politikaları ve özelleştirme politikaları gibi politikalarla atılmaya başlanmıştır. Kamu yönetimindeki yapısal sorunların çözülmesine yönelik TODAİE tarafından Kamu Yönetimi Araştırma Projesi (KAYA) raporu gibi raporlar hazırlanmıştır (Ergun, 1991). Kamu yönetimindeki bu dönüşüm Özal’ın vefatından sonra bir süre sekteye uğrasa da 2000’li yılların başından itibaren hız kazanmıştır. Bu dönüşümü hızlandıran faktörler arasında dönüşümü isteyen bir yönetimin olması, küreselleşme, AB katılım süreci, yaşanan 2001 ekonomik krizi, teknolojiye hızlı değişimler gösterilebilir. Dönüşümün hukuki alt yapısını oluşturmak için de 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu (2003), 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (2003), 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu (2004), 5393 sayılı Belediye Kanunu (2005) ve 6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu (2012) gibi hukuki düzenlemeler yapılmıştır (Songür, 2011; Çevikbaş; 2012). Yapılan bu hukuki düzenlemeler ile Türk kamu yönetimi anlayışının vatandaş odaklı, performans-sonuç ve hedef odaklı, daha şeffaf olması, hesap verebilir bir halde olması ve karar alma mekanizmalarına yerel yönetimlerin ve yerel halkın aktif katılımı amaçlanmıştır.

Yeni kamu yönetimi anlayışı ile birçok ülkede uygulama alanı bulan stratejik planlama kavramının Türkiye’de kamu idarelerinde gündeme gelmesi 2001 yılında Dünya Bankası ile imzalanan 1.Program Amaçlı Mali ve Kamu Sektörü Uyum Kredi Anlaşması (PFSAL-II) ile olmuştur (Özen, 2008). 24.12.2003 tarihinde yürürlüğe giren 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile Türk kamu yönetimi anlayışına hesap verilebilirlik, mali kontrol, stratejik yönetim, stratejik plan kavramları girmiştir. 5018, 5393 ve 5216 sayılı Kanunlar ve Kamu İdarelerinde Stratejik Planlamaya İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik gibi hukuki düzenlemeler stratejik plan kavramının tanımı, hangi kamu idarelerinin hangi takvime göre stratejik plan hazırlayacağı, stratejik plan hazırlama usul ve esasları ile ilgili yasal çerçeveyi çizmektedir (Songür, 2011).

“Kamu İdarelerinde Stratejik Planlamaya İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” ve yönetmeliğin uygulanabilmesi amacıyla çıkarılan “Kamu İdareleri için Stratejik Planlama Kılavuzu” ile kamu idarelerinin stratejik plan hazırlarken uymak zorunda oldukları stratejik yönetim sürecinin aşamaları gösterilmektedir. Bu aşamalar ise hazırlık çalışmaları, stratejik planların hazırlanması, planın değerlendirilmesi, stratejik planlara son şeklinin verilmesi, stratejik planların sunulması, performans programının sunulması ve performans göstergelerinin belirlenmesidir (Songür, 2011: 115). “Kamu İdareleri için Stratejik Planlama Kılavuzu”na göre, stratejik planların “Neredeyiz?”, “Nereye ulaşmak istiyoruz?”, “Gitmek istediğimiz yere nasıl ulaşabiliriz?”, “Başarımızı nasıl takip eder ve değerlendiririz?” sorularına cevap verecek şekilde hazırlanması gerekmektedir (DPT, 2006: 5).

AMAÇ VE METODOLOJİ

İçişleri Bakanlığı'nın verilerine göre Türkiye'de 30 adet büyükşehir belediyesi, 51 adet il belediyesi, 519 adet büyükşehir ilçe belediyesi, 402 adet ilçe belediyesi, 396 adet belde belediyesi olmak üzere toplamda 1.398 adet belediye bulunmaktadır (www.icisleri.gov.tr). 1.398 adet belediyeden nüfusu 50.000'in üzerinde olan belediyelere ilgili mevzuat gereğince yerel seçimlerden itibaren altı ay içinde katılımcı bir anlayışla paydaş görüşlerini alarak, kalkınma planı, orta vadeli programı ve varsa bölgesel planlar ile uyumlu bir şekilde stratejik plan hazırlama yükümlülüğü getirilmiştir. Getirilen bu yükümlülük kapsamınca stratejik plan hazırlamakla yükümlü olan belediyelerin stratejik planlarını 26.05.2006 tarihli 26179 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren "Kamu İdareleri için Stratejik Planlama Kılavuzu"na ne ölçüde uygun olarak hazırladıklarını ortaya koymak, çalışmanın ana amacını oluşturmaktadır. Çalışmanın ikincil amacı ise, belediyelerin dönemler bazında hazırladıkları stratejik planları arasında ne tür değişiklikler olduğunu ortaya koymaktır.

5018 sayılı Kanun hükümlerine göre nüfus kriterine bakıldığı zaman Kalkınma Bakanlığı'nın resmi internet sitesi www.sp.gov.tr adresindeki verilere dayanılarak 1398 adet belediyeden 324 adet belediyenin (Tüm belediye sayısının %23'ü) stratejik plan hazırladığı tespit edilmiştir. 324 adet belediye 2004 yerel seçimlerini müteakip stratejik plan hazırlıklarına başlamıştır. Belediyelerin bir kısmı 2006-2009 dönemi için, bir kısmı da 2007-2009 veya 2007-2010 dönemleri için stratejik plan hazırlamıştır. Belediyeler ayrıca 2009 ve 2014 mahalli idareler seçimlerinden sonra da yeni dönem stratejik planlarını ortaya koymuşlardır. Kılavuz yayınlandığından beri üç seçim dönemi geçtiği için üç dönem stratejik plan hazırlayan belediyeler çalışma kapsamına alınmıştır. www.sp.gov.tr adresinde yer alan stratejik planlar içerisinden üç dönem stratejik plan hazırlayan 49 (kırkdokuz) adet büyükşehir belediyesi, il belediyesi, ilçe belediyesi olduğu tespit edilmiştir

Çalışmanın ana ve ikincil amaçlarına ulaşmak için 49 adet belediyeden yerel seçim dönemleri sonrası olan 2006 – 2009, 2010-2014, 2015-2019 dönemlerinde stratejik plan düzenleyen 8 belediye (Bursa Büyükşehir, Diyarbakır Büyükşehir, Kadıköy, Zeytinburnu, Maltepe, Altındağ, Çorlu, Amasya) seçilmiştir. 8 belediyeye ait 24 adet stratejik plan www.sp.gov.tr adresinden tek tek indirilmiştir. Daha sonra bu planların "Kamu İdareleri için Stratejik Planlama Kılavuzu"na uygun olarak hazırlanıp hazırlanmadığını belirlemek için stratejik planlama sürecinin aşamalarını ("Hazırlık Çalışmaları", "Durum Analizi", "Geleceğe Bakış", "Maliyetlendirme", "İzleme ve Değerlendirme") kapsayan 7 adet tablo oluşturulmuştur. Hazırlık çalışmaları ana başlığı 8 alt başlıkta, durum analizi başlığı 7 alt başlıkta, geleceğe bakış ana başlığı 4 alt başlıkta, maliyetlendirme ana başlığı ve izleme ve değerlendirme ana başlığında olmak üzere 5 ana başlık ve toplamda 19 alt başlıkta incelemeler yapılmıştır. Bu incelemeler sonucunda elde edilen veriler bu yedi adet tabloya işlenmiştir. Tablolardaki veriler her belediye için dönemler bazında ayrı ayrı daha sonra başlıklar bazında toplu olarak değerlendirilerek karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen bulgular çalışmanın sonuç kısmında her belediye için önce ayrı ayrı daha sonra toplu olarak belirtilmiştir.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu çalışmada yerel seçim dönemleri sonrası 2006 – 2009, 2010 - 2014, 2015 – 2019 dönemlerine ait stratejik plan hazırlayan 8 adet belediyenin 24 adet stratejik planı kılavuza uygunluk açısından karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. 24 stratejik plan 5 ana başlık ve toplamda 19 alt başlıkta (“Hazırlık Çalışmaları”, “Durum Analizi”, “Geleceğe Bakış”, “Maliyetlendirme”, “İzleme ve Değerlendirme”) önce ayrı ayrı sonra toplu olarak incelenmiş olup, aşağıdaki bulgular elde edilmiştir:

- i. Bursa Büyükşehir Belediyesi’ne ait 2006 – 2009, 2010 - 2014, 2015 – 2019 dönemleri stratejik planları bu beş başlık kapsamında ele alındığında; 2015-2019 dönemi stratejik planının, Kılavuz’a en uygun olarak hazırlanan stratejik plan olduğu, 2006-2009 dönemi stratejik planının ise Kılavuz’a en uygun olmayan stratejik plan olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, 2006 – 2009 dönemi stratejik planında tespit edilen eksikliklerin 2015 – 2019 dönemi stratejik planında giderilmesi, Bursa Büyükşehir Belediyesi’nde stratejik planlama sürecinin öğrenilmesi açısından gelişim olarak değerlendirilebilir.
- ii. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi’ne ait 2006 – 2009, 2010 - 2014, 2015 – 2019 dönemleri stratejik planları bu beş başlık kapsamında ele alındığında; 2010 – 2014 dönemi stratejik planının, Kılavuz’a en uygun hazırlanan stratejik plan, 2015 – 2019 dönemi stratejik planının Kılavuz’a en uygun olmayan stratejik plan olduğu tespit edilmiştir. 2006 – 2009 dönemi stratejik planında tespit edilen eksikliklerin 2010 – 2014 dönemi stratejik planında giderildiği görülmekle beraber, 2015 – 2019 dönemi stratejik planında veri eksikliklerinin olması, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi’nde stratejik planlama sürecinin öğrenilmesi açısından hem olumlu hem de olumsuz bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.
- iii. Kadıköy Belediyesi’ne ait 2006 – 2009, 2010 - 2014, 2015 – 2019 dönemleri stratejik planları bu beş başlık kapsamında ele alındığında, 2010 – 2014 dönemi stratejik planının, diğer stratejik planlara kıyasla, Kılavuz’a en uygun olarak stratejik plan olduğu tespit edilmiştir. 2006 – 2009 dönemi stratejik planında tespit edilen eksikliklerin 2010 – 2014 dönemi stratejik planında giderildiği görülmekle beraber, 2015 – 2019 dönemi stratejik planında bu durumun olmaması, Kadıköy Belediyesi’nde stratejik planlama sürecinin öğrenilmesi açısından hem olumlu hem de olumsuz bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.
- iv. Altındağ Belediyesi’ne ait 2006 – 2009, 2010 - 2014, 2015 – 2019 dönemleri stratejik planları bu beş başlık kapsamında birlikte incelendiğinde, 2015 – 2019 dönemi stratejik planının, diğer stratejik planlara kıyasla, Kılavuz’a en uygun olarak hazırlanan stratejik plan olduğu tespit edilmiştir. 2010 – 2014 dönemi stratejik planında tespit edilen eksikliklerin 2015 – 2019 dönemi stratejik planında giderilmesi, Altındağ Belediyesi’nde stratejik planlama sürecinin öğrenilmesi açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.
- v. Çorlu Belediyesi’ne ait 2006 – 2009, 2010 - 2014, 2015 – 2019 dönemleri stratejik planları bu beş başlık kapsamında birlikte ele incelendiğinde, 2015 – 2019 dönemi stratejik planının, Kılavuz’a en uygun olarak hazırlanan, 2010 – 2014 dönemi stratejik planının ise en uyumsuz olarak hazırlanan stratejik plan olduğu tespit edilmiştir. 2010 – 2014 dönemi stratejik planında tespit edilen eksikliklerin 2015 – 2019 dönemi stratejik planında giderilmesi, Çorlu Belediyesi’nde stratejik planlama sürecinin öğrenilmesi açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.
- vi. Zeytinburnu Belediyesi’ne ait 2006 – 2009, 2010 - 2014, 2015 – 2019 dönemleri stratejik planları bu beş başlık kapsamında birlikte incelendiğinde, 2015 – 2019

- dönemi stratejik planının, diğer stratejik planlara kıyasla, Kılavuz'a en uygun olarak hazırlanan stratejik plan olduğu tespit edilmiştir. 2010 – 2014 dönemi stratejik planında tespit edilen eksikliklerin 2015 – 2019 dönemi stratejik planında giderilmesi, Zeytinburnu Belediyesi'nde stratejik planlama sürecinin öğrenilmesi açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.
- vii. Maltepe Belediyesi'ne ait 2006 – 2009, 2010 - 2014, 2015 – 2019 dönemleri stratejik planları bu beş başlık kapsamında birlikte incelendiğinde, 2015 – 2019 dönemi stratejik planının, diğer stratejik planlara göre, Kılavuz'a en uygun olarak hazırlanan stratejik plan olduğu tespit edilmiştir. 2006 – 2009 dönemi stratejik planında tespit edilen eksikliklerin 2015 – 2019 dönemi stratejik planında giderilmesi, Maltepe Belediyesi'nde stratejik planlama sürecinin öğrenilmesi açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.
- viii. Amasya Belediyesi'ne ait 2006 – 2009, 2010 - 2014, 2015 – 2019 dönemleri stratejik planları bu beş başlık kapsamında birlikte incelendiğinde, 2010 – 2014 ve 2015 – 2019 dönemleri stratejik planlarının, 2006 – 2009 dönemine stratejik planına kıyasla, Kılavuz'a daha uygun bir şekilde hazırlandığı tespit edilmiştir. 2006 – 2009 dönemi stratejik planında tespit edilen eksikliklerin 2010 – 2014 ve 2015 – 2019 dönemleri stratejik planlarında giderilmesi, Amasya Belediyesi'nde stratejik planlama sürecinin öğrenilmesi açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.
- ix. 24 adet stratejik plandan 9 adedinin (Bursa (2015 – 2019), Diyarbakır (2010-2014), Kadıköy (2010-2014), Altındağ (2015- 2019), Çorlu (2015 – 2019), Zeytinburnu (2015-2019), Maltepe (2015-2019), Amasya (2010 – 2014, 2015 – 2019)) Kılavuz ile en uygun olarak hazırlanan stratejik planlar olduğu tespit edilmiştir.
- x. 2006 – 2009 veya 2010 – 2014 dönemi stratejik planlarında tespit edilen eksikliklerin genel olarak 2010 – 2014 veya 2015 – 2019 dönemi stratejik planlarında giderildiği görülmektedir. Bu durum bir döneme ait stratejik planda tespit edilen eksikliklerin gelecek dönemlerdeki stratejik planlarda düzeltileceği beklentisini karşılayan bir durum ayrıca belediyelerin stratejik planlama sürecinin öğrenilmesi açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.
- xi. Planlar hazırlanırken genel olarak sadece ilk planda eğitim ve danışmanlık hizmeti alındığı tespit edilmiştir.
- xii. Misyon ifadelerinin genel itibariyle dönemler geçtikçe yürürlükteki mevzuat, siyasi atmosfer ve politikalar çerçevesinde kısmen ve tamamen güncellendiği görülmektedir.
- xiii. Vizyon ifadelerinin dönemin koşulları, politikalar çerçevesinde güncellendiği ve akılda kalıcı hale gelmesi için daha sade hale getirildiği belirlenmiştir.
- xiv. Temel değer ifadelerinin dönemin koşulları, politikalar çerçevesinde güncellendiği görülmektedir.
- xv. Politikalar değiştikçe kaynak ayrılan hedefler ve amaçların ağırlığının değişikliğe uğradığı görülmektedir.
- xvi. Performans göstergelerinin genel olarak ölçülebilir olduğu görülmektedir. Bazı planlarda hedef olarak belirtilmesi gereken hususların performans göstergesi olarak gösterildiği de tespit edilmiştir.

SONUÇ

1929 Ekonomik Buhranı'ndan 1970'li yıllara kadar geçerliliğini koruyan refah devleti anlayışı, 1970'li yıllarda yaşanan ekonomik bunalımlar, siyasi çalkantılar nedeniyle devletlerin üzerindeki yükü arttırdığı için, yerini devletin ekonomiye müdahalesinin azaltılmasını hedefleyen Yeni Sağ politikalara bırakmaya başlamıştır. 1980'li yıllardan itibaren Yeni Sağ politikaların bir yansıması olan Yeni Kamu Yönetimi anlayışı ABD, İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde uygulanmıştır. Ülkemizde ise Özal dönemi ile uygulanmaya başlanan bu anlayış, 2000'li yılların başından itibaren kamu kurumlarında daha etkin bir şekilde uygulanmaya başlanmıştır. Bunun için çeşitli hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Bu hukuki düzenlemelerden olan 5018, 5216 ve 5393 sayılı kanunlar ile stratejik plan kavramı Türk kamu yönetimi içinde kendine yer edinmiştir. Bu kanunlar kapsamında nüfusu 50.000'in üzerinde olan belediyelere yerel seçimlerden itibaren altı ay içinde stratejik plan hazırlama yükümlülüğü getirilmiş ve stratejik planların nasıl hazırlanacağı ile ilgili olarak Kamu İdareleri için Stratejik Planlama Kılavuzu yayınlanmıştır.

Bu çalışmada belediyelerin stratejik planlarını "Kamu İdareleri için Stratejik Planlama Kılavuzu"na ne ölçüde uygun olarak hazırladıklarını ve belediyelerin dönemler bazında hazırladıkları stratejik planları arasında ne tür değişiklikler olduğunu görmek amaçlanmıştır. Bu amaçlara ulaşmak için yerel seçim dönemleri sonrası olan 2006 – 2009, 2010-2014, 2015-2019 dönemlerinde stratejik plan düzenleyen 8 belediyeye (Bursa Büyükşehir, Diyarbakır Büyükşehir, Kadıköy, Zeytinburnu, Maltepe, Altındağ, Çorlu, Amasya) ait 24 adet stratejik plan beş başlık kapsamında ("Hazırlık Çalışmaları", "Durum Analizi", "Geleceğe Bakış", "Maliyetlendirme", "İzleme ve Değerlendirme") önce ayrı ayrı sonra toplu olarak incelenmiştir.

Yapılan incelemeler sonucunda belediyelere ait stratejik planların dönemler geçtikçe güncellendiği, Kılavuz'a daha uygun hale getirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Belediyelerin dönemler geçtikçe 2006 – 2009 dönemi stratejik planlarındaki deneyimsizliklerini ve bilgi eksikliklerini azalttıkları ve stratejik planlarını Kılavuz'a daha uygun olarak hazırladıkları görülmektedir. Belediyelerin sadece 2006 – 2009 dönemi stratejik planlarında eğitim ve danışmanlık hizmeti alması, stratejik planlama sürecini nasıl yürütecekleri hakkında yeteri kadar deneyim ve bilgi edindiklerinin bir göstergesi olarak düşünülmektedir. Misyon, vizyon ve temel değer ifadelerinin günün şartlarına göre güncellenmesi, belediyelerin dış faktörlere olan duyarlı olduklarını göstermektedir. Kaynak tahsislerinin güncel koşullara göre sürekli olarak revize edilmesi de, belediyelerin kurumsal hedef/kaynak tahsisi uyumluluğuna dikkat ettiğini göstermektedir. Performans göstergelerinin genel olarak ölçülebilir olması ise olumlu bir durum olarak düşünülmektedir. Ayrıca belediyelerin stratejik planlama yaklaşımını öğrenme, planları hazırlama ve uygulamada önemli deneyimler kazandıkları, stratejik planlama sürecini kurumsal kültürün bir parçası olarak benimsemeye başladıkları ve bu sürecin belediyelerin kurumsal gelişimine katkı sağlamaya başladığı düşünülmektedir. Belediyelerin önümüzdeki yerel yönetim seçimlerinden sonraki stratejik planlarını, 2015-2019 dönemindeki planlarına göre daha da geliştirerek, 2015-2019 planında olan eksiklikleri gidererek ayrıca yeni yayınlanan Kamu İdareleri için Stratejik Planlama Kılavuzu'na daha riayet ederek hazırlayacakları öngörülmektedir.

KAYNAKLAR

- Aktan, C. C. (2011), “Eski Devlet Anlayışına Karşı Yeni Devlet Anlayışı”, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt 3, No 2, s. 189-206.
- Alp, S. (2009), “Refah Devleti Düşüncesinin Gelişimi ve Bir Alternatif Olarak Üçüncü Sektör”, Maliye Dergisi, Sayı 156, s. 265 – 279.
- Aktan, C. C. ve Özkıvrak, Ö. (2008), Sosyal Refah Devleti, Okutan Yayıncılık, İstanbul.
- Altan, Ö. Z. (2004), Sosyal Politika Dersleri, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Coşkun, S. (2010), “Vatandaş Sözleşmeleri: Farklı Ülkelerdeki Uygulamalar ve Genel Değerlendirme”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, No: 24, s. 88 – 100.
- Çevikbaş, R. (2012), “Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı ve Türkiye Uygulamaları”, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, s. 9 – 32.
- Dinçer, Ö. ve Yılmaz, C. (2003), “Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma – Değişimin Yönetimi için Yönetimde Değişim”, T.C. Başbakanlık, Ankara.
- Ergun, T. (1991), “Yönetimin Yeniden Düzenlenmesi Gereksinmesi ve Kamu Yönetimi Araştırma Projesi”, Amme İdaresi Dergisi, Cilt 24, Sayı 4, s. 11-23.
- Eser, H. B. ve Memişoğlu, D. (2011), “Sosyal Siyasetin Üretilmesi Sürecinde Refah Devletinden Neoliberal Devlete Geçiş: Devletin Kamu Hizmeti Sunma İşlevinin Değişimi”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 16, Sayı 2, s. 201 – 217.
- Gökçe, O. ve Kutlu, Ö. (2002), “Amerikan (Hükümetin Yeniden Keşfi) Reformu Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Sayı 3, s. 62-91.
- Gökbunar, R. ve Kovancılar, B. (1998), “Sosyal Refah Devleti ve Değişim”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 3, s. 251-266.
- Güzelsarı, S. (2003), “Neo-Liberal Politikalar ve Yönetişim Modeli”, Amme İdaresi Dergisi, Cilt 36, Sayı 2, s. 17-34.
- Kamu Yönetimi Özel İhtisas Komisyonu – 2023 (2014), Kalkınma Bakanlığı, Ankara.
- Köseoğlu, Ö. ve Şen, M. L. (2014), “Kamu Sektöründe Performans Yönetimi: Politikalar, Uygulamalar ve Sorunlar”, Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt 9, Sayı 2, s. 113-136.
- Kurşun, A. ve Rakıcı, C. (2016), “Sosyal Refah Devletinin Tarihi Süreci ve Günümüz Bazı Refah Devletlerinin Değerlendirilmesi”, Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, s. 135-156.
- Ökmen, M. ve Parlak, B. (2008), Kuramdan Uygulamaya Yerel Yönetimler, İlkeler, Yaklaşımlar ve Mevzuat, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul.
- Özer, M.A. (2001), “Günümüzün Yükselen Değeri: Yeni Kamu Yönetimi”, Sayıştay Dergisi, No: 59, s. 3 – 46.
- Sarıca, Ş. (2008), Farklı Refah Devleti Modellerinde Sosyal Harcamaların Niteliği: Emekgücünün Meta Niteliği Açısından Bir Değerlendirme, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Songür, N. (2011), Kamu Yönetiminde Stratejik Planlama – İl Özel İdareleri Deneyimi, TODAİE Yayınları, Ankara.
- Tarhan, A. B. ve Ezici, T. (2011), “Kamu Hizmetlerinin Üretiminde Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı ve Toplam Kalite Yönetimi”, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, s. 13-21.
- Osborne, D. (1993), “Reinventing Government”, Public Productivity Management Review, Cilt 16, Sayı 4, s. 349 – 356.

Elektronik Posta ile E-Pazarlama İlişkisi

Adeviye ERDOĞAN^{1,*}

¹Süleyman Demirel Üniversitesi, Uzaktan Eğitim Meslek Yüksekokulu, Isparta, Türkiye
*adeviyeerdoğan@sdu.edu.tr

ÖZET

Çalışma, işletmelerin potansiyel müşterileri ile iletişimlerinde etkili bir araç olan elektronik posta ile e-pazarlamayı konu almaktadır. Araştırmada, İnternet'in en önemli araçlarından olan elektronik postanın işletmelere getirdiği yeni fırsatların gösterilmesi, yoğun rekabet ortamında güçlü kalması ve elektronik postadan etkili olarak yararlanmasında ihtiyaç duyulan adımların belirlenmesi hedef alınmaktadır.

Günümüzde sürekli ve hızla gelişmekte olan teknoloji beraberinde İnternet kullanımının da artmasına, bununla birlikte insanları e-alışverişe, işletmeleri de e-pazarlamaya sevk etmiştir. İnsanların dilediği ürünü dilediği şehirden veya ülkeden alabilmelerine, ürünlerin fiyat ve kalitelerini kıyaslayabilmelerine olanak sağlayan e-alışveriş, işletmeler için de depolama, emek, taşıma (nakliye) ve bunların sonunda daha uygun fiyatlı ürün çeşitlerini müşterilerine sunup karını artırma gibi avantajları da sunmaktadır.

İşletmeler e-posta (mail marketing) ile genellikle potansiyel müşterilere direkt olarak ulaşabilmekte ve bu uygulama ile tanıtım ve tutundurma çalışmaları yapabilmektedirler.

Çalışma kapsamında Süleyman Demirel Üniversitesi öğrencilerinden anket yöntemi ile toplanan veriler uygun istatistiksel analizlere tabi tutularak sonuçlara ulaşılmıştır. Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılanların elektronik postayı aktif olarak kullandıkları ve reklam içerikli elektronik postalardan etkilendikleri ortaya çıkmıştır.

Araştırmanın uygulayıcılara ve alandaki teorik çalışmalara katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: E-pazarlama, E-posta, İnternet.

E-Marketing Relationships eith E-Mail

ABSTRACT

The subject of study is, businesses are subject to electronic mail as an effective marketing tool in communicating with potential customers. The research is aimed to show the new opportunities offered by electronic mail of the company, one of the Internet's most important vehicle in a highly competitive environment and to remain strong and effective steps in determining the needs of the needed benefit.

Constantly and rapidly evolving technology of today has increased in the use of internet, at the same time people and businesses have also referred to the e-marketing and e-shopping.

The right to buy the products of people's wish expressed by the city or the country, allowing the product to be able to compare the price and quality of e-commerce, storage, also for businesses, labor, transportation (shipping) and they are giving the end customer more affordable product range offers advantages such as increase profit.

Business E-mail (mail marketing) and usually have direct access to potential customers and are able to work with this application presentation and promotion.

Within the scope of the study, data collected by Süleyman Demirel University students through questionnaire method were subjected to appropriate statistical analysis to reach the results. According to these results, it was found that those who participated in the research actively used electronic mail and were influenced by advertising electronic mail.

It is evaluated that the research will contribute to the applicators and the theoretical studies in the literature.

Keywords: E-marketing, E-mail, Internet.

GİRİŞ

E-posta pazarlaması, giderek etkinliğini artıran bir pazarlama aracı olarak kabul edilmektedir. İnternetin yaygınlaşması ve iletişim amaçlı olarak kullanılması pazarlama için yeni bir pazarlama aracı olarak kullanılma fırsatını beraberinde getirmiştir (Hoffman, 2000). E-posta ile tüketicilere kolay ulaşılma imkânı bulan işletmeler, kullandıkları pazarlama stratejileri yoluyla insanların kendilerini özel hissetmelerini sağlamışlardır. İnternet ve e-pazarlama sayesinde “yap ve sat” devri sona ermiştir. Müşteriler ve işletmeler arasında sağlanan iletişim yoluyla ürün ve hizmetlerin daha fazla geliştirilmesi mümkün olmuştur (Seddon, 2000).

E-posta, tarihteki en hızlı büyüyen iletişim teknolojisidir. İşletmeler rekabet avantajı elde edebilmek için e-postanın önemini de anlamaya başlamışlardır. E-posta ile e-pazarlama işletmelere daha düşük maliyet, daha az ve doğru üretim, daha hızlı teslimat avantajları ve müşterilere daha kolay cevap verme imkânı sağlamaktadır (Chittenden ve Rettie, 2003).

E-posta Pazarlaması

E- Posta Pazarlaması (E- Mail Marketing), “pazarlama faaliyetlerinin daha etkin verimli, hızlı ve kapsamlı bir şekilde gerçekleştirilmesi amacıyla, işletmelerin İnternet ortamından yararlanarak iletişim, tanıtım satış ve pazarlama faaliyetlerinde e-posta yöntemini kullanmalarını ifade etmektedir” (Deniz, 2002; Akt: Özdiçiner, 2010).

E-posta pazarlaması, özellikle müşterilerle daha yakın ilişkiler kurmak ve sürdürmek isteyen şirketler için pazarlama iletişimi açısından önemli bir araçtır (McCloskey, 2006, Chaffey ve ark., 2003).

E-postanın reklam ve tanıtım mesajlarının dağıtımı için yaygın olarak benimsenmesinin en önemli sebepleri, katlanılan maliyetlerin düşük olması, indirim ve kuponlar gibi promosyonların dağıtımının kolay olması ve müşterilere daha kolay ulaşılabilmesidir (Moustakas ve ark., 2006).

E-posta pazarlaması giderek artan bir pazarlama stratejisidir (Kim ve McMillan, 2008). Ancak işletmelerin e-posta avantajını kullanırken dikkat etmeleri gereken bir nokta, gönderilen e-postaların izinli olma durumudur. Eğer işletmeler e-posta gönderimini izinli olarak yapmazlarsa müşteri kazanmak yerine kaybetme riskiyle karşı karşıya kalabilmektedirler (Morimoto ve Chang, 2013). İşletmelerin izinsiz olarak gönderdikleri e-postaların “önemsiz” klasörüne düşmesi müşterilerin bu işletmelere olan güvenini de azaltmaktadır. Müşteriler bu e-postaları şikâyet edebilmekte ya da göndericiyi engelleyebilmektedir. Bazı ülkelerde reklam içerikli e-posta gönderebilmek için müşterinin onay vermesi yasal bir zorunluluktur (Worthy ve Graham, 2002).

İzinli olarak gönderilen reklam içerikli mesajlar müşterilerin ürün ve hizmetler hakkında daha kolay bilgi edinmesini sağlar (Haşiloğlu ve ark., 2010). İşletmenin müşterileri hakkında bilgi sahibi olmasını kolaylaştırır. İşletmeye karşı olan güveni artırır. Geleneksel pazarlama maliyetlerini de düşürmüştür olur (Marinova ve ark., 2002). Tüketiciler açısından bakıldığında da bir işletmenin e-posta listesine katılmak yani reklam içerikli mesajları kabul etmek ilgi alanlarına giren mesajları daha kolay takip edebilme olanağı sağlar (Grunert, 1996).

Chadwick ve Doherty (2012) çalışmalarında e-postaların içeriğinin nasıl olması gerektiğini araştırmışlardır. Reklam içerikli e-posta uzunluğunun, gönderilme sıklığı ve zamanlamasının, çizimlerinin, konu kısmının, başlığının, mesaj içeriğinin, marka logosunun,

web sayfasına ulaşmak için kullanılan köprülerin, iletişim bilgilerinin ve kişiye özel oluşunun alıcıların dikkatini çekmede belirleyici rol oynadıklarını ortaya koymuşlardır.

Elektronik posta ve kişiselleştirilmiş web siteleri gibi internet teknolojileri, şirketlere müşteri erişimini genişletme, belirli toplulukları hedefleme ve müşterileri ile son derece özelleştirilmiş bir şekilde etkileşim kurma yetenekleri sunar (Sharma ve Sheth, 2004). Özellikle kişiselleştirilmiş özel mesajların, mesajın ve içeriğinde sunulan teklifin kabul edilme olasılığını artırdığı bilinmektedir ve mesajı, okuyucunun ilgisini çekebilecek şekilde tasarlamaya önem gösterilmelidir (Özmen, 2012).

Son birkaç yılda e-posta, müşteriler ve müşterilerle daha yakın ilişkiler kurmak ve sürdürmek için önemli bir pazarlama aracı olarak ortaya çıkmıştır (Uydacı, 2004; Chaffey ve diğerleri, 2003). Ayrıca, e-posta marka sadakatini geliştirmek için güçlü bir araç olarak tanımlanmıştır (Merisavo ve Raulas, 2004). Bu nedenle, e-posta pazarlaması birçok şirket için popüler bir seçim haline gelmiştir (Moustakas ve ark.,2006). E-postalar sayesinde işletmeler müşterileri ile karşılıklı iletişim kurabilmektedirler. Almak istedikleri ürün ile ilgili detaylı bilgi talebinde bulunabilirler, satın aldıkları ürün ile ilgili teknik destek sağlayabilirler (Pınar, 2005), aynı zamanda memnun oldukları yönleri ya da beğenmedikleri şeyleri ifade edebilirler. Bu karşılıklı iletişim işletmelerin durum değerlendirmesi yapmaları ve ürünlerini iyileştirebilmeleri içinde önemli bir kaynaktır (Özdiç ve Kızıltuğ, 2005). Bu noktada, tüketici muhatabından hemen cevap almak ister, işletmeler bu durumlar için otomatik cevap sistemleri oluşturmalı ve kullanıcıya hemen cevap verilmelidir (Kırçova 1999; Akt: Çakır, 2004).

ARAŞTIRMA VE YÖNTEM

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışmanın amacı, işletmelerin potansiyel müşterileri ile iletişimlerinde etkili bir araç olan elektronik posta ile e-pazarlamayı konu almaktadır. Özellikle reklam içerikli elektronik postaların elektronik ortamda yapılan alışverişe etkisinin olup olmadığı araştırılmaktadır.

İnternet'in en önemli iletişim araçlarından olan elektronik postanın reklam amaçlı kullanımının işletmelere getirdiği fırsatların ortaya konulmasının önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Araştırmanın Alt Problemleri

Elektronik posta ve e-pazarlama arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla yapılan çalışmanın alt problemleri şu şekildedir:

- Katılımcıların cinsiyetlerinin ağ üzerinden alışveriş yapma durumları ve reklam içerikli e-postanın alışverişe etkisi arasında anlamlı fark var mıdır?
- Katılımcıların yaşlarının ağ üzerinden alışveriş yapma durumları ve reklam içerikli e-postanın alışverişe etkisi arasında anlamlı fark var mıdır?
- Katılımcıların internet kullanım süreleri ile ağ üzerinden alışveriş yapma durumları ve reklam içerikli e-postanın alışverişe etkisi arasında anlamlı fark var mıdır?
- Katılımcıların içeriğine göre elektronik posta okuma düzeyleri nedir?
- Reklam içerikli e-postaların ağ üzerinden yapılan alışverişler üzerine etkisi ne düzeydedir?
- Hangi alandaki reklam içerikli elektronik posta mesajları, ne düzeyde ilgi çekmektedir?

- İzinli elektronik posta reklamlarının ürüne karşı dikkat, ilgi ve arzu uyandırma ve satın almaya teşvik etme düzeyi nedir?
- Katılımcıların genel elektronik postalara ilişkin görüşleri nedir?
- Katılımcıların reklam içerikli elektronik postalara ilişkin görüşleri nedir?
- Katılımcıların reklam içerikli elektronik postalara yönelik düşüncelerinin birbirleri ile ilişkisi ne düzeydedir?
- Elektronik postadan reklam içerikli mesaj okuma ile reklam içerikli elektronik postalara yönelik görüşlerinin birbirleri ile ilişkisi ne düzeydedir?

Araştırma Yöntemi

Araştırmada e-posta ve e-pazarlama ilişkisini ortaya koyabilmek amacıyla betimleyici araştırma yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen veriler tanımlayıcı istatistiksel metotlar, Mann Whitney U, Kruskal Wallis H, Pearson Korelasyon ve Ki Kare testlerine tabi tutulmuştur. Elde edilen bulgular %95 güven aralığında, %5 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırmaya katılanlar Süleyman Demirel Üniversitesi'nde 2016-2017 Eğitim Öğretim yılı güz döneminde İşletme bölümünde lisans ve lisansüstü öğrenimi gören öğrencilerden oluşmaktadır. Öğrencilerin tamamına ulaşılmaya çalışıldığı için örneklem seçilmemiştir. Araştırmaya toplam 305 öğrenci katılmıştır.

Veri Toplama Aracı

Araştırma kapsamında Süleyman Demirel Üniversitesi İşletme Bölümü öğrencilerinin e-posta vasıtasıyla e-alışveriş yapma davranışları incelenmiştir. Bu kapsamda, Haşiloğlu (2006) tarafından geliştirilmiş, güvenilirlik ve geçerlik çalışmaları yapılmış olan elektronik posta ve e-pazarlama ile ilgili ölçeklerden ve demografik özelliklerden oluşan anket formu kullanılmıştır.

Ölçüm Aracının Geçerlilik ve Güvenirliliği

Anket formunda kullanılan ölçeklerin güvenilirliğini hesaplamak için iç tutarlılık katsayısı olan "Cronbach Alpha" hesaplanmıştır. İçeriğine göre e-posta okuma/kullanma durumları ölçeğinin genel güvenilirliği $\alpha=0,746$ oldukça güvenilir; e-posta ilgi alanları ölçeğinin genel güvenilirliği $\alpha=0,846$ yüksek derecede güvenilir; genel elektronik postalar hakkındaki düşünceler ölçeğinin genel güvenilirliği $\alpha=0,898$ yüksek derecede güvenilir; reklam içerikli elektronik postalar hakkındaki görüşler ölçeğinin genel güvenilirliği $\alpha=0,948$ yüksek derecede güvenilir ve son olarak reklamlar hakkındaki görüşler ölçeğinin güvenilirliği $\alpha=0,896$ yüksek derecede güvenilir bulunmuştur (Büyüköztürk, 2017).

BULGULAR VE YORUMLAR

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Ait Bulgular

Tablolar	Gruplar	Frekans (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	141	46,2
	Erkek	164	53,8
	Toplam	305	100,0
Yaş	20 ve altı	20	6,6
	21-25	165	54,1
	26-30	103	33,8
	31-35	17	5,6
	Toplam	305	100,0
İnternet kullanım süreniz haftada ortalama kaç saattir?	1-10 saat	74	24,3
	11-20 saat	66	21,6
	21-30 saat	50	16,4
	31-40 saat	53	17,4
	41 saat ve üzeri	62	20,3
	Toplam	305	100,0
Ne kadar süreden beri elektronik posta kullanıyorsunuz?	1-5 yıl	48	15,7
	6-10 yıl	257	84,3
	Toplam	305	100,0

Tablo 1’de görüldüğü gibi araştırmaya katılanlar cinsiyet değişkenine göre; 141 (%46,2) kadın, 164 (%53,8) erkek; yaş değişkenine göre 20 ve altı (%6,6), 21-25 yaş 165 (%54,1), 26-30 yaş 103 (33,8), 31-35 yaş 17 (%5,6) olarak dağılmaktadır. Haftalık internet kullanım süreleri; 1-10 saat 74 (%24,3), 11-20 saat 66 (%21,6), 21-30 saat 50 (16,4), 31-40 saat 53 (%17,4), 41 saat ve üzeri 62 (%20,3) olarak dağılım göstermektedir. Elektronik posta kullanımı değişkeni 1-5 yıl 48 (%15,7), 6-10 yıl 257 (%84,3) olarak dağılmaktadır.

Araştırmada verilerin normal dağılıp dağılmadığını tespit etmek için normallik testi yapılmıştır. Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testlerinin analizleri sonucunda, veriler normal dağılıma sahip olmadığı için parametrik olmayan testler tercih edilmiştir(P=0,000).

Tablo 2. Katılımcıların Cinsiyetlerinin Ağ Üzerinden Alışveriş Yapma Durumlarına ve Reklam İçerikli E-postanın Alışverişe Etkisine Ait Bulgular Mann-Whitney U Testi Analiz Sonuçları

Cinsiyet	N	Mann-Whitney U	p	
Ağ üzerinden alışveriş yapma durumu	Kadın	141	10537,000	,160
	Erkek	164		
	Toplam	305		
E-postaya gelen reklamların etkisi	Kadın	141	9615,000	,008
	Erkek	164		
	Toplam	305		

Tablo 2’de görüldüğü gibi ağ üzerinden alışveriş yapma durumları ve eğer yapıldı ise bu alışverişlerde e-postaların etkisinin cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik mann whitney u testi yapılmıştır. Yapılan testte cinsiyet ve ağ üzerinden alışveriş yapma durumu arasında anlamlı fark olmadığı tespit edilmiştir(P>0,05). Alışverişte

e-postaya gelen reklamın etkisi olup olmadığı ile cinsiyet arasında ise anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür(P=0,000). Buna göre kadın ve erkeklerin reklam içerikli e-postadan etkilenme düzeyi farklıdır.

Araştırmaya katılanların yaş değişkenine göre alışveriş yapma durumlarını ve bu alışverişlerde e-postaya gelen reklamların etkisini ölçmek için öncelikle bu veriler üzerinde normallik testi yapılmıştır. Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testlerinin analizleri sonucunda, veriler normal dağılıma sahip olmadığı için parametrik olmayan testler tercih edilmiştir(P=0,000).

Tablo 3. Katılımcıların Yaşlarının Ağ Üzerinden Alışveriş Yapma Durumlarına ve Reklam İçerikli E-postanın Alışverişe Etkisine Ait Bulgular Kruskal Wallis H Testi Analiz Sonuçları

	Yaş	N	Kruskal Wallis H	p
Ağ üzerinden alışveriş yapma durumu	20 ve altı	20	27,406	0,000
	21-25	165		
	26-30	103		
	31-35	17		
	Toplam	305		
E-postaya gelen reklamların etkisi	20 ve altı	20	24,778	0,000
	21-25	165		
	26-30	103		
	31-35	17		
	Toplam	305		

Tablo 3'te görüldüğü üzere ağ üzerinden alışveriş yapma durumları ve eğer yapıldı ise bu alışverişlerde e-postaya gelen reklamların etkisinin yaş değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik Kruskal Wallis H testi yapılmıştır. Yapılan testte yaş ve ağ üzerinden alışveriş yapma durumu ve alışverişte e-postaya gelen reklamın etkisi arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür(P=0,000).

Tablo 4. Katılımcıların İnternet Kullanım Sürelerinin Ağ Üzerinden Alışveriş Yapma Durumlarına ve Reklam İçerikli E-postanın alışverişe etkisine Ait Bulgular Kruskal Wallis H Testi Analiz Sonuçları

	İnternet Kullanım Süresi	N	Kruskal Wallis H	p
Ağ üzerinden alışveriş yapma durumu	1-10 saat	74	25,843	0,000
	11-20 saat	66		
	21-30 saat	50		
	31-40 saat	53		
	41 saat ve üzeri	62		
E-postaya gelen reklamların etkisi	1-10 saat	74	4,866	0,301
	11-20 saat	66		
	21-30 saat	50		
	31-40 saat	53		
	41 saat ve üzeri	62		

Tablo 4'te görüldüğü gibi ağ üzerinden alışveriş yapma durumları ve eğer yapıldı ise bu alışverişlerde e-postaya gelen reklamların etkisinin haftalık internet kullanım süresi değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik Kruskal Wallis H testi yapılmıştır. Yapılan testte haftalık internet kullanım süresi ve ağ üzerinden alışveriş yapma

durumu arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür(P=0,000). Alışverişte e-postaya gelen reklamın etkisi ile haftalık internet kullanım süresi arasında anlamlı bir fark yoktur(P>0,05).

Tablo 5. İçeriğine Göre E-posta Okuma/Kullanma Sıklıkları

İçerikler	Frekans ve Dağılımlar			Ki-kare		
	N	Ortalama	Std. Sapma	χ^2	df	P
Reklam içerikli e-posta	305	3,3443	1,26550	27,3	4	0,000
Bilgi içerikli e-posta	305	3,6852	1,06651	113,869	4	0,000
İletişim amaçlı kullanım	305	4,1016	1,06661	215,902	4	0,000

x=1,00-1,80 Çok Düşük; x=1,81-2,60 Düşük; x=2,61-3,40 Orta; x=3,41-4,20 Yüksek;
x=4,21-5,00 Çok Yüksek

Tablo 5'te görüldüğü üzere, içeriğine göre e-posta okuma sıklıkları arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek için ki-kare testi yapılmıştır. Test sonuçları değerlendirildiğinde; reklam içerikli ve bilgi içerikli mesajların okunma sıklığı ve iletişim amaçlı kullanım sıklığı dağılımının eşit olmadığı görülmektedir. Dağılımlar arasında anlamlı farklılık vardır(P=0,000). Frekans ve yüzdeler değerlendirildiğinde; reklam içerikli mesajların okunma oranı orta, bilgi içerikli mesajların okunma oranı yüksek; elektronik postanın iletişim amaçlı kullanım oranı da yüksek olarak tespit edilmiştir.

Tablo 6. Reklam İçerikli E-postanın Ağdaki Alışverişler Üzerindeki Etkisi

İçerikler	Frekans ve Dağılımlar			Ki-kare		
	N	Ortalama	Std. Sapma	χ^2	df	P
Ağ üzerinden alışveriş yapma durumu	305	3,1344	1,02194	128,59	4	0,000
E-postanın ağdan yapılan alışveriş üzerindeki etkisi	305	2,4295	1,10134	94,852	4	0,000

x =1,00-1,80 Çok Düşük; x =1,81-2,60 Düşük; x =2,61-3,40 Orta; x =3,41-4,20 Yüksek;
x=4,21-5,00 Çok Yüksek

Ağ üzerinden alışveriş yapma durumu ve e-postaların ağdan yapılan alışveriş üzerine etkisini ölçmek için ki-kare testi yapılmıştır. Tabloda görüldüğü gibi ağ üzerinden alışveriş yapma durumu orta düzeyde; e-postanın alışverişlere etkisi ise düşük düzeyde bulunmuştur.

Tablo 7. Elektronik Posta İlgi Alanları

İlgi Alanları	Frekans ve Dağılımlar			Ki-kare		
	N	Ortalama	Std. Sapma	χ^2	df	P
Bilgi toplumu ve teknolojileri	305	3,9082	,87628	254,787	4	0,000
Gıda ve beslenme	305	3,2557	1,18662	51,803	4	0,000
Sağlık	305	3,5541	1,22657	115,803	4	0,000
Sanat	305	3,3836	1,24356	73,246	4	0,000
Turizm ve seyahat	305	3,4295	1,22573	90,066	4	0,000

x =1,00-1,80 Çok Düşük;x =1,81-2,60 Düşük;x =2,61-3,40 Orta;x =3,41-4,20 Yüksek; x =4,21-5,00 Çok Yüksek

Tablo 7’de görüldüğü gibi katılımcıların ilgilendikleri alana göre gruplandırılmış elektronik postaların önem düzeylerinin her biri ayrı olarak ki-kare testine tabii tutulmuştur. Yapılan analizler sonucunda, bilgi toplumu ve teknolojileri, gıda ve beslenme, sağlık, sanat, turizm ve seyahat alanlarının düzey dağılımının eşit olmadığını göstermektedir (P=0,000). Dağılım eşit olmadığı için ortalamalara bakıldığında, bilgi toplumu-teknolojileri, sağlık ve turizm-seyahat ile ilgili gelen e-postalara ilgi oranı yüksek, gıda-beslenme ve sanat ile ilgili e-postalara olan ilgi orta düzeyde bulunmuştur.

Tablo 8. Reklam İçerikli e-postalara Yönelik Tutum

İlgi Alanları	Frekans ve Dağılımlar			Ki-kare		
	N	Ortalama	Std. Sapma	χ^2	df	P
Ürüne olan dikkatimi çeker	305	3,4623	1,11186	126,131	4	0,000
Ürüne karşı ilgi uyandırır.	305	3,2656	1,05987	128,590	4	0,000
Bende ürüne karşı arzu yaratır	305	2,8361	1,05413	86,951	4	0,000
Ürünü satın almama sebep olur.	305	2,6295	1,13719	60,262	4	0,000

Tablo 8’de görüldüğü gibi, reklam içerikli e-postalara yönelik tutumun ölçülmesine yönelik ki-kare testi yapılmıştır. Test sonuçlarına göre ifadelerin eşit dağılım göstermediği tespit edilmiştir (P=0,000). Ortalamalara bakıldığında, dikkat çekme özelliği yüksek, ilgi uyandırma, arzu yaratma ve satın almaya sebep olma özellikleri orta düzeyde bulunmuştur.

Tablo 9. Genel Elektronik Posta Görüşleri İlişkisi ve Düzeyleri

(r) Pearson Korelasyon	Zevklidir-Sıkıcıdır	Doğaldır-Yapaydır	Önemlidir-Önemsizdir	Gereklidir-gereksizdir	Faydalıdır-Faydasızdır
Zevklidir-Sıkıcıdır	1				
Doğaldır-Yapaydır	,58	1			
Önemlidir-Önemsizdir	,64	,61	1		
Gereklidir-gereksizdir	,52	,54	,82(**)	1	
Faydalıdır-Faydasızdır	,58	,52	,79(**)	,83(**)	1
2-tarafli σ	,000	,000	,000	,000	,000
N	305	305	305	305	305

**r = 0,00-0,29 Önemsiz; r = 0,30-0,66 Önemli; r = 0,67-1,00 Çok Önemli

Tablo 9’da araştırmaya katılanların elektronik postalar ile ilgili görüşlerini yansıtan veriler ve düzeyleri yer almaktadır. Pearson Korelasyon analizinin kullanıldığı tablodan da görüleceği üzere, ifadeler arasındaki ilişki düzeyi önemli ve çok önemli olarak dağılım göstermektedir. Tablo incelendiğinde gerekli ve önemli ilişkisi %82, faydalı ve önemli ilişkisi %79, faydalı ve gerekli ilişkisi %83 “çok önemli” olarak en yüksek değerlerdir.

Tablo 10. Reklam İçerikli E-Posta Görüşleri İlişkisi ve Düzeyleri

(r) Pearson Korelasyon	Zevklidir-Sıkıcıdır	Önemlidir-Önemsizdir	Doğaldır-Yapaydır	Faydalıdır-Faydasızdır	Gereklidir-gereksizdir
Zevklidir-Sıkıcıdır	1,00				
Önemlidir-Önemsizdir	,79(**)	1,00			
Doğaldır-Yapaydır	,81(**)	,79(**)	1,00		
Faydalıdır-Faydasızdır	,79(**)	,78(**)	,82(**)	1,00	
Gereklidir-gereksizdir	,73(**)	,75(**)	,73(**)	,81(**)	1,00
2-taraflı σ	,000	,000	,000	,000	,000
N	305	305	305	305	305

r = 0,00-0,29 Önemsiz; r = 0,30-0,66 Önemli; r = 0,67-1,00 Çok Önemli

Tablo 10'da araştırmaya katılanların reklam içerikli elektronik postalar ile ilgili görüşlerini yansıtan veriler ve düzeyleri yer almaktadır. Pearson Korelasyon analizinin kullanıldığı tablodan da görüleceği üzere, bütün ifadeler arasındaki ilişki düzeyi çok önemli olarak tespit edilmiştir.

Tablo 11. Reklam İçerikli E-postalara Yönelik Tutumların Birbirleri ile İlişkisi

(r) Pearson Korelasyon	Ürüne olan dikkatimi çeker	Ürüne karşı ilgimi uyandırır.	Bende ürüne karşı arzu yaratır	O ürünü satın almama sebep olur.
Ürüne olan dikkatimi çeker	1			
Ürüne karşı ilgimi uyandırır.	,683(**)	1		
Bende ürüne karşı arzu yaratır	,623(**)	,740(**)	1	
O ürünü satın almama sebep olur.	,550(**)	,671(**)	,844(**)	1
2-taraflı σ	,000	,000	,000	,000
N	305	305	305	305

r = 0,00-0,29 Önemsiz; r = 0,30-0,66 Önemli; r = 0,67-1,00 Çok Önemli

Araştırmaya katılanların reklam içerikli e-postalara karşı tutum düzeyleri arasındaki ilişki pearson korelasyon analizi ile tespit edilmiştir. Yapılan analiz sonuçları değerlendirildiğinde; ilgi uyandırma-dikkat çekme; arzu yaratma-ilgi uyandırma; ilgi uyandırma-satın alma; arzu yaratma-satın alma ilişkileri çok önemli, arzu yaratma-dikkat çekme ve dikkat çekme-satın alma önemli bulunmuştur.

Tablo 12. Reklam İçerikli E-posta Okuma Sıklığı ile Reklam İçerikli E-postalara Yönelik Tutum Arasındaki İlişki

(r) Pearson Korelasyon	Reklam içerikli e-posta okuma	Reklam ortalama
Reklam içerikli e-posta okuma	1	
Reklam ortalama	,345(**)	1
2-tarafli σ	,000	,000
N	305	305

r = 0,00-0,29 Önemsiz; r = 0,30-0,66 Önemli; r = 0,67-1,00 Çok Önemli

Tablo 12’de görüldüğü gibi araştırmaya katılanların reklam içerikli mesaj okuma durumları ile reklam içerikli mesajlara olan tutumları arasındaki ilişki Pearson Korelasyon analizi ile tespit edilmiştir. Analiz sonucunda ilişki düzeyi “önemli” olarak bulunmuştur.

Tablo 13. Ağ Üzerinden Alışveriş Yapma Durumu Alışverişte E-postaya Gelen Mesajların Etkisi ve Reklam İçerikli E-postalara Yönelik Tutum Arasındaki İlişki

(r) Pearson Korelasyon	Reklam ortalama	Ağ üzerinden alışveriş yapma durumu	Alışverişte E-postaya gelen reklamların etkisi
Reklam ortalama	1		
Ağ üzerinden alışveriş yapma durumu	,265	1	
Alışverişte E-postaya gelen reklamların etkisi	,483	,533	1
2-tarafli σ	,000	,000	,000
N	305	305	305

r = 0,00-0,29 Önemsiz; r = 0,30-0,66 Önemli; r = 0,67-1,00 Çok Önemli

Tablo 13’te araştırmaya katılanların reklam içerikli e-postalara yönelik tutumları, ağ üzerinden alışveriş yapma durumları ve alışverişte reklamın etkisi arasındaki ilişkinin tespiti için Pearson Korelasyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda; ağ üzerinden alışveriş yapma durumu ve reklam içerikli e-postalara karşı tutum arasındaki ilişki düzeyi önemsiz, alışveriş yapma durumu ve e-postaya gelen reklam içerikli mesaj arasındaki ilişki düzeyi önemli ve reklam içerikli e-postalara karşı tutum ile e-postaya gelen reklam içerikli mesaj ilişkisi önemli bulunmuştur.

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Küreselleşme işletmelerin uluslararası düzeyde rekabet etme zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. İşletmeler için artık geleneksel yöntemlerle ayakta kalma ve kar elde etme dönemi sona ermiştir. İşletmelerin rekabet avantajı elde edebilmeleri için internet ortamında da boy göstermeleri önem arz etmektedir. Bunun en önemli yollarından bir tanesi de e-posta yoluyla e-pazarlama olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle çalışmada e-posta ve e-pazarlama ilişkisi incelenmiştir.

Araştırma sonuçları değerlendirildiğinde, alışverişte e-postaya gelen reklamın etkisi olup olmadığı ile cinsiyet arasında ise anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Buna göre kadın ve erkeklerin reklam içerikli e-postadan etkilenme düzeyi farklıdır. Bu durumda işletmelerin kadın ve erkeklere yönelik farklı içerikte mesajlar üretmesi gerektiği değerlendirilmektedir. Aynı şekilde ağ üzerinden alışveriş yapma durumu, bu alışverişe reklam içerikli e-postanın etkisi ve yaş arasında da anlamlı farklılık görülmüştür. İşletmelerin hedef kitlelerinin yaş aralıklarını da dikkate almaları gerektiği düşünülmektedir. Haftalık internet kullanım süresi ve ağ üzerinden alışveriş yapma durumu arasında anlamlı bir farklılık olduğu, ancak e-postaya gelen reklam içerikli e-postalarla internet kullanım süresi arasında anlamlı fark olmadığı görülmüştür. Bu durum, katılımcıların web'den etkilendiklerini ve internette kalma sürelerinin alışveriş oranlarını artırdığını ve işletmelerin bunu göz ardı etmemeleri gerektiğini göstermektedir.

Katılımcıların hangi tür e-postaları en çok okudukları değerlendirilmiştir. Sonuçta ise, katılımcıların e-postayı en çok iletişim ve bilgi içerikli mesaj okuma amaçlı kullandıkları, reklam içerikli mesaj okuma düzeylerinin ise orta olduğu tespit edilmiştir. İşletmelerin bu sonuca göre sadece reklam içerikli mesajlar yerine bilgi içerikli mesajlar göndermelerinin daha etkili olacağı değerlendirilmektedir. Araştırmada, ağ üzerinden alışveriş yapma durumunun orta düzeyde, bu alışverişlere e-postanın etkisi ise düşük düzeyde bulunmuştur. Bu noktada, işletmelerin e-postayı daha etkin olarak kullanmaları gerektiği düşünülmektedir.

Çalışmada hangi tür e-postalara daha çok ilgi duyulduğu araştırılmıştır ve bilgi toplumu-teknolojileri, sağlık, turizm-seyahat ile ilgili gelen e-postalara ilgi oranının yüksek, gıda-beslenme ve sanat ile ilgili e-postalara olan ilginin orta düzeyde olduğu görülmüştür. Reklam içerikli e-postalara olan tutum ile ilgili ifadeler değerlendirildiğinde, dikkat çekme özelliği yüksek, ilgi uyandırma, arzu yaratma ve satın almaya sebep olma özellikleri orta düzeyde bulunmuştur. Buradan hareketle, e-postaların etkisinin olduğu ve dikkat çektiği söylenilebilir.

Bir diğer faktör grubu ise genel e-postalar ve reklam içerikli e-postalar hakkındaki genel görüşlerdir. Katılımcılar genel e-postaları zevkli, doğal, önemli, gerekli, faydalı olma görüşleri önemli ve çok önemli olarak bulunmuştur. Reklam içerikli e-postalar için ise zevkli, doğal, önemli, gerekli, faydalı olma görüşleri ve bunlar arasındaki ilişkiler de çok önemli bulunmuştur.

Araştırmanın bir diğer sonucu, reklam içerikli e-postalara karşı tutum düzeyleri arasındaki ilişkidir. İlgi uyandırma-dikkat çekme; arzu yaratma-ilgi uyandırma; ilgi uyandırma-satın alma; arzu yaratma-satın alma ilişkileri çok önemli, arzu yaratma-dikkat çekme ve dikkat çekme-satın alma önemli bulunmuştur. Bu durumda eğer reklam içerikli bir e-posta ilgi uyandırıyor, dikkat çekiyor, arzu yaratıyorsa satın alma eylemini büyük oranda etkiliyor denilebilir. Yine araştırma sonuçlarında reklam içerikli e-postaların okunma düzeyinin reklam içerikli e-postalara yönelik tutumu etkilediği görülmektedir.

Ağ üzerinden alışveriş yapma durumu ve reklam içerikli e-postalara karşı tutum arasındaki ilişki düzeyi önemsiz, alışveriş yapma durumu ve e-postaya gelen reklam içerikli mesaj arasındaki ilişki düzeyi önemli ve reklam içerikli e-postalara karşı tutum ile e-postaya gelen reklam içerikli mesaj ilişkisi önemli bulunmuştur.

Araştırmadan çıkan genel sonuçlar değerlendirildiğinde, işletmelerin rekabet amacı elde edebilmeleri için elektronik posta ve elektronik pazarlama faaliyetlerine önem vermeleri gerekli altyapıyı oluşturmaları ve elde ettikleri sonuçları iyi analiz etmeleri gerekmektedir. Bu analizler sonucunda yeni stratejiler belirlemeli ve kendilerini sürekli yenilemelidirler. Bu araştırma Haşiloğlu (2006)'nın doktora tezinde yaptığı alan araştırmasının tekrarı niteliğindedir. İlgili çalışma incelendiğinde benzer sonuçların ortaya çıkmış olduğu görülmektedir. Buradan yola çıkarak araştırma sonuçlarının genellenebilir olduğu söylenebilir.

Araştırmanın işletmelere ve araştırmacılara faydalı olacağı değerlendirilmektedir. İlgili alan yazın incelendiğinde e-pazarlama ve e- posta ile ilgili birlikte ya da ayrı ayrı ele alınan çalışmaların sayısının az olduğu görülmekte ve bu bakımdan da bu çalışmanın katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Büyüköztürk, Ş. (2017). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı. Pegem Atıf İndeksi, 1-213.
- Chaffey, D., Mayer, R., Johnston, K. and Ellis-Chadwick, F. (2003), *Internet Marketing: Strategy, Implementation and Practice*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ.
- Chittenden, L., & Rettie, R. (2003). An evaluation of e-mail marketing and factors affecting response. *Journal of Targeting, Measurement and Analysis for Marketing*, 11(3), 203-217.
- Çakır, V. (2004). Yeni iletişim teknolojilerinin reklam üzerine etkileri. *Selçuk İletişim*, 3 (2), 168-181.
- Deniz, B. (2002). Yeni Bir Pazarlama Yöntemi Olarak Elektronik Posta Pazarlaması, *Journal of Kültür University*, 2002/2, 1-10
- Ellis-Chadwick, F., & Doherty, N. F. (2012). Web advertising: The role of e-mail marketing. *Journal of Business Research*, 65(6), 843-848.
- Grunert KG. (1996) Automatic and strategic processes in advertising effects. *J Mark*; 60(4):88-100
- Haşiloğlu, A. S., Kaya, M. D., & Haşiloğlu, S. B. (2010). E-Girişimcilik Araçları ve Türkiye'deki e-Girişimciler Üzerine Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2).
- Haşiloğlu, S. B. (2006). Elektronik Posta ile Pazarlamada Reklam ve Etkisinin Ölçülmesi. *Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi*. 263 sf.
- Hoffman, D. L. (2000) 'The revolution will not be televised: Introduction to the special issue on marketing science and the Internet', *Marketing Science*, Vol. 19, No. 1, pp. 1–3.
- Kırçova İ (1999) *İnternette Pazarlama*, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul
- Kim J, McMillan SJ.(2008) Evaluation of Internet advertising research: a bibliometric analysis of citations from key sources. *J Advert*; 37(1):99-112.
- Mariko Morimoto & Susan Chang (2013) Consumers' Attitudes Toward Unsolicited Commercial E-mail and Postal Direct Mail Marketing Methods, *Journal of Interactive Advertising*, 7:1, 1-11, DOI: [10.1080/15252019.2006.10722121](https://doi.org/10.1080/15252019.2006.10722121)

- Marinova, A., Murphy, J., & Massey, B. L. (2002). Permission e-mail marketing as a means of targeted promotion. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 43(1), 61-69.
- McCloskey W. (2006). E-mail data source. New York: Retail White Paper.
- Merisavo, M. and Raulas, M. (2004), "The impact of e-mail marketing on brand loyalty", *Journal of Product & Brand Management*, Vol. 13 No. 7, pp. 498-506.
- Moustakas, E., Ranganathan, C., & Duquenoy, P. (2006). E-mail marketing at the crossroads: a stakeholder analysis of unsolicited commercial e-mail (spam). *Internet research*, 16(1), 38-52.
- Özdiñç, İ. Y.; Kızıltuğ, B. (2005). Pazarlama araştırma faaliyetlerinin yürütülmesinde internet kullanımı. *Pazarlama Dünyası*, 19 (3), 36-42.
- Özdipçiner, N. S. (2010). Turizmde elektronik pazarlama. *Internet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi*,(1), 5-22.
- Özmen Ş.,(2012). Ağ Ekonomisinde Yeni Ticaret Yolu E-Ticaret, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Pınar, İ. (2005). Turizm Endüstrisinde E-Ticaret. *AİBÜ-İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*.
- Seddon, J. (2000) 'From "push" to "pull" — Changing the paradigm for customer relationship management', *Journal of Interactive Marketing*, Vol 2, No. 1, pp. 19–28
- Sharma, A. and Sheth, J.N.W. (2004), "Web-based marketing: the coming revolution in marketing thought and strategy", *Journal of Business Research*, Vol. 57 No. 7, pp. 696-703.
- Uydacı, M. (2004). Pazarlamada Elektronik Posta Kullanımı. *Ege Academic Review*, 4(1), 79-84.
- Ünal, S. (2010). İnternet üzerinde izinli pazarlama yaklaşımı. <http://dspace.marmara.edu.tr/bitstream/handle/11424/1601/238-509-1-PB.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Erişim Tarihi: 25.03.2018
- Worthy J, Graham N.(2002). Electronic marketing: n.e.w rules for electronic marketing – an obstacle to m-commerce? *Comput Law Secur*;18(2):106–8.

Tıbbi Sekreterlik Mesleği ile İlgili Nitel Bir Araştırma

Adeviye ERDOĞAN^{1,*}

¹Süleyman Demirel Üniversitesi/Uzaktan Eğitim Meslek Yüksekokulu, Isparta, Türkiye
*adeviyeerdoğan@sdu.edu.tr

ÖZET

Tıbbi sekreterlik mesleği, günümüzde en çok ihtiyaç duyulan ve çalışma alanı çok geniş olan bir meslek olarak görülmekle birlikte, çalışanların özellikle özel sektörde işe alım esnasında ilgili alandan mezun olup olmadıklarına önem verilmemesi, kamuda ise taşeron firmalar vasıtasıyla işe alım sürecinin yürütülmesi bu bölümde okuyan ve mezun olan ön lisans öğrencilerinin iş bulamamasına sebep olabilmektedir. Bunun yanında görev yapmakta olan sekreterlerinde görev esnasında karşılaştıkları birtakım sorunlar olduğu gözlemlenmektedir.

Bu çalışma, hali hazırda görev yapmakta olan tıbbi sekreterlerin karşılaştıkları sorunları, mesleğe ilişkin görüşlerini ve tıbbi sekreterlik mesleğine, başkalarının bakış açılarını yine tıbbi sekreterlerin ifadeleriyle ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden olan içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Tıbbi sekreterlerin demografik özelliklerini belirlemeye yönelik oluşturulan sorularla birlikte toplam 13 soru yöneltilmiştir ve 87 çalışan ile görüşülmüştür. Çalışmada, nitel araştırmalarda kullanımı yaygın olan amaçlı örneklem yöntemi kullanılmıştır.

Araştırma kapsamında, toplanan veriler nitel araştırma programı kullanılarak analiz edilmiştir ve sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda araştırmaya katılanların, ilgili bölümden mezun olup olmadıkları, görev esnasında en çok karşılaştıkları sorunlar, mesleklerini sevip sevmedikleri, mesleklerinin toplumda değer görüp görmediği gibi konular demografik özellikler de dikkate alınarak ortaya konulmuştur.

Araştırmanın çalışanlara, öğrencilere ve araştırmacılara katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tıbbi Sekreter, Sekreterlik Mesleği, Karşılaşılan Sorunlar.

A Qualitative Research Related to the Occupation of Medical Secretary

ABSTRACT

Medical secretarial profession, although it is seen as a profession most needed today and having a very wide working area, the fact that employees do not pay attention to whether they have graduated from the related area during recruitment, especially in the private sector, in the public sector, the recruitment process is carried out through subcontracting firms. In this department, pre-graduate students who are studying and graduating can not find jobs. In addition to this, it is observed that there are some problems that they have encountered during their duty in their secretaries who are serving.

This study aims to reveal the problems faced by the medical secretaries currently in office, their views on the profession and the opinions of the medical secretary, the opinions of others.

In the study, content analysis method which is one of qualitative research methods was used. A total of 13 questions were addressed and 87 were interviewed with the questions to determine the demographic characteristics of the medical secretaries. In the study, the purposeful sampling method, which is widely used in qualitative researches, is used.

Within the scope of the research, the collected data were analyzed using the qualitative research program and the results were obtained. It was revealed as a result of the research. the subjects who participated in the research, whether they graduated from the relevant department, the problems they encountered most during their duties, whether they love their professions, whether their professions value society or not.

It is evaluated that the researcher will contribute to the employees, students and researchers.

Keywords: Medical Secretary, Secretarial Profession, Encountered Issues.

GİRİŞ

Tıbbi Sekreterlik Kavramı ve Tanımı

Tıbbi Sekreterler; mevcut hastaların kabul edilmesi, muayeneye hazırlanması ve dosya işlemlerinin yapılması ile gerekli tıbbi dokümanların hazırlanmasında bilgi ve beceriye sahip çalışanlardır. Tıbbi sekreterler, büro yönetimi konusunda bilgili olmaları nedeniyle her konuda doğrudan üstünden emir almadan sorumluluk alabilme yeteneğine sahiptirler ve kendilerine verilen yetki sınırları içerisinde karar verip, aldıkları görevleri yerine getirirler (Acar, 2014). Özellikle kurum ile hasta ve hekim ile hasta arasında köprü görevi görürler (Ünal ve Ark.,2006; Akt: Tural Dikmen, 2010).

Tıbbi sekreter, çalıştığı hastanelerde idarenin isteği doğrultusunda bilgi ve belgeleri derler ve araştırmacılar isteyince kullanmaları için amirinin izniyle verir. Talep olması halinde tıpla ilgili bilimsel araştırmalar sonucunda elde edilen bulguları toplar ve düzenler. Hastanede yatarak tedavi gören hastaların kayıtlarını uygun şekilde tutar ve taburculuk işlemlerini tamamlar. Dosya işlemlerini bitirince ilgili doktor veya bölümdeki yetkililere gönderir, hekimlerin istekleri doğrultusunda istenen raporları yazar ve arşivi düzenler (Acar, 2014).

Hastaneler gibi hizmet sektöründe yer alan bu kurumların, müşteri ile iletişim kuran yüzü olması nedeniyle tıbbi sekreterlerin hastanelerde önemli bir rolü bulunmaktadır (Kaya ve ark., 2017). “Sekreterler, işletmenin faaliyet konusu olan ürünleri hakkında yeterli derecede bilgi sahibi olan, işlerin yürütülmesinde ve organizasyonunda yöneticilere yardımcı olan, işletme içinde yönetici ve çalışanlar ve dışında örgütün çevresi arasında iletişim kurma görevini üstlenen, yöneticinin işlerinin organizasyonu ve sisteme bağlanması ile zamanının verimli ve etkin biçimde kullanılmasına yardımcı olan kişilerdir” (Tutar ve ark; 2004).

Sağlık hizmetleri karşılıklı iletişimin yoğun olarak yaşandığı bir sektördür. Tıbbi sekreterler hasta ve hasta yakınlarıyla sürekli iletişim halindedir ve öncelikle tıbbi sekreterler görüşmeleri yapmaktadırlar. Bundan dolayı sağlık kurumunun öncelikli olarak görünen yüzü tıbbi sekreterlerdir. Sekreterlik hizmeti ne kadar iyi sağlanırsa hasta yakınları o derecede pozitif olur ve doktorların işi kolaylaşacağı için tedavi süreci rahat geçer (Topbaş, 2006). Tıbbi sekreter; sağlık sistemine kayıt edilen verileri toplarlar, analiz ederek raporlar, birimler arası iletişimi ve yazışmaları yürütür. Tıbbi dokümantasyon ve arşiv konusunda özel eğitim almış ve kendisine yasa ve yönetmeliklerle yüklenen görevleri yapmakla sorumlu kişilere “tıbbi sekreter” denir (Ceylan, 2012).

Bu mesleğin eğitimi; üniversitelerde meslek yüksekokullarının “Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik” programı ve sağlık meslek liselerinin “Tıbbi Sekreterlik” bölümlerinde verilmektedir. Eğitim sağlık meslek lisesinde 4 yıl, meslek yüksek okullarında 2 yıl sürmektedir. Tıbbi sekreterlik mesleğine girebilmek için alandan mezun olan lise ve ön lisans mezunları Kamu Personeli Seçme Sınavı’na girerek, aldıkları puan ve yaptıkları tercih doğrultusunda atanırlar. Liseden mezun olan öğrenciler, aynı zamanda üniversite sınavlarına girerek puan türlerine göre ön lisans ya da lisans programını tercih edebilirler. “Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik” programını bitirenler, Dikey Geçiş Sınavına girerek yeterli puanı aldıkları takdirde; alanları ile ilgili belirlenen lisans programlarını tercih edebilirler (Megep, 2011). Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik Programını bitirenlere Ön Lisans diploması ve YÖK Yürütme Kurulunun 27.07.1992 tarih ve 92.26.698 sayılı kararı gereğince, Sağlık Teknikeri (Tıbbi Sekreter) unvanı verilmektedir (Kaplan ve Köksal, 2017).

Gerekli aşamalardan geçen bölüm mezunları hastane ve sağlık kuruluşlarında görev yapabilirler. Hastanelerde çalışan tıbbi sekreter çeşitleri; poliklinik sekreteri, klinik sekreteri, acil servis sekreteri, ameliyathane sekreteri, laboratuvar sekreteri, arşiv sekreteri, hasta kabul sekreteri, anabilim dalı sekreteri, istatistik birimi sekreteri şeklinde sıralanabilir (Tengilimoğlu ve Çıtak, 2003).

Tıbbi Sekreterlik Mesleğinin Önemi

Tıp alanında devam eden araştırmalarda, öncekilerle bugünkülerin birleştirilmesiyle elde edilen gelişmelerde tıbbi dokümanların ve tıbbi dokümantasyonun rolü oldukça büyük olmuştur (Balcı, 2001). Tıbbi sekreterlerin, tıbbi dokümanları düzgün bir şekilde düzenlemeleri, hasta, hastane, hekim, adli tıp, halk sağlığı, tıbbi araştırmalar yönünden oldukça önem taşımaktadır. Bugün bir hastanın birçok bakımdan tetkik edilmesi, hekimin aynı gün içinde hastaları düzenli bir biçimde muayene etmesi, hastaların şikâyetlerinin dinlenmesi ve uygun tedavi yöntemleri hakkında bilgi verilmesi tıbbi sekreterlerin önemli görevlerindedir (Artukoğlu ve Ark., 2002).

Tıbbi dokümanlar, adli tıp vakalarında hem hastane hem de hekimler için büyük önem taşırlar. Bu arada hastane dışında olan ve hastaneye gelen öldürme ve yaralama gibi adli vakalara ait dokümanlar cumhuriyet savcılıkları için önemli olan değerli kanıtlardır. Tutulan bu kayıtların, mahkemelerce birer kanıt ve güvenilir kaynak olması ancak bunların iyi bir şekilde düzenlenmesi, sıralanması ve saklanması ile gerçekleşebilir (Sümbüloğlu ve Sümbüloğlu, 1998; akt: Semercioğlu, 2012). Bu sıralanma ve saklamayı tıbbi sekreterler yapmaktadır.

Tıbbi Sekreterlerin Sahip Olması Gereken Özellikler

Tıbbi sekreterlik görevi, kurum içerisindeki hiyerarşik yeri, pozisyonu, görev tanımları ve ücreti dolayısıyla önem sırasında üst sıralarda yer alması da işleri ve işlerinin yapılış itibarıyla sonuçları etkili olabilmektedir. Bu yüzden bu mesleğe talip olan bir kişinin, bu görevin bilinç ve sorumluluğuna sahip olması gerekir. Sağlık sektörü gibi bir alanda görev yapacak olan insanlar, hassas düşünce içerisinde hasta veya hasta yakını psikolojisini sürekli göz önünde bulundurarak fakat bu süreçte kendi psikolojik sağlığını da ihmal etmeyecek şekilde bir davranış ve tutum içerisinde olması gerekir (British Medical Journal, 1971). Genel olarak bir tıbbi sekreter; işini sevmeli, çalışma ortamında saygısını muhafaza etmeli ve danışma anlamında bilgilendirme görevini en iyi şekilde yerine getirebilmelidir. Bu işin iş arkadaşlarıyla birlikte başarılacağı inancıyla ekip çalışmasını önemsemeli, pozitif bir duruşa sahip olmalı, detaylara özen göstermeli ve verilen işler konusunda hassas bir doğruluk ve netlikte olmalıdır (Tengilimoğlu ve Çıtak, 2003; Akt: Kiraz, 2015).

Bunları sağlayabilmek adına işyerinin prensiplerine uymalı, iş güvenliği ve iş ahlakı konusunda hassas davranmalı ve kaliteye önem vermelidir. Planlı olmalı ve günlük iş ve çalışma planları yapmalı, iş önceliklerini belirlemeli ve uyulmasına dikkat etmeli, sorumluluk sahibi olmalı, sadakat değerleri konusunda sır saklamayı bilmelidir. Tıbbi sekreterler, hasta dosyalarındaki bilgileri düzenli olarak tutmalı ve ilgili hekime ya da birime ulaştırmalı, aynı zamanda kendi birimi ile ilgili istatistiksel bilgiler konusunda da aynı tavrı göstermelidir. Nihayetinde işi sağlık sektöründe olduğu ve hep hasta ve hasta yakınlarıyla iletişimi içerisinde olacağı için sabırlı, uyumlu, pozitif, çalışkan, dürüst, yeniliklere açık ve ani durumlara karşı soğukkanlı tepkiler üretebilen, titiz, enerjik, temiz ve dikkatli olmalıdır (Kiraz, 2015).

Tıbbi Sekreterlerin Karşılaştıkları Sorunlar

Tıbbi sekreterler çalıştıkları kurumlarda konumları ve yaptıkları işin niteliğinden dolayı önemli bir yere sahiptirler. Sağlık hizmeti sunan işletmelerde hem kurum içi hem de kurum dışı iletişimin sağlıklı olarak sürdürülebilmesi için tıbbi sekreterlere önemli görevler düşmektedir. Bu denli önemli görevleri olan tıbbi sekreterlerin kurumlarında yeterince önemsenmemesi ve görev tanımlarının net olmaması sorun oluşturmaktadır (Tural Dikmen, 2010).

Tural Dikmen (2010) çalışmasında, tıbbi sekreterlerin iş memnuniyetinin belirleyicileri olarak; fiziki koşullar, kurum içi iletişim, performans değerlemesi, ücretlerin zamanında ödenme durumu, iş yükünün adil olma durumu, kurumsallaşma, yönetim ve çalışanlarla olan iletişimin kalitesi ve ekip çalışmasını ortaya koymuştur.

Akbolat ve Işık (2009) tıbbi sekreterlerin işyerinde karşılaştıkları yönetsel sorunlar ve motivasyonlarına etki eden faktörleri belirlemeye yönelik yaptıkları çalışmalarında, gelecek güvencesi, yönetici ve iş arkadaşları ile ilişkiler, iş ortamı, karar verme süreci, teşvik ve değerlendirme sistemi ve ücretlerin tıbbi sekreterlerin motivasyonlarını etkilediğini ortaya koymuşlardır. Yine aynı çalışmada, tıbbi sekreterlerin çalıştıkları kurumlarda karşılaştıkları en önemli yönetsel sorunun yönetici kaynaklı sorun olduğu ortaya konulmaktadır.

Şenel Tekin (2009) çalışmasında, tıbbi sekreterlerin en sık yaşadıkları sağlık sorunlarına değinmiştir. Çalışmaya göre tıbbi sekreterlerin en sık karşılaştıkları sağlık sorunları arasında göz yorgunluğu, karpal tünel sendromu, tekrarlayan hareketlerden kaynaklanan rahatsızlıklar ve stres sayılmaktadır.

Erduran ve ark. (2009) çalışmalarında, sektörde çalışanların ilgili alandan mezun olanlardan sağlanmaması, yoğun iş temposu, işin maddi nitelikleri ile ilgili unsurların yetersizliği gibi unsurların tıbbi sekreterleri olumsuz etkilediğini belirtmektedirler.

Alexander (1981) çalışmasında, doktorların tıbbi sekreterlerin yaptıkları işleri takdir etmediklerini ve iletişim sorunları yaşadıklarını ortaya koymaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Çalışmanın öncelikli amacı, hali hazırda görev yapmakta olan tıbbi sekreterlerin karşılaştıkları sorunları, mesleğe ilişkin görüşlerini ve tıbbi sekreterlik mesleğine, başkalarının bakış açılarını yine tıbbi sekreterlerin ifadeleriyle ortaya koymaktır.

Çalışmanın bir diğer amacı ise 2016-2017 Eğitim Öğretim dönemi güz yarısında Süleyman Demirel Üniversitesi Uzaktan Eğitim Meslek Yüksekokulu Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik Programı Yönetici Asistanlığı dersini alan öğrencilerin kendi meslekleri ile ilgili gelecekte karşılaşılabilecekleri durumları görebilmelerinin sağlanmasıdır.

YÖNTEM

Araştırmanın amacı doğrultusunda daha derinlemesine bilgi edinebilmek için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır (Tavşancıl ve Aslan, 2001). Nitel araştırmalar, araştırmayı yapanların, kendi doğal yaşamlarındaki her şeyi diğer bireylerin olaylara yükledikleri anlamlar bakımından anlamlandırma ve yorumlama çabası içerisindedir (Creswell, 2015).

Nitel araştırmalarda kullanılan çok sayıda yöntem bulunmaktadır. Bu araştırmada toplanan veriler nitel analiz yöntemlerinden biri olan betimsel analiz yöntemi ile analiz

edilmiştir. Bu yaklaşıma göre, elde edilen veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Veriler araştırma sorularının ortaya koyduğu temalara göre düzenlenebileceği gibi, görüşme ve gözlem süreçlerinde kullanılan sorular ya da boyutlar dikkate alınarak da sunulabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Verilerin Analizi

Araştırmada, örnekleme yöntemlerinden biri olan amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme yöntemi zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak vermektedir. Bu anlamda, amaçlı örnekleme yöntemleri pek çok durumda, olgu ve olayların keşfedilmesi ve açıklanmasında yararlı olur (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Araştırmanın amacında belirtildiği gibi bu mesleği seçen öğrencilere faydalı olması düşüncesiyle gönüllülük esasına dayalı olarak sözü geçen öğrencilerden alan araştırması yapmaları istenmiştir. Araştırma verilerinin toplanması için demografik özellikleri belirlemeye yönelik sorularla birlikte toplam 13 açık uçlu soru hazırlanmış ve bu soruları öğrencilerin hastanelerde görev yapmakta olan tıbbi sekreterlere yönelmeleri istenmiştir. Toplam 83 öğrenci 87 çalışana ulaşmış ve Türkiye'nin her bölgesinde kamu ve özel sektör çalışanlarından veri toplama imkânı bulunmuştur. Toplanan veriler nitel veri analiz programı kullanılarak kodlanmış ve verilerin analizi yapılmıştır.

Nitel araştırmada geçerlik, araştırmacının araştırdığı olguyu, olduğu biçimiyle ve olabildiğince yansız gözlemesi anlamına gelmektedir. Toplanan verilerin ayrıntılı olarak rapor edilmesi ve araştırmacının sonuçlara nasıl ulaştığını açıklaması nitel bir araştırmada geçerliğin ölçütlerindedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Nitel araştırmalarda geçerlik yerine; inandırıcılık ve aktarılabilirlik; güvenilirlik yerine ise; tutarlılık ve doğrulanabilirlik kavramları kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Bu bilgilerden hareketle, araştırmanın geçerlik ve güvenilirlik kriterlerini sağladığı değerlendirilmektedir.

Araştırma sorularında yer alan “medeni durum, kaç yıldır bu işi yaptıkları, çocuklarının olup olmama durumu ve kaç yaşındasınız?” sorularının analizi katılımcılar açısından ayırt edici nitelik taşımadığı düşünüldüğünden çalışmada yer almamaktadır.

ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE YORUMLAR

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Tıbbi Sekreterlerin Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Kadın	64	73,56
Erkek	23	26,44
Toplam (Geçerli)	87	100,00

Araştırmaya katılan toplam tıbbi sekreter sayısı 87'dir. Tıbbi sekreterlerin cinsiyet dağılımına bakıldığında araştırmaya katılanların %73,56 (64) kadın, %26,44 (23) erkek olarak dağılmaktadır.

Tablo 2. Araştırmaya Katılan Tıbbi Sekreterlerin Çalıştıkları Yer

Çalışılan Yer	Frekans	Yüzde
Kamu	58	66,67
Özel	29	33,33
Toplam (Geçerli)	87	100,00

Araştırmaya katılan tıbbi sekreterlerin çalıştıkları yerler incelendiğinde %66,67 (58) kamu; %33,33 (29) özel sektör olarak dağılım göstermektedir.

Tablo 3. Araştırmaya Katılan Tıbbi Sekreterlerin Mesleği Sevip Sevmeme Durumuna Ait Dağılım

Mesleği Sevip Sevmeme Durumu	Frekans	Yüzde
Evet	74	85,06
Hayır	8	9,20
Bazen	5	5,75
Toplam (Geçerli)	87	100,00

Araştırmaya katılan tıbbi sekreterlerin mesleklerini sevip sevmeme durumları incelendiğinde “bazen seviyorum/sevmiyorum” % 5,75 (5), “evet” %85,06 (74), “hayır” %9,20 (8) olarak dağılım göstermektedir.

Tablo 4. Araştırmaya Katılan Tıbbi Sekreterlerin Mesleği Kendi İstekleri ile Seçip Seçmeme Durumu

Mesleği Seçme Durumu	Frekans	Yüzde
Kendi İsteği İle	59	67,82
Kendi İsteği Dışında	28	32,18
Toplam (Geçerli)	87	100,00

Araştırmaya katılan tıbbi sekreterlerin mesleklerini kendi istekleri ile seçip seçmeme durumları incelendiğinde “kendi isteği ile seçenler” %67,82 (59), “kendi isteği dışında” %32,18 (28) olarak dağılmaktadır.

Tablo 5. Araştırmaya Katılan Tıbbi Sekreterlerin Meslekleri İle İlgili Aldıkları Eğitimlerin Dağılımı

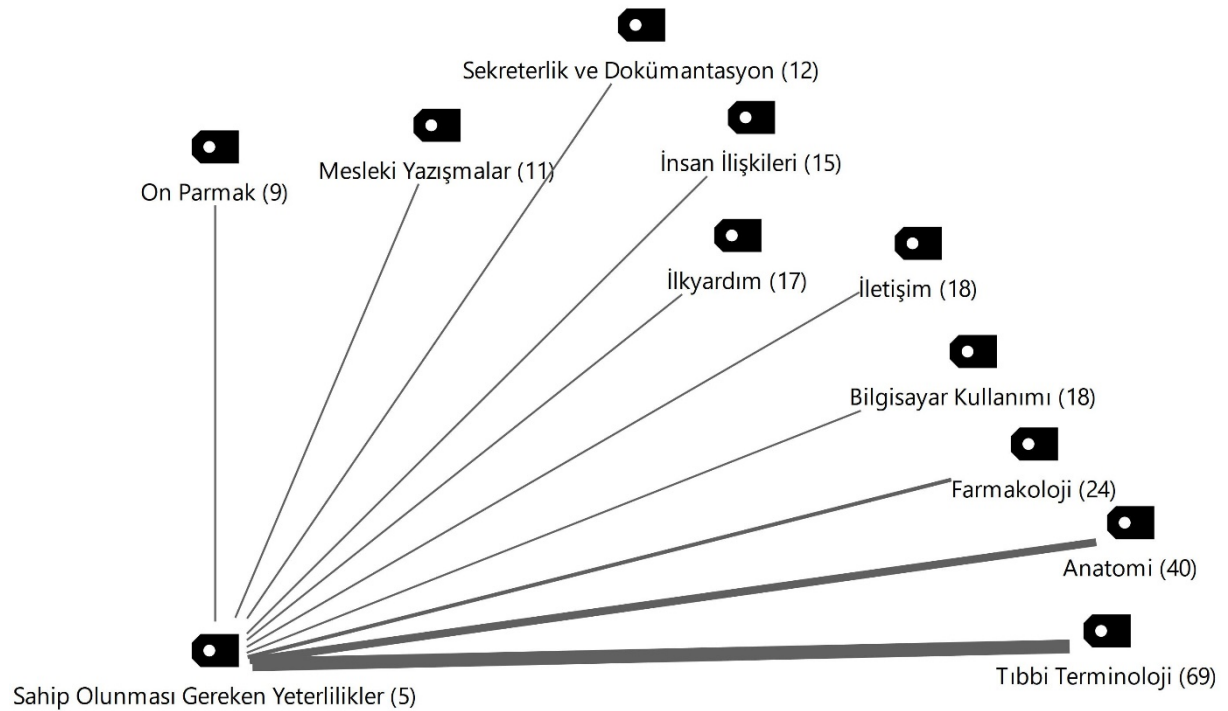
Alınan Eğitim	Frekans	Yüzde
Önlisans	57	65,52
Kurs	19	21,84
Lise	9	10,34
Hayır	2	2,30
Toplam (Geçerli)	87	100,00

Araştırmaya katılan tıbbi sekreterlerin aldıkları eğitim durumu incelendiğinde “önlisans eğitimi alanlar” %65,52 (57), “kurs eğitimi alanlar” %21,84 (19), “lisede eğitim alanlar” %10,34 (9), “hiç eğitim almayanlar” %2,3 (2) olarak dağılmaktadır.

Tablo 6. Araştırmaya Katılan Tıbbi Sekreterlere Göre Meslekte Sahip Olunması Gereken Yeterliliklerin Dağılımı

Sahip Olunması Gereken Yeterlilikler	Frekans	Yüzde
Tıbbi Terminoloji	69	29,61
Anatomi	40	17,17
Farmakoloji	24	10,30
Bilgisayar Kullanımı	18	7,73
İletişim	18	7,73
İlkyardım	17	7,30
İnsan İlişkileri	15	6,44
Sekreterlik ve Dokümantasyon	12	5,15
Mesleki Yazışmalar	11	4,72
On Parmak	9	3,86
Toplam (Geçerli)	233	100,00

Araştırmaya katılan tıbbi sekreterlerin “mesleklerinde sahip olmaları gerektiğini düşündükleri yeterlilikler nelerdir?” sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde, “tıbbi terminoloji” %29,61 (69), “anatomi” % 17,17 (40), “farmakoloji” %10,30 (24), “bilgisayar kullanımı ve iletişim” %7,73 (18), “ilkyardım” %7,30 (17), “insan ilişkileri” %6,44 (15), “sekreterlik ve dokümantasyon” % 5,15 (12), “mesleki yazışmalar” %4,72 (11), “on parmak” %3,86 (9) olarak dağılmaktadır.

Şekil 1. Araştırmaya Katılan Tıbbi Sekreterlere Göre Meslekte Sahip Olunması Gereken Yeterliliklere Ait Kod Haritası

Araştırmaya katılan tıbbi sekreterlerin “Tıbbi sekreterlerin görevlerini tam olarak yerine getirebilmeleri için sahip olmaları gereken yeterlilikler olduğunu düşünüyor musunuz? En çok hangileri gerekli size göre?” sorusuna verdikleri cevaplardan bazıları şu şekildedir:

Katılımcı 1. Aslında iki önemli unsur var. Birincisi tıbbi terimleri iyi bilmek ikincisi ise bilgisayar kullanımına hakim olmak.

Katılımcı 6. Hastanedeki bölüm farkı oluyor tabii ama en önemlisi tıbbi terminolojiyi bilmek ve anatomi bilmek en azından duyunca yada görünce yabancı kalmıyorsun ne olacağını nasıl bir tedavi olacağını cevabını verebiliyorsun.

Katılımcı 30. Tıbbi terminoloji gerekli çünkü zaten vücudun yapısı yabancı kelimeler falan daha çok lazım oluyo.

Katılımcı 36. Tıbbi Terminoloji olmazsa olmazımız. Bilmezsen doktor ve hemşirelerle aranda hep bir iletişim kopukluğu olur.

Katılımcı 66. Mesleklerin her birisi kendine özgüdür ve bu meslekleri icra edecek olan kişilerin belli yeterliliklere sahip olması gereklidir. Tıbbi sekreterlik mesleğinde yürütücülerin öncelikle tıbbi bilgisinin yeterli olması gereklidir. Çünkü tıp alanı kendine ait bir dili vardır ve bu yeterliliğe sahip olmayan kişiler tam olarak ne yapacaklarını bilemez. Dolayısıyla tıbbi terminoloji, anatomi ve farmakoloji bilgisine en az yapacağı iş kadar anlayabilmelidir. Bunun dışında acil ilk yardım bilgisi yeterliliği herkesin sahip olması gereken bir yeterliliktir. Sadece tıbbi sekreterlik mesleği için sahip olunacak bir yeterlilik olmayacak kadar önemlidir.

Katılımcı 83. Özellikle insan ilişkilerinde ve iletişimde çok iyi olmamız gerekiyor. Bunun yanında tıbbi terimleri çok iyi bilmeliyiz. Klavyemizde yazışmalarda zorlanmamamız için çok iyi olması gerekiyor. Eğer poliklinikte doktor yanında çalışıyorsak farmakoloji bilgisinde iyi bilmemiz gerekiyor.

Tablo 7. Araştırmaya Katılan Tıbbi Sekreterlerin Görev Tanımı Dışında İşler Yapma Durumu

Görev Tanımı Dışında İş	Frekans	Yüzde
Evet	58	66,67
Hayır	29	33,33
Toplam (Geçerli)	87	100,00

Araştırmaya katılan tıbbi sekreterlerin görev tanımları dışında işler yapıp yapmama durumuna bakıldığında “evet” %66,67 (58); “hayır” %33,33 (29) olarak dağıldığı tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan tıbbi sekreterlerin “Görevinizi yaparken görev tanımınızın (yani sorumluluklarınızın) dışında işler yapmanız isteniyor mu? Ya da siz yapmak zorunda kalıyor musunuz?” sorusuna verdikleri cevaplardan bazıları şu şekildedir:

Katılımcı 26. Evet tabiki de! isteniyor. Yaptığım tüm işler görev tanımım dışında, dolayısıyla istenen işi yapmak zorunda kalıyoruz.

Katılımcı 45. Evet, yapmak zorunda kalıyoruz. Mesela arşivleme işlemini arşiv memuru yapması gerekiyor ama ben yapıyorum.

Katılımcı 48. Hayır, zaten herkesin bir görevi var gerek kalmıyor.

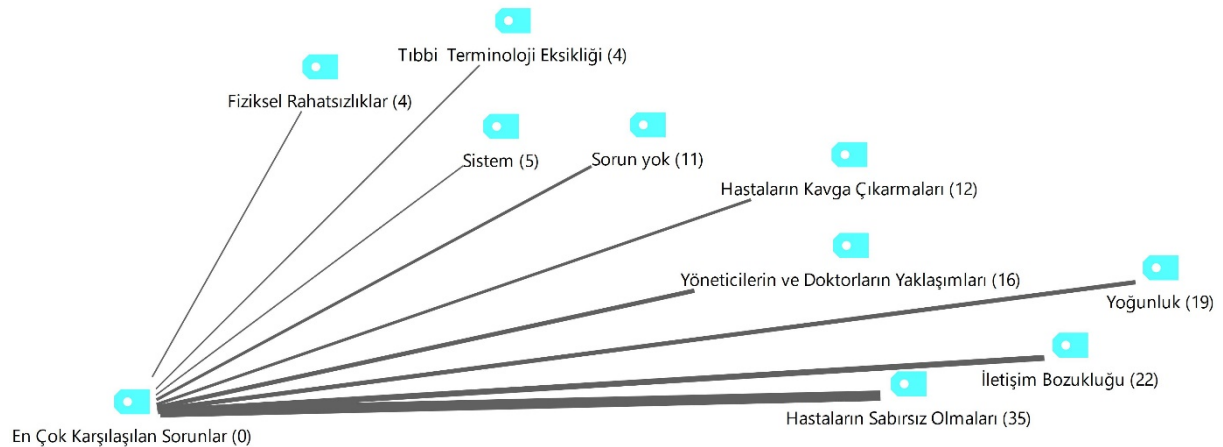
Katılımcı 76. Ben 3 yıldır Cerrahi Birimler kat sekreteriyim. Çalıştığım hastane ve birim çok yoğun olduğu için bazen görev tanımım dışında işler yaptığım oluyor. İşe hakim olduğum

için beni zaman harici zorlayan bir iş olmuyor. Örneğin yoğunluk olduğu dönemlerde, hasta üzerine ilaç istemleri (doktor orderına bağlı), malzeme düşüşleri, hastaya rasyon(günlük yemek işlemleri) girilmesi, aylık hemşire nöbet listelerini düzenlenmesini, vb. işleri yaptığım oluyor.

Tablo 8. Araştırmaya Katılan Tıbbi Sekreterlerin En Çok Karşılaştıkları Sorunların Dağılımı

En Çok Karşılaşılan Sorunlar	Frekans	Yüzde
Hastaların Sabırsız Olmaları	35	27,34
İletişim Bozukluğu	22	17,19
Yoğunluk	19	14,84
Yöneticilerin ve Doktorların Yaklaşımları	16	12,50
Hastaların ve Hasta Yakınlarının Kavga Çıkarmaları	12	9,38
Sorun yok	11	8,59
Sistem	5	3,91
Tıbbi Terminoloji Eksikliği	4	3,13
Fiziksel Rahatsızlıklar	4	3,13
Toplam (Geçerli)	128	100,00

Araştırmaya katılan tıbbi sekreterlerin en çok karşılaştığı sorunlar incelendiğinde; “hastaların sabırsız olmaları” %27,34 (35); “iletişim bozukluğu” %17,19 (22); “yoğunluk” %14,84 (19); “yöneticilerin ve doktorların yaklaşımları” %12,50 (16); “hastaların ve hasta yakınlarının kavga çıkarmaları” % 9,38 (12); “herhangi bir sorunla karşılaşmıyorum” % 8,59 (11); “sistem aksaklıkları” % 3,91 (5); “tıbbi terminoloji bilgisi eksikliğinden kaynaklanan sorunlar” ve “fiziksel rahatsızlıklar” %3,13 (4) olarak dağılım göstermektedir.

Şekil 2. Araştırmaya Katılan Tıbbi Sekreterlerin En Çok Karşılaştıkları Sorunlara Verilen Cevaplara Ait Kod Haritası

Araştırmaya katılan tıbbi sekreterlerin “Görevinizi yaparken en çok karşılaştığınız sorunlar nelerdir? Sizi zorlayan ve size zor gelen durumları özellikle belirtir misiniz?” sorusuna verdikleri cevaplardan bazıları şu şekildedir:

Katılımcı 11. “Duyarsız ve sabırsız hastalar, bazen böyle kalıyorum diyecek bir şey bulamıyorum.

Katılımcı 17. “Devlette çalışan bir sekreter olarak daha az yorucu ve daha az mesaim var ama özelde çalıştığım zamanlar böyle bi durum söz konusu bile değildi çok yorucu ve çok fazla çalışıyordum ücreti de çok azdı bazen başkaları tarafından hor görüldüğümüz bile oluyordu.”

Katılımcı 27. “Hastaların hastaneye geldiklerinden itibaren ilk işlemlerinden son işlemlerine kadar bizler ilgileniyoruz, yaşadığımız sıkıntılar arasında sıkça karşılaştığımız sorunlardan biride hasta yatırma veya taburcu etme işlemlerinde isteklerini ifade edemeyen veya isteklerinin hemen yapılmasını isteyen hasta ve hasta yakınlarına durumu açıklamakta zorluklarla karşılaşabiliyoruz, hastaların açıkçası sorularını sorabilecekleri, bilgi alabilecekleri görevli bizleriz ve doğal olarak da sıkıntılarını yansıttıkları kişiler yine bizler oluyoruz.

Görevimizi yaparken çektiğimiz sıkıntıların en başında hasta ve hasta yakınlarının bize karşı tavrı geliyor, hasta psikolojisi çok farklı bazen bizi anlamak ve algılamakta güçlük çekiyorlar ve bizimle hiç alakası olmayan sorunlarda bile bizi sorumlu tutabiliyorlar, bu konuya küçük bir örnek vermek gerekirse hastaların çıkacak olan sonuçlarına bakıyoruz eğer birkaç sormalarında “hayır çıkmamış” cevabını alırlarsa bu konudan direk bizi sorumlu tutup gerginlik yaratabiliyorlar, yada giriş yaptığımız hastanın doktoru bekleme süresinin uzamasını size gelip yüksek bir ses tonuyla neden bu kadar beklediklerini yada daha ne kadar bekleyeceklerini yine size sorarak sorun çıkarabiliyorlar.

Sabırlı ve sorumluluğunun bilincinde olup dikkatli ve bilinçli hareket ettiğimiz zaman hasta ve hasta yakınlarıyla tartışma ortamının oluşmasına engel olmaya ve bunu da yine aldığımız eğitimlerden faydalanarak yapmaya çalışıyoruz. Yaşadığımız sorunların ve sıkıntıların üstesinden gelebilmek için empati kurmak da işe yarıyor denilebilir, ya da ortamı biraz daha gerginlikten kurtarmak için hasta psikolojisini anlamaya çalışmakta bu işte önemli bir rol alıyor.

Katılımcı 48. “Hastalar. Kimlik getirmeden kayıt yaptırmak isteyenler oluyor veya yetkim olmadığı bir şey istiyorlar. Bazıları sıra beklediği için sinirleniyor ve bağıyor bunlarda benim moralimi düşürerek iş yapmama engel oluyor diyebilirim daha çok örnek var ama aklıma gelenler bunlar.”

Katılımcı 80. “Hastalarla ve yakınlarıyla genel olarak iç içe çalışmak durumundayız. Bu bizi insanlarla sürekli diyalog için de tutuyor. Hasta yatırma veya taburcu etme gibi işlemlere biz baktığımızdan dolayı bazen aceleci hasta yakınlarımız çabuk işlerinin hallolmasını istediğinde bizi zor durumda bırakmıyor değiller. Tek sıkıntımız aceleci hastalarımız olduğunu söyleyebilirim.

Tablo 9. Mesleğe Saygı Duyulma/Değer Verilme Durumu

Mesleğe Saygı Duyulma/Değer Verilme Durumu	Frekans	Yüzde
Hayır	64	70,33
Evet	27	29,67
Toplam (Geçerli)	91	100,00

Araştırmaya katılan tıbbi sekreterlerin “mesleğinize değer veriliyor mu/saygı duyuluyor mu?” sorusuna verdikleri cevaplar incelendiğinde “hayır” %70,33 (64); “evet” %29,67 (27) olarak dağılmaktadır. Toplam sayının 91 olması durumu araştırmaya katılanların “bazılarının

değer verip saygı duyduğu, bazılarının ise kesinlikle saygı duymadıklarını” söylemeleri sonucunda hem “evet” hem de “hayır” ifadesinin kodlanmasından kaynaklanmaktadır.

Araştırmaya katılan tıbbi sekreterlerin “Size göre toplumda mesleğinize hak ettiği değer veriliyor mu? Yaptığınız işe saygı duyuluyor mu?” sorusuna verdikleri cevaplardan bazıları şu şekildedir:

Katılımcı 3. “Toplum benim gözlemlerime göre sağlık çalışanların hepsine değer veriyor çünkü sağlık insanlar için en kıymetli şey bu yüzden sağlık konusunda bilgi sahibi olan herkese saygı duyuyorlar ve herhangi bir sağlık sorunlarını hemen paylaşıp çözüm bulmaya çalışıyorlar özel hayatta mesleğimize verilen değer bu ama hastanelerde biraz daha farklı oluyor çünkü sağlık kuruluşlarının halka hizmet etme gibi bir mecburiyeti olduğu için hizmetlerin aksadığının gören hastalar kimi zaman şiddete başvurabiliyor ve mesleğinize saygı duymamaya başlıyor.”

Katılımcı 65. “Bence gereken önem verilmiyor ama ne de olsa sekreter denilip geçiliyor. Hastane koridorlarında öğretmeni de hâkimi de savcısı da bir an önce işimi bitireyim de gideyim derdindeler. İçeride kim bitirecek peki işinizi? Doktor mu? Tabii ki hayır. Doktor muayenesini yapıp geçer biz ise onların kayıtlarını raporlarını yazmakla meşgul oluyoruz. Dolayısıyla biz sekreterler de doktorlar kadar önemli bir işe sahibiz. Tıbbi sekreter yoksa bir eksiklik var demektir. T.C. kimlik numarası yazarken tuşların yerlerini bilmeyen biri ya da daha önce on parmak yazmayı öğrenmemiş bir insan, farmakoloji, terminoloji dersi görmemiş biri çok zorlanır işinde. Bu yüzden mesleğimize sahip çıkalım ve ne kadar önemli bir meslek olduğunu insanların bilmesini sağlayalım. :)

Katılımcı 66. “Tıbbi sekreterlik sağlık alanında hizmet sunan birçok meslekten biri. Bu alanda çalışan meslek grupları için hiyerarşik bir sıralama yapılırsa doktorlar en üst tabakadayken tıbbi sekreter en alt basamaklardan birinde yer alıyormuş gibi bir izlenim olduğu kanaatindeyim. Halbuki her meslek bu sistemin çalışması için gerekli olan bir parça. Tüm meslek gruplarına ihtiyaç olduğu kadar tıbbi sekreterlere de ihtiyaç var ama toplumda hak ettiği saygıyı görmediği inancındayım.”

SONUÇLAR VE TARTIŞMA

Tıbbi sekreterler, hastanelerde ve sağlık kurumlarında hastaları yönlendiren onlara her konuda yardımcı olan ve hastalarla, hastane ve doktorlar arasında köprü görevi gören çalışanlardır. Bu denli önemli görevleri olan tıbbi sekreterlerin sahip olduğu özellikler, karşılaştıkları sorunlar ve saygı görme durumlarının incelenmesinin gerekli olduğu değerlendirilmektedir.

Öncelikle tıbbi sekreterlerin görevlerini sağlıklı bir şekilde yürütebilmeleri için uygun şartların oluşmasının çok önemli olduğu düşünülmektedir. Bunun yanında tıbbi sekreterlerin bu mesleği tam olarak yapabilmeleri için gerekli eğitimleri almış olmaları gerektiği değerlendirilmektedir.

Araştırma sonucu elde edilen veriler analiz edildiğinde; araştırmaya katılanların büyük çoğunluğunun “kadın” olduğu ancak erkeklerin de mesleğe uzak olmadıkları ve ilgi gösterdikleri tespit edilmiştir. Araştırmaya katılanların yaklaşık üçte ikisi kamu sektöründe çalışmaktadır. Bu durumun karşılaşılan sorunlar ve sahip olunması gereken yeterlilikler konusunda göz önünde bulundurulması gerektiği düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan tıbbi sekreterlerin büyük bir kısmının mesleklerini sevdiğini tespit edilmiştir. Araştırmaya katılanların yaklaşık üçte birinin mesleği “kendi istekleri dışında”

seçtikleri belirlenmiş olup, mesleği kendi istekleri dışında seçmiş olsalar da mesleklerini sevdiğikleri anlaşılmaktadır.

Araştırmaya katılan tıbbi sekreterlerin eğitim durumları incelendiğinde, herhangi bir eğitim almayanların olduğu ve sadece bir takım meslek kurslarına katılarak bu mesleği yapanların araştırmaya katılanların yaklaşık dörtte biri olduğu tespit edilmiştir. Sağlık meslek liselerinin tıbbi sekreterlik bölümü veya sağlık meslek yüksekokullarının tıbbi dokümantasyon ve sekreterlik programını bitirenlerin, kamuda iş bulamamaları ve özel sektörde karşılaştıkları sorunlar konusunda bir soru önergesi verilmiştir. Ve verilen bu soru önergesinde sadece alınan kurslarla ya da hiç eğitim almayanların hali hazırda bu kadrolarda bulunması sebebiyle bu meslekle ilgili eğitim alanların iş bulamama sorunu da ele alınmaktadır. Araştırma sonucunda elde ettiğimiz dörtte birlik oranın azımsanamayacak bir oran olduğu değerlendirilmektedir.

Yapılan analiz sonuçlarına göre araştırmaya katılan tıbbi sekreterlerin meslekte sahip olmaları gereken yeterliliklerin sırasıyla; tıbbi terminoloji, anatomi, farmakoloji, bilgisayar kullanımı, iletişim, ilkyardım, insan ilişkileri, sekreterlik-dokümantasyon, mesleki yazışmalar ve on parmak kullanımı olduğu görülmektedir. Tıbbi terminoloji oranının çok yüksek olması tıbbi sekreterlerin yaptıkları işten dolayı tıbbi terimlerle çok fazla karşı karşıya kaldıklarını göstermektedir.

Yine araştırma sonuçlarına göre; araştırmaya katılan tıbbi sekreterlerin büyük bölümünün görev tanımları dışında işler yaptığı/yapmak zorunda kalığı görülmektedir. Bu durumun personel eksikliğinden, kalifiye eleman eksikliğinden ve/veya işlerin yoğunluğundan kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Tural Dikmen (2010)'in çalışması bu sonucu desteklemektedir.

Araştırmaya katılan tıbbi sekreterlerin en çok karşılaştığı sorunlar sırasıyla; hastaların sabırsız olmaları, iletişim bozukluğu, yoğunluk, yöneticilerin ve doktorların yaklaşımları, hastaların ve hasta yakınlarının kavga çıkarmaları, sistem aksaklıkları, tıbbi terminoloji bilgisi eksikliğinden kaynaklanan sorunlar ve fiziksel rahatsızlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sağlık çalışanlarının karşılaştıkları sorunlarla ilgili çalışmalar incelendiğinde; Nesrin ve ark. (2014) yaptıkları çalışmada, hasta ve hasta yakınlarının sağlık çalışanlarına uyguladıkları şiddeti ele almışlardır. Bu çalışmada tıbbi sekreterler de dahil sağlık çalışanlarının şiddete maruz kaldıkları ortaya konulmuştur. Kaya ve ark. (2017) çalışmalarında iletişimin öneminden bahsetmişler ve hastalarla olan iletişim kalitesinin sağlık çalışanlarını olumlu/olumsuz etkilediğini ortaya koymuşlardır. Bostan (1992), çalışmasında, sağlık çalışanlarının hastalara yönelik davranışlarının nedenlerini incelemiş ve sağlık çalışanlarının hasta haklarını yeterince bilmediği ve bu konuda eğitime ihtiyaçları olduğu sonucu ortaya konmuştur. Akbolat ve Işık (2009) çalışmalarında, bu çalışmayla örtüşen yöneticilerin yaklaşımlarının tıbbi sekreterlerin karşılaştıkları sorunlar arasında olduğunu ortaya koymuşlardır. Tekin (2009) çalışmasında tıbbi sekreterlerin en sık karşılaştığı fiziksel sorunları ele almıştır. Alanda konu ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde bulunan sonuçlarla büyük ölçüde örtüştüğü değerlendirilmektedir.

Araştırma sonuçlarında araştırmaya katılan tıbbi sekreterlerin büyük çoğunluğunun mesleklerine toplumda değer verilmediğini ve saygı duyulmadığını düşünmedikleri tespit edilmiştir. Bu sonucun tıbbi sekreterlerin motivasyonlarını ve dolayısıyla performanslarını etkilediği değerlendirilmektedir.

Çalışmanın tıbbi sekreter olarak görev yapanların genel durumunu ortaya koyması açısından önemli olduğu değerlendirilmektedir. Araştırmaya katılan tıbbi sekreterlerin en çok hasta ve hasta yakınlarının davranışlarından etkilendikleri gözlemlenmiştir. Araştırmanın daha

faydalı olabilmesi için benzer bir araştırmanın da hastalarla görüşülerek yapılması önerilmektedir.

Tıbbi sekreterlik mesleğinin öneminin toplumca bilinmesi ve mesleğe değer verilmesinin gerekli olduğu bunun içinde hem toplum hem de çalışanların iletişim sorunlarının azaltılmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Özellikle çalışanların hasta ve hasta yakınlarının tutumlarından etkilenmemeleri ya da daha az etkilenmeleri için öfke kontrolü, stres yönetimi, etkili iletişim gibi eğitimleri almaları önerilmektedir. Özellikle yöneticilerin bu mesleği herkesin yapabileceği düşüncesinden sıyrılarak bu konuda gerekli eğitimleri almış adayları işe almaları önemli görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Acar, A. (2014). Kamu Hastanelerinde Tıbbi Sekreterlerin İş Doyum Düzeyleri (Antalya Atatürk Devlet Hastanesi Örneği). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü., Yüksek Lisans Tezi, Sayfa Sayısı: 122, İstanbul
- Akbolat, M., Işık, O. (2009). Tıbbi Sekreterlerin İşyerinde Karşılaştıkları Yönetimsel Sorunlar ve Motivasyonlarına Etki Eden Faktörler. 8. Ulusal Büro Yönetimi ve Sekreterlik Kongresi. 14-16 Ekim. Ankara, 239-259.
- Alexander, D. A. (1981). The medical secretary: her views and attitudes. *JR Coll Gen Pract*, 31(227), 368-371.
- Artukoğlu, M. A., Kaplan, A., & Yılmaz, A. (2002). Tıbbi Dokümantasyon, Ankara: Türksev Yayıncılık.
- Balcı, A. E. (2001). Tıbbi Dokümantasyon ve Tıbbi Arşivler. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Yayınları.
- Bostan, S. (1992). Sağlık çalışanlarının hasta haklarına yönelik tutumlarının araştırılması: Farabi Hastanesi örneği. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 1(1).
- Ceylan, F. (2012). Sekreterlik Teknikleri, Bursa.
- Creswell, J. W. (2015). Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni. Çeviri Editörleri: Mesut Bütün; Selçuk Beşir Demir. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Erduran T., Güler, Y.B., Karakaya, E. (2009). Tıbbi Sekreterlerin Motivasyonunu Etkileyen Faktörler ve Bu Faktörlerin Özel ve Kamu Kesiminde Değişimi: Kırıkkale İli Sağlık Sektöründe Bir Alan Araştırması. 8. Ulusal Büro Yönetimi ve Sekreterlik Kongresi. 14-16 Ekim. Ankara, 277-295.
- Tutar, H., Başpınar, N. Ö., Altınöz, M. (2004). Sekreterlik El Kitabı: Temel Sekreterlik ve Yönetici Asistanlığı, Ankara
- Kaplan, A., Köksal, A. (2017). Türkiye'de Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik Eğitiminin İncelenmesi, Mesleki Uygulamalar. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, Cilt 16, Sayı 2, Sayfa: 63-68.
- Kaya, Ş. D., Yüceler, A., Uludağ, A., Karadağ, Ş. (2017). Hasta İlişkilerinde Tıbbi Sekreterlerin Duygusal Emek Ve İletişim Becerilerinin Nitel Olarak Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8(19), 62-76.
- Kiraz, K. (2015). Kamu Hastanelerinde Çalışan Tıbbi Sekreterlerde Tükenmişlik (Antalya Atatürk Devlet Hastanesi Örneği). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. 97 sf.

- Millî Eğitim Bakanlığı Sağlık Hizmetleri Sekreterliği Tıbbi Sekreterlik Hizmetlerine Giriş
346SBI025 Ankara, 2011 Erişim Tarihi: 03/03/2018
http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/T%C4%B1bbi%20Sekreterlik%20Hizmetlerine%20Giri%C5%9F.pdf
- Medicaljournal, B. (1971). The Medical Secretary. British Medical Journal, 676.
- Nesrin, A., Yılmaz, A., Oğuz, I. (2014). Sağlık Çalışanlarına Uygulanan Şiddet: Özel Bir Tıp Merkezi Örneği. Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi, 13(1), 1-11.
- Semerçioğlu, M.S. (2012). “Özel Ve Kamu Hastanelerinde Çalışan Tıbbi Sekreterlerin İş Doyumu ve Örgütsel Güven Düzeylerinin Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Alan Çalışması. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, 123, Ankara.
- Sümbüloğlu, K., Sümbüloğlu, V. (1998). Önemlilik testleri. Sümbüloğlu K, Sümbüloğlu V. editörler. Biyoistatistik, 8, 76-156.
- Şenel Tekin, P. (2009). Bir Meslek Olarak Tıbbi Sekreterlik ve Ülkeler Arası Karşılaştırmalı Analizi. 8. Ulusal Büro Yönetimi ve Sekreterlik Kongresi. 14-16 Ekim. Ankara, 261-276.
- Tavşancıl, E., ve Aslan, A. (2001). Sözel, Yazılı ve Diğer Materyaller İçin İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Tengilimoğlu, D., Çıtak, N., (2003). Yönetici ve Tıp Sekreterliği, 259 sf. Ankara.
- Topbaş, E., (2006) Tıbbi Sekreterlik Eğitim Programı: Fransa Örneği. Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, C 1, S 2, Elâzığ.
- Tural Dikmen, A. (2010). Ordu İli Merkez Hastanelerinde Çalışan Tıbbi Sekreterlerde İş Memnuniyeti. 9. Uluslararası Katılımlı Büro Yönetimi ve Sekreterlik Kongresi, 7-9 Ekim 2010, Erzurum, 200-211.
- Ünalın, D., Çetinkaya, F., Özyurt, Ö., Kayabaşı, A. (2006). Bir Üniversite Hastanesinde Çalışan Sekreterlerde İş Memnuniyeti. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, Cilt 9, Sayı: 1
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Genişletilmiş 9. Baskı. Seçkin Yayıncılık, 448 sayfa, Ankara.

Antalya Kentindeki Kapalı Konut Yerleşkelerinin Evrensel Tasarım İlkeleri Bağlamında Değerlendirilmesi

Ayşe Yıldırım^{1,*}

¹Akdeniz Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Antalya, Türkiye

*mimarayseyldrm@gmail.com

ÖZET

İçerisinde yaşanan çevreler ve yapılar farklı yetenek ve yeterlilikteki bireyleri kapsamaktadır. Her insan, farklı kişilik ve yeteneklerle dünyaya gelmiş, farklı eğitimlerden geçmiş ve farklı ihtiyaçlarının karşılanmasını isteyen, farklı kullanım kolaylıkları arayan bireylerdir. İnsanların fiziksel, zihinsel ve yeteneksel olarak oldukça geniş bir çeşitlilik göstermesi mekânların da bu çeşitliliğe hitap etmesi gerektirmektedir. Bugüne kadar “ortalama insan” referans alarak oluşturulan standart tasarım anlayışının bireylerin oluşturduğu çeşitlilik içinde, bireylerin gereksinimlerini tam olarak karşılayamamaktadır. Bu yüzden tasarımda standart olarak kabul edilen bir insana göre yapılan tasarım ve düzenlemeler biraz daha farklı gereksinimleri olan bireyleri kapsayıcı bir niteliğe sahip ve evrensel tasarım ilkeleri kullanılarak tasarlanması gerekmektedir. Evrensel tasarım, çevre, yapı ve ürün tasarlama sürecine rehberlik ederek, gereksiz ve özelleşmiş ayrımcı çözümlere karşı çıkan, tüm kullanıcıların gereksinimlerine uyum sağlayan, kullanıcı ile iletişimi güçlü olan, detayları önemseyen tasarımların ortaya çıkmasını sağlarken, tasarımcıları daha bilinçli hale getirerek sürdürülebilir çevreler yaratma açısından da faydalı olmaktadır. “İdeal ev” ve “ideal yaşamın” bir arada sunulduğu kapalı konut yerleşkeleri, kentte kapladıkları alan, sahip oldukları nüfus göz önüne alındığında evrensel tasarım ilkeleri bağlamında araştırmaya değer görülmüştür. Bu çalışmada, Antalya Konyaaltı Bölgesindeki kapalı konut yerleşkeleri evrensel tasarım ilkelerine göre uygunluğu değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Evrensel Tasarım, Kapalı Konut Yerleşkeleri, Konut, Antalya.

Evaluation of Gated Communities in Antalya in the Context of Universal Design Principles

ABSTRACT

The environment and structures that are lived in include individuals with different abilities and qualifications. Every human being has been born with different personalities and abilities, has undergone different trainings and wants to meet different needs and seeks different ease of use. The fact that people have a wide variety of physical, mental and skills diversity requires that the spaces also address this diversity. To date, the standard design concept created by taking reference to “average human” cannot meet the needs of individuals in the diversity of individuals. Therefore, designs and arrangements made according to a person considered as the standard in design need to be designed using universal design principles with an inclusive nature of individuals with slightly different needs. By guiding the process of universal design, environment, structure and product designing, it is possible to create designs more conscious and to create sustainable environments, while rejecting unnecessary and specialized discriminatory solutions, adapting to the needs of all users, is beneficial. The gated communities, where the "ideal house" and "ideal life" are offered together, are considered worthy of investigation in the context of universal design principles, given the population they occupy in the city. In this study, the appropriateness of the closed residential settlements in Antalya Konyaaltı Location according to universal design principles was evaluated.

Keywords: Universal Design, Gated Community, Housing, Antalya.

GİRİŞ

İnsanların temel gereksinimlerinden olan barınma ihtiyacının giderilmesinde karşımıza çıkan konut, bireyin hayatında barınmadan öte sosyalleşme, korunma, aidiyet geliştirme gibi farklı anlamları da çağrıştırmaktadır. Bu yönüyle konutu duvarlarla örülü fiziksel mekânlar olarak düşünmek veya ifade etmek konut için eksik ve yetersiz kalmaktadır. Konutu tanımlarsak, insanı tanırız veya insana bakarak yaşadığı konutu tahmin edebiliriz. Çünkü insanlar, yaşamının büyük bir bölümünü konutlarında geçirmektedirler. İnsanı etkileyen ve tamamlayan bu mekânların, huzurlu, konforlu, kullanışlı olması; insanın temel mekân ihtiyacını karşılamaktadır. Konut tasarımı, insan odaklı ve tüm çevre unsurlarını kapsamalıdır. Mimaride konut tasarımı; insanı hedef almalı, aile yaşantısına, sağlığa, hitap eden yapılar tasarlanmalıdır. Her bireyin huzurlu, konforlu, mutlu ve başka bir kişiye gereksinim duymadan rahat bir şekilde hayatını idame edebileceği konutlar tasarlamak mimarın asli görevleri arasında yer almaktadır. Bu yüzden evrensel tasarım ilkeleri gözetilerek konut tasarlamak önemli olmaktadır.

Ürünlerin, hizmetlerin ve ortamların, kişiye özel adaptasyon ya da özel sunumlara gerek duyulmadan tüm insanlar tarafından mümkün olan en geniş ölçüde kullanılabilir olacak şekilde tasarlanmasına evrensel tasarım denir. (Mueller, Mace, Story, 1998). Hanson (2004)'un makro-çevresel yaklaşım olarak ifade ettiği gibi evrensel tasarım kavramı, tasarım parametrelerini genişleterek farklı yetenek ve yeterlilikteki her kullanıcının mekânı kolaylıkla kullanmasını hedeflerken, pozitif ya da negatif tüm ayrımcılıkları reddetmektedir. Evrensel tasarım uzmanları genel olarak evrensel tasarım kavramını “insan ömrünün her dönemindeki ihtiyaçlarına uyan tasarım” olarak tanımlar (Zimmerman, 2006). “Evrensel Tasarım, insan merkezli, herkes için tasarım düşüncesidir. Bu sebepten dolayı herkes için tasarım (design for all) ve yaşam boyu tasarım (lifettime design) olarak da adlandırılmıştır.” (Sandhu, 2001).

Bugüne kadar evrensel tasarım alanında yapılan tüm çalışmalar ilk algılamada engelli bireylerin sorunlarına bir çözüm arayışı gibi görünse de düşünsel temelinde bunun ötesine geçen bir anlayışı barındırarak kullanıcı boyutunu geniş çapta değerlendirmekte ve kullanım problemlerine bütünlüştürücü bir tutumla yaklaşarak çözüm aramaktadır. (Dostoğlu, Şahin, Taneli, 2009).

Bireylerin kendi yaşam süreleri içerisinde çeşitli aşama (bebeklik, çocukluk, yaşlılık vb. gibi) veya durumlarda (hastalık, özürllülük, gebelik vs gibi) farklı tasarımsal düzenleme ve standartlara gereksinim duyacağı evrensel tasarım konusunun temel çıkış noktası olarak da görülebilir (Tatal, 2013). Bu düşüncedeki ana fikir, aslında tüm insanların, yaş, beceri kaybı gibi nedenlerle, bir çeşit engelli olduğu görüşüne de dayanmaktadır (Dostoğlu, Şahin, Taneli, 2009). Evrensel tasarım kullanımda doğabilecek problemlere basit çözümler sağlamaktadır. Yaş, cinsiyet, farklı yetenek ve yeterlilikteki her birey tarafından kolay kullanılabilir özellikte olmakta, çok yönlü ve işlevsel olmakta ve kullanım sürecinde herhangi ek bir tasarıma gerek duymadan uzun kullanım özelliklerine sahip olmaktadır. Bu yüzden evrensel tasarımda, sadece engelli bireyler için değil toplumdaki her birey için tasarım yapma anlayışı bulunmaktadır. Evrensel tasarım anlayışı, özel tasarım ve uyarlamalara gerek duymaksızın, toplumdaki her birey tarafından kullanılabilir çevre, mekan ve ürünler tasarlamaktır. Yapılı çevrenin temel birimi olan konutun tasarımı yapılırken evrensel tasarım anlayışı dikkate alınması toplumdaki bireylerin huzurlu, konforlu, kendine yeten bireyler olmasında etkili olmaktadır.

EVRENSEL TASARIM KAVRAMI

Günümüzdeki tasarım anlayışı genel olarak ortalama insan ölçütleri ve ortalama kapasitelerdeki kullanıcılar esas alınarak oluşturulmaktadır. Fakat her birey ortalama insan özelliklerinden farklılıklar özellikler göstermektedir. İnsanların hareket yetenekleri, görme, işitme özellikleri ve boyutları birbirlerinden farklı olmaktadır. Fiziksel özelliklerin, fiziksel yeteneklerin ve zihinsel kapasiteler her bireyde aynı değildir. Evrensel tasarım; “tüm alanların niteliğinin tüm kullanıcılar tarafından ulaşılabilir olması gerektiğini belirten bir felsefedir. Evrensel tasarım herkesin her zaman, her nesneye ve her yere erişebilirliği düşüncesidir” (Zimmerman, 2006). “Evrensel tasarım, mümkün olan en fazla sayıda kullanıcıya bağımsızlık sağlayan, kullanıcıların özel gereksinimlerine uyum sağlayan, estetik olarak üst seviyede, kullanıcı ile iletişimi kolay, sürdürülebilir tasarımlardır ve detayları önemsemektedir” (Cavinton ve Hannah, 1997).

“Kapsayıcı Tasarım”, “Herkes İçin Tasarım” olarak adlandırılan Evrensel Tasarım “olabildiğince geniş bir kitleye hitap eden ve herkes tarafından kullanılabilen, uyum ve özellikli tasarım gerektirmeyen ürünlerin ve çevrenin tasarımı” (Mace, 2017) olarak tanımlanmaktadır. Evrensel tasarım anlayışı sadece geçici veya sürekli bir rahatsızlığı veya sakatlığı olanlara değil, her yaşta bireye ve farklı beceriye sahip bireyleri kapsayan bir tasarım anlayışıdır.

Evrensel tasarım fikri ilk olarak Mimar Ronald Mace tarafından ortaya atılmıştır. Evrensel tasarım kavramı, Amerika'da “kapsayıcı tasarım” olarak da ifade edilirken; Avrupa'da “herkes için tasarım” olarak adlandırılmaktadır. (Ostroff, 2001) Bu terimin yerine “ömür boyu tasarım” (life span design), “kuşaklararası tasarım” (transgenerational design), “kullanıcı odaklı tasarım” (user needs design), “gerçek yaşam için tasarım” (real life design) gibi çeşitli ifadeler de kullanılmakta olup; terminolojideki bu çeşitliliği toplumların sosyal ve kültürel farklılığı ile ilişkilendirilmektedir (Dostoğlu, Şahin, Taneli, 2009). Aynı zamanda Dostoğlu vd. (2009) bütün farklılıkların evrensel tasarım yaklaşımının kabul edilme biçimini ve geliştirilme yöntemini de etkilediğini belirtmiştir ve tüm bu kavramların temelinde konfor, güvenlik, herkese kucak açma, yeterlilik, bağımsızlık, katılım, sürdürülebilirlik, kaynaştırma, entegrasyon, kültürel uygunluk, cinsiyete uygunluk, kapsama, maddi ulaşılabilirlik gibi ortak hedefler barındırdığını vurgulamıştır.

Evrensel tasarımda yalnızca yetersizliğe ya da engelliliğe özel bir durum ve uygulama bulunmamaktadır. ‘Evrensel tasarım engelli insanlar ya da nüfusun diğer grupları için bütün gereksiz ve özelleşmiş ayrımcı çözümlerine ideolojik ve politik olarak karşı çıkmaktadır. Eşit statü, eşit davranış ve eşit değer evrensel tasarım fikrinin temelleridir. Evrensel tasarımın ideoloji ve uygulama çalışmasında açık bir şekilde tanımlanan amacı; bütün ürünlerin, yapıların ve ortamın mümkün olduğu kadar çok eşit şartlarda kullanılabilir olmasını sağlamaktır (Boduroğlu, 2005).

Evrensel Tasarım İlkeleri

Evrensel tasarım için "maksimum kullanılabilir" kavramını ölçülebilir duruma getirebilir mi arayışı içerisine girilmiş ve bir dönem kullanılabilir ürünler ve erişilebilir çevreler tasarlayabilmek adına ADA (American with Disabilities Act Standart for Accesible Design) Standartları gibi birtakım erişilebilirlik kodlarından, ANSI (American National Standards Institute) ve ISO (International Standards Organization) Standartları gibi bazı kullanılabilirlik kriterlerinden yararlanılmıştır. Ancak bu standartlar belli çevre, mekan ve ürün için sınırlı kalınca evrensel tasarım sürecine rehberlik edecek ilkelerin belirlenmesi gerekliliği ortaya

çıkıştır (Stroy, 2001). Evrensel tasarımı sonuç ürün olarak görmek yerine karar verme sürecinin bir parçası olarak kabul etmek gerektiği anlaşılmıştır (Evcil, 2014). 28-29 Nisan 1995'te Mimar Ronald Mace'in öncülüğünde mimarlar, ürün tasarımcıları, mühendisler ve çevre tasarımı meslek grubu, araştırmacılarından oluşan on kişilik bir ekip Kuzey Karolina Devlet Üniversitesi Evrensel Tasarım Merkezi'nde bir araya gelerek; temelinde "eşit statü, eşit davranış, eşit değer" kavramlarını içeren (Boduroğlu, 2005) çevre, mekan ve ürün tasarımlarının sunulması için meslek profesyonellerine rehberlik yapması açısından Evrensel Tasarım İlkelerini oluşturmuşlardır. İlk taslağı 22 Mayıs 1995, ikincisi 26 Temmuz 1995'te hazırlanan prensipler aşağıdaki haliyle 1 Nisan 1997'de son şeklini almıştır: (Evcil, 2014) Yedi temel ilke fikri ortaya çıkmıştır ve bu ilkeler şunlardır:

- Eşit Kullanım İlkesi
- Kullanımda Esneklik İlkesi
- Basit Sezgisel Kullanım İlkesi
- Algılanabilir Bilgilendirme İlkesi
- Tasarımda Hata Payı İlkesi
- Düşük Fiziksel Güç Harcanması İlkesi
- Yaklaşım ve Kullanım için Boyut ve Mekan Sağlanması İlkesi

Eşit Kullanım İlkesi: Evrensel tasarım anlayışının temelinde yatan, farklı yeteneklere sahip insanlar için eşit derecede kullanılabilir ve satın alınabilir bir tasarım anlayışına sahip bu ilkenin esasları (Story, 2001) :

- Bütün kullanıcılara mümkün olduğu sürece benzer, mümkün olmayan durumlarda eşdeğer uygulamalar ile aynı kullanım kolaylığını sağlamak
- Herhangi bir kullanıcıyı ayırmaktan ya da damgalamaktan kaçınmak
- Tüm kullanıcılara eşit derecede mahremiyet, güvenlik ve emniyet sağlanmak
- Tasarımı bütün kullanıcılar için ilgi çekici hale getirmek şeklinde belirtilmiştir.

Örneğin, sensörlü otomatik kapılar, farklı yükseklikteki lavabolar, yürüyen merdivenler, eğimli mekan girişleri herkes için eşit kullanım ilkesine uygun tasarım fikirleridir.

Kullanımda Esneklik İlkesi: Bireysel tercih ve yetenekleri geniş bir yelpazede barındıran tasarımları hedef alan bu ilkenin esasları (Story, 2001):

- Kullanım yöntemleri arasında seçme olanağı sağlamak
- Sağ ve sola elin erişim ve kullanımına imkân vermek
- Kullanıcının doğruluk ve hassasiyetini kolaylaştırmak
- Kullanıcının hızına uyum sağlamak şeklinde belirtilmiştir.

Basit Sezgisel Kullanım İlkesi: Tasarımın kullanımının kullanıcının deneyimine, bilgisine, dil yeteneklerine ve mevcut konsantrasyon düzeyine bağlı olmadan, kolay anlaşılabilir olmasını ifade etmektedir. Tasarım ve mekân kurgusunun kolay anlaşılabilirliği için basit olması ve kolay algılanabilir olması yararlı olmaktadır. Kullanıcı deneyimi, bilgi, dil, beceri yada mevcut konsantrasyon düzeyi ne olursa olsun kullanımı kolay anlaşılabilen tasarımı temel alan bu ilkenin esasları (Story, 2001):

- Gereksiz karmaşıklıktan kaçınmak
- Kullanıcının beklenti ve sezgileri ile tutarlı olmak
- Farklı okuma-yazma düzeyine ve dil becerilerine hitap etmek
- Bilgiyi önem sırasına göre düzenlemek
- İş süresince ya da bitiminde etkin bir geri bildirim sağlanmak şeklinde belirtilmiştir.

Evrensel Algılanabilir Bilgilendirme İlkesi: Tasarım ürünü, çevre ve mekân, kullanımla ilgili gerekli bilgilendirmeyi kullanıcıya çevrenin şartlarından ve kullanıcının algılama yeteneklerinden etkilenmeyecek şekilde verebilmelidir. Tasarımın ortam koşullarına veya kullanıcının duyuşsal yetenekleri bağılı olmaksızın etkin bir şekilde gerekli bilgileri iletmesi temeline dayalı bu ilkenin esasları (Story, 2001) :

- Gerekli bilgileri sunmak için resimsel, sözel ya da dokunsal şekilde farklı modlar kullanmak
 - Önemli bilgi için “okunabilirliği” en üst seviyeye çıkarmak
 - Tanımlanabilir şekillerde elemanları ayırt etmek (Örneğin, talimat vermeyi ve yön tarifini kolaylaştırmak)
 - Duyusal sınırlaması olan kişiler tarafından kullanılan teknikler veya cihazlar ile uyumluluk sağlamak şeklinde belirtilmiştir.

Tasarımda Hata Payı İlkesi: Tasarım, tehlikeleri ve kaza veya irade dışı hareketlerin kötü sonuçlarını en aza indirmelidir. Evrensel tasarım farklı kullanıcılara yönelik olduğu için tüm kullanıcıların tehlike ve kazalara karşı korunması gerekir. Tehlike, kaza veya kasıtsız hareketlerin doğurduğu olumsuz sonuçlarını en aza indirgeyen tasarımları temel alan bu ilkenin esasları (Story, 2001):

- Elemanları tehlike ve hataları en aza indirecek şekilde düzenlemek (en çok kullanılan elemanları en erişilebilir hale getirmek, tehlikeli elemanlar çıkartmak, izole etmek ya da korumaya almak)
 - Tehlikeler ve hatalara karşı uyarıcılar sağlamak
 - Hata yapmayı önlemek
 - Hassasiyet gerektiren işlerde bilinçsiz hareketler yapmayı engellemek şeklinde belirtilmiştir.

Düşük Fiziksel Güç Harcanması İlkesi: Tasarım ürünleri ve mekânlar minimum güçle efektif olarak ve konforlu şekilde kullanılabilmeli ve mekân-çevrelere minimum güç harcayarak konforlu şekilde erişilebilir olmalıdır. Temelinde etkili ve rahat bir şekilde kullanılarak, yorgunluğu minimum seviyede tutacak şekilde tasarımlar yapmayı amaçlayan bu ilkenin esasları (Story, 2001):

- Kullanıcıların doğal vücut pozisyonlarını korunmalarına izin vermek
- Uygun çalışma gücünü kullanılmak,
- Tekrar eden hareketleri minimize etmek
- Aralıksız fiziksel çaba gerektiren durumları en aza indirmek şeklinde belirtilmiştir.

Yaklaşım ve Kullanım için Boyut ve Mekan Sağlanması İlkesi: Her türlü kullanıcının vücut boyutu, duruş şekli ve hareketlilik özelliklerine uyum gösterecek yaklaşım, erişim ve kullanım boyut ve alanının sağlanması gerekmektedir. Kullanıcının vücut yapısı, duruşu ve hareketliliğine bakılmaksızın uygun boyut ve alanlarda yaklaşım, hareket ve ulaşım kolaylığı sağlamayı hedefleyen bu ilkenin esasları (Story,2001):

- Ayakta ya da oturan her kullanıcı için net bir görüş hattı sağlamak
- Ayakta ya da oturan her kullanıcı için tüm bileşenlere rahat ulaşım imkânı sağlamak
- Tasarımı el ve kavrama boyutu varyasyonlarına uyumlu hale getirmek
- Yardımcı teknolojilerin kullanımı için yeterli alanı sağlamak şeklinde belirtilmiştir.

Antalya Kentindeki Kapalı Konut Yerleşkelerinin Evrensel Tasarım İlkeleri Bağlamında Değerlendirilmesi

Evrensel Türkiye'nin güneyinde yer alan Antalya; Antalya, Burdur ve Isparta illerinin oluşturduğu Batı Akdeniz Bölgesi'nin en büyük kenti ve bölge merkezidir. Antalya Bölgesi, Teke ve Taşeli platoları ile bunlar arasındaki Antalya Ovası ve Göller Bölgesi'nden oluşmaktadır. Türkiye'nin dışa açılan ve dünya sistemine eklemlenen bir turizm kentidir. Antalya, yoğun bir turizm bölgesi olması dolayısıyla konut talebinin yüksek olduğu bir kenttir. Ayrıca, Türkiye'de en çok göç alan illerden birisidir. Bu yüzden konut talebi artmaktadır. Kapalı konut yerleşkeleri Antalya'da Türkiye'nin diğer büyükşehirlerindeki gibi 1980 sonrası başlamıştır. İlk olarak Lara falez parkı çevresinde görülen kapalı konut yerleşkeleri daha sonra iç kesimlerdeki Meydan Kavağı Mahallesi ve çevresinde görülmüştür. Günümüzde ise Konyaaltı'nda ve Döşemealtı bölgesinde görülmektedir. Konyaaltı Bölgesinde yapımları artan kapalı konut yerleşkelerinin yoğunlaştığı Siteler Mahallesi adını bu gelişmelerden dolayı almıştır. Kapalı konut yerleşkeleri genel olarak toplumlardaki orta ve üst gelir grubuna hitap eden bir konut biçimidir. Bu konutlar çevresinden duvarlar bahçe duvarı, parmaklıklar veya bariyerlerle ayrılmış, kamuya açık olmayan yürüme yolları yeşil alanlar gibi ortak alanları bulunan, güvenlik sistemleriyle ve özel güvenlik ile 24 saat korunan, denetimli bir girişe sahip, kendine ait sosyal alanları bulunan, kendi özel yönetimi tarafından idare edilen konut topluluklarıdır.

Günümüzde bu konut yerleşkelerinin talepleri Dünya'nın birçok kentinde olduğu gibi Antalya'da da talepleri karşılamak için üretimleri artmıştır. Talebi ve arzı artan bu konut yapılarının evrensel tasarım ilkelerine uygun olarak tasarlanması içerisinde yaşayan bireylerin konforlu, huzurlu, mutlu bir şekilde hayatlarını idame ettirmeleri için gerekli olmaktadır. Evrensel tasarım ilkelerine uygun olarak tasarlanan konutlar bütün kullanım süresi boyunca, büyük değişiklikler yapılmasına gerek kalmadan tüm kullanıcılar için uygun olmaktadır. Yaşlı ve engelli bireyler dışında hamile kadınlar, bebek arabalı bireyler, elinde eşya taşıyan bireyler, çocuklar, geçici fiziksel kaybı olan bireyler gibi farklı özelliklere sahip olan bireyler evrensel konutlardan faydalanabilmektedir. Çünkü evrensel tasarım herkesin eşit kullanabilmesi, kullanımda esneklik sağlaması, basit ve sezgisel kullanım kolaylığı sağlaması, düşük fiziksel güç gerektirmesi ve yapılan hatalara karşı toleranslı olması gibi özelliklere sahip bir tasarım anlayışıdır. Evrensel tasarım ilkeleri anlayışına uygunluğun mevcut kapalı konut yerleşkeleri üzerinden incelenmesi, üretilecek kapalı konut yerleşkeleri tasarımlarına ışık tutabilecek tasarım fikirleri vermesi açısından önem arz etmektedir. Bu yüzden Konyaaltı bölgesi kentin güney batısına Gürsü Mahallesinde yer alan Lavanda Evlerinin evrensel tasarım ilkeleri bağlamında incelenmesi uygun görülmüştür.

Konyaaltı Sahiline yürüyüş mesafesi uzaklığında bulunan Lavanda Evleri 13.800m² arsa alanına sahiptir. Konut ve sosyal donatı alanı bulunmaktadır. Sosyal Donatı olarak kapalı ve açık yüzme havuzları, çocuk yüzme havuzları, hamam, sauna, buhar odası, fitness, açık yüzme havuzunun ortasında yer alan kafeterya, çocuk oyun alanı, tenis kortu/voleybol sahası ve basketbol sahası bulunmaktadır. Her daireye ait 2 adet kapalı otopark bulunmaktadır. Lavanda Evleri, 56 daire ve 7 bloktan oluşmaktadır. Bloklarda farklılaşma görülmemektedir, üç farklı plan şeması bulunmaktadır. Bunlar, zemin kat dubleks planı, normal kat planı ve çatı katı dubleks planıdır. On dörder adet çatı katı dubleksi ve zemin kat dubleks bulunmaktadır ayrıca 28 adet normal kat bulunmaktadır.

Şekil 1. Lavanda Evleri uydu görüntüsü (Google Earth, 2018)

Lavanda Evlerinin Evrensel Tasarım İlkelerine Göre Değerlendirilmesi:

Yerleşke Ana Girişi: Konutun ana girişinde kot farklı bulunmaktadır ve bu kot farkına sadece merdivenlerle çıkmaktadır. Saçak ile korumalı giriş sağlanmıştır. Korkuluk bulunmaktadır. Kolay okunabilir ve algılanabilir kapı zilleri bulunmaktadır. Zemin kaygan malzemenen yapılmıştır. Uygun şekilde aydınlatılmış girişe sahiptir.

Yerleşkeye Ana Giriş Merdiveni: Dik Eğimi olmayan merdivenler kullanılmıştır. Aynı ölçüde devam eden basamak ve rıhtlar bulunmaktadır. Basamak rıhtları yuvarlatılmamıştır. Merdiven başlangıç ve bitişlerinde bulunan uyarıcı yüzeyler bulunmamaktadır. Her iki tarafta bulunan korkuluklar mevcuttur. Uygun yükseklikte bulunan küpeştelere sahiptir. Yeterli merdiven genişliği ve merdiven sahanlığı vardır. Zemin kaygan malzemenen yapılmıştır.

Sosyal Donatılar (yüzme havuzu, hamam, sauna, buhar odası, fitness, kafeterya, çocuk oyun alanı, tenis kortu/voleybol sahası ve basketbol sahası vb.): Aktivite alanları kolay ve erişilebilir değildir. Zeminde kaygan malzeme kullanılmıştır. Herkesin kullanımı için uluslararası standartlarda uyarı ve bilgilendirme levhaları bulunmamaktadır. Yeterli uygun şekilde aydınlatılmış yaya yolları mevcut değildir. Özellikle çocuk oyun alanı ve tenis kortu/voleybol sahası ve basketbol sahasına giden yaya yolları mevcut değildir. Yaya yollarında basamak ve kot farkı bulunmaktadır. Kaldırımda Hissedilebilir yüzeyler (görme engelliler İçin) mevcut değildir. Çift yönlü haberleşme sistemleri ve acil durum butonları hamam, sauna, buhar odası bulunmaktadır.

Şekil 2. Lavanda Evlerinden Görünüm, (Kişisel Arşiv, 2015)

Konut Giriş Holü: Tekerlekli sandalyeli kullanıcılar için yeterli dönüş ve manevra alanı bulunmaktadır. Zemin kaygan malzemenen yapılmıştır. Uygun ve yeterli şekilde konumlandırılmış aydınlatma elemanları mevcuttur. Eşiksiz geçişler bulunmaktadır. Koridor: Tekerlekli sandalyeli kullanıcılar için yeterli dönüş ve manevra alanı bulunmaktadır. Zemin

kaygan malzemedan yapılmıştır. Uygun ve yeterli şekilde konumlandırılmış aydınlatma elemanları mevcuttur. Eşiksiz geçişler bulunmaktadır. Koridorlar ve giriş holleri evrensel tasarım ilkelerine uygunluk gösterse de dubleks kat planlarında üst kata erişim evrensel tasarım ilkeleri doğrultusunda çözümlenmeler göz ardı edilmiştir. Erişim sadece merdivenler yardımıyla sağlanmaktadır. Merdivenlerde kullanılan malzeme kaygan zemin malzemesidir merdiven başlarında ve sonlarında uyarıcı yüzeyler bulunmamaktadır ve rıhtlar sivri kenarlara sahiptir.

Şekil 3. Lavanda Evlerinin Konut Giriş Holü ve Koridorundan Görünüm, (Kişisel Arşiv, 2015)

Evrensel Mutfak: Konut girişine yakın konumlanmıştır. Yeterli manevra alanı bulunmaktadır. Eviye ve ocağın altında açık veya açılabilir alan mevcut değildir. Yüksekliği uygun ölçülerde veya ayarlanabilir eviye ve ocak bulunmaktadır. Standart ölçülerde tasarlanmıştır. Bulaşık makinesi ve fırın yükseltilmemiştir. Farklı yüksekliklerde tezgâh alanları bulunmamaktadır ve standart ve sabit ölçülerdedir Tezgâh kenarları yuvarlatılmamıştır. Depolama alanları erişimi kolay değildir. Dolap kulplarının kullanımı zordur. Ulaşılabilir ve algılanabilir değildir. Uygun yerlerde ve yüksekliklerde bulunan prizler bulunmaktadır Zemin kaygan malzemedan yapılmıştır. Eşiksiz geçişler kullanılmıştır. Salon: Kaymaya Dayanıklı zemin malzemesi kullanılmıştır. Uygun yerlerde ve yüksekliklerde bulunan prizler bulunmaktadır. Yeterli manevra alanı mevcuttur. Uygun ve yeterli şekilde konumlandırılmış aydınlatma elemanları kullanılmıştır. Geçişler eşiksiz çözülmüştür. Banyo ve Tuvalet: Banyo ve tuvaletler yatak odalarına yakın yerleşimdedir ayrıca yatak odalarıyla direk ilişkili ebeveyn banyosu da bulunmaktadır. Her bir donatım elemanı önünde yeterli manevra alanı genel banyolar için mevcuttur fakat ebeveyn banyosu için alan yeterli değildir. Klozet, küvet ve duş çevresinde tutunma barları mevcut değildir. Lavabonun altında açık veya açılabilir alan bulunmamaktadır. Depolama alanları erişilebilirdir. Uygun yüksekliğe yerleştirilen ayna bulunmaktadır. Asma klozet kullanılmıştır. Küvet ve duş alanında oturma elemanları mevcut değildir. Yüksekliği ayarlanabilir duş başlığı bulunmaktadır. Zeminde kaygan malzeme kullanılmıştır. Uygun ve yeterli şekilde konumlandırılmış aydınlatma elemanları bulunmaktadır.

Şekil 4. Lavanda Evlerinin Mutfak, Salon ve Banyosundan Görünüm, (Kişisel Arşiv, 2015)

Lavanda Evleri, Eşit Kullanım İlkesi, Kullanımda Esneklik İlkesi, Basit Sezgisel Kullanım İlkesi, Algılanabilir Bilgilendirme İlkesi, Tasarımda Hata Payı İlkesi, Düşük Fiziksel Güç Harcanması İlkesi, Yaklaşım ve Kullanım için Boyut ve Mekân Sağlanması İlkesi göz önüne alınarak değerlendirilmiştir. Lavanda Evlerinin Evrensel Tasarım İlkelerine uygunluğunun incelenmesi neticesinde bazı uygunluklar ve olumsuzluklar tespit edilmiştir. Bu tespitler sayesinde yeni üretilecek kapalı konut yerleşkeleri için evrensel tasarım ilkelerine uygun tasarım fikirleri oluşturması amaçlanmıştır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

“Barınma” gereksinimi, insanın varoluşundan bu yana insanın en önemli yaşamsal gereksinimlerinden biridir. Barınma gereksinimi ile özdeşleşen ve insanın kendi kimliğini mekâna yansıttığı yapı türü konuttur. İnsanlar konutu sadece barınma mekanı olarak görmemişlerdir. Konut insanların benimsediği psikolojik bağlar kurduğu bir mekan türüdür. Konutla bağ kuran insanlar için mahremiyet, yoğunluk, komşuluk, algısal değerler, kullanım özellikleri ve kolaylıklar, haz alma, memnuniyet, ferahlık ve düzen gibi bireyleri yakından etkileyen ölçütlerde konutlar tasarlanmalıdır. Bebekler, çocuklar, hamile kadınlar, yaşlı bireyler gibi kullanıcı gruplar düşünüldüğünde bütün konutların herkes tarafından kullanılabilir yapıda yani evrensel tasarım ilkelerine göre tasarlanması gerekmektedir. Toplumdaki farklı yetenekteki bireylerin ihtiyaçlarını karşılayan konutlar, çocuklu ailelere, yetenekleri azalan yaşlı bireylere ve engelli bireylere uygun ortam sağlayan evrensel konutlar olmaktadır. Evrensel tasarım yaşa, vücut ölçülerine, fiziksel yeteneklerine bakılmaksızın toplumdaki tüm bireylere hizmet etmektedir. Ortalama insan ölçüleriyle tasarlanmış konutlar, bazı kullanıcı gruplarının hareketlerini kısıtlamakta hatta bazen engellemektedir. Evrensel tasarım ilkeleri düşünülmeden tasarlanan konutlar sonradan gerekli görüldüğünde kullanıcılara uygun olarak adapte edilebilir. Fakat bu daha fazla maliyete ve farklı ve estetik olmayan görünüme sebep olmaktadır. Evrensel tasarım özelliklerine sahip konutlar tasarım aşamasında düşünüldüğü için daha az maliyet gerektirmektedir. Evrensel tasarım ilkelerine uygun konut tasarımının amacı, her kullanıcının bağımsız hareket edebilmesi ve konutların konfor düzeylerinin artırılması, hayatının büyük bir kısmını geçirdiği konutta huzur bulması ve mutlu olmasıdır. Hayatının önemli bir kısmını konutta geçiren bireyler için kullandığı konuttan memnun olması, konforlu bir hayat sürmesi, mutlu ve huzurlu olması konutları tasarlayan mimarların temel amacıdır. Bu yüzden talep ve arzları her geçen gün artan kapalı konut yerleşkelerinin evrensel tasarım ilkeleri anlayışına uygun olarak tasarlanması kullanıcı memnuniyeti açısından önemlidir. Yapılan değerlendirmeler, tasarlanacak olan kapalı konut yerleşkeleri için bir farkındalık oluşturacağı ümit edilmektedir.

KAYNAKLAR

- Boduroğlu, Ő. (2005), Konutlarda Evrensel Tasarım Kavramı ve Örnekler Üzerine Analizi, Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Cavinton, G. A. ve Hannah, B. (1997), Access By Design, New York, Van Nostrand Reinhold, ISBN: 0442021267.
- Dostoğlu, N., Şahin, E., Taneli, Y., (2009). DOSYA Tasarıma Kapsayıcı Yaklaşım: Herkes İçin Tasarım, Mimarlık 347, Mayıs-Haziran.
- Evcil, A. , N., (2014). Herkes İçin Tasarım, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Hanson, J., (2004). The Inclusive City: Delivering A More Accessible Urban Environment Through Inclusive Design, Conference Paper, International Construction Conference Responding to Change,7-8 September 2004.
- Mace, R., (2017). URL: http://www.ncsu.edu/ncsu/design/cud/about_ud/about_ud.htm, Son Erişim Tarihi: 23 Aralık 2017
- Mueller, J. L., Mace, R., Story, M. F., (1998). The universal design file: Designing for people of all ages and abilities. Raleigh, North Carolina State University, ABD
- Ostroff, E. (2001), “Universal Design Practice in United States,” Adaptive Environments Center, Boston, Massachusetts, Universal Design Handbook. McGraw-Hill, ISBN 0-07-135957-5.
- Sandhu, J.S. (2001), “An Integrated Approach to Universal Design: Towards the Inclusion of all Ages, Cultures and Diversity,” In Universal Design Handbook. McGraw-Hill, ISBN 0-07-135957-5
- Story, M.F., (2001). Principle of Universal Design, Universal Design Handbook, Chapter 10.
- Tutal, O., (2013). Hala Tercihli Bir Yaklaşım: Herkes İçin Tasarım, Herkes İçin Tasarım Müfredatı Geliştirme Çalıştayı, Sayfa:108.
- Zimmermann, R. (2006), “Building Operating Management,” 53, 11, Career and Technical Education.

Çocukların Psikolojik Gelişim ve Ruhsal Problemlerinde Felsefi Sağaltımın Yeri

Arife ŞAY BİLGİLİ^{1,*}

¹Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Bölümü, Antalya, Türkiye
*arifesyaybilgili7@gmail.com

ÖZET

Bir milletin en önemli dinamiği çocuklardır. Çocukların sağlıkları, psikolojik gelişimleri, ruhsal bozuklukları ve iyi yetiştirilmeleri bir ülkenin geleceğinin garantisi olduğu için o ülkelerin görev ve ödevleridir. Bir ülkede çocuklar ve gençler ne kadar iyi yetiştirilirse o ülkelerin kalkınmaları ve refahları o oranda yüksek olacaktır. O ülkelerin çocuklarının ihtiyaçlarının karşılanması, tehlikelerden korunması ve korunması öğretilmesi, sağlık sorunları daha oluşmadan önleyici önlemler alınması, sağlık sorunları oluşuktan sonra her türlü hizmetten yoksun bırakılmaması, her çocuğun kendi çevresi ve sorununun çözümü kendine özel olduğu için onlarla iletişime geçen anne-baba, öğretmenler, sağlık personeli v.b. kişilerin felsefi sağaltımı öğrenmeleri gereklidir. Çünkü erken müdahale için felsefi sağaltım derinlemesine yaptırılmalıdır. Felsefi sağaltıma çocukların her alanda çabuk ulaşması için akademik ortamda zorunlu ders haline getirilmelidir. Felsefi sağaltımın zorunlu ders olduğu akademik çevrelerden mezun kişiler her ortamda felsefi sağaltım yaptırarak erdemli bir mutluluğa ulaşmasını sağlayacaklardır. Bu çalışmamızda buna temas olacaktır.

Ruhsal bozukluk bulunan çocuklarda sosyal ortamın nasıl olduğu bozukluğun tedavisinde ve ilerlemesinde çok etkilidir. Çünkü çocuk içine doğduğu ortamı kendisi seçmemektedir. Bir çadıra mı yoksa saraya mı doğacağını seçemeyen çocuk önleyici davranış ve psikolojik gelişiminde sosyal ortamı çok önemlidir. Felsefi sağaltımla her alanda karşılaşan çocuk daha az risk altında olacaktır. Çocuklarda ruhsal bozuklukları şöyle sıralayabiliriz; zekâ geriliği, dikkat eksikliği, hiperaktivite, davranış bozuklukları, tik bozuklukları, kekemelik, altını islatma, dışkı kaçırma, okul korkusu, yeme bozuklukları(anoreksiya nevroza, blumia nevroza), otizm, anne yoksunluğu depresyonu, öğrenme bozuklukları v.b. Bu rahatsızlıkların birçoğunda anne-baba ve çevre tutumları çok önemlidir. Bazen bu tutumlar iyileştirici veya rahatsızlıkları hafifletici etkileri bilinmektedir. Felsefi sağaltım öğrenmiş çevre faktörleri her ihtiyaç halinde çocukları sağaltmaları önleyici çözümdür. Bizde felsefi sağaltımın çocukların karşılaşabilecekleri her alanda anne-baba, okul öncesi ve okul dönemi öğretmenleri, okul müdür ve yardımcıları, doktor, hemşire ve sağlık görevlileri tarafından yaptırılması gerekliliğine vurgu yapmaktayız. Çünkü felsefi sağaltımı her alandan çocukların karşılaşacakları meslek gruplarına öğretilirse çocuk daha ruhsal bozukluk ve gelişim bozukluğuna yakalanmadan sağaltılarak önlem alınmış olacaktır.

“Felsefi Danışmanlık, Rehberlik ve Eğitim, 1980’lerde Almanya basta olmak üzere pek çok Avrupa ülkesinde ve ABD’de uygulanmaya başlamıştır. Ancak ülkemizde henüz profesyonel anlamda bilinmediği ve uygulanmadığını belirtmek gerekir. Felsefi danışmanlık, bu volcülüğün ölüme kadar bir iyileşme ve iyileştirme süreci olduğunu savunur. Çağımızda felsefe, psikoloji ve psikiyatrinin yanında, neredeyse bağımsız ve alternatif bir danışmanlık ve terapi yöntemi olarak adından söz ettirmeye başlamıştır. Anılan bu bilimler modern çağın sorunlarından çok, sorunların odağı haline gelen birey ya da bireyleri tedavi edilmesi gereken “hasta” olarak nitelendirmekte, insanın eğitimi için onun anlaşılması ve istedik niteliklerle donatılması meselesivle doğrudan ilgilenmemektedir. XIX.vüzyılda psikoloji ve psikiyatri felsefeden bağımsızlasınca, içerik ve yöntemi daraldığından, felsefenin çoklu, sorgulayıcı, analitik ve kuskucu vaklasımından da uzaklaşmıştır.Belli kişi ya da kişiler “hasta” veya “hasta adavı” değildir; bunun yerine, bütün insanlar söz konusudur,çünkü felsefe insanlığın ortak birikimidir.” Prof.Dr.ŞAHİN FİLİZ

İşte felsefi sağaltım Prof.Dr. Şahin Filiz’in dediği gibi tüm insanları ve insanlığı kapsamından dolayı en temel iyileştirme ve erdemli mutluluğa ulaşma yoludur. Bunun için felsefi sağaltımın her alanda yaptırılması toplumsal iyileştirme için gereklidir.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, Sağaltım, İnsan, Hayat.

The Place of Philosophical Treatment in Children's Psychological Development and Mental Problems

ABSTRACT

The most important dynamics of a nation is children. Children's overall health, psychological development, mental health and raising them well guarantee the future of a country. Therefore, these issues are the most important tasks for a nation. The better the children and young people are raised in a country; the higher the country's development and welfare will be. It is important that these countries meet their children's needs, protect them from the danger, teach them to protect themselves, take preventive measures before health problems occur, and provide all kind of services for their health problems. Since the environment and the problems are peculiar to a certain child, the people who communicate with them such as parents, teachers, and health personnel need to learn philosophical treatment. Because, for early response, philosophical treatment should be done thoroughly. Philosophical treatment should be a compulsory lesson to provide children's access to the treatment in all areas. Graduates of academic circles, where philosophical treatment is a compulsory lesson, will help achieving a virtuous bliss by applying philosophical treatment in every setting. In this study, we will touch upon this issue.

In children with mental disorders, characteristics of the social environment is of prime importance in the treatment and progression of the disorder. Because the child can not choose the environment in which he/she is born. The social environment is very important in the preventive behavior and psychological development of the child who can not choose where to be born. It may be a tent or a palace. A child who encounters with philosophical treatment anywhere will be at lower risk. Childhood mental disorders can be listed as follows; mental retardation, attention-deficit disorder, hyperactivity, behavioral disorders, tic disorders, stuttering, enuresis, encopresis, scolionophobia, eating disorders (anorexia nervosa, bulimia nervosa), autism, maternal deprivation syndrome, learning disorders, etc. In most of these disorders parents and environmental attitudes are very important. Sometimes these attitudes are known to have curative or mitigating effects. Presence of environmental factors with philosophical treatment is a preventive solution for children who need it. We emphasize the necessity for philosophical treatment by parents, pre-school and school teachers, school principals and their assistants, doctors, nurses and health professionals in every field where children can meet. Because, if philosophical treatment is taught to occupational groups from all areas which children are to encounter, the child will be treated in advance without being caught up in mental disorders and developmental disorders.

Philosophical Counseling, Guidance and Education got off the ground in many European countries and particularly in Germany during 1980s. However, it should be noted it is not known and practiced yet professionally in our country. Philosophical counseling advocates that this journey is a lifelong process of recovery and healing. In this age, philosophy, besides psychology and psychiatry, becomes popular as an almost independent and alternative method of counseling and therapy. These sciences characterize the individual or individuals who become the focus of the problems as the "patient" to be treated. And, they do not directly deal with the matter of equipping the person with desired qualities or understanding her/him for her/his training. In the 19th century, psychology and psychiatry became independent from the philosophy and narrowed down their content and method, and moved away from the multiple, questioning, analytical and skeptical approach of philosophy.

"Certain individual or individuals are not "sick" or "patient candidates". Instead, all people are relevant, because philosophy is the common accumulation of mankind."
Prof. Dr. ŞAHİN FİLİZ

Philosophical treatment, as Prof. Dr. Sahin Filiz stated, is the most basic way for healing and virtuous bliss, because it embraces all people and humanity. Therefore, philosophical treatment in every field is necessary for social therapy.

Keywords: Philosophy, Treatment, Human, Life.

GİRİŞ

Felsefe tarihi ruhun ve zihnin dolaylı ve dolaysız sağaltımının tarihidir dersek yanlış olmaz. Çünkü ana çizgileriyle idealistlerden metaryalistlere, rasyonalistlerden sezgicilere kadar bütün filozoflar insanın varlık bütünlüğü içinde nasıl iyileşeceğini, ortaya koydukları felsefi görüşlerle açıklama yoluna gitmişlerdir.¹ Bizde felsefenin insan odaklı iyinin ve doğrunun bulunması ve konumuz olan çocukların ruhsal ve psikolojik gelişimlerinde okulların ilk ve orta öğretim bölümlerinde felsefenin önemine değineceğiz.

Sağaltım kelime anlamı olarak, iyileştirme, düzeltme, iletme, arındırma anlamlarına gelmektedir.² Felsefi sağaltım da, felsefi açıdan kişiye rehberlik ederek, onu tedavi etme yöntemi ve hayatın tecrübeleri karşısında, kendisini ilgilendiren her durumun çözümü ve aynı zamanda tedavi yöntemidir. Buna göre felsefi sağaltım Otto Rank'ın kavramlaştırmasıyla ilk olarak doğum travması ile başlayan sağlıklı acılıklara çözüm bulunmasını, sonrada insanın kendiyi iyileştirilmesi için bir yöntem olarak sunulmaktadır.

Felsefi sağaltım ya da terapi, ilk olarak 1986'da Almanya'da ve 1996'da ABD'de akademik bir alan olarak kabul edilmiştir. Bir çok Avrupa ülkesinde yaygınlaşıp, Felsefe klinikleri oluşturularak tıp bilimleri ile ortaklaşa tedavi ve sağaltım gerçekleştirilmeye başlanmıştır.³ Biz de Türkiye'de felsefi sağaltımın okullarda okutulmaya başlanması gerekliliği üzerinde duruyoruz. Özellikle çocukların psikolojik ve ruhsal gelişimlerinde felsefi sağaltım onların çözümleyemedikleri sorunlarla nasıl baş edeceklerini öğretecek ve yaşam boyu her türlü deneyimde kendilerini bilmelerini sağlayacaktır. Felsefi Sağaltım kişiyi ve kişinin fiziki ve metafiziki olan bütün tecrübelerinden hareketle her türlü tecrübe karşısında oluşan tepkileri değerlendirme ve tedavi yöntemidir.

Felsefi sağaltımı ilk temellendiren kişi Prof. Dr. Şahin FİLİZ' dir. Ona göre felsefi danışmanlık, bu yolculuğun ölüme kadar bir iyileşme ve iyileştirme sürecidir. Felsefenin danışmanlık ve terapi kavramlarıyla birleştirilmesi literal anlamda modern bir icat olsa da, felsefe tarih boyunca salt insan eseri bir düşünme ve davranma yöntemi (aksiyoloji) olarak, yine insanın varoluşunu dolaylı ya da dolaysız konu almış; düşünen ve düşünülen olarak, sonuçta insanda vücut bulmuştur.⁴ Felsefi sağaltımla, sürekli düşünen ve düşünceyi geliştiren, daha hızlı gelişen bir toplumun geleceği olan çocuklarda nasıl etkili bir yöntem olarak kullanılması gerekir sorusu sorulacak, bu çalışmanın ona vurgusu olacaktır.

Örneğin, İslam filozoflarından Ebu Bekr Razi'nin, et- Tıbbu'r-Ruhani adlı eserinde bugün Şahin Filiz'in tam da tanımladığı gibi Felsefi Sağaltım'ın temellerini attığını görmekteyiz. Ebu Bekr Razi insanı merkeze alarak onu rasyonel anlamda değerlendirip tedavi yöntemlerini belirlemiştir.⁵

Bilindiği üzere din de insan hayatı için önemlidir. İnsan varlığının yaşam ve tecrübelerinin üç temel boyutuyla ilgili sorulara, belirli özellikleri olan bir Tanrı kavramıyla yanıt getirmeye çalışan inanç sistemi olarak tanımlanır. Din doğüstü güç ya da varlıkla ilgili inançların, bu varlığa yönelik manevi eğilimlerin ve Tanrı'ya yapılan ibadetin oluşturduğu bütün olarak tanımlanmaktadır.⁶

¹ <https://www.aydinlik.com.tr/kose-yazilari/sahin-filiz/2017-nisan/felsefeyle-sagaltim-anlami-tarihcesi-ilkeleri>

² http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=270421; ET: 25.05.2018, saat: 14.11.

³ Bkz. Şahin Filiz, Felsefi Sağaltım, Pales Yay., İstanbul 2018.

⁴ <https://www.aydinlik.com.tr/kose-yazilari/sahin-filiz/2017-nisan/felsefeyle-sagaltim-anlami-tarihcesi-ilkeleri>

⁵ Emel SÜNTER, Ebu Bekr Razi ve Felsefi Görüşleri, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2002, s. 48.

⁶ Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yay., İstanbul- 2002, s. 289.

Şahin Filiz'e göre, Ortaçağ'a gelindiğinde din, tarih ve felsefenin neredeyse tek ve ortak pradiğması olarak her iki dünyanın "danışılan" ve sayesinde "ruhsal, zihinsel ve bedensel" iyileştirmenin gerçekleştirildiği birinci yol idi. Ortaçağda bilme, düşünme, etkileme ve eylemenin tek yöntemi, din faktörüydü. Yazılı geleneğe ait felsefenin tarihindeki ilk danışmanlık ve terapi yolu, yine din idi. Ancak insan varoluşunun holistik doğası ve buna bağlı olarak karmaşıklığının, bu birinci yolla çözümlenmesine dair beklenti, XVIII. Yüzyılda tıkanınca, dinin yerini, bilim ve sonra da bilimsel yöntem almayı denedi. Aynı yüzyıllarda salt bilimsel araştırmalarda geçerli olabilecek klasik ve yeni olgucu yöntemin, insan bilimlerinde işlevsiz kaldığına ilişkin güçlü itirazlarla karşılaşması, bilimin de birinci yol olan din gibi kendini "modern din" olarak takdim ettiği savları dillendirilmeye başladı. Bilim, modern çağda, insanın varoluşsal süreç ve koşullarına müdahalede Ortaçağlarda dinin yerine geçen ikinci yol olmuştur.⁷

Bu açıdan bakılınca Filiz temellendirmesinde üçüncü yol olan din, bilim ve felsefeyi, yine felsefenin kavrayıcı ve kapsayıcı yöntem ya da yöntemleriyle birleştirdiğini düşündüğümüz yol olarak tanımlamaktadır. Bu üçüncü yol yalnız insana özgü ve insanın kendi öz güçleriyle meydana getirilen yoldur. Bu yol, felsefi danışmanlık ve terapide, modern çağımızda ilk iki yola ait felsefe tarihi boyunca süre gelen her türlü bilimsel, dinsel, kültürel ve medeni insanlık birikimlerini insanın mutluluğu için seferber etmeyi önermektedir.

Şahin Filiz Felsefi Sağaltım için temellendirmesine devam etmektedir. Ona göre, Varoluşsal olarak hakikat ve mutluluktan yoksun kalan bu bunalım çağındaki insan zihinsel, ruhsal ve bedensel olarak parçalanmış durumdadır. Bu parçaları, ait oldukları "kendinde varlık olarak insan" bütününe iade etmek için, üçüncü yol olarak felsefi danışmanlık ve terapi, din, bilim ve kültürü bir araya getirerek bunların esasen hep insan merkezli olduğunu vurgular. Üçüncü yolla felsefe, dünden bugüne felsefe tarihinde kendinden kopan bu parçaların, aslında insanın varlık yapısının parçaları olduğu düşüncesini öne sürmektedir. Felsefi danışmanlık ve terapi, insan ya da insanları değil, insanlığa dair temel sorunları hastalık olarak görmektedir, dolayısıyla hasta ile değil hastalığın kendisiyle ilgilenir. Tinselliği ile dine, olgusallığı ile bilime ve sorunsallığı ile de felsefeye dayanır. İçerik zenginliğini yöntemsel zenginliğe taşır ve buradan da pratik hayata geçer.

Schopenhauer XIX. Yüzyılda "Doğru yol, servet değil, bilgeliktir", demiştir.⁸ Felsefi Sağaltım da insanın kendine olan yolculuğuna rehberlik etmektir. Bu yolculuk tam da içinde her türlü renkliliği barındıran yaşamsal tecrübelerin bütünüdür. Tecrübelerin anlamlandırılması, onarılması başka bir deyişle gerektiğinde tedavi edilip insanoğlunun yaşamsal serüvenini devam ettirmesi hayati bir önem arz etmektedir. İslam filozoflarının felsefeyi hikmet olarak tanımlaması da bu sebepten kaynaklanır. Hikmet sahibi kişi artık bilgedir ve bilge kişi doğanın insan karşısındaki her türlü tutumuna karşı nasıl bir davranış geliştireceğini öğrenmiştir. Şahin Filiz'in tanımladığı Felsefi Sağaltım bu anlamda bir tür aynı zamanda bilgelığe giden yolu aralamada insana yardımcı olan yöntemlerden biri gibi görünmektedir.

Bu genel girişten sonra, çocukların psikolojik gelişim ve ruhsal problemlerinin çözümünde felsefi sağaltımın yeri ne olacaktır? Sorusu üzerinde yoğunlaşabiliriz.

Çocuklar insanoğlu için hayatta sahip olabileceği en önemli varlıklardır. Çocukların yetiştirilmesi ne kadar iyi olursa bu oranda bilinçlenmeleri sağlanır.⁹ Bu bilinçlenme olayı önce birey olarak sonra toplumsal olarak gerçekleşir. Bilinçlenmenin sonucunda toplumların

⁷ <https://www.aydinlik.com.tr/kose-yazilari/sahin-filiz/2017-nisan/felsefeyle-sagaltim-anlami-tarihcesi-ilkeleri>

⁸ Will Durant, Felsefe Kılavuzu, Milliyet Yay., İstanbul 1973, s. 288.

⁹ Bkz.: Doğan Cüceloğlu, Geliştiren Anne- Baba, Remzi Kitabevi Yay., İstanbul 2017.

kalkınması, gelişmesi söz konusudur. Bugün kalkınmak ve gelişmek modern dünya ülkeleri için çok önemlidir. Kalkınmak ve gelişme unsurundan geri kalan toplumlar hem bireylerini mutlu etme de hem de genel toplumsal mutluluk ve huzuru sağlamada başarısız olurlar.¹⁰ Kalkınmak ve gelişmek bir toplumu sağlıklı, mutlu ve güvenli olmasına zemin hazırlar.

Doğan Cüceloğlu, hepimizin içinde bir çocuk olduğunu söylemektedir. Ona göre, içimizdeki çocuk her zaman sağlıklı bir ortam içinde gelişmez. Aile, okul, genel kültür ortamı çoğu kere çocuğun sağlıklı gelişmesini engeller. Birey bedenlen büyür, fakat içimizdeki çocuk psikolojik anlamda sağlıklı ve cılız kalır. İçindeki çocuğu sağlıklı olan bireyin kişiliği “bağlaşık”tır. Çünkü bu birey yaşamın anlamını, mutluluğunu, kendi değerini ilişki içinde olduğu başkalarının gözünde, sözünde, davranışında kısacası başkalarının kendisine verdiği değerde arar; kendine verdiği değer başkalarının onu algılamalarına bağlanmıştır. Bu anlamda “bağlaşık kişilik” temel yapıyı oluşturur.¹¹

Felsefi sağaltım’ın konumuzdaki amacı da çocukları felsefi sağaltımla buluşturup kendi sorunlarıyla yüzleştirmek ve onların bütün kendilerini gerçekleştirmelerine engel olan sorunlarını kendilerine çözdürmektir.

Biz ayrıca ülkedeki her çocuk için eşit iyileştirme hedeflemekteyiz. Ülkedeki her çocuğun eşit şekilde felsefi sağaltımla buluşturulması ve sağlıklı acılıklarına son verilmesi adına bütün eğitim kurumlarına ilk ve orta dereceli okullardan başlayarak felsefi sağaltımın mevcut müfredata eklenmesi gereklidir. Ayrıca toplumun yeniden düzenlenmesi ve daha bilinçli bireyler yetiştirilmesi adına felsefi sağaltımın gerekliliği üzerinde duruyoruz. Gurvitch’in her fırsatta tekrar tekrar ifade ettiği şu düşüncesini hatırlamak gerekir, “Gurvitch” ; her sınıflandırma bir “bahse girme”dir; sonucu, deneyim içinde her an yeniden sınanan bir “bahis”.¹² Felsefi sağaltımla her bireyin her toplumda her olayda kendini tekrar tekrar sağaltması hedeflenmektedir. Böylece kendi kendini sürekli sağaltan bir topluma ulaşılacak ve topluluklar arasındaki kırılmalıklar giderilerek toplumsal ayrışmalar ortadan kalkacak ve toplumun çekirdekleri olan çocukların ruh sağlığı ve psikolojik gelişimleri daha sağlıklı hale gelecektir ve geleceğin toplumunu oluşturan çocuklar daha sağlıklı toplumları oluşturacaklardır.

Çocukluk dönemi bilimsel literatürde, İlk çocukluk dönemi (2-6 yaş), Erinlik dönemi (6-12 yaş) dönemi olarak ikiye ayrılır. İlk döneminde çocuklar da kıskançlığın beslendiği çağdır. İlk çocukluk döneminde, ana- babanın ya da yakınlarının ilgisini, kendisinden başkalarına yönelen bütün davranışları, çocukta kıskançlığın doğmasına ve çevrilen ilginin oranına göre yeğinleşmesine neden olur. İlk çocukluk dönemi, bebeklik dönemine oranla, çocuğun daha az mutlu olduğu dönemdir. Çünkü kendini mutsuzluğa götüren hemen bütün duyguları yeğinleştirmiştir. Sık sık öfkelenmektedir, kıskanacağı kimseler bulunmaktadır. Nefret ettiği ya da düşman olduğu kimseler vardır. Korkuları artmıştır. Üzüldüğünü, sıkıldığı bıktığı durumlarla karşılaşmaktadır.¹³

Erinlik döneminde 6-12 yaş grubu kız ve erkek çocuk gelişimleri dönem dönem fark gösterir. Bu dönemde sinir sistemi gelişimi büyük ölçüde tamamlanır.¹⁴ Düşünce artık ben merkezci değildir. Dolayısıyla olay ve sorunlara, diğer insanların görüş açılarını dikkate alan bir anlayışla yaklaşır.¹⁵ İşte felsefi sağaltımın ilk uygulanacağı yaş aralığı bu dönemdeki çocuklardır.

¹⁰ Bkz. Gönül İçli, Sosyolojiye Giriş, Anı Yay., Ankara 2012.

¹¹ Bkz.: Doğan Cüceloğlu, İçimizdeki Çocuk, Remzi Yay., İstanbul 2013.

¹² Bkz.,Kadir Cangızbay, Gurvitch:Sosyoloji ve Felsefe, Ütopya Yay.,Ankara 1999.

¹³ İbrahim Ethem Başaran, Eğitim Psikolojisi, MEB Yay., Ankara 1988, ss. 105-106.

¹⁴ Ayhan Aydın, Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi, Tekağaç Eylül Yayınları, Ankara 2005, ss. 23-24.

¹⁵ Ayhan Aydın, A.g.e., s.35.

Doğum travmasından bahseden Otto Rank'a göre, insanın yaşamındaki kaygıların çoğunu, doğum anında yaşanan ayrılık kaygısının tekrarı olarak yorumlamıştır.¹⁶ Bizde Rank gibi insan yaşamında kaygıların olduğunu ve bunun felsefi sağaltımla çözümleneceğini söylemekteyiz. Çünkü insan hayatı boyunca taşıyacağı travmaları sağlıklı acılı durumdayken çözümlenmeli.

Ancak bunun için somut bazı uygulamalardan söz etmek gerekir. Öncelikle söz konusu dönemdeki çocukların felsefi sağaltımları için ortaöğretimdeki derslere göz atalım:

Mevcut uygulamalarda ortaöğretim'de Felsefe dersleri okutulmaktadır. Bu dersin öğretim programına baktığımızda hedeflenen davranışlarda Felsefe Tarihini öğrenmek amaçlanmaktadır. Müfredata bakılınca Felsefi Sağaltımla ilgili bir kazanımın bulunmadığını görüyoruz. Bu eksikliğin giderilmesi acil bir müfredat sorunudur. Çünkü felsefenin insan ruhunu ve zihnini iyileştirmedeki rolünü Felsefi Sağaltım işlemektedir. Felsefi Sağaltım derslerinin eklenmesi gereklidir. Özellikle son çocukluk dönemi çağındaki çocukların ders müfredatlarına felsefe ve felsefi sağaltım eklenmesinin kaçınılmaz bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü orta öğretimde felsefe tarihiyle buluşturulan çocukların ilköğretim çağında felsefe ve felsefi Sağaltımla desteklenmesi ve buluşturulması sağlıklı bireyler yetiştirilmesi için gereklidir.

Psikolojik ve psikiyatrik tedavilere ek olarak çocukların felsefi sağaltıma tabi tutulmaları varoluşsal sorunu hafifletecektir.

Felsefi sağaltımla amaç bütün çocuklarımıza hangi durumda nasıl davranış sergilemeleri gerektiğini öğretmek yerine, nasıl düşünmeleri gerektiği öğretilerek ömür boyu sürecek bir toplumsal iyileşme hedeflenmektedir. Psikoloji'nin 19. yy.'da felsefeden ayrılarak bilim dalı haline gelmesiyle bu sorunlar sadece psikolojinin alanı olarak ayrılmıştır. Psikolojik sorunların çoğu çevre faktörlü yani bireylerin psikolojik sorun yaşaması toplumun yaydığı sorunlardan oluşmaktadır. Bunun için en sağlıklı ortamlarda okullar ve okul öncesi dönemlerdir. Felsefi sağaltımın ilk etapta okullara girmesi gereklidir, öğretmenlerimize ve öğretmen adaylarımıza eğitim fakültelerinde felsefi sağaltım derslerinin verilmesi gereklidir; çünkü okullarda çocuklara derinlemesine felsefi sağaltım yaptırılarak ve öğretilerek çocukların varoluşsal sorunları, en önemlisi de doğum travmalarının erken dönemde iyileştirilmesi sağlanmalıdır. Okullarda Felsefi Sağaltımla büyütülen çocuklar gelecekte sağlıklı yetişkinler olacak ve toplumsal bir iyileşme elde edilmesi sağlanacaktır.

Her toplum ilk önce çocuklarını düşünmelidir, onların ruhsal sağlıkları ve psikolojik bilinçleri, sağlam toplumun temellerini oluşturacaktır. Çocuklarda ruhsal sorunlar felsefinin alanı olmasa da ancak temel problemlerden biri de insandır.¹⁷ Biz bu konuya anlaşılması bakımından değinmek isteriz, bunlar; dikkat eksikliği ve hiperaktivite, davranış bozuklukları, tik bozuklukları, kekemelik, altını ıslatma, dışkı kaçırma, okul korkusu, yeme bozuklukları (anoraksiya nevroza, blumia nevroza), otizm, anne yoksunluğu depresyonu, öğrenme bozuklukları başlıca psikolojik sorunlardır. Bu rahatsızlıkların birçoğunda anne-baba ve çevre tutumları çok önemlidir. Bazen sadece anne-baba ve toplum tutumlarında değişiklikler, bazen de psikolojik tedaviye ek anne-baba tutumları ve toplum tutumlarında iyileşme çocukların psikolojik gelişim ve ruhsal problemlerinde tedaviyi olumlu yönde etkilemektedir.

O halde bu problemleri ortadan kaldırabilmek için ne yapmalıdır?

Okullarda Felsefi sağaltım dersi zorunlu hale getirilmelidir. Temel eğitim ve orta öğretim olarak bizzat uygulanması gereklidir. Felsefi sağaltımla temel problemler çözülebilir.

¹⁶ Otto Rank, Doğum Travması, Metis Yayınları, İstanbul 2001, s.8

¹⁷ Bkz., Vehbi Hacıkadıroğlu, İnsan Felsefesi, Cem Yay., Kasım 1997.

Psikolojik danışma, kişinin kendini anlaması, farkındalık kazanması, problemlerini tanımlaması ve çözüm yolları üretmesi, kararlar alması, kapasitesini geliştirmesi, çevresiyle uyumlu ve sağlıklı bir iletişim halinde olması ve kendini geliştirmesi için ilkökul ve orta öğretim alanlarında felsefe ve felsefi sağaltımı çocuklara sunmalıyız.

Psikolojik danışma, problemi olan bir “danışan” ile “danışman” arasında, danışanın çevresi ile daha etkili davranışlar geliştirmesini sağlayıcı yönde, uyarıcı bir bilgilendirme, tutum ve davranışları ile gerçekleştirilen ve danışanın kendisini daha iyi hissetmesi ve kişisel doyum sağlayacak şekilde davranması amacına yönelik, karşılıklı bir etkileşim süreci olarak tanımlanabilir. Ama biz felsefi sağaltımla her çocuğa eşit iyileştirme hakkını sağlamalıyız ve psikolojik yardımlardan yararlanma şansı olmayan çocuklarımızı da topluma kazandırmalıyız.

Ülkemiz, felsefi sağaltımla ne kadar çok tanışır, tıbbi tedavi ile o kadar az tanışmak zorunda kalır. (Şahin Filiz, Felsefi sağaltım)

Sorunumuz

1. 6-12 yaş grubu çocukların özgüvene sahip olmaları ve bağlaşıklık kişilikten kurtulmaları için.
2. Psikoloji ve psikiyatri daha doğumda başlayan ve ölünceye kadar süren doğum travmalarını varoluşsal olarak tedavi etmede yetersiz kalmaktadır.
3. Ben yetersizliği felsefi sağaltımla aşabiliriz.
4. Bunun için felsefe tarihi boyunca bilim, din, kültür, edebiyat ve sanatla ilgili birikimleri sağaltımla kazanmalıyız.
5. Felsefi sağaltımın bu yaşta çocuklara uygulanması ölünceye kadar sürecektir.

İşletme Yöneticilerinin Yenilikçi Rekabet Yaklaşımı: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması

Rukiye KILIÇ¹, Mükerrerem ATALAY ORAL^{2,*}

¹ Akdeniz Üniversitesi, Elmalı Meslek Yüksekokulu, İktisadi ve İdari Programlar, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Programı, Antalya, Türkiye.

² Akdeniz Üniversitesi, Elmalı Meslek Yüksekokulu, İktisadi ve İdari Programlar, İşletme Yönetimi Programı, Antalya, Türkiye.

*mukerrem@akdeniz.edu.tr

ÖZET

Üretim, ülke ekonomisinin gelişimi, kalkınma ve istihdam sağlanması, refah düzeyinin artırılması gibi birçok ekonomik ve toplumsal kavram için kilit roledir. İletişim, bilgi, bilişim teknolojilerinde meydana gelen değişim ve gelişmeler, işletmelerin üretim yapılarını ve paralelinde rekabet potansiyellerini değiştirmektedir. İşletmelerin rekabet edebilmek, ortaklarının çıkarlarını koruyabilmek, geleceğe dönük kararlar alabilmek ve süreklilik sağlayabilmek adına çok yönlü, güncel, eksiksiz ve doğru bilgiye olan ihtiyaçları her geçen gün artmaktadır. İşletme yöneticilerinin küreselleşen yenedünya düzeninde başarılı olabilmelerinin yolu bilgi yönetimi, yenilikçilik ve rekabetçilik arasındaki ilişkiyi en doğru şekilde işletmeye yansıtılmaktan geçmektedir.

Bu çalışmada işletme yöneticilerinin endüstri 4.0 ve pazarlama 4.0 ile ilgili düşünceleri ele alınarak işletme yöneticileri için “Yenilikçi Rekabet Yaklaşımı” ölçeği geliştirilmeye çalışıldı. Bu amaçla ilgili literatür taraması yapıldı ve 72 maddelik madde havuzu oluşturuldu. Taslak ölçek uzman görüşlerine sunuldu, gerekli düzeltmeler yapılarak 67 maddelik taslak ölçek oluşturuldu. Taslak ölçek Antalya, Isparta, Burdur Organize Sanayi Bölgesi’nde faaliyet gösteren üretim işletmelerinde, 486 yöneticiye uygulandı. Yapı geçerliği için açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi yapıldı. Açımlayıcı faktör analizi sonuçları ölçeğin 5 faktör altında 25 maddeden oluştuğunu gösterdi. Açımlayıcı faktör analizi sonucundan, faktör yük değerlerinin .624 ile .822 arasında değiştiği ve toplam varyansın %64.013’ünü açıkladığı belirlendi. Açımlayıcı faktör analizinin sonuçlarını test etmek için doğrulayıcı faktör analizi yapıldı. Ölçeğin güvenilirliğini test etmek için güvenilirlik analizi yapıldı.

Anahtar Kelimeler: Yenilikçi Rekabet, Endüstri 4.0, Pazarlama 4.0, Ölçek Geliştirme, Üretim İşletmeleri.

Innovative Competitive Approach of Business Managers: A Scale Development Study

ABSTRACT

Production plays a key role for many economic and social concepts such as the development of the country's economy, development and employment, and increasing the level of welfare. The changes and developments taking place in communication, information and information technologies change the production structures of enterprises and their competitive potentials in parallel. The need for companies to be multifaceted, up-to-date, complete and accurate in order to compete, protect the interests of their partners, make future-oriented decisions and ensure continuity is increasing day by day. The way to be successful in business managers' globalized new world order is to reflect the relationship between knowledge management, innovation and competitiveness in the most accurate way.

In this study business managers to consider for industry 4.0 and marketing 4.0 the "Innovative Competitive Approach" scale was tried to be developed. For this purpose, a literature review was conducted and a 72-item item pool was created. The draft scale was presented to the experts' opinions, the necessary corrections were made and a 67-item draft scale was created. The draft scale was implemented in production enterprises operating in Antalya, Isparta, Burdur Organized Industrial Zone, 486 managers. An exploratory and confirmatory factor analysis was performed for construct validity. The exploratory factor analysis showed that the scale had 25 items under 5 factors. As a result of the exploratory factor analysis, it was determined that the factor load values changed between .624 and .822 and explained 64.013% of the total variance. Confirmatory factor analysis was performed to test the outcome of the exploratory factor analysis. A reliability analysis was performed to test the reliability of the scale.

Keywords: Innovative Competition, Industry 4.0, Marketing 4.0, Scale Development, Production Operations.

GİRİŞ

Bilgi birikiminin artması ile gelişen bilişim ve iletişim teknolojileri toplumun tüm katmanlarına bilginin hızla ulaşmasına neden olmuş, böylelikle insanlık bilgi toplumu sürecine götürülmüştür. Bilgi toplumu sürecinde işletmeler, global bir pazarda, küresel rekabetle karşı karşıyadır. Küresel bazda rekabet edebilmek; dünya çapında pazarlama, dünya markası yaratma, esnek üretim, etkin kaynak kullanımı, bilişim teknolojilerine adaptasyon, doğru teknoloji transferi, temel yeteneklere odaklanma, ürün ve hizmet kalitesi, verimlilik, inovasyon, çevre koşullarının doğru analizi, rekabetçilik ile yenilikçilik gibi kavramların benimsenmesini ve uygulanmasını gerektirmektedir.

Uluslararası piyasada rekabet güçlerini koruyabilmek adına, üretim işletmeleri sektörel gereksinimleri, hızlı, güvenilir ve yenilikçi bir anlayışla karşılamak durumundadır. Yeni bir sanayi reformu olan endüstri 4.0 ve odak noktasına insan duygularını alan pazarlama 4.0 dönemine ayak uydurmak artık bir zorunluluktur. Bu sebeple endüstri 4.0 ve pazarlama 4.0 ekseninde Türkiye'deki işletmelerin küresel rekabete ne kadar hazırlıklı oldukları önem arz etmektedir.

Yenilik, rekabet ve ilgili kavramları içeren alan yazını incelendiğinde yenilikçi rekabet yaklaşımına ilişkin bir tanımlama görülmemiştir. Aynı zamanda yenilik ile rekabetin aynı boyutta ele alındığı bütünsel bir değerlendirilmeye rastlanılmamıştır. Bu çalışmada edinilen bilgiler doğrultusunda “yenilikçi rekabet yaklaşımı” kavramı tanımlanarak, işletmelerin en önemli kaynağı olan çalışanların küreselleşme sürecinde yaşanan değişimlere ne kadar duyarlı olduklarının belirlenmesine yönelik yenilikçi rekabet yaklaşımı ekseninde bir ölçek geliştirilmeye çalışılmıştır. Geliştirilen bu ölçek ile işletmeler endüstri 4.0 ve pazarlama 4.0'a en önemli varlıklarından olan insan kaynağı (yönetici bakış açısı ve yaklaşımı) ile ne kadar hazır olduklarını ölçebileceklerdir. Çalışmada üretim işletme yöneticilerinin yenilikçi rekabet yaklaşımları endüstri 4.0 ve pazarlama 4.0 boyutunda ele alınmıştır. Bu ekseninde hazırlanan yargı ifadeleri Antalya, Isparta, Burdur Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyet gösteren üretim işletmelerinde, 486 yöneticiyle uygulanmış, endüstri 4.0 ve pazarlama 4.0 boyutunda “Yenilikçi Rekabet Yaklaşımı Ölçeği” geliştirilmiştir.

KURAMSAL DEĞERLENDİRME

Çalışmanın bu kısmında “Yenilikçi Rekabet Yaklaşımı Ölçeği” ile ilişkili kavramların değerlendirilmesine yer verilmiştir.

Endüstri 4.0

Endüstri 4.0 olarak adlandırılan yeni süreç, üretim ve tüketim ilişkilerini bütünüyle değiştirecek bir yapı içermektedir. Yeni dönemin karakteristik yapısı, bir yanda tüketicinin değişen ihtiyacına anlık olarak uyum sağlayan üretim sistemleri, diğer yanda ise birbirleriyle sürekli iletişim ve koordinasyon halinde olan otomasyon sistemleri olarak betimlenebilir (Alçın,2016). Bu yeni dönemle birlikte ilk tedarikçiden, son kullanıcıya kadar tüm üretim ve değer zincirini en gelişmiş dijital teknolojileri kullanarak tamamen entegre hale getirmek, işletme varlıkları içerisindeki tüm donanım ve yazılımların ideal entegrasyonu sağlamak hedeflenmektedir (Eldem, 2017). Üretimde esnekliği sağlayan bu yeni nesil üretim teknolojileri dijitalleşme ile birlikte değişen müşteri istek ve ihtiyaçlarının işletmeler tarafından daha hızlı ve verimli karşılanmasına imkân tanımaktadır. Bu teknolojiler sayesinde ürün ve hizmetlerin daha da kişiselleştirilmesi mümkündür (Buhr, 2017). Bu süreçte

işletmelerin endüstride başlayan dijitalleşmeyi değer zincirinin tüm süreçlerine, tüm iş akışlarına bütüncül bir şekilde entegre etmeleri, sürdürülebilir rekabet gücü sağlayabilmeleri için bir gerekliliktir. Bunun için ise tedarikten, dağıtım, pazarlamadan insan kaynaklarına kadar her bir işletme fonksiyonunun dijital çözümler ile yeniden yapılandırılmasına yönelik stratejilerin oluşturulması kaçınılmazdır (Anonim, 2015).

İşletmeler rekabet üstünlüğü sağlayabilmek ve bu üstünlüğü sürdürebilmek için bu değişim trendinde genetik kodlarında (müşteri, teknoloji, mamul üretim süreçleri, insan kaynakları, yönetim tarzları, işletme içi iklim, işletmenin kurumsal kültürü) gerekli değişiklikleri yapmak zorundadırlar. İçinde buldukları çevreye uyum sağlayamayan gerekli genetik kod değişimlerini yaparak kurumsal yönetim anlayışını benimsemeyen işletmeler pazarda tutunamayacaktır (Elmacı, 2016).

Pazarlama 4.0

Sosyal medyanın iletişimin ayrılmaz bir unsuru olması, sosyal ticaret, lokasyon bazlı pazarlama, big data gibi kavramlar işletmeleri pazarlama 4.0 boyutuna taşımaktadır. Pazarlama 4.0 boyutunda merkezde **insan duyuları** yer almaktadır. Pazarlama 4.0 dört ana bölümde irdelenmektedir. Bunlar; hikâye anlatma, deneyim yaşatma, dijital alan ve kişiselleştirme olarak tanımlanmaktadır. (Murat, 2017)

Pazarlama 4.0, müşteri deneyimine odaklanmış yeni bir boyut olup, müşteriler ve ürünler arasında doğrudan etkileşim kurmak, müşteri için değer yaratmak ve bu değeri sürdürülebilir kılma ilkelerine dayanır. Pazarlama 4.0 boyutunda pazarda güçlü bir imaj ve itibar oluşturmak için işletmeler, tüketicilerin rasyonel ihtiyaç ve isteklerine yönelik olarak, rakiplerine benzemeyen ve güçlü farklılaşmalar yaparak, işletmelerini konumlandırmalıdır (Antonio J.J., Murcia, S., 2012).

Pazarlama 4.0 ile tüketicilerin işletme faaliyetlerine katılımı önem kazanmakta iken işletmenin ana görevi de tüketici ile uygun işbirliğini sağlamaktır. Dağıtım, tanıtım ve ürün, işletmeler tarafından işletilen sosyal ağların oluşturulmasıyla farklı bir boyut kazanabilecektir (Ignacio et all., 2012).

Pazarlama 4.0'in ilk unsuru aktif tüketiciler ve işletme arasında işbirliği olmasıdır. İşbirliğinin sağlanabilmesi, en yeni ve yenilikçi teknolojilerin kullanımı ile teknolojik ilerleme ve fonksiyonların tamamlanması sonucu sağlanabilir. Bu noktada, tüm mevcut cihazlarla iletişim özgürlüğü (akıllı telefonlar, fiziksel ve doğrudan temas olmaksızın akıllı saatler, tabletler, dizüstü bilgisayarlar, vs.), her an ve her yerde erişilebilirlik, ihtiyaçlara cevap verebilecek kolay bir tasarım gibi konular ön plana çıkmaktadır. Bir diğer unsur ise, tüketicinin, kurumun yardımıyla pazarlama iletişimi kavramının ikinci unsuru olan sosyal medyada oluşturduğu etkileşimdir. Günümüzde sosyal ağlar, modern ilişkilerde büyük rol oynamaktadır. Çünkü günümüzde tüketiciler, işletmeler tarafından sunulan bilgilere kıyasla birbirlerinin deneyimlerine daha fazla güvenmektedir. Bu yüzden işletmeler, kullanıcılara sosyal ağ aracılığıyla kendi topluluklarının oluşturulması için uygun bir platform sağlamalıdır. Amaç, müşteri sadakati sağlamak, ürünler ile kullanıcıları arasında ilişkilendirme yapmaktır. Oluşturulacak platformlarda erişim özgürlüğü, bilginin güvenilirliği, bilgilerin güncel olması önemlidir. Kullanıcılar bu platformlarda olumlu ve olumsuz görüşlerini paylaşma şansı bulmalıdır. Böylelikle işletmeler, interneti müşterilerle iletişim kurmak, onlara ürün satmak, yeni ürünleri veya hizmetleri geliştirmek ve yeni pazarlama materyalleri sunmak için bir kanal olarak kullanabilecektir (Jiménez-Zarco, A.İ. et all., 2014).

İnovasyon

İnovasyon ürünlerde, üretim süreçlerinde, pazarlama yöntemlerinde veya yönetsel faaliyetlerde yapılan ve ticari olarak bir değer taşıyan yenilikler veya önemli iyileştirmeler olarak tanımlanmaktadır (Yiğit, 2014). Literatürde inovasyon türlerine dair çeşitli sınıflandırmalar yapılmaktadır. Türüne göre inovasyon 4 grupta incelenebilir. Ürün/hizmet inovasyonu; yeni veya özellikleri, kullanım amacı açısından önemli derecede iyileştirilmiş ürün veya hizmeti ifade etmektedir. Süreç inovasyonu; yeni veya önemli derecede iyileştirilmiş bir üretim ya da teslimat yönteminin kullanılmasıdır. Bu iki inovasyon türü birbiri ile karıştırılmaktadır. Ancak, biri ürün veya hizmetin özellikleri ile ilgili diğeri kullanılan yöntemlerle ilgilidir. Pazarlama inovasyonu; pazarlama karmasındaki (ürün, dağıtım, fiyat ve tutundurma) önemli değişiklikleri içeren yeni bir pazarlama yönteminin uygulanmasıdır. Ürün/hizmet ile pazarlama inovasyonu arasındaki en önemli fark ürün inovasyonunun mutlaka ürünün özellikleri veya kullanım amaçları ile ilgili olmasıdır. Pazarlama inovasyonu ise daha çok ürünün tasarımı ile ilgilidir. Son olarak örgütsel inovasyon işletmelerin yönetim ve işlem maliyetlerini düşürmek, işyerindeki memnuniyeti, dolayısıyla da verimliliği artırmak, işletme dışındaki bilgiye ulaşabilmek veya tedarik maliyetlerini düşürmek amacıyla kullanabilecekleri yeni bir örgütsel yöntemi ifade etmektedir (Yiğit, 2015). Yapısına göre inovasyon, 3 grupta sınıflandırılabilir. Artımsal inovasyonlar; mevcut bilgi üzerinde inşa edilen, örgüt içinde süreklilik arz eden, ürünlerde, hizmetlerde veya süreçlerde küçük adımlara gerçekleştirilen inovasyonlardır (Yiğit ve Özyer, 2015). Radikal inovasyon; ürün veya hizmetlerde, üretim teknolojisinde köklü değişikliklere yol açan inovasyonlar iken, yıkıcı inovasyon ise; sektördeki performans parametrelerini değiştirmesi nedeniyle rakiplerin kısa zamanda adapte olamadıkları inovasyon türleridir (Eşiyok, 2004). İşletmeler, bilişim teknolojilerinin avantajlarını kullanarak sektörler ve bireyler arası iş birliğini inovasyon sürecine dâhil etmeye çalışmaktadır. Bu ise işletmelerin etkin kaynak kullanımının sağlanması, verimliliğin artırılması, farklılaştırılmış ve kişiselleştirilmiş ürün portföyünün genişletilmesi gibi konulardaki yenilikçi yaklaşımlara erişimini kolaylaştırmaktadır (Ovacı, 2017). İnovasyonla birlikte işletmelerin bünyelerine dâhil ettikleri yeni teknolojiler ve yeni iş modelleri rekabet avantajı sağlayacak, böylelikle işletmeler piyasada rekabet üstünlüğü elde edebileceklerdir (Porter, 1990).

Temel Yetenek

Bir işletmenin sahip olduğu becerilerin, bilginin ve teknolojilerin eşsiz bir birleşmesi olarak ifade edilen temel yetenek, işletme içerisinde farklı üretim becerilerinin nasıl koordine edileceği ve farklı teknoloji kanallarının nasıl bütünleştirileceğiyle ilgili bir öğrenme biçimidir. İşletmenin değerli, nadir, taklit edilemez ve ikamesi zor olan kabiliyetleri işletmenin kaynakları ile bütünleştiği zaman temel yetenek olarak isimlendirilmektedir. Temel yetenekler ancak bu şekilde stratejik rekabet gücünün kaynağı olabilmektedirler.

Temel yetenekler, işletmenin tüm yönlerinin gelişimi için bir birleştirici ilkeler kümesi oluştururken, yönetim stratejilerin sürekliliğini, güçlü olmasını ve esnek olmasını garantiler. Temel yetenekler yeniliğe olanak sağlarken bazı durumlarda yeniliği engelleyebilir. İşletmeler için bir yetenek, herhangi bir kabiliyetten veya bir varlıktan daha değerli bir rekabet avantajı kaynağıdır. İşletmenin geniş kapsamlı vizyonu içinde kendine özgü olan temel yetenekler aynı zamanda tüm stratejilere de nüfuz ederler (Coşkun ve Özyılmaz, 2016).

Dış Kaynak Kullanımı

İşletmenin kendisine rekabet avantajı sağlayan temel yeteneğe sahip olduğu faaliyetlere odaklanması, kendi uzmanlık ve temel yetenek alanına girmeyen faaliyetleri ise işletme dışındaki kaynaklar aracılığıyla sağlaması şeklindeki yönetim stratejisi dış kaynak kullanımı olarak tanımlanmaktadır. Böylelikle işletme dış kaynak kullanımı ile en iyi yaptığı işe odaklanıp geri kalan faaliyetleri ise dış kaynaklardan sağlamaktadır. Dış kaynak kullanımı ile işletmeler rasyonel olan uzmanlık alanlarına odaklanmak suretiyle sınırlı kaynaklarını temel yeteneklerine kanalize etmekte böylelikle, temel yeteneklerin dışında kalan faaliyetlerin dış tedarik yoluyla temin edilmesi optimum kaynak kullanımına imkan sağlamaktadır. Dış kaynak kullanımı işletmelere, maliyetlerde önemli ölçüde azalma, yeni gelir alanları oluşturma, finansman kaynaklarını artırma, sabit yatırım maliyetlerini düşürme, yatırım ve yeni yönetim konularına odaklanma, kalite ve etkinliği arttırma, fonksiyonel uzmanlardan maksimum düzeyde faydalanma, riski azaltma ve esnek olabilme imkânları sağlamaktadır. Bu yolla işletmeler daha etkin bir yönetime kavuşmakta ve dış tedarikçi işletmenin maliyet avantajından yararlanarak rekabet üstünlüğü sağlamaktadır (Gül, 2014).

Yenilik ve Yenilikçilik

Drucker yeniliği “bir örgütte birlikte çalışan farklı bilgi ve yetenekteki insanları verimli hale getirmek için onlara ilk defa olanak sağlayan bilgi” olarak tanımlamıştır (İraz, 2005). Yenilik günümüz rekabetinin temel başarı faktörüdür. Yenilikçiliği besleyen yaratıcılıktır. Bu anlamda üç tip yaratıcılıktan bahsetmek mümkündür. Bunlar; teknoloji, ürün planlama ve pazarlamada yaratıcılıktır. Hazırlıklı, zeki ve enerjik insanlardan oluşan çalışanlara sahip olduktan sonra, bir sonraki safha onları yaratıcılık ve yenilik oluşturma konusunda teşvik etmektir. Örgüt açısından insan sermayesi örgütün, çalışanlarının ve yöneticilerinin, rekabet avantajı için bir kapasite yaratacak kolektif bilgi, yetenek, beceri ve diğer özellikleridir. İnsan sermayesi, yapısal ve ilişki sermayesiyle bir araya geldiğinde örgütlerin stratejik becerisini, yani şimdiki duruma hazır olma ve geleceğe uyum sağlama yetisini oluşturur. Geleneksel düşünerek değer yaratmak ve rekabet üstünlüğünü elde etmek mümkün değildir (Gül ve İnce, 2006). Günümüzde işletmeler, rekabet ortamına ayak uydurabilmek ve ayakta kalabilmek için kurumsal stratejilerini şekillendirirken yenilik faktörünü ön planda tutmak ve yeniliği kurumsal stratejilerinin ayrılmaz bir unsuru olarak görmek zorundadırlar (Keskin, 2006).

Rekabet ve Rekabet Gücü

Rekabet, ekonomik sistemde faaliyette bulunan bireyler, firmalar ve ülkelerin kendi grupları arasındaki yarışır. Rekabet gücü ise; ekonomik birimlerin diğerlerine göre sağladıkları üstünlüklerinin derecesidir. Başka bir deyişle, rekabet gücü; piyasada aktif olarak rol alan ekonomik birimlerin, rakipleri ile fiyat, kalite, nitelik, hizmet vb. unsurlarda yarışabilecek durumda olmalarıdır. Rekabet gücünün elde edilmesinde işletme yönetim stratejilerinde insan sermayesinin geliştirilmesi, Ar-Ge’ye önem verilmesi, girişimci ruhun korunması, uzun dönemli ve küresel odaklanma, yüksek kaliteli ürün tasarımı konularına odaklanmalıdır. Değişimin önlenemez ve kaçınılmaz olduğu günümüz piyasa koşullarında, rekabet gücünün ya da üstünlüğünün sağlanması oldukça zordur. Ancak bunun yanında işletmelerin sağladıkları rekabet üstünlüklerinin sürdürülebilir olabilmesi, rekabet gücünün işletmenin varlık ve yeteneklerinden besleniyor olmasını gerekli kılar. Aynı zamanda işletmelerin rekabetçi avantaja ulaşip, varlıklarını sürdürebilmeleri için rakiplerinden daha hızlı öğrenen ve değişebilen bir yapıya sahip olmaları gerekmektedir (Yorgancılar, 2010; Yorgancılar, 2011). Bunu sağlamanın yolu, doğru rekabet stratejileri belirlemektir. Rekabet

stratejisi, müşteri tercihlerindeki değişimleri görüp çalışma alışkanlıklarını değiştirerek müşteriye rakiplerin sunmayacağı çok farklı yararlar sunabilmek olarak tanımlanabilir (İleri ve Horasan, 2010). Porter'e göre işletmeler; toplam maliyet liderliği stratejisi, farklılaştırma stratejisi, odaklanma strateji olmak üzere temelde üç değişik rekabet stratejisinden yararlanabilirler (Porter, 2000). İşletmelerin belirlediği rekabet stratejisinin amaçları, işletmenin faaliyette bulunduğu piyasadaki rekabet durumunu belirlemek, piyasadaki temel güçlere karşı etkili ve sürdürülebilir konum sağlamak, rekabet kurallarının anlaşılmasını sağlamak ve rekabet şartlarını işletme lehine dönüştürülmektir (Bülbül, 2003).

Yenilikçi Rekabet Yaklaşımı

Rekabet kuramına önemli katkıları olan Porter rekabetçi avantajlar yaratmanın, işletmenin değer zincirinde yer alan faaliyetlerin müşterilere daha yüksek müşteri değeri sunmak için yeni yöntemlerle tasarlanması ve geliştirmesi gerektiğini, bunun ise yenilik ile gerçekleştirilebileceğini savunmuştur. Porter'a göre, geliştirme, yenilik yapma ve değişim rekabetçi üstünlüğü sağlamanın temelidir. Küresel pazarlarda yaşanan değişimler maliyet, kalite, hız ve hizmet üstünlüğü arayışları yanında sürekli ve hızlı yenilik yapabilme üstünlüğünü de gereklilik kılmaktadır. İşletmeler ister büyük ister küçük ölçekli olsun küresel ekonomi ve teknolojik gelişmelerin şekillendirdiği değişen rekabet ortamının genel yapısı ve karakteristiğinin farkına varmalı ve bu yapıyı iyi analiz etmelidirler (Akgemci, Öğüt, Tosun, 2005). Porter'e göre; sektördeki rekabeti etkileyen beş güç mevcuttur. Bunlar, potansiyel rakiplerin yarattığı tehdit, ikame mal ve hizmetlerin yarattığı tehdit, mevcut rakipler arasındaki rekabet, müşterilerin pazarlık gücü, tedarikçilerin pazarlık gücü olarak sıralanmaktadır. Bu güçler rekabet ortamında işletmelerin güçlü ve zayıf yönlerinin ölçülmesi için önemli bir temel olup, işletmelerin alıcılar, tedarikçiler, yeni girişimciler, rakipler ve ikamelerin karşısında nerede durduğunu görmesini sağlar. Sektör yapısının anlaşılması, işletmelerin gelecekte belirleyeceği yönetim stratejileri için önemli bir unsurdur (Doğan, 2017)

İşletmelerin sahip oldukları üretim teknolojileri ve bu üretim teknolojilerini etkin kullanma yetenekleri üretimde kullandıkları girdilerin bolluğu ya da maliyetlerinin düşük olmasından çok daha önemli bir konudur (Saygılı, 2003). İşletmeler, teknolojik bilgi ve deneyim açısından mevcut pazarda lider işletme konumundayken ya da bu konumu geçtiklerinde genel verimlilik değerini artıracaklardır. Genel verimlilik, işletmelerin rekabet gücünü etkileyen unsurlardan biri olup diğer unsur ise maliyet üstünlüğü olarak ortaya çıkmaktadır (Tutkavul, 2016).

Üretkenlik ve sürdürülebilirlik işletmelerin rekabet gücünü etkileyen temel bileşenlerdir. Üretkenlik, genel verimlilik düzeyinde artışı ile maliyet üstünlüğü avantajı sağlarken, sürdürülebilirlik ise işletmelerin gelir fırsatlarını yakalamalarını ve müşteri değerlerini zenginleştirmelerini sağlar (Elmacı ve Sevim 2009; Elmacı ve Kurnaz 2005).

Ekonomik ve toplumsal faydaya dönüştürülen bilimsel bulgular yenilikçilik olarak tanımlanabilir. Bu anlamda yenilikçilik, işletme uygulamalarında, yeni veya önemli derecede iyileştirilmiş bir ürün (mal veya hizmet) veya süreç, yeni bir pazarlama yöntemi ya da yeni bir örgütsel yöntemin işletme bünyesine dâhil edilmesi şeklinde ifade edilmektedir (Değirmencioğlu, 2006; Özen ve Bingöl, 2007).

Yeni örgütsel yapılar, yeni üretim süreçleri, yeni mal ve hizmetler ile yeni teknolojilerin bulunması ve kullanılmasına yönelik araştırma ve buluşlar işletmelerde ortaya konan yenilikçi çabalar olarak sayılabilir (Carniero, 2000).

Yenilikçi rekabet, sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmek için işletmelerin tüm kaynak, süreç ve yeteneklerinin sürekli olarak yeni yöntemlerle tasarlanması ve geliştirilmesidir. Bu süreçte işletmeler, ürün ve hizmet özellikleri, üretim teslimat yöntemleri, pazarlama ve örgütsel yöntemler, yönetim tarzları, müşteri alışkanlıkları gibi konulardaki değişimleri sürekli olarak takip etmeli ve değişime ayak uydurmalıdır. İşletmelerin sürdürülebilir rekabet üstünlüğüne sahip olması yenilikçilik faaliyetlerini işletme kaynakları ile hızlı ve verimli bir şekilde uyumlaştırmasıyla mümkündür. Yenilikçi rekabette işletmeler için önem arz eden iki kilit unsur işletmenin sahip olduğu entelektüel sermaye ve temel yetenektir. Çünkü yeni yöntemler, yeni teknoloji transferi, yeni süreçler işletme çalışanlarının doğru kullanımı ve yönetimi ile anlamlı olabilmektedir. Aynı zamanda yenilikçi rekabet yaklaşımında işletmeler sürekli olarak temel yeteneklere başvurmalı ve bu yeteneklerini sürekli olarak gözden geçirip, geliştirerek, taklit edilemez stratejiler belirlemelidir. İşletmelerin temel yeteneklerine odaklanması beraberinde dış kaynak kullanımını getirerek, kaynaklarını daha verimli kullanmasını, etkin ve kaliteli süreçlere sahip olmasını, piyasadaki yeniliklere hızlı bir şekilde adapte olmasını ve böylelikle rekabet üstünlüğü sağlamasını destekleyecektir. Yenilikçi rekabet yaklaşımında işletmeler, dağıtım, tanıtım gibi süreçlerini dijital ve mobil uygulamaları kullanarak gerçekleştirmeli, sosyal medya ve interaktif platformlardaki işletme imajını doğru bir şekilde yönetebilmelidir. İşletmelerin iç ve dış çevre koşullarını doğru analiz etmeleri ve fiziksel, örgütsel, beşeri ve teknolojik kaynaklarını iç ve dış çevre koşullarına göre düzenleyen yönetim stratejileri geliştirmeleri sürdürülebilir rekabet üstünlüğü sağlanabilmesi için önemlidir.

Bütün bu açıklamaların ışığında; yenilikçi rekabet yaklaşımı, küresel rekabet ortamında sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmek için, sürekli olarak işletmenin tüm kaynak, süreç ve yeteneklerinin yeniliklerle (teknoloji, know-how, yöntem vs.) tasarlanması, geliştirilmesi, işletme dokusunun (ürün ve hizmet özellikleri, üretim teslimat yöntemleri, pazarlama ve örgütsel yöntemler, yönetim tarzları, müşteri alışkanlıkları gibi) işletme kaynakları ile hızlı ve verimli bir şekilde değişimlerle uyumlaştırılması, işletmenin iç ve dış çevre koşullarının doğru analiz edilerek analiz sonuçlarına göre fiziksel, örgütsel, beşeri ve teknolojik kaynakları düzenleyen yönetim stratejilerinin geliştirilmesi, uygulanması olarak tanımlanabilir.

YÖNTEM

Bu bölümde, bir ölçek geliştirme çalışması olan araştırmada; çalışma grubu, ölçme aracı ve elde edilen verilerin analizinde kullanılan tekniklere dair bilgilere aşağıda yer verilmiştir.

Çalışma grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Antalya, Isparta, Burdur Organize Sanayi Bölgelerinde faaliyet gösteren üretim işletmelerinin yöneticileri oluşturmuştur. Çalışma grubu oluşturulurken; yöneticiler araştırmanın amacı doğrultusunda bilgilendirilmiştir. Yöneticilerin çalışmaya gönüllü katılmalarına özen gösterilmiştir. Çalışma grubunda; Antalya Organize Sanayi Bölgesi üretim işletmeleri yöneticilerinden (N=323), Isparta Organize Sanayi Bölgesi Üretim İşletmeleri yöneticilerinden (N=98) ve Burdur Organize Sanayi Bölgesi yöneticilerinden (N=65) olmak üzere toplam 486 yönetici bulunmaktadır. Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan üretim işletmesi yöneticilerine yönelik bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo.1 Çalışma grubunda yer alan yöneticilere ilişkin betimsel bilgiler

OSB	Yönetici	Sayısı	%
(f)			
Antalya OSB		323	66,46
Isparta OSB		98	20,16
Burdur OSB		65	13,37
Toplam		486	100

Veri toplama aracı

“Yenilikçi Rekabet Yaklaşımı Ölçeği” ne ait maddeler yazılırken öncelikle yenilikçi rekabete ilişkin literatür taraması yapılmış ilgili literatür incelenerek madde yazımı aşaması gerçekleştirilmiş ve 72 maddelik madde havuzu oluşturulmuştur. Taslak ölçek uzman görüşlerine sunulmuş, uzmanlardan alınan dönüşler dikkate alınarak gerekli düzeltmeler yapılmış ve 67 maddelik taslak ölçek oluşturulmuştur. Taslak ölçeğin cevaplama süresini ve maddelerin anlaşılabilirliğini test etmek amacıyla Antalya OSB’de 30 işletme yöneticisi ile ön deneme uygulaması yapılmıştır. Uygulama sonucunda ölçeğin cevaplanma süresi 25-30 dakika arasında olduğu ve ölçeği oluşturan maddelerin anlaşılabilir olduğu tespit edilmiştir.

Faktör analizi çalışması

Yenilikçi Rekabet Yaklaşımı Ölçeği’nin geçerlik çalışması iki aşamada yapılmış olup ilk olarak kapsam geçerliği ve daha sonra yapı geçerliği aşamalarında sınanmıştır. Kapsam geçerliği; “testi oluşturan maddelerin ölçülen davranışlar evrenini temsil etme düzeyi hakkında bir karara varmadır” (Tan, 2014) şeklinde ifade edilmekte olup “ölçülmek istenilen alanı temsil edip etmediği sorunu ile ilgili olup ‘uzman görüşüne’ göre saptanmaktadır (Karasar, 2010). Araştırmada ölçeğin kapsam geçerliği uzman görüşü alınarak belirlenmiştir. “Yapı geçerliği ise ölçmenin dayandığı temel kuramların geçerliği ile ilgilidir. Yani önceden kabul edilen olası neden-sonuç ilişkileri ile ilgilidir” (Karasar, 2010). “Yapı geçerliliğini incelemek amacıyla sık kullanılan iki yöntem, faktör analizi ve hipotez testidir” (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2008). Araştırmada yapı

geçerliliğini ortaya çıkarmak amacıyla faktör analizli kullanılmıştır. Faktör analizi ise “değişkenler arasındaki ilişkilere dayanarak çok sayıdaki değişkeni daha az sayıdaki değişkene indirebilen çok değişkenli bir analiz tekniğidir” (İslamoğlu ve Alnıaçık, 2013). Faktör analizi açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi şeklinde ikiye ayrılabilir. Bunlardan açımlayıcı faktör analizi “değişken azaltma ve ortaya çıkan faktörleri isimlendirmenin ötesinde, faktör analizi sonucunda ortaya çıkan faktörlerin, davranışın anlaşılmasına yardımcı olan kuramın yapıları ile benzer olup olmadığını ortaya koyar” (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2014). Doğrulayıcı faktör analizinde ise “kuramsal bir yapı doğrultusunda geliştirilen ölçme aracından elde edilen verilere dayanarak, söz konusu yapının doğrulanıp doğrulanmadığı test edilmeye çalışılır” (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2014). Araştırmanın yapı geçerliği açıklamak için hem açımlayıcı ve hem de doğrulayıcı faktör analizi kullanılmıştır.

Verilerin analizi

Hazırlanan taslak ölçek formu Antalya OSB, Isparta OSB, Burdur OSB’de faaliyet gösteren işletmelerin yöneticilerine uygulanmıştır. Yapılan uygulama, birebir yüz yüze görüşme olarak gerçekleştirildiği için uygulama sonucunda elde edilen ölçek formları arasından eksik/hatalı ya da rastgele doldurulan olmamıştır. Ölçekteki maddelerin tamamı olumlu olduğu için “kesinlikle katılmıyorum”, “katılmıyorum”, “kararsızım”, “katılıyorum”, “kesinlikle katılıyorum” şeklinde derecelendirilmiştir. Pilot uygulamada bir cevaplayıcının alacağı en düşük puan 67 en yüksek puan 335 olarak hesaplanmıştır.

Ölçeğin ne amaçla hazırlandığını içeren bir yönerge ve cevaplama seçenekleri eklenerek taslak ölçek formu oluşturulmuştur. Ölçek yapılmadan önce yöneticilerin yapacakları işaretlemelerin doğru veya yanlış yanıt olmadığını, her yöneticinin kendi düşünce ve görüşünü içtenlikle yansıtmaları gerektiği vurgulanmıştır. Taslak ölçekte yer alan maddelere yöneticilerin verdiği cevaplar bilgisayar ortamına girilerek cevaplayıcıların hem madde düzeyinde hem de toplam düzeyinde puanları hesaplanmıştır. Bu işlemler tamamlandıktan sonra geriye kalan 486 işletme yöneticisinden elde edilen veriler üzerinden, Şencan (2005)’e göre maddelerin çarpıklık ve basıklık değerleri kontrol edilmiş ve normallik sayıltısı için kabul edilebilir sınırlar (Çarpıklık < 2 ve Basıklık < 7) içerisinde oldukları görülmüştür (Akt. Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2014). Araştırmanın örnekleminin uygunluğu test etmek için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Barlett Sphericity testi kullanılmıştır (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2014). Ayrıca “verilerin, faktör analizi için uygunluğu Kaiser Meyer Olkin (KMO) katsayısı ve Bartlett (Sphericity) küresellik testi ile incelenebilir. Faktörleştirilebilirlik için KMO’nun 0.60’dan yüksek çıkması beklenilir. Hesaplanan ki-kare istatistiğinin anlamlı çıkması, veri matrisinin uygun olduğunun bir göstergesidir” (Büyüköztürk, 2014). Araştırmada elde edilen değerler Kaiser Meyer Olkin = 0.891, Bartlett's Test of Sphericity= 6541,814, df= 300, p= 0.000 şeklindedir. Bu bilgiler ışığında elde edilen değerlerin anlamlı olduğu söylenilebilir. “Analiz sonuçları açısından iki yöntem arasında genellikle ihmal edilebilir farkların olması ve daha kolay yorumlanabilir olması nedeniyle sosyal bilimlerde ölçek geliştirmede sıklıkla dik döndürme tercih edilmektedir. Dik döndürme tekniklerinden en sık kullanılan varimax ve quartimax’dır” (Büyüköztürk, 2014). Araştırmanın faktör desenini belirlemek amacıyla temel bileşenler analizi ve döndürme yöntemi olarak da dik döndürme yöntemlerinden varimax seçilmiştir.

Ölçeğin güvenilirlik çalışması

Ölçekten elde edilen puanların iç tutarlılık açısından güvenilirliğinin test etmek amacıyla Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı, her maddenin alt-üst %27 gruplarının madde ortalama puanları arasındaki ilişkisiz t testi, testin iki yarı güvenirliliği Spearman-Brown korelasyon değeri, Guttman Split-Half değeri ve her bir maddeye ait düzeltilmiş madde toplam korelasyonları hesaplanmıştır.

BULGULAR

“Yenilikçi Rekabet Yaklaşımı Ölçeği”nin açımlayıcı faktör analizine ilişkin sonuçlar

“Yenilikçi Rekabet Yaklaşımı Ölçeği”nin faktör desenini belirlemek amacıyla döndürülmemiş temel bileşenler analizi uygulanmıştır. Bu analiz sonucunda ölçeğin öz değeri 1’den büyük olan 14 faktörde toplandığı görülmüştür. 14 faktörün varyansa yaptığı katkı ise %65,720 olarak hesaplanmıştır. Ancak 14 faktörün her birinin varyansa yaptıkları katkı incelendiğinde beş faktörün varyansa önemli bir katkı yaptığı görülmüştür. Bunun üzerine ölçeğin faktör yapısını belirleyebilmek amacıyla dik döndürme yöntemlerinden Varimax kullanılarak temel bileşenler analizi yapılmıştır. Ölçeğin faktör yapısının belirlenmesinde; “1) faktör yük değerinin, 0.60 ya da daha yüksek olması 2) İki yük değeri arasındaki farkın en az 0.10 olması 3) Her bir faktörün öz değerinin en az 1 olması” (Büyüköztürk, 2010) dikkate alınmıştır. Bu bilgilere dayanılarak yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda, yukarıdaki ölçütlere uymayan, anlam ve içerik açısından birbiri ile tutarlı olmayan toplam 42 madde (10., 11., 14., 15., 16., 17., 18., 19., 20., 21., 22., 23., 26., 27., 28., 29., 30., 31., 38., 42., 43., 44., 45., 46., 47., 48., 52., 53., 54., 55., 56., 57., 58., 59., 60., 61., 62., 63., 64., 65., 66., ve 67. maddeler) ölçekten çıkarılarak faktör analizi yinelenmiştir. Yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin 5 faktör ve madde sayısı 25 olarak belirlenmiştir. 25 madde için yinelenen AFA sonuçları Tablo 2’de gösterilmiştir:

Tablo 2. “Yenilikçi Rekabet Yaklaşımı Ölçeği”nin Açımlayıcı Faktör Analizi Bulguları:

<i>Maddeler</i>	<i>Faktör Ortak Varyansı</i>	<i>YRY Süreç Yönetimi</i>	<i>YRY İşletme İnovasyonu</i>	<i>YRY Dış Kaynak Kullanımı</i>	<i>YRY Pazarlama</i>	<i>YRY Yönetim Stratejisi</i>	<i>Düzeltilmiş madde toplam korelasyonları</i>
7. Küresel rekabet ortamında işletmeler tüm süreçlerini oluştururken ve sürekliliğini sağlarken stratejik bilgi yönetimi uygulamalıdır.	.557	.752					.605
1. İşletmeler küresel rekabette yenilikçi ve rekabetçi motifler ile işletmenin genetik kodlarında değişiklik yaparak sürdürülebilir bir sistem oluşturmalıdır.	.645	.744					.590
4. Küresel rekabette rekabet üstünlüğü sağlayabilmek için teknoloji transferlerinin doğru şekilde yapılması ve taklit edilemeyen stratejiler geliştirilmesi gerekmektedir.	.589	.743					.566
3. Küresel rekabet ortamında işletmelerin kurum değerini yüksek tutabilmesi bilişim teknolojileri ile işletme kaynaklarının hızlı ve verimli bir şekilde uyumlaştırılmasına bağlıdır.	.562	.736					.590
5. Küresel rekabette yenilikçi yaklaşım için entellektüel sermaye ile temel yeteneklere odaklanılması gerekmektedir.	.518	.731					.464
6. Küresel rekabet ortamında işletmeler yenilikçiliğin ve rekabetçiliğin entelektüel sermaye tarafından doğru şekilde algılanıp uygulanabilmesi için entegrasyon/oryantasyon çalışmaları yapmalıdır.	.537	.721					.606
2. Küresel rekabette işletmeler ürünlerini ve üretim yöntemlerini teknoloji tabanlı olarak güncellemelidirler.	.651	.718					.603
8. Küresel rekabet ortamında işletmeler müşterilerini memnun etmek ve rekabet avantajı sağlamak için yenilikler yapmalıdır.	.456	.683					.497
9. Küresel rekabette yeniliği başarı ile yürütebilmenin ön şartı iyi bir örgüt kültürüne sahip olmaktır.	.426	.641					.500
33. İşletmeler küresel rekabet ortamında üretim ve/veya teslimat yöntemlerini iyileştirmeye açık olmalıdır.	.729		.822				.615
34. İşletmeler küresel rekabet ortamında pazarlama karmasında (4P) yeni	.629		.791				.592

pazarlama yöntemleri uygulamada yeniliklere açık olmalıdır.

35. İşletmeler küresel rekabet ortamında pazarda mevcut ürün/hizmetlerinin özellik ve kullanım amaçlarını geliştirmek ya da yeni ürün/hizmet sunmaya yönelik çalışmalar yapmak durumundadır.	.636	.785	.519
32. İşletmeler küresel rekabet ortamında pazar dinamiklerini yeniden yapılandırmak için teknolojik yeniliklere açık olmalıdır.	.716	.764	.616
36. İşletmeler küresel rekabet ortamında dünya pazarlarını takip ederek kendisini ürünlerini/yöntemleri ve süreçlerini pazara kademe kademe adapte etmelidir.	.620	.736	.586
37. İşletmeler küresel rekabet ortamında yenilikleri (teknoloji, know-how, yöntem vs.), rekabet gücünü ve örgütsel verimliliği arttıran etmen olarak uygulamalıdır.	.551	.624	.552
25. İşletmelerin dış kaynak kullanımı, rekabet ortamında kaynaklarının etkinliğini/verimliliğini artırır.	.496	.797	.456
24. Dış kaynak kullanımı, rekabet ortamında işletmeleri temel yeteneklerine odaklayarak stratejik rekabet gücü oluşturmalarına destek olur.	.443	.756	.400
13. Rekabet ortamında işletmelerin dış kaynak kullanımı sektörel yeniliklere uyumuna ivme kazandırır.	.441	.645	.469
12. Küresel rekabet ortamında işletmeler rekabet gücünü arttırmak için dış kaynak kullanımına önem vermelidir.	.506	.640	.534
40. Küresel rekabet ortamında işletmeler sosyal medya ve interaktif uygulamalar ile insan ve işletme arasında duygusal yakınlık kullanarak işbirliği düzeyini arttırmalıdır.	.526	.803	.490
39. Küresel rekabet ortamında işletmeler dijital ve mobil uygulamaları önemseyerek interneti müşterilerle iletişim kurmak ve yeni pazarlama materyalleri sunmak için kullanılmalıdırlar.	.491	.743	.477
41. Küresel rekabet ortamında işletmeler dijital platformlar aracılığı yayılan sosyal çevrelerdeki yorumlar ve değerlendirmeleri önemseyerek pozitif deneyimler ile müşteri beklentilerini aşmayı hedeflemelidirler.	.460	.743	.505
50. Küresel rekabet ortamında işletmenin başarıya ulaşması için iç çevre koşullarının iyi analiz edilmesi gerekmektedir.	.575	.815	.504
51. Küresel rekabet ortamında işletmenin başarıya ulaşması için dış çevre	.548	.763	.504

koşullarının iyi analiz edilmesi gerekmektedir.

49. Küresel rekabet ortamında rekabet üstünlüğü sağlayabilmek için .444
işletmenin fiziksel, örgütsel, beşeri ve teknolojik kaynaklarının iç ve dış çevre
koşullarına göre düzenlenmesi gerekmektedir.

.698 .494

Özdeğer	8,553	3,114	1,732	1,426	1,178
Varyans açıklama oranı (%) =	34,212	12,455	6,927	5,705	4,714
Cronbach Alfa=	0,901	0,895	0,771	0,791	0,781

Not: .60 altındaki faktör yük değerleri gösterilmemiştir.

“Yenilikçi Rekabet Yaklaşımı Ölçeği” nin faktör yükleri .624 ile .822 arasında değişmektedir. Yukarıdaki açıklamaya bakılarak yük değerlerinin araştırma kapsamına dâhil edilmesi gereken maddeler olduğunu söyleyebiliriz. Beş faktörün varyansa yaptığı katkının %64.013 olduğu görülmektedir. Scherer, Wiebe, Luther ve Adams (1988)’e göre, “Sosyal bilimlerde yapılan analizlerde %40 ile %60 arasında değişen varyans oranları kabul edilmektedir” (Akt. Tavşancıl, 2014). Bu çerçevede, tanımlanan faktörlerin toplam varyansa yaptığı katkının (%64.013) yeterli olduğu görülmektedir. Yapılan AFA sonucunda 25 maddeden meydana gelen, 5 faktörlü bir yapıya sahip olan ölçekte maddelerin faktörlere dağılımı içerik açısından analize tabi tutulmuş ve faktörler isimlendirilmiştir.

Birinci faktörde bulunan 9 madde işletme yöneticilerinin işletmelerde yenilikçi rekabet yaklaşımında süreç yönetimine ilişkin düşünce ve yargılarını içerdiği için **YRY Süreç Yönetimi** olarak isimlendirilmiştir. İkinci faktörde yer alan 6 madde işletme yöneticilerinin işletmelerde yenilikçi rekabet yaklaşımında inovasyon türlerinin işletme bünyesine adaptosyonuna yönelik yargılarını içerdiği için **YRY İşletme İnovasyonu** olarak tanımlanmıştır. Üçüncü faktörde yer alan 4 madde işletme yöneticilerinin yenilikçi rekabet yaklaşımında dünyada ve sektördeki ivmeyi yakalayabilmek için dış kaynak kullanımının önemine yönelik yargılarını ifade ettiğinden dolayı **YRY Dış Kaynak Kullanımı** olarak adlandırılmıştır. Dördüncü faktörde yer alan 3 madde işletme yöneticilerinin yenilikçi rekabet yaklaşımında pazarlamaya yönelik yargılarını ifade ettiğinden dolayı **YRY Pazarlama** olarak tanımlanmıştır. Son olarak beşinci faktörde yer alan 3 madde işletme yöneticilerinin yenilikçi rekabet yaklaşımında sektörlerinde rekabet üstünlüğü sağlayabilmeleri için yönetsel anlamda uygulanması gereken stratejilere yönelik yargılarını içerdiği için **YRY Yönetim Stratejisi** olarak tanımlanmıştır.

“Yenilikçi Rekabet Yaklaşımı Ölçeği”nin doğrulayıcı faktör analizine ilişkin sonuçlar

Açımlayıcı faktör analizinde elde edilen beş faktörlü yapıyı test etmek amacıyla Birincil Seviye Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. Yapılan ilk DFA sonucunda beş boyutlu yapıya ilişkin uyum iyiliği indeksleri iyi/mükemmel ya da kabul edilebilir indexleri Tablo 3’de gösterilmiştir (Seçer, 2013; Çelik ve Yılmaz, 2013):

Tablo 3. “Yenilikçi Rekabet Yaklaşımı Ölçeği”nin Doğrulayıcı Faktör Analizi Bulguları

Uyuşma İstatistikleri	YRY Ölçeğinin Uyum Değerleri	İyi / Mükemmel Uyum	Kabul Edilebilir Uyum
χ^2	1184,01	$0 \leq \chi^2 \leq 2sd$	$2sd \leq \chi^2 \leq 3sd$
(χ^2 / sd)	4,468	$0 \leq \chi^2 / sd \leq 2$	$2 \leq \chi^2 / sd \leq 5$
RMSEA	0.08	$0 \leq RMSEA \leq 0.05$	$0.05 \leq RMSEA \leq 0.08$
GFI	0.83	$0.90 \leq GFI$	$0.85 \leq GFI$
AGFI	0.80	$0.90 \leq AGFI \leq 1$	$0.85 \leq AGFI \leq 0.90$
RMR	0.063	$0.0 \leq RMR \leq 0.05$	$0.05 \leq RMR \leq 0.08$
IFI	0.86	$0.95 \leq IFI$	$0.90 \leq IFI$
CFI	0.86	$0.95 \leq CFI, 1 = CFI$	$0.90 \leq CFI$
NNFI	0.82	$0.95 \leq NNFI$	$0.90 \leq NNFI$

Yukarıdaki tabloya göre doğrulayıcı faktör analizi sonuçları ile ilgili; χ^2 ve χ^2 / sd değerleri ile RMSEA ve Standardized RMR indexleri kabul edilebilir uyum içerisinde olup,

IFI, CFI, GFI, NNFI, AGFI herhangi bir uyum içerisinde bulunmamaktadır (Akt. Seçer, 2013; Çelik ve Yılmaz, 2013; Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2014).

Modelin uyuma istatistikleri incelendiğinde, faktör yapısının verilere daha iyi uyum sağlaması için modifikasyon önerildiği görülmektedir. Bu öneriler değerlendirildiğinde 2 ile 7, 5 ile 7, 3 ile 8, 10 ile 13, 14 ile 15 ve 16 ile 17. Maddelerde bir modifikasyon yapılmıştır. İkinci kez uygulanan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen uyuma istatistikleri ise Tablo 4’de sunulmuştur.

Tablo 4. “Yenilikçi Rekabet Yaklaşımı Ölçeği”nin Doğrulayıcı Faktör Analizi Bulguları

Uyuşma İstatistikleri	YRY Ölçeğinin İyi / Mükemmel Uyum Değerleri	İyi / Mükemmel Uyum	Kabul Edilebilir Uyum
χ^2	831,602	$0 \leq \chi^2 \leq 2sd$	$2sd \leq \chi^2 \leq 3sd$
(χ^2 / sd)	3,211	$0 \leq \chi^2 / sd \leq 2$	$2 \leq \chi^2 / sd \leq 5$
RMSEA	0.07	$0 \leq RMSEA \leq 0.05$	$0.05 \leq RMSEA \leq 0.08$
GFI	0.88	$0.90 \leq GFI$	$0.85 \leq GFI$
AGFI	0.85	$0.90 \leq AGFI \leq 1$	$0.85 \leq AGFI \leq 0.90$
RMR	0.063	$0.0 \leq RMR \leq 0.05$	$0.05 \leq RMR \leq 0.08$
IFI	0.91	$0.95 \leq IFI$	$0.90 \leq IFI$
CFI	0.91	$0.95 \leq CFI, 1 = CFI$	$0.90 \leq CFI$
NNFI	0.88	$0.95 \leq NNFI$	$0.90 \leq NNFI$

Yukarıdaki tabloya göre birincil seviye doğrulayıcı faktör analizi sonuçları ile ilgili olarak CFI, GFI, IFI, χ^2 ve χ^2 / sd , RMSEA, AGFI ve Standardized RMR indexleri “kabul edilebilir uyum içerisinde”, bulunmaktadır (Seçer, 2013; Çelik ve Yılmaz, 2013; Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2014). Doğrulayıcı faktör analizi ile ilgili olarak “**Yenilikçi Rekabet Yaklaşımı Ölçeği**” nin uyuma istatistiklerine göre “kabul edilebilir uyum içerisinde” olduğu anlaşılmaktadır. Bu bulgular “**Yenilikçi Rekabet Yaklaşımı Ölçeği**” nin beş faktörlü yapısının doğrulandığını göstermektedir.

“Yenilikçi Rekabet Yaklaşımı Ölçeği” güvenilirliğine ilişkin bulgular

Ölçekten elde edilen puanların iç tutarlılık açısından güvenilirliğini test etmek amacıyla 1) Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı, 2) Her maddenin alt-üst %27 gruplarının madde ortalama puanları arasındaki ilişkisiz t testi, 3) İki yarı test güvenilirliği Spearman-Brown korelasyon değeri ve Guttman Split-Half değeri ve 4) Her bir maddenin düzeltilmiş toplam madde korelasyonları hesaplanmıştır.

a-Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı:

Tablo 5’te .“Yenilikçi Rekabet Yaklaşımı Ölçeği” nin Cronbach α güvenilirlik değerleri verilmiştir.

Tablo 5. Faktörler ve Ölçeğin Bütününe Ait Alfa Güvenirlik Katsayıları

	F1	F2	F3	F4	F5	Ölçeğin Bütünü
Madde sayısı	9	6	4	3	3	25
Cronbach α	0.901	0.895	0.771	0.791	0.781	0.918

Alfa katsayısına bağlı olarak ölçeğin güvenilirliği “ $0.00 \leq \alpha < 0.40$ ise ölçek güvenilir değil, $0.40 \leq \alpha < 0.60$ ise ölçeğin güvenilirliği düşük, $0.60 \leq \alpha < 0.80$ ise oldukça güvenilir ve $0.80 \leq \alpha < 1$ ise yüksek derecede güvenilir bir ölçektir” (Kayış, 2014: 405). Bu bilgiye dayanılarak ölçeğin alt boyutlarını oluşturan **YRY Süreç Yönetimi** “yüksek derecede güvenilir”, **YRY İşletme İnovasyonu** “yüksek derecede güvenilir”, **YRY Dış Kaynak Kullanımı** “oldukça güvenilir”, **YRY Pazarlama** “oldukça güvenilir”, **YRY Yönetim Stratejisi** “oldukça güvenilir” olduğu söylenebilir. **Yenilikçi Rekabet Yaklaşımı** ölçeğinin ise “yüksek derecede güvenilir” bir ölçek olduğu ifade edilebilir.

b-Her maddenin alt-üst %27 gruplarının madde ortalama puanları arasındaki ilişkisiz t testi:

Araştırmanın bu aşamasında madde analizi çalışması yapılmıştır. Ölçeğin madde analizi için, alt ve üst %27’lik dilimleri içerisinde yer alan (n=486) işletme yöneticisinin toplam puan ortalamaları ve her maddeye ilişkin aldıkları puanlar ilişkisiz t testi ile incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 6’te sunulmuştur.

Tablo 6. Alt-Üst %27’lik Grupların İlişkisiz t Testi Sonuçları

	GRUP	N	\bar{x}	SS	t
m7	Alt	131	3,0840	0,9926	-15,848
	Üst	131	4,6641	0,5631	-15,848
m1	Alt	131	2,9084	1,2431	-14,553
	Üst	131	4,6336	0,5436	-14,553
m4	Alt	131	3,3588	1,1837	-11,225
	Üst	131	4,6412	0,5557	-11,225
m3	Alt	131	3,2366	1,0365	-14,456
	Üst	131	4,7023	0,5218	-14,456
m5	Alt	131	3,6794	1,1653	-8,527
	Üst	131	4,6412	0,5557	-8,527
m6	Alt	131	3,0992	0,9911	-15,087
	Üst	131	4,6260	0,5992	-15,087
m2	Alt	131	3,1450	1,2033	-13,220
	Üst	131	4,6718	0,5469	-13,220
m8	Alt	131	3,3664	1,1449	-11,299
	Üst	131	4,6718	0,6615	-11,299
m9	Alt	131	3,1145	1,1874	-12,824
	Üst	131	4,6183	0,6258	-12,824
m33	Alt	131	2,8626	0,9748	-16,224
	Üst	131	4,5038	0,6248	-16,224
m34	Alt	131	3,0346	0,9071	-13,832
	Üst	131	4,4024	0,6769	-13,832
m35	Alt	131	3,1453	0,8709	-12,490
	Üst	131	4,3614	0,6953	-12,490

m32	Alt	131	2,6031	1,0204	-16,757
	Üst	131	4,4351	0,7243	-16,757
m36	Alt	131	2,9597	0,8444	-14,427
	Üst	131	4,3672	0,7307	-14,427
m37	Alt	131	3,0488	0,9120	-12,547
	Üst	131	4,2891	0,6695	-12,547
m25	Alt	131	2,7710	1,0711	-12,174
	Üst	131	4,2290	0,8554	-12,174
m24	Alt	131	2,8168	1,0510	-10,498
	Üst	131	4,1298	0,9719	-10,498
m13	Alt	131	2,8779	0,9529	-12,025
	Üst	131	4,2977	0,9583	-12,025
m12	Alt	131	2,5954	0,8839	-15,156
	Üst	131	4,2672	0,9015	-15,156
m40	Alt	131	3,1446	0,9202	-11,029
	Üst	131	4,3094	0,7839	-11,029
m39	Alt	131	3,0051	1,0083	-11,180
	Üst	131	4,3022	0,8643	-11,180
m41	Alt	131	3,3684	0,9288	-11,228
	Üst	131	4,4808	0,6505	-11,228
m49	Alt	131	3,1985	0,9641	-12,340
	Üst	131	4,4504	0,6471	-12,340
m50	Alt	131	3,4427	0,8785	-11,674
	Üst	131	4,5344	0,6114	-11,674
m51	Alt	131	3,4580	1,0248	-11,820
	Üst	131	4,6412	0,5124	-11,820

*p<0.5

Tablo 6'ya göre ölçekte yer alan 25 maddenin t değerlerinin anlamı olduğu (p<.05) görülmüştür. Bunun yanında alt ve üst grupta yer alan işletme yöneticilerinin madde puanlarının aritmetik ortalamalarının ise üst grupta yer alan işletme yöneticilerinin lehine olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bu sonuca göre “**Yenilikçi Rekabet Yaklaşımı Ölçeği**”nin ölçek maddelerinin işletme yöneticilerini ayırt ettiği söylenebilir.

c-İki yarı test güvenilirliği Spearman-Brown korelasyon değeri ve Guttman Split-Half değeri:

“Bir ölçme aracı ile toplanan verilerin iki eşdeğer parçaya bölünmesi ve bu parçaların puanlarının karşılaştırılması ile yapılan güvenilirlik belirleme işlemlerine **testi yarılama yöntemi** denir. Bu iki eş parçadan elde edilen puanlar birbiri ile ne kadar tutarlı olursa ölçme aracının güvenilirliği de o kadar yüksek olur” (Yaman, 2012).

Tablo 7. Ölçeğin İki Yarı Test Güvenirlik Çalışması

	Cronbach's Alpha	Madde sayısı	Spearman-Brown	Guttman Split-Half
Kısım 1	.896	13	.716	.714
Kısım 2	.872	12		

Ölçeğin iki yarı test güvenilirlik çalışması, Antalya, Isparta, Burdur OSB işletmelerinde 486 işletme yöneticisi üzerinde yapılmıştır. Spearman Brown formülüyle hesaplanan iki yarı test güvenirligi .716 ve Guttman Split-Half tekniği kullanılarak yapılan iki yarı test güvenirligi de .714 olarak bulunmuştur. Bu değer ölçeğin iki yarı güvenilirlik düzeyinin 0.715 olduğu şeklinde değerlendirilir.

d-Her bir maddenin düzeltilmiş toplam madde korelasyonları:

Madde Toplam Korelasyonlarının 0.400 ile 0.616 arasında değiştiği görülmektedir (Tablo 2). “Madde-toplam korelasyonlarının negatif olmaması, en az 0.20 olması beklenilir” (Tavşancıl, 2014). Özdamar’a göre “Bir maddenin ölçekten çıkarılması için madde silindiğinde alfa katsayısındaki ve ortalamadaki değişime bakmak gerekir” (Tavşancıl, 2014). Nitekim madde toplam puan korelasyonu ile ilgili olarak “madde-toplam korelasyonu 0.30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri iyi derecede ayırt ettiği, 0.20-0.30 arasında kalan maddelerin zorunlu görülmesi durumunda teste alınabileceği veya maddenin düzeltilmesi gerektiği, 0.20’den daha düşük maddelerin ise teste alınmaması gerektiği söylenilebilir” (Büyüköztürk, 2014). Yapılan çalışmada madde toplam puan korelasyonları incelendiğinde maddelerin bireyleri iyi derecede ayırt ettiği sonucuna ulaşılabilir (Tablo 2).

SONUÇ ve TARTIŞMA

Bireylerin ve toplumun refahının artmasında rekabet önemli bir yer almaktadır. İşletmeler rekabet üstünlüğü sağlamak için insan kaynaklarında fark yaratmalıdırlar. Çünkü bir örgütün başarılı olması insan kaynaklarındaki sinerjinin başarısına eşittir. İşletmeleri farklılaştıran sahip oldukları teknoloji yada varlıklarından öte insan kaynaklarının yetenekleri, bilgileri ve çalışma başarısıdır. Bu yüzden insan kaynağı rekabet girdisinin temelini oluşturur. Çünkü kaynakların etkin kullanılması insan gücünün bilgi, deneyim, yaratıcılık ve yetkinliği ile doğru orantılıdır.

Değişimin sürekli olarak yaşandığı günümüzde işletme yöneticileri değişimi fırsatlar yaratan bir süreç olarak görmeli ve fırsatları yenilik eksenli olarak işletme bünyesine katarak rakiplerine fark yaratmalıdır. İşletme yöneticilerinin kullanabileceği bütün rekabet enstrümanlarının temelinde rakiplerden farklı olmak ve bu farklılığı korumak kilit faktördür. İşletme yöneticileri bu süreçte hızlı, esnek ve sürekli öğrenen olmalıdır.

Endüstri 4.0 ve bunun devamında pazarlama 4.0 başlamış bir yolculuktur. İşletmeler için bu süreçlerin dışında kalmak gibi bir seçenek görünmemektedir. Bu anlamda işletme yöneticilerine yeni devrimin fırsatlarından en iyi şekilde yararlanmak, tehdit ve riskleri minimize edecek önlemler almak, proaktif davranmak konusunda önemli ve büyük bir rol düşmektedir. Bu sebeple bu çalışmada işletme yöneticilerinin endüstri 4.0 ve pazarlama 4.0 ekseninde yenilikçi rekabet yaklaşımına ne kadar hazır olduklarını belirlemek için bir ölçek geliştirilmeye çalışılmıştır.

Elde edilen bulgular sonucunda geliştirilen “**Yenilikçi Rekabet Yaklaşımı Ölçeği**” nde, işletme yöneticileri düşünce yapıları ile ayırt edilebilmektedir.

Çalışmanın örneklemini Antalya, Isparta ve Burdur organize sanayi bölgelerinde yer alan işletmelerde faaliyet gösteren işletme yöneticileri oluşturmaktadır. Dolayısıyla geliştirilen ölçek üretim işletmeleri yöneticilerinin algılarına yöneliktir. Türkiye örnekleminde hareket edilerek araştırma geliştirilebilir. Ayrıca geliştirilen ölçek üretim işletmeleri dışında yer alan işletme yöneticilerine de uygulanabilir. Aynı zamanda işletme yöneticilerinin sosyo-demografik özellikleri veya kendilerini tanımladıkları boyut (geleneksel yönetici, otoriter yönetici, yenilikçi yönetici vs.) ile ölçekle geliştirilen ifadeler arasındaki ilişkiler araştırılabilir.

KAYNAKLAR

- Akgemci, T., Ögüt, A., Ay Tosun, M. (2005). Küresel Rekabetin Sunduğu Fırsatlar Ve Tehditler Bağlamında Kobi'lerde Stratejik Yenilik Yönetimi: Swot Analizine Dayalı Kuramsal Bir Değerlendirme. SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 139-156
- Alçın, S. (2016). Üretim İçin Yeni Bir İzlek: Sanayi 4.0. s,19-30. Erişim Tarihi: 16.04.2018 dergipark.gov.tr/download/article-file/305119
- Anonim, (2015). McKinsey&Company: Industry 4.0 How to Navigate Digitization Of The Manufacturing Sector. Erişim Tarihi: 16.04.2018 https://www.mckinsey.de/files/mck_industry_40_report.pdf.
- Antonio J. J., Murcia, S. (2012). Marketing 4.0: A New Value Added to The Marketing Through The Internet of Things, Sixth International Conference on Innovative Mobile and Internet Services in Ubiquitous Computing, 852-857 Erişim Tarihi: 16.04.2018 <https://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?arnumber=6296965>
- Buhr, D. (2017). Social Innovation Policy for industry 4.0. Friedrich-Ebert-Stiftung
- Bülbül, H. (2003). Rekabet Üstünlüğü Sağlamada Ürün ve Süreç Yeniliği: Bilişim Teknolojileri Uygulaması. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, s,36.
- Büyüköztürk, Ş. (2010). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık,s,168,169.
- Büyüköztürk, Ş. (2014). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık,s,136,183.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2008). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, s,108.
- Carneiro A. (2000). How Does Knowledge Management Influence Innovation and Competitiveness?. Journal of Knowledge Management, Volume 4, Number 2, ss.87-98
- Coşkun, Ö.F., Özyılmaz, A. (2016). Sürdürülebilir Rekabet Avantajının Temel Yetenekler ve Dinamik Kabiliyetler Açısından Değerlendirmesi. Atatürk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi, C,30, Sayı:4, 725-749
- Çelik, H. E., Yılmaz, V. (2013). LISREL 9.1 İle Yapısal Eşitlik Modellenmesi. Ankara, Anı Yayıncılık, s,39.
- Çokluk, Ö., Şekercioglu, G., Büyüköztürk, Ş. (2014). Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, s,177,199,272.
- Değirmencioglu, Ç. (2006). Kobi'lerde Organizasyonel Becerilerin Yenilikçilik Performansına Etkisi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Doğan, E. (2017). Rekabet Stratejileri Perspektifinden Sürdürülebilir Rekabet Üstünlüğü, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, c,15, s, ek sayı-1, 163-178
- Eldem, M.O. (2017). Endüstri 4.0., TMMOB EMO Ankara Subesi Haber Bülteni, Erişim Tarihi: 16.04.2017 http://www.emo.org.tr/ekler/09287020c96f18a_ek.pdf?dergi=1111.
- Elmacı, O. (2016). İşletmelerde Sürdürebilir Maliyet Azaltımı ve Kurumsal Büyüme Nasıl Sağlanır? Endüstri 4.0. Perspektifinde Stratejik Planlama Aracı Olarak BSC Model Önerisi 3rd International Congress on Social Sciences, China to Ardatic,Antalya, Ocak 27-30 2016 ,349-370

- Elmacı, O., N. Kurnaz, N. (2005). A Strategical Approach Towards the Sustainable Competitive Power:Environment Cost Management. II. International Environmental Protection Symposium, Kütahya, s,44-45
- Elmacı, O., Sevim, S. (2009). Sürdürülebilir Rekabet Üstünlüğü Sağlamada Kaynak Tabanlı Yaklaşım Modeli ile Başarı Stratejisinin Belirlenmesinde Lojistik Süreç Maliyetlerinin Analizi. The International Symposium Modern Developmental Trends And Turkic World, KHazar University, Bakü, s,20-24
- Eşiyok, A. B. (2004). Türkiye'nin Kalkınma Sürecinde Teknoloji, Yenilik ve Bilişim Sektörü. Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Genel Araştırmalar Müdürlüğü, GA-04-8-24, Türkiye Kalkınma Bankası A.S. Matbaası, Ankara, Aralık, s.21.
- Gül, H. (2014). Dış Kaynak Kullanma Nedenleri Ve Taşıdığı Riskler: İmalat Sanayiinde Bir Uygulama, s,159-167, Erişim Tarihi: 16.04.2018. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/203560>
- Ignacio, G.P., Exposito-Langa, M., Jose, V., Miquel, T. (2013). International Entrepreneurship in SMES: A Study Of Influencing Factors İn The Textile Industry. Int Entrep Manage, J 9:45–57 DOI 10.1007/s11365-012-0242-3, Springer Science+Business Media NewYork, s,45-57
- İleri, H., Horasan, A. (2010). Küresel Rekabet Ortamında İşletmelerin Teknoloji Ve Ar-Ge Yönetimlerinin Rekabete Etkileri Üzerine Araştırma Ve Örnek Bir Uygulama. Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi, C,13 S,1-2, s, 171-190
- İnce, M., Gül, H. (2006). Bilgi Çağında Rekabetin Temel Belirleyicisi: Bireyin Yaratıcılığı. Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi,s,220-234
- İraz, R. (2005). İşletmelerde Bilgi Yönetiminin Yenilik Ve Rekabet Gücü Üzerindeki Etkileri. Atatürk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi, c,19,S1, s, 243-258
- İslamoğlu, A.H., Alnaçık, Ü. (2013). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (SPSS uygulamalı). İstanbul: Beta Yayıncılık. s, 367
- Jiménez-Zarco, A.İ. (2014). Marketing 4.0: Enhancing Consumerbrand Engagement Through Big Data Analysis. Open University of Catalonia, Asher Rospigliosi María Pilar Martínez-Ruiz and Alicia Izquierdo., s,1-23
- Karasar, N. (2010). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, s,151-152
- Keskin, H. (2006). "Market Orientation, Learning Orientation, and Innovation Capabilities in SMEs", European Journal of Innovation Management, Vol.9, No.4, pp.396-417.
- Murat, N. (2014). Pazarlama 4.0'a Yolculuk: Hikaye Anlatma , Erişim Tarihi: 16.04.2018. <http://www.pazarlamasyon.com/pazarlama/pazarlama-4-0a-yolculuk-hikaye-anlatma/>,
- Murat, N. (2014). Pazarlama 4.0'a Yolculuk: Deneyim Yaşatma , Erişim Tarihi: 16.04.2018. <http://www.pazarlamasyon.com/sosyal-medya-pazarlama/pazarlama-4-0a-yolculuk-deneyim-yasatmak>.
- Ovacı, C. (2017). Endüstri 4.0 Çağında Açık İnovasyon. Maliye Finans Yazıları – 2017, (Özel Sayı), 113-132
- Özen, Ü., Bingöl, M. (2007). İşletmelerde Bilişim Teknolojileri Ve Yenilikçilik: Erzurum, Erzincan Ve Bayburt'taki Kobi'lerde Bir Araştırma, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(2), ss, 399-417.
- Porter, M. E., (1990), The Competitive Advantage Of Nations, Macmillan, London, P.72 (akt. Işık, C.,Keskin, G.(2013). Bilgi Ekonomilerinde Rekabet Üstünlüğü Oluşturulması Açısından İnovasyonun Önemi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 27, Sayı: 1, s,42.
- Porter, Micheal. (2000). Rekabet Stratejisi. (Çeviren.Gülen Ulubilgen). İstanbul: Sistem Yayıncılık, s,40.

- Saygılı, Ş. (2003), Bilgi Ekonomisine Geçiş Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Dünyadaki Konumu, DPT Yayın No:2675, s,31, Erişim Tarihi:16.04.2018 <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/tarih/saygılı/bilgieko.pdf>
- Seçer, İ. (2013). SPSS ve LISREL İle Pratik Veri Analizi Analiz ve Raporlaştırma. Ankara: Anı Yayıncılık, 152
- Tan, Ş. (2014). Öğretimde Ölçme ve Değerlendirme Kpss El Kitabı. Ankara: Pegem Akademi yayıncılık, s,188.
- Tavşancıl, E. (2014). Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi. Ankara. Nobel Yayıncılık, s,33,48.
- Tutkavul, K. (2016), “Sürdürülebilir Rekabet Üstünlüğü Sağlamada Kaynak Tabanlı Yaklaşım ve Kaynak Tüketim Muhasebesi Modeli”, (Editör: Orhan Elmacı), Gazi Kitapevi, Ankara, s,2
- Yaman, S. (2012). Ölçme Araçlarının Temel Özellikleri: Geçerlik, Güvenirlik ve Kullanışlık. (Editör: Küçük, M. ve Geçit, Y.), Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme, Ankara: Nobel yayıncılık. s, 21-46.
- Yiğit, S. (2015). İnovasyon Rekabet Gücü Elde Etmeyi Daha da Önemlisi Bunu Sürdürmeyi Sağlar. Erişim Tarihi: 12.04.2018 <http://dosya.toprakisveren.org.tr/makale/2015-108-semayigit.pdf>
- Yiğit, S. (2014). Kültür, Örgüt Kültürü ve İnovasyon İlişkisi Bağlamında: İnovasyon Kültürü. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırma Dergisi, 16 (27), s,1-7
- Yiğit, S., Özyer, K. (2015). Sürdürülebilir Rekabet Üstünlüğü Kaynağı Olarak Bilgi. s,346 Erişim Tarihi: 12.04.2018 <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/289027>
- Yorgancılar, F,N.(2011). Sürdürülebilir Rekabet Anlayışı Olarak Yenilik Yeteneği. Erişim Tarihi: 16.04.2018. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/185072>.
- Yorgancılar, F,N.(2010). Sürdürülebilir Rekabet Anlayışı Olarak Yenilik Yeteneği, Selçuk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Çevre Farkındalığının Oluşturulmasında Toplumsal İletişimin Rolü

Ferlal Örs^{1,*}

¹Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İzmir, Türkiye
*ferlal.ors@ege.edu.tr

ÖZET

Çevrenin korunması ve geliştirilmesi konusunda geliştirilen çabaların amacı, insanların daha sağlıklı ve güvenli bir çevrede yaşamasının sağlanmasıdır. Bu noktada, toplumun tüm kesimlerinde çevre bilincinin geliştirilmesi, çevreye duyarlı bireylerin yetiştirilerek bu bireylerde kalıcı davranışların yerleşmesinin sağlanması, doğal, tarihi ve kültürel değerlerin korunması ve toplumsal katılımın sağlanması büyük önem taşır. Bir sosyal politika alanı olan çevre konusunda devlete, bireylere ve kurumlara büyük sorumluluklar düşmektedir. Bu sorumlulukların başında çevre farkındalığı gelmektedir. Çünkü yaşanabilir bir çevre, toplumu oluşturan bireylerin çevre duyarlılıklarının ve farkındalıklarının geliştirilmesi ile mümkündür.

Çevre farkındalığının oluşturulmasında bireylerin, kurum ve kuruluşların birbirleriyle ilişki içerisinde bulunması zorunludur. Toplumsal etkileşim olarak nitelenen bu ilişkinin kurulmasında toplumsal iletişimin önemli bir işlevi bulunmaktadır. Toplumsal iletişim, toplumsal yaşamı oluşturan bireylerin, grupların, toplulukların ve kurumların birbirleriyle ilişkilerinden, etkileşimlerinden ve eylemlerinden oluşan bir süreçtir. Toplumsal iletişim, kendiliğinden değil, bireylerin, kurum ve kuruluşların çabalarıyla oluşur. Bu çalışmada, çevre bilincinin gelişmesinin ilk aşaması olan çevre farkındalığının oluşturulmasında toplumsal iletişimin ve iletişim kampanyalarının rolü tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Çevresel Farkındalık, Toplumsal İletişim

The Role of Social Communication in Creating Environmental Awareness

ABSTRACT

The main objective of the efforts concerning environmental protection and development is to enable people to live in a healthier and safer environment. At this point, the development of environmentally consciousness in all segments of the society; raising individuals with environmental awareness and sensitivity and to ensure the acquisition of permanent behaviours in these individuals; the preservation of natural, historical and cultural values and to ensure social participation are of utmost importance. States, individuals and institutions bear tremendous responsibilities for the subject of environment as one of the social policy fields. One of the most important of these responsibilities is the environmental awareness. Because more liveable environment is possible through the development of environmental awareness and sensitivity among the individuals constitute society.

It is required that individuals, institutions and organizations to be in contact with each other for creating environmental awareness. Social communication serves important function in establishing this relationship which is defined as social interaction. Social communication is a process of mutual interrelations, interactions and actions between individuals, groups, communities and institutions that constitute social life. Social communication occurs, does not by itself, but through the efforts of individuals, institutions and organizations. This paper attempts to discuss the role of social communication and communication campaigns in creating environmental awareness which is the first step of the development of environmentally consciousness

Keywords: Environment, Environmental Awareness, Social Communication

GİRİŞ

Çevre, günümüz sosyal politika uygulamalarının öncelikli konularındandır. Bunun nedenlerinin başında çevre sorunlarının olağan üstü boyutta artışı gelmektedir. Çevrenin korunması insan sağlığı açısından yaşamsal önem taşımaktadır. İklim değişiklikleri, hızla artan nüfus, plansız endüstrileşme, çarpık kentleşme, nükleer denemeler, bölgesel savaşlar, tarımsal ilaçlar ve kimyasal maddeler çevreyi kirletmeye başlamış, bunun sonucu olarak, büyük oranda kirlenen hava, su ve toprak canlılar için zararlı olacak boyutlara ulaşmıştır.

Küreselleşmenin de etkisiyle çevre sorunları 70 ve 80'li yıllarda uluslararası boyutta konuşulmaya başlanmış ve Birleşmiş Milletler Çevre ve İnsan konferansı Stockholm'de toplanarak ilk defa çevre sorunları küresel boyutta tartışılmıştır (Baykal ve Baykal, 2008). Böylece çevre politikaları, dünya ülkelerinin önemli gündem maddesini oluşturmaya başlamıştır. Çevre politikaları, insanların sağlıklı bir çevrede yaşamalarını, doğanın korunmasını, gelecek kuşaklara daha yaşanabilir ve temiz bir dünya bırakılmasını içeren yaşamsal politikalarlardır.

Türkiye'de OECD ülkeleri arasında en yüksek nüfus artış oranına sahip ülkelerden biridir. Birleşmiş Milletlerin yaptığı nüfus tahminlerine göre, Türkiye nüfusunun 2025 yılında 92 milyona yükselmesi bekleniyor. Bu durum Türkiye'de bugün olduğu kadar, gelecekte de çevre sorunlarıyla karşılaşacağını göstermektedir. Düzensiz ve plansız kentleşme, gecekondulaşma, betonlaşma, alt yapı sorunları, katı atıklar gibi kentsel çevre sorunlarının yanı sıra, kırsal kesimlerde giderek çoğalan altın madenleri, nükleer santraller ve hidroelektrik santralleri, Türkiye'de çevre sorunlarını daha da ciddi boyutlara taşımaktadır. Öyle ki, son yıllarda çevre hareketlerinin özellikle bu alanlarda hızla yaygınlaştığı görülmektedir.

2018 yılında Yale Üniversitesi Çevre Hukuku ve Politikası Merkezi ve Columbia Üniversitesi Yerbilimi Bilgi Merkezi'nin hazırladığı Çevresel Performans Endeksi'nde, Türkiye, 180 ülke arasında 52.96 puanla 108. sırada yer almaktadır (Yale, 2018). Bu rapor Türkiye'de çok daha etkili çevre politikalarının uygulanmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Çevre farkındalığının oluşturulması, son yirmi yıldır olağan üstü boyutlara ulaşan çevre sorunları nedeniyle, tüm ülkelerin en önemli hedefi haline gelmiştir (Ham vd., 2106). Farklı disiplinden bilim insanları, hem çevre sorunlarına çözüm aramak, hem de çevre sorunlarının birincil sorumlusu olan insanlarda çevre farkındalığını yaratmak için sürekli çalışmaktadırlar. Çevre farkındalığının oluşturulması söz konusu olduğunda, iletişim bilimleri devreye girmektedir. Değişmesi en zor olan insan fikir, tutum ve davranışlarını etkilemek ve değiştirmek, uzun vadeli, sürekli, planlı ikna ve iletişim çabaları ile mümkündür. Bu çalışmada, çevre farkındalığının oluşturulması çalışmalarında iletişimin rolü ve çevresel iletişim kampanyaları irdelenmektedir.

ÇEVRE FARKINDALIĞI NEDİR?

Farkındalık konusunda çok çeşitli tanımlamalar yapılabilmektedir. Çünkü farkındalık, öncelikli olarak psikoloji ve sosyoloji olmak üzere, çevre, edebiyat, siyaset ve pazarlama bilimlerinin ilgi alanıdır. Psikoloji temelli bir kavram olan farkındalık, sözlüklerde bir konu, olay veya olgunun farkında olmak, bilgi sahibi olmak ve bilinçli olmak şeklinde açıklanmaktadır.

Farkındalık, “bilinç” ile ilişkilendirilen bir kavram olarak genellikle insanla ve özellikle de psikolojik anlamda gelişmiş, olgunlaşmış insanla özdeşleştirilmiştir (Şahin ve Yeniçeri, 2015).

Çevresel farkındalık, insanların içinde yaşadıkları çevreye duyarlılıklarını ve çevreyi koruma konusunda gösterdikleri özeni ifade eder. Bir başka deyişle, çevre farkındalığı, bireylerin, toplumların ve kurumların çevreye karşı üstlendikleri sorumluluklardır. Çevre konusunda duyarlılık ve özen doğuştan değil, sonradan kazanılan bir davranış biçimidir. Bu, öncelikle aileden başlayan, içinde yer aldığı toplumsal ortam ile şekillenen ve yaşam boyu devam eden bir eğitim ve bilinçlenme sürecidir.

Çevre farkındalığı, doğal yaşama bağlanma duygusunu geliştirmekte, sürdürülebilir kalkınmayı ve yeri doldurulamaz doğal kaynakların ve hassas bitki ve hayvan türlerinin korunmasını teşvik etmektedir. Çevre farkındalığı esas olarak bir eğitim sürecidir. Çünkü dünyanın dört bir yanındaki insanlara kaynakları koruma ve insan yapımı değişikliklerin zararlı etkilerini azaltmanın ya da ortadan kaldırmanın ekonomik, estetik ve biyolojik önemini anlamalarına yardımcı olmaktadır.

Bu noktada çevre farkındalığının bireysel olmanın ötesinde, toplumsal boyutta ele alınması gereken bir kavram olduğunu vurgulamak gerekir. Çünkü toplumda az sayıda kişinin çevre farkındalığının ve duyarlılığının olması çevrenin korunması, çevre sorunlarının çözümü için yeterli olmayacaktır. Bu nedendir ki, tek tek bireylerden tüm toplum kesimlerine yönelik çevre politikalarına gereksinim vardır.

Türkiye’de çevresel farkındalık literatürü incelendiğinde, bireysel düzeyde çevresel sorunlar ile ilgili tam olarak bilgi sahibi olunmadığı, hem toplumsal hem de bireysel olarak yeteri kadar önlem alınamadığı ve yeterli ölçüde bilinçlendirme çalışmalarının yapılamadığı sonuçları gözlemlenmektedir. Ancak yine de son yıllarda gençlerin özellikle de farklı düzeylerde öğrenci gruplarının çevreye yönelik farkındalıklarına ve tutumlarına odaklanan çevre eğitimi araştırmalarında önemli ölçüde artış görülmektedir (Özbebek Tunç vd., 2012).

ÇEVRE FARKINDALIĞI VE EĞİTİM

Çevrenin korunması ve geliştirilmesi konusunda geliştirilen çabaların amacı, insanların daha sağlıklı ve güvenli bir çevrede yaşamasının sağlanmasıdır. Çevre eğitimi, toplumun tüm kesimlerinde çevre bilincinin geliştirilmesi, çevreye duyarlı bireylerin yetiştirilerek bu bireylerde kalıcı davranışların yerleşmesinin sağlanması, doğal, tarihi ve kültürel değerlerin korunması, çevresel etkinliklere aktif olarak katılımın sağlanması olarak tanımlanabilir. Çevre eğitiminin temel amacı, toplumun tüm kesimlerini çevre konusunda farkındalık yaratmak, bilinçlendirmek, bilgilendirmek, olumlu ve kalıcı davranış değişikliklerini kazandırmaktır. Bu nedenle çevre eğitimine toplumun tüm bireylerinin katılımının sağlanması gerekmektedir.

Türkiye’de örgün eğitimde, 1997’den itibaren İlköğretim Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler, Fen ve Teknoloji Bilgisi derslerinde sınırlı ölçüde olsa da yer verilmiş, lisede ise fen disiplinleri içerisinde çevre-insan etkileşimleri ile ilgili çeşitli konular serpiştirilmiştir. 2005 yılında Fen ve Teknoloji programı kapsamında çevre konuları artırılmış, tüketim üretim ilişkileri, yenilenebilir enerjiler gibi konular eklenmiştir. 2012’de ise ilköğretim 6. ve 7. sınıflar için seçmeli ‘Çevre Eğitimi’ dersi konmuş, diğer sınıf seviyelerinde de fen eğitiminin kapsamında iklim değişikliği, karbon ayak izi gibi çeşitli güncel konular eklenmiştir. Eğitim fakülteleri İlköğretim Fen Bilgisi Öğretmenliği bölümünde 2004 yılından beri çevre dersi zorunludur (Hotinli, 2012).

Türkiye’de Çevre eğitimi, resmi kurumlarca ve gayri resmi kurumlarca yürütülen eğitimler ve hizmet içi eğitim olmak üzere üç ana başlıkları altında toplanmaktadır. Resmi eğitim; okul öncesi öğretim, ilköğretim, orta öğretim ve yükseköğretim kurumlarında çevre ile ilgili eğitim programları oluşturularak gerçekleştirilmektedir. Bu programlar, genel çevre konularını, insan-çevre ilişkilerini, çevre sorunları ve çevre bilinci kavramlarını içermektedir. Gayri resmi eğitim, resmi eğitim sistemi dışında kalan bireylerin çevre konusunda eğitimi ve bilinçlendirilmesi sürecini kapsamaktadır. Hizmet içi eğitim ise, kamu ve özel sektörlerinde çalışanların, yöneticilerin ve politikacıların çevre konusunda eğitimini içermektedir. Üniversitelerde çevreye ilişkin konularda gençleri eğitmeye ve bilinçlendirmeye yönelik dersler bulunmaktadır. Bu dersler, Ekoloji, Türkiye'nin Çevre Sorunları, Çevre Hukuku, Çevre Felsefesi, Ekosistemler, Çevre ve İnsan ve Çevre Biyolojisi gibi değişik başlıklar altında öğrencilere sunulmaktadır. Son yıllarda iletişim fakültelerinde “Çevre Gazeteciliği”, “Çevre Muhabirliği”, “Çevre Sorunları ve Basın” gibi dersler konularak, çevre konusunda bilinçli, duyarlı ve uzman gazeteciler yetiştirmek hedeflenmektedir. Çevre eğitimlerinde gönüllü kuruluşların önemli katkısı vardır. Türkiye’de çevre konusunda çalışan gönüllü kuruluşlara şu örnekler verilebilir: Türkiye Çevre Vakfı, Türkiye Tabiatını Koruma Derneği, Doğal Hayatı Koruma Derneği, Türkiye Erozyonla Mücadele ve Araştırma Vakfı (TEMA), Çevre Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtım Vakfı (ÇEKÜL), Çevre Eğitimi Derneği, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, vb. (Örs, 2012).

Türkiye’de çevre eğitiminde önemli eksiklikler bulunmaktadır. Bu nedenle yeniden yapılanmaya gidilmelidir. Yaşam boyu çevre eğitimi ilkesi çerçevesinde yeni programlar, projeler geliştirilmelidir. Çevre sorunlarının küresel olması nedeniyle küresel çözümler de üretmek gerekmektedir. Bu bağlamda Türkiye’nin uluslararası işbirliklerine, küresel çevre eğitim programlarına katılması yararlı olacaktır.

ÇEVRE FARKINDALIĞI VE TOPLUMSAL İLETİŞİM

İletişim, insanın varlık sürdürme biçiminin bir ürünü ve insanın varlık sürdürme biçimindeki gelişmeler göre değişimlere uğrayan insana özgü bir olgudur. Bütün canlılar gibi, insan da doğa ile etkileşimde bulunarak varlığını sürdürür. Diğer canlı türlerinden farklı olarak insan doğa ile etkileşimde araya kültürünü koyar. Doğal çevresi, araç-gereçleri, üretim süreçlerindeki insan ile insan arasındaki ilişkiler, insanın toplumsal yaşam tarzını oluşturur. Bunun mayası iletişimidir (Oskay, 2001).

İletişim, tarihsel süreç içinde insan ve toplum yaşamının sistemli yapılara dönüştürülmesinde önemli bir aracı olmuştur. İnsanlar sistematik iletişimsel yapı içerisinde birbirleriyle anlaşabilme, bağlantı kurabilme, yaşama ilişkin gelişmeleri kayıtlara dönüştürebilmekte ve yaptıklarını kuşaktan kuşağa aktarabilme olanağı bulmuşlardır. İlk çağlardan başlayarak, yazı, resim kağıt, matbaa, gazete, telefon, telgraf, radyo, sinema, televizyon, bilgisayar vb. iletişim araçlarının her biri toplumsal gelişmeye önemli katkılar yapmışlardır (Güngör, 2011).

İletişim, toplumsal yaşamın başlangıcından günümüze kadar her aşama ve durumda, her koşul ve ilişkide görülen toplumsal bir eylem olarak nitelendirilmektedir (Tüfekçioğlu, 1997). Değerlerin ve anlamların toplumsal bağlamda paylaşımı olan iletişimin en temel amacı, çevre üzerinde etkin olmak, başkalarında davranış ve tutum geliştirmek ve değiştirmektir (Zilloğlu, 2003). Bu bağlamda iletişimi, mesajlar aracılığıyla gerçekleştirilen toplumsal etkileşim süreci olarak tanımlayabiliriz (Mutlu, 1995).

Toplumsal ilişkiler, iletişim yoluyla kurulabilmekte, sürdürülmekte, biçim değiştirmekte ya da sınırlandırılmaktadır. Söz konusu ilişkiler iletişikle temellendiği için, gerçekte her

iletişim ilişkisi de bir toplumsal iletişim sürecinin anlatımı olmaktadır. Böylelikle en az iki kişinin bulunduğu toplumsal gruplardan, köyler, kasabalar, kentler ve dünya toplumlarının gerçekleştirdiği etkileşimler, iletişimle temellenmekte ve bir iletişim etkileşimi olarak ortaya çıkmaktadır. Toplumsal iletişim süreci, iletişimde halinde bulunan bireyleri, grupları ve toplumları onları birbirine bağlayan iletişim kanallarını, paylaşılan mesajları, kültürel içerikleri, normları, yasal ve yönetsel unsurları içermektedir (Önür, 2002).

Toplumsal iletişim, toplumsal yaşamı oluşturan bireylerin, grupların, toplulukların ve kurumların birbirleriyle olan ilişkilerinden, etkileşimlerinden ve eylemlerinden oluşan bir süreçtir. Bu sürecin temel özelliklerini ise şöyle sıralayabiliriz:

- Toplumsal iletişim, sosyal, psikolojik ve kültürel unsurları, normları, paylaşılan değerleri ve toplumun yaşam pratiklerini içeren bir süreçtir.
- Toplumsal iletişim kendiliğinden değil, toplumsal kurum ve kuruluşların çabalarıyla gerçekleşir.
- Toplumsal bir etkinliğin başarıya ulaşmasının birinci koşulu, bu etkinliğin kamuoyu gündeminin üst sıralara çıkarılabilmesi ve öncelikli bir konu haline getirilebilmesidir.
- Bir konuda toplumsal gündemin oluşturulması büyük ölçüde etkili iletişim çabalarına bağlıdır.
- Çevrenin ve çevre sorunlarının önemli bir gündem maddesi olabilmesi, çevre farkındalığının oluşturulması, kamuoyunun ilgi, destek ve katılımının sağlanması planlı iletişim çalışmalarıyla gerçekleştirilebilir.

ÇEVRE İLETİŞİM KAMPANYALARI

Toplumsal amaçlı iletişim kampanyaları, bireylere ve/veya topluma ticari olmayan yararlar sağlamak için, kitle iletişim araçlarını devreye sokan, kişiler arasında iletişimle desteklenen etkinliklerdir. Bu kampanyalar, temel ikna ve iletişim yöntemi yüz yüze iletişim olan, planlı iletişim etkinlikleri aracılığıyla hedef kitleleri bilgilendirmeyi, ikna etmeyi, tutum ve davranış değişikliği sağlamayı amaçlar.

Çevre farkındalığının oluşturulmasına yönelik gerçekleştirilecek iletişim kampanyalarının temel amacı, öncelikli çevre sorunlarını saptamak, bu sorunlar konusunda kamuoyunun dikkatini çekmek, bilgilendirmek, farkındalık oluşturmak, tutum ve davranış değişikliği yaratmaktır. Uzun süreli programlar olan çevresel iletişim kampanyalarının ilk aşaması araştırmadır. Öncelikle kampanya yürütülecek alanın çevresel analizi yapılmalıdır. Daha sonra kampanya kapsamına alınacak insanların demografik özelliklerini, eğitimsel, ekonomik, sosyal ve kültürel düzeylerini saptayıcı araştırmalar da gereklidir.

Çevresel iletişim kampanyalarında yüz yüze iletişimin yanı sıra medyanın önemli bir işlevi bulunmaktadır. Kampanya iletileri büyük ölçüde medya kanalıyla hedef kitlelere ulaştırılmaktadır. Medya ayrıca çevre sorunlarına kamuoyunun dikkatini çekerek kamuoyu baskısının oluşturulması, çevre kirliliğine yol açan sorumluların açığa çıkartılması ve insanların çevre konusunda bilinçlendirilmesinde etkili bir iletişim aracıdır.

İklim değişikliğinin etkileri, enerji krizi, gezegenin geleceğinin tehlikede olduğunu vurgulayan bilimsel raporlar, çevre teknolojilerindeki gelişme ve sivil toplum faaliyetleri, medyanın çevreye daha yakından izlemesini sağlamaktadır. Bu bağlamda, çevre konusunda medyaya düşen temel görev, sadece çevreyle ilgili sorunlar hakkında halkı bilgilendirmek ve halkın bu sorunlarla ilgili tepkisini ortaya koymak değil, aynı zamanda halkı bilinçlendirmek, farkındalık yaratmak ve eğitmektir.

Medyanın gündemine giren çevre haberleri, toplumdaki çevre sorunlarının, çevre ile ilgili gelişmelerin bir yansımasıdır. Türk Basınında Çevre araştırma sonuçlarına göre, gazetelerin genel özelliklerine bağlı olarak özellikle popüler ve sansasyonel gazetelerde çevre konularına popüler bakış açısıyla yaklaşıldığı görülmektedir. Örneğin bitki örtüsü söz konusu olduğunda okulların, belediyelerin ağaçlandırma, yeşillendirme kampanyaları haber yapılmaktadır. Hayvanların korunması, çevreci grupların dikkat çeken protesto eylemleri medyanın çevre haberi olarak rağbet ettiği konulardır. Medyanın çevre konusuna verdiği önem arttıkça sergilenen konu alanlarının çeşitlenmesi, çevre konularının daha geniş bir yelpazede sunulması ise kaçınılmazdır (Yumlu, 1997)

Biçim bakımından oldukça çeşitli olmasına rağmen, çoğu zaman toplumsal iletişim kampanyalarının aşağıdaki niteliklere sahip olduğu söylenebilir (Mcquail ve Windahl, 2010):

- Kolektif, örgütlü bir kaynağa sahiptir.
- Amaca yöneliktir, çok açık bir şekilde belirlenebilir bazı amaçlar tarafından yönlendirilir.
- Aynı kampanyada birden çok amaç olabilir (örneğin, tutum, fikir veya davranış etkileme gibi)
- Büyük ölçüde kamusal olarak nitelendirilebilir; bu özellik kitle iletişim araçlarının kullanılması ve bu araçların amaç, yöntem ve etkilerinin geçerliliğini içerir.
- Kitle iletişiminin kişisel ilişki ile tamamlanmasıyla çoğu kez birden fazla kanal ve birden fazla mesaj içerir.
- Amaçlara bağlı olarak belli gruplara veya geniş kamuya yöneltilebilir.
- Kampanya kurumlaştırılmış bir faaliyettir. Bu faaliyet kamu gözüyle yasal olmalı, yerleşik normlara uygunluk göstermelidir.

Oskay (2001) iletişim kampanya sürecinin başarılı olması için şu unsurlara dikkat çekmiştir:

- İletilerin hedef kitlenin dikkatini çekecek şekilde tasarlanması,
- İletilerin hedef kitle tarafından bilinen simgeler olması,
- Hedef kitlenin temel değerlerini, tutumlarını, grup standartlarının bilinmesi,
- İletilerin hedef kitleye erişebilmesi için en uygun medya türünün ne olduğunun doğru saptanması.

Çevre iletişim kampanyalarında dikkat edilmesi gereken unsurların başında kampanya mesajlarının hedef kitlelerin ekonomik, sosyo-psikolojik, demografik ve kültürel özelliklerine uygun tasarlanmasıdır. Medya, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, kamuoyu önderleri vb. kampanyanın hem destekleyicileri, hem de hedef kitleleri arasında yer almalıdırlar. Bu kurumlar arasında mevcut ve yeni kurulacak iletişim ağları kanalıyla birlikte çalışma olanakları yaratılmalıdır. Kampanya ekibinde mutlaka yerel ekiplere de yer verilmelidir.

Kampanya amaçlarına ve hedef kitlelere uygun kitle iletişim araçları seçilmeli ve mutlaka yüz yüze iletişim olanaklarından da yararlanılmalıdır. Yüz yüze iletişim, mesajı veren kaynak ile alıcı kitlenin aynı ortamda bulunduğu bir iletişim türüdür. Bu tür iletişimde mesajlar sözlü olarak verilir ve geri besleme de sınırlı da olsa anında alınabilir (Aziz, 2003).

Geleneksel bir iletişim yöntemi olan yüz yüze iletişim, özellikle eğitim düzeyi düşük ve kitle iletişim olanaklarının zayıf olduğu alanlarda önemini korumaktadır. Özellikle yerel çaplı çevre kampanyalarının temel iletişim yöntemidir. Nitekim iletişim türlerinin yerel ve geleneksel alanlardaki insanlar üzerindeki etkileme gücünü ortaya çıkarmaya yönelik çeşitli araştırmalar, yüz yüze iletişimin en etkili iletişim yöntemi olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Tablo 1. Çevre İletişim Kampanyasının Bileşenleri

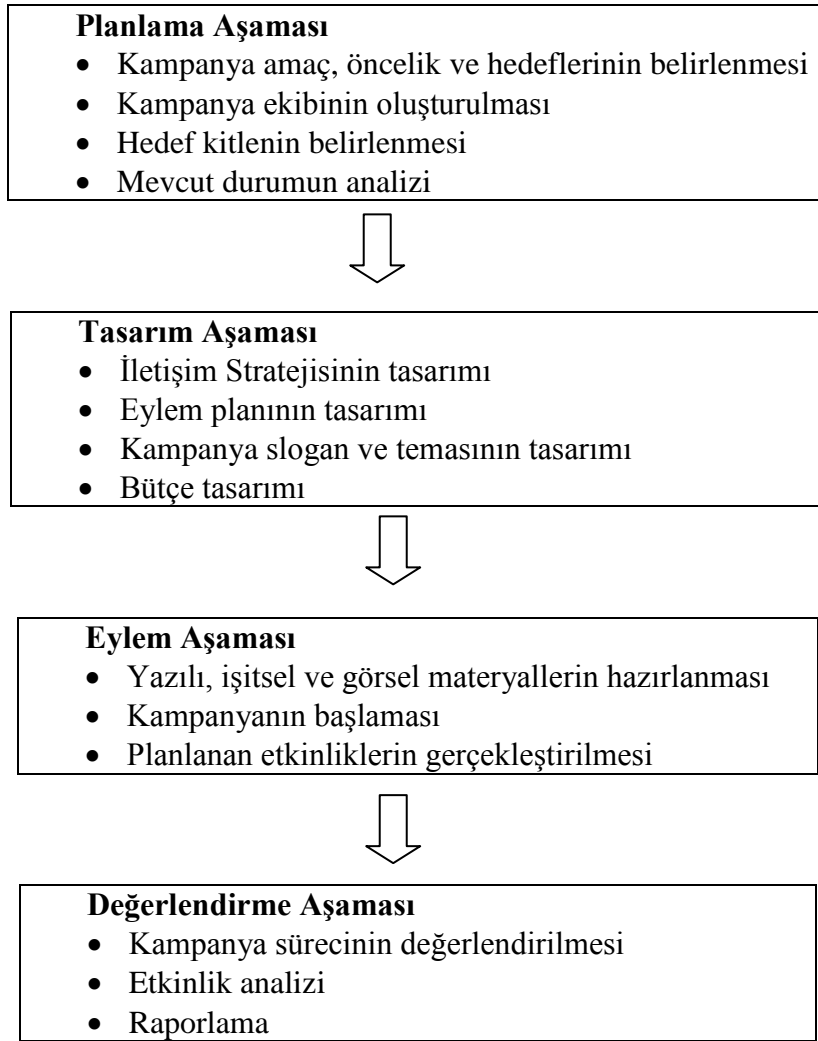
Destekleyici Kurumlar	Etkinlikler	Yayımlar	Medya
Sivil Toplum Kuruluşları	Toplantılar Konferanslar Çalıştaylar	Posterler Afişler El ilanları	Gazete ve dergilerde haberler
Eğitim Kurumları	Seminerler Sunumlar	Tanıtıcı broşürler	Sosyal medya Web portalı
Yerel Yönetim Kurumları	Ziyaretler Yüz yüze görüşmeler	Eğitici materyaller	Basın toplantıları Basın bültenleri
Kamu ve Özel Sektör Kurumları	Sergiler Gösteriler Tiyatrolar Yarışmalar	Filmler Belgeseller Videolar	Televizyon ve radyo programları

SONUÇ

21. yüzyılda insanlığın karşı karşıya kaldığı en önemli sorunların başında çevre sorunları gelmektedir. Artık yok olmaya başlayan doğal çevrenin verdiği uyarı sinyallerini çok somut hissedebilmekte ve duyabilmekteyiz. Bu bakımdan hepimiz sorumluyuz ve üzerimize düşen görevler vardır. Bunları yerine getirmeliyiz. Ancak bireysel çabalar yeterli değildir. Tüm toplum kesimleri çevrenin ve çevre sorunlarının farkında olmalıdır. Bu bakımdan toplumsal yaşamın tüm unsurlarının; bireylerin, STK'ların, kamu ve özel sektör kuruluşların, medyanın ve siyasi partilerin çevreyle ilgili konularda çaba göstermeleri gerekmektedir.

Çevre farkındalığı oluşturulmasının en önemli koşullarından birisi, çevre konularının ve sorunlarının toplumsal gündemin üst sıralarında yer alabilmesi ve öncelikli bir konu haline getirilebilmesidir. Çevrenin ve çevre sorunlarının önemli bir gündem maddesi olabilmesi, çevre farkındalığının oluşturulması, kamuoyunun ilgi, destek ve katılımının sağlanması sürecinde iletişim çalışmalarının önemli bir rolü ve işlevi bulunmaktadır. Toplumsal iletişim olarak nitelendirdiğimiz bu süreçte, devletin önderliğine ve desteğine gereksinim vardır. Ancak olağanüstü boyutlara ulaşan çevre sorunları nedeniyle, çevre konusu sadece devletin sorumluluğu olmaktan çıkmıştır. Artık tek tek bireylerden başlayarak tüm toplumsal kesimlere ve kurumlara önemli görevler düşmektedir. Devletin öncülüğünde, siyasi partilerin, yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşlarının, kamu ve özel sektör kuruluşlarının birlikte etkinlik gösterecekleri katılımcı bir yapılanmanın oluşturulması uygulamaların başarıyla sonuçlanmasına katkıda bulunacaktır.

Çevre farkındalığı oluşturulmasına yönelik gerçekleştirilecek iletişim kampanyaları için aşağıdaki modeli önerebiliriz:

Şekil 1. Çevre İletişim Kampanyası Modeli

KAYNAKLAR

- Aziz, A. (2003), Siyasal İletişim, Nobel Yayıncılık, s. 39, İstanbul.
- Baykal, H., Baykal T. (2008), Küreselleşen Dünyada Çevre Sorunları, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 9, 1-17, Erişim Tarihi: 14. 03. 2018 <http://sbed.mku.edu.tr/article/view/1038000510/1038000299>
- Güngör, N. (2011), İletişim, Kuramlar ve Yaklaşımlar, Siyasal Kitapevi, s. 36-37, Ankara.
- Ham, M., Mrčela, D., Horvart, M. (2016) Insights for Measuring Environmental Awareness, Review of Contemporary Business, Entrepreneurship and Economic Issues, Vol.29, No1, 159-176, Erişim Tarihi: 20.03. 2018 <https://hrcak.srce.hr/file/237426>
- Hisli, Şahin N., Yeniçeri, Z. (2015) Farkındalık Üzerine Üç Araç: Psikolojik Farkındalık, Bütünleyici Kendilik Farkındalığı ve Toronto Bilgece Farkındalık Ölçekleri Başkent Üniversitesi Başkent Üniversitesi, Türk Psikoloji Dergisi, 30 (76), 48-64.
- Hotinli, G. (2012), Sürdürülebilir Kalkınma için Eğitime Genel bir Bakış: Türkiye’de Mevcut Durum, Erişim Tarihi: 29.03.2018
https://recturkey.files.wordpress.com/2016/11/ske_mevcutdurumraporu1.pdf.
- Mcquill, D., Windahl, S. (2010), İletişim Modelleri, İmge Kitapevi, Çev. Konca Yumlu, s. 230, İstanbul.
- Mutlu, E. (1995), İletişim Sözlüğü, Ark Yayınevi, s. 168, Ankara.
- Oskay, Ü. (2001), İletişimin ABC’si, Der Yayınları, s. 1-41, İstanbul,
- Önür, N. (2002), Küreselleşen Dünyada İletişim ve Toplum, Alp Yayınevi, s. 9-11, Ankara.
- Örs, F. (2012), Environmental Education and the Role of Media in Environmental Education in Turkey, Elsevier, Prosedia-Social and Behavioral Sciences, 1339-1342.
- Özbebek Tunç, A., Akdemir Ömür, G., Düren, A. Z. (2012), Çevresel Farkındalık, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No:47, 227-246.
- Tüfekçioğlu, H. (1997), İletişim Sosyolojisine Giriş, Der Yayınları, s. 83-84 İstanbul.
- Yale University, Environmental Performance Index, Erişim Tarihi: 24.03. 2018
<https://epi.envirocenter.yale.edu/downloads/epi2018policymakerssummaryv01.pdf>
- Yumlu, K. (1997), Türk Basınında Çevre, Ege Üniversitesi Basımevi, s. 128, İzmir.
- Zillioğlu, M. (2003), İletişim Nedir? Cem Yayınevi, s. 13-15, İstanbul.

Türkiye’de Konut Sahipliğini Etkileyen Faktörlerin Analizi

Onur DEMİREL^{1,*}, Selim Adem HATIRLI¹

¹Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Isparta, Türkiye
*onurdemirel@sdu.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye’de konut sahipliğini etkileyen başlıca sosyo-ekonomik faktörlerin analizi amaçlanmıştır. Çalışmada TÜİK 2015 yılı Hanehalkı Bütçe Anketi mikro veri seti kullanılmış ve geliştirilen model Logit yöntemi ile tahmin edilmiştir. Modelin bağımlı değişkeni olarak dikkate alınan konut sahipliğini (%63,23) etkileyen açıklayıcı değişkenler olarak modele hanehalkı reisinin yaşı, medeni durumu, eğitim düzeyi, hanehalkı tipi, hanehalkının geliri, otomobil sahipliği ve hanehalkı büyüklüğü değişkenleri dahil edilmiştir. Model tahmin sonuçlarına göre değişkenlerin tamamı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu değişkenlerden hanehalkı reisinin yaşı, geliri, otomobil sahipliği ve büyüklüğünün, teorik beklentilerle uyumlu olarak konut sahipliğini pozitif etkilediği; hanehalkı reisinin bekâr olmasının ise konut sahipliğini yine teorik beklentiler ile uyumlu olarak negatif etkilediği tespit edilmiştir. Öte yandan hanehalkı reisinin ilkökul ve altı eğitim düzeyine sahip olmasının konut sahipliğine etkisinin beklentilerin aksine pozitif olduğu belirlenmiştir. Modelde yer verilen bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerine etkisini ölçmek için değişkenlere ait marjinal etkiler hesaplanmış ve konut sahipliği üzerine en yüksek etkiye sahip değişkenlerin sırasıyla hanehalkı reisinin yaşı (0,27), hanehalkı büyüklüğü (0,20), hanehalkı reisinin eğitim düzeyi (0,13) ve hanehalkı reisinin medeni durumu (0,11) olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Konut sahipliği, Logit, Marjinal etki.

The Analysis of the Factors Affecting House Ownership in Turkey

ABSTRACT

In the study it is aimed to analyse the major socio-economic factors that affect the house ownership in Turkey. For the analysis, 2015 Household Budget Survey micro dataset of Turkish Statistical Institute is utilised and the estimation of the model developed is made with Logistic regression. In the model, the dependent variable is the house ownership (63.23%) and the independent variables are the age, marital status, education level of the household head; the type, the income, automobile ownership and the size of the household. According to the model estimation results, all the variables are found to be statistically significant. It is also determined in harmony with the theoretical expectations that the age of the household head; the income, automobile ownership and the size of the household positively affect while the singleness of the household head negatively affect household ownership. On the other hand, on contrary to the theoretical expectations, the effect of those household heads having a primary school degree or less on house ownership is positive. In order to measure the effects of independent variables on the dependent variable, the marginal effects of these independent variables are calculated and the largest effects are found to be 0.27, 0.20, 0.13 and 0.11 for the age of the household head, for the household income, for the education level of the household head and for the marital status of the household head, respectively.

Keywords: House ownership, Logit, Marginal effect.

GİRİŞ

Tarihsel süreç içerisinde konut insanların en önemli temel gereksinimlerinden biri olma özelliğini korumuştur. Bu özelliği dolayısıyla konut talebi nüfus artışı, ekonomik büyüme, uluslararası mobilite ve kentleşme gibi faktörlerin etkisi ile birlikte sürekli artış göstermiştir. Bunların yanı sıra, konutun bir yatırım aracı olarak kabul görmesi ve konut sahipliğinin psikolojik tatmin sağlaması talebi arttıran diğer faktörlerden bazılarıdır. Buna ek olarak konut ve inşaat sektörü, katma değer ve istihdam sağlama özellikleri ve diğer sektörlerle ilişkileri nedeniyle Türkiye ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Nitekim inşaat sektörü 2017 yılı verilerine göre GSYH'nin %8,6'sını ve toplam istihdamın ise %7,4'ünü oluşturmuştur (TÜİK, 2018a).

Türkiye konut sektörü genel olarak değerlendirildiğinde, 2013 yılı itibariyle toplam konut sayısı 16.245.901 olup konut başına düşen kişi sayısı 4,72'dir ve 2013 yılında 529.129 olan konut satışı %24,68 artarak 2017 yılında 659.698'e ulaşmıştır (NVİGM, 2018; TÜİK, 2018b). Konuta yönelik talep bireylerin; gelir düzeyleri, yatırım planları, risk algıları, tasarruf eğilimleri, ülkenin finansal durumu gibi faktörlerin etkisi nedeniyle toplumlar arasında farklılıklar göstermektedir. Örneğin, konut sahiplik oranı Norveç'te %82,7, İspanya'da %77,8, Yunanistan'da %73,9, Fransa'da %64,9 ve İsviçre'de %42,5'tir (Statista, 2018). Türkiye'de ise 2015 yılı itibariyle ikamet edilen konutlarda mülkiyet oranı %63,23, kiracı oranı ise %36,77 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2015).

Konut sektörünün ülke ekonomilerindeki makro ve mikro düzeydeki etkileri nedeniyle konut sahipliği oranı ve gelişme potansiyeli ülkelerin özellikle istihdam ve büyüme performansları üzerine doğrudan etkilidir. Ayrıca, konut harcamalarının toplam hanehalkı harcamaları içindeki payları özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde en önemli harcama kalemleri arasında yer almaktadır. Nitekim, 2015 yılı verilerine göre Türkiye'de hanehalklarının toplam harcamaları içinde konut ve kira harcamaları %26'luk pay ile ilk sırada yer almaktadır (TÜİK, 2015). Bu oranın yüksek olması hanehalklarının konut edinme istekliliği üzerinde doğrudan etkili olmakta ve ayrıca diğer harcama kalemleri üzerine yapacakları masrafları da doğrudan etkilemektedir.

Bu çalışmanın başlıca temel amacı, Türkiye'de hanehalklarının konut sahipliğini etkileyen sosyo-ekonomik faktörlerin etkisini TÜİK 2015 yılı Hanehalkı Bütçe Anketi mikro verilerini kullanarak ekonometrik olarak tahmin etmektir. Araştırma bulgularının, özellikle politika uygulayıcıları ve konut sektöründe faaliyet gösteren firmalar, finansal kurumlar için önemli bilgiler sağlaması beklenmektedir.

MATERYAL VE METOT

Çalışmanın temel verilerini, TÜİK 2015 yılı Hanehalkı Bütçe Anketi mikro verileri oluşturmuştur. TÜİK araştırmasında birinci aşama örnekleme birimi olan blokların seçiminde Ulusal Adres Veri Tabanı'nı temel örnekleme çerçevesi olarak kullanmış, örnekleme yöntemi olarak da tabakalı iki aşamalı küme örnekleme yönteminden faydalanmıştır. TÜİK anketi, Türkiye genelinde uygulanmış ve her ay ortalama 1.272 farklı örnek haneyi dönüşümlü olarak izlemiştir. Yıl boyunca toplamda 15.264 hanehalkı ile anket yapılmış, 11.491 geçerli anket elde edilmiştir. Çalışmanın analiz aşamasında hanehalklarına ilişkin değişkenlerden bazılarında eksik veri bulunması nedeniyle ilgili hanehalkları analiz dışında tutulmuştur. Böylece ilgili veri setinde toplam 9.703 hanehalkına ilişkin veriler analizde kullanılmıştır.

Çalışmada Türkiye geneli konut sahipliğini etkileyen faktörler Logit modeli kullanılarak analiz edilmiştir. Logit modelinde bağımlı değişken kesiklidir ve tahmin edilen olasılık değerleri 0 ile 1 arasında değişir. Bu çalışma için kullanılacak metotlardan birisi de Probit modeli olup Logit ile Probit modelleri arasındaki temel farklılık modellerin olasılık dağılımlarına ilişkin varsayımın farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, bu modeller ile elde edilen sonuçlar arasında önemli bir farklılık yoktur (Greene, 2012). Diğer

taftan, Logit modelinde bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni daha iyi açıkladığı kabul edildiği için bu çalışmada Logit modelinin kullanımı tercih edilmiştir (Amemiya, 1983). Kümülatif lojistik olasılık fonksiyonuna bağlı olan Logit modeli aşağıdaki gibi ifade edilmektedir (Gujarati, 1995).

$$P_i = F(Z_i) = F(\alpha + \beta X_i) = \frac{1}{(1 + \exp^{-Z_i})} = \frac{1}{1 + \exp^{-(\alpha + \beta X_i)}} \quad (1)$$

Formülde;

P_i : i'ninci bireyin belirli bir seçeneği seçme olasılığı,

F: Kümülatif (Birikimli) olasılık fonksiyonu,

Z_i : $\alpha + \beta X_i$

α : Sabit katsayı,

β : Her bir açıklayıcı değişken için tahmin edilecek parametreleri,

X_i : i'ninci bağımsız değişkeni ifade etmektedir.

Bu denklemde eşitliğin iki tarafının doğal logaritması alındığında aşağıdaki eşitlik elde edilir:

$$L_i = \ln \left[\frac{P_i}{(1 - P_i)} \right] = Z_i = \alpha + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_n X_n + e_i \quad (2)$$

Bu regresyon modelinde bağımlı değişken (Z_i), belirli bir seçeneği seçmenin, seçmemeye olan oranının doğal logaritmik değerini, e_i ise hata terimini ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle, Logit modelinden elde edilen katsayılar, bir olayı tercih etmenin etmemeye olan olasılığını ifade etmektedir. Modele dahil edilen değişkenlerin marjinal etkilerinin hesaplanması ve sonuçlarının yorumlanması Logit analizinde önemlidir. Sürekli ve kesikli değişkenler için marjinal etkiler aşağıda ifade edilen eşitlikler yardımıyla hesaplanmaktadır (Greene, 2012).

$$\text{Sürekli değişken: } (\partial P_i / \partial X_{ij}) = \left[\beta_j \exp(-\beta X_{ij}) \right] / \left[1 + \exp(-\beta X_{ij}) \right]^2 \quad (3)$$

$$\text{Kesikli değişken: } (\partial P_i / \partial X_{ij}) = P_i(Y_i : X_{ij} = 1) - P_i(Y_i : X_{ij} = 0) \quad (4)$$

Bu çalışmada, bağımlı değişken olarak, konut sahibi olan hanehalkları 1, kiracı olan hanehalkları ise 0 olarak kabul edilmiştir. Modelin açıklayıcı değişkenleri iktisat teorisine ve konu ile ilgili yapılan diğer çalışmalar da dikkate alınarak belirlenmiştir. Buna göre, hanehalklarının konut sahipliğini etkileyen faktörlerden **hanehalkı reisinin yaşı** (sürekli olan hanehalkı reisinin yaşı değişkeninin konut sahipliği üzerindeki etkilerini daha kapsamlı ve karşılaştırmalı olarak analiz edebilmek için değişken, veri setindeki tüm hanehalkı aile reislerinin ortalama yaşı olan 51'e göre kategorik hale getirilmiştir. Buna göre; yaşı 51 ve üzerinde olan hanehalkı reisi için 1; diğerleri için 0 olarak kategorize edilmiştir. Hanehalkı reisinin **medeni durumu**, hanehalkı reisinin **eğitim düzeyi**, **hanehalkı tipi** (çocuk sayısı 3 veya daha fazla olan çekirdek aile için 1; diğerleri için 0), **yıllık kullanılabilir hanehalkı geliri** değişkenleri modele dahil edilmiştir. Sürekli olan gelir değişkeninin konut sahipliği üzerindeki etkilerini daha kapsamlı ve karşılaştırmalı olarak analiz edebilmek için kategorik hale getirilmiştir. Buna göre; G1 yıllık geliri 20.000 TL ve altında olan hanehalkları için 1, diğerleri için 0; G2 yıllık geliri 20.000'in üzerinde olup 40.000 TL'ye eşit veya altında olan hanehalkları için 1, diğerleri için 0; G3 yıllık geliri 40.000 TL'nin üzerinde olan hanehalkları için 1, diğerleri için 0 olarak kategorize edilmiştir. Bu değişkenlerin yanısıra **otomobil sahipliği** ve **hanehalkı büyüklüğü** de açıklayıcı değişkenler olarak modele dahil edilmiştir. Literatürde hanehalklarının konut sahipliğini belirleyen ampirik çalışmalarda yukarıdaki değişkenlere çeşitli çalışmalarda yer verildiği görülmektedir. Bu çalışmalarda kullanılan yöntem ve başlıca açıklayıcı değişkenler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Literatürde Yer Alan Başlıca Ampirik Çalışmalar

Çalışmanın yazar(lar)ı ve (yılı)	Uygulanan Ülke(ler)	Çalışmada Kullanılan Yöntem	Çalışmada Kullanılan Değişkenler	Açıklayıcı
Mingche, M. L., (1977)	ABD	Logit Modeli	Hanehalkı reisinin yaşı, geliri, aile büyüklüğü, hanehalkı reisinin ırkı	
Rapaport, C., (1997)	Florida, ABD	Karma Logit Modeli	Konut fiyatı, hanehalkı geliri, birlikte yaşayıp yaşamama, hanehalkı reisinin erkek ve beyaz olması, göçmen olma, engelli olma, hanehalkı reisinin eğitim düzeyi, eş eğitim düzeyi, eşin lise mezunu olması, eşin üniversite mezunu olması, yaş, yaşın karesi, çocuk sayısı, çocuk sayısının karesi	
Hood, J. K., (1999)	ABD	Logit Modeli	Aile geliri, bireyin ırkı, cinsiyet, eğitim düzeyi, ebeveynlerin konut sahipliği, yaş, medeni durum, aile büyüklüğü	
Börsch-Supan, A., (2001)	Almanya ve Japonya	Karma Logit Modeli	Hanehalkı geliri, hanehalkı reisinin yaşı, hanehalkı büyüklüğü, fiyatlar, zaman trendi	
Lauridsen, J. ve Skak, M., (2007)	Danimarka	Logit Modeli	Hanehalkı reisinin geliri, hanehalkı geliri, hanehalkı reisinin erkek olması, medeni durum, ücretli çalışanların mevcut çalışma durumu, eğitim durumu, göçmenlik, çocuk sahipliği, hanehalkındaki yetişkin sayısı, hanehalkındaki çocuk sayısı, hanehalkı reisinin yaşı, evlilik süresi, yaşanan yerin nüfusu.	
Tan, T-H., (2008)	Malezya	Temel Bileşenler Analizi	Konutun fiyatı, hanehalkı reisinin geliri, yardım sandığı kredi kullanımı, konut sahipliği sayısı, yan gelirler, servet, konut tipi, site içi ve güvenli olup olmama, hanehalkı büyüklüğü, konutta oturma süresi, hanehalkı tipi, hanehalkı reisinin yaşı ve eğitim düzeyi	
Güneş, C., (2009)	Türkiye	Multinomial Logit, Yuvalanmış Logit	Hanehalkı geliri, hanehalkı büyüklüğü, hanehalkı reisinin yaşı, eğitim durumu, mesleği, kent-kır ayırımı, konuta ait özellikler, ekonomik koşullar	
Sarıoğlu-Erdoğan, P. ve ark., (2012)	Türkiye ve Hollanda	Betimleyici	Hanehalkı yaş grupları, hanehalkı büyüklüğü, hanehalkı tipi, oda sayısı, konut tipi	
Tatlı, H., (2013)	Malatya, Türkiye	Logit Modeli	Hanehalkı reisinin aylık geliri, eğitim düzeyi, yaşı, cinsiyeti, medeni durumu, çalışma durumu; hanehalkı büyüklüğü; bakmakla yükümlü olunan kişi sayısı	
Gluszak, M., (2015)	Polonya	Multinomial Logit	Yaşanan şehrin nüfusu, kırsal alanda yaşayıp yaşamama, hanehalkı reisinin yaşı, hanehalkı harcanabilir geliri, hanehalkı büyüklüğü	

Yukarıda 2 no'lu eşitlikte teorik olarak belirtilen model, i'ninci hanehalkı için çalışmada dikkate alınan açıklayıcı değişkenlere göre eşitlik 5'te ifade edilmiştir. Logit analizinde kullanılan bağımlı ve açıklayıcı değişkenlere ilişkin kodlamalar ve açıklamaları Tablo 2'de verilmiştir.

$$KSHP_i = \alpha + \beta_1 Y_i + \beta_2 MD_i + \beta_3 ED_i + \beta_4 HT_i + \beta_5 G2_i + \beta_6 G3_i + \beta_7 OS_i + \beta_8 HB_i \quad (5)$$

Tablo 2: Değişkenlerin Tanımlaması ve Kodları

Bağımlı Değişken		
KSHP: Hanehalkı oturduğu konutun mülkiyetine sahip ise	=1	Diğer=0
Açıklayıcı Değişkenler		
Y: Aile reisinin yaşı ortalamaya (51) eşit veya büyük ise	=1	Diğer =0
MD: Medeni durumu bekâr ise	=1	Diğer =0
ED: Eğitim düzeyi ilkököl ve altı ise	=1	Diğer =0
HT: Çocuk sayısı 3 veya daha fazla olan çekirdek aile ise	=1	Diğer =0
G1: Hanehalkı yıllık geliri \leq 20.000 TL ise (Referans Grup)	=1	Diğer =0
G2: 20.000 TL < Hanehalkı yıllık geliri \leq 40.000 TL ise	=1	Diğer =0
G3: Hanehalkı yıllık geliri > 40.000 TL ise	=1	Diğer =0
OS: Hanehalkı otomobile sahip ise	=1	Diğer =0
HB: Hanehalkı büyüklüğü		

ARAŞTIRMA BULGULARI

Çalışmanın araştırma sonuçlarına ilişkin olarak aşağıda öncelikle hanehalklarına ait betimleyici istatistiksel tablolara yer verilmiştir. Bunu takiben geliştirilen Logit modelinin tahmin sonuçları sunulmuş ve tartışılmıştır.

İncelenen hanehalklarının yıllık ortalama gelirleri frekans dağılımından yararlanılarak Tablo 3'te belirtilen 3 gelir grubuna ayrılmıştır. Analize dahil edilen toplam 9.703 hanehalkının %27,41'i birinci gelir grubunda (G1), %39,78'i ikinci gelir grubundan (G2) ve %32,80'i ise üçüncü gelir grubunda (G3) yer almaktadır. İncelenen hanehalklarının yıllık ortalama geliri 38.488 TL olup, birinci gelir grubundaki hanehalklarının yıllık ortalama geliri 13.870 TL, ikinci ve üçüncü gelir grubundaki hanehalklarının ortalama gelirleri ise sırasıyla 29.117 TL ve 70.432 TL'dir.

Tablo 3: Hanehalkının Gelir Gruplarına Göre Dağılımı

	Ortalama Gelir	n	%
G1: Yıllık gelir \leq 20.000 TL	13.870	2.660	27,42
G2: 20.000 TL < Yıllık gelir \leq 40.000 TL	29.117	3.860	39,78
G3: Yıllık gelir > 40.000 TL	70.432	3.183	32,80
Ortalama / Toplam	38.488	9.703	100,00

Çalışmanın temel verisini oluşturan 2015 yılı Hanehalkı Bütçe Anketi mikro veri seti sonuçları değerlendirilirken, hanehalkları oturdukları konutun sahipliğine göre konutun mülkiyetine sahip olanlar (%74,82) ve kiracı olanlar (%25,18) olmak üzere iki kategoride analiz edilmiştir. Tablo 4'te sunulan analiz sonuçlarına göre, beklentiyle uyumlu olarak, ikamet ettikleri konutun mülkiyetine sahip hanehalklarının yıllık ortalama gelirlerinin (39.601 TL) kiracı olan hanehalklarının yıllık ortalama gelirlerinden (35.188 TL) yüksek oldukları tespit edilmiştir. Konutta mülk sahibi olarak ikamet eden hanehalklarının gelir gruplarına göre dağılımı incelendiğinde, birinci gelir grubundaki hanehalklarının ortalama geliri 13.820 TL,

ikinci gelir grubunda 29.163 TL ve üçüncü gelir grubunda 70.743 TL'dir. Kiracı olan hanhalklarının yıllık ortalama gelirleri birinci, ikinci ve üçüncü gelir gruplarına göre sırasıyla 13.992 TL, 28.975 TL ve 69.245 TL'dir.

Bu sonuçların yanı sıra, veri seti kapsamlı olarak analiz edildiğinde, hanhalklarının yıllık ortalama geliri ile konutun mülkiyet sahipliği arasında aynı yönlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Diğer bir ifadeyle, yıllık ortalama gelir arttıkça hanhalkının konut mülkiyetine sahip olma oranı da artmaktadır. Nitekim G1 grubundaki hanhalklarının %71,24'ü oturdukları konutun mülkiyetine sahipken, bu oran ikinci ve üçüncü gelir gruplarında sırasıyla %73,65 ve %79,23'tür.

Tablo 4: Gelir Gruplarına Göre Hanhalkının Konut Sahipliği

	Mülk Sahibi			Kiracı		
	Ortalama Gelir	n	%	Ortalama Gelir	n	%
G1: Yıllık gelir \leq 20.000 TL	13.820	1.895	26,10	13.992	765	31,31
G2: 20.000 TL < Yıllık gelir \leq 40.000 TL	29.168	2.843	39,16	28.975	1.018	41,67
G3: Yıllık gelir > 40.000 TL	70.743	2.522	34,74	69.245	660	27,02
Ortalama / Toplam	39.601	7.260	100,00	35.188	2.443	100,00

Hanhalkı konut sahipliğinde gelir değişkeni dışında yaş, medeni durum, eğitim durumu, hanhalkı tipi, otomobil sahipliği ve hanhalkı büyüklüğü gibi değişkenlerin de etkileri oldukça önemlidir. Bu bağlamda hanhalkı reisinin yaşı incelendiğinde, bu değişkenin beklentilerle uyumlu olarak konut sahipliğini olumlu yönde etkilediği görülmektedir (Tablo 5). Nitekim incelenen hanhalklarında, hanhalkı reisinin yaş ortalaması 51 olup, ortalama yaşı 51'in altında olanlarda konut sahipliği %60,6 iken, bu oran ortalamanın üstünde yaşa sahip olanlarda ise %89,1'dir. Medeni durumun konut sahipliği üzerindeki etkisi incelendiğinde, bekârların konut sahipliğinin (%40,9) diğerlerine (evli, eşinden ayrılmış, eşi vefat etmiş) göre (%76) daha düşük olduğu görülmektedir. Hanhalkı reisinin eğitim durumu ile konut sahipliği ilişkisi incelendiğinde ise eğitim düzeyi ilkökul ve altı olan hanhalklarında konut sahipliği oranı %81,9 iken, diğerleri için bu oranın %64,7 olduğu tespit edilmiştir. Hanhalkı tipinin konut sahipliği üzerine etkisi incelendiğinde; çocuk sayısı 3 ve daha fazla olan çekirdek ailelerde konut sahipliğinin %68,9, bunun dışındaki hanhalkı tiplerinde ise bu oranın %75,8 olduğu tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra, otomobil sahibi olan hanhalklarında konut sahipliği oranının %80,7, otomobil sahibi olmayanlarda ise %70,8 olduğu belirlenmiştir.

Tablo 5: Hanehalkı Özelliklerine Göre Konut Sahipliği

Kategorik Değişkenler		Mülk Sahibi		Kiracı	
		n	%	n	%
Yaş	Y<51	2.946	60,6	1.915	39,4
	Y≥51	4.315	89,1	527	10,9
Medeni Durum	Bekâr	137	40,9	198	59,1
	Diğer	7.124	76,0	2.244	24,0
Eğitim Durumu	Hanehalkı aile reisinin eğitim düzeyi ilkokul mezunu ve altı	4.673	81,9	1.032	18,1
	Diğer	2.588	64,7	1.410	35,3
Hanehalkı Tipi	Çocuk sayısı 3 ve daha fazla olan çekirdek aile	903	68,9	407	31,1
	Diğer	6.358	75,8	2.035	24,2
Otomobil Sahipliği	Var	3.190	80,7	763	19,3
	Yok	4.071	70,8	1.679	29,2
Sürekli Değişkenler		Ortalama Büyüklük	n	Ortalama Büyüklük	n
Hanehalkı Büyüklüğü		4	7.261	4	2.442

Hanehalklarının konut sahipliğini açıklayan Logit modeli 'En Yüksek Olabilirlik Metodu' kullanılarak NLOGIT 4 paket programında tahmin edilmiş ve sonuçlar Tablo 6'da sunulmuştur. Modele dahil edilen değişkenlerin tamamının aynı anda anlamlılığını test eden Muhtemel olabilirlik test istatistiğine (LR) göre değişkenler %1 önem düzeyinde sıfırdan farklı ve anlamlıdır. Diğer bir ifade ile modelin Ki-Kare istatistiği (8 serbestlik derecesinde) %1 düzeyinde anlamlıdır ve bu istatistik bağımlı değişkendeki değişimi tahmin etmede, bağımsız değişkenlerin bir bütün olarak anlamlı olduğu savını öne süren H_A hipotezini açık şekilde kabul etmektedir. Logit modelinin başarı ölçütleri olarak literatürde yaygın olarak kullanılan başlıca diğer ölçütler modelin belirlilik katsayısı ve modelin doğru tahmin oranıdır (Green, 2012; Kennedy, 1996). Model tahmin sonuçlarına göre modelin belirlilik katsayısını açıklayan McFadden Pseudo değeri 0,15 olup değer bağımlı değişkendeki değişimin %15'inin modele dahil edilen değişkenlerce açıklandığını ifade etmektedir.

Tablo 6: Model Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Wald-değeri	P Değeri	Marjinal Etki
Sabit	-0,899	-10,039	0,00	---
Y	1,672	26,484	0,00	0,27
MD	-0,560	-4,714	0,00	-0,11
ED	0,751	12,783	0,00	0,13
HT	-0,143	-1,765	0,08	-0,02
G2	0,265	4,101	0,00	0,04
G3	0,660	8,529	0,00	0,10
OS	0,620	10,614	0,00	0,10
HB	0,121	6,540	0,00	0,20
LR İstatistiği	1641,78			
McFadden Pseudo R ²	0,150			
Doğru Tahmin Oranı	0,77			

Analiz sonuçlarına göre modelin doğru tahmin oranı %77 olarak tahmin edilmiştir. Buna göre model, %50-%50 sınıflama tablosu ile karşılaştırıldığında, hanehalklarından konut sahibi olanlarla olmayanları %77 oranında doğru olarak sınıflandırmaktadır.

Logit modeli tahmin sonuçlarına göre, modele dahil edilen değişkenlerden hanehalkı tipi (HT) %10 düzeyinde, diğer değişkenlerin tamamı ise %1 önem düzeyinde istatistiki olarak anlamlı bulunmuştur. Modele dahil edilen bağımsız değişkenlerden hanehalkı reisinin yaşı, hanehalkı reisinin eğitim düzeyi, hanehalkının yıllık gelirin 20.000 TL ile 40.000 TL arasında olması veya 40.000TL'nin üzerinde olması, hanehalkı otomobil sahipliği ile hanehalkı büyüklüğü değişkenlerinin hanehalkının konut sahibi olması üzerinde pozitif etkilerinin olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan hanehalkı reisinin bekar olmasının ve hanehalkı tipinin hanehalkı konut sahipliğini negatif etkiledikleri tespit edilmiştir.

Logit modelinde açıklayıcı değişkenlere ait tahmin edilen katsayılar, standart EKK yönteminde tahmin edilen katsayılardan farklı olup, yorumlanması daha karmaşıktır. Dolayısıyla bu çalışmada tahmin edilen katsayıların yorumlanması literatürde yaygın olarak kullanılan marjinal etkiler yardımı ile yapılmıştır. Buna göre, yaşı 51'e eşit veya daha fazla olan hanehalkı reislerinin konut sahibi olma olasılığı daha genç olanlara göre 0,27 kat daha fazladır. Eğitim düzeyi ilkökul ve altı olan hanehalkı reislerinin konut sahibi olma olasılığı ise daha eğitimlilere göre 0,13 kat daha fazladır. Bu sonuç teorik beklenti ile çelişmesine rağmen, belirtilen gruplar arasında konut değeri bakımından önemli farklılıklar söz konusudur. Nitekim eğitim düzeyi ilkökul-altı ve ilkökul olan hanehalklarının konut değerleri ortalaması sırasıyla 66.560 TL ve 87.231 TL iken daha eğitilmiş hanehalklarının konutlarının değerleri 176.484 TL olarak tespit edilmiştir. Ayrıca TÜİK veri setinde hanehalklarına ilişkin olarak kent-kır ayrımı yapılmamıştır. Bu nedenlerden dolayı kent ve kırdaki ikamet eden hanehalklarının konut mülkiyeti ile ilgili değişkenler modele dahil edilememiştir. Modele dahil edilen değişkenlerden gelir değişkeni incelendiğinde ise ikinci ve üçüncü grup gelir (sırasıyla G2 ve G3) grubundaki hanehalklarının referans kabul edilen birinci gelir grubuna (G1) göre, konut sahibi olma olasılıkları sırasıyla 0,04 ve 0,10 kat daha fazladır. Otomobil sahibi olan hanehalklarının olmayanlara göre konut sahibi olma olasılıkları da 0,10 kat daha fazladır. Modele, sürekli değişken olarak dahil edilen hanehalkı büyüklüğünün etkisi incelendiğinde ise hanehalkı büyüklüğünün 1 kişi artmasının konut sahipliği olasılığını 0,2 kat arttırdığı tespit edilmiştir. Öte yandan hanehalkı reisinin medeni durumunun bekâr olması konut sahipliği olasılığını 0,11 kat düşürmektedir. Yine hanehalkı tipinin 3 veya daha fazla çocuklu çekirdek aile tipinde olmasının konut sahipliği olasılığını 0,02 kat azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Model tahmin sonuçları literatür ile mukayese edildiğinde sonuçların önemli ölçüde tutarlı olduğu görülmektedir. Nitekim Tatlı (2013), yaş, gelir ve evli olmanın konut sahipliği üzerine pozitif yönde etkide bulunduğunu; Hood (1999) evli olma, yaş, eğitim ve gelirin konut sahipliğini pozitif etkilediğini; Sarioğlu-Erdoğan ve ark. (2012) hanehalkı reisinin yaşının ve hanehalkı büyüklüğünün konut sahipliğini pozitif etkilediğini; Lauridsen, J. ve Skak, M. (2007) hanehalkı reisinin geliri ve yaşı, evliliğin süresi ve hanehalkı reisinin eğitim düzeyinin konut sahipliğini pozitif etkilediğini; Tan, T-H. (2008) gelir, eğitim, yaşamın hangi aşamasında yer aldığı, ailede çocukların olması istihdam türleri ve bütçe kısıtları gibi değişkenlerle konut sahipliğinin güçlü bir ilişkiye sahip olduğunu; Gluszak, M. (2015) yaş ve gelir düzeyi ile konut sahipliği arasında pozitif ilişkinin olduğunu tespit etmişlerdir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, Türkiye geneli TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketi 2015 yılı mikro verileri kullanılarak hanehalklarının konut sahipliğini etkileyen faktörler analiz edilmiştir. Bu amaçla çalışmada kesikli değişken modelleme yaklaşımlarından Logit yöntemi kullanılmıştır. Hanehalklarının mülk veya kiracı olarak konut sahipliğini açıklayan modelde açıklayıcı

değişkenler olarak; hanehalkı reisinin yaşı, medeni durumu ve eğitim düzeyi, hanehalkı tipi, hanehalkının geliri, hanehalkının otomobil sahipliği ve hanehalkının büyüklüğü değişkenleri dikkate alınmıştır. Model tahmin sonuçlarına göre, hanehalkı reisinin yaşı ve eğitim düzeyi, hanehalkının geliri, hanehalkının otomobil sahipliği ve hanehalkı büyüklüğü değişkenleri konut sahibi olma olasılığını olumlu yönde etkilediği, buna karşın bekâr olmanın, 3 ve daha fazla çocuklu çekirdek aile olmanın ise konut sahibi olma olasılığını olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Belirtilen değişkenlerden teorik beklentiyle uyumlu olanların marjinal etkilerine göre, konut sahibi olmada en önemli değişkenlerin sırasıyla yaş (0,27), hanehalkı büyüklüğü (0,20), medeni durum (-0,11) ve üçüncü gelir grubu (0,10) ile otomobil sahipliği değişkenleri (0,10) olduğu belirlenmiştir.

Türkiye'nin sahip olduğu gerek nüfus yapısı ve gerekse ekonomik büyüme potansiyeli dikkate alındığında konut talebinin artışına devam edeceği beklenmektedir. Bu anlamda, çalışma sonuçları konut sektöründe faaliyet gösteren firma ve kurumlar ile politika geliştiricileri için önemli bulgular içermektedir. Bu bulgular doğrultusunda, sektördeki firma ve kuruluşlar öncelikle hanehalkı reisinin 51 ve üzerinde yaşa sahip olduğu hanehalklarını ve 3 veya daha fazla çocuklu çekirdek aileleri hedef kitle olarak seçmelidir. Ayrıca, Türkiye'nin nüfus ve iktisadi büyüme potansiyelleri de dikkate alındığında model sonuçlarına göre evlilik oranı, gelir seviyesi ve otomobil sahipliğindeki artışların konut mülk sahipliğini artırması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Amemiya, T., (1983). *Advanced Econometrics*. Cambridge, MA Harvard University, USA.
- Börsch-Supan, A., (2001). *Housing Demand in Germany and Japan*. *Journal of Housing Economics*, 10, 229-252.
- Gluszak M., (2015). *Multinomial Logit Model of Housing Demand in Poland*. *Real Estate Management and Valuation*, Vol. 23, No. 1, 84-89.
- Greene, W., (2012). *Econometric Analysis*. 7th edition, Pearson Education, USA.
- Gujarati, D. N., (1995). *Basic Econometrics*. Mc Graw-Hill Inc, USA.
- Güneş, C., (2009). *Türkiye'de Hanelerin Konut Tercihi: Ekonometrik Yaklaşım*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri ABD, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Hood, J. K., (1999). *The Determinants of Home Ownership: An Application of Human Capital Investment Theory to the Home Ownership Decision*. Illinois Wesleyan University, Honors Projects.
- Kennedy, P., (1996). *A Guide to Econometrics*. 3rd edition, MIT Press, USA.
- Lauridsen, J. ve Skak, M., (2007). *Determinants of Homeownership in Denmark*. *Discussion Papers on Business and Economics* No. 2/2007, https://www.researchgate.net/publication/242143674_Determinants_of_Homeownership_in_Denmark, Erişim Tarihi: 21.03.2018.
- Mingche, M. L., (1977). *A Logit Model of Homeownership*. *Econometrica*, Vol. 45, No. 5, 1081-1097.
- NVİGM, (2018). *Bölgelere Göre Bina Niteliği İstatistiği*. Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü, <https://www.nvi.gov.tr/PublishingImages/hizmetlerimiz/istatistikler/ulusal-adres-veri-tabani-istatistikleri/B%C3%B6lgeler%20C4%B0tibariyle%20Bina%20Nitelikleri%20C4%B0statisti%C4%9Fi.pdf>, Erişim Tarihi: 21.03.2018.
- Rapaport, C., (1997). *Housing Demand and Community Choice: An Empirical Analysis*. *Journal of Urban Economics*, 42, 243-260.

- Sarioğlu-Erdoğdu, G. P., Balamir, M., Pellenbarg, P. H. ve Terpstra, P. R.A., (2012). Position of Owner Occupancy in Turkey and the Netherlands: A Descriptive Study. METU JFA, 2012/2, 157-180.
- Statista, (2018). <https://www.statista.com/statistics/246355/home-ownership-rate-in-europe/>, Erişim Tarihi: 21.03.2018.
- Tan, T-H., (2008). Determinants of Homeownership in Malaysia. Habitat International, Volume 32, Issue 3, September, 318-335.
- Tatlı, H., (2013). Konut Sahipliğinin Belirleyicileri: Hanehalkı Reisleri Üzerine Bir Uygulama. Akademik Yaklaşımlar Dergisi, Kış, Cilt: 4, Sayı: 2, 40-63.
- TÜİK, (2015). Hanehalkı Tüketim Harcaması. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21580>, Erişim Tarihi: 21.03.2018.
- TÜİK, (2018a). <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=kategorist>, Erişim Tarihi: 21.03.2018.
- TÜİK, (2018b). <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=73&locale=tr>, Erişim Tarihi: 21.03.2018.

Eğitim Ütopyacısı İsmail Hakkı Tonguç'un Sanat Eğitimine Katkısı

Nihat Aycan,^{1*}, Şule Aycan²

¹Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Muğla, Türkiye

²Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi, Muğla, Türkiye

*nihataycan@mu.edu.tr

ÖZET

Modern toplum inşası olan Cumhuriyet projesi, toplumsal değişimin kültürel dönüşümünde eğitimi temel araçlardan biri olarak kabul eder. Bu süreçte eğitim devrimi, ilerlemenin önüne dikilen engelleri kaldırma hamlesi olur. 17 Temmuz 1939'da ülke çapında bilim insanlarının, eğitimcilerin, yazar ve sanatçıların Türk eğitim sisteminin ilkelerini ortak bir çalışmayla belirlemek üzere bir araya geldiği Birinci Maarif Şurası toplandı. Zamanın Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel açış konuşmasında, eğitim sisteminde en önemli sorunun görevlilerle birimler arasında uyumlu çalışma olduğunu belirtti. Toplantının en önemli gündem maddesi, kırsal kesimdeki halkın eğitimiydi. Ülkemizde "millet olma, insan olma seferberliği", Hasan Ali Yücel sayesinde Köy Enstitüleri ile başlamıştır. Problem cümlesi, "Bir eğitim ve sanat ütopyası olarak kurulan Köy Enstitüleri bu görevlerini yerine getirebilmiş midir?" şeklinde olan çalışmada bütüncül yaklaşım benimsenerek, konuyla ilgili belirli dokümanlar sistematik bir şekilde incelenmiştir. Köy Enstitüleri Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanı ve İsmail Hakkı Tonguç'un İlköğretim Genel Müdürü olduğu dönemde, 17 Nisan 1940 tarihinde ve 3803 sayılı kanunla kuruldu. Bu okulların en belirgin özelliği, ülkemiz koşullarına uygun ve çağdaşlaşma yolunda topluma yol gösterici olmasıdır. Dünyada başka bir örneği olmayan kurumlar, katılımcı ve demokratik yönetim anlayışı, ders programları ve uygulanan eğitim yöntem ve ilkeleri ile pek çok ülkenin ilgisini çekmiştir. Köy Enstitülerinde kültür, ziraat ve teknik derslerin yanı sıra güzel sanatların her alanında gösterilen çabalar aynı zamanda çağdaşlaşmanın da göstergesi olmuştur. Köy Enstitüsü hareketi gerek düşünce biçimi, gerekse ilgi alanları bakımından tümüyle ulusal bir hareket olduğundan, kültürün yerel kalmış birçok yanının ulusallaşmasına, hatta evrenselleşmesine hizmet etmiştir. Tonguç, eğitime ütopyik yaklaşımın adeta bir zorunluluk olduğunu belirtmektedir. Tonguç'un eğitim ütopyası radikaldir, eğitim sorunlarının kökenine iner. O'nun ütopyası gerçekliğe dayanmakta ve ondan güç almaktadır. Köy Enstitüleri, 1954 yılında, toprak aristokrasisinin baskısıyla kapatılmıştır. UNESCO tarafından dünyaya örnek gösterilen Köy Enstitülerinden yüzlerce yazar, sanatçı ve bilim insanı yetişmiş olsa da, bu proje ne yazık ki sürdürülememiştir. Başka bir deyişle, Tonguç'un ütopyası olan Köy Enstitüleri, 14 yıl gibi kısa bir sürede sonlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Köy Enstitüleri, İsmail Hakkı Tonguç, Sanat Eğitimi.

Contribution to Art Education of Training Utopian İsmail Hakkı Tonguç

ABSTRACT

Republican project, construction of modern society approves to education one of the primary tool at cultural shift of social change. Within this period, education revaluation is spurt of eliminate the barriers at in front of improvement. First Board of Education met up at 17 July 1939 with country wide scientists, trainers, writers and artists for determination principles of Turkish education system. Minister of National Education Hasan Ali Yücel stated that the most important problem is coordination with officers and departments at his opening speech. The foremost agenda topic of assembly was public education in countryside. In our country "mobilization of become a nation and to be human" started by Hasan Ali Yücel with Village Institutes. Problem statement of the research is did make Village Institutes founded as an education and art utopia, duty. In the study, integrated approach adopted and specific documents concerning research investigated systematically. Village Institutes were established at 17 April 1940 by law no 3803 when Hasan Ali Yücel was Minister of National Education and İsmail Hakkı Tonguç was General Director of Primary Education. The most typical characteristic of these schools was suitable of our country conditions and advisor to society on course to modernization. There are not another example of these institutes in the world. Participatory and democratic administrative mentality, syllabuses and, training administration and principles aroused interest by many countries. In Village Institutes, agriculture and technical lessons are given. Indicator of modernization is efforts concerning at fine arts in these schools. Village Institute act is an entirely national movement in point of way of thinking and interests. So the Institutes served nationalization of local culture even universalisation. Tonguç stated that utopian approach to education is an obligation. Tonguç's training utopia is radical and it retraced to education problems. His utopia bases on facts and braces up him. Village Institutes closed by pressure of earth aristocracy at 1954. Village Institutes were shown as a model to the world by UNESCO. Hundreds of writers, artists and scientists trained at these schools but this project can't was continued. In other words, Village Institutes, Tonguç's utopia came to an end for a while like 14 years.

Keywords: Village Institutes, İsmail Hakkı Tonguç, Art Education.

GİRİŞ

Antik dönem uygarlıklarından bu yana düşünürler, yaşadıkları toplumda gözlemledikleri mevcut düzenlerin çelişki ve aksaklıklarını sorgulamışlar ve söz konusu düzenlerin yerine, uzun vadede gerçekleşmesi arzulan ideal bir toplum düşünüyüşünü seçenek olarak sunmuşlardır. Ütopya sözcüğünü ilk kez kavramsallaştıran düşünür Thomas More'dur. More tarafından 1516 yılında kaleme alınan *Utopia* isimli eserden türetilen bu kavram, daha sonraları yaygınlık kazanarak zaman içinde bir yazın türünün genel adı haline gelmiştir. Başka bir deyişle yok ülkeleri betimleyen ve bir tür düşçülük olarak da adlandırılabilen ütopyaların, her ne kadar bir tarafı hayali bir nitelik taşısa da diğer tarafı gerçekliğe dayanmakta ve ondan güç almaktadır. Yazıldıkları döneme bir eleştiri niteliği taşıyan bu tasarılar, mevcut dönemin aksaklıklarına bir başkaldırı niteliği taşımakta ve toplumsal değişmeye neden olabilmektedirler. Ou-topia (ütopya) olmayan bir yer, Eu-topia(ütopya) ise iyi yerdir. More, ütopya kavramını icat etmekle eş zamanlı olarak "Utopia" diyarını da keşfetmişti. Ortaçağ dünya görüşünün çözülmeye başladığı bir dönemin düşünürü olan More'un Utopia'sı, bu kitabın özel adı olmaktan çıkmış, More sonrası örnekleri de içine alarak türün genel adı olmuştur. Bir yanıla hayal niteliği taşıyan ütopya, öte yandan gerçeğin ufkunda bir ihtimal olarak More'dan sonraki ütopistler tarafından her seferinde yeniden keşfedilecektir (Doğan, 2008).

Mekân ve zaman algısının dışına taşan ütopyalarda genellikle mekân olarak ada ortamının yer aldığı görülmektedir. Dünyanın karmaşasından ve kötülüklerinden uzakta coğrafi olarak dışarıya kapalı bu ada ortamı, mutlu ve ideal düzen arayışlarının ana mekânı olarak kurgulanmaktadır. Bu nedenle, insanoğlu yüzyıllardan beri mutluluk, dirlik düzen ve ölümsüzlük gibi özlemlerini çoğunlukla uzak bir ada imgesiyle birleştirmektedir (Erkmen, 2008).

Eutopya olumlu ütopya'dır. Mükemmel ama kurgusal değildir. Sefiller ve fakirler toplumdaki ayıklanır. Çok az yasa vardır ve avukat yoktur, çok az savaş vardır. Toplum bütün dinlere hoşgörülüdür. Distopya, olumsuz ütopya olup, totaliter ve baskıcı toplumları ifade eder (<https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%9Ctopya>).

Günümüzde de ütopyalar yazılmaktadır. Ancak, bunların ortak bir niteliği vardır, o da toplumları gelecekte bekleyen tehlikeleri göstermektir. Bu tehlike, bir yandan makineleşen bir toplumda insanın duygu, düşünce ve değer sistemleri ile yok olup gitmesidir. Öte yandan, insan özgürlüklerinin, demokratik hakların kurulacak bir despotik devlet tarafından yok edilmesidir. (<https://www.turkcebilgi.org/bilim/felsefe/utopyalar-3559.html>).

17 Temmuz 1939'da ülke çapında bilim insanlarının, eğitimcilerin, yazar ve sanatçıların Türk eğitim sisteminin ilkelerini ortak bir çalışmayla belirlemek üzere bir araya geldiği Birinci Maarif Şurası toplandı. Zamanın Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel açış konuşmasında, eğitim sisteminde en önemli sorunun görevlilerle birimler arasında uyumlu çalışma olduğunu belirtti. Toplantının en önemli gündem maddesi, kırsal kesimdeki halkın eğitimiydi (Aycan, Aycan ve Uzunlar, 2006).

Modern toplum inşası olan Cumhuriyet projesi, toplumsal değişimin kültürel dönüşümünde eğitimi temel araçlardan biri olarak kabul eder. Bu süreçte eğitim devrimi, ilerlemenin önüne dikilen engelleri kaldırma hamlesi olur (Gül, 2011).

Yeni Türkiye'nin mimarı, Mustafa Kemal Atatürk'ün yapmak istediklerinin en önemli uygulayıcılarından biri olan Hasan Ali Yücel, bir aydınlanma devrimcisidir. Birleşmiş Milletler Örgütü, Yücel'in 100. doğum yılı olan 1997'yi O'nu saygı ile anma yılı olarak belirlemiştir. Cumhuriyetin kuruluşuyla çağdaşlaşma çabaları gösterilen yıllarda Yücel, Doğu değerlerini yok saymadan Batı değerlerine sarılarak gelişmenin mümkün olacağını sezmiştir. Hasan Ali Yücel, aklıyla Batıda, gönlüyle Doğuda bir düşünce adamıdır. Bir yandan

Mevlana'yı, diğer yandan Goethe'yi aşk derecesinde sevmiştir. Kendisi için oluşturduğu bu sentezin ulus için de en doğru yönelim olduğunu görebilmiştir. Onun "bize bir kişinin dev adımlarından çok, milyonların karınca adımları gereklidir; biz ancak böyle kalkınabiliriz", sözü çok önemlidir (Nutku, 2011).

Cumhuriyet Döneminin unutulmaz Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in döneminde kültürel alanda yapılan büyük ve unutulmaz hizmetlerden başlıcaları şunlardır: Türk Ansiklopedisi ile İslam Ansiklopedisinin yayına başlaması, Köy Enstitülerinin açılması, dünya klasiklerinin Türkçeye çevrilmesi, Tercüme Bürosu açılması, Tercüme Dergisinin çıkarılması, Devlet Konservatuarının açılması, Etnografya Müzesinin açılması, 1946 Üniversite Kanununun çıkarılması ve üniversitelere özerklik verilmesi, Birinci Türk Yayın Kongresi, Birinci Maarif Şurası (Kavcar, 2011).

Dünyada ikinci büyük savaş başlarken, ülkemizde "millet olma, insan olma seferberliği" Köy Enstitüleri ile başlamıştır (Başaran, 2010).

PROBLEM DURUMU

Bu araştırmanın problem cümlesi, "Bir eğitim ve sanat ütopyası olarak kurulan Köy Enstitüleri bu görevlerini yerine getirebilmiş midir?" şeklindedir.

YÖNTEM

Bu çalışmada bütüncül yaklaşım benimsenerek, konuyla ilgili belirli dokümanlar sistematik bir şekilde incelenmiştir. Doküman incelemesi, çalışmak istenilen olay veya olguya ilişkin bilgiyi içeren dokümanların analiz edilmesidir (Bailey, 1994; Yıldırım ve Şimşek, 2008).

BULGULAR

Köy Enstitüleri Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanı ve İsmail Hakkı Tonguç'un İlköğretim Genel Müdürü olduğu dönemde, 17 Nisan 1940 tarihinde ve 3803 sayılı kanunla kuruldu. Bu okulların en belirgin özelliği, ülkemiz koşullarına uygun ve çağdaşlaşma yolunda topluma yol gösterici olmasıdır. Dünyada başka bir örneği olmayan kurumlar, katılımcı ve demokratik yönetim anlayışı, ders programları ve uygulanan eğitim yöntem ve ilkeleri ile pek çok ülkenin ilgisini çekmiştir. Köy Enstitülerinde kültür, ziraat ve teknik derslerin yanı sıra güzel sanatların her alanında gösterilen çabalar aynı zamanda çağdaşlaşmanın da göstergesi olmuştur. Resim, müzik ve beden eğitim dersleri en önemli derslerdir. Donanımlı resim atölyeleri, müzik odaları ve salonları sanatsal uygulamalar için elverişli ortamlardır. Yıl sonu resim sergileri, müzik konserleri, hafta sonları yapılan sınıf geceleri öğrencilerin kendilerini ifade edebilecekleri olanaklar sağlamaktadır. Köy Enstitülerinin güzel sanatlarla olan bu yakınlaşması sonucunda ülkemiz yazın, müzik ve görsel sanatlar alanında pek çok sanatçı kazanmıştır. Bir toplum çağdaşlaşma yolunda, sahip olduğu sanat ve kültürel zenginliğiyle ilerleyebilir. Köy Enstitüleri ve yöneticiler sanatın bir toplum için gereklilik olduğunun bilincindedirler.

"Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş demektir" ve "Sanatçı uzun uğraşılardan sonra alınanda ışığı ilk hisseden kişidir" diyerek sanatı yücelten ve güzel sanatlara öncelik verdiğini devrimleriyle, düşüncesiyle ve eylemleriyle gösteren Atatürk'ün başta müzik olmak üzere, sanatın pek çok dalıyla ilgilendiği bilinmektedir.

Köy Enstitülerindeki sanat dersleri programlarını Tonguç hazırlamıştı ve bu program, eğitimin toplum yaşamından kopuk olmaması prensibine dayanıyordu. Tonguç güzel sanatlar etkinliklerinin eğitimde yer almasını ve bireyin sadece seyreden, izleyen ya da dinleyen değil, işin içine girerek, uygulayarak, çalarak, söyleyerek gerçek bir katılımcı olmasını amaçlamaktaydı. Her öğrencinin bir müzik aletini çalabilme zorunluluğu olduğundan,

öğrenciler boş zamanlarının çoğunu müzikle geçirirlerdi. Enstitülerde mandolin, bağlama, akordeon, davul, zurna ve kaval gibi müzik aletlerinin bulunması zorunluydu. Genellikle mandolin ana çalgı aleti olarak benimsenmişti. Her öğrencinin bu aleti çalması ve öğrencilerine öğretebilecek düzeyde çocuk şarkıları, türkü ve marşları bilmesi gerekiyordu. Mandolinin yanı sıra keman, bağlama ve akordeon çalmasını öğrenen öğrenciler de vardı. Her sabah güne gruplar halinde ve müzik eşliğinde oynanan yöreye uygun halk oyunlarıyla, halaylarla veya horonlarla ve hep bir ağızdan söylenen türküler ve marşlarla başlanırdı. Bu, sabah etkinliklerine tüm öğrencilerin katılması zorunluydu. Enstitülerde çok önemli etkinliklerden biri de Cumartesi günleri yapılan sınıf geceleridir. Sırasıyla her sınıf bu etkinliği yapardı. Bu etkinlikler dekorlarını öğrencilerin yaptığı ve kendilerinin oynayıp, sahneye koydukları piyeslerden, müzik korolarının seslendirdikleri türküler ve marşlardan, şiir ve öykü dinletilerinden ve çeşitli yarışmalardan oluşurdu. Bu kültür ve sanat gecelerinin toplumsal yaşama hazırlık aşaması kadar öğrencilerin müzik, resim ve tiyatro gibi alanlarda kendilerini gösterebilecekleri fırsatlar yaratması bakımından da önemli, sosyal görevleri vardır (Tunç, 2009).

Köy Enstitülerinde sanatın her dalında daha ilk yıllardan başlayarak özenle ve ısrarla teşvik edildiği görülür. Yüksek Köy Enstitüsünün “Güzel Sanatlar”, “Yapı ve El Sanatları” kolları ise doğrudan doğruya sanatla ilgilidir. Köy Enstitülerinde okuyan öğrenciler arasında yeteneklerini ortaya koyanlar Yüksek Köy Enstitülerinde yeteneklerini daha da geliştirme olanaklarına kavuşmuşlardır. Açık hava tiyatrosunda kendi oyunları ile dünya klasiklerini köylüye ve Enstitü toplumuna sunarlardı.

Köy Enstitüleri ile özdeşleşen İsmail Hakkı Tonguç'un sanat eğitimi düşüncesi, ders saatlerini ve okulun sınırlarını aşarak yaşamın tüm alanlarına ulaşmaktadır. Tonguç, sanat eğitimi tanımlarken resim, müzik ve yazınsal sanatlardan yabancı dil öğretimine, kır gezilerine ve yaşama alanının estetik bir düzene kavuşturulmasına kadar çeşitlenen geniş bir anlam yüklediği görülmektedir. Tonguç'a göre güzel sanatlar öğrenciyi mutlu eder ve kişiliğini geliştirir (Ülkü, 2008).

Köy Enstitülerinin köyden alıp yetiştirdiği ve köylere gönderdiği eğitimcilerle önemli bir eğitim atılımı başlatılmış ve köy edebiyatı denilen bir çığır açılmıştır. Bu dönem yazarları ile roman, o dönemde ülkenin ağırlıklı nüfusunu oluşturan köylülüğe yönelmiştir. Böylece edebiyat halkın gerçeğiyle buluşmuş, taşrada okuma alışkanlığı oluşmaya başlamıştır. Mezunları görev yerlerinde sosyal, kültürel ve siyasal etkinliklerde bulunarak halkı bilinçlendirmişlerdir. Köy Enstitüsü hareketi gerek düşünce biçimi, gerekse ilgi alanları bakımından tümüyle ulusal bir hareket olduğundan, kültürün yerel kalmış birçok yanının ulusallaşmasına, hatta evrenselleşmesine hizmet etmiştir (Kartal, 2008).

Tonguç'un eğitim ütopyasını keşfedebilmek için, öncelikle onun insana ve topluma dair genel ütopyasını anlamak yani, asıl derdinin sadece “köy sorunu”, “köy(lü) eğitimi” ya da “köye öğretmen yetiştirmekten ibaret olmadığını kavramak ve O'un toplumsal değişimde eğitime biçtiği sınırlı rolün bilincine varmak gerekir. Tonguç'un eğitim ütopyasını tek kelimeyle özetlemek mümkündür: “Praksis”. Praksis, dünyayı yalnızca anlama değil onu dönüştürmeyi de hedefleyen felsefi düşünce ile eylemin birliğini ifade eder. Praksis olarak eğitim, içinde “öteki”lerin özerk varlıklar olarak hedeflendikleri ve kendi özerkliklerinin gelişiminin temel aktörleri olarak görüldükleri bir süreçtir. İçine doğdukları yaşam koşullarının kurbanı olmuş, kendi tarihlerinin aktörü olma gücü ellerinden alınmış insanlar, kendilerini bu yabancılaştırıcı düzenden nasıl kurtarabilirler?

Tonguç, eğitime ütopyik yaklaşımın adeta bir zorunluluk olduğunu belirtmektedir. Tonguç'un eğitim ütopyası radikaldir, eğitim sorunlarının kökenine iner. O'un ütopyası gerçekliğe dayanmakta ve ondan güç almaktadır (Özsoy, 2014).

Eğitim ütopyacısı Tonguç'a göre; Köy Enstitülerinden yeni bir insan tipi yetişecektir. Bu kişiler; doğayı ve kaderi yenebilen, yaşama olanaklar yaratabilen, topluma gerekli, kendi kendini yönetebilen meslek hayatına tutunabilecek, yaşayış, dil, hayat anlayışı ve zihniyet bakımından köylüden ve halktan kopmamış, ne ezen ne ezilen, ne sömüren ne de sömürülen, hakça bir düzeni savunan bireyler olmalıdır (Bozdemir, 2010).

Köy Enstitülerinden mezun olan öğrencilerin, almış oldukları sanat eğitimlerini öğrencilerine aktarma becerisini kazanan, eğitim yöntemlerinde esnek ve serbestlik prensiplerini benimseyen birer öğretmen olarak yetişmeleri istenmiş ve bu istek doğrultusunda eğitim verilmiştir. Köy Enstitülerine gelen çocuklar, öğretmenlik eğitimi ve bu eğitim kapsamında müzik eğitimi almışlar böylece sanat yaşamına adım atmışlardır (Uçan, 2011).

Tonguç'un eğitim ve sanat anlayışı Cumhuriyet idealleri paralelinde Anadolu Rönesansı'nı yaratma çabalarını kapsar. Ütopya'yı zenginleştiren Rönesans ile Anadolu Rönesansı'nın bilime sanata, insana bakış açısı arasında önemli benzerlikler vardır. İnsana yaklaşım, insan kavramını sorgulama, insan yaratıcılığının çok yönlülüğü, bir insanın birden fazla alanda kimliğini kişiliğini ortaya koyabileceği ve başarılı olabileceği düşüncesi açısından Tonguç'un fikirleri, Rönesans düşüncesiyle uyum içindedir (Pekmezci, 2010).

Tonguç'un sanat eğitimi yaklaşımı, eğitimi belli bir zaman dilimi içerisindeki ders saatlerinde değil de okulun sınırlarını aşarak yaşamın tüm kademelerine yaymaktır. O'na göre güzel sanatlar, öğrencinin kişiliğinin gelişiminde ve mutluluğunda etkin bir roledir (Yüksel, 2010).

Eğitim ütopyacısı İsmail Hakkı Tonguç'un Köy Enstitülerinde verilen eğitimi özetlediği cümleleri şöyledir. "Uygulanmayan bilgi boş, gereksizdir. Bilme, yapmak demektir. Doğru, iyi, düzgün yazamayanlar ve resim yapamayanlar anlatmak istediklerini anlatamaz. Bir müzik parçasını bir alet ile çalıp notaya uygun söylemekten aciz olan, o parçayı bilmiyordur. Kitap ve dergi okuyarak doğa, toplum yaşamını inceleyerek bilgi edinmeyenler, öğretmenin anlattığını veya kitabın yazdığını ezberleme yoluna gidenler, skolastiğin tutsağıdırlar (Azboz, 2010).

Tonguç'a göre; çocuklar da, tıpkı sanatçı gibi içinde saklı duygularını ifade eder, sanat eserleriyle temasta bulunmak suretiyle güzellik zevkini tadar. Bu da ancak okulda sanat havası yaratmak, öğrencilere sanat alanında çalışma zemini hazırlamakla mümkündür (Ervin, 2006).

TARTIŞMA SONUÇ VE ÖNERİLER

Köy Enstitülerinde yalnız temel dersler değil, yaşama dair tüm konular bir bütünlük içinde işleniyordu. Hasan Ali Yücel'e göre eğitim, "Büyük işler yapacak insanlar yaratmak" olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla eğitim kavramı, kişinin özgürlük bilinciyle ilişkilidir. O'na göre; felsefesiz, sanatsız ve bilimsiz bir gelecek ideali kurmak olanaksızdır. Bu anlamda kültür, eğitimden ayrılamaz (Aycan ve Aycan 2011).

Cumhuriyete çağdaş, nitelikli bireyler yetiştirmek amacıyla Anadolu'nun 21 farklı yerinde kurulan Köy Enstitüleri, 1954 yılında, toprak aristokrasisinin baskısıyla kapatılmıştır. UNESCO tarafından dünyaya örnek gösterilen Köy Enstitülerinden yüzlerce yazar, sanatçı ve bilim insanı yetişmiş olsa da, bu proje ne yazık ki sürdürülememiştir. Başka bir deyişle, Tonguç'un ütopyası olan Köy Enstitüleri, 14 yıl gibi kısa bir sürede sonlandırılmıştır.

Köy Enstitüleri eğitim programlarının günümüze uyarlanarak eğitimden yararlanamayan öğrencilere ulaşmak, yarar sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Aycan, Ş., Aycan, N. (2011). İstendik Davranışların Kazandırılması Eğitim midir? Hasan Ali Yücel'in Eğitim Anlayışı, Aramızdan Ayrılışının 50. Yılında Hasan Ali Yücel'den Günümüze Eğitim, Bilim, Kültür Politikaları Sempozyumu, İzmir.
- Aycan, Ş., Aycan, N., Uzunlar, Ş. (2006). Köy Enstitüleri ve Teknik Eğitim, Yeniden İmece, 11, 66-68.
- Azboz, E. (2010). Işıklı Yola, Aramızdan Ayrılışının 50. Yılında İsmail Hakkı Tonguç ve Okul Öncesinden Yüksek Öğretime Eğitim Sorunları, Çözüm Önerileri Sempozyumu, İzmir.
- Bailey, K.D. (1994). *Method of Social Research*, 4. Edition, New York: The Free Press.
- Başaran, M. (2010). Tonguç Aydınlığı, Aramızdan Ayrılışının 50. Yılında İsmail Hakkı Tonguç ve Okul Öncesinden Yüksek Öğretime Eğitim Sorunları, Çözüm Önerileri Sempozyumu, İzmir 2010.
- Bozdemir, S. (2010). Tonguç'tan Yana Köy Enstitüleri, İlköğretmen Okulları ve Yüksek Öğretmen Okulları, Aramızdan Ayrılışının 50. Yılında İsmail Hakkı Tonguç ve Okul Öncesinden Yüksek Öğretime Eğitim Sorunları, Çözüm Önerileri Sempozyumu, İzmir.
- Doğan, S. (2008). Ütopya ve Trajedi, İlem, 3, 65-82.
- Elpe, E. (2014). Köy Enstitüleri ve Sanat Eğitimi, Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, 4(2), 15-34.
- Erkmen, N., M. (2008). Toplumsal Değişim ve İletişim Eleştirisi Olarak Ütopya ve Karşı-Ütopya: Aldous Huxley'in 'Cesur Yeni Dünya' Romanı Üzerine bir İnceleme, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Ervin, M. (2006). Türk Fotoğraf Sanatının Gelişim Süreci İçerisinde Halkevleri ve Köy Enstitülerinin Rolü, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Gül, S., S. (2011). Köy Enstitüleriyle Yeni Bir Toplumsal Sınıf mı Yaratılmak İstendi?: Hasan Ali Yücel'in Yanıtı, Aramızdan Ayrılışının 50. Yılında Hasan Ali Yücel'den Günümüze Eğitim, Bilim, Kültür Politikaları Sempozyumu, İzmir.
- Kartal, S. (2008). Toplum Kalkınmasında Farklı Bir Eğitim Kurumu: Köy Enstitüleri Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 4(1), 23-36.
- Kavcar, C. (2011). Hasan Ali Yücel'in Kültür ve Edebiyat Yönü, Aramızdan Ayrılışının 50. Yılında Hasan Ali Yücel'den Günümüze Eğitim, Bilim, Kültür Politikaları Sempozyumu, İzmir.
- Nutku, Ö. (2011). Cumhuriyet Tarihimizin Promete'si: Hasan Ali Yücel, Aramızdan Ayrılışının 50. Yılında Hasan Ali Yücel'den Günümüze Eğitim, Bilim, Kültür Politikaları Sempozyumu, İzmir.
- Özsoy, S. (2014). Bir Eğitim Ütopyacısı: İsmail Hakkı Tonguç, Toplum ve Demokrasi, 2 (3), 267-276.
- Pekmezci, H. (2010). Türkiye'de Çağdaşlaşma Hareketleri İçinde Sanat Eğitimi ve İsmail Hakkı Tonguç, Aramızdan Ayrılışının 50. Yılında İsmail Hakkı Tonguç ve Okul Öncesinden Yüksek Öğretime Eğitim Sorunları, Çözüm Önerileri Sempozyumu, İzmir.
- Tunç, A., Z. (2009). Köy Enstitülerinde Sanat Eğitimi ve Dönemin Yöneticilerinin Sanata Yaklaşımları, Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 26, 30-34
- Uçan, A. (2011). Hasan Ali Yücel ve Ankara Devlet Konservatuvarı: Türkiye'de Müzik ve Sahne Sanatları Eğitimi Devrimi, Aramızdan Ayrılışının 50. Yılında Hasan Ali Yücel'den Günümüze Eğitim, Bilim, Kültür Politikaları Sempozyumu, İzmir.

- Ülkü, C. (2008). Sanat Eğitimi, Sanat ve Köy Enstitüleri, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 37-45.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, 7. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yüksel, H. (2010). İsmail Hakkı Tonguç ve Aramızdan Ayrılışının 50. Yılında İsmail Hakkı Tonguç ve Okul Öncesinden Yüksek Öğretime Eğitim Sorunları, Çözüm Önerileri Sempozyumu Sanat Eğitimi, İzmir.
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%9Ctopya> (in. ta.: 07 Şubat 2017).
- <https://www.turkcebilgi.org/bilim/felsefe/utopyalar-3559.html> (in. ta.: 07 Şubat 2017).

Bir Eğitim Gönüllüsü: Malala Yousafzai

Nihat Aycan^{1,*}, Şule Aycan²

¹Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Muğla, Türkiye

²Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Emekli Öğretim Üyesi, Muğla, Türkiye

*nihataycan@mu.edu.tr

ÖZET

Eğitim, kadınların kendi yaşamlarını daha çok kontrol etmelerini sağlayan bir anahtardır. Bununla birlikte sosyal normlar, eğitimden eşit yararlanma hakkından kadınları engellemeye devam etmektedir. Eğitimdeki eşitsizlik, kadın haklarının önemli ihlallerinden biridir ve sosyal ve ekonomik gelişmede büyük bir engeldir. Cinsiyet ayrımcılığı, aile içinde eğitim fırsatı yönünde mevcuttur. Bunun tipik örneklerinden birisi, Pakistan İslam Cumhuriyetidir. Pakistan'daki eğitim sistemine karşı çıkan Malala Yousafzai'nin dünyada eğitim alamayan kızlar için gerçekleştirdiği çalışmalarını tanıtmayı amaçlayan bu çalışmanın problem cümlesi, "genç bir eğitim gönüllüsünün eğitim alamayan kızların kaderini nasıl değiştirebileceği" şeklindedir. Bir durum saptaması olan bu nitel araştırmada betimsel yöntem kullanılmış olup tek bir durumdan ne öğrenilebileceğine dikkat çekilmiştir. Çalışmada bütüncül yaklaşım benimsenmiş, bu amaçla belirli dokümanlar sistematik bir şekilde incelenmiştir. Malala Yousafzai kuzey Pakistan'ın Swat bölgesindeki Mingora'da yaşıyordu. Ailesi Peştu etnik kökenli Sünni Müslüman'dı. Malala Yousafzai'in politik ve sosyal çevresinde babası Ziauddin Yousafzai büyük rol oynadı. O, bir şair, okul sahibi, Swat'ın barış grubu üyesi ve eğitim gönüllüsüdür. Ocak 2009'dan sonra Mingora'da Taliban, kızların okula gitmesine izin vermedi. Taliban, sadece kızların okula gitmesini yasaklamadı, aynı zamanda yüzlerce kız öğrenciyi yaktı. Taliban korkusu yüzünden, Taliban'a karşı kimsenin sesini çıkarmaması kararlaştırılmıştı. Bununla birlikte yedinci sınıf öğrencisi Malala Yousafzai, BBC Urdu Servisi için yazmak istedi. Yerel BBC editörleri ona yazılarında "Gul Makai" (mavi kantaron) mahlasını kullanmasını önerdiler. 9 Ekim 2012 de Mingora'da Malala Yousafzai, okuldan eve dönerken Taliban militanları okul servisini durdurduğunda 14 yaşındaydı. Militanlar, "Malala Kim" diye sordular ve onu vurdular. Temmuz 2012 de Malala, Küresel Eğitim için Birleşmiş Milletlerin Özel Elçisi olarak atandı. Tüm kızlar "Ben Malalayım" sloganını kullanarak okula gitme fırsatını yakaladı. "Malala Günü" ilan edilen 12 Temmuz 2013 de, 75 ülkeden 500'ün üzerinde genç Birleşmiş Milletlerin merkezinde toplandı ve Malala bir konuşma yaptı. 2013 sonbaharında Malala Yousafzai'nin anılarının yer aldığı "Ben Malala" kitabı basıldı. 10 Ekim 2014 de Norveç Nobel Komitesi, Nobel Barış Ödülünü Malala ile çocuk hakları savunucusu Hintli Kailash Satyarthi'e vermeyi kararlaştırdı. Törende Malala Yusufzayı "kanatlarını kırmayıp uçmayı öğrettiği için" babasına teşekkür etti. Malala'nun "bir çocuk, bir öğretmen, bir kitap ve bir kalem tüm dünyayı değiştirebilir" sözü onun düşüncelerinin özetidir.

Anahtar Kelimeler: Kadın Eğitimi, Pakistan, Malala.

An Education Volunteer: Malala Yousafzai

ABSTRACT

Education is a key providing control of own life for women. However social norms are going on preclusion of women from right to be education. Educational inequality is one of material omissions of women rights and it is a big obstacle for social and economic development. Gender apartheid exists educationally in family. A typical example of this situation is Islamic Republic of Pakistan. The aim of the study is introducing Malala Yousafzai who damning to education system in Pakistan and problem statement is "how change a young education volunteer fate of girls not have training. This qualitative research is a situation determination and descriptive method was used. In the research integrated approach was adopted. For this purpose, required documents were examined systematically. Malala Yousafzai was living Mingora, Swat Region of North Pakistan. Her family was Sunni Muslim with ethnic origin. Malala Yousafzai's father Ziauddin Yousafzai played a big role her political and social environment. He is a poet, school owner, member of peace group and education volunteer. Taliban disallowed going to school of girls after January 2009 in Mingora. At the same time Taliban burned hundreds of female students. It was decided acquiesce to Taliban for fear of Taliban. However, seventh year pupil Malala Yousafzai wanted for BBC Urdu Department. Local BBC editors suggested to Malala, she use "Gul Makai" (bluebottle) nickname. In 9 October 2012, Malala was 14 aged when she returning home from school, Taliban militants stopped school bus in Mingora. The militants asked "who is Malala" and shoot her. Malala was assigned United Nations Ambassador at Large for Global Education at July 2012. All girls took the opportunity schooling using "I am Malala" slogan. 12 July 2013 was declared as "Malala Day", more than 500 young from 75 countries meet up in centre of United Nations and Malala made speech. "I am Malala" book contain her memories, published in 2013 autumn. Norway Nobel Committee determined, Nobel Peace Prize giving to Malala and Hindu Kailash Satyarthi, children rights defender at 10 October 2014. Malala acknowledged to her father "for teach her how to fly". Malala's thoughts summary is "one child, one teacher, one book and one pen can change world".

Keywords: Women Education, Pakistan, Malala.

GİRİŞ

Eğitim, kadınların kendi yaşamlarını daha çok kontrol etmelerini sağlayan bir anahtardır. Bununla birlikte sosyal normlar, eğitimden eşit yararlanma hakkından kadınları engellemeye devam etmektedir. UNESCO 2003 verilerine göre; eğitimdeki eşitsizlik, kadın haklarının önemli ihlallerinden biridir ve sosyal ve ekonomik gelişmede büyük bir engeldir. Cinsiyet ayrımcılığı, aile içinde eğitim fırsatı yönünde mevcuttur (Education for All Global Monitoring Report, 2012). Bunun tipik örneklerinden birisi, Pakistan İslam Cumhuriyetidir.

Pakistan İslam Cumhuriyeti, Güney Asya'da yer alan bir ülkedir. 2005 verilerine göre, toplam nüfusu 155.5 milyon olup dünyadaki en kalabalık altıncı ülkedir. Hızla gelişen Pakistan, hem politik hem de ekonomik cephede bazı zorluklarla karşı karşıyadır. Pakistan hükümetinin 2009 yılındaki beyanına göre; gelecekte eğitimde yüksek kalitede ve zorunlu bir eğitim sisteminin kurulumu hedeflenmektedir. Tarım, Pakistan ekonomisinin başlıca dayanağıdır, nüfusun yaklaşık % 50 si bu alanda çalışmaktadır. Pakistan'ın sosyo-kültürel değerleri ve normları, toplumda kadınların pozisyonunu çok etkiler. Ataerkil yapının tüm ülkeye homojen şekilde yayılmamasına karşın, genellikle Pakistan toplumu erkek egemendir. Cinsiyet ayrımı kökleşmiştir ve anayasal hukukun ihlali yaygındır. Kadınlar, yaşamın tüm alanlarından olumsuz etkilenirken, erkekler gücü ellerinde tutar. Güney Asya'da, Pakistan cinsiyet ayrımının en çok yapıldığı ülke olduğu halde kadınlar, yaşamın her alanında ayrımcılığa karşı direnmelerini sürdürmektedir.

Pakistan'daki eğitim, Batı ülkelerindeki eğitim sistemiyle birçok özellikleri benzer. Örneğin, Üç ile beş yaş arasındaki çocuklar, okulöncesi düzeydedir. Bu eğitimi, beş yıllık temel eğitim ile beş yıllık ortaöğretim izler. Sonra lise eğitimi (11-12. sınıf) gelir. Yüksek öğrenim eğitimi ise 12. sınıftan sonra başlar.

Bu çalışmada, Pakistan'ın sosyo-kültürel yapısı bağlamında eğitim sistemi incelenmiş ve dünyada eğitim hakları engellenmiş tüm kız öğrencilere örnek oluşturan eğitim gönüllüsü Pakistanlı Malala *Yousafzai* hakkında bilgiler sunulmuştur.

PROBLEM DURUMU

Pakistan'daki eğitim sistemine karşı çıkan Malala *Yousafzai*'nin dünyada eğitim alamayan kızlar için gerçekleştirdiği çalışmaları tanıtmayı amaçlayan bu çalışmanın problem cümlesi, "*genç bir eğitim gönüllüsünün eğitim alamayan kızların kaderini nasıl değiştirebileceği*" şeklindedir.

YÖNTEM

Bir durum saptaması olan bu nitel araştırmada betimsel yöntem kullanılmış olup tek bir durumdan ne öğrenilebileceğine dikkat çekilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2008; Glesne, 2013). Çalışmada bütüncül yaklaşım benimsenmiş, bu amaçla belirli dokümanlar sistematik bir şekilde incelenmiştir. Dokümanlar belirli bir formata göre hazırlanarak standart hale konulmuş eserlerdir (Wolff, 2004). Doküman incelemesi, çalışmak istenilen olay veya olguya ilişkin bilgiyi içeren dokümanların analiz edilmesidir (Bailey, 1994; Yıldırım ve Şimşek, 2008). Bu inceleme, araştırma öznelerinden doğrudan veri elde edilmesinin mümkün olmadığı, deneysel olmayan durumlarda, sabit desenler şeklinde kullanılan örtük yöntemler altında sınıflandırılan ve bağımsız bir araştırma yöntemi olarak ele alınan doküman analizi çerçevesinde yapılmıştır (Küçük ve Aycan, 2014).

BULGULAR

2012 Dünya Eğitim İzleme Raporuna göre; Pakistan, en kötü eğitim göstergesine sahip ülkelerden biridir:

- Pakistan, 2010 yılında 5.1 milyona ulaşan sayıyla dünyanın ikinci en büyük okula ulaşamayan çocuk sayısına sahiptir. Bu sayı, dünyada okula gitmeyen çocukların on ikide birini oluşturur.

- Pakistan'da okula gitmeyen çocukların üçte ikisi kızlardır. Yani 3 milyon kadar kız okula gitmemektedir.

- 1999'dan 2010'a kayıt olma oranı % 58'den % 74'e çıktı. Fakat kızlar için bu oran % 14 düzeyindedir.

- 49.5 milyon yetişkin okuma yazma bilmemektedir ve bunların üçte ikisi kadındır. Bu sayı, dünya çapında en büyük üçüncü değerdir.

- Tahminler, ileriki yıllarda bu sayının 51 milyonu geçeceğini göstermektedir.

- Pakistan, Eğitim Gelişme İndeksinde 120 ülke içinde 113. sıradadır.

Pakistan'ın eğitim harcamaları çok düşüktür ve daha da azalmaktadır:

- Pakistan 1999'da gayri safi milli hasılasının % 2.6'sını eğitime harcarken, bu miktar 2010 yılında % 2.3'e inmiştir.

- 2010 yılında, hükümet harcamalarının sadece yüzde onu eğitime ayrılmıştır.

- Pakistan, askeri harcamalara temel eğitimin 7 kat fazlasını harcamıştır.

Pakistan dünyadaki eğitim eşitsizliğinin en fazla olduğu ülkeler arasındadır:

- 2007'de 7-16 yaşındakilerin dörtte biri, bölgelere ve cinsiyete bağlı olarak okula hiç gitmemiştir.

- Pencap'ta sadece % 17 lik kesim hiç okula gitmezken, bu oran Hayber'de % 25, Pakhtunkva ve Balucistan'da % 37'dir.

- En fakir kızlar, genellikle en dezavantajlıdırlar, okula gidemezler.

- Swat Bölgesinde 3 kızdan biri okuldadır.

Çocukların eğitiminin ihmal edilmesinin uzun dönem etkileri:

- Pakistan'daki genç nüfusun üçte birinden fazlası temel eğitimi tamamlamamıştır.

- 15-24 yaşındaki 12 milyon kişinin temel beceri eksikliği söz konusudur.

- En zengin kadın ve erkeklerin % 70'den fazlası ortaokulu tamamlarken, bu oran en fakir genç erkekler için % 16 ve kadınlar için de % 5'tir.

Ülkedeki kırsal kesimde yaşayan genç kadınların okula gitme şansı, % 14 lük şehirli genç kadınlara göre neredeyse hiç yoktur (Education for All Global Monitoring Report, 2012).

UNESCO 2012 verilerine göre dünyada en çok okula gitmeyen kızların sayısı Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. 2008-2011 yılları arasında 10 ülke için okula gitmeyen kızların sayıları.

Ülke	Kız Öğrenci Sayısı
Nijerya	5,487,901
Pakistan	3,241,203
Hindistan	1,407,495
Etyopya	1,367,141
Fildişi Sahili	663,809
Filipinler	661,551
Bangladeş	591,325
Yemen Cumhuriyeti	567,702
Burkina Faso	530,731

Swat vadisi (Şekil 1), önceden Pakistan'ın kuzeybatı bölgesinde bulunan ve Pakistan'ın İsviçre'si olarak da anılan bir turist bölgesiydi. 2007'de Tehrik-i-Taliban Pakistan (TTP) olarak bilinen militan grup, Swat vadisini kontrol edip işgal etmeye ve kendi İslami yasasının versiyonunu dayatmaya başladı. Bu versiyon, kadın eğitimi hakkında yasaklar ile berberler, müzik dükkanı sahipleri ve hırsızlar için ölüm cezasını içeriyordu. Bu militanlar ayrıca çocuk felci aşısının da bir Batı komplosu olduğunu iddia ettiler. Bunlar kadınları burka giymeye zorladı ve markete gitmelerini yasakladı. Yıllar boyunca TTP militanları belirli aralıklarla Pakistan Ordusu ile savaştı.

Şekil 1. Pakistan Swat vadisi

Malala Yousafzai kuzey Pakistan'ın Swat bölgesindeki Mingora'da yaşarken 12 yaşındaydı. Ailesi Peştu etnik kökenli Sünni Müslüman'dı. Malala Yousafzai 'ın politik ve sosyal çevresinde babası Ziauddin Yousafzai büyük rol oynadı. Ziauddin Yousafzai; bir şair, okul sahibi, Swat'ın barış grubu üyesi ve eğitim aktivistidir. Babası, 2008'de temel eğitim için kızların haklarıyla ilgili yerel basın kulübünde konuşma yapmak için Malala Yousafzai'ı Peşaver'e götürdü. Bu etkinlik, bölgenin gazeteleri ve televizyon kanallarında da yer aldı. Ocak'2009 dan sonra Malala Yousafzai'ın şehri Mingora'da Taliban, kızların okula gitmesine izin vermedi. Taliban, sadece kızların okula gitmesini yasaklamadı, aynı zamanda yüzlerce kız öğrenciyi yaktı. Taliban korkusu yüzünden, Taliban'a karşı kimsenin sesini çıkarmaması

kararlaştırılmıştı. Bununla birlikte yedinci sınıf öğrencisi Malala Yousafzai, BBC Urdu Servisi için yazmak istedi. Malala Yousafzai'nin babası kızının emniyet ve asayişle ilgileniyordu, yerel BBC editörleri ona yazılarında "Gul Makai" (mavi kantaron) mahlasını kullanmasını önerdiler.

3 Ocak 2009'da BBC Urdu'ya onu meşhur yapan ilk bloğunu postaladı. Bu bloktan sonra Malala Yousafzai şöhret kazandı, gazeteler ve televizyon kanallarında bazı röportajlar verdi.

Kısa zaman sonra Malala Yousafzai, BBC Urdu için isimsiz olarak acımasız TTP kuralı altındaki yaşamı açıklamaya başladı. Bu kayıtlar, TTP nin kızların okula devamını yasaklayan resmi bildirimleri var iken, bir kız öğrencinin perspektifinden yaşamı tanımladı. Malala Yousafzai, New York Times'da "Ders Bitti: Kadın Eğitiminin Ölümü" isimli belgeseli de hazırladı.

2011 de, Güney Afrikalı aktivist Desmond Tutu tarafından Uluslararası Çocukların Barış Ödülü için aday gösterildi. Daha sonra aynı yıl, Pakistan'ın ilk Ulusal Gençlik Barış Ödülünü kazandı.

9 Ekim 2012 de Mingora'da Malala Yousafzai, okuldan eve dönerken TTP militanları okul servisini durdurduğunda 14 yaşındaydı. Militanlar, "Malala Kim" diye sordular ve onu vurdular (Chai, Gordon ve Johnson, 2014). Baş ve boynuna üç mermi alan Malala'nın arkadaşları Shazia Ramzan ve Kainat Riaz da bu saldırıda yaralandı. Saldırıdan hemen sonra Malala Peşaver'deki bir askeri hastaneye uçakla taşındı. Uzun bir ameliyatın ardından mermiler, başarılı bir şekilde omuriliğinden çıkarıldı ve doktorlar onun Ravalpindi'deki Silahlı Kuvvetler Kardiyoloji Enstitüsüne taşınmasına karar verdiler.

15 Ekim 2012'de Malala, daha ileri tıbbi tedavi için Birmingham'daki Queen Elizabeth Hastanesine nakledildi (Hayat ve Juliana, 2016).

Pakistan Devlet Başkanı Asif Ali Zardari, Malala'ya yapılan bu saldırının "Pakistan'daki tüm kızlara, eğitime ve medeniyete bir saldırı" olduğunu belirtmişti. TTP sözcüsü ise Malala'nın "kafir ve ahlaksız" olduğunu tekrarlayarak hedef gösterdi. Böylece militanlar onu tekrar öldürmeyi denedi. Pakistan'daki elli İslami din adamı, tetikçilere karşı bir fetva vererek Malala ve arkadaşlarının vurulmasını kınadılar. Malala'yı dönemin ABD Başkanı Obama, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban Ki-moon, İngiltere eski başbakanı Gordon Brown da destekledi.

Temmuz 2012'de Malala, Küresel Eğitim için Birleşmiş Milletlerin Özel Elçisi olarak atandı. Tüm kızlar "Ben Malalayım" sloganını kullanarak okula gitme fırsatını yakaladı. "Malala Günü" ilan edilen 12 Temmuz 2013'de, 75 ülkeden 500 ün üzerinde genç Birleşmiş Milletlerin merkezinde toplandı ve Malala bir konuşma yaptı. 2013 sonbaharında Malala Yousafzai'nin anılarının yer aldığı "Ben Malala" kitabı basıldı. Avrupa Parlamentosu saygın Sakharov Özgürlük ve Düşünce ödülünü verdi ve çoğu kişi, onun Nobel Barış Ödülünü alabileceğine de inandı.

10 Ekim 2014 de Norveç Nobel Komitesi, Nobel Barış Ödülünü Malala ile çocuk hakları savunucusu Hintli Kailash Satyarthi'ye vermeyi kararlaştırdı. Törende Malala Yusufzayi "kanatlarını kırmayıp uçmayı öğrettiği için" babasına teşekkür etti. 17 yaşındaki Malala en genç Nobel ödülü alan kişidir (Beier, 2015).

Malala'nın yazıları kendi ülkesinde ve diğer ülkelerde izlenmeye başladı. O, çeşitli TV programlarında Pakistan'daki kadın eğitimi hakkında konuştu. Malala aynı zamanda Facebook'da da aktifti, fakat onun ismi altında sahte profiller oluşturuldu ve 2012'de öldürülmesine karar verilinceye kadar ciddi tehditler aldı. Malala'nın yaralandığı saldırıdan sonra, uluslararası şöhrete kavuştu ve ödüller aldı (Sindoni, 2014).

Malala ne bir rock yıldızı, ne bir politikacı ne de bir film yıldızıdır. O, dünyanın en meşhur genç kızdır ve dünyadaki her çocuğa eğitim sağlamak için sürekli büyüyen bir hareketin kıvılcımıdır (Robison, 2013).

Benzer olaylar Afganistan'da da görülmektedir. Mayıs 2013 de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, çatışmalar altındaki çocuklarla ilgili bir rapor yayınladı. Afganistan'da 2012'de eğitimle ilgili 167 saldırı belgelendi. Bu saldırılar; patlayıcı kullanan silahlı gruplar, intihar bombacıları ile öğretmen ve öğrencilere karşı tehditleri içeriyordu. Raporunda kızların okula gitmesinin özellikle 2012 den itibaren Taliban tarafından engellendiği de belirtiliyordu. Afganistan Eğitim Bakanlığı bu konuda çaba sarf etse de saldırılar devam etmektedir (Skovdal, Emmott ve Maranto, 2014).

Taliban, laik düzene karşı olduğundan birçok modern görüşlü kişiyi öldürdü (Thames, 2014).

Malala 'nın küresel ikonluğu tek değildir. Örneğin Neda Agha Soltan, 2009'da İran'da, Eric Garner 2014'de New York'da öldürüldü. Mohandas Gandhi, Martin Luther King ve Nelson Mandela gibi ikonlar ise asla unutulmazlar (Olesen, 2016).

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

- Kızlar, politik ve medeni aktörler olarak dikkate alınır. Pakistanlı kızların eğitimini savunan Malala Yousafzai'den birçok kıza bu hareket yayılmıştır. Kızlar sadece kendi kontrolleri dışında trajik sosyal ve politik mağdurlar olarak değil, sosyal hayatta aktif katılımcılar olarak görülmeye başlanmıştır (Taft, 2014).

- Kadın eğitimi, kadınların ve kızların becerisini ve bilgisini geliştirmeyi amaçlayan her türlü eğitimi belirtir. Yani okullarda verilen genel eğitim, mesleki ve teknik eğitim, sağlık eğitimi gibi. Eğitimli kadınlar, sosyo-ekonomik değişimleri başarırlar. Pakistan'ın da bulunduğu hemen hemen tüm demokratik ülkelerin anayasası kadın ve erkekler için eşit hakları garanti eder. Pakistan'daki cahillik çok acımasızdır. Özellikle kadınlar için okur-yazarlığın tanıtımı için çeşitli programların hükümet tarafından duyurulmasına karşın, çeşitli politik, sosyal ve kültürel hakların çeşitli engellemeleri nedeniyle başarılı olamadı. Malala bu durumu şöyle ifade etmiştir: "Bugün hepimiz eğitimin temel hak olduğunu biliyoruz. Batı'da yokken İslam bu hakkı bize verdi. İslam, her kız ve erkek okula gitmelidir, der. Kuran'a göre; Allah bilgi sahibi olmamızı, göklerin ve okyanusların neden mavi olduğunu bilmemizi ister. Dünyada 57 milyon çocuğun ilkokula gitmediğini ve bunlardan 32 milyonunun kız olduğunu biliyorum. Ne yazık ki benim ülkem Pakistan, bu kötü ülkelerden biridir. Her çocuğun ilkokula gitme hakkının Anayasada bulunmasına karşın, 5.1 milyon çocuk okula gitmemektedir."

- Aslında, sosyal bağlamda kadın ve erkeklerin rolleri, fonksiyonları ve sorumlulukları bir sorun değildir. Fakat derinlemesine incelendiğinde, cinsiyet ayrımı gözlenebilir. Eğitime katılım bakımından dünyada kadınlar aynı sorunla karşılaşrlar. Malala bu konuda şunları söyler: "Onların Barkana köyü çok ilkeldi ve yağmur ya da kar yağdığında akan toprak damlı virane bir evde birlikte yaşıyorlardı. Çoğu aileler gibi. oğlanlar okula giderken kızlar evde kalıyordu. Kızlar evlenmeyi bekliyordu."

- Malala üç teolojik varsayımı tartışmıştır. İlki, yaratılışın başlangıcı erkektir; ikincisi, kadınlar erkeklerden yaratılmıştır; üçüncüsü, kadınlar baştan çıkarıcıdır (Nasir, 2016).

- Malala'ya Pakistan'ın ilk Ulusal Barış Ödülü verildi. O aynı zamanda Uluslararası Çocukların Barış Ödülünü de aldı.

"Bir çocuk, bir öğretmen, bir kitap ve bir kalem tüm dünyayı değiştirebilir", "Dünyada iki güç vardır: biri kılıç, diğeri kalemdir. İkisinden daha kuvvetli olan üçüncü güç ise kadınların gücüdür" gibi sözleri, Malala'nın eğitime inancının göstergesidir.

Eğitimde ve sosyo-kültürel alanda kazanılan hakların daha da ileri götürülmesi için etkili vatandaşlar, sivil toplum kuruluşları, hükümetler, gereken çabayı göstermelidir.

Tüm bu bilgilerin ardından, Türk kadınına başta eğitim olmak üzere, her türlü hakkı sunan ulu önder Mustafa Kemal Atatürk'ü bir kez daha minnetle anmamız gerekir.

KAYNAKLAR

- Bailey, K.D. (1994). *Method of Social Research*, 4. Edition, New York, The Free Press.
- Beier, J. M. (2015). *Children, Childhoods, and Security Studies: An Introduction*, *Critical Studies on Security*, 3(1), 1-13.
- Chai, J. Gordon, R. ve Johnson, P. A. (2014). *Malala Yousafzai: A Young Female Activist*, *Women's Health*, 1-9.
- Education in Pakistan, *Education for All Global Monitoring Report*, 2012, www.efareport.unesco.org.
- Glesne, C. (2013). *Nitel Araştırmaya Giriş*, Çeviri Editörleri: Ali Ersoy, Pelin Yalçınoğlu, 2. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Hayat, N. ve Juliana, A. W. (2016). *A Comparative Analysis of Pakistani English Newspaper Editorials: the Case of Taliban's Attack on Malala Yousafzai*, *Pertanika Journal of Social Sciences and Humanities*, 24 (3), 1105-1119.
- Isaacs, D. (2013). *Female Education*, *Journal of Paediatrics and Child Health*, 49, 425-426.
- Küçük, H., Aycan, Ş. (2014). *2007-2012 Yılları Arasında Bilimsel Tartışma Üzerine Gerçekleştirilmiş Açık Erişim Araştırmalarının Bir İncelemesi*, *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1-16.
- Nasir, M. (2016). *The Struggle for Women Education in Swat Pakistan: An Analysis of "I am Malala" a Novel by Malala Yousafzai*, 3rd World Conference on Integration of Knowledge (WCIK 2016), Langkawi-Malezya.
- Olesen, T. (2016). *Malala and the Politics of Global Iconicity*, *The British Journal of Sociology*, 67(2), 307-327.
- Robison, D. G. (2013). *Malala Yousafzai: A Voice Worth Hearing*, *The Journal of Applied Instructional Design*, 3(2), 5-6.
- Sindoni, M. G. (2014). *Can the Powerless Speak? Linguistic and Multimodal Corporate Media Manipulation in Digital Environments: The Case of Malala Yousafzai*, *LEA - Lingue e Letterature d'Oriente e d'Occidente*, 3, 273-288.
- Skovdal, M. , Emmott, S. ve Maranto, R. (2014). *The Need for Schools in Afghanistan to be Declared as Zones of Peace and Neutrality*, *Child Abuse and Neglect*, 38, 170-179.
- Taft, J. K. (2014). *The political Lives of Girls*, *Sociology Compass*, 8(3), 259-267.
- Thames, K. (2014). *Pakistan's Dangerous Game with Religious Extremism*, *The Review of Faith and International Affairs*, 12(4), 40-48.
- Wolff, S. (2004). *Analysis of Documents and Records*, Flick, U., Kardoff, E. Von A., Steinke, I. *Companion to Qualitative Research içinde*, 284-290, London: Sage Publishing.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 7. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık.

Liselerde Verilen Askerlik Derslerinin Tarihçesi

Nihat Aycan^{1,*}, M. Şinasi Uzunlar², Şule Aycan³

¹Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Muğla, Türkiye

²Celal Bayar Üniversitesi Turgutlu MYO, Manisa, Türkiye

³Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi, Muğla, Türkiye

*nihataycan@mu.edu.tr

ÖZET

Eğitim sisteminde yapılan düzenlemeler, programlara yansıtıldığı ölçüde anlam kazanır. Eğitim programları ulaşılabilecek amaçları (hedefleri), bu amaçlara ulaşabilmek için seçilecek ve belli ilkelere göre düzenlenecek içeriği, uygulanacak yöntemleri, destekleyici araç-gereçleri, amaçlara ne kadar ulaşılabildiğini gösteren değerlendirme ölçütlerini kapsamaktadır. Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanıyla beraber 1924 yılında çıkarılan Tevhidi Tedrisat Kanunu ile tüm öğretim kurumları Millî Eğitim Bakanlığı bünyesi altında toplanmış ve okul programları üzerinde kapsamlı değişiklikler yapılmıştır. 1945 yılından sonra dünyayı saran ekonomik büyüme ve kalkınma sürecinde eğitim, bu sürecin önemli bir etkeni olarak görülmeye başlanmıştır. Bir yanda savaşın en ağır şekilde yıktığı Avrupa ve Japonya’nın kısa bir sürede hızlı bir büyüme ivmesini yakalamasının, öte yanda ise bağımsızlığını yeni kazanmış ulusların bir türlü kalkınamamalarının altında yatan etkenin eğitim ya da eğitilmiş insan gücü olduğuna ilişkin düşünce, geniş bir kesim tarafından savunulmuştur. Bu düşünceler müfredat programlarına yansımıştır. Türkiye’de 1926 yılından itibaren ortaokul ve liselerde verilen Askerlik Derslerinin veriliş amaçlarını ve dersin işlenişini açıklamayı amaçlayan bu çalışmanın problem cümlesi; "1926-2012 zaman diliminde ülkemizde önceleri Askerlik Dersi, daha sonra Milli Güvenlik Dersi olarak verilen dersler, müfredat programlarında nasıl yer almıştır" şeklindedir. Bu çalışma, betimsel tarama modelinde nitel bir araştırma olup, verilerin toplanması, doküman incelemesi yönteminin aşamaları izlenerek gerçekleştirilmiştir. Doküman incelemesi; araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan bir araştırma çeşidi olup, nitel araştırmalarda tek başına veri toplama yöntemi olarak kullanılabilirdiği gibi diğer veri toplama yöntemleriyle birlikte de kullanılabilir. Çalışmada ayrıca yazarların annelerinin anılarından da yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Lise Müfredatı, Askerlik Dersi, Milli Güvenlik Dersi.

History of Military Lessons in High Schools

ABSTRACT

Regulations committed at education system, gain meaning on reflected quantity to programs. Education programs contain attained purposes, to be held content according to definite principles for access to the purposes, apply to methods, supportive equipments, valuation criteria about self-determination. The Law on Unification of Education introduced in 1924 after proclamation of Republic in Turkey. Thus, whole education institutions fell under Ministry of National Education and made comprehensive changes on school programs. After 1945 year, in economic growth and development process, education came to insight as an important factor of this process. Ruined in war Europe and Japan became development and opinion about progress is trained work force were supported by a large section of community. These considerations reflected to curriculums. Aim of this study is explanation of purpose and teaching of Military Lessons given secondary and high schools from 1926 in Turkey. Problem statement of the research is "how did take part Military and National Security Lessons in curriculums at 1926-2012 period in our country?" The study is a qualitative research in descriptive survey model and data collection realized by document review. Document review is a kind of research contain analysing written materials include knowledge about fact or facts targeted research and, it can be use as data collection method in qualitative research solitary or together other methods. In the study also was benefited from memories of writer's mother.

Keywords: High School Curriculum, Military Lesson, National Security Lesson.

GİRİŞ

Eğitim sisteminde yapılan düzenlemeler, programlara yansıtıldığı ölçüde anlam kazanır. Eğitim programları ulaşılabilecek amaçları (hedefleri), bu amaçlara ulaşabilmek için seçilecek ve belli ilkelere göre düzenlenecek içeriği, uygulanacak yöntemleri, destekleyici araç-gereçleri, amaçlara ne kadar ulaşılabildiğini gösteren değerlendirme ölçütlerini kapsamaktadır. Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanı ile beraber 1924 yılında çıkarılan Tevhidi Tedrisat Kanunu ile tüm öğretim kurumları Millî Eğitim Bakanlığı bünyesi altında toplanmış ve okul programları üzerinde kapsamlı değişiklikler yapılmıştır. Eğitim programlarındaki değişikliklerin özünü laiklik, batıya dönüş ve müspet ilimler oluşturmuştur. Eğitim sistemimizde uzun süre dersler ve konular listesi anlamında kullanılan “Müfredat Programı” anlayışı 1950’li yıllardan sonra yerini “Eğitim Programı” anlayışına bırakmıştır.

1945 yılından sonra dünyayı saran ekonomik büyüme ve kalkınma sürecinde eğitim, bu sürecin önemli bir etkeni olarak görülmeye başlanmıştır. Bir yanda savaşın en ağır şekilde yıktığı Avrupa ve Japonya’nın kısa bir sürede hızlı bir büyüme ivmesini yakalamasının, öte yanda ise bağımsızlığını yeni kazanmış ulusların bir türlü kalkınmamalarının altında yatan etkenin eğitim ya da eğitilmiş insan gücü olduğuna ilişkin düşünce, geniş bir kesim tarafından savunulmuştur. Bu düşünceler müfredat programlarına yansımıştır.

1922 Lise Müfredat Programı

Osmanlı döneminden beri çeşitli değişimlere uğrayarak gelen ortaöğretim programı, Millî Mücadele yıllarında Ankara hükümetince iki defa değiştirilmek istenmiştir. Millî bir eğitim sistemi oluşturma çalışmalarının ilk yasal dayanağını 15-21 Temmuz 1921 tarihleri arasında Ankara’da toplanan Maarif Kongresi’nde alınan kararlar oluşturmuştur.

1924 Lise Müfredat Programı

Cumhuriyet döneminin ilk lise programı olan 1924 müfredat programında, tarih dersi üzerinde durulmuş, tarih dersi programından saltanatla ilgili kısımlar çıkarılarak, Kurtuluş Savaşı’nın tarihi, Türkiye Devleti’nin kuruluşu, Sevr ve Lozan antlaşmaları, Cumhuriyetin ilanı, Hilafetin kaldırılması gibi konular eklenmiştir.

1927 Lise Müfredat Programı

Bu program üç yıl uygulandıktan sonra yapılan incelemeler sonucunda edebiyat tarihi, tarih, coğrafya, riyaziye (matematik) programlarında değişiklik yapılmasına gidilmiştir.

1928 yılında Latin kökenine dayanan yeni Türk harflerinin kabul edilmesinden sonra 1929-1930 öğretim yılından itibaren, lise müfredat programından Arapça ve Farsça dersleri çıkarılmıştır. Harf İnkılabından sonra, genellikle Türkçe ders programında değişiklik yapılmış ve 31 Ekim 1929 tarihinde “Orta Mektepler ve Lise Türkçe Müfredatı” adı altında bir program yürürlüğe konmuştur.

4.10.1926’da Başbakanlık, Millî Eğitim Bakanlığı’na 6/3832 sayılı bir yazı ile “Erkek Lise Sınıflarıyla Erkek Muallim Mekteplerinin Son İki Sınıflarında İcra Olunacak Askerî ve Tedrisat Talimleri Hakkında Talimatname”nin uygulanmasını istemiş ve ek olarak Bakanlar Kurulunun 22 Eylül 1926 tarihli kararname suretini göndermiştir. Askerî Tedrisat dersi, (1927) programında gösterilmediği halde, 1927-1928 öğretim yılından itibaren programa konmuştur. Askerlik Tedrisat dersi için iki kitap hazırlanmış ve bu dersin zabitanlar tarafından erkek öğrencilere gösterilmesi kararı alınmıştır. Bu ders 1956 yılına kadar programlarda yer almıştır.

1931 Lise Müfredat Programı

1931 yılında Lise Müfredat programında bazı dersler, bir ders adı altında birleştirilmiştir. Nebati ve hayvanî fizyoloji ile arziyat dersleri, “tabiîye” dersi adı altında, müsellesat, cebir, hendese, nazari hesap, mihanik ve kozmografya dersleri ise “riyaziye” adı altında toplanmıştır. İkinci bir yabancı dille, askerlik dersi, serbest zaman ve yurt bilgisi programda ilk defa yer almıştır.

1934 yılında parça parça çıkmış olan lise müfredat programları birleştirilmiş, 1935 yılında her ders için ayrı ayrı program kılavuzları yapılmıştır. 1935-1936 öğretim yılında daha önce hazırlanan cebir, fizik ve kimya program kılavuzları değiştirilmiştir. Ayrıca 1937 yılında lise programına kız öğrencilere yönelik de bir saat askerlik dersi konmuştur.

1952 Lise Programı

1949 yılında “Dördüncü Millî Eğitim Şûrası”nda uzun tartışmalar sonucunda liselerin dört yıla çıkarılması kararı alınmış ancak bu karar, 1952 yılında uygulamaya konabilmiştir. 1952-1955 yılları arasında uygulanan bu dört yıllık lise programında, şubelerin ayırımı dördüncü sınıfta yapılmaya başlanmıştır.

Liselerin öğretim sürelerinin dört yıldan üç yıla indirilmesiyle 1956 yılında yeniden bir program hazırlanmıştır. Böylece, fen ve edebiyat şubelerinin ayırımı, tekrar son sınıf olan üçüncü sınıfa alınmıştır.

1957 Lise Programı

1956 Programı bir yıl uygulandıktan sonra, 1957 yılında yeniden ele alınmıştır. Bu programda önemli bir değişiklik, liselerde 1952 yılına kadar üçüncü sınıfta, 1952-1956 yılları arasında dördüncü sınıfta ayrılan fen ve edebiyat şubeleri, 1956 yılından itibaren ikinci sınıftan ayrılmaya başlanmasıdır. Bu programda askerlik dersinin adı “milli savunma” olarak değiştirilmiş ve programa din dersi seçmeli ders olarak konmuştur (Ünal ve Ünal, 2010).

PROBLEM DURUMU

Türkiye’de 1926 yılından itibaren ortaokul ve liselerdeki Askerlik Derslerinin verilmiş amaçlarını ve dersin işlenişini açıklamayı amaçlayan bu çalışmanın problem cümlesi; "1926-2012 zaman diliminde ülkemizde önceleri Askerlik Dersi, daha sonra Milli Güvenlik Dersi olarak verilen dersler, müfredat programlarında nasıl yer almıştır" şeklindedir.

YÖNTEM

Bu çalışma, betimsel tarama modelinde nitel bir araştırmadır. Çalışmada verilerin toplanması, doküman incelemesi yönteminin aşamaları izlenerek gerçekleştirilmiştir. Doküman incelemesi; araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan bir araştırma çeşidi olup, nitel araştırmalarda tek başına veri toplama yöntemi olarak kullanılabilir gibi diğer veri toplama yöntemleriyle birlikte de kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Çalışmada ayrıca yazarların annelerinin anılarından da yararlanılmıştır.

BULGULAR

1930’larda kısa askerlik süresinin, savaş sanatı ile ilgili en gerekli bilgilerin kazandırılması için yetersiz olduğu düşüncesinden hareketle, farklı yaş gruplarından kadın ve erkekleri temel askerlik bilgileri konusunda eğitecek yeni bir yapılanmaya gidilmiştir. 1926 yılında itibaren, askerlik dersleri liseler ve öğretmen okullarının son iki sınıfında uygulanmaya başlanmış ve ders bitiminde öğrenciler silah kullanmayı öğretmeyi de hedefleyen, izci kamplarını andıran 15 günlük kamplara gönderilmişlerdir. 1930’ların ortalarından itibaren ise askerlik dersleri okullarda yaygınlaşmaya başlamıştır. Öte yandan tüm bunlar askeri yönelim taşıyan fiziki kültür faaliyetleriyle desteklenmiştir. Nitekim 1938’de kabul edilen Beden Terbiyesi Kanunu çerçevesinde “Beden Terbiyesi Mükellefiyeti” adı altındaki yeni bir uygulama, başta gençler olmak üzere tüm halka temel askerlik becerilerini kazandırmak ve onları ülke savunmasına hazırlamak amacıyla başlatılır. Bu uygulamayı ülke çapında yönlendiren Tümgeneral Cemil Tahir Taner’dir (Yarar, 2014).

İlk kez 1926 yılında ortaöğretim programlarına giren ve 2012 yılına kadar farklı isimler altında (Askerliğe Hazırlık dersleri, Milli Güvenlik dersleri, Milli Savunma dersleri) verilen bu dersler, özellikle hedef kitlesi olan gençlerin militarize edilmesi konusunda önemli bir zemin oluşturmuştur.

Erken Cumhuriyet döneminde, gençlerin askeri eğitimi iki temel faktörün etkisi altındaydı. Bunlardan ilki, iki dünya savaşı arasındaki dönemdeki atmosferin ve Avrupa’da otoriter/ totaliter devletlerin etkisidir. Bu yıllarda Avrupa’da başta İtalya’daki *Ballila* teşkilatı ve Nazi Almanyası’ndaki *Hitlerjugend* (Hitler Gençliği) olmak üzere, pek çok devlet paramiliter gençlik teşkilatları oluşturmuş ve gençlerin askeri eğitimine hız vermişti. Bir diğer önemli faktör ise, Cumhuriyet’in kurulma sürecinde devletin gençliğe biçtiği roldür. Bu dönemde, topyekûn savaş düşüncesinin de etkisiyle, potansiyel bir savaş tehlikesi karşısında gençlerin eğitim aracılığıyla askerlik bilgileriyle erkenden tanışması istenmiştir. Ayrıca daha da genel bir hedefle, askerlik eğitimi yoluyla disiplinli, itaatkâr, yurtsever gençler yetiştirilmesi amaçlanmaktaydı.

Cumhuriyet döneminde, okullarda verilecek askeri bir eğitimin daha fazla genç üzerinde etkili olabileceğini varsaymak mümkündür. Okullarda gençlere askerlik öncesi bir eğitim verilmesi fikri, henüz Cumhuriyet’in ilk yıllarında tartışılan bir konu olmuştur. 1926’da Askerliğe Hazırlık dersleri müfredata konulmadan bir yıl önce, dönemin Erkan-ı Harbiye Reisi Fevzi [Çakmak] Paşa’nın Başvekâlet’e sunduğu raporlar ve Maarif Vekâleti bünyesinde çalışan Selim Sırrı [Tarcan] Bey ile sürdürülen yazışmalar, bu dönemde gençliğin askerliğe hazırlanması konusunda siyasi ve askeri elitlerin fikirleri üzerine önemli ipuçları sunar. Fevzi Paşa, Başvekâlet’e sunduğu ilk raporda, gençlerin fiziki eğitimini hedefleyen bir gençlik teşkilatı kurulmasının yanında, sivil okullarda, askeri okullarda olduğu gibi askerliğe hazırlık dersleri verilmesini de talep eder. Fevzi Paşa, “pek ehemmiyetli ve hayati” olarak tanımladığı askerlik derslerine duyulan ihtiyacın sebebi olarak askerlik sürelerinin kısılmasını gösterir, zira 1924 yılının hemen başında, kanunda yapılan bir değişiklikte askerlik süresi 18 aya düşürülmüştür. Fevzi Paşa bu talebini Avrupa’daki deneyimlere dayandırmış; Fransa, İngiltere ve Lehistan’da sivil okullarda benzer askeri eğitimlerin verildiğini, bu eğitimlerde gerçek askeri talimlerin yapıldığını ve bu faaliyetlerin ordu tarafından da desteklendiğini belirtmektedir. Böylelikle askerlik sürelerinin azalmasının yaratacağı sakıncaların bertaraf edilebileceği düşünülmüştür. Yine aynı raporunda Fevzi Paşa, okullarda verilmesini istediği askerlik derslerinde işlenmesini istediği konuları da belirtir: atış bilgisi ve uygulaması, silah bilgisi, ordu teşkilatı, seferberlik, askeri tarih, askerlik mükellefiyeti ve topografya.

Askerliğe Hazırlık derslerine dair ilk düzenleme, 1 Teşrinisani 1926 tarihine aittir. “Erkek Lise Sınıflarıyla Erkek Muallim Mekteplerinin Son İki Sınıflarında Yapılacak Askeri Tedrisat

ve Talimler Hakkında Talimatname”yi düzenleyen Maarif Vekâleti, lise ve muallim mekteplerindeki coğrafya, tarih, malumat-ı vataniye ve terbiye-i bedeniye derslerine “askeri tedrisata taalluk eden” bilgilerin eklenmesini öngörmüştür. Mevcut derslere yapılan bu ilavelerin yanında, liseler ve erkek muallim mekteplerinde her on beş günde bir saat olmak üzere “terbiye-i askeriye konferansları” verilecektir. Konferansları verecek olan kişi ise en az yüzbaşı rütbesinde olmak üzere Müdafaa-i Milliye Vekaleti tarafından tayin edilecek ve Maarif Vekaleti tarafından onaylanacak ve bu konferansların programı ise Maarif Milli Talim ve Terbiye Dairesi ile Erkan-ı Harbiye Riyaseti Talim ve Terbiye Dairesi tarafından hazırlanacaktır. Askerliğe Hazırlık derslerinin ilk biçimi bu şekilde, yani on beş günde bir verilecek bir saatlik askeri terbiye konferansları şeklinde düzenlenmiştir. Ders yılı boyunca verilecek askeri terbiye konferanslarına ek olarak, pratik uygulamada bulunulması da istenmiş ve aynı talimnamede bu da düzenlenmiştir. Erkek liseleri ile erkek muallim mektebi öğrencilerinin her sene Ağustos ayının biri ile on beşi arasında askeri ders ve talimlerde buldukları bir açık hava kampı yapmaları öngörülmüştür. Bu kamplarda öğrenciler idman ve talim ile silah talimi ve atışı yapacaktır. Bir başka deyişle, öğrenciler, yıl boyunca kitaplardan ve öğretmenlerinden öğrendikleri bilgileri pratikte uygulama fırsatı bulacaklardır. Öğrenciler, her yıl bu kampların sonunda terbiye-i askeriye muallimleri tarafından da onaylanan bir vesika ve her yıl aldığı bu vesikalara mukabil okulu bitirdiğinde de bir askeri ehliyet vesikası alır.

Askerlik derslerinin müfredat programı, ilk defa 1926-1927 eğitim-öğretim yılı için düzenlenmiştir. Müfredat ile ilgili göze çarpan ilk nokta, ele alınması öngörülen konuların, Fevzi Paşa'nın 1925 yılında önerdiği konularla birebir örtüşmesidir. İlgili müfredat doğrultusunda, dersin ilk kitabı da 1926 yılında hazırlanmıştır. Bu kitap, Cemil Tahir tarafından yazılan ve ilk baskısını 1926 yılında Malumat-ı Askeriye Dersleri adıyla yapan ancak yine aynı yıl yapılan ikinci baskısında adı Askerliğe Hazırlık Dersleri olarak değiştirilen ders kitabıdır.

1926 yılından İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar, bu müfredata, birkaç değişiklik dışında sadık kalınacak; diğer ders kitapları da bu müfredat programı doğrultusunda yazılacaktır. Tüm ders kitaplarının yazarları, en az yüzbaşı rütbesindeki subaylardan oluşmaktadır ve tüm kitaplar önce Genelkurmay Başkanlığı'nın onayından geçmiş ve ardından Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kabul edilmişlerdir.

Ders kitapları şu başlıklardan oluşmaktadır: Ordu Kurumu, Ordu Teşkilatı, Askerlik Kanunu, Askeri Terbiye, Silahlar ya da Silah Bilgisi, Atış, Topografya, Seferberlik, Muharebe Usulü ve Harp Tarihi. Bu başlıklardan özellikle Muharebe Usulü, Atış, Topografya gibi başlıklar oldukça teknik anlatımlar içerir. Ders kitaplarının neredeyse yarısı silahlarla ilgili tanımlar, bilgiler, resimler, nasıl muharebe edileceği ile ilgili teknik bilgiler, askeri haritalar ve krokilerden oluşmaktadır. Bu bölümlerde henüz ortaokul ve lise çağındaki öğrencilere, topografya haritaları, bu haritaların okunması ve çizilmesi ile ilgili bilgiler verilmekte, muharebede savunma, taarruz, yığınak yapma gibi faaliyetler krokiler üzerinden teknik olarak anlatılmaktadır. Ayrıca bu bölümler, silahların türleri ve aksamı, top, bomba, savaş uçağı, ağır silahlarla ilgili yine oldukça detaylı anlatımlar içermekte ve derslere getirilen tüfek, kasatura vb. silahlar aracılığıyla öğrencilerin bu silahları tanımasının sağlanması, hatta öğrencilerin pratikte atış yapmaları istenmektedir.

Askerliğe Hazırlık dersi kitaplarında henüz ortaokul ve lise çağındaki öğrencilere, kitapların neredeyse yarısını kaplayacak kadar detaylı teknik ve mesleki bilgi verildiğini görmek, son yıllara kadarki Milli Güvenlik dersleri ile karşılaştığımızda ilk bakışta şaşırtıcıdır. Bu bakımdan erken Cumhuriyet dönemindeki Askerliğe Hazırlık dersleri ile devam niteliğindeki geç dönem Milli Güvenlik dersleri içerikleri arasında paradigmatik bir kopuşun varlığından söz etmek mümkündür.

Ders kitaplarında, eli silah tutanların cepheye gitmesinin yanında tüm ülkenin ve yurttaşların maddi ve manevi olarak savaşa hazır edilmesi anlamını kazanan seferberliğin önemini özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında fark edildiğinin altı çizilmiştir. Buna göre; “büyük harbin ortaya koyduğu büyük bir hakikat varsa o da, memleketin hizada [barışta] ve seferde Ordu dışında kalan canlı ve cansız bütün vasıtalarının harbe yarar bir hale getirilmesi ve harpte böylece idamesi keyfiyettir.”

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sırasında ve aynı zamanda iki dünya savaşı arasındaki atmosfer, savaşlar ve savaşların kaçınılmazlığı ile topyekûn savaş, seferberlik gibi konular işlenirken kullanılan söylem üzerinde oldukça etkili olmuş, toplum ve gençlikle ilgili beklentileri bir o kadar şekillendirmiştir. Öte yandan, bu kitaplarda aynı yıllarda genç Cumhuriyet’in zaman zaman boğuştuğu iç isyanlarla ilgili herhangi bir açık ifadeye ya da bir üstü kapalı bir imaya rastlanmamaktadır.

Askerliğe Hazırlık ders kitaplarının önemli bir parçasını oluşturan “Askeri Terbiye” konusu, militarist değer sisteminin öğrencilere aktarılmasına önemli bir zemin oluşturur. İtaat, disiplin, cesaret, şeref, namus, korkusuzluk, gözü peklik, fedakâr olmak gibi bir dizi değer, “Askeri Terbiye” kapsamında ele alınır ve bu değerler askerliğin ve ordu hayatının ayrılmaz parçaları olarak sunulur (Ünal, 2015).

1931 yılında mekteplerin ders programlarındaki askerlik dersi, haftalık beden eğitimi dersi sayısını geçmiş ve orta mekteplerin (1. devre) 1. ve 2. sınıflarında haftada 2 saat; 3. sınıflarda ise haftada 1 saat jimnastik dersi verilirken; orta mekteplerin 2. ve 3. sınıflarında haftada 2’şer saat askerlik dersi verilmeye başlanmıştır. Tablo 1’de 1941 yılı Gazi Öğretmen Okulu ve Terbiye Enstitüsündeki Beden Eğitimi ve Askerlik Dersleri için haftalık ders programı verilmiştir (Dever ve İslam, 2015).

Tablo 1. 1941 yılı Gazi Öğretmen Okulu ve Terbiye Enstitüsü Haftalık Ders Programı

Şube	Haftalık Beden Eğitimi Dersi	Haftalık Askerlik Dersi	
		Teorik	Uygulama
Türkçe	-	2	2
Tarih-Coğrafya	-	2	2
Pedagoji	Sadece 2. sınıflar haftada 1 saat	2	2
Matematik	-	2	2
Fiziki ve Tabii İlimler	-	2	2
Resim-İş	-	2	2
Müzik	-	2	2

1937-1938 döneminde genel ortaokul ve liselerin askerlik ders dağılım çizelgesi Tablo 2'de verilmiştir (Akyüz, 2008). Tablodan görüldüğü gibi Askerlik Dersleri, erkekler için beden eğitimi dersinden önemlidir.

Tablo 2. 1937-1938 döneminde genel ortaokul ve liselerin Askerlik Ders dağılım çizelgesi

Dersler	Sınıflar						
	Ortaokul			Lise			
				Edebiyat			Fen
	1	2	3	1	2	3	3
Askerlik Erkeklerle	-	2	2	2	2	2	2
Askerlik Kızlara	-	1	1	1	1	1	1
Cimnastik	1	1	1	1	1	1	1

Askerlik Derslerinin teorik ve uygulamalı olarak kız öğrencilere de verilmesi ilginçtir. Şekil 1 ve 2'de yazarların annelerinin Askerlik Dersine ilişkin fotoğrafları verilmiştir.

Şekil 1. 1940'lı yıllarda yazarların annelerinin (soldan ikinci) Lise'de aldıkları Askerlik Dersi uygulaması.

Şekil 2. 1940'lı yıllarda yazarların annelerinin (soldan ikinci) Lise'de aldıkları Askerlik Dersi.

Askerliğe Hazırlık Dersleri her ne kadar 1926 yılından itibaren verilmeye başlansa da, dersin “genel” müfredat programlarında ve ders cetvellerinde düzenli şekilde görülmesi ve tüm okullarda uygulanması 1930 yılını bulur.

Askerlik derslerinin tüm programlarda yer aldığı 1934 yılının Lise Müfredat Programı’nda, “*Lise Sınıflarının Beden Terbiyesi Talimat ve Müfredatı*” başlığında yer alan ikinci maddesinde bu sınıflarda yaptırılan terbiyevi jimnastik, oyun ve sporların amacının “*vatana sıhhatli, kuvvetli, çevik, mütenasip, becerikli, vazifeşinas, çalışkan, feragat sahibi, milliyetini ve vatanını sever gençler yetiştirmek*” olduğu açıkça belirtilir. Bu anlamda Askerlik dersleriyle okullardaki beden eğitimini birbirinden ayrı düşünmek mümkün değildir.

Askerliğe Hazırlık Derslerinin ve talimlerin programlara uygun olarak yapılıp yapılmadığı bir müfettiş tarafından denetlenirdi. Teftiş için gelecek olanlara okul idaresi kolaylık göstermek zorundadır.

Öğrenciler derslere ve talimlere devam etmeye, sonrasında da kampa çıkmaya mecburdur. Kıta komutanları her öğrenci için ayrı bir devam cetveli ve sicil kâğıdı tutarlar. Talim ve sınıf kıt’alarına devam eden öğrencilere, özürleri yüzünden bağlı oldukları okul müdürleri de haberdar edilerek bir haftaya kadar izin verilebilir. İzinli oldukları sürede işlenen dersler ve talimler ise dönüşte tamamlanırlar.

Talimatnamede “*Vasıtaların Temini*” başlığı altında okullarda askeri dersler, talimler ve kamplar için gerekli olan silah ve vasıtalar ile bunların ordu tarafından temin edilmesi ayrıntılı olarak anlatılır. Listelenen vasıta ve adedi şöyledir:

- “a) Piyade tüfeği; orta ve muadili olan mektep talebeleri ile, lise ve muadili olan mekteplerde her talebeye bir.*
- b) Hafif makineli tüfek; orta ve muadili olan her mektebe bir, lise ve muadili olan mekteplerde 20 kişiye bir.*
- c) Ağır makineli tüfek; talim ve tedris maksadı ile her mektebe bir.*
- d) Lüzumu kadar teçhizat, spor ve atış malzemesi, çadır.*
- e) Her talebe başına bir takım haki yazlık ve kışlık elbise.”*

Ders yılı içinde eğitim amacıyla alınan silahların subay öğretmen tarafından zamanında alınıp işi bitince de orduya teslim etmesi gereği hatırlatılır. Ayrıca kaybolan, kırılan veya bakımsızlıktan zarar gören silah ve malzemelerin bedelleri buna sebep olanlara ödettilir. Programlara göre atışlarda sarf olunan cephaneye ve manevra fişegi ise herhangi bir ücrete tabi olmadan ordu tarafından verilir.

Teorik ve uygulamalı Askerlik dersi sözlü yoklamaları, okulların subay öğretmenleri ile kor komutanlıklar tarafından tayin olunacak yüzbaşından albaya kadar rütbedeki iki subaydan oluşan bir heyet tarafından yapılır. Dönemlerin sonunda yapılan sınavlar o devreye ait programın tamamından yapılır. Sınavlar sözlü ve uygulamalıdır (Gümüsel, 2017).

1949-1950 Öğretim yılında, liselerin birinci ve ikinci sınıflarında okutulacak Askerlik asıl ve yardımcı ders kitapları şöyle belirlenmiştir

Lise-I

- Tahir Tipi, Askerliğe Hazırlık I (kızlar için).
- Ferit Birtek, Askerliğe Hazırlık I (erkekler için).

Lise-II

- Tahir Tipi, Askerliğe Hazırlık II (kızlar için).
- Ferit Birtek, Askerliğe Hazırlık II (erkekler için) (Çapa, 2014).

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Askerlik ve eğitimin birleştirildiği bir alan olarak Askerlik ve Milli Güvenlik dersleri, uzun yıllar Türkiye'deki eğitim sisteminde yer almıştır. Askeri eğitimin, genel eğitim sistemi içinde bu denli revaçta olmasının en temel sebebi, derslerin hem bir hak hem de bir ödev olarak görülen Türkiye'deki zorunlu askerlik pratiğinin erken yaşlardan itibaren meşruluğunu sağlama işlevi görmesidir. Bunun da ötesinde, ders kitaplarının ordu mensupları tarafından hazırlanması ve derslerin askerler tarafından verilmesi de, askeri olanın doğrudan sivil hayat içinde yer bulmasını ve ders içerikleriyle de yüceltilmesini beraberinde getirmiştir. Erken Cumhuriyet döneminde, öğretmenlik ve askerlik mesleklerinin popülerliği ve etkisi düşünüldüğünde ise, sınıftaki asker-öğretmen figürü daha da dikkat çekici hale gelmektedir. Yine derslerin içeriği de, dönemin askeri ihtiyaçları doğrultusunda değiştirilebilmektedir. Milli Güvenlik dersleriyle "iç ve dış düşmanlara" karşı bir ideolojik mücadele yürütülmekteydi. Derslerin 2012 yılında müfredattan kaldırılması ise, eğitimdeki militarist öğelerin tamamen ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Çünkü birçok ders kitabında, militarist ifadelerle rastlanabilmektedir (Ünal, 2015).

Eğitim programları, ülkelerin içinde buldukları koşullara göre hazırlandığından, Dünyanın savaşlardan mağdur olduğu dönemlerde Askerlik Derslerinin verilmesi çok da yadırganamaz.

Günümüz eğitim programları, Modern dünyanın gereksinimlerini karşılarken, Cumhuriyet'in gençlik ve eğitim politikalarını da yansıtacak düzeyde olmalıdır.

KAYNAKLAR

- Akyüz, Y. (2008). Türk Eğitim Tarihi. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Çapa, M. (2014). Milli Eğitim Bakanlığı'nın Yetki ve Uygulamaları Çerçevesinde Ders Kitapları (1950-1960). Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 54, 59-70.
- Dever, A. ve İslam, A.(2015). Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemlerinde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Okullardaki Beden Eğitimi Derslerine Sistematik Bir Bakış. International Journal of Social Science, 32, 159-169.
- Gümüsel, G. (2017). Erkekler İçin Askerliğe Hazırlık Dersleri. Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, 15 (22) 1-40.
- Ünal, M.E. (2015). Erken Cumhuriyet Döneminde Gençliğin Militarizasyonu: Askerliğe Hazırlık Dersleri. Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 3(1) 81-102.
- Ünal, F. ve Ünal, M. (2010). Türkiye'de Ortaöğretim Programlarının Gelişimi. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 1,110-125.
- Yarar, B. (2014). Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçiş Süreci ve Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Modern Sporun Kuruluşu. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, (21), 301-317.

Türkiye'de Kadın Eğitime Bir Bakış

Nihat Aycan^{1,*}, Şule Aycan²

¹Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Muğla, Türkiye

²Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Emekli Öğretim Üyesi, Muğla, Türkiye

*nihataycan@mu.edu.tr

ÖZET

Türkiye'de kadın eğitiminin tarihsel gelişimini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmanın problem cümlesi; "1935-2012 zaman diliminde ülkemizde kadınların eğitime katılımlarının zaman içinde gelişiminin nasıl olduğu" şeklindedir. Bu çalışma, betimsel tarama modelinde nitel bir araştırmadır. Çalışmada verilerin toplanması, doküman incelemesi yönteminin aşamaları izlenerek gerçekleştirilmiştir. Doküman incelemesi; araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan bir araştırma çeşidi olup, nitel araştırmalarda tek başına veri toplama yöntemi olarak kullanılabilirdiği gibi diğer veri toplama yöntemleriyle birlikte de kullanılabilir. Bir kadının eğitilmesi demek aynı zamanda aile içerisinde baba da dahil diğer çocukların görgülerinin artırılması demektir. Annenin daha uzun süreli bir eğitim düzeyine sahip olması, aile içerisinde hem erkek hem de kız çocuğunun daha uzun süreli bir eğitimden geçirilmesi olanağını sağlar. Kadınlara gerekli eğitim imkanlarını hazırlamayan, öğretim sürelerini kısa tutan toplumlarda kadınların yetkin ve toplumsal saygınlığı olan meslekleri elde etmesi oldukça zor olacaktır. Kızların okullaşması Avrupa ve Asya ülkelerinde büyük farklılıklar göstermektedir. Afganistan, Pakistan, Bangladeş, Nepal gibi ülkeler ile İsveç, Norveç, Almanya, Fransa gibi ülkelerde kızların okullaşmasının karşılaştırılması mümkün değildir. Ülkemizde kız çocuklarının okullaşma oranlarının Cumhuriyetin ilk yıllarında çok düşük oluşunun önemli nedenleri, o tarihlerde nüfusun büyük çoğunluğunun yaşadığı köylerde okul sayısının yok denilecek kadar az olması ve o dönemde hakim olan ataerkil kültür olarak düşünülebilir. Türkiye'de Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak kadınların eğitime önem verilmiştir. Bu amaçla öncelikle Halk Mektepleri büyük katkılar sağlamıştır. Beş Yıllık Kalkınma Planlarında ve Milli Eğitim Şuralarında halkın, özellikle kadınların eğitiminin önemi vurgulanmıştır. Yapılan çalışmalar sonucu okuma yazma oranlarının arttığı tablolardan görülmektedir. Bu veriler ışığında sorulması gereken en önemli soru şudur. Okuma yazma öğrenenler bu bilgilerini unuttular mı, unutmadıysa neler okuyorlar, bu kişiler izleniyor mu? Yoksa protokolün katıldığı törenlerde sertifikalarını alıp, bu belgelerini anılarının bir parçası olarak mı saklıyorlar.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Kadın Eğitimi, Türkiye'de Eğitim.

Outlook on Women Education in Turkey

ABSTRACT

Aim of the research to reveal is historical development of women education in Turkey. Problem statement of the study is "how is participation of women to education 1935-2012 period?" This study a qualitative research at descriptive survey model. Data collection realized by following stages of document review method. Document review is a kind of research includes analysing written materials contain knowledge about fact and facts targeted research and, it can be use as data collection method in qualitative research solitary or together other methods. Training of a woman means experience improvement of her children and husband in family. If mother has long term education level, male and female child gain more long term education. It will be difficult obtaining social prestige job of women in societies with short education time. Schooling of girls is different from European and Asian countries. It is not possible comparing of schooling of girls countries like Afghanistan, Pakistan, Bangladesh, Nepal with Sweden, Norway, Germany and France. Important causes of low schooling of girls in our country in the early years of Republic are very low school numbers in the villages and dominated patriarchal culture. In Turkey, women education has placed importance from first years of Republic. For this purpose, primarily Public Schools made a big contributions. In Five-Year Development Plans and National Education Council, it was overemphasized specially women education. As a result of the efforts made, increasing of literacy rates are shown from tables. In light of this information, the most important question is person learn how to read and write did forget this information, if they didn't forget they read what kind books and are the person watching? Else they are taking their certificates in ceremonies with near protocol members and keep they their certificates as part of memories.

Keywords: Education, Women Education, Education in Turkey.

GİRİŞ

Millî Mücadele'nin kazanılıp Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra Türk toplumunu çağdaş medeniyet seviyesine ulaştırmak, ülkenin ilerlemesinin önündeki engelleri kaldırmak, laik ve millî bir yapı oluşturmak için Atatürk inkılâpları uygulanmaya başlamıştır. Özellikle Türk inkılâbının başarısının eğitim alanındaki başarıya bağlı olduğu gerçeği, eğitimin yaygınlaşması ve değişmesi için kararlı ve acil adımların atılmasını zorunlu kılmıştır. Bu amaçla Atatürk döneminde eğitim ve öğretimin ilkokuldan yükseköğretime kadar olan her alanında köklü çözümlere gidilmiştir. Getirilen çözümler ise, eğitimin hem niceliksel hem de niteliksel durumunu geliştirdiği gibi Atatürk'ün özlemini duyduğu yeni Türkiye'nin temel taşlarını oluşturmuştur (Demirtaş,2008).

Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra eğitim sorunları sadece Osmanlı dönemine ait olan sistem yanlışları ve devralınan model ile ilgili değildir. Fiziki ve maddi imkânlar açısından da eğitim ve öğretim kurumları yetersiz bir hâldedir. 1923-1924 eğitim-öğretim yılında Türkiye'nin nüfusu 11-12 milyondur. Bu nüfusun %10'u ve kadınların sadece %3'ü okuryazardır. Söz konusu yıllarda Türkiye'de 4.894 ilkokul, 72 ortaokul, 23 lise, 64 meslek okulu, 9 fakülte ve yüksekokul olmak üzere toplam 5.062 öğretim kurumu vardır. Bu okullarda görevli olan öğretmen ve öğretim üyesi sayısı ise toplam 11.918'dir. İlkokullarda 341.941, ortaokullarda 5.905, liselerde 1.241, meslek okullarında 6.547 ve yüksek öğretimde 2.914 olmak üzere 358.548 öğrenci vardır. O yıllarda eğitime bütçeden ayrılan pay düşük bir seviyededir. 1921'de 57.128.833 liralık genel bütçeden eğitime ayrılan miktar 390.412 lira olmuştur. 1923'te genel bütçe 105.929.911 lira olmasına karşın Maârif Vekâleti'nin 3.033.003 liralık ödeneği olmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu sayısal verilerin dışında eğitimin niteliksel özellikleri de düşüktür. Savaşlarda kaybedilmiş olan öğretmenlerin yanı sıra mevcut eğitimcilerin mesleki formasyonu yetersizdir ve öğretim programları çağdaş bir anlayıştan yoksundur. Okul binalarının durumu ve ders araç-gereçlerinin eksikliği ve eğitimle alakadar olacak merkez ve taşra örgütünün idari teşkilatlanmasındaki sorunlar Türk eğitim sisteminin mevcut durumunu yansıtmaktadır (Karagözoğlu, 1994, Akt: Demirtaş, 2008).

Genç Cumhuriyetin ve Türk Milletinin milli duygularla kalkınma hareketine girebilmesi, bir an önce beraberliğini sağlayıp gelişebilmesinin ön koşulu bir an evvel eğitim birliğinin sağlanmasıydı. Bu birliğin oluşturmanın temelleri 16 Temmuz 1921'de Ankara'da toplanan Maarif Kongresinde atılmış, daha sonra ise 15 Temmuz 1923 yılında gerçekleşen Birinci Heyeti İlmîye Toplantısında milli eğitim, bütün hususları ile gözden geçirilmiş ve eğitimde birliğin oluşturulması kararına varılmıştır. Fakat zamanın şartlarının uygun olmaması nedeniyle bu düşüncelerin hayata geçirilmesi için en müsait zaman beklenmiştir (Önk, 2015).

Atatürk, eğitimde birliğin sağlayacağı olanakları gördüğü için 3 Mart 1924'te Tevhidi Tedrisat Kanununun çıkarılmasına öncülük etmiştir (Sarpkaya, 2003).

1928 yılının sonlarında, Mustafa Necati'nin Bakanlığı sırasında Latin harflerinin kabul edilmesi üzerine halka okuma yazma öğretmek için Millet Mektepleri kurulmuştur. Bunlar 16-45 yaş arasında binlerce kadın ve erkeği çatısı altında toplamıştır. Dersler çoğunlukla akşamları yapılıyor ve dört ay sürüyordu. Sabit ve gezici olarak ikiye ayrılan bu okulların iki sınıfı vardı. A sınıfında daha çok okuma yazma öğretimi üzerinde duruluyor, B sınıfında ise Kıraat, Tahrir, Hesap, Ölçüler, Sağlık Bilgisi, Yurt Bilgisine ağırlık veriliyordu. Millet Mekteplerinden 1928-1950 yılları arasında 1.5 milyondan fazla yetişkin, belge almıştır. 1930'lardan itibaren köylerde yetişkinlere okuma yazma öğretmek için Halk Okuma Odaları açılmıştır (Akyüz, 2008).

Dönemin İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç, klasik eğitimcilerin direnişlerine karşın, ilk olarak askerliğini yapmış okuryazar gençlerden seçtiği bir grubu,

"eğitmen" sanıyla köylerde "geçici öğretmen" olarak görevlendirmek amacıyla, 1936 yılında Eskişehir'in Çifteler Çiftliği'nde dört aylık bir kurs açmıştır. Bu kursları tamamlayarak Ankara köylerinde görevlendirilen ilk 84 eğitmen son derece başarılı olmuştur (Kapluhan, 2012).

17 Nisan 1940 tarihinde kurulan Köy Enstitülerinden yetişen öğretmenler de halkın okuma yazma öğrenmesine büyük katkı sağlamıştır.

Daha sonraları bazı okuma yazma seferberlikleri de başlatılmıştır. Örneğin;
1940 yılında başlayan *Türk Silahlı Kuvvetlerinin Okuma Yazma Çalışmaları*;
1970'lerden bu yana *Fonksiyonel Okuma Yazma Çalışmaları Projesi*;
1980 –1989 yıllarında *100. Yıl Okuma Yazma Seferberliği*;
1990'lardan günümüze *Okuma Yazma Seferberliği ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Sosyal Gelişmeyi ve İstihdamı Destekleme Projesi* kapsamında açılan kurslar;
2001'den günümüze ve geleceğe yönelik *Ulusal Eğitime Destek Kampanyaları* ve

Eğitim Her Engeli Aşar adlı çalışmalar örgün ve yaygın eğitimi gerçekleştirmeyle birlikte okuma yazma seferberliklerini başarıya ulaştırma konusunda eğitim hizmetlerinin temel dayanağı olmuştur (Önal, 2010).

Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Gelişimi

Türkiye’de başta Anayasa olmak üzere tüm yasalarda kadın erkek eşitliği güvence altına alınmıştır. Türkiye Cumhuriyetinin kurulduğu 1923 yılını izleyen ilk 10 yılda yapılan reformlar, kadının yurttaşlık hakkını kazanmasının yanında Türk toplumunun yeniden yapılanmasını sağlamıştır. 1924 Tevhidi Tedrisat Kanunu ile eğitim tek sistem altına toplanarak kadınlara erkeklerle eşit eğitim imkânları sağlanmıştır. 1926 Türk Medeni Kanunu ile kadının sosyal hayatı çağa uygun olarak yeniden düzenlenmiş ve kadına temel haklar verilmiştir.

1930 Yerel yönetimlerde seçme ve seçilme hakkına sahip olmuştur.

1934 Milletvekili seçme ve seçilme hakkına sahip olmuştur.

1935 Bu yıl yapılan genel seçimlerde TBMM’ne 18 kadın milletvekili seçilmiştir.

1938 Yasal evlenme yaşı, kadınlar için 15’e, erkekler için 17’ye düşürülmüştür.

1983 Kürtaj büyük ölçüde serbest bırakılmıştır.

2002’de Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilerek 1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe giren Yeni Türk Medeni Kanunu Türk toplumuna çağdaş gelişmeleri yaşama imkânı tanıyan bir düzenlemedir. Medeni Kanun yeni şekliyle kadın-erkek eşitliğini gözeten, cinsiyet ayrımcılığına son veren, kadınları, aile ve toplum içerisinde erkeklerle eşit kılan, kadın emeğini değerlendiren bir başka düzenlemedir.

2003 “Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun” 9 Ocak 2003 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Bu Mahkemeler, aile hukukunu ilgilendiren davaların yanı sıra “Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun”un uygulanmasından doğan davalara da bakmaktadır.

2003 Ülkemizde çalışma hayatını düzenleyen Yeni İş Kanunu’nda 2003 yılında yapılan düzenlemeler ile çalışma yaşamında kadın erkek eşitliğinin sağlanması yönünde önemli gelişmeler kaydedilmiştir.

2004 Anayasanın 10. maddesine “kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür” hükmü eklenmiştir. Yapılan bu değişiklikle devlet cinsiyete dayalı ayırım yapmamanın ötesinde, kadınla erkeğin her alanda eşit haklara, eşit imkanlara kavuşması için düzenlemeler yapmak, gerekli tedbirleri almakla yükümlü kılınmıştır.

2005 Kadın erkek eşitliği gözetilerek hazırlanan ve 1 Haziran 2005’te yürürlüğe giren Yeni Türk Ceza Kanunu’nda kadının mağdur olduğu birçok suç topluma karşı işlenen

suçlar kapsamında çıkarılıp, kişilere karşı işlenen suçlar kapsamına alınarak cezaları ağırlaştırılmıştır.

2006 2006/17 sayılı “Çocuk ve Kadınlara Yönelik Şiddet Hareketleri ile Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlenmesi için Alınacak Tedbirler” konulu Başbakanlık Genelgesi 4 Temmuz 2006 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

2007 Kadına yönelik şiddetin önlenmesi amacını taşıyan ve Türkiye’de aile içi şiddet

kavramının ilk kez hukuksal bir metinde tanımlanmasını sağlayan 1998 tarihli 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun’da 2007 yılında değişikliğe gidilerek, Kanun’un kapsamı genişletilmiştir.

2007 Gelir Vergisi Kanunu’nda yapılan değişiklikle; hane içinde kadınlar tarafından üretilen ürünlerin düzenlenen kermes, festival, panayır ile kamu kurum ve kuruluşlarınca geçici olarak belirlenen yerlerde satılması sonucu kadınların elde ettikleri gelirler vergiden muaf tutulmuştur.

2012 Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun hazırlanmış ve 20 Mart 2012 tarih ve 28239 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri, 2013).

PROBLEM DURUMU

Türkiye’de kadın eğitiminin tarihsel gelişimini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmanın problem cümlesi; "1935-2012 zaman diliminde ülkemizde kadınların eğitime katılımlarının zaman içinde nasıl gelişiminin nasıl olduğu" şeklindedir.

YÖNTEM

Bu çalışma, betimsel tarama modelinde nitel bir araştırmadır. Çalışmada verilerin toplanması, doküman incelemesi yönteminin aşamaları izlenerek gerçekleştirilmiştir. Doküman incelemesi; araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan bir araştırma çeşidi olup, nitel araştırmalarda tek başına veri toplama yöntemi olarak kullanılabilir gibi diğer veri toplama yöntemleriyle birlikte de kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

BULGULAR

Türkiye'de Kadın Eğitiminin Gelişimi

Cumhuriyetin ilk yıllarında toplumdaki okuryazarlık oranı özellikle kadınlar için çok düşüktü. İlerleyen yıllarda çeşitli kampanyalarla okuma yazma seferberlikleri başlatılmıştır. Ülkemizde okuma yazma bilmeyen kadınların yıllara göre yüzdesi Tablo 1'de verilmiştir (Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri 2013, 2014).

Tablo 1 . 1935-2012 yılları arasında okuma yazma bilmeyen kadınların yüzdesi

Yıl	Yüzde
1935	90.2
1940	87.1
1945	83.2
1950	80.6
1955	74.4
1960	75.2
1965	67.2
1970	58.2
1975	49.5
1980	45.3
1985	31.8
1990	28.0
2000	19.4
2007	12.9
2008	12.3
2009	11.5
2010	9.9
2011	7.8
2012	6.8

T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün 2008 verilerine göre bölgeler bazında okuma yazma bilmeyen kadınların oranı şöyledir. Marmara Bölgesi: % 11.9, İç Anadolu Bölgesi: % 15.0, Ege Bölgesi: % 15.8, Akdeniz Bölgesi: % 18.0, Karadeniz Bölgesi: % 21.5, , Doğu Anadolu Bölgesi: % 34.1, Güney Doğu Anadolu Bölgesi: % 39.8.

Başarıda en çok göze çarpan cinsiyet farkı okuma becerisinde kızların avantajlı oluşudur. Ortalamada, kızlar daha çok okur ve okumayı erkeklerden daha çok sever. Kızların bu avantajı farklı ülkeler, farklı yaş grupları, araştırma süreleri ve çalışma programlarında birbiriyle tutarlıdır (Eurydice, 2010).

Bir kadının eğitilmesi demek aynı zamanda aile içerisinde baba da dahil diğer çocukların görgülerinin artırılması demektir. Annenin daha uzun süreli bir eğitim düzeyine sahip olması aile içerisinde hem erkek hem de kız çocuğunun daha uzun süreli bir eğitimden geçirilmesinin imkanlarını yaratır. Kadınlara gerekli eğitim imkanlarını hazırlamayan, öğretim sürelerini kısa tutan toplumlarda kadınların yetkin ve toplumsal saygınlığı olan meslekleri elde etmesi oldukça zor olacaktır. Kızların okullaşması Avrupa ve Asya ülkelerinde büyük farklılıklar göstermektedir. 1985 verilerine göre Tablo 2'de bazı Avrupa ülkelerinde, Tablo 3'de bazı Asya ülkelerinde kızların okullaşma oranları verilmiştir (Merter, 2007).

Tablo 2. Bazı Avrupa Ülkelerinde Kızların Okullaşma Oranları

Ülkeler	Ortaöğretim (%)	Yükseköğretim (%)
Almanya	55.9	46.7
Fransa	56.0	58.2
Macaristan	53.8	53.2
İsveç	59.0	59.0
Norveç	59.0	59.2
Yunanistan	47.6	15.2
İspanya	31.5	11.2

Tablo 3 . Bazı Asya Ülkelerinde Kızların Okullaşma Oranları

Ülkeler	Ortaöğretime Kayıt Yaptıran Kızlar (%)	Yükseköğretime Kayıt Yaptıran Kızlar (%)
Afganistan	5	0.4
Pakistan	5	3.1
Papua Yeni Gine	8	0.9
Bangladeş	10	2.0
Nepal	11	1.9
Tayland	23	19.5
TÜRKİYE	31	6.5
Çin	32	1.0
Endonezya	34	4.2
İran	37	2.6
Vietnam	41	1.0
Malezya	53	5.3
Singapur	73	10.2
Yeni Zelanda	86	29.0
Japonya	97	20.3
Avustralya	97	27.0

Tablo 3'e göre Türkiye; kızların okullaşma oranı bakımından Avrupa ülkelerinin yanı sıra bazı Asya ülkelerinin de gerisindedir.

Türkiye İstatistik Kurumunun 2014 yılına ilişkin cinsiyet istatistiklerinden alınan bilgilere göre Türkiye'de 1935-2013 yılları arasında 6 yaş ve üstü okuryazarlık durumu Tablo 4 a ve b'de verilmiştir (Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri, 2014).

Tablo 4.a. 1935-1990 yılları arasında Türkiye'de 6 yaş üzeri okuma yazma bilmeyen kadın yüzdesi

1935	1940	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990
90.2	87.1	83.2	80.6	74.4	75.2	67.2	58.2	49.5	45.3	31.8	28.0

Tablo 4.b. 2000-2013 yılları arasında Türkiye'de 6 yaş üzeri okuma yazma bilmeyen kadın yüzdesi

2000	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
19.4	12.9	12.3	11.5	9.9	7.8	6.8	6.6

Kız çocuklarının okullaşma oranlarının Cumhuriyetin ilk yıllarında çok düşük oluşunun önemli nedenleri, o tarihlerde nüfusun büyük çoğunluğunun yaşadığı köylerde okul sayısının yok denilecek kadar az olması ve o dönemde hakim olan ataerkil kültür olarak düşünülebilir.

25 yaş ve daha yukarı yaşlar için verilen eğitim bilgileri Tablo 5'de verilmiştir (Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri, 2014).

Tablo 5. 1975-2013 yılları arasında Türkiye'de 25 yaş üstü kadınların eğitim durumu.

Yıl	Okuryazar olmayan	İlkokul	İlköğretim	Ortaokul	Lise ve dengi	Yüksek okul	Yüksek Lisans	Doktora
1975	65.6	23.9	-	2.1	2.5	0.7	-	-
1980	62.4	24.7	-	2.2	3.5	1.6	-	-
1985	45.9	36.1	-	2.8	4.9	1.8	-	-
1990	40.2	41.6	-	3.6	6.1	2.8	-	-
2000	27.4	45.2	-	5.3	9.1	5.4	-	-
2008	18.0	42.7	0.7	4.9	12.2	6.5	0.5	0.1
2009	17.1	44.3	1.2	4.9	12.6	7.3	0.5	0.2
2010	13.9	40.1	6.1	5.5	13.8	7.7	0.7	0.2
2011	11.4	39.3	8.1	5.1	14.5	8.8	0.7	0.2
2012	10.7	40.0	4.2	5.6	16.0	10.6	0.4	0.2
2013	9.4	37.7	9.4	4.9	14.4	10.7	0.9	0.3

Tablo 5'den görüldüğü gibi yıllar ilerledikçe, eğitimin her düzeyinde bir artış gözlenmektedir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'de Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak kadınların eğitimine önem verilmiştir. Bu amaçla öncelikle Halk Mektepleri büyük katkılar sağlamıştır. Beş Yıllık Kalkınma Planlarında ve Milli Eğitim Şuralarında halkın, özellikle kadınların eğitiminin önemi vurgulanmıştır. Yapılan çalışmalar sonucu okuma yazma oranlarının arttığı tablolardan görülmektedir. Bu veriler ışığında sorulması gereken en önemli soru şudur. Okuma yazma öğrenenler bu bilgilerini unuttular mı, unutmadıysa neler okuyorlar, bu kişiler izleniyor mu? Yoksa protokolün katıldığı törenlerde sertifikalarını alıp, bu belgelerini anılarının bir parçası olarak mı saklıyorlar.

Okuma yazma kurslarını bitirenlerin izlenmesi önemli bir husustur. Bunun özendirici bazı etkinliklerle gerçekleştirilmesi mümkün olabilir. Söz konusu etkinliklerde sertifika sahiplerine sonraki yıllarda yapılacak küçük sınavlarla motive edici armağanlar verilebilir. Bu konuda yerel yönetimler, milli eğitim müdürlükleri, valilikler, kaymakamlıklar ve gönüllüler görev almalıdır.

KAYNAKLAR

- Akyüz, Y. (2008). Türk Eğitim Tarihi. Ankara:Pegem
- Demirtaş, B. (2008). Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler, Akademik Bakış, 1(2), 155-176.
- Eğitim Çıktılarında Cinsiyet Farklılıkları: Avrupa'da Alınan Tedbirler Mevcut Durum. (2010). Brüksel: Eğitim, İşitsel-Görsel Medya ve Kültür Yürütme Ajansı.
- Kapluhan, E. (2012). Atatürk Dönemi Eğitim Seferberliği ve Köy Enstitüleri, Marmara Coğrafya Sergisi, 26, 172-194.
- Merter, F. (2007). Kızların Okullaşması Açısından Bazı Avrupa Birliği Topluluğu Üyesi Ülkeler ve Asya Ülkelerinin Karşılaştırılması, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16, 221-244.
- Önal, İ. (2010). Tarihsel Değişim Sürecinde Yaşam Boyu Öğrenme ve Okuryazarlık: Türkiye Deneyimi, Bilgi Dünyası, 11(1), 101-121.
- Önk, M. (2015). Atatürk Dönemi Eğitim Sistemi Gelişmelere Bir Bakış, The Journal of Academic Social Science Studies, 37, 511-530.
- Politika Dökümü Kadın ve Eğitim. (2008). Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.
- Sarpkaya, R. (2003). Eğitim Birliği Yasası Açısından Liselerdeki Eğitimin Durumu, Amme İdaresi Dergisi, 36 (2), 123-142.
- Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri (2013). Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri (2014). Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, 2015.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin.

Parşömenin Tarihi ve Dekoratif Koleksiyonları

Eser Eke Bayramoğlu^{1,*}, Sevim YILMAZ²

¹ Ege University, Engineering Faculty, Leather Engineering Department, Izmir, Türkiye

² Pamukkale University, Denizli Technical Vocational School of Higher Education, Denizli, Türkiye

*eser.eke@ege.edu.tr

ÖZET

İnsanlar tarih boyunca deriyi farklı şekillerde işleyerek farklı amaçlar doğrultusunda kullanmayı başarmışlardır. Parşömen, daha çok kuzu ya da oğlak derisinin ıslatılarak kireçle muammelesi sonucunda üretilmiş, derinin üzerinde yazıyı taşıyabilen bir türüdür. Parşömenin adını Bergama'dan aldığı rivayet edilir. Bu makalede parşömenin tarihi ve günümüzde dekorasyonda kullanımına yönelik örnekler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Parşömen, Deri, Bergama

The History of Parchment and Decorative Collections

ABSTRACT

Throughout history human beings had achieved processing leather with different techniques for different aims. Parchment have been processing generally from goat and sheep skins using lime and can carry writings on the both surfaces. It is rumored that the name of the parchment taken from Bergama. At this paper, history of parchment and samples of decorative usage have been given.

Keywords: Parchment, Leather, Bergama

GİRİŞ

Parşömen üzerine yazı yazmak için icat edilmiş bir malzemedir. Başta kuzu, oğlak olmak üzere gerçekte birçok hayvan derisinin kireçle muamelesi sonucu kıllarının alınması, yıkanarak temizlenmesi ve gerilerek kazınip-kurutulmasıyla elde edilen yazım materyalidir. Bilgilerin saklanması ve aktarılması anlamında taşıdığı önem gerçekte bilim ve sanat tarihinde önemli bir kilometre taşı olmasını sağlamıştır.

Parşömeni ilk icat eden ve kullananların Bergamalı'lar olduğu bilinmekte ve bu özelliği tarihi belgelerle de desteklenmektedir. Hatta parşömenin adının Pergamon- Bergama'dan geldiği de bildirilmektedir (Dağtaş,2017). Parşömenin Bergama'da yapılmasının hikayesi de aslında Bergama'da bulunan kütüphanenin çok büyümesini ve bu durumu çekemeyen İskenderiye Kütüphanesi sahibi Mısırlılar tarafından yazı malzemesi olarak gönderilen papirüsün, Bergama'ya gönderiminin yasaklanması üzerine icat edilerek geliştirildiği şeklindedir.

Günümüzde ülkemizde parşömen üretimi geleneksel yöntemlerle Bergama'da son kara tabak İsmail Araç tarafından yapılmaktadır. İsmail Araç iki çırak yetiştirmiş ve bunlar 2017 yılında Ahilik geleneğine göre düzenlenen bir törenle usta ve çırak şeklinde ustalarından el almışlardır. Bergama'da gerçekleşen Ahilik töreni 107 yıl sonra aslına uygun olarak sembolize edilmiş ve oldukça ilgi görmüştür. Bu törende Demet Sağlam Tokbay usta olurken Nesrin Ermiş'de çırak olmuştur. Bu törenin mimarlarından olan gazeteci Lütfü Dağtaş ve Bergama Belediye Başkanı Mehmet Gönenç'in büyük emekleri bu alanda kültür hizmeti olarak sundukları kitapla da kendini göstermektedir (Dağtaş,2017)

Şekil 1- Bergama'da 2017 yılında düzenlenen ahilik töreni (Fotoğraf: Prof.Dr. Eser Eke Bayramoğlu)

Ülkemizde sanayi bazında parşömen üreten İstanbul'da Kare deri firması bulunmaktadır. Kare deri fabrikası sanayi bazında üretim yaptığı için, geleneksel yöntemde kullanılan materyallerden uzaklaşarak daha farklı bir üretim tarzı uygulamaktadır. Parşömeni renklendirmekte ve çeşitli dekoratif ürünlere dönüştürmektedir. Ancak bunların üretim reçeteleri ve kullanılan malzemeler ticari bir sır olarak tutulmakta ve bilgi verilmemektedir. Parşömen üretimi Bergama'da başlamakla birlikte günümüzde dünyanın birçok ülkesinde

parşömeni işleyen ve çeşitli amaçlarla kullanan ve satan işletme ve fabrikalar bulunmaktadır. Günümüzde İngiltere’de kraliyetin aldığı kararlar bugün bile parşömen üzerine yazılmaktadır ve gelenekselliğini koruması üzerine özen gösterilmektedir. İnsanlar her ne kadar modernleşse ve modern teknoloji kullansa bile tarih ve kültürel varlıklarına değer verme eğilimindedirler. Bu bağlamda, Birleşik Krallıkta kullanılan parşömenlerin özel bir işletme tarafından üretilmesi bu duruma güzel bir örnektir.

Günümüzde parşömen artık sadece yazı ve üzerine resim yapılan materyal olmaktan çıkmış, dekoratif amaçlı olarak da yaygın olarak kullanılan bir malzeme haline gelmiştir.

TARİHTE PARŞÖMEN VE GÜNÜMÜZDE DEĞERİ

Türkiye’de parşömen dendiğinde ilk akla gelen Piri Reis’in haritasıdır. 1513 yılında Piri Reis tarafından yapılmış olan haritadaki bilgiler (tamamının nerede olduğu bilinmese de) eğer parşömen olmasaydı, belki de günümüze dek gelmeyi başaramayacaktı.

Şekil 2-Piri reis’in Dünya haritasından bir bölüm
(<https://tarihturklerdebaslar.wordpress.com/2014/04/27/piri-reis-haritasi-ve-uzerindeki-notlar/>)

Geçmişe dönülüp bakıldığında toplumların gelişmişlik düzeyleri sahip oldukları bilgi ile ölçülmüştür (Küçükali ve Taşgın,2017). Toplumlar sahip oldukları bilgiyi kullanmak ve saklamak isterler. Bilginin elde edilmesi, muhafaza edilip saklanabilmesi ve bu bilgilerin insanlık yararına kullanılarak ileriye yönelik adımlar atılabilmesi insanlık tarihi açısından hep önem taşımıştır. Hatta eski insanlar, yazının bulunmasını tanrısal gücün kendilerine verdiği bir armağan olarak kabul etmişlerdir(Yıldız,2003; Dağtaş,2017). İşte bu nedenle papirüs ve parşömenin bilgi saklanmasında kullanılması insanlık açısından büyük bir devrim niteliğindedir.

Papirüs ve parşömen birbirinden yapıca tamamen farklı yazı malzemeleridir. Papirüs bitkisel kaynaklıdır ve Mısır orijinlidir. Eskiçağ kütüphanelerinde en fazla kullanılan yazı malzemesinin papirüs kağıdı olduğu bilinmektedir. Papirüs Nil Nehri kıyılarında

yetişmekteydi ve M.Ö. 3000 den başlayarak papirüs kağıdı kitap yapımında uzun süre kullanıldı (Türkçe Sözlük,1998). Papirüs bitkisinin boyu genellikle üç metreyi bulmaktadır ve bitkinin gövde kısmı ince dilimlere ayrılır ve kesilen tabakalar halindeki lifler birbiri üzerine dik ve yatay şeklinde konur, yapıştırıcı olarak kullandıkları maddeler (un ve sirke) ile birbirlerine yapışmaları sağlanırdı. Bu şekilde bütün olarak elde edilen parçalar yan yana eklenerek rulo haline getirilerek kullanılırdı. Yazma işi bitince yapraklar uç uca birleştirilip bir ucundan yapıştırılıyor ve bu sayede de ortalama 20 sayfa olan orta kalınlıkta ciltte olan kitaplar elde ediliyordu (Yıldız,2003; Küçükali ve Taşgın,2017).

Parşömen ise koyun, keçi, dana ve ceylan derilerinden işlenerek yazı yazmak için kullanılırdı. Bergama’da üretilen parşömen o kadar kaliteliydi ki her iki tarafı da kullanılabilirdi ve Cevat Şakir Kabaağaçlı’ya göre bu şekilde parşömen sadece kağıt değil gerçekte cildin, yaprakla sayfanın icadıdır (Dağtaş, 2017). Parşömen üretmek için alınan deriler öncelikle 12 saat kadar ıslatma işleminde bırakılarak derilerin ıslanması ve kirden ayrılması sağlanırdı. Daha sonra yoğun kireç $CaCO_3$ çözeltisi içinde yaklaşık 10gün bekletildikten sonra kılları elle sıyrılarak alınırdı. Daha sonra daha az yoğunlukta kireç banyosu içinde yine 10 gün kadar bekletildikten sonra deriler yıkanarak gerilirdi. Deriler kuruduktan sonra da özel bıçaklarla et kısmından kazınarak temizlenirdi. Parşömenin hem et hem de cilt yüzüne yazı yazılabilmektedir. Görüldüğü üzere üzerinde yazı taşıyan parşömen sahip olduğu bu özellik sayesinde insanlık tarihine ışık tutmuş, birçok bilgiyi günümüze değin getirmeyi başarmış bir materyaldir. Parşömen hayvansal orijinli doğal bir malzeme olduğu için zamanla mikroorganizma saldırısına uğraması, sararması ve güneş ışığına maruz kaldığında, UV ışınları nedeniyle, deforme olması çok doğaldır. Özellikle parşömeden yapılmış eski kitapların temizlenmesi, bakımı ve korunması günümüzde oldukça önem taşıyan bir husustur. Eski bilgilerin korunması ve saklanması adına örneğin bazı kitaplarda tekrar parşömen ilavesi gerektiğinde eksik sayfalar için üretilen kaliteli parşömenler binlerce dolara alıcı bulabilmektedir. Parşömen üzerine yazılmış eski antik el yazmalarının değeri ise paha biçilemezdir. El yazması dini kitaplar da bu grup içerisinde yer almaktadır.

PARŞÖMENİN GÜNÜMÜZDE DEKORASYON AMACIYLA KULLANIMI

Günümüzde parşömen sadece yazı taşımak ya da üzerine resim yapmak amacıyla kullanılmamaktadır. Parşömen lüks bir tüketim eşyasına dönüştürme potansiyeli bulunan mükemmel bir malzemedir. Özellikle lüks ev, yat, uçak ya da araba iç tasarımlarında dekorasyonda sıkça tercih edilen bir malzemedir. Şekil 3,4,5 de parşömenin araba ve yat iç tasarımlarda kullanımına ilişkin resimler görülmektedir.

Şekil 3- parşömenin uçak yer döşemesi olarak kullanımı
(<http://www.foglizzo.com/leather/collections/decorative/parchment.html>)

Şekil 4- Otomobil iç kapı dekorasyonunda parşömenin kullanımı
(<http://www.foglizzo.com/leather/collections/decorative/parchment.html>)

Şekil 5- Parşömenin yatlarda dolap kapakları üzerindeki kullanımı
(<http://www.foglizzo.com/leather/collections/decorative/parchment.html>)

Oldukça lüks ve pahalı olan bu ürünlerin yanında daha fazla kullanımı olan lamba yapımları da oldukça ilgi görmekte, kullanıldığı mekanlara şık ve zengin bir hava kazandırmaktadır (Şekil 6).

Şekil 6- Parşömen lamba
(<http://www.foglizzo.com/leather/collections/decorative/parchment.html>)

Yine ev dekorasyonlarında hayal gücünün genişliği doğrultusunda farklı amaçlarla da kullanımları mümkündür. Örneğin Şekil 7 de satranç tablosu ve Şekil 8 de güneş saati parşömenden yapılmıştır.

Şekil 7- Parşömen satranç tablası
(<http://www.foglizzo.com/leather/collections/decorative/parchment.html>)

Şekil 8- Güneş saati (<https://www.karederi.com/hediyelik?lightbox=dataItem-j36t2d1c6>)

Parşömenin en önemli avantajlarından biri üzerine boya sürüldüğünde bu boyanın rengini de alabilmesidir (Şekil 9). Bu nedenle elle parça parça boyanabildiği gibi dolapta komple boyama yapma imkanı da mümkündür.

Şekil 9. Boyanmış parşömen
(<http://www.foglizzo.com/leather/collections/decorative/parchment.html>)

Şekil 10. Parşömen mumluk (<https://www.karederi.com/hediyelik?lightbox=dataItem-j3793jj61>)

Parşömeden çeşitli hediyelik eşyalar yapmak mümkündür. Oldukça şık ve seçkin görüntüsüyle farklı bir ürün yelpazesi sunabilmektedir (Şekil 10,11,12,13).

Şekil 11. Parşömen yazı seti (<https://www.karederi.com/hediyelik?lightbox=dataItem-j3793jj61>)

Şekil 12. Parşömen magnetler (<https://www.karederi.com/hediyelik?lightbox=dataItem-j3793jj61>)

Şekil 13. Parşömen hediyelik eşyalar
(<https://www.karederi.com/hediyelik?lightbox=dataItem-j3793jj61>)

Parşömen günümüzde süs eşyası olarak kullanımı yanında ayrıca giyim eşyası ve aksesuar olarak da kullanılabilir. Şekil 14 ve 15 de parşömeden yapılmış çantalar görülmektedir.

Şekil 14. Parşömen hediyelik eşyalar

(<https://www.karederi.com/canta?lightbox=dataItem-j36t20vw3>)

Şekil 15. Parşömen hediyelik eşyalar

(<https://www.karederi.com/canta?lightbox=dataItem-j36t20vw3>)

SONUÇ

Tarih boyunca parşömen incelendiğinde binlerce yıl öncesinde yazı taşımak amacıyla üretilen ürünlerin günümüze değin ulaşılabildiği görülmektedir. Tarihi bilgi aktarımında büyük bir rol üstlenmiş olan parşömenin bu özelliği yanında günümüzde aksesuar, süs eşyası ve dekorasyon amacıyla çeşitli şekillerde kullanılması değerini bir kez daha arttırmaktadır. Deri işlentileri düşünüldüğünde parşömen üretiminde gerçek bir tabaklama yapılmadığı için işlemler diğer deri türlerine göre çok daha kısa sürmekte ve çok daha az işçilik gerektirmektedir. Ancak geleneksel şekilde işlemler yapıldığında makina kullanılmadığı için ciddi bir insan gücü ve emeğine ihtiyaç duyulmaktadır. Sanayi bazında parşömen üretimi yapıldığında kullanılan kimyasal ve araçlarla işlemler daha kısa sürelerle düşürülebilir ve daha az işçilikle işlemler gerçekleştirilebilir. Örneğin etleme makinası kullanıldığında derinin hipodermis tabakası daha rahat alınacağından kirecin deriye daha hızlı ve daha kısa sürelerde işlenmesi mümkün olabilir.

Parşömen eğer dekoratif amaçlı kullanılacaksa bu durumda deriyi tabaklamak ya da daha yumuşak bir form vermek gerekebilir. Bunların hepsi yapılacak araştırmalar sonucu deriye kazandırılabilir.

Parşömenin iç dekorasyonlarda kullanılması sayesinde ortam daha seçkin ve şık bir yapıya bürünmektedir. Bu nedenle lüks yat, villa ve arabalarda parşömen kullanıldığında üreticisine ciddi rakamlarda gelir sağlayabilir düşüncesindeyiz. Son olarak bir hatırlatmayı da yapmakta fayda vardır şöyle ki parşömen üretiminde kullanılan ham deriler gıda sanayi artığı olan derilerden üretilmektedir. Bu özelliği ile de atık bir malzeme lüks bir tüketim malzemesine dönüştürülmektedir.

KAYNAKLAR

- Dağtaş, L., 2017. Adını Bergama'dan Alan Pergament ve Anadolu'nun Son Karatabağı Bergamalı İsmail Araç,96 s.
- Foglizzo Leather. Erişim Tarihi: 10.03.2018
(<http://www.foglizzo.com/leather/collections/decorative/parchment.html>)
- Kare Deri. Erişim Tarihi: 10.03.2018 (<https://www.karederi.com/canta?lightbox=dataItem-j36t20vw3>)
- Küçükali R., Taşkın Z., 2017. Bilim Tarihine Katkısı Yönüyle 'Parşömen Kağıdı' The Contribution of 'Parchment Paper' to the History of Science, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Social Science, Number 58, 131-140.
- Türkçe Sözlük. 1998. Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Yıldız, N., 2003, Antikçağ Kütüphaneleri, Arkeoloji Ve Sanat Yayınları, İstanbul.
(<https://tarihturklerdebaslar.wordpress.com/2014/04/27/piri-reis-haritasi-ve-uzerindeki-notlar/>) Erişim Tarihi: 10.03.2018

Sanayi 4.0 Süreci Gazetecisinin Yetiştirileceği İlk ve Ortaöğretim Kurumlarının Taşınması Gereken Temel Nitelikler

Birol AKGÜL^{1,*}, Beste TURŞUCUOĞLU², Ecem Ezgi YILDIZ²

¹Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/ İletişim Fakültesi, Çanakkale, Türkiye

²Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi/ SBE, Çanakkale, Türkiye

*birolakgul@hotmail.com

ÖZET

Sanayi 4.0 tüm dünyayı etkisi altına almakta. Sanayi 4.0, çeşitli otomasyon sistemlerini, yeni üretim teknolojilerini kapsayan bir süreçtir. Veri alışverişi yöntemlerini değiştirecek olan bu sürecin, gazetecilik sektörü çalışanlarını da yakından etkileyeceği düşünülmektedir. Teknolojik yeniliklerle kendini ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda gösteren sanayi 4.0'ın yeni iletişim şekilleri yaratacağı yaygın bir görüş haline gelmiştir. Bu iletişim şekillerine ayak uydurabilmek için ülke çapında hazırlıklar yapılması gerekmektedir. Hazırlık aşamasında kamunun önemli bilgi kaynaklarından olan gazetecilere büyük görev düşmektedir. Bilgi aktarımı görevinin yerine getirilebilmesi için öncelikle gazetecilik sektörü çalışanlarının konuya hakim olmaları sağlanmalıdır. Konuya hakimiyet ise ancak temel eğitim ile mümkün olacaktır. Bu çalışmada, Türkiye'de sanayi 4.0 sürecine uygun gazeteci yetiştirecek ilk ve ortaöğretim kurumlarının gerekliliği öngörülmektedir. Bu eğitim kurumlarının taşınması gereken temel nitelikleri tartışmak amaçlanmaktadır. İlk olarak kurum kavramı tanımlanmakta, temel eğitim kurumlarının tarihi ve gelişimi anlatılmaktadır. İkinci olarak sanayinin ilk üç devrimi boyunca var olmuş temel eğitim kurumlarından söz edilmektedir. Bu kurumların dördüncü devrime uygunluğu tartışılmaktadır. Son bölümde ise sanayi 4.0 süreci gazetecisini yetiştirebilecek bir eğitim kurumunun sahip olması gereken özellik ve nitelikler öngörülmektedir. Bu bölümde günümüzde gazetecilik eğitimi veren kurumların altyapı ve içerik açısından yetersizlikleri belirlenmektedir. Daha sonra bu yetersizlikleri ortadan kaldıracak yeni bir eğitim kurumu tasarlanmaktadır. Çalışmada metodoloji olarak; literatür taraması ve kurgulama yöntemlerinden yararlanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sanayi 4.0 ve Gazetecilik, Sanayi 4.0 Sürecinde Gazetecilik Eğitimi, İlk ve Ortaöğretim.

Basic Qualifications of Primary and Secondary Schools Where the Industry 4.0 Process Journalist Will Educated

ABSTRACT

Industry 4.0 is infecting the whole world. Industry 4.0 is a process involving various automation systems and new production technologies. This process, which will change the data exchange methods, is thought to affect the employees of the journalism sector as well. Industry 4.0, which shows itself in economic, social and political spheres with technological innovations, has become a widespread view that will lead to new forms of communication. Preparations must be made across the country to keep up with these forms of communication. In the preparatory phase, journalists as the important sources of information of the public, have a great responsibility. In order to fulfill the task of transferring information, journalistic sector employees must be dominated by the subject. Subject domination is only possible with basic education. In this study, the necessity of primary and secondary education institutions which to train journalists appropriate 4.0 process in Turkey is foreseen. It is aimed to discuss the features and qualifications that these educational institutions should have. Firstly the concept of the institution was defined and the history and development of the basic education institutions were explained. In the second part of the study, the basic educational institutions that existed during the first three revolutions of the industry were mentioned and the suitability of these institutions for the fourth revolution has been discussed. In the last part, it is foreseen the features and qualifications which an educational institution that can train 4.0 process journalist should have. In this part, firstly, the infrastructural and contextual shortcomings of the institutions provide education to journalists are determined; then a new educational institution is designed to overcome these shortcomings. As a methodology; literature searching and editing methods are used.

Keywords: Industry 4.0 and Journalism, Journalism Education in the Process of Industry 4.0, Primary and Secondary Education

GİRİŞ

Dünyanın önde gelen ülkelerinin, hazırlık sürecini tamamlamak üzere olduğu sanayi 4.0 büyük teknolojik dönüşümler içerecek bir süreçtir. İletişim şekillerini de değiştirecek bu sürece yönelik hazırlık yapmamak olası görünmemektedir. Hazırlık sürecine tüm toplumu dahil etmek için 4.0 süreci ile ilgili bilgilendirme çalışmaları yapılmalıdır. Bilgilendirme aşamasında büyük rol üstlenecek olan gazetecilerin, görevlerini yerine getirebilmeleri için sürece hakim olmaları gerekmektedir. Sürecin, dolayısıyla yeni teknolojilerin özümsebilmesi için eğitime küçük yaşlarda başlanmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada sanayi 4.0 sürecine uygun gazeteci yetiştirebilecek bir temel eğitim kurumunun sahip olması gereken temel nitelikleri belirlemek amaçlanmaktadır.

Sanayi 4.0 ve Gazetecilik Eğitimi Veren Temel Eğitim Kurumları

Sanayi 4.0 olarak adlandırılan süreç iletişim teknolojilerinin dönüşümü üzerinden ilerleyecektir. Nesnelere ile nesnelere, nesnelere ile insanlar arasındaki iletişimi sağlayacak olan süreç iletişim sektörü çalışanlarını yakından ilgilendirmektedir. Sektörün önemli bir bölümünü oluşturan gazetecilik de bu süreçten etkilenecektir. Sanayi 4.0 sürecine uygun gazeteciler yetiştirmek, ülkenin sürece uyumu için büyük bir adım olacaktır. Çünkü gazetecilerin, toplumun süreç hakkında bilgilendirilmesini sağlayacakları düşünülmektedir. Bu görevi üstlenecek kişilerin öncelikle süreci özümsemiş olmaları gerekmektedir. Gazetecilerin sürece tam olarak uyum sağlayabilmeleri için temel eğitimden itibaren sürece uygun yetiştirilmeleri gerektiği düşünülmektedir. Bu kısımda sanayi 4.0 süreci ve gazetecilik eğitimi veren temel eğitim kurumları açıklanacaktır.

Sanayi 4.0

Birinci sanayi devrimi (sanayi 1.0), 18. yüzyılın sonlarında buharla çalışan motorlar ile üretim yapılan süreçtir. Buhar gücünün devreye girişi ile üretim süreci köklü değişiklikler geçirmiştir. Sanayinin ikinci evresi (sanayi 2.0) ise 1900'lerin başında üretim bandının kullanıma girmesi ile başlayan seri üretim sürecidir. Üçüncü sanayi devrimi, 1900'lerin sonunda elektronikleşme ile gerçekleşmiştir. Bu süreçte üretimin bilgisayarlar tarafından yönetilmesi söz konusudur. Gelmekte olan dördüncü sanayi devrimi ise her türlü nesnenin iletişim içinde olduğu, üretimin kişiselleşmesine yönelik siber-fiziksel sistemler olarak tanımlanmaktadır. Sanayi 4.0; otomasyon sistemlerini, veri alışverişini, üretim teknolojilerini ve sistemlerini kapsamaktadır. Temel amaç kendi kendini yönetebilen üretim sistemleri oluşturmaktır. Adını ilk kez 2011 yılında Hannover fuarında duyuran sanayi 4.0, 2013 yılında Alman hükümeti tarafından resmileştirilmiştir. Türkiye'de 2014 yılının şubat ayında düzenlenen bir basın toplantısıyla duyurulan dördüncü sanayi devrimi; otonom robotlar, büyük veri, bulut bilişim, 3D yazıcılar, nesnelere interneti, simülasyon ve siber güvenlik bileşenlerinden oluşmaktadır. Sanayi 4.0'da amaç; üretimde insan faktörünün buna bağlı olarak hata payının en aza düşürülmesi, esnek üretim sistemi ile kişiye özel ürünlerin, montaj hattı durdurulmadan meydana çıkarılabilmesi kısacası düşük maliyetle verimin artırılmasıdır.

Büyük veri; medya paylaşımları, fotoğraflar, blog ve videolar gibi dijital ortamda üretilen akla gelebilecek tüm kaynaklardan toplanan değişik verilerin, anlamlı bir şekilde işlenebilecek hale getirilmesi anlamına gelmektedir.

Nesnelerin interneti; neredeyse tüm nesnelerin internete bağlanarak birbirleriyle ve insanlarla kontrollü bir iletişim halinde olması şeklinde tanımlanabilir. Mevcut durumda var olan akıllı ev sistemleri, nesnelerin internetini kavrayabilmek için örnek olarak verilebilir.

Bulut bilişim; herhangi bir yazılım, işlem veya veri erişimine ihtiyaç duymadan, servis altyapısı olmadan çalışabilen depolama sistemi olarak açıklanabilir. 4.0 sürecinin diğer bir bileşeni olan büyük verinin düşük maliyetle depolanabilmesini, işlenip saklanmasını ve gerektiğinde bir sisteme bağlı olmadan kullanılabilmesini sağlayacaktır.

Otonom robotlar; özerk olarak Türkçeleştirilebilecek olan otonom kelimesi robotların kendi kendilerine karar verme ve bu kararı uygulayabilmeleri anlamına gelmektedir. Sürecin temel amaçlarından olan esnek üretim konusunda büyük avantaj sağlayacakları düşünülmektedir.

3D yazıcılar; 3 boyutlu olarak taranmış veya bilgisayarda tasarlanmış modelleri bir kalıba ihtiyaç duymadan üretebilen cihazlardır. Bu bileşeni esnek üretime büyük destek sağlayacaktır. 3D yazıcılar sayesinde uzun vadede üretimin fabrikalardan evlere inmesi amaçlanmaktadır.

Simülasyon; fiziksel dünyanın sanal bir yansıması olarak bilinen uygulamalar, model kullanmaya ihtiyaç duymadan üretim öncesi kontrollerin yapılabilmesini sağlayacaktır. Hata payını azaltacağı ve maliyeti düşüreceği öngörülen simülasyon uygulamaları akıllı fabrikalarda etkin şekilde kullanılacaktır.

Siber güvenlik; teknolojinin büyük bir hızla ilerleyeceği, tüm verilerin bulutlarda toplanacağı, nesnelerin iletişim içinde olacağı düşünülen bu süreçte güvenlik ihlallerinin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Siber güvenlik bileşeni veriler ile sistemlerin gizliliği ve güvenliğini sağlayacaktır.

Gazetecilik Eğitimi Veren Temel Eğitim Kurumları

Çağdaş anlamda gazetecilik eğitiminin 1908 yılında, ABD Missouri Üniversitesi'nde kurulan gazetecilik okulunda başladığı bilinmektedir (Mutlu, 1992).

Türkiye'de ise gazetecilik Osmanlı'ya dayanan uzun bir geçmişe sahip olmasına karşın kurumlaşmış gazetecilik eğitiminin başlangıcı 1930 yılında gerçekleşmiştir.

“Tek parti yönetimi gazetecilerin de en az öğretmenler kadar eğitim görmesi gerektiğine inandığından, sorumlu yazı işleri müdürleri için lise ya da yüksekokul bitirme zorunluluğunu 1931 basın yasasına eklemiştir.” (Alemdar ve Erdoğan, 1998)

Türkiye'de açılan ilk özel gazetecilik okulu olan İstanbul Özel Gazetecilik Okulu, 1948 yılında Müderris Fehmi Yahya tarafından kurulmuştur. İki evreden oluşan okulun birinci evresi ortaokul düzeyinde üç yıllık eğitim, ikinci evresi lise düzeyinde bir yıllık eğitimden oluşmaktadır. Okulun eğitimine 1963 yılında ara verilmiştir (İnuğur, 1988: 155-157).

Gazetecilik diploması veren ilk mesleki eğitim kurumu ise İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde 1950 yılında öğrenci almaya başlayan Gazetecilik Enstitüsü'dür. Çalışma temel eğitim kapsamında olduğundan yükseköğretim kurumlarında verilen gazetecilik eğitiminin ayrıntılarına girilmeyecektir.

Literatür taraması sonucunda ilköğretim aşamasında gazeteciliğe yönelik bir eğitim bulunmadığı görülmüştür. İlköğretim düzeyinde çocuklara, ileride mesleki eğitim alabilmeleri için gereken altyapı sağlandığından bu aşamada gazeteciliğe yönelik bir eğitim gerekli görülmemektedir. Ancak ortaöğretim için tasarlanacak eğitim programına temel sağlaması

açısından; kodlama, veri analizine giriş, 3D animasyon oluşturma gibi 4.0 sürecinin temel gereksinimleriyle ilgili derslerin ilköğretim müfredatına eklenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Ortaöğretim düzeyinde eğitim verecek bir kurumun nitelikleri belirleneceği için mevcut durumda gazetecilik eğitimi veren ortaöğretim kurumlarından söz etmek faydalı olacaktır. Türkiye’de gazetecilik bölümü olan ortaöğretim kurumlarının sayısı 2017 yılında otuz beş (35) olarak belirlenmiştir. Kurumların tamamı mesleki ve teknik Anadolu liseleridir. Milli Eğitim Bakanlığı’nca yayımlanan Gazetecilik Alanı Çerçeve Eğitim Programı incelendiğinde; yazılı basın muhabirliği, televizyon muhabirliği, sayfa sekreterliği ve foto muhabirliği olmak üzere dört dalda eğitim verildiği görülmektedir. Alanın amacı; “gazetecilik alanı altında yer alan mesleklerde; sektörün ihtiyaçları ile teknolojik ve toplumsal gelişmeler doğrultusunda, gerekli olan mesleki yeterlikleri kazandıran nitelikli meslek elemanlarını yetiştirmek” olarak belirlenmiştir. Program 4 yıllık bir sürece yayılmıştır. Dokuzuncu (9.) sınıf ortak dersleri, onuncu (10.) sınıf alan derslerini ve ortak dersleri on bir (11) ve on ikinci (12.) sınıflar ise alan derslerini içerdiği görülmektedir. Programlar, sonraki kısımda ayrıntılı biçimde incelenmektedir.

MEVCUT GAZETECİLİK EĞİTİMİ VEREN KURUM VE KURULUŞLAR

Daha önce de belirtildiği gibi Türkiye’de 2017 yılı itibarıyla MEB’e bağlı otuz beş (35) adet gazetecilik eğitimi veren ortaöğretim kurumu bulunmaktadır. Kurumlarda verilen eğitim geleneksel gazeteciliğe yöneliktir. Ders içeriklerinin de teorik bilgi ağırlıklı olduğu görülmektedir. Uygulama oranı ve kullanılan ekipmanın miktar ve niteliği 4.0 süreci için yeterli değildir. Bu kısımda mevcut gazetecilik eğitimi veren ortaöğretim kurumları incelenecek ve 4.0 sürecine uygunluğu tartışılacaktır.

Mevcut Kurum ve Kuruluşların Sanayi 4.0 Sürecine Uygunluğu ve Eksiklikleri

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan Gazetecilik Alanı Çerçeve Öğretim Programı’nda eğitim içeriğinin belirlenme aşamasına yönelik “*Sektörde çalışan kişilerin görüş ve önerilerinden yola çıkılarak her meslek dalına ait anket soruları hazırlanmış, daha sonra bu anketler yurdun değişik bölgelerinde uygulanarak mesleklere özgü yeterlilikler ayrı ayrı ve ayrıntılı olarak çıkarılmıştır. Mesleklere ilişkin olarak saptanan bu yeterlilikler, hazırlanacak olan öğretim programları ve modüllerin temel dayanağını ve içeriğini oluşturmuştur. Sektör beklentileri programa yansıtılmıştır.*” ifadeleri yer almaktadır. Eğitim programının temel amacının sektöre eleman yetiştirmek olduğu açıkça görülmektedir. Kurumların eğitim planlamasını daha iyi kavramak için ders programlarını incelemenin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Mesleki Ve Teknik Anadolu Lisesi Anadolu Meslek Programı Gazetecilik Alanı Haftalık Ders Çizelgesi

DERS KATEGORİLERİ		DERSLER	9. SINIF	10. SINIF	11. SINIF	12. SINIF
ORTAK DERSLER		DİL VE ANLATIM	2	2	2	2
		TÜRK EDEBİYATI	3	3	3	3
		DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ	1	1	1	1
		TARİH	2	2	-	-
		T.C. İNKILAP TARİHİ VE ATATÜRKÇÜLÜK	-	-	2	-
		COĞRAFYA	2	2	-	-
		MATEMATİK	6	6	-	-
		FİZİK	2	2	-	-
		KİMYA	2	2	-	-
		BİYOLOJİ	3	3	-	-
		SAĞLIK BİLGİSİ	1	-	-	-
		FELSEFE	-	-	2	-
		YABANCI DİL	6	4	4	4
		BEDEN EĞİTİMİ	2	2	2	-
		GÖRSEL SANATLAR /MÜZİK	1	-	-	-
	TRAFİK VE İLK YARDIM	-	-	-	1	
TOPLAM			33	29	16	11
ALAN/DAL DERSLERİ	ALAN ORTAK DERSLERİ	MESLEKİ GELİŞİM	2	-	-	-
		TEMEL İLETİŞİM	-	2	-	-
		ETKİLİ KONUŞMA VE YAZMA TEKNİKLERİ	-	2	-	-
		TEMEL FOTOĞRAFÇILIK	-	2	-	-
		HABER TOPLAMA VE YAZMA	-	4	-	-
		MESLEKİ BİLGİSAYAR	-	2	-	-
		MEDYA ORGANİZASYONU	-	2	-	-
	DAL DERSLERİ	İŞLETMEDE BECERİ EĞİTİMİ				
		HABER YAZMA TEKNİKLERİ				
		YAYIN TÜRÜNE GÖRE GAZETECİLİK				
		HABERLEŞME HUKUKU				
		HABER FOTOĞRAFÇILIĞI				
		MEDYA TARİHİ				
		BASINDA FOTOĞRAF KULLANIMI				
		FOTOĞRAF BASKISI VE ARŞİVLEME				
		HABER ÇEKİMİ	-	-	15	24
		HABER KURGUSU				
		TELEVİZYON HABERİ				
		BİLGİSAYARDA FOTOĞRAF İŞLEME				
		SAYFA DÜZENLEME				
UZMAN GAZETECİLİK						
TELEVİZYON HABERCİLİĞİNDE UZMANLIK						
SAYFA TASARIMI						
BASIN FOTOĞRAFÇILIĞI						
ALAN/DAL DERS SAATLERİ TOPLAMI			2	14	15	24
SEÇMELİ DERS SAATİ TOPLAMI			3	-	8	4
REHBERLİK VE YÖNLENDİRME			1	1	1	1
TOPLAM DERS SAATİ			39	44	40	40

Kaynak: http://megep.meb.gov.tr/dokumanlar/Çerçeve%20Öğretim%20Programı/GAZETECİLİK_ÇÖP_10.pdf

Mesleki Ve Teknik Anadolu Lisesi Anadolu Teknik Programı Gazetecilik Alanı Haftalık Ders Çizelgesi

DERS KATEGORİLERİ		DERSLER	9. SINIF	10. SINIF	11. SINIF	12. SINIF
ORTAK DERSLER		DİL VE ANLATIM	2	2	2	2
		TÜRK EDEBİYATI	3	3	3	3
		DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ	1	1	1	1
		TARİH	2	2	-	-
		T.C. İNKILAP TARİHİ VE ATATÜRKÇÜLÜK	-	-	2	-
		COĞRAFYA	2	2	-	-
		MATEMATİK	6	6	6	6
		FİZİK	2	2	4	4
		KİMYA	2	2	4	4
		BİYOLOJİ	3	3	-	-
		SAĞLIK BİLGİSİ	1	-	-	-
		FELSEFE	-	-	2	-
		YABANCI DİL	6	4	4	4
		BEDEN EĞİTİMİ	2	2	2	-
	GÖRSEL SANATLAR /MÜZİK	1	-	-	-	
	TRAFİK VE İLK YARDIM	-	-	-	1	
TOPLAM			33	29	30	25
ALAN / DAL DERSLERİ	ALAN ORTAK DERSLERİ	MESLEKİ GELİŞİM	2	-	-	-
		TEMEL İLETİŞİM	-	2	-	-
		ETKİLİ KONUŞMA VE YAZMA TEKNİKLERİ	-	2	-	-
		TEMEL FOTOĞRAFÇILIK	-	2	-	-
		HABER TOPLAMA VE YAZMA	-	3	-	-
		MESLEKİ BİLGİSAYAR	-	2	-	-
		MEDYA ORGANİZASYONU	-	2	-	-
	DAL DERSLERİ	HABER YAZMA TEKNİKLERİ				
		YAYIN TÜRÜNE GÖRE GAZETECİLİK				
		HABERLEŞME HUKUKU				
		HABER FOTOĞRAFÇILIĞI				
		MEDYA TARİHİ				
		BASINDA FOTOĞRAF KULLANIMI				
		FOTOĞRAF BASKISI VE ARŞİVLEME				
		HABER ÇEKİMİ				
		HABER KURGUSU				
		TELEVİZYON HABERİ				
		BİLGİSAYARDA FOTOĞRAF İŞLEME				
		SAYFA DÜZENLEME				
UZMAN GAZETECİLİK						
TELEVİZYON HABERCİLİĞİNDE UZMANLIK						
SAYFA TASARIMI						
BASIN FOTOĞRAFÇILIĞI	-	-	15	19		
ALAN/DAL DERS SAATLERİ TOPLAMI			2	13	15	19
SEÇMELİ DERS SAATİ TOPLAMI			3	3	-	1
REHBERLİK VE YÖNLENDİRME			1	1	1	1
TOPLAM DERS SAATİ			39	46	46	46

Kaynak:http://megep.meb.gov.tr/dokumanlar/Çerçeve%20Öğretim%20Programı/GAZETECİLİK_ÇÖP_10.pdf

Tablolarda da görüldüğü gibi mevcut ortaöğretim programlarının verdiği eğitim geleneksel gazeteciliğe yöneliktir. Dolayısıyla faydalanılan teknoloji ve kullanılan ekipman da yetersiz kalmaktadır. Türkiye'nin eğitim sisteminde yaygın bir tartışma konusu olan kuram-uygulama ikilemi burada da kendini göstermektedir. Programlarda teorik derslerin çoğunlukta olması, gazetecilik gibi saha araştırmasının önemli olduğu bir meslek için sorun yaratmaktadır. 4.0 sürecinde ise gazetecilikte kullanılması gereken ekipman sayısı ve hakim olunması gereken teknik bilgiler artacaktır. Bu şekilde sadece kurama dayalı bir program ile sürece uyum sağlamak mümkün değildir. Kurama dayalı eğitim içeriklerinin cihazlara ihtiyaç duymaması da 4.0 sürecine uygun değildir. İncelenen gazetecilik eğitim programlarında alet kullanımını gerektiren tek alan gazete tasarım atölyeleridir. Atölye dahilinde bulunan aletler ise; birkaç bilgisayar, bir yazıcı, bir projeksiyon cihazı, bir fotoğraf makinesi ve bir kameradır. Bu teçhizat elbette dördüncü sanayi devrimi için yetersizdir. Sonraki kısımda 4.0 sürecine yönelik gazetecilik eğitiminin nasıl olması gerektiği tartışılmaktadır.

SANAYİ 4.0 SÜRECİNE YÖNELİK GAZETECİLİK EĞİTİMİNİN KURGULANMASI

Dördüncü sanayi devrimi ile hem eğitimin hem de gazeteciliğin içeriklerinin interaktif hale geleceği düşünülmektedir. Yüksek teknolojiye alet kullanımını gerektirmesi beklenen sanayi 4.0 sürecinde haber yazımının da her aşamasında değişimler yaşanacağı öngörülmektedir. Bu değişimlere ayak uydurabilmek için eğitime küçük yaşlarda başlanması gerektiği düşünülmektedir. Makine kullanımını sonradan öğrenilmeye çalışıldığında zorluklarla karşılaşılacaktır. Bu nedenle -yabancı dil öğreniminde olduğu gibi- eğitime küçük yaşlarda başlanmasının büyük kolaylık sağlayacağı düşünülmektedir. Bu sonraki kısımda mevcut durumdaki yetersizlikleri ortadan kaldıracak bir eğitim kurumunun sahip olması gerektiği düşünülen nitelikler belirlenmektedir.

Sanayi 4.0 Süreci Gazetecisini Yetiştirebilecek Bir Temel Eğitim Kurumunun Sahip Olması Gereken Nitelikler

Mevcut durumda ortaöğretim kurumlarının sahip olması gerekli görülen nitelikler Milli Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği ile belirlenmektedir. Yönetmelik'in altıncı (6.) bölümü "eğitim birimi ve işleyişi" konusuna ayrılmıştır.

Birinci madde, "Eğitim birimi, en az on öğrencinin eğitim yapabileceği asgari standartlarda, çağın gereklerine ve her türlü sağlık ve koruyucu güvenlik önlemlerinin alındığı eğitim ve öğretime uygun bir ortamda oluşturulur." Şeklinde düzenlenmiştir. İkinci maddesinde ise "Eğitim birimi, beceri ve teorik eğitime uygun olarak düzenlenir. Fiziki mekân, eğitimin özelliği, meslek alanı/dalı dikkate alınarak günün şartlarına göre gerekli ve yeterli araç-gereçle amacına uygun olarak işletme tarafından donatılır." İfadeleri bulunmaktadır.

İlkeler, Ortaöğretim Kurumlarının Kuruluşu ve Amaçları başlıklı ikinci bölümde ise, mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarında;

"Sanayi, ticaret, tekstil, inşaat, turizm, kimya, tarım, sağlık ve benzeri alanlarda ulusal ve uluslararası standartlar ve sınıflamalara, ulusal yeterliklere ve mevzuata dayalı olarak işgücü piyasasının ihtiyaç duyduğu nitelikte işgücünün yetiştirilmesi, mesleki bilgi ve becerilerin güncellenmesi ve uygulanan programlarla girişimcilik bilinci, meslek ahlakı, iş sağlığı ve güvenliği, sosyal ve çevresel sorumluluk bilinci ile iş alışkanlığı kazandırılarak istihdama hazırlanması amaçlanmaktadır." şeklinde mesleki uygulamaya yönelik eğitim içeriği oluşturmanın faydalı olacağı belirtilmektedir.

Bu resmi düzenlemeler ışığında 4.0 süreci gazetecisinin yetiştirileceği eğitim kurumlarının da meslekte meydana geleceği düşünülen yenilikler/değişiklikler temel alınarak tasarlanması gerektiği düşünülmektedir.

Meslekte meydana gelmesi beklenen değişiklikler;

- Kağıt kullanımına son verilerek dijital platformlara geçiş yapılması,
- Haberin deneyimlenebilmesi,
- Robotların üstleneceği görevlerin oluşması,
- Kişiselleştirilmiş haber,
- Bir haberin birçok formatta sunulmasıdır.

Öngörülen yeniliklere uyum sağlamış bir gazeteci nesli yetiştirecek olan eğitim kurumunun, teknik altyapısının güçlü olması gerekmektedir.

Mevcut durumda sektörde alet kullanımı; fotoğraf makinesi, kamera, baskı makinesi ve bilgisayar (sayfa tasarımı programları) düzeyindedir. Gazetecilik sektöründe bu aletlerin kullanımı yeterli olduğundan, gazeteci yetiştiren ortaöğretim kurumlarında da aynı aletler kullanılmaktadır. Mesleki eğitim programlarında, eğitimin içeriği sektördeki uygulamalara göre oluşturulmaktadır. Sektörde meydana gelen yeniliklere göre de değiştirilmesi gerekmektedir.

Haberin deneyimlenebilmesi olgusuna yönelik olarak okullara; 3D animasyon üretimin öğrenilip uygulanabileceği, simülasyon uygulamaları hakkında temel bilgilere sahip olunabilecek bir artırılmış gerçeklik atölyesi kurulması önerilmektedir. Bu atölyede alınacak eğitimler sayesinde öğrencinin animasyon üretebilme, farklı şartlarda ve formlarda haber oluşturabilme becerisi edineceği düşünülmektedir.

Robotların üstleneceği görevlerle birlikte robotlarla iş birliği içinde olmak önemli hale gelecektir. Bu nedenle öğrencilerin robotları komuta edebilmeleri amacıyla bir kodlama atölyesi kurulması faydalı olacaktır.

4.0 süreci farklı isteklere hızlı bir şekilde cevap verilmesini gerektiren bir süreç olacaktır. Geleceği tasarlayabilmek, öngörülerde bulunmak ve ihtimal hesaplamaları yapmak önemli hale gelecektir. Öğrencilerin net sonuçlara ulaşabilme yetisine sahip olabilmeleri için algoritma eğitimleri verilmesi önerilmektedir.

Kişiselleştirilmiş haber oluşturabilmek için veri analizlerini yorumlayabilmek gerekecektir. Robotlar tarafından özellikleri belirlenmiş farklı kitlelere yönelik haber içerikleri oluşturmak için veri analizlerini iyi okuyup anlamlandırabilmek gerekmektedir. Esnek haber üretiminin sağlanması için mevcut durumda sadece matematik dersleri kapsamında değinilen (sadece sayısal olarak) veri analizi içeriğinin sözel verilerin yorumlanışını da kapsayacak şekilde bir ders haline getirilmesi önerilmektedir.

4.0 süreci yoğun bir alet kullanımını gerektireceğinden önerilen eğitim içerikleri uygulamaya yöneliktir. Böyle bir sürece yalnızca teorik eğitimle hazırlanılmasının sürecin içselleştirilememesine neden olacağı düşünülmektedir. Mesleğe nitelikli eleman yetiştirmeyi amaçlayan teknik ve mesleki Anadolu liselerinde verilen eğitimde uygulama oranının artması gerektiği düşünülmektedir. Yüksek teknoloji aletlerin (3D yazıcılar, simülatörler vb.) kullanımının uygulama yapılmadan öğrenilmesi mümkün değildir. Bu nedenlerle kurumlara yeni atölyeler eklenmesi ve atölyelerde alınacak eğitimlerin zorunlu hale getirilmesi önerilmektedir.

SONUÇ

Yoğun şekilde yüksek teknoloji alet kullanımını gerektirecek dördüncü sanayi devrimi hızla yaklaşmaktadır. Adından yola çıkılarak bu devrimin sadece sanayiye ilgilendirdiği düşünülmemelidir. Tüm sanayi devrimleri gibi bu süreç de iletişim şekillerinin değişmesine neden olacaktır. İletişim sektörü çalışanlarından olan gazetecilerin, toplumu bilgilendirme misyonu da bulunmaktadır. Toplum bilgilendirmesi beklenen kişilerin süreci özümsemiş olmaları gerekmektedir. Sürecin özümsebilmesi için en etkili yol eğitim olarak görülmektedir. Eğitime ortaöğretim seviyesinden başlanmasının ise uyumu kolaylaştıracağı düşünülmektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda; mevcut durumda mesleklere yönelik eğitim veren ortaöğretim kurumlarının ders içeriklerinin kuram ağırlıklı olduğu görülmüştür. Kuram ağırlıklı bir eğitim veren kurumların gelişmiş teknik altyapıya sahip olması beklenemez. 4.0 süreci için içerik ağırlığının uygulamaya verilmesi gerekmektedir. Uygulama ağırlıklı bir eğitimin verileceği kurumda da teknik donanımların yeterli olması gerekmektedir. Çalışmada mevcut durumda gazeteci yetiştiren ortaöğretim kurumlarının ders ve atölye içerikleri incelenmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın konuyla ilgili yönergesinden, mesleki eğitimin sektörün ihtiyaçlarına göre belirlenmesi gerektiği görüşü elde edilmiştir. Bulgular ışığında 4.0 sürecine gazeteci yetiştirebilecek bir ortaöğretim kurumunun sahip olması gerektiği düşünülen özellikler belirlenmiştir. 4.0 sürecine hızlı uyum sağlamak Türkiye'nin gelişimi açısından büyük bir avantaj olacaktır. Çalışmada yapılan önerilerin uygulamaya geçmesinin Türkiye'nin sürece hızlı hazırlanmasını sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Yahya; (2007), **Türk Eğitim Tarihi**, Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- Alçın, Sinan;(2016) “*Üretim için yeni bir izlek: sanayi 4.0*”, **Journal of Life Economics**, sayı: 8, ss: 19-30.
- Alemdar, Korkmaz ve Erdoğan, İrfan; (1998) “*İletişim*”, **Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Bilim: Sosyal Bilimler II**, Ankara: TÜBA.
- Altun, Abdülrezzak; (1995), **Türkiye’de Gazetecilik ve Gazeteciler**, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları,Ankara.
- Banger, Gürcan; (2016), **Endüstri 4.0 ve Akıllı İşletmeler**, Dorlion Yayınları, Ankara.
- Ertürk, S.; (1998), **Eğitimde Program Geliştirme**, Meteksan A.Ş., Ankara.
- Erzan, A, (2005) “*Bilimden Kaçış mı?*”, **Tüba Günce**, sayı:32, ss: 4-8.
- French, Nora (2006); “*Competing Discourses of Journalism Education*” **IAMCR Conference**, Cairo, July 2006.
- İnuğur, Nuri; (1988), **Türk Basınında İz Bırakanlar**, Der Yayınları, İstanbul.
- İskit, Server R; (1939), **Türkiye’de Matbuat Rejimleri**, Matbuat Umum Müdürlüğü, İstanbul.
- Mutlu, Erol; (1992) “*Kitle İletişim Kuramları ve Türkiye’deki Basın Yayın Eğitimi*”. **A.Ü. Basın Yayın Yüksek Okulu Yıllık**, 1991-1992.
- Ornstein, A.C. ve Hunkins, F.P.; (2004), **Curriculum: Foundations, Principals and Issues** , Fourth Edition, Allyn ve Bacon, Boston, MA.

- Özçağlayan, Mehmet; (2008), “*Gazetelerin Gelişimi ve Gazeteciliğin Geleceği*”, **Marmara İletişim Dergisi**, sayı:13.
- Özdemir, S; (2005), “*Yeni Öğretim Programı Ne Getiriyor?*”, Meb İlköğretim Programları Genel Müdürlüğünce Hazırlanan Tanıtım Slaytları.
- Özgen, Murat; (2000), **Türkiye’de Basının Gelişimi ve Sorunları**, İÜ İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Schwab, Klaus; (2016), **Dördüncü Sanayi Devrimi**, Optimist Yayım ve Dağıtım, İstanbul.
- Tokgöz, Oya (2003); “*Türkiye’de İletişim Eğitimi: Elli Yıllık Bir Geçmişin Değerlendirmesi*”. **Kültür ve İletişim**, sayı: 6, kış, sayfa:9-32.
- Varış, F.; (1996), **Eğitimde Program Geliştirme: Teori ve Teknikler**, Alkım Yayınları, Ankara.

Gazetecilerin Sanayi 4.0 Süreciyle Sektöre Gelen Değişim Ve Dönüşüme Uyum Çalışmaları

Birol AKGÜL^{1,*}, Beste TURŞUCUOĞLU², Ecem Ezgi YILDIZ²

¹ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Çanakkale, Türkiye

² Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, SBE, Çanakkale, Türkiye

*birolakgul@hotmail.com

ÖZET

Dünyanın yeni düzenini belirleyecek olan sanayi 4.0, beraberinde büyük teknolojik yenilikler getirmektedir. Bu yeniliklerden ürün veya hizmet üretiminde bulunan tüm sektörlerin çalışanları etkilenecektir. Sürece uyum sağlayan sektörlerin büyük bir dönüşüme uğrayacağı, ayak uydurmayan sektörlerin ileride yok olacağı açıkça görülmektedir. Yok olacak sektörlerin belirlenip duyurulması için bile gazetecilik sektörünün ayakta kalması gerekmektedir. Her sektörde olacağı gibi gazetecilik sektöründe de yeni çağa uyum sağlamak kaçınılmaz bir gerekliliktir. Mevcut durumda gazetecilerden; eleştirel, yaratıcı, analitik düşünebilme gibi yeterlilikler beklenmektedir. Sanayi 4.0 süreci, gazetecilerden bu özelliklerin yanında; kodlama, yazılım geliştirme gibi teknik beceriler de isteyecektir. Geleceğin gazetecileri olacak nesil bu döneme uygun olarak yetiştirmelidir. Ancak bu nesle yönelik çalışmaların yanı sıra mevcut gazetecilerin de bir hazırlık aşamasından geçmesi gerekmektedir. Bu çalışmada gazetecilerin, sanayi 4.0 ile birlikte sektöre gelen değişim ve dönüşüme uyum sağlamaları için gereken hazırlıkları tartışmak amaçlanmıştır. Çalışmanın ilk kısmında sanayi 4.0 süreci açıklanmaktadır, beraberinde getireceği muhtemel değişiklikler incelenmektedir. Aynı kısımda gazetecilik sektörü tarihsel süreç içinde anlatılmaktadır. İkinci kısımda günümüz gazetecilik sektörünün sanayi 4.0 ile niteliksel ve teknik farklılıkları belirlenmektedir. Tamamlanması gereken eksiklikler öngörülmektedir. Son kısımda ise öngörülen eksikliklerin giderilmesine yönelik teknik ve niteliksel çalışmalar önerilmektedir. Sektördeki her bir pozisyonun sanayi 4.0'a uygun hale getirilebilmesi için gerekli görülen eğitim içerikleri belirlenmektedir. Çalışmada metodoloji olarak literatür taraması ve kurgulama yöntemleri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gazetecilik ve Sanayi 4.0, Gazeteciliğin Dönüşümü, Uyum Çalışması

The Harmonization Studies of Journalists Who Exposed Industry 4.0 Process and Effects of This Process

ABSTRACT

Industry 4.0, which will set the world's new order, brings great technological innovations. From these innovations, employees of all sectors in the production of goods or services will be affected. It is clear that both the infrastructural as well as the contextually behindhand sectors will disappear in the future. And even for the identification and dissemination of the disappearing sectors, the journalism sector needs to survive. It is an inevitable necessity in the journalism sector for the continuity of journalism to make arrangements for adaptation to the new era as it is in every sector. Industry 4.0 process demands from journalists not only; critical, creative, analytical thinking but also want different technical skills like coding, software development. The future generation of journalists should prepare for this period of time. However, in addition to working towards this generation, existing journalists must also go through a preparatory phase. In this study, it was aimed to discuss the preparations to adapt to the change and transformation that comes with industry 4.0. In the first part of the study, the concept of industry 4.0 was mentioned in general terms and the possible changes that could be brought were examined. In the same part, the journalism sector is explained in the historical process. In the second part, both the qualitative and technical differences were determined with the industry 4.0 of the current journalism sector. The deficiencies that need to be corrected were foreseen. In the last part, technical and qualitative studies have been suggested for correcting the foreseen deficiencies. The training content required to make each position in the sector compatible with industry 4.0 are determined. Literature search and editing methods were used as methodology in the study.

Keywords: Journalism and Industry 4.0, Transformation of Journalism, Harmonization Study

GİRİŞ

Adını ilk kez 2011 yılında dünyanın en büyük sanayi fuarı olan Hannover Messe’de duyurmuş olan Sanayi 4.0 fiziksel, biyolojik ve dijital sistemleri birleştirmesi beklenen bir süreçtir. Dördüncü sanayi devrimiyle birlikte teknolojiye köklü değişiklikler yaşanacaktır. Yaşanan bu değişiklikler sadece sanayi alanını etkilemeyecek, üretim ve buna bağlı olarak tüketim şekillerini uzun vadede tamamen değiştirecektir. Üretimde insan faktörünü olabildiğince azaltmayı hedefleyen bu devrim, hangi sektörde olduğu fark etmeksizin tüm çalışanları etkileyecektir. Hazırlıkları tüm dünyada hızlı bir şekilde devam eden sanayi 4.0 sürecinin getireceği ileri teknolojilerle birçok mesleğin yok olacağı düşünülmektedir. Sürece uyum sağlayarak hayatta kalmayı başaracak mesleklerin ise dönüşüme uğraması kaçınılmazdır. Nesnelere nesnelere, nesnelere insanlar arasında iletişim kurmayı temel alan bu süreçten iletişim sektörü çalışanlarının etkilenmemesi beklenemez. Uzun vadede sürece uygun şekilde yetiştirilmiş bir gazeteci nesli oluşacaktır ancak kısa vadede sürece çabuk uyum sağlanması büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle mevcut durumda sektörde çalışan gazetecilerin de sürece adapte olmaları gerekmektedir. Çalışmada sektörde çalışmakta olan gazetecilerin sürece uyumunu sağlayacağı düşünülen çalışmalar önerilmektedir.

Sanayi 4.0 ve Gazetecilik Sektörü

Toplumun temel bilgi kaynaklarından olan gazetecilerin, teknolojik yenilikleri takip edip, bu yeniliklere topluma aktarabilecek düzeyde hakim olmaları gerekmektedir. Bunun yanı sıra 4.0 süreciyle birlikte gazeteciliğin temelini oluşturan; haber toplama, yayına hazırlama, yayınlama gibi aşamalarda da köklü değişiklikler yaşanacaktır. Matbaa makinasının icadı, el yazması haber kağıtlarının kullanımını devreden çıkarmıştır. Elektrikle çalışan üretim bantlarının kullanıma girişi gazetede seri imalata olanak vermiştir. Bilgisayar ve internetin kullanımını ise “sanal gazetecilik”, “alternatif gazetecilik” gibi yeni türler ortaya çıkarmıştır. Verilen örnekler, teknolojik gelişmelerden gazetecilik sektörünün nasıl etkilendiğini göstermektedir. Birinci, ikinci ve üçüncü sanayi devrimlerinde büyük dönüşümler yaşayan bir sektörün dördüncü sanayi devriminden sonra aynı kalması beklenemez. Bu kısımda sanayi 4.0 ve gazetecilik sektörü ayrıntılı olarak açıklanmaktadır.

Sanayi 4.0

İngiltere’de meydana gelen birinci sanayi devrimi (sanayi 1.0), 1760’lı yıllarda buhar gücünün keşfi ile gerçekleşmiştir. El emeğinden makineye geçişi ifade eden bu dönemde mekanik üretim araçlarının kullanıldığı tesisler ortaya çıkmıştır. Kısa sürede Avrupa ve ABD’ye yayılan bu üretim tekniği, hızlı olması nedeniyle ürün fazlalığına yol açmış, bu ülkeler de yeni pazar ve hammadde arayışına girmişlerdir. Bu ticari yönelim uluslararası ilişkilerin değişmesine neden olmuştur. Yaklaşık yüz yıl sonra elektriğin devreye girişi ve üretimde kullanılmasıyla ikinci sanayi devrimi (sanayi 2.0) gerçekleşmiştir. 1870 yılında ilk hareketli üretim bandının kullanıma girmesiyle seri üretim mümkün hale gelmiştir. Toplumların üretim ve tüketim anlayışlarını kökten değiştiren bu sürecin uygulayıcı ülkeleri ise İngiltere, ABD, Almanya ve Japonya’dır. 20. Yüzyılın ikinci yarısında ise elektronik otomasyon devrimi olarak nitelendirilen üçüncü sanayi devrimi (sanayi 3.0) gerçekleşmiştir. Bu dönemde kullanıma açılan bilgisayar ile birlikte iletişim kavramı ve iletişim teknolojileri dönüşüme uğramıştır. Üretim süreçlerinde bilgisayarın kullanılmaya başlanması, pratik ürünlerin kullanımını yaygınlaştırmıştır. Yeni aletlerin evlere girmesiyle sadece üretim süreçleri değil gündelik yaşam pratikleri de değişmiştir. Bu süreçte Doğu ülkeleri ucuz işgücü

ve ucuz hammadde kullanımıyla üretim süreçlerini kolaylaştırmış ve dünya pazarında başarılı bir konuma gelmiştir. Batı ise kendisini öne çıkaracak bir fırsat arayışına girmiştir. İlk kez 2011 yılında Hannover Fuarı'nda bahsedilen dördüncü sanayi devrimi; hız, esneklik ve verimlilik sağlayarak, daha düşük maliyetli, hata payı azaltılmış bir üretim şekli önermektedir.

2012 yılında konu ile ilgili araştırmalara başlayan Robert Bosch GmbH ve Kagermann çalışma grubu öneri dosyasını Alman hükümetine sunmuştur. 2013 yılında ise Alman hükümetinin yol haritasını açıklamasıyla sanayi 4.0 resmileşmiştir. Sürecin adından dolayı sadece sanayiye etki edeceği düşünülmemelidir. 4.0 süreci birçok alanda farklı teknolojilerin iç içe geçmesini; fiziksel, dijital ve biyolojik sistemlerin bağlantı içinde olması anlamına da gelmektedir (Schwab, 2016:17). Süreçte etkin olarak kullanılacak teknolojiler ise; büyük veri, bulut bilişim, otonom robotlar, simülasyon, nesnelerin interneti, 3D yazıcılar ve siber güvenlik uygulamaları olacaktır.

Büyük veri; bilgi üretim hızının her dakika katlanarak artmakta olduğu bilinmektedir. 4.0 sürecinde bu artış daha çok ivme kazanacaktır. Büyük veri gibi sistemler mevcut durumda firmalarda bulunması gereken sunucu ihtiyacını azaltacaktır. Nesnelerin interneti ve siber fiziksel sistemler ile bağlantı içinde olacak bir bileşendir.

Bulut bilişim sistemleri; sunucu gereksinimini ortadan kaldırarak gereken bilgiye her yerden ulaşılmasını sağlamakta ve depolama maliyetini büyük ölçüde düşürmektedir. Çok miktardaki bilgiyi işlemek, depolamak, anlamlandırmak ve kullanılabilir hale getirmek bu bileşen sayesinde gerçekleştirilecektir. Neredeyse tüm nesnelerin internete bağlı olması beklenen süreçte, servis altyapısına gerek duymadan bilgi aktarımını sağlayacaktır.

Otonom robotlar; sanayide kullanılan eski robotlara göre daha özerk ve daha işbirlikçi robotlardır. Kendi aralarında iletişim kurma ve karar verme yetisine sahip olması beklenen bu robotların maliyeti azaltacağı düşünülmektedir. Mevcut durumda kullanılan robotlardan daha fazla görev üstlenecek şekilde tasarlanmaktadır.

Simülasyon; fiziksel dünyanın sanal yansımaları olarak tanımlanmaktadır. Mevcut durumda üretim aşamasından önce üç boyutlu modellemeler yapılmakta ve bu modeller test edilmektedir. Simülasyon sayesinde modellere gerek kalmayacak ve üretim öncesi kontrol aşaması daha hızlı ve verimli hale gelecektir.

Nesnelerin interneti; çok sayıda nesnenin, internet bağlantısı üzerinden birbirleriyle etkileşim içinde olma hali anlamına gelmektedir. 4.0 uygulamaları geliştikçe neredeyse tüm nesnelerin internete bağlanacağı düşünülmektedir. Kendi aralarında ve insanlarla iletişim halinde olan nesneler, önceki sanayi devrimlerinde olduğu gibi, iletişim kavramının bir kez daha değişmesine neden olacaktır.

3D yazıcılar; herhangi bir cismin kalıplara ihtiyaç duyulmadan üretilmesini sağlayan cihazlardır. 4.0 sürecinde esnek (kişiselleştirilmiş) üretim yapılmasına olanak sağlayacaklardır. Kullanımlarının kolaylığı sayesinde üretimin fabrikalardan evlere inmesini sağlayacakları düşünülmektedir.

Siber güvenlik; 4.0 sürecinde değişen iletişim teknolojileri ve internet kullanımı, siber tehditleri de beraberinde getirecektir. Bulut bilişim sistemi, nesnelerin interneti, otonom robotlar gibi birçok bileşenin internet üzerinden işleyecek olması siber güvenliğin önemini açıklamaktadır.

Tüm bu bileşenleri kullanarak sanayi 4.0, akıllı fabrikalarda, siber-fiziksel sistemlerin kullanılmasını ve nesnelerin birbirleriyle iletişime geçmesi sayesinde merkezi olmayan kararların verilmesini hedeflemektedir.

Gazetecilik Sektörü

Gazetelerin öncüsü olarak kabul edilen haber mektupları 13. yüzyılda görülmeye başlamıştır. Matbaanın icadından sonra ise yaygınlaştıkları bilinmektedir. İlk gazetelerin, yaklaşık 1609 yılında İngiltere’de kahvehanelerde anlatılan gemicilik haberlerini, siyasi tartışmaları ve dedikoduları toplayıp kağıda basan girişimci matbaacılar tarafından ortaya çıktığı kabul edilmektedir (Kovach ve Rosenstiel, 2007:24). İngilizce yayımlanan ilk gazeteler arasında, İngiltere’de çıkan “Oxford Gazette” (1665) ile ilk Amerikan gazetesi “Public Occurrences” (sadece bir sayı çıkmış- tır) ve ilk İngilizce günlük gazete olarak da “The Daily Courant” (1702) sayılmaktadır (Mediahistory, 2008).

Gazeteciliğin bir meslek haline gelmesi ise birinci sanayi devrimi (sanayi 1.0) ile gerçekleşmiştir. Ulaşımın hızlanması, posta ve dağıtım sistemlerinin gelişimi; iletişimi de etkilemiştir. İnsanlar farklı kültür ve coğrafyalardan eskisine oranla kolay bir şekilde haber alabilmeye başlamışlardır. 18. yüzyılda gerçekleşen Fransız ve Amerikan devrimleri, bu devrimler sonucunda ortaya çıkan yeni sosyal sınıflar özgürlükçü düşünce yaratarak Kilise’nin etkisini (baskısını) azaltmıştır. Bu gelişmeler sansür ve baskının azalmasını sağladı. Tamamen olmasa da özgürlüğü sağlayan bu gelişmeler gazeteciliğin doğuşuna olanak vermiştir (Özçağlayan, 2008:134).

Birinci sanayi devrimi ile, Gutenberg’in icat ettiği elle değiştirilen tahta harflerle çalışan baskı makinesinin yerini buhar gücüyle çalışan ve dizgi yapabilen baskı makineleri almıştır. Bu şekilde fiyatı düşen gazeteler daha geniş kitlelere ulaşmayı başarmışlardır.

1800’lü yıllarda ise daktilo, telgraf, telefon ve fotoğrafın kullanıma girmesi ile gazete bir dönüşüme daha uğramıştır. Bu süreçte gazeteler toplumun %15’i ile %20’si arasında kalan, küçük bir bölümüne hitap ediyordu (Özçağlayan, 2008: 135). Sanayi devrimlerinin getirdiği kentleşme olgusu ile değişen günlük yaşam alışkanlıkları gazeteleri de etkilemiştir. El emeğinden çok makine kullanmaya başlayan insanların iş ve para ile olan bağları da değişmiştir. Okuryazarlık oranlarının artması, toplumların eskiye göre daha fazla para ve zamana sahip olmaları, gazetelerin hitap ettiği kesimin büyümesini sağlamıştır. Yaşanan değişiklikler sonucunda gazeteciler daha fazla insana seslenebilmek için iş modellerini değiştirmişlerdir ve ortaya spor haberleri gibi yeni türler ve eğlenceli içerikler (karikatür gibi) çıkmıştır. Bu dönemlerde gazeteler, mevcut durumdan çok daha geniş bir okuyucu kitlesine sahiplerdi çünkü başka bir haber kaynağı bulunmamaktaydı. 1920’lerde radyonun ortaya çıkışı gazetelerin konumunu fazla sarsmamışsa da televizyon için aynı şey söylenemez. 1950’li yıllarda kullanıma girmesiyle büyük bir kitle gazete okumayı bırakarak televizyonun eğlenceli içerikleriyle ilgilenmişlerdir. Kitlenin azalması gazetelerin bir kez daha dönüşmesine neden olmuştur. Sayfaları renklendirmek, görsel öge kullanımını artırmak, promosyonlar veya ekler vermek gibi çözüm yöntemleri arayan gazetecilik sektörü eski okuyucu kitlesine ulaşamamıştır. 1970’lerde toplumun kullanımına açılan bilgisayarlar ve internet teknolojisi de haber toplamadan yayınlamaya kadar her aşamada gazeteciliğin değişmesine neden olmuştur.

Görüldüğü gibi tarih boyunca yaşanan teknolojik gelişmeler gazetecilik sektöründe büyük dönüşümlere yol açmıştır. Yaklaşmakta olan sanayi devriminin de sektörü değiştireceği düşünülmektedir. Sanayi 4.0 sürecinin gazetecilik sektörüne getireceği düşünülen yeniliklere geçmeden önce Türkiye’nin gazetecilik tarihine göz atmak yerinde olacaktır.

Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren ilk matbaanın İbrahim Müteferrika tarafından kurulduğu bilinmektedir. Bu matbaada basılan ilk eser, 1729 yılında basılan “Vankulu Lügati” olarak bilinmektedir (Akyol, 2004).

Osmanlı'da basılan ilk Türkçe gazete ise 1831 yılında çıkan Takvim-i Vakayi'dir. Gazetenin kuruluş amacı; devlet görevlilerine ve devlet aydınlarına bilgi aktarmak olarak açıklanmıştır. Topluma bilgi verme amacıyla kurulmayan bu gazete bir süre sonra "resmi gazete" haline gelmiştir (Özgen, 2000: 8).

İlk özel gazete olan Ceride-i Havadis ise 1840 yılında yayın hayatına başlamıştır. Gazetenin açılışı yine devlet eliyle olmuştur. 1860 yılında ise Tercüman-ı Ahval yayın hayatına başlamış ancak bu gazetelerin baskı sayısı birkaç bin ile sınırlı kalmıştır (1860 yılı İstanbul nüfusu: 715.000). Batıda gazeteler toplum tarafından iletişim özgürlüğü amacıyla kurulurken Osmanlı'da devlet tarafından çıkarılan seçkin kesime yönelik yayınlar olarak algılandığı görülmektedir. Bu nedenle teknolojiyi oldukça geç takip eden ülkede, Batı'ya paralel gelişmeler bulunmamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nde ise yeni çıkan gazetelerin yanında birçok eski yayın organı da varlığını sürdürmüştür. 1946 yılında çok partili döneme geçişle birlikte basında bir canlanma görülmüştür. Çok uzun sürmeyen bu canlılık 1950-1960 yılları arasında gazetelere/gazetecilere uygulanan ceza ve kısıtlamalarla son bulmuştur. 1970'li yıllarda yeni baskı teknolojileri kullanılmaya başlanmış, birçok gazete renkli ofset basıma geçmiştir. 1980'lerde magazinleşme olgusuyla gazetelerin içerik ve şekil özellikleri bir kez daha değişime uğramıştır. Mevcut durumda Türkiye'de 2.500 civarında gazete yayınlanmaktadır. Gazetelerin günlük tirajları ise beş bin (5.000) ile üç yüz bin (300.000) arasında çeşitlilik göstermektedir.

Sanayi 4.0 Sürecinde Gazeteciliğin Olası Değişim ve Dönüşümü

Önceki kısımda da belirtildiği gibi, tüm sanayi devrimleri iletişim şekillerinde ve gazetecilik uygulamalarında köklü değişikliklere neden olmuştur. Temelleri elde yazılıp dağıtılan haber kağıtlarına dayanan gazeteler, 1829'a kadar, 1447 yılında Gutenberg'in icat ettiği baskı makinesiyle üretilmişlerdir. Bu makinenin yazı baskısı yapabilen hareketli parçaları her harf için ayrı ayrı el ile değiştirilmekte olduğu bilinmektedir. 1829 yılında tipograf adı verilen ilk daktilo icat edilmiştir. 1868 yılında icat edilen ilk pratik daktilo ise yazım ve basım aşamalarında büyük kolaylık sağlamıştır. Önce telgraf, telefon, fotoğraf makinesi daha sonra ise bilgisayar ve internetin kullanıma girmesi ile haber toplama ve yazma süreçleri şekil değiştirmiştir. Teknolojik değişimlere her dönemde bir şekilde uyum sağlamış bir sektörün 4.0 sürecinde aynı kalması beklenemez. Bu kısımda 4.0 sürecinin sektöre getirmesi beklenen yenilikler ve sektörün tamamlaması gerektiği düşünülen eksiklikler aktarılacaktır.

Sanayi 4.0'ın Gazetecilik Sektörüne Getireceği Olası Yenilikler

4.0 sürecinde yaşanacak değişikliklerin teknolojik alet kullanımını gerektireceği açıkça görülmektedir. Sektörde meydana gelmesi beklenen yeniliklerin;

- ✓ Kağıt kullanımı bırakılarak dijital ortama geçilmesi,
- ✓ Haberin deneyimlenebilmesi,
- ✓ Bazı işlemlerin robotların görevi haline gelmesi,
- ✓ Kişiyeye özel haber üretimi,
- ✓ Bir haberin birçok formatta hazırlanması,
- ✓ Çeviri yapma gereksiniminin ortadan kalkması olacağı düşünülmektedir.

✓ Mevcut durumda birçok gazetenin kağıt kullanımını bırakıp bilgisayar ortamında faaliyete geçtiği görülmektedir. Teknolojik gelişmeler sayesinde habere her yerden ulaşmanın kolaylaşması ve ucuz yollarla yapılabilir olması gazete satın almayı gereksiz kılmaktadır. Süreç ilerledikçe sektörde kağıt kullanımının azalacağı ve sonunda tamamen kullanımdan kalkacağı düşünülmektedir.

✓ Artırılmış gerçeklik faktörünün kullanımının yaygınlaşmasıyla haberin sadece okunan/izlenen değil aynı zamanda deneyimlenebilen bir içerik olacağı düşünülmektedir. Dronlar ve 3D gözlükler gibi aletlerin; haberi eş zamanlı olarak, birçok farklı açıdan deneyimlemeyi olanaklı hale getireceği düşünülmektedir.

✓ Mevcut durumda; haber toplama, ajans haberlerini yayına hazır hale getirme, metin düzenleme gibi işler gazetecilerin sorumluluğudur. 4.0 sürecinde ise bu tür teknik işlemlerin robotların görevi haline geleceği düşünülmektedir.

✓ Sanayi 4.0'ın belirgin özelliklerinden olan esnek (kişiselleştirilmiş) üretimin haber alanında da geçerli olacağı düşünülmektedir. Robotlar tarafından toplanan verilerin (yaşanılan yer, yaş, cinsiyet, ilgi alanları gibi) analiz edilerek kişisel özellikler baz alınarak yapılmış haberlerin; okuyucunun içerikle ilgilenmeme riskini azaltacağı düşünülmektedir.

✓ 4.0 süreci farklı yaş gruplarınca farklı algılanacaktır. Yetişmekte olan nesil teknolojik gelişmelere daha çabuk uyum sağlarken, yaşça büyük kuşak, alışma sürecinde zorlanacaktır. Farklı gruplara hitap edebilmek için bir haberin çeşitli formatlar halinde hazırlanacağı öngörülmektedir. Bir haberin; yazılı, 3D animasyonlu, simülasyon içerikli gibi değişik formlarda hazırlanması, ulaşabileceği kitleyi genişletecektir.

✓ İnternet içeriklerinin büyük bir bölümünün İngilizce olduğu bilinmektedir. Web Technology Survey'in Temmuz 2016 verilerine göre, internet içeriklerinde en çok kullanılan dil %53,2 ile İngilizce. Türkçe kullanılan içeriğin oranı ise %1,8 olarak görülmekte. Verilerden de anlaşılacağı üzere eğer yabancı dil bilinmiyorsa internetteki bilgilerin sadece %1'ine ulaşmak mümkün. 4.0 sürecinde ise bu sorunun gelişmiş çeviri uygulamalarıyla giderileceği düşünülmektedir. Gazetecilerin haber çevirisi yapma görevinin ortadan kalkacağı öngörülmektedir. Sektörde meydana gelmesi beklenen değişikliklere uyumu zorlaştıracığı düşünülen eksiklikler sonraki kısımda ele alınmaktadır.

Gazetecilik Sektöründe Tamamlanması Gereken Eksiklikler

4.0 sürecinin özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, eksikliklerin teknik altyapı ve bu altyapıyı kullanabilme yetisi ile ilgili olduğu görülmektedir. Dronların haber toplama, görüntü alma işlevi Türkiye basınında etkin olarak kullanılmamaktadır. 4.0 sürecinde dron kullanımının önemli bir konumda olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle gazetelerde kullanılan teknik donanımın geliştirilmesi gerekmektedir. Mevcut durumda dijital platformda hazırlanan haber denildiğinde akla sanal gazetecilik/alternatif gazetecilik uygulamaları gelmektedir. Ancak 4.0 sürecinde yaşanacak olan dijitalleşme bununla sınırlı kalmayacaktır. Üç boyutlu animasyonları ve simülasyon uygulamalarını içerecek olan süreç için Türkiye basınının teknik altyapısı yetersizdir. Hazırlık aşaması için, bütçenin baskı teknolojilerinden ziyade bu uygulamalara ayrılması gerektiği düşünülmektedir. Teknik altyapı eksikliğinin yanı sıra gazetecilerin yüksek teknoloji aletleri kullanmak için gereken bilgiye de sahip olmadıkları bilinmektedir. Önceden de belirtildiği gibi yeni neslin sürece yönelik yetiştirilmesi önemli olmakla birlikte yeterli olmayacaktır. Sektörde çalışmakta olan, eğitim sürecini tamamlamış gazetecilerin de süreç için bir dizi eğitimden geçmeleri gerektiği düşünülmektedir.

Gazeteciliğin Sanayi 4.0 Sürecine Uyumu İçin Yapılması Gereken Hazırlıklar

Mevcut durumda sektörde çalışmakta olan gazetecilerin eğitim geçmişlerine bakıldığında uygulamadan çok kuram ağırlıklı bir süreçten geçtikleri görülmektedir. Sahip oldukları teknik beceriler ise; fotoğraf makinesi kullanımı, kamera kullanımı, baskı teknikleri veya temel bilgisayar programları kullanımı düzeyinde kalmaktadır. Yaklaşmakta olan süreç için bu özellikler yeterli kalmayacak hatta bazıları gereksiz hale gelecektir. Örneğin baskı makinesi kullanabilme yetisinin süreç ilerledikçe -kağıt kullanımının ortadan kalkacağı öngörüsüne dayanarak- etkisinin kalmayacağı düşünülmektedir. Temel düzeyde bilgisayar programları kullanılarak yazılan haber metinlerinin de artık robotlar tarafından hazırlanacağı düşünüldüğünden, bu teknik bilgilerin de atıl kalması beklenmektedir. Görüntü elde etme alanında kullanılan fotoğraf makinesi ve kameraların işlevinin de kontrol edilebilen görüntü yakalama cihazları tarafından devralınacağı düşünülmektedir.

Haber toplama ve sunma aşamalarında büyük öneme sahip muhabirlerin görevleri;

- ✓ Ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal vb. nitelikteki olayları izlemek,
- ✓ Olaylar arasından araştırmaya değer olanları belirlemek,
- ✓ Olay hakkında kullanılabilir haber kaynaklarını belirlemek,
- ✓ Belirlenen kaynaklardan yazılı, sözlü veya görsel olarak bilgi toplamak,
- ✓ Toplanan bilgilerin doğruluğunu kontrol etmek,
- ✓ Toplanan bilgileri düzenleyerek yazılı haber haline getirmektir.

Mevcut durumda muhabirlerin yapması beklenen bu işlemler arasından; olayları izlemek, haber kaynaklarını belirlemek, kaynaktan bilgi toplamak, bilgileri doğrulamak ve yazılı haber oluşturmanın robotların üstleneceği görevler kapsamına girmesi beklenmektedir. Muhabirler için ise robotlar tarafından toplanıp yazılı formda hazırlanan bu içerikleri çeşitlendirmek görevi oluşacaktır.

Gazete çalışanları arasında hiyerarşik olarak kapsayıcı bir konumda bulunan editörlerin teknik görevleri ise;

- ✓ Ajanslardan, muhabirlerden, internet vb. haber kaynaklarından gelen haberleri değerlendirme,
- ✓ Kullanılacak haberleri seçme,
- ✓ Sayfa düzenine karar verip haber ve resimleri buna göre sayfaya yerleştirme olarak belirlenmiştir.

4.0 sürecinde editörden beklenen bu yeterlikler arasında sadece “kullanılacak haberleri seçme” maddesinin geçerliliğini koruyacağı düşünülmektedir. Haberleri konularına göre sınıflandırarak değerlendirme ve sayfa düzenleme işlemlerinin robotların üstleneceği görevler kapsamına girmesi beklenmektedir. Robotların sınıflandırarak hazırladığı haberlerin çeşitli formatlarda muhabirler tarafından hazırlanmış hallerinin editör tarafından denetlenmesi -gerekliyse düzeltilmesi- olası görülmektedir.

Muhabir ve editörlerin; görev ve sorumluluklarında meydana geleceği düşünülen bu değişimler ışığında birtakım teknik eğitim almaları gerektiği düşünülmektedir. Basın kuruluşları ve 4.0 süreci hakkında bilgiye sahip eğitimcilerin işbirliği içinde eğitim içerikleri düzenlemeleri gerekmektedir. Çalışma saatleri dahilinde zorunlu olarak verilmesi gerektiği öngörülen eğitimlerin;

- ✓ Algoritma,
- ✓ 3D animasyon,
- ✓ Dron kullanımı,
- ✓ Veri analizi,
- ✓ Simülasyon uygulamaları derslerini içermesi önerilmektedir.

Bu kısa eğitimlerin uygulamalı olarak verilmesi halinde, uyumun daha hızlı gerçekleşmesi beklenmektedir. Alet kullanımlarının haber içeriği oluşturmada kullanılarak öğrenilmesinin daha etkili olacağı düşünülmektedir.

SONUÇ

Yakın dönemde uygulamaya geçecek ve tüm üretim biçimlerini değiştirecek olan 4.0 süreci, beraberinde getireceği yeni teknolojilerle iletişim sektörünü de etkileyecektir. Geçmişte bakıldığında gerçekleşmiş üç sanayi devriminin de iletişim şekillerini, dolayısıyla gazetecilik sektörünü dönüştürdüğü görülmektedir. Dördüncü sanayi devrimi sonrası süreçte de sektörde büyük değişimler yaşanması beklenmektedir. Bu değişimlere vaktinde uyum sağlanması için mevcut durumda çalışan gazetecilerin süreç hakkında bilgilendirilmesi gerekmektedir. Sürecin kullanımını yaygınlaştıracakları düşünülen yeni teknolojik aletlerin kullanımı için gazetecilere kısa eğitimler vermenin faydalı olacağı düşünülmektedir. Sürece uyum sağlamak için yapılacak çalışmalara bir an önce başlanmasının Türkiye'nin gelişimi için avantaj sağlayacağı düşünülmektedir. Gazetecilik sektörü çalışanlarının süreç hakkında bilgi sahibi olmaları, toplumun bilinçlenmesini de hızlandıracaktır. Toplumun önemli bilgi kaynaklarından olan gazetecilerin 4.0 uygulamalarını yaygınlaştırebilmeleri için öncelikle kendilerinin sürece hakim olmaları gerekmektedir. Çalışmada, 4.0 süreciyle sektörde yaşanacağı düşünülen değişiklikler ışığında, gazete çalışanlarına verilmesi gerektiği düşünülen eğitimler önerilmiştir. Yapılan literatür taraması ışığında eğitim içeriklerinin uygulamaya geçirilmesinin hem iletişim sektörünün hem de toplumun sanayi 4.0'a uyumunu kolaylaştıracakları sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Yahya; (2007), Türk Eğitim Tarihi, Pegem A Yayıncılık, Ankara.
- Alçın, Sinan;(2016) “Üretim için yeni bir izlek: sanayi 4.0”, Journal of Life Economics, sayı: 8, ss: 19-30.
- Alemdar, Korkmaz ve Erdoğan, İrfan; (1998) “İletişim”, Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Bilim: Sosyal Bilimler II, Ankara: TÜBA.
- Altun, Abdülrezzak; (1995), Türkiye’de Gazetecilik ve Gazeteciler, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları,Ankara.
- Banger, Gürcan; (2016), Endüstri 4.0 ve Akıllı İşletmeler, Dorlion Yayınları, Ankara.
- Ertürk, S.; (1998), Eğitimde Program Geliştirme, Meteksan A.Ş., Ankara.
- Erzan, A, (2005) “Bilimden Kaçış mı?”, Tüba Günce, sayı:32, ss: 4-8.

- French, Nora (2006); “*Competing Discourses of Journalism Education*” IAMCR Conference, Cairo, July 2006.
- İnuğur, Nuri; (1988), *Türk Basınında İz Bırakanlar*, Der Yayınları, İstanbul.
- İskit, Server R; (1939), *Türkiye’de Matbuat Rejimleri*, Matbuat Umum Müdürlüğü, İstanbul.
- Mutlu, Erol; (1992) “*Kitle İletişim Kuramları ve Türkiye’deki Basın Yayın Eğitimi*”. A.Ü. Basın Yayın Yüksek Okulu Yıllık, 1991-1992.
- Ornstein, A.C. ve Hunkins, F.P.; (2004), *Curriculum: Foundations, Principals and Issues* , Fourth Edition, Allyn ve Bacon, Boston, MA.
- Özçağlayan, Mehmet; (2008), “*Gazetelerin Gelişimi ve Gazeteciliğin Geleceği*”, Marmara İletişim Dergisi, sayı:13.
- Özdemir, S; (2005), “*Yeni Öğretim Programı Ne Getiriyor?*”, Meb İlköğretim Programları Genel Müdürlüğünce Hazırlanan Tanıtım Slaytları.
- Özgen, Murat; (2000), *Türkiye’de Basının Gelişimi ve Sorunları*, İÜ İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Schwab, Klaus; (2016), *Dördüncü Sanayi Devrimi*, Optimist Yayım ve Dağıtım, İstanbul.
- Tokgöz, Oya (2003); “*Türkiye’de İletişim Eğitimi: Elli Yıllık Bir Geçmişin Değerlendirmesi*”. *Kültür ve İletişim*, sayı: 6, kış, sayfa:9-32.
- Varış, F.; (1996), *Eğitimde Program Geliştirme: Teori ve Teknikler*, Alkım Yayınları, Ankara.

Endüstri 4.0 Gazetecisinin Yetiştirileceği Yükseköğretim Kurumlarının Taşınması Gereken Fiziki Özellikler ve Genel Nitelikler

Birol AKGÜL^{1,*}, Ecem Ezgi YILDIZ², Beste TURŞUCUOĞLU²

¹Doç. Dr., Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi İletişim Fakültesi, Çanakkale, Türkiye

²Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, Türkiye

*birolakgul@comu.edu.tr

ÖZET

Toplumlar, geride bırakılan 3 sanayi devriminde de, yeni teknik ve teknolojilere çok hızlı uyum sağlamıştır. Sıradaki sanayi devrimi olacağı öngörülen Endüstri 4.0 sürecine tüm hızıyla hazırlanan gelişmiş ekonomilerin, gelişen ve dönüşen dünyada yer edinebilmek ya da mevcut durumlarını koruyabilmek için kullanacağı en etkili üç güç şüphesiz teknoloji, iletişim ve eğitim olacaktır. Bu sebeple Endüstri 4.0 kavramının ilk çalışmaları, bu üç gücün de en etkin kullanılabileceği yer olan akademik dünyada olmuştur. Endüstri 4.0 kavramı, ilk olarak 2011'de Almanya Hannover Fuarı'nda kullanılmıştır. Endüstri 4.0 adı itibariyle yalnızca sanayi sektörüne yönelik bir devrim olarak anlaşılabilir de bu düşünce yanlıştır. Endüstri 4.0 Devrimi; eğitim ve iletişim gibi temel sektörler dahil olmak üzere her alanda teknolojik yeniliği kapsayan bir süreçtir. İlerleyen teknoloji ve sağlıklı iletişim ise ancak nitelikli eğitim desteğiyle var olacaktır. Eğitim, iletişim ve teknoloji birbirleri ile çok kuvvetli etkileşime sahiptirler. Ancak eğitim diğer sektörlerin ilerlemesinde de hayati önem taşıdığı için, kendini bir toplumun sahip olabileceği en büyük avantaj olarak bir adım öne çıkarmaktadır. İletişim ise, eğitim sektörünün önemini duyurmak ve eğitim sektöründe uygulanacak yenilikleri toplumlara açıklamak açısından çok önemlidir. Bu çalışmada, Endüstri 4.0 Dönemi'nde iletişim sektörünün en önemli çalışanlarından olacağı öngörülen gazetecilerin, mesleklerinde maksimum teknoloji kullanımından yararlanmayı öğrenecekleri Yükseköğretim Kurumları çalışılmıştır. Birinci kısım giriş bölümüne ayrılmıştır. İkinci olarak, yükseköğretim kurumları, gelişimleri ve önemleri açıklanarak incelenmiştir. Üçüncü olarak, önceki sanayi dönemlerinde var olmuş, gazetecilik eğitimi veren yükseköğretim kurumlarının teknoloji kullanımları ve eksikleri incelenmiştir. Son olarak Endüstri 4.0 sürecinde var olacağı öngörülen, gazetecilik eğitimi verecek yükseköğretim kurumları çalışılmıştır. Çalışmada metodoloji olarak; literatür taraması, ve kurgulama yöntemlerinden faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sanayi 4.0, Gelecekte Yükseköğretim Kurumları, Geleceğin Gazetecisinin Yetiştirilmesi.

Features and Qualifications of Higher Education Institutions That Will Train the Journalist of Industry 4.0 Process

ABSTRACT

The societies adapt to new techniques and technologies too fastly in each Industrial Revolution. The next Industrial Revolution is Industry 4.0. The advanced economies will try to improve themselves on the area of education, communication and technology to find a good place in the world that turns thriving with Industry 4.0. For this reason, initial studies of Industry 4.0 is made by academic world. Concept of Industry 4.0 was used for the first time at the fair of Hannover in 2011. The thought of 'Industry 4.0 is only about Industry' is completely wrong. Industry 4.0 Revolution's innovations will be included every area of life, especially communication, education and technology. Advanced technology and accurate communication is depend on education support. Communication, technology and education have strong interactions with each others. Education is very important for the advancement of other sectors, for this reason education has been the greatest advantage. In terms of announcing the importance of education, the telecommunications sector had been indispensable. In this study, higher education institutions which will train telecommunications sector employee was examined in terms of quality and capability. The first part is introduction. Secondly the higher education institutions' progress was explained in chronological order. Thirdly, the higher education institutions are explained in terms of technology use, orientation period and imperfections. Lastly, journalism's higher educational institutions in Industry 4.0 are explained. Methodologies of this study are literature survey and construction.

Keywords: Industry 4.0 and Journalism, Journalism Education, Higher Education Institution.

GİRİŞ

Sanayi 4.0 olarak adlandırılan sürecin bireylerin ve toplumların yoğun teknoloji kullanımına uyum sağlamalarının bekleneceği bir dönem olacağı beklenmektedir. İlk olarak 2011 Hannover fuarında toplumla paylaşıldığı bilinen bu dönem, bireylerin teknoloji kullanımlarında olacağı öngörülen niteliksel ve niceliksel artışın hızlı bir süreç içerisinde gerçekleşmesini sağlayacaktır. Gündelik yaşamlarında, iş hayatlarında ve kültürel paylaşım olgusunda teknolojik etkiyi ve değişimleri hızlı bir biçimde deneyimleyecek olan bireylerin adaptasyon süreci zorlu olacaktır. Bu sürecin en etkin ve verimli biçimde tamamlanması için ise iletişim sektörünün belirgin bir misyon üstlenmesi gerekecektir. Değişen teknolojileri detaylı bir biçimde toplumlara tanıtmak, ilgili teknolojilerin kullanımı ve yararlarını görsel ve işitsel olarak anlatmak ve daha bir çok misyonu üstlenmek durumunda kalacak olan iletişim sektörü çalışanlarının bu duruma hazırlıklı olması gerekmektedir. Bu hazırlık sürecinin, değişim ve dönüşüm sürecine hızlı adaptasyonu ve teknolojinin yetkin kullanımı için eğitim hayatından başlaması gerekmektedir. Bu sebeple bu çalışmada Sanayi 4.0 süreci gazetecisinin yetiştirileceği, teknolojik değişim ve dönüşüme uyumlu yükseköğretim kurumları çalışmıştır.

SANAYİ 4.0 ve GAZETECİLİK EĞİTİMİ VEREN YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARI

Sanayi 4.0 diğer adıyla 4. Sanayi Devrimi sürecinin büyük bir değişim oluşturması beklenmektedir. Öncesinde gerçekleşmiş olan üç sanayi devrimi de gerçekleşmiş oldukları tarihler içerisinde, mevcut toplum yapısını, birey yaşamını, meslekleri ve dünyayı etkilemiştir. Her devrimde yeniden makineleşme sürecine giren sektörlerde insan gücüne ihtiyaç azalmış buna karşın yeni oluşan sektörler büyük oranda istihdam sağlamıştır. Gelişen teknolojiler insan yaşamını kolaylaştırmış, mecburi ihtiyaçları karşılama dürtüsüne ek olarak zevk, tercih ve ilgi olguları ön plana çıkmıştır. Sanayi 4.0 sürecinde, öncesinde yaşanmış devrimlerden çok daha büyük bir değişim ve dönüşüm öngörülmektedir. Öngörülen değişim birey hayatından, toplumların kalkınma sürecine kadar her süreçte etkisini gösterecektir. Bu süreci en bilinçli şekilde atlatmak için kullanılması gereken kitle iletişim araçları, iletişim sektörünü fazlasıyla önemli hale getirecektir. Matematiksel olarak anlatıldığında, iletişim bağımsız, kalkınma ise bağımlı değişken olacaktır.

Sanayi 4.0

Sosyal olgular, ekonomik gelişmeler ve tarihsel olaylar bireylerin akıllarında belli çağrışımlar ile yer edinmiştir. 1. Sanayi Devrimi ve buhar makinesi, 2. Sanayi Devrimi ve elektrik, 3. Sanayi Devrimi ve otomasyon örnekleri verilebilecek en bağlantılı örnekler olacaktır. 4. Sanayi Devrimi için ise bu çağrışım Robotik Toplumdur. Önceki dönemler için akıllara gelen çağrışımlar, ilgili dönemlere en çok etki eden ve dönemdeki gelişmeler ile en çok etkileşim sağlayan sözcükler ya da eylemlerdir. Bu çağrışımlar, dönemleri içerisindeki mevcut eğitimi, siyaseti, ekonomiyi, sosyal hayatı ve daha bir çok alanı etkilemekteydi. Sanayi 4.0, önceki devrimlerden ve dönemlerden farklı olarak bir etki değil bir dönüşüm süreci içermektedir. Endüstri 4.0 süreci bir faaliyetin değil, bütün bir sürecin dönüşümünü ve dijitalleşmesini sağlayacaktır. Sadece bireyler ya da toplumlar değil, süreçler ve nesnelere de birbirleriyle iletişim ve etkileşim kuracaktır. Kendini düzelten ürünler, piyasaya çıkış süresi yüzde elli daha az olan piyasalara sunulacaktır. Bu sebeple 4.0 süreci çok daha verimli ve çok daha nitelikli iş gücüne ihtiyaç duyacaktır. (Ersoy, 2017)

Sanayi 4.0 belli bileşenlerden oluşmaktadır. Bu bileşenler Sanayi 4.0 sisteminin omurgasını oluşturmakta ve yeniliklere temel olmaktadır. Köklü bir değişikliğe sebep olacağı öngörülen Sanayi 4.0 teknolojilerinin bileşenlerini kavramak, oluşturulmuş ya da oluşturulacak teknolojilerin mantığını kavramak olarak değerlendirilebilir.

Anlaşılması ve üzerinde durulması gereken bileşenlerden ilki bulut bilişim sistemidir. Bulut Bilişim sayesinde bilgi ve konum arasındaki bağımlılık ilişkisinin önemini yitireceği öngörülmektedir. Teknolojik araçlar sayesinde, ihtiyaç duyulan tüm bilgilere konum fark etmeksizin ulaşılması planlanmaktadır. Bilgi ve teknolojinin büyük güçler olmasının planlandığı Sanayi 4.0 süreci içerisinde, bulut bilişim sistemi bilgiye hızlı ulaşmak konusunda bireylere ve toplumlara yardımcı olacaktır. Bilgiyi elinde tutan toplumlar ise aynı zamanda gücü elinde tutacaktır.

İkinci olarak incelenecek olan 3D yazıcılar ile orijinal ve maliyetli fikirler, kısa bir süre içerisinde minimum maliyet ile somut bir hal alabilme imkanı bulacaklardır. Zaman ve maliyet sorunlarına çözüm getireceği öngörülen 3D yazıcılar düşük bütçeler ile büyük tasarımların gerçekleştirilmesini sağlayacaktır.

Diğer bir temel bileşen olan Siber Güvenlik kavramı ise oldukça yoğun kullanılan ve kullanılacağı öngörülen Bilgi ve İletişim teknolojilerinin güvenliğini sağlamak amacıyla ortaya çıkmış bir bileşendir. Bilgi Teknolojileri hız, çeşit ve bilgi olguları başta olmak üzere bir çok avantaj sağlamaktadır. Avantajlara homoeconomicus bilinciyle yaklaşan bireyler, genellikle bu avantajlardan yararlanmak için kişisel verilerini paylaşmak durumunda kalabilirler. İleri teknolojinin kullanıldığı Endüstri 4.0 gibi bir dönem için, Siber Güvenliğin varlığı fazlasıyla önemlidir.

Nesnelerin İnterneti diğer bir temel bileşendir ve bireylerin rutin yaşamlarında kullanılan basit mekaniklere sahip eşyalar dahil tüm nesnelerin birbirleriyle iletişime geçmesi fikrinden yola çıkmıştır (Sönmezer, 2017: 6).

Siber Fiziksel Sistemler bileşeni ise, fiziksel hareketler ile çok kontrollü mühendislik içeren mekatronik bileşenleri eş zamanlı olarak etkileşime geçiren bir oluşumun geliştirilmesi sürecidir.

Sensörler, makineler ve insanlar arasında karşılıklı iletişim sağlamak amacıyla kullanılan cihazlardır. Bu aygıtlar bir çok özellik barındırmasıyla birlikte kolay kullanım sağlamayı hedefler. Bu durum, sensör olarak adlandırılan bileşenin Sanayi 4.0 sürecinin temel bileşenleri arasında yer almasını sağlayan niteliktir.

Büyük Veri bileşeni bir diğer temel bileşendir. Diğer sanayi dönemlerinde harici belleklerde saklanan sınırlı verilerin detaylı analizlerinde zorlanılmaktaydı. Sanayi 4.0'da daha önce rastlanmamış ölçüde büyük verilerin depolanmasını, analiz edilmesini, sonuçların daha kolay ve hızlı elde edilmesini sağlayacağı öngörülen bileşen Büyük Veri'dir.

Siber-Fiziksel sistemlerin, işletmeler tarafından mal ve hizmet üretmek için kullanıldığı üretim sistemine Akıllı Fabrika denmektedir ve 4.0 sürecinin önemli bileşenlerinden biridir. (Vincent ve Diğerleri, 2014: 314).

Robotların üretimde kullanılmasına ek olarak, belli misyonlar için kullanılan robotların bireyden bağımsız bir biçimde kendi karar mekanizmasına sahip olması durumu Robot Teknolojileri Bileşeni'nin getirisiidir.

RFID Teknolojileri Bileşeni, insanların sahip olduğu kimlik numaraları, gümrük girişi olan ürünlerin GTİP numaraları ve tüketim mallarının etiketlerinin sağladığı temel bilgi akışının nesnelere için sağlanması durumudur ve aynı zamanda bu nesnelerin hareketlerini algılar, denetler, bilgi akışını, ve hareketlerin depolanmasını sağlar.

Gazetecilik Eğitimi Veren Yükseköğretim Kurumlarının Kısa Tarihi

Gazetecilik eğitimi veren kurumlar dahil olmak üzere tüm yükseköğretim kurumlarında, Üniversite reformu öncesinde tam olarak uygulanan bir sistem mevcut değildi. Eğitim kavramı istisnalar dışında, öğretmenler tarafından öğrencilere bir sınıf ortamında basit gereçler kullanılarak verilirdi. Kurumların kendi içlerinde sağladıkları lokal düzen, ülke genelinde bütünlük oluşturmamaktaydı.

İlk ayrı gazetecilik okulu olan Missouri Üniversitesi Gazetecilik Okulu ve mevcut durumda gazetecilikte modern eğitimi benimsemiş ortalama bir yükseköğretim kurumu arasındaki teknolojik farkın oluşması 110 yıl sürmüştür(Aktaran; Yıldırım, 2009: 106). Buna rağmen kurumda sağlanan teknoloji kullanımı, günlük teknolojilerin ilerisine taşınmamıştır. Sanayi 4.0 sürecinde var olması ve gazetecilik eğitimi vermesi öngörülen bir yükseköğretim kurumunun, birkaç yıl içerisinde mevcut duruma kadar olmuş tüm gelişmelerin oran olarak çok ilerisine gideceği öngörülmektedir. Fazlasıyla yavaş işlemiş olan bu sürecin Türkiye Cumhuriyeti için nedenleri, toparlanamamış bir sistemdir.

1981 Üniversite reformundan önceki yıllarda, tek bir çatı altında toplanmamış olan Türk yükseköğretim sistemi, beş tür kurumdan oluşmaktaydı:

- Üniversiteler,
- Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı akademiler,
- Bir kısmı diğer bakanlıklara, çoğu Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı iki yıllık meslek yüksekokulları ile konservatuvarlar,
- Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı üç yıllık eğitim enstitüleri,
- Mektupla öğretim yapan YAYKUR

Yükseköğretimin tüm düzeyleri için koordineli bir merkezi kurumun olmaması, özellikle de altmışlı ve yetmişli yıllarda yükseköğretim kurumlarının sayısı, öğrenci sayılarında gözlemlenen hızlı artış nedeniyle yukarıda belirtilen yükseköğretim sistemi bir süre sonra başarısızlık ve yozlaşma sinyalleri vermiştir. Bunlara ek olarak 1960-80 arasında ortaya çıkan kamusal sorunlar, yükseköğretimdeki kötüye gidişi daha da arttırmıştır. Bu nedenle yetmişli yılların sonunda köklü bir reform gerekmiştir ve sonunda 1981 reformu yürürlüğe girmiştir. Yükseköğretim, 1981'de çıkarılan 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ile akademik, kurumsal ve idari yönden yeniden yapılanma sürecine girmiş, ülkemizdeki tüm yükseköğretim kurumları Yükseköğretim Kurulu (YÖK) çatısı altında birleşmiştir. Akademiler üniversitelere, eğitim enstitüleri eğitim fakültelerine dönüştürülmüş ve konservatuvarlar ile meslek yüksekokulları üniversiteler bünyesinde eğitim vermeye başlamıştır. Bu sayede Yükseköğretim Kurulu, söz konusu kanun hükümleri ve Anayasa'nın 130. ve 131. maddeleriyle kendisine verilen görev ve yetkiler çerçevesinde özerkliğe ve kamu tüzel kişiliğine sahip olmuştur. Yükseköğretimden sorumlu tek kuruluş haline gelmiştir (Yükseköğretim Kurulu, 15.04.2018 tarihinde erişildi).

Yükseköğretim eğitimi bu derecede önemli ve etkili bir kurum tarafından tek bünye olarak denetlenmesine rağmen, eğitimler kurumların imkanlarından öteye gidememektedir. İlerleyen teknoloji ve gelişen cihazlar, uygulama eğitimine gereksinim doğurmakta ancak bir çok kurum bu gereksinimleri karşılayamamaktadır. Uygulama derslerine gereksinimi yoğun olan iletişim fakülteleri ise, kurumlarda bulunmayan teknolojik araçlar ve uygulama alanları sebebiyle donanımlı eğitimden yoksun kalmaktadırlar. Mevcut çağın gerisinde kalmamak, ayrıca büyük yenilikler ile geleceği öngörülen Sanayi 4.0 sürecinde gücünü arttırmak isteyen toplumlar, eğitimi ve elbette kurumları öncelikle standartlara uygun hale getirmeli, sonrasında en iyi eğitimi vermeyi hedeflemelidir. Bu durum yenilikleri duyurmayı ve toplumlara

açıklamayı misyon edinmiş iletişim fakültesi mezunları ve özellikle gazeteciler için daha büyük önem arz edilmesi gereken bir husustur.

Eğitim ve teknoloji arasında üç önemli basamak bulunmaktadır. İlgili basamaklar, teknoloji eğitimi, bilim ve teknik eğitim ve eğitimde teknolojinin kullanılmasıdır. Teknolojinin eğitimden itibaren kullanımı öğrenildiğinde, ortaya yeni teknolojiler ve yeni teknolojik aygıtlar çıkabilecektir (Boh, 1994; Alkan,1998; Şimşek,1999; Yılmaz ve Horzum, 2005). Teknolojik eğitim görmüş bir kişi ya da teknolojik eğitimi veren kurum, kendi bünyesinden bağımsız gelişmiş bir teknolojiye hızlı bir şekilde adaptasyon sağlayabilecektir. Bu durum çağı yakalamak ve kalkınmayı hızlandırmak açısından büyük önem arz edecektir.

Varlığından bu yana teknolojik açıdan internet gazeteciliği dışında büyük bir atılım yakalayamamış olan gazeteler, eğitimlerinde de mevcut durum dahil olmak üzere tarih boyunca büyük bir dönüşüm sürecine girememişlerdir. Basımın kalitesi değişmiş, lakin basım olgusu sabit kalmıştır. Yazarların kullandığı terimler değişmiş lakin eklenen görseller ve internet gazeteciliğinde kullanılan videolar dışında yazılı basın olgusu sabit kalmıştır. Köklü bir değişim ve dönüşüm sürecine girmesi gereken, aksi takdirde sanayi 4.0 sürecinde gerekli talebe ulaşamaması kaynaklı tutunamayacak olan gazetecilik sektörü bu değişime eğitim ile başlamalıdır. Teknolojik eğitim ise ancak eğitimin içeriğine uygun kurumların varlığı ile mümkün olacaktır.

GAZETECİLİK EĞİTİMİ VEREN YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARININ EKSİKLERİ

Mevcut durumda, gazetecilik eğitimi veren ortalamanın üstündeki bir yükseköğretim kurumu istisnalar olmakla birlikte; sınıflar, ofisler, bilgisayar laboratuvarları, kişisel ihtiyaç alanları, stüdyolar ve serbest alan olarak tasarlanmıştır. İlk kurulan gazetecilik eğitim kurumları ve şimdiki gazetecilik eğitim kurumları arasında, çağın getirileri olan ortalama gereçler dışında belirgin bir fark gözlemlenmemektedir. Adı itibariyle yüksek bir öğretim sağlaması gereken bu kurumların, son teknoloji cihazları barındıran, yeni cihazların keşfi konusunda teşvik ve imkan sağlayan, uygulamalı eğitimler ile birlikte teorik bilgilerin desteklendiği tesisler olmaları gerekmektedir.

Yükseköğretim Kurulu'nun resmi sitesinde lisans programı açma ölçütü olarak verilen fiziki altyapı şartlarında, özel olarak belirtilen alanlar yalnızca laboratuvar, uygulama alanı, stüdyo ve benzeri olarak tanımlanmıştır (Yükseköğretim Kurulu, 16.04.2018 tarihinde erişildi). Teori yoğun eğitim veren gazetecilik bölümlerinin, 4. Sanayi Devrimi ile birlikte mecburi bir program değişikliğine gideceği öngörülmektedir. Teknolojiyi gündelik yaşamlarının her alanına entegre etmiş bireylerin, klasik gazetecilik mantığına ilgi duymaması beklenmektedir. Bu sebeple yeni teknolojiler kullanması gereken gazetecilerin yeni eğitim alanlarına ihtiyaçları olacaktır. Bireyin 4. Sanayi Devrimi'nde 4D teknolojisini, 'oradaymışçasına' tecrübe edeceği haber deneyimlerini ve daha birçok radikal teknolojik yeniliği gazetecilik sektörü içerisinde bulması muhtemeldir. Bu sebeple yoğun teknoloji bilmesi beklenen gazetecilerin, yoğun teknoloji kullanımlarını destekleyen bir eğitim kurumu içerisinde yetişmesi gerekmektedir. Simülasyon, Robot ve Teknoloji kullanımı derslerinin verilmesi beklenen gazetecilik eğitimi veren yükseköğretim kurumlarında uygulama ile ilgili eksikler şu şekildedir:

- Simülasyon Odaları
- Üniversite Gazetesi Yerel Koordinasyon Merkezi
- Robot Atölyesi
- İnsansız Hava Aracı Sahaları

SANAYİ 4.0 SÜRECİNDE GAZETECİLİK EĞİTİMİ VEREBİLECEK YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARININ KURGULANMASI

Sanayi 4.0 bireylerin ve toplumların hayatında pek çok yeniliğin öncüsü olacaktır. Sanayi 4.0 ile birlikte bazı mesleklerin yok olacağı ve bazı yeni mesleklerin ortaya çıkacağı öngörülmektedir. Süreç içerisinde devamlılığını sağlamak isteyen mesleklerin veya sektörlerin ise büyük bir değişim ve dönüşüm sürecine gireceği öngörülmektedir. İnsan gücünü, makine teknolojileri ile ikame edebilecek sektörler kar maksimizasyonu hedeflerini gerçekleştirmek için makine teknolojilerine yöneleceklerdir. İnsan fikrine, yorumuna, duygu ve düşüncelerine ihtiyaç duyan gazetecilik sektörü bu makineleşmeden diğer sektörler kadar etkilenmeyecektir lakin teknoloji kullanımının yoğun olacağı beklenen sanayi 4.0 dönemi bireylerinin mevcut durumdaki gazetelere ilgi duymaması sektörü sekteye uğratacaktır. Bu fikirden hareketle, Sanayi 4.0 gazetelerinin ve gazetecisinin maksimum teknoloji uyumunu sağlaması ve belirgin bir değişim sürecine girmesi gerekmektedir. Sanayi 4.0 süreci; teknolojiye uyum sağlaması, kullanması ve toplumu yönlendirebilecek düzeyde teknolojiye hakim olması beklenecek olan gazetecileri yetiştirecek yükseköğretim kurumlarına mutlak bir ihtiyaç doğurmaktadır.

Sanayi 4.0 Süreci Gazetecisini Yetiştirebilecek Yükseköğretim Kurumlarının Sahip Olması Gereken Temel Nitelikler

Öğrencilerin uygulama yoğun dersleri deneyimleyeceğinin öngörüldüğü Sanayi 4.0'da eğitim kurumları buna uygun donanımına sahip olmakla mükellef olacaklardır. Sanayi 4.0'da talebini sabit tutmayı değil arttırmayı hedefleyecek olan gazetecilik sektörü ise yeni eğilimlere girmek zorunda kalacaktır. 4.0 Gazeteciliği ile, simülasyon şeklindeki haberler ile bireyin haberi içselleştirmesi sağlanacaktır. Buna ek olarak gazetecilik sektörünün, robotik toplum olgusunu birey yaşamına entegre edeceği öngörülen 4. Sanayi Devrimi'nin ve getireceği yeni teknolojilerin gerisinde kalmaması hedeflenecektir. Bu teknolojiler üzerinde profesyonelleşmek, teknolojileri öğrenmek ve uygulamak uzun bir süreç gerektirmektedir. Sektörde istihdam edilmek istenen bir gazetecinin, yetişme sürecini meslek içerisinde devam ettirmesi hem işletmelere hem de bireye yararlı olmayacaktır. Bu sebeple eğitimleri süresince gazetecilere öğretilmesi gereken ilgili teknolojiler için kurumların sahip olması gereken fiziki altyapılar gerekmektedir. 4D teknolojisi, insansız hava araçları, bireylerin anlık haber ihtiyacının karşılanması, konum birey ilişkisi, nesnelerin internetinin etkin kullanımı için, Sanayi 4.0'da var olmak isteyen bir gazetecilik sektörü için gereken bu altyapılar sadece kurumların değil, sektöründe devamlılığını sağlayacaktır.

Bu fiziki altyapılardan ilki uyarlanabilir 1 adet simülasyon uygulama odası ve 1 adet simülasyon geliştirme odasıdır. İletişim Fakülteleri bünyesinde eğitim vermeye devam etmesi beklenen gazetecilik bölümünde eğitim gören öğrenciler, simülasyon için diğer bölümler ile koordineli çalışacak ve disiplinler arası ilişkilerine de özen gösterecektir. Simülasyon geliştirme odasında diğer bölümler ile birlikte ortak geliştirilen simülasyonlar bir veri deposunda toplanacak ve sistem tarafından seçilmiş simülasyonlar ile öğrenci, meslek hayatında karşılaşılabileceği beklenmedik zorluklarla sınanabilecektir.

Simülasyon odaları, öğrencilerin ders dışı zamanda da kullanimlarına açık olacaktır. Teorik bilgilerini meslek hayatlarına yansıtabilecekleri simülasyon odaları, yapay zeka kullanılarak dizayn edilecektir. Bu sayede öğrenci tepkileri simülasyonu yönlendirecek ve maksimum seviyede gerçeklik algısı oluşturulabilecektir. Simülasyon odaları, büyük izleyici gruplarına açık olmayacağı için teknolojik gereksinimleri sağlandığında yapı maliyeti rahatlıkla finanse edilebilecektir.

Bir simülasyon programının ana özelliklerinden olan evrimsel olma özelliği, simülasyonun basit bir şekilde başlayıp karmaşıklaşmasını içerir. Bu sebeple kullanılacak simülasyonlarda, öğrencinin olay analizini ve risk yönetimini sağlaması gereken durumlar, en beklenmedik anda başlayıp karmaşıklaşarak ilerleyecektir. Bağımsız değişkenin öğrenci hareketleri olarak algılanacağı simülasyonda, bağımlı değişken tepki parametrelerine göre ilerleyecek olan simülasyon senaryosudur. Denetlenebilir değişken simülasyonun zorluk seviyeleri olacaktır ve bu sayede denetlenemez değişken olan öğrenci tepkisi saptanabilecektir. (Şahintürk, 16.04.2018 tarihinde erişildi.)

Fiziki altyapılardan ikincisi Üniversite Gazetesi Koordinasyon Merkezi olmalıdır. Gazetecilik eğitiminin verileceği her bir yükseköğretim kurumu bünyesinde bulunması gereken koordinasyon merkezi, yerel bölgede yaşanan ve haber niteliği taşıyan tüm gündem maddelerini haberleştirmekle yükümlü olacaktır. Ana Merkez için hazırlanmış bir veri bankasında biriktirilecek olan haberlerin günlük olarak Üniversite Gazetesi içerisinde yayınlanması öngörülmektedir. Bu sayede, teknolojik açıdan eşit olan üniversite öğrencilerinin, bilgi üzerinden rekabetinin sağlanarak mesleğe hazır hale getirilmesi ve Üniversite Gazetesi'nin detay haberler konusunda toplumda öncü olması hedeflenmektedir.

Fiziki altyapılardan bir diğerinin robot atölyesi olması beklenmektedir. Geniş alanı içerisinde tüm teknolojik gereçleri barındırması beklenecek olan robot atölyesinde öncelikle, yazılım programları, kodlama, 3D yazıcı kullanımı derslerinin teorik kısmı paylaşılacaktır. Sonrasında, uygulamalı eğitimler ve teknolojik incelemeler ile birlikte öğrenci makine ve robot kullanımını öğrenecektir. Bu sayede mesleki hayatı için yeterli temeli alan öğrenci meslek hayatında kullanması ve toplumlara iletmesi öngörülen teknolojilere hakim olacaktır. Sanayi 4.0'ın bileşenleri olan Robot Teknolojileri, RFID Teknolojileri ve Siber-Fiziksel Sistemler'in her meslek gibi gazetecilik sektörünü de etkileyeceği söylenebilir. Bu sebeple Sanayi 4.0'da bu teknolojilere hakim olmak, mesleki yeterlilik olarak görülecektir.

Son fiziki altyapı ise, insansız hava aracı sahaları olmalıdır. Savaş, afet, kargaşa bölgelerinde gazetecilerin sağlıklarını ve güvenliklerini korumak amacı ile kullanılması gereken insansız hava araçları aynı zamanda bireyin ulaşamayacağı açılardan çekim yapmak için mühim bir araç olacaktır. Gözlemi daha güvenilir kılmak, gerekli durumlarda yargı organlarının yararlanabileceği net görüntüler edinmek, halkı detaylı bilgilendirmek ve insan gücünün ötesine çıkmak için kullanılacağı öngörülen insansız hava araçları eğitime dahil edilmelidir. Etkili ve hassas kullanılması gereken insansız hava araçları, bu özellikleri dolayısıyla pratik gerektirmektedir. Bu sebeple kurumlar bu pratiğin yapılması için farklı koşullar için düzenlenebilecek alanlar oluşturmak durumundadırlar.

SONUÇ

Sanayi 4.0 teknolojileri ile birlikte hayati riskin, fiziksel yorgunluğun ve teknolojik yetersizliğin minimum seviyeye çekileceği bir meslek hayatı için yetiştirilen öğrencilerin motivasyon seviyesi yükselecektir. Bu sayede eğitim hayatlarına daha çok özen gösterecekler ve uygulama dersleri için sahip olmaları gereken kabiliyetleri kazanmak için meslekleri ile eğitimlerinden itibaren iç içe olacaklardır. Uygulama yoğun dersler, teoriye ek olarak, yetenek, pratik ve emek istediğinden bireyler istekleri dışındaki meslekleri seçmekten çekineceklerdir. Bu sayede toplumlar, kaliteli eleman ihtiyaçlarını karşılayacak ve kalkınacaklardır. Yükseköğretim kurumları ise, teknolojik yenilikler ile paralel olarak revize edilecek bu sayede kurumlar arasındaki altyapısal farklar ortadan kalkacaktır. Uygulamalı eğitim ile yetiştirilen öğrencilerin meslek hayatlarında daha başarılı olmaları beklendiği için, bu başarı yetiştirici kurumları da olumlu yönde etkileyecektir. Akademik personel kadrosunun

öğretmek için daha çok öğrenmek mecburiyeti, akademisyenlerin bilgilerinin sürekli taze kalmasını sağlayacaktır. Bahsedilen yenilikleri öğrenmenin yanında toplumlara duyurmayı ve toplum bilincini arttırmayı misyon edinmiş gazetecilik sektörü çalışanları ise eğitimlerinden itibaren bu dönüşüm sürecine girmek ve teknolojilere anlatabilecek oranda hakim olmak zorundadırlar. Öğrencilere, eğitmenlere, kurumlara ve toplumlara faydası öngörülen bu değişim ise yükseköğretim kurumlarının Sanayi 4.0'a uyumlu olarak yapılandırılması ile olacaktır.

KAYNAKLAR

- ALKAN, C. (1998). *Eğitim Teknolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- BOH, B. (2010, 7 1). *Interactive Educational Technologies in Higher Education (English)*. 4 16, 2018 tarihinde World Bank: <http://documents.worldbank.org/curated/en/907961468739273983/Interactive-Educational-Technologies-in-Higher-Education> adresinden alındı
- ERSOY, A. R. (2017, Mayıs 30). Birinci, İkinci ve Üçüncü Sanayi Devrimi ve Ardından Endüstri 4.0. (Y. Gür, Röportaj Yapan) Makina Magazin.
- HENKOĞLU, T., & KÜLCÜ, Ö. (2013). Bilgi Erişim Platformu Olarak Bulut Bilişim: Riskler ve Hukusal Koşullar Üzerine Bir İnceleme. *Bilgi Dünyası*, 14(1), 62-86.
- SÖNMEZER, T. (2017, 5 21). Dördüncü Sanayi Durağında İnecek Var Mı? (1127). *Hürriyet İnsan Kaynakları ve Yeni Ekonomi Gazetesi*.
- ŞAHİNTÜRK, H. (tarih yok). *Simülasyon Teknikleri*. 4 16, 2018 tarihinde Yıldız Teknik Üniversitesi: www.yildiz.edu.tr/~hsahin/Simteksunu1.pps adresinden alındı
- ŞİMŞEK, N. (1999). *Öğretim Yazılımları*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- VINZENT, R., & diğeri, v. (2014). Pattern-based Business Model Development for Cyber-Physical Production Systems. (25), 313-319. *Procedia CIRP*.
- YILDIRIM, B. (2009). *Gazetecilik Eğitimi: Değişim İhtiyacı ve Dönüşümler*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi.
- YILMAZ, K., & HORZUM, B. (2005). Küreselleşme, Bilgi Tenolojileri ve Üniversite. *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(10), 103-121.
- Yükseköğretim Kurulu. (tarih yok). *Lisans Programı Açma Ölçütleri*. 4 16, 2018 tarihinde Yükseköğretim Kurulu: http://yok.gov.tr/web/guest/anasayfa;jsessionid=0AE27576D1AA730264530B99EE5B776E?p_p_auth=I0K6pNiM&p_p_id=101&p_p_lifecycle=0&p_p_state=maximized&p_p_mode=view&_101_struts_action=%2Fasset_publisher%2Fview_content&_101_assetEntryId=18786&_101_type=content adresinden alındı
- Yükseköğretim Kurulu. (tarih yok). *Tarihçe*. 4 15, 2018 tarihinde Yükseköğretim Kurulu: <http://www.yok.gov.tr/web/guest/tarihce> adresinden alındı

Medya Bağımlısı Bireyin, Medyada Harcadığı Fazla Zamanın Bireye Sosyo-Ekonomik Zararları

Birol AKGÜL^{1,*}, Ecem Ezgi YILDIZ², Beste TURŞUCUOĞLU²

¹Doç. Dr., Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi İletişim Fakültesi, Çanakkale, Türkiye

²Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, Türkiye

*birolakgul@comu.edu.tr

ÖZET

Medyanın en önemli işlevi gündem takibidir. İlk olarak gazeteler, sonrasında radyo, televizyon, internet ve mevcut durumda sosyal medya bireylerin yaşamlarına etki etmiştir. Medya kısa süre içinde bireylerin günlük rutinlerinden biri olmuştur ve gündem takibinin yapıldığı bir mecra olmasına ek olarak gündemi belirleme işlevi de kazanmıştır. Şubat 2004'de Facebook ile başlayan, Mart 2006'da Twitter ile devam eden ve sonrasında Instagram ile ilginin doruğa ulaştığı sosyal medya kullanımı, bireylerin sosyal yaşamlarında köklü bir değişime neden olmuştur. Sosyolojik ya da psikolojik sebeplerle topluma entegre olamayan bireyler, sosyal medya ile birlikte sanal bir toplumun aktif fertleri olma şansı yakalamışlardır. Başta sosyal medya olmak üzere, medya kullanımı sosyal yaşamın vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. Aktif medya kullanımının özel hayat olgusunu yok ettiği görülmektedir. Bu sebeple bu çalışmada medya bağımlısı bireyin, iş ve aile hayatı dahil olmak üzere tüm yaşamında medyanın olumsuz rolü tartışılmaktadır. İlk kısım giriş için ayrılmıştır ve genel bir incelemedir. İkinci kısımda medya araçlarının bireylerin sosyal yaşamlarına dahil oldukları tarihlerde sosyal yaşama etkileri tartışılmaktadır. Üçüncü olarak, boş zaman ve sosyal yaşam olguları açıklanmış, medyanın bu olgular üzerindeki olumsuz yanları saptanmıştır. Son olarak, en sağlıklı birey-medya ilişkisinin ne şekilde ve hangi koşullarda sağlanacağına yönelik önerme ve öngörüler paylaşılmıştır. Çalışmada metodoloji olarak; literatür taraması, örnek olay incelemesi ve kurgulama yöntemlerinden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Medya Bağımlılığı, Sosyo-Ekonomik Etki, Zaman.

The Media-Addicted Individuals and Negative Socio-Economic Influences of Their Loss of Time on Media

ABSTRACT

The most important function of the media is to announce the agenda items. Primarily newspaper after than radio, television, internet and finally social media has entered into people's lives. Media started to determine the agenda after it has been included the daily routine of the individuals. The fact of social media was appeared with Facebook in February 2004. Twitter was founded in March 2006. Lastly Instagram has established and then social media usage has reached the highest level ever. To use social media has changed the social lives of individuals completely. Individuals who cannot adapt to the society because of sociological or psychological reasons are adapted to the society social media. Notably social media, all media tools have been indispensable. Accordingly the fact of personal life is about to disappear. In this study, the negative effects of media on media-addicted individuals are studied. First part is introduction. Secondly, media tools are explored with their effects on social life. Thirdly, the connection between spare time and social life is explained and this connection associated with media. Finally, the suggestions for the most productive media-individual relation was mapped out. Methodologies of this study are literature survey and construction.

Keywords: Media-Addicted Individuals, Socio-Economic Influences, Free Time.

GİRİŞ

Medya araçları, birey hayatının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bireyler sosyal yaşamlarını, özel anlarını ve gündem ile ilgili düşüncelerini sosyal medya ile duyurmaktadır ve diğer bireylerin yaşamlarını sosyal medya üzerinden takip edebilmektedir. İş ve okul saatleri içerisindeki molaları genellikle medya araçlarıyla dolduran bireylerin bir kısmı iş sonrası zamanlarını medya araçları ile değerlendirirken, bir kısım birey ise sosyalleşmekte ve bu sosyalleşmeyi medya araçları üzerinden paylaşmaktadır. Medya araçları kolay ulaşım ve kullanım sağlamaktadır. Bu sebeple yalnızca genç ya da elit kesime hitap etmemektedir. Orta yaşlılar, alt gelirli aileler ve mevcut durumda çocuklar rahatça medya araçlarına ulaşım ve kullanım sağlayabilmektedir. Her yaşa ve her kesime hitap eden medya araçlarının, sağlık sınırlarının üstünde kullanımı bir tehlike oluşturmaktadır. Medya bağımlılığı, tıp dünyası için bir hastalık olarak kabul görmemektedir. Buna rağmen, medya bağımlılığından kurtulmayı vadeden işletmeler, bireyler ve şirketler tarafından yoğun taleple karşılanmaktadır.

MEDYA ARAÇLARI VE SOSYAL YAŞAM

Sosyal yaşamın başlıca öğeleri birey ve iletişimdir. Bireylerin; işbirliği, güvenlik, yardımlaşma, demokrasi ve benzeri önemli sosyal oluşumları kurmak için kullandığı mecburi araç iletişimdir. Ayrıca iletişim, fizyolojik ihtiyaçlar dahil olmak üzere Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi içerisinde bulunan hayati ve sosyal ihtiyaçların tümü için gerekli ilk bileşendir. Avcı toplayıcı toplum statüsünden çıkmış bir dünya içerisinde, besin ve güvenlik gibi temel ihtiyaçlar dahil olmak üzere tüm ihtiyaçlar ancak iletişim ile karşılanabilir.

Medya Araçlarının Sosyal Yaşama Etkisi

18. yüzyıl sonrası dönem teknolojik gelişmelere, dünya savaşlarına ve toplumsal kimlik arayışlarına sahne olmuştur. Bunun yanında bu dönemde, iletişim için devrim niteliğinde adımlar atılmıştır.

18.yüzyıl sonrasında elektronik devrim, iletişimin hızını ve şeklini geri dönülmez bir değişim ve dönüşüm sürecine sokmuştur. 18. yüzyılda İngiltere'de başlayan sanayi devrimi, diğer ülkelerde de hızla etkisini göstermiştir ve iletişim olgusunun bireyler ve toplumlar tarafından değerli kılınmasına sebep olmuştur (Baldini, 2000: 88-91). Gazete, telgraf, telefon, sinema, radyo, televizyon, bilgisayar, internet ve benzeri araçlar keşfedildikleri ve kullanıldıkları dönemin iletişim araçları olarak kalmamışlardır. Medya araçları iletişimin yanı sıra propaganda aracı ve reklam aracı olarak kullanılmışlardır. Savaşların kazanılmasında, toplum algısının oluşmasında ya da dağılmasında etkin rol oynamışlardır.

Öncesinde birebir veya ulak ile yapılmakta olan iletişim, 18. yüzyılda başlayan elektronik devrimle, iletişimin konuma bağımlılığını yıpratmıştır. Telgraf, telefon ve fotoğrafın icadı gibi teknolojik gelişmelerin gazetecilikte kullanılmaya başlanması, gazeteyi iletişim aracı haline getirmiştir. Teknolojik devrimler, gazetelerin yapım hızını ve içerik kalitesini arttırmıştır. Bu sebeple gazeteler okurların ilgisini çekmiş ve gazete sosyal yaşamın önemli bir parçası haline gelmiştir. (Özçağlayan, 2008: 135).

Telgraf ile teknolojik iletişimin bireyselleşmesi yönünde önemli adımlar atılmış, bu sayede kişisel ve toplumsal iletişim çoğalmıştır. Telgrafın iletişim çalışmaları için en önemli özelliği 'iletişim' ve 'taşımacılık' kavramları arasında net bir ayırım oluşturmaktır. Telgraf öncesi dönemde taşımacılık kavramı hem iletişim hem taşımacılık kavramlarını betimlemekteydi. Telgrafın kullanılması, mesajların fiziksel yer değiştirme olgusundan

bağımsız olarak hareket etmesini sağlamıştır. Bunlara ek olarak telgraf bir iletişim aracı olarak, fiziksel kontrol imkanı oluşturmuştur. En iyi örnek, telgraf sinyalleri ile tren rayların kontrol edilmesidir ve trenler bu sayede yön değiştirebilir. (Carey, 1983)

Telefonun icadı ile, mors alfabesi kullanımına gerek kalmaksızın sınır ötesi iletişim gündelik dil ile sağlanmıştır. Telefonun icadı ile birlikte bireyler ve toplumlar iletişimlerini daha rahat, daha güvenli ve anlaşılır biçimde yapma imkanı bulmuşlardır. Sosyal yaşamın gelişimine fazlasıyla katkısı bulunan ve iletişimin başlıca araçlarından olan telefon, küreselleşme adına da büyük bir devrim oluşturmuştur.

Toplumların iletişim, sanat ve kültür anlayışını değiştiren bir diğer medya aracı olan sinema, propaganda ve reklam aracı olarak da kullanılmasına ek olarak büyük bir sosyalleşme alanı oluşturmuştur. İletişim ve sanata bu denli etkisi olan sinemanın, televizyonun ortaya çıkması ile iletişim üzerindeki etkisi azalmıştır lakin önemli bir sanat unsuru olmaya devam etmektedir.

Radyo, televizyon, bilgisayar ve ardından internetin icadı ise bireysel ve toplumsal iletişimi geri dönülmesi imkansız bir değişim ve dönüşüm sürecine sokmuştur. Radyo ile başlayan, televizyon, bilgisayar ve internet ile devam eden süreç bireylerin sosyalleşme olgusunda farklı anlayışlar benimsemesine neden olmuştur. Bilgi edinme ve paylaşma kanalları çoğalmış, bilgiye ulaşmak daha önce erişilememiş bir kolaylık seviyesine ulaşmıştır. Telefonlarda internet erişiminin sağlanması ile, internet vazgeçilmez bir iletişim kanalı haline gelmiştir. 2004 yılında Facebook ile başlayan, 2006'da Twitter ve 2010'da Instagram ile devam eden internet tabanlı sosyal medya uygulamaları bireyler arası iletişimi farklı bir boyuta taşımıştır. Bireyler isimleri ve kişisel özellikleri ile sosyal yaşamdan farklı bir profil edinme imkanına sahip olmuştur. Bireyler kendileri hakkındaki bilgilerin dilediği kadarını paylaşabilecekleri ve kendilerini sosyal statülerinden bağımsız tanıtabilecekleri bu platformları sosyal ilişkiler için aktif kullanmışlardır. Bireylerarası aktif iletişim, farklı seçenekler ile kişiye özel sosyalleşmeyi mümkün kılan araçların sektesine uğramıştır. Bireylerarası iletişimde bulunması gereken tolerasyon ve özveri kavramlarına gereksinim duymayan bu farklı sosyalleşme yöntemi daha kolay ve opsiyonel olması dolayısıyla büyük ilgi görmüştür. Bireyin zevk, tercih ve duygusal durumuna uyum sağlamasına yönelik hazırlanmış farklı içerikler kolay ulaşılabilir olması dolayısıyla fazlasıyla tercih edilmiştir. İçselleştirilebilmesi ve rutine uydurulabilmesi kolay bu içerikler, kişilerin içeriklerde geçirdiği zamanın devamlılığını sağlamıştır. Yenilenen içerikleri ile televizyon, medya araçlarında geçirilen zamanın artmasına sebep olmuştur. İnternet ve sosyal medya ile birlikte bu zaman, olağan sınırların üzerine çıkmıştır ve bu durum medya bağımlılığı olarak adlandırılmıştır.

Medya Bağımlılığı

Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımının ortaya çıkması, medya bağımlılığı kavramının gelişiminde öncü olmuştur. Kullanımlar ve doyumlar kavramı yalnızca bireyi ve ihtiyaçlarını incelemektedirken, medya bağımlılığı kavramı birey-medya ilişkilerini, sistematiği, sayısal verileri ve direkt olarak bireyleri incelemektedir. (Ball-Rokeach, 1998: 5; Loges ve Ball-Rokeach, 1993: 603). Bağımlılık kuramı ise Kullanımlar ve Doyumlar yaklaşımının kişinin psikolojik ihtiyaçlarıyla ilgilenmesine ek olarak, medyaya olan bağımlılıklarda izleyiciyi, medyayı ve toplumsal sistemi birlikte incelemekte ayrıca aralarında gelişen ilişkiler üzerinde çalışmaktadır(Severin ve Tankard, 1994: 463, Erdoğan ve Alemdar, 2005: 169).

Kullanımlar ve doyumlar; bireysel izleyicinin ihtiyaçlarını karşılamak için medyayı nasıl kullandığını incelemektedir. Bireyin ihtiyaçlarını medya ile gidermesinin sebeplerini, sonuçlarını ve yansımalarını birey üzerinden değerlendirmektedir. Medya bağımlılığı ise

birey-medya kavramını yalnızca ihtiyaçlar üzerinden değerlendirmemektedir. Medya ve birey arasındaki ihtiyaç, zaman, durum ve kuram olgularını değerlendirmektedir. Buna ek olarak bu olguların birey, medya birey-medya üzerindeki etkileşimlerini de incelemektedir.

Medya sistemi, modern toplumun önemli bir bileşeni olarak kabul edilmektedir ve bireyler, gruplar, kurumlar ve diğer sosyal sistemlerle yoğun ilişki içerisindedir. Bu ilişkiler çelişki temelli ya da işbirlikçi, dinamik, değişken, statik veya düzenli olabilmektedir. Kuramın yapısı direkt/güçlü ya da dolaylı/güçsüz ilişkiler olarak sınıflandırılabilir. Motivasyon, değer ve davranışlar bu ilişkilerin temelini oluşturmaktadır. Sınıflandırmaların ortak noktası ilişki kavramı olduğu için, kuramın yapısı bağımlılık oranı ile de açıklanabilir. Bu ilişkiler bir bütün olarak medya sistemi üzerinde olabileceği gibi televizyon, radyo, gazete, internet gibi onun parçalarından biri üzerine de olabilmektedir (DeFleur ve Ball-Rokeach, 1989: 302-303).

Bireyler de, makro sosyal sistemlere benzer biçimde kitle iletişim araçları ile bağımlılık ilişkisine sahip olabilirler. Çünkü aynı toplumlar gibi bireyler de belli hedeflere ve motivasyonlara sahiptir ve kendini gerçekleştirmek için gerekli kaynaklar kitle iletişim araçlarının mülkiyet alanında olabilir. Hayatta kalma ve büyüme, bireyleri üç önemli hedefe ulaşmaya iten temel motivasyonlardır. Anlama, yönelim ve oyun olarak nitelendirilen bu üç hedef ; bireyleri kendilerini ve etrafındaki dünyayı anlamaya ve bu bilgiyi başkalarıyla etkileşimlerini yönlendirmede kullanmaya teşvik eder. Bütün toplumların günlük rutinlerinden kaçışı ve keyfi araması nedeniyle, eğlence ve oyun önemli hedeflerdir. "Oyun" bütün toplumların ortak bir özelliğidir ve gerilimden kaçmak kavramından daha fazlasını barındırmaktadır. İnsanlar için "oyun", aynı zamanda sosyalliği ve başkaları rollerini, normlarını ve değerlerini öğrenme yoludur. Bireyler "oyun"da, kendisini, kültürünü ve değerlerini sergilemektedir (DeFleur ve Ball-Rokeach, 1989: 306, Merskin, 1993: 89-90, Işık, 2009: 35-36).

Mevcut durum incelendiğinde, sosyal medya kullanımının bireylerin yaşamında çok fazla yer alması bireyin benliğini, sosyal yaşamını etkilemektedir. Bazı bireylerin kimlik bunalımı yaşadığı gözlemlenmiştir. Kullanımı, yaş sınırlaması açısından etkin bir güvenlik barındırmayan sosyal medya çocukların sosyal gelişimlerini kısıtlamaktadır. Yeni medya başta olmak üzere medya kullanımı bireyin ruh sağlığına ve sosyal hayatına olumsuz etki edebilmektedir. Yalnız olmadığı durumlarda da bireyler, nerede ve kiminle olduklarını paylaşmakta, içerisinde buldukları aktiviteler ile ilgili medya araçları kanalı ile bilgi vermektedirler. Haber alamama ya da gündemin dışında kalma endişesi taşıyan bireylerin, yapılmış sosyal deneyler doğrultusunda kullandıkları medya araçları ile paralel bir biçimde endişe oranlarının da arttığı gözlemlenmektedir. Endişe, uyku ve depresyon hali gözlemlenen medya bağımlısı bireyin, işine de adaptasyonu zorlaşmaktadır. İş hayatında zorluk yaşamaya başlayan birey, yeteli sosyalleşememe sebebiyle iş arkadaşları ve ailesinden de yeterli desteği göremeyecek ve sosyal olduğu kadar ekonomik anlamda da sıkıntı ile karşılaşacaktır.

Tıp dünyası açısından bir hastalık olarak kabul edilmemesine karşın medya bağımlılığından arınmak için açılmış merkezler, şirketlere ve bireylere hizmet vermektedir. Medya bağımlılığı sosyal ve psikolojik açıdan ciddi bir tehdit olarak görülmekte ve zararlı madde kullanımından kurtulmak için yapılan seanslı tedavi sistemi, bu merkezlerde de uygulanmaktadır. (BBC Capital, 18 Nisan 2017)

BOŞ ZAMAN VE SOSYAL YAŞAM

Sosyal bir kavram olduğu kadar iktisadi de bir kavram olan boş zaman, bireyin mecburi sorumluluklarına ayırdığı sürenin dışında kalan zamanı ifade eder. İş tercihlerinde, gelir ve boş zaman arasındaki optimal dengeyi sağlamak bireye maksimum faydayı sağlayacaktır.

Basit anlamda, fazla gelir kazanmak doğru ve verimli harcanmadığı müddetçe birey için faydalı olmayacaktır. Sosyal yaşam, yatırım ve psikolojik etmenlerde olumlu etki yaratmayan gelir, kaydi ve nakdi anlamlarda değer oluşturmasına karşın sosyal yaşamda ve bireyin şahsi kazanımlarında bir değer oluşturmayacaktır. Bu sebeple bireyin gelir elde etmesi, ancak sosyal yaşamda bir değer oluşturduğunda ve sosyal yaşam kalitesinde istikrarlı artışı söz konusu olduğunda tam bir değer oluşturacaktır. Gelirden bağımsız aktivite ve sosyal kazanımlar için de boş zaman gerekli bir olgudur. Bireyin zevkleri ve tercihleri doğrultusunda bir hobi edinmesi, sosyalleşmesi ve gerek kişilerarası gerekse toplumsal iletişim kanallarına dahil olması için boş zamana ihtiyacı vardır. Bu zamanın büyük bir kısmını, amaçsız ve verimsiz bir şekilde medya araçlarında geçirmek ise, bireylerin değer oluşturmak için harcaabileceği zamanı kullanmaması anlamına gelmektedir.

Boş Zaman Ve Sosyal Yaşam İlişkisi

Boş zaman genelde iş hayatıyla ilişkilendirilmiştir, lakin değerlendirilmesi ve kullanım kapasitesi açısından boş zaman sosyal de bir kavramdır.

İş-boş zaman algısı, sınıfsal düzeyde farklı değer ve niteliklere sahiptir. Bir başka deyişle iş/boş zaman sınıfsal yapılanma bağlamında farklı algı yükleriyle algılanmaktaydı. Çalışma alt sınıfı özgü bir mecburiyet iken, boş vakit seçkinlere/iktidar çevrelerine ait bir ayrıcalıktı. Seçkinler (aristokratlar) ile az okumuşların ve kölelerin boş zamandan anladıkları ve bu zamanı kullanma biçimleri birbirinden oldukça farklıydı. Toplumsal örgütlenme ve egemen anlayış, farklı kesimlerin sınıfsal konumlarıyla bağlantılı beğenileri, estetik hazları ve sınıfsal kıstaslara uygun tavırları olduğunu savunmaktaydı. (Juniu, 2000:69).

1960 ve 1970'lerde daha fazla ücretense daha fazla boş vakit ve sosyalleşme alanı talep eden güçlü bir toplumsal hareket oluşmuştur. İş haftası ve saatler bu yüzyılın başından itibaren iyileşme sürecine girmesine rağmen, radikal değişiklik beklentisi gerçekleşmemiştir (Applebaum, 1997: 48). Kapitalist bakış açısından boş zaman, çalışmanın yeniden üretimi için gerekli bir yaşam alanıdır. Kapitalist çalışma düzeninin yeniden ve daha canlı üretimi için, çalışmaya hazır biyolojik ve zihinsel yenilenme süresine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyaç çalışmanın doğurduğu ve verim düşüklüğüne yol açabilecek yorgunluktan kaynaklanmaktadır ve üretimin verimli devamlılığı bu yorgunluğun giderilmesi ile mümkün olmaktadır. Endüstriyel toplumlar yaygınlaştıkça, boş zaman ve iş süreleri arasındaki sınırlar netleşmiş, her iki alanın da nitelikleri belirginleşmiştir. Endüstriyel toplumlarda ve gelişmekte olan toplumlarda gözlemlenen büyük değişikliklerden biri boş zamanlardaki kayda değer artıştır. Boş zamanın artışı, bu zaman diliminde etkinlik oluşturmayı iş edinmiş sektörlerde canlanmaya neden olmaktadır. Örneğin, turizm, spor, oyun, tüketim, ve eğlenceye dayalı endüstriyel alanlarda, boş zaman üzerinde hakimiyet mücadelesi boş zamanın öneminin anlaşılması açısından mühim bir noktadır. Modern toplumda boş zamanın önem kazanan anlamı ve bu alanda ortaya çıkan etkinliklerin ideolojik ve ticari sömürüye yatkın olması, boş zamanı bir yaşam hakkı olmaktan çıkarmakta bu alanın ticari/siyasi ve ideolojik bir av sahası olarak görülmesini beraberinde getirmektedir. (Aytaç, 2002: 233)

Boş zaman nitelikleri ve anlamı bakımından bireyin iş ile ilişkisinin kesildiği anlar bütünüdür ve iktisat bilimine dahil konular içerisinde bir değer, değişken ya da kavram olarak nitelendirilmektedir. Bu sebeple sosyal yaşam içerisinde direkt olarak incelenen, hakkında fikir belirtilen ve kendi değişkenleri olan boş zaman kavramı nitelikleri itibarıyla sosyal yaşam ile ilgili bir kavram olmaya daha yatkındır. Boş zaman kavramının değerlendirilme yöntemi ise, sosyal yaşam ve boş zaman arasındaki bağıntının etkinliği ile ilgilidir ve bağıntının kuvvetleneceği ya da zayıflayacağı bir çok seçenek mevcuttur. Boş zamanını

sosyal yaşamda değerlendirmek isteyen birey, ilgili zamanı maddi bir ödenek ayırarak sosyal etkinliği iş haline getirmiş kuruluşlarda geçirebileceği gibi maddi değer gerektirmeyen tercihlerde de bulunabilir lakin mevcut durumdaki modern toplumlarda sosyalleşme anlayışı daha çok maddi değerler üzerine kurulmuş vaziyettedir. Örneğin alışveriş merkezleri, çocuklar ve yetişkinler için dizayn edilmiş eğlence merkezleri, sinemalar, doğa gezileri ve daha bir çok sosyalleşme alanı belli kurumların ya da kuruluşların bünyesinde. Mevcut durumdaki modern toplumlarda sosyalleşme kavramı; trendi yakalamak, aksiyonu ve maliyeti yüksek üst segment eğlence merkezlerinde eğlenmek, sanatsal aktiviteleri popülerlik seviyesine göre tercih etmek ve fotoğraf değeri taşıyan doğal alanları ziyaret etmek gibi maddi değerlere dayalı olay örgülerine dayanmaktadır. Bu olay örgülerini, popüler kültür ögesi iken uygulamak ve geliştirmekte olan trende uyum sağlamak ise modern toplumların ve geliştirmekte olan toplumların sosyalleşme algılarını oluşturmaktadır. Trendlerin ve popüler kültürün takip edileceği en maliyetsiz ve ulaşımı en kolay yöntem ise medya araçlarıdır.

Sosyal yaşama dahil olmak isteyen ve trendleri takip eden birey, medya araçlarını kullanmaktadır. Buna ek olarak sosyal yaşama dahil olmak istemeyen birey de, gündemi medya araçları üzerinden takip etmektedir. Peki medya araçları kitlelerin geneline hitap ettiği için mi fazla kullanılmaktadır yoksa fazla kullanıldığı için toplumsal etki oluşturmakta ve bu sayede mi kullanımı artmaktadır?

Medyanın Boş Zaman ve Sosyal Yaşam Üzerindeki Etkileri

Boş zamana ilişkin özerk bir alanın varlığı modern toplumlarla ilişkilendirilmekle birlikte boş zamanın varlığı ve birey yaşamındaki yerinin tarihi oldukça eskidir. Bugün olduğu kadar eski dönemlerde de boş zaman, düşünürleri yakından ilgilendirmiş ve bu zamanın maksimum fayda sağlayacağı biçim üzerinde çalışmak düşünürlerin ilgilendiği bir konu olmuştur. Zamanın yerine ikame edilecek alternatif bir kaynak yoktur. Bu sebeple zamanın birey ve toplum açısından yararlı kullanılması yönündeki çabalar gerekli görülmüştür. Antik Yunan'da boş zaman, iyilik, güzellik, hakikat ve bilgi gibi dünya değerleriyle uğraşmak, bunlar üzerine düşünmek olarak algılanmıştır. Bu düşünceye göre, boş zaman, bir şey yapılmayan zaman değil aksine seçkinlik, derin düşünme, estetik hazlar ve beğeni oluşturma zamanı olarak nitelendirilmektedir (Juniu, 2000: 69).

Antik Yunan'dan sonra da değişime uğrasa da ana fikir yapılanması olarak aynı devam eden boş zaman değerlendirme süreci kitle iletişim araçları ile birlikte büyük değişime uğradı. Kitle iletişim araçlarının orta çıkması ile birlikte boş zaman kavramı bireyin kendi yetkinliklerini geliştirmek ve toplumsal fayda adına düşünerek geçirdiği zamana, haberleşmeyi ve gündem takibini de dahil etti. Fikirlerini evrensel temellere dayandırmak isteyen bireyler, mevcut gündemi takip etmeyi boş zamanlarına hızlı bir biçimde entegre ettiler. Kitle iletişim araçlarının keşiflerinin devam etmesi ile birlikte bireyler düşüncelerini geliştirmek için kullandıkları boş zamanlarını, geliştirdikleri düşünceleri büyük kitleler ile paylaşmakta da kullanmaya başladılar. Boş zamanın değerlendirilmesi aynı şekilde sosyal yaşamla da ilişkiliydi. Geçen süre içerisinde toplumsal değişimler, savaşlar, gelişen teknolojiler ve dönüşen endüstri kavramı net sınıfsal çizgileri ortadan kaldırdı. Boş zaman kavramı, üst ve alt gelir grupları için süre ve nitelik açısından eşitlenmeye de yakınlaşma sürecine girdi. Medya araçlarının keşfi sosyal yaşamı, küreselleşmeyi ve küresel kalkınmayı üst seviyelere taşıdı ve bu iyileşme süreci boş zamanın kalite yönetimi içerisinde ki özgürlük bileşenine de olumlu yansıdı. Yaşam kalitesi artan bireyler artık zamanlarını bir sonraki zorlu çalışma koşullarına fiziksel ve zihinsel hazırlık için değerlendirmek zorunda değillerdi ve bu küresel anlamda bir sosyalleşme ihtiyacı oluşturdu. Medya araçlarının keşfi ile kişiye özel sosyalleşme imkanı sağlayan mecralar, bireylere daha kişiselleştirilmiş bir sosyalleşme

deneyimi sundu. Psikolojik, sosyolojik, ekonomik ya da toplumsal sebeplerle açıklayamadığı alt benliklerini sergileme imkanı bulan bireyler, fiziksel hoşnutsuzlukları sebebiyle birebir iletişimi tercih etmeyen bireyler, yeni teknolojilere ilgi duyan bireyler, fikirlerini küresel ölçüde paylaşmaktan memnuniyet duyan bireyler, kişisel doyumlarını başka hayatlar üzerinden gerçekleştiren bireyler ve yalnızca uyum sağlamak adına yeni medya araçları içerisinde bulunan bireyler yeni medya araçlarını küresel dünyada sosyal bir otorite haline getirdi.

BİREY VE MEDYA

Yıllar içerisinde toplumdaki rolü değişen birey ve yıllar içerisinde gelişen medya birçok ortak noktaya sahiptir. Ani duygu değişimleri, içselleştirme, örnek alma ve örnek olma dürtülerini taşıyan birey, tarih öncesi dönemlerden bu yana kendini ifade etmek istemiştir. İletişimin ana fikri de destekler ki iletişimin tamamlanma süreci ancak mesajın alıcıya teslimi ile gerçekleşir. Birebir iletişimde, insan psikolojisi gereği bireyin karşısındaki ile aynı fikre, duygusal yoğunluğa ve motivasyona sahip olması mümkün değildir. Buna ek olarak iletişim tolerans, saygı ve karşılıklı fayda temelleri üzerine kurulmalıdır. Buradan hareketle kişisel fayda baz alındığında kişinin mevcut durumdaki duygularına, motivasyonlarına, mantığına ve yaşam standartlarına en uygun örnek kişi ile iletişimde olmak ve tek kişi için yapılacak bir fayda gözetimi en optimal iletişim şekli olacaktır lakin böyle bir şey bireylerarası iletişimde ne mümkündür ne de etikdir. Medya ve birey arasındaki ilişki ise bireylerarasında mümkün olmayan bu ilişkiyi etik sınırlar içerisinde gerçekleştirmektedir. Birey medya araçları ile kendine en uygun olan içeriğe, diziye, filme, yazıya ya da habere ulaşabilmektedir. Ona uygun olmayan içeriği değiştirebilmekte, ve bu ani değişim saygı kuralları içerisinde bulunan hiçbir kavram ile zıt düşmemektedir. İçselleştirebileceği ya da örnek alabileceği içeriklerden yararlanırken, örnek olacağını düşündüğü içerikleri ilgilisiyle paylaşabilmektedir.

En Sağlıklı Birey Medya İlişisine Yönelik Öneriler ve Öngörüler

Medya araçları gündem takibi, sosyalleşme, iletişim, bilgi edinme ve daha birçok avantaj sağlamaktadır. Bireyin kaliteli sosyalleşmesini önlemeyecek ölçüde kullanılan medya araçları, bireylere ve topluma fazlasıyla yarar sağlar. Buna karşın özellikle telefon, televizyon ve internet fazla kullanımda bireyin sosyalleşmesinin önünde gerçek bir engeldir. Çalışan ve kalkınan bir toplum hem o toplum içerisinde yaşanan bireylerin refah seviyelerini hem de küresel refah seviyesini arttıracaktır. Bu sebeple iş ile medya araçlarının kullanım zamanları da net bir çizgi ile ayrılmalıdır.

Özgür dünya düzeninde, yasaklar ve katı kurallar bireyin hayatında medya araçlarının kullanımını için düzen sağlama yöntemleri olmamalıdır. Buradan hareketle bireylere, çocuk yaştan itibaren medya araçlarını etkili ve verimli kullanma biçimleri öğretilmeli, iş ve sosyalleşme olgularının çizgileri belirlenerek insan hayatındaki önemi anlatılmalıdır. İş yerlerinde mesai saatleri içinde amaç dışı ve elzem olmayan sebepler için kullanılan medyaya belli sınırlamalar getirilmeli, birey medyada geçireceği zamanı iş arkadaşları ile geçirmelidir. Bu yöntem ile hem daha verimli bir iş düzeyine, hem de daha barışçıl bir çalışma ortamına ulaşılması hedeflenmelidir. Aile içerisinde ebeveynler ve çocuk arasındaki bağlantının sağlam temeller üzerine dayandırılması için, çocuklara aile ile yapılması gereken küçük aktiviteler verilerek ailenin çocuğun hayatında aktif rol oynaması sağlanmalıdır. Aksi takdirde, aile ve iş bağlarının sekteye uğrayacağı ve sosyalleşme çabalarının yetersiz kalacağı öngörülmektedir.

SONUÇ

Medya araçları, bireyin sosyal yaşamını ve iş yaşamını kullanım biçimine göre olumlu veya olumsuz şekilde etkileyebilir ve bu etkinin düzeyi bireyin medya araçlarını kullanım süresi ile belirlenebilir. Boş zaman olarak adlandırılan kavram iktisadi ve sosyal bir kavramdır. Boş zamanının büyük bir çoğunluğunu ya da hepsini medya araçlarında geçiren bireyler, sosyalleşme konusunda ya da iş yaşamında çeşitli problemlerle karşılaşmaktadırlar. Bu problemlerin önüne geçmek ve teknolojik devrimlere sebep olmuş kitle iletişim araçlarını verimli kullanmak için sorunlar sebepleri ve sonuçları ile birlikte her yaşta insan ile paylaşılmalıdır. Bireylerin iş yaşamlarında ve sosyal yaşamlarında karşılaşması muhtemel sorunlar bireye açıklanmalıdır. Özellikle okullarda ve firmalarda konu ile ilgili bütünleştirici ve bireyler arası bağları kuvvetlendirici aktivitelere gidilmelidir. Medya araçları bireyin etkin ve verimli kullanımı ile olağan dışı iyileşmelere sebep olabilecek iken, sosyolojik, psikolojik ya da toplumsal sorunların kaynağı haline gelmemelidir.

KAYNAKLAR

- Applebaum, H. (1997). İş ve Boş Zaman. (12). (N. Cogito, Çev.)
- AYTAÇ, Ö. (2002). BOŞ ZAMAN ÜZERİNE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 231-260.
- BALDINI, M. (2000). *İletişim Tarihi*. (G. BATUŞ, Çev.) İstanbul: Avcıol Yayınları.
- Ball-Rokeach, S. J. (1998). A Theory of Media Power and a Theory of Media Use: Different Stories, Questions, and Ways of Thinking. *Mass Communication & Society*, 1(1/2), 5-36.
- CAREY, J. W. (1983, Ekim). Technology and Ideology: The Case of the Telegraph. *Cambridge University Press*, 303-325.
- DeFleur, M., & Ball-Rokeach, S. J. (1989). *Theories of Mass Communication*. Longman, New York.
- Dizik, A. (2017, 4 18). *DERGİ - 'Sosyal medya bağımlılığı alkol ve uyuşturucudan kötü'*. 4 22, 2018 tarihinde BBC: <http://www.bbc.com/turkce/vert-cap-39631510> adresinden alındı
- ERDOĞAN, İ., & ALEMDAR, K. (2005). *Öteki Kuram -Kitle İletişim Kuram ve Araştırmalarının Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi*. Ankara: Erk Yayınları.
- IŞIK, U. (2009). Medya Bağımlılığı Teorisi Doğrultusunda İnternet Kullanımının Etkileri ve İnternet Bağımlılığı. *İletişim Fakültesi Dergisi*(28), 29-55.
- JUNIUS, S. (2000). Downshifting: Regaining the Essence of Leisure. *Journal of Leisure Research*, 32(1).
- Loges, W. E., & Ball-Rokeach, S. J. (1993). Dependency Relations and Newspaper Readership. *Journalism Quarterly*, 70(3), 602-614.
- MERSKIN, D. (1993). Partner-Seeking through newspaper Personal Advertisements: A Study of Media Dependency and Adoption of Innovation. Syracuse University.
- ÖZÇAĞLAYAN, M. (2008). Gazetelerin Gelişimi ve Gazeteciliğin Geleceği (Yeni Teknolojiler ve Medya Ekonomisi Açısından Genel bir Değerlendirme). *Marmara İletişim Dergisi*, 13(13), 131-160.
- Severin, W. J., & Tankard, J. (1994). *İletişim Kuramları*. (A. A. Bir, & S. Sever, Çev.) Eskişehir: Kibe.

Deneyimsel Değerin Müşteri Memnuniyetine Etkisi: E-Ticaret Siteleri Üzerinde Bir Araştırma

Hüseyin GÜVEN^{1,*}, Canan AY²

¹Manisa Celal Bayar Üniversitesi, SBE, İşletme Doktora Öğrencisi, Manisa, Türkiye

²Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Manisa, Türkiye

*huseyin0709@msn.com

ÖZET

Günümüzde iletişim teknolojilerindeki gelişmenin bir sonucu olarak, her geçen gün artan internet kullanımının ticaret faaliyetleri arasında cazip bir ortam olması ve kişisel/kurumsal pazarlama ve alışveriş işlemlerinin internet üzerinden yapılması, yeni bir kavram olan e-ticareti en büyük ekonomik etkinliğe dönüştürmüştür. Son yıllarda deneyimsel pazarlama anlayışı pazarlama alanında önemli bir hal almaya başlamasıyla işletmeler için deneyimler, bugün ve gelecek faaliyetlerinde önemli bir rol oynamaya başlamıştır. (Pine & Gilmore, 1999). Deneyimlerin bir sonucu olarak yaratılan değere odaklanan görüşe göre, pazarlamacıların müşterileri için tasarlamış oldukları güçlü ve pozitif deneyimler, müşterilerde değer yaratılmasına neden olmaktadır. Bu sayede yaratılan değer ise müşteri memnuniyetine ve bağlılığının oluşturulması amacıyla hizmet etmektedir (Demangeot & Broderick, 2006:327). Tüm bunlar doğrultusunda bu çalışmanın temel amacı, deneyimsel değerın müşteri memnuniyeti üzerindeki etkisini incelemektir. Bu çalışmada nicel bir araştırma yöntemi benimsenmiş, veri toplama tekniği olarak anket kullanılmıştır. Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler fakültesinde öğrenim gören üniversite öğrencileri araştırmanın evrenini oluşturmakta olup, araştırma kolayda örnekleme yöntemi yöntemiyle yürütülmüştür. Verilerin analizi SPSS 22.0 paket programıyla yapılmıştır. Çalışma sonucunda, deneyimsel değerin estetik, müşteri yatırım getirisi ve servis mükemmelliği boyutlarının müşteri memnuniyetine anlamlı derecede katkı yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. En fazla katkıyı müşteri yatırım getirisi yaparken, eğlence boyutunun müşteri memnuniyetine katkısı anlamlı çıkmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Deneyimsel Değer, E-Ticaret, Müşteri Memnuniyeti.

The Effects of Experiential Value on Customer Satisfaction: A Research on E-Commerce Sites

ABSTRACT

As a consequence of the development in communication technologies today, the increasing use of internet has become an attractive environment among trade activities, and the personal / institutional marketing and shopping transactions have become the biggest economic activity of e-commerce which is a new concept. In recent years, experience marketing has started to play an important role in businesses, today and in future activities (Pine & Gilmore, 1999). According to the value-driven viewpoint created as a result of experience, strong and positive experiences that marketers design for their customers are creating value for customers. The value created at this point serves the purpose of creating customer satisfaction and commitment (Demangeot & Broderick, 2006: 327). In all these aspects, the main purpose of this study is to examine the effect of experiential value on customer satisfaction. In this study, a quantitative research method was adopted and a questionnaire was used as the data collection technique. Manisa Celal Bayar University students studying at the Faculty of Economics and Administrative Sciences constitute the universe of research and research has been carried out by sampling method easily. Analysis of the data was done with SPSS 22.0 package program. As a result, experiential value aesthetics, customer investment return and service excellence dimensions have contributed significantly to customer satisfaction. While the contribution of the customer is the highest contribution, the contribution of the entertainment dimension to the customer satisfaction is not significant.

Keywords: Social Media, Marketing, University students

GİRİŞ VE ÇALIŞMANIN AMACI

Dünya, çok önemli hızlı bir ekonomik ve sosyal değişim süreci içerisinde bulunmakta, bilim ve teknoloji alanında çok hızlı gelişmeler yaşanmaktadır. Tüm dünyada modern toplumdaki post modern topluma geçiş yönünde yeni ilkeler, yeni değerler benimsenmekte, toplumlar geleneksel değerlerinden koparılmaya ve değişime zorlanmaktadır. Enformasyon çağı da denilen son dönemde teknoloji ile birey arasında hızla birbirlerini etkileyen bir ilişki süreci yaşanmaktadır. Gelişen yeni teknolojilerle, geleneksel ticaretten elektronik ticarete doğru bir yönelim söz konusu olmaktadır (Halis, 2012: 150). Hatta bu değişim sonucunda birçok işletmenin satış hacimlerini artırmak için e-ticaret faaliyetlerine katılmak zorunda kaldığı görülmektedir (Bakırtaş ve Tekinşen, 2006: 125). E-ticaret ile işletmeler geleneksel ticaretin birçok kısıtlayıcı yönlerinden kurtulup, tüketici kitlesine yüksek maliyetli yatırımlara gerek duymadan ulaşma fırsatını bulmuşlardır (Uluçay, 2012: 1). Kısa zamanda firmaların elektronik ticarete geçiş yapmasıyla müşterilerine farklı bir alışveriş deneyimi ve ortamı oluşturmaya başlamışlardır. Bu süre zarfında da müşterilerini memnun etmek amacıyla firmaların oluşturdukları bu platformlarda farklılık yaratma ihtiyacı içerisinde girmişler ve çeşitli yöntemler araştırmışlardır (Başaran, 2014: 1).

Teknolojinin tüketicilerin hayatının ayrılmaz bir parçası haline gelmesi günümüz tüketicilerinin davranışlarını da dönüştürmektedir. Tüketicilerin çevrimiçi ortamlardaki alışveriş alışkanlıkları, teknolojinin gelişimi ve çevrimiçi ortamlarda işletmeler arası rekabetin oluşturduğu farklı uygulamalara bağlı olarak şekillenmektedir. Teknolojinin tetiklediği hızlı tüketim koşulları tüketicilerin isteklerini çeşitlendirmekte ve bununla birlikte işletmelerin tüketici beklentilerini anlamasında büyük güçlükler oluşturmaktadır. Artan rekabetle birlikte gelişen çevrimiçi perakende pazarında tüketicilere sunulan hizmetin kalitesi de gelişmekte olup, buna paralel olarak tüketicilerin beklentileri de değişmektedir. Değişen tüketici istekleri, beklentileri ve alışkanlıkları bağlamında tüketicilerin alternatifler arasında nasıl seçim yaptığının anlaşılması, işletmeler ve araştırmacılar için önemli bir ilgi alanı olmuştur (Yaşın ve ark., 2017:26). Çevrimiçi perakendecilik, perakendeciliğin en hızlı büyüyen bölümlerinden biridir ve dijital bir bağlam olarak, unutulmaz deneyimler için potansiyel bir alan oluşturmaktadır (Pine and Gilmore 1999). E-Ticaret sitelerinden alışveriş yapan çevrimiçi müşteriler, çevrimiçi alışveriş deneyiminin yararlı yönlerinden yararlanmayı bekleyerek bir deneyim karşılığında aktif olarak para, zaman ya da çaba harcamaktadırlar. Bu getiri beklentilerini karşıladıysa, müşteriler e-ticaret sitelerinden yapılan çevrimiçi alışverişin daha fazla değeri olduğunu kabul etmektedirler. (Perea y Monsuwé ve diğ., 2004). Literatür bulgularına göre, geleneksel alışverişe kıyasla internet üzerinden yapılan alışverişlerin farklı olarak değerlendirilmesi gerektiği ve internet üzerinden gerçekleşen alışverişlerin farklı tüketim deneyimleri oluşturduğu ifade edilmektedir (Wolfenbarger ve Gilly, 2003).

Ekonomi ilerlemeye ve değişmeye devam ederken, mal ve hizmetlerden elde edilen ekonomik değer yerini deneyim yoluyla elde edilen değere bırakmıştır. Bununla birlikte pazarlama yönetimi, işler ve görevlerden ziyade deneyim üzerine odaklanarak gelişme göstermektedir (Furtun, 2012:25). Deneyimsel değerler sunmak, emtia, mal ve hizmet ekonomileri sonrasında ekonomik evrimin şu an olduğu deneyim ekonomisinde firmaların temel bir görevidir (Pine and Gilmore, 1999). Bunun yanında değer, müşteri memnuniyetinin sağlanması açısından önemli bir etken olduğu ve müşterilere unutulmaz faydalar sağladığı da ifade edilebilir (Nadiri & Günay, 2013: 26).

Bu çalışmanın temel amacı deneyimsel değer, müşteri memnuniyetine etkisini belirlemektir. Buradan hareketle araştırma problemi şu şekilde oluşturulmuştur “Deneyimsel değer, boyutları müşteri memnuniyetini yordamakta mıdır?”

Problem cümlesine dayalı olarak araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Katılımcıların deneyimsel değere ilişkin algıları ne düzeydedir?

2. Deneyimsel değer boyutları olan; estetik, eğlence, müşteri yatırım getirisi ve servis mükemmelliği boyutları müşteri memnuniyetini yordamakta mıdır?

Deneyimsel değer az araştırma yapılması ve pazarlama alanında nispeten yeni bir kavram olmasından dolayı ampirik çalışmaların bu yeni konsepti doğrulamak ve daha ileri araştırmalar için sağlam bir temel oluşturmak için tasarlanması ve uygulanması önemlidir. Bununla beraber deneyimsel değer ve memnuniyet arasındaki ilişkinin önemi geleneksel perakende bağlamında iyi bilinmesine rağmen, çevrimiçi alışveriş bağlamındaki ilişkileri anlamaya daha az önem verilmiştir. Bu doğrultuda araştırma e-ticaret sitelerinde alışveriş yapan müşteriler üzerinde uygulanmıştır. Deneyimsel değer ve memnuniyet ilişkisinin net bir şekilde anlaşılması, e-ticaret yapan kişilere faydalı olacaktır. Çünkü bu sayede müşteri memnuniyetini etkileyen temel deneyimsel değer boyutlarını bulmak suretiyle tüketici memnuniyetini artırmak için daha etkili bir yol bulabilirler.

LİTERATÜR TARAMASI

E-Ticaretin Gelişimi

İletişim ve bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmeler neticesinde bilgisayar ve internet kullanımı her geçen gün daha fazla artmaktadır. İnternetin hayatımıza girmesi, yeni bir girişimcilik fırsatı yaratmıştır. Kafasında orijinal bir fikri olmakla birlikte elinde yeterli sermayesi olmayan kişilere, orijinal fikirlerini uluslar arası düzeyde uygulamaya geçirme imkânı sağlamaktadır. Girişimcinin, internette açacağı bir siber mağazayla geniş bir pazara ulaşması mümkün olacaktır (Akat, 2000). Elektronik ticaret, son yıllarda iş dünyasında yaşanan en önemli gelişmelerden biridir. Temelde e-ticaret, hem işletmeden müşteriye hem de işletmeden işletmeye boyutlarını kapsayarak çevrimiçi iş yapmayı ifade eder (Karagozoglu ve Lindell, 2004). E-ticaret, internet çağının temel karakteristiklerinden biri olmuştur. Yapılan araştırmalarda çevrimiçi alışveriş, e-mail gönderimi ve Web’de gezinmenin hemen sonrasında üçüncü en popüler internet aktivitesi olmuştur (Li & Zhang, 2002:508-517). Bununla ilgili TÜSİAD tarafından hazırlanan “Dijital Dünyada Ekonominin İtici Gücü: E-Ticaret (2017) adlı rapordaki veriler incelendiğinde aşağıdaki verilere ulaşılmıştır.

- Türkiye 2016 yılında 46.2 milyon internet kullanıcısı ile % 58 internet nüfusuna ulaşılmıştır. Bu nüfus ile dünyanın en çok internet kullanıcısı olan 17. ülkesi haline gelinmiştir.

- Türkiye’de 2016 yılı itibariyle e-ticaret para hacmi 30.8 milyar TL’dir. Bu miktar içinde 17.5 Milyar TL’yi perakende oluştururken, Bunların %70’ini sadece online kanal üzerinden satış yapan Pazar yerleri ile çok kategorili alışveriş siteleri, belirli sektörler üzerinde uzmanlaşmış dikey siteler ve özel alışveriş siteleri oluşturmaktadır.

- Bununla beraber TÜİK’in 2016 yılında yaptığı araştırmaya göre internet kullanan bireylerin %34’ü online (çevrimiçi) alışveriş yapmaktadır.

E-ticaret, bilgisayar ağları yardımıyla işletme performansının geliştirilmesidir. Bunun sonucunda işletmeler, karlılıklarını arttırmak, pazar payını yükseltmek, müşteri hizmetlerini iyileştirmek, dağıtım kanallarını geliştirmek gibi faydalar sağlamaktadır. Ancak bu tanımlamadan e-ticaretin yalnızca çevrimiçi bir siteden ürün siparişi verme süreci olarak algılanmaması gerekmektedir (Oğuztürk & Alparslan, 2011: 150). E-ticaret sektörünün başarısı tüketicilerin hem hedefe yönelik ve hem de deneyimsel ihtiyaçlarını karşılayabilmesine bağlıdır (Wolfenbarger ve Gilly, 2001).

Olumlu bir çevrimiçi alışveriş deneyimi, internetin bir alışveriş kanalı olarak sunduğu avantajlara ve bunun faydalarına (örneğin, çevrimiçi alışveriş kolaylığı, özellikle zaman ve emek tasarrufu ve çevrimiçi alışverişin keyfini çıkarmak) yönelik tutum ile anlamlı şekilde ilgilidir (Doolin, ve ark., 2005).

Deneyimsel Değer

Tüketiciler hayat tarzlarıyla ilişkili olan ve hayat tarzlarına uygun buldukları ürün, iletişim ve pazarlama kampanyalarını arzu etmektedir. Buradan yola çıkarak tüketicilerin “Deneyim” elde edebilecekleri ürün ve hizmetler aradıkları söylenebilir. Yuan ve Wu (2008) deneyimi; “satın alınan mal ve hizmetin sonucunda tüketicinin elde ettiği toplam sonuç” şeklinde tanımlamışlardır. Deneyimsel değer ise, müşterilerin doğrudan kullanım veya dolaylı gözlem yoluyla ürün veya hizmet algılamalarını ifade eder (Mathwick, Malhotra, & Rigdon, 2001).

Literatür gözden geçirildiğinde, deneyimsel değer bağlamındaki daha önceki çalışmaların üç ana gruba ayrıldığı görülmektedir. Birinci grup çalışma, farklı deneyimsel değer türlerini belirleme ve bunlara tipolojileri önerme üzerine odaklanmıştır (örneğin, Holbrook 1994; Pine and Gilmore 1998; Schmitt 1999; Mathwick, Malhotra ve Rigdon 2001). İkinci çalışma grubu, her deneyimsel değer türünün öncüsü olabilecek faktörleri bulmaya çalışmıştır. Bu öncüllerin örnekleri, alışveriş merkezlerinde kişisel etkileşimler ve fiziksel çevre (Keng ve ark., 2007) ve Web sunusunun çevrimiçi alana giren etkileşimi (örn. Fiore, Jin ve Kim 2005; Jeong ve ark., 2009) ve ürün sunum özellikleri; Keng ve Ting 2009) olarak sıralanabilir. Son olarak, üçüncü araştırma grubu, deneyimsel değerlerin müşteri davranışları üzerine etkilerinin bulunmasını amaçlamıştır. Genel olarak bu çalışmalar, deneyimsel değerlerin sunulmasının, müşteri memnuniyetine etkileri (Oh ve ark., 2007; Guo ve Li, 2010; Li ve Cai, 2014; Chen ve ark., 2012; Yuan ve Wu, 2008), müşterinin duyguları (Tsaur ve ark., 2006; Oh, ve ark., 2007) üzerinedir.

Mathwick ve ark. (2001) , Deneyimsel değer modelini; görsel çekicilik, eğlence, kaçış, katılım, etkinlik ve ekonomik değer kapsamında şekillendirmiştir. Daha sonra dört faktör altında ikinci boyutlandırmaya gidilerek eğlence değeri, estetik, yatırımın getiri değeri ve hizmet mükemmelliği boyutlarında toplamışlardır. Bu boyutlandırmaya ait tipoloji Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. Deneyimsel Değer Tipolojisi

İçsel Değer	Eğlence Değeri	Estetik
Dışsal Değer	Yatırımın Getiri Değeri	Hizmet Mükemmelliği
	Aktif Değer	Reaktif Değer

Kaynak: Mathwick, Malhotra ve Rigdon, 2001, s.42.

Şekil 1’de görüldüğü üzere, deneyimsel değer tipolojisinin oluşturulmasında Holbrook’un modelinden yararlanılmıştır. Şekilde, dikey boyutta içsel ve dışsal; yatay boyutta ise aktif ve reaktif değerler yer almaktadır. Ürünün içsel değerini eğlence değeri ve estetik değer oluştururken, ürünün dışsal değerini ise, tüketimde faydacı yaklaşım veya ürünün fonksiyonel değeri ile bağdaştırılabileceğimiz yatırımın getiri değeri ve hizmet mükemmelliği değerleri belirlemektedir. Şeklin yatay boyutunda ise aktif değer ve reaktif değer bulunmaktadır. Aktif değeri eğlence değeri ve yatırımın getiri değeri; reaktif değeri ise estetik ve hizmet mükemmelliği temsil etmektedir.

Estetik değeri tüketimin duygulara hitap eden boyutudur ve estetik ürüne yönelik sanatsal değer kalitesini gösterir. Online mağazalar çoğunlukla görsel anlamı renk, görüntü ve mizanpajlar ile tatmin eder ve oyunlar yoluyla eğlence efektleri verilebilir (Mathwick ve ark., 2001). O’Brien ve Toms (2010), internet alışverişiyle ilgili yaptıkları çalışmada, web sitesinin estetiğini “görsel güzellik ya da doğal ve hoş (estetik) bilgisayar tabanlı ortamların çalışması” olarak tanımlamıştır.

Eğlence değeri kişinin tercih ettiği aktiviteyle dilediğince ilgilenmesi ve bu durumdan hoşnut olması anlamına gelmektedir. Müşteri ilgi duyduğu etkinlik ya da ürüne odaklanarak kendisini değişik bir ortamda hisseder. Bu durum, kişinin geçici olarak rahatlamasına ve bunun sonucunda da motivasyonunun yükselmesine sebep olmaktadır. Eğlence boyutu boyut olarak konsantrasyon, zevk ve merak uyandıran bir yapıdır (Ahn ve ark., 2007). Eğlence, teknoloji / sistem kullanımı ve e-ticaret ortamı bağlamında incelenir. Eğlence değeri, müşterilerin aktif olarak alışveriş yapması veya günümüz dünyasının taleplerini aşması durumunda ortaya çıkar. Bir web sitesinin fiziksel ortamı görsel çekiciliğe katkıda bulunur ve genellikle ekran yerleşimi, renk, grafik / görüntü, fotoğraf kalitesi ve bir web sitesinin parlaklığı gibi web sitesi arayüzünün belirli özelliklerini kullanır. Eğlenceli web siteleri, bir web sitesi kullanıcılarını heyecanlandıran bir hizmet ortamı oluşturur ve hizmet ortamı sunar.

Eğlence ve estetik boyutlar, e-ticaret ortamında iş web sitelerine erişip bunlarla etkileşim kurarak müşterilerin elde ettiği içsel değerlerle ilgilidir.

Dışsal değerler, hizmet mükemmelliği ve müşteri yatırım getirisini (CROI) içerir. Müşteri yatırım getirisi, müşterilerin yatırım yaptıkları karşılığında neyi aldığını tanımlar. Müşteri yatırımına parasal, zamansal, davranışsal ve psikolojik kaynaklar dahil olabilir. Deneysel değer bir boyutu olarak müşteri yatırım getirisi internet alışverişi tercihi ile yakından ilişkilidir (Mathwick ve ark. 2001). Hizmet mükemmelliği, müşterilerin vaat edilen güvenilir hizmetleri alıp almadıklarına bağlıdır (Keng & Ting, 2009). Bu boyut, servis sağlayıcıların satın alınan mallarla ilgili uzmanlığını ve diğer görevlerini ne kadar iyi yerine getirdiğini yansıtır.

Müşteri Memnuniyeti

Memnuniyet, tüketim öncesi beklentiyle tüketim sonrası algının karşılaştırılmasına dayanan olumlu ya da olumsuz bir duygudur. Tüketimden sonra algılanan tüketim sonrası değer, tüketim öncesi aşamada beklenen değerden yüksek olduğunda müşteri memnun kalacaktır; aksi takdirde memnun olmayacaktır (Oliver, 1981).

Fonville (1997), yüksek müşteri memnuniyetinin işletmeler için rekabet avantajı oluşturduğunu savunmaktadır. Çünkü memnuniyet tekrar eden satın alımlara yol açacaktır. Müşteri memnuniyetinin artırılması, müşterileri korumak ve uzun vadeli ilişkiler sürdürmek yoluyla daha düşük pazarlama maliyetlerine yol açtığından, müşterilerin memnuniyeti müşteriye bir hizmet / hizmet sağlayıcı için önemli bir hedeftir.

Online perakendecilik bağlamında ise memnuniyet, müşterinin söz konusu e-ticaret sitesi ile ilgili daha önce gerçekleşen satın alma tecrübesine ilişkin hoşnutluk derecesi olarak tanımlanmaktadır (Anderson ve Srinivasan, 2003).

Deneyimsel Değerin Müşteri Memnuniyetine Etkisi

Çok sınırlı sayıdaki çalışma, deneyimsel değer müşteri memnuniyetine etkisi üzerinde çalışmıştır. Lee ve Overby (2004), eğlence, görsel kaçış ve etkileşimi bir online perakendecinin web sitesinde deneyimsel yönler olarak belirtmiş, faydacı ve deneyimsel değerlerin e-alışveriş yapanların memnuniyetini olumlu etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Pine ve Gilmore (1998, 1999) deneyim alanlarından ikisinin (eğlence ve estetik deneyimler) müşterilerin Web sitesinden duydukları memnuniyete doğrudan olumlu etkileri olduğu sonucunu bulmuştur. Guo ve Li (2010), deneyimsel değer iki boyutunun (müşteri yatırım getirisi ve estetik) e-alışveriş bağlamındaki memnuniyete olumlu etkileri olduğunu bulmuşlardır. Wong ve Dioko (2013) tüketici değerinin memnuniyete önemli bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Li ve Cai (2014), yaptıkları çalışmada estetik ve müşteri yatırım getirisi ile müşteri memnuniyeti arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Chen vd. (2012) motellerin vaka analizine dayanarak, deneyimsel pazarlama, deneyimsel değer, müşteri memnuniyeti, marka imajı ve davranış niyeti arasındaki korelasyonları araştırmışlardır. Araştırma sonucunda deneyimsel değer müşteri yatırım getirisi ve estetik boyutlarının müşteri memnuniyetini etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yapılan diğer çalışmalarda deneyimsel değer müşteri memnuniyetini olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Yuan ve Wu,2008; Yapraklı ve Keser, 2016).

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı ve Modeli

Bu çalışmanın temel amacı deneyimsel değer müşteri memnuniyetine etkisini belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda deneyimsel değer boyutları olan; estetik, eğlence, müşteri yatırım getirisi ve servis mükemmelliği boyutlarının müşteri memnuniyetine etkisi incelenmiştir. Araştırmada deneyimsel değer müşteri memnuniyetine etkisini incelemek amacıyla ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modelleri, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir (Karasar, 2005: 81).

Evren ve Örneklem

Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler fakültesinde öğrenim gören üniversite öğrencileri araştırmanın evrenini oluşturmakta olup, İİBF' nin 2017-2018 eğitim-öğretim güz döneminde örgün öğretime kayıtlı toplam 7192 öğrencisi bulunmaktadır. Dolayısıyla evren 7192 kişiden oluşmaktadır. Araştırmanın örnekleme kolayda örnekleme yoluyla belirlenmiş ve e-ticaret sitelerinden alışveriş yapan 700 öğrenciye anket dağıtılmıştır. Uygulanan anketlerden 96 tanesinde, sorulardan en az bir tanesinin doldurulmaması nedeniyle bu anketler analize alınmamıştır. Sonuç olarak, analiz 604 anket üzerinden elde edilen verilere dayanılarak yapılmıştır.

Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada nicel bir araştırma yöntemi benimsenmiş, veri toplama tekniği olarak anket kullanılmıştır. Anket formu Mathwick vd. (2001); O'Brien ve Toms (2010) , Mohd-Any vd. (2014), Ruiz vd. (2008) ve Oliver (1980) yaptığı çalışmalarından temel alınarak oluşturulmuştur. Anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde demografik bilgiler yer alırken ikinci bölümde deneyimsel değer boyutları ve müşteri memnuniyetine ilişkin sorular bulunmaktadır. Ölçekler 5'li Likert formatında düzenlenmiş ve katılımcıların ölçekteki ifadeleri, 1: Hiçbir Zaman, 2: Nadiren, 3: Ara Sıra, 4: Genellikle ve 5: Her Zaman şeklinde değerlendirmeleri istenmiştir. Puanların yüksek olması algılanan deneyimsel değer ve müşteri memnuniyetinin yüksek olduğunu göstermektedir. Ankette yer alan maddeler ve bu maddelerin yer aldığı boyutlar Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Ankette yer alan maddeler ve bu maddelerin yer aldığı boyutlar

BOYUTLAR	SORU NO	MADDELER
ESTETİK	1	Bu E-Ticaret Sitesinin ürün ve bilgileri görüntüleme biçimi caziptir.
	2	Bu E-Ticaret sitesi görsel olarak çekicidir.
	3	Bu E-Ticaret sitesinin görünümü hoşuma gider
	4	Bu E-Ticaret sitesinde kullanılan grafikler ve resimler görsel açıdan caziptir.
	5	Bu E- Ticaret sitesinin renkleri ve ekran düzeni görsel olarak çekicidir.
EĞLENCE	6	Bu E-Ticaret sitesi çok eğlencelidir.
	7	Bu E-Ticaret sitesi büyüleyicidir. Beni kendine çeker.
	8	Bu E-Ticaret sitesi sadece ürün satmaz. Kullanımı eğlencelidir.
	9	Bu E-Ticaret sitesinde kullanılan ürün bilgileri (Örneğin Fotoğraflar, videolar, yorumlar, forumlar vb.) eğlencelidir.
MÜŞTERİ YATIRIM GETİRİŞİ	10	Bu E-Ticaret sitesinden alışveriş yapmak, zamanımı yönetmenin etkili bir yoludur.
	11	Bu E-Ticaret sitesini ihtiyaçlarım için kullanmak programıma uyuyor
	12	Bu E-Ticaret sitesini alışveriş yapmak için kullanmak hayatımı kolaylaştırıyor.
	13	Bu E-Ticaret sitesini kullanmak, ihtiyacım olan şeyi bulmamı kolaylaştırıyor.
	14	Bu e-ticaret sitesi iyi bir ekonomik değer sunar.
	15	Genel olarak ihtiyaç duyduğum ürünler için bu E-ticaret sitesinin fiyatlarından memnuniyet duyuyorum.
SERVİS MÜKEMMELLİĞİ	16	Bu E-ticaret sitesinin ürünlerinin fiyatları beni tatmin ediyor.
	17	Bu E-Ticaret sitesini düşündüğüm zaman mükemmellik düşünüyorum.
	18	Bu E-Ticaret sitesini almak istediğim ürünleri için uzman bir kaynak olarak değerlendiririm.
MÜŞTERİ MEMNUNİYETİ	19	Bu E-Ticaret sitesinin özellikleri ve müşteri hizmetleri tutarlı ve güveniliridir.
	20	Genel olarak bu E-Ticaret sitesini kullanmaktan memnuniyet duydum.
	21	Bu E-Ticaret sitesini kullanmak benim için akıllıca bir seçim oldu.
	22	Bu E-Ticaret sitesini kullanmaya karar verdiğim için kendimi iyi hissediyorum.
	23	Bu E-Ticaret sitesini kullanmak benim için tatmin edici bir deneyim oldu.
	24	Genel olarak bu E-Ticaret sitesinden memnunum.

Çalışmadaki anket sorularının ölçek güvenilirliği, Cronbach Alpha Katsayısı ile kontrol edilmiştir. Alpha (α) katsayısına bağlı olarak ölçeğin güvenilirliği aşağıdaki gibi yorumlanır (Kalaycı, 2006):

$0.00 \leq \alpha < 0.40$ ise ölçek güvenilir değildir, $0.40 \leq \alpha < 0.60$ ise ölçeğin güvenilirliği düşük, $0.60 \leq \alpha < 0.80$ ise ölçek güvenilir ve $0.80 \leq \alpha < 1.00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir

Yapılan analiz sonucu, ölçeklere ait Cronbach alpha değerlerinin 0.928 olduğu görülmüştür. Bu da soruların ölçek güvenilirliğinin yüksek derece sağlandığı şeklinde yorumlanmaktadır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizi için SPSS 22.0 paket programından yararlanılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde frekans, yüzde, ortalama, standart sapma, faktör analizi, güvenilirlik analizi, korelasyon ve doğrusal regresyon analizlerinden yararlanılmıştır.

Demografik Bulgular

Ankete katılan öğrencilerin demografik özellikleri Tablo 2'de sunulmuştur. Tablo 2 'de öğrencilere ait yer alan özellikler cinsiyet, yaş, sınıf, en çok alışveriş yapılan e-ticaret sitesidir.

Tablo 2: Katılımcıların Demografik Özellikleri

		Frekans (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	314	52
	Erkek	290	48
Yaş	18-20	316	52,3
	21-23	189	31,3
	24-26	48	7,9
	27-29	36	6
	30 ve üzeri	15	2,5
Sınıf	1	211	34,9
	2	246	40,7
	3	93	15,4
	4	54	9
En çok alışveriş yapılan e-ticaret sitesi	Gittigidiyor	56	9,3
	Hepsiburada	91	15,1
	N11	46	7,6
	Sahibinden	147	24,3
	Trendyol	169	28
	Hızlıal	15	2,5
	Morhipo	19	3,1
	Aliexpress	22	3,6
	Patırtı	15	2,5
	Boyner	14	2,3
Zara	10	1,7	
	TOPLAM	604	100

Tablo 2'ye göre araştırmaya katılan öğrencilere ilişkin demografik bilgiler aşağıdaki gibidir.

- Cinsiyet açısından incelendiğinde öğrencilerin % 52'si kadın, % 48'i erkektir.
- Yaş değişkeni üzerinden incelendiğinde öğrencilerin %52,3'ü 18-20, % 31,3'ü 21-23, % 7,9'u 24-26, % 6'sı 27-29 yaş aralığında ve % 2,5'i 30 ve üzeri yaşta bulunmaktadır.
- Devam ettikleri sınıf açısından değerlendirildiğinde öğrencilerin % 34,9'u 1., % 40,7'si 2., % 15,4'ü 3. ve % 9'u 4. sınıf öğrencisidir.
- Öğrencilerin en çok alışveriş yaptıkları e-ticaret sitesi % 28 ile Trendyol olurken onu 24,3' ile Sahibinden ve % 15,1 ile Hepsiburada takip etmektedir.

Tanımlayıcı İstatistikler

Deneyimsel değer boyutlarına ilişkin maddelerin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Deneyimsel Değer Boyutlarına İlişkin Maddelerin Aritmetik Ortalama Ve Standart Sapma Değerleri

BOYUTLAR	SORU NO	N	ARİTMETİK ORTALAMA (X)	STANDART SAPMA
ESTETİK	1	604	3,9834	,84821
	2	604	3,9305	,94200
	3	604	3,8642	,97979
	4	604	3,8841	,94447
	5	604	3,8427	,98921
EĞLENCE	6	604	3,0480	1,20640
	7	604	3,0017	1,20736
	8	604	3,0248	1,19189
	9	604	2,5199	1,27273
MÜŞTERİ YATIRIM GETİRİSİ	10	604	3,4007	1,26376
	11	604	3,7897	1,02724
	12	604	3,8891	,99383
	13	604	3,9156	,95564
	14	604	3,7152	1,00498
	15	604	3,6424	,98307
	16	604	3,5315	,95365
SERVİS MÜKEMMELLİĞİ	17	604	2,9570	1,16249
	18	604	3,2732	1,09266
	19	604	3,7848	,96885
TOPLAM		604	3,5967	,64123

Tablo 3 incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin cevaplarına göre deneyimsel değer boyutları içerisinde aritmetik ortalaması en yüksek olan madde x= 3,9834 ile 1. (Bu e-ticaret sitesinin ürün ve bilgileri görüntüleme biçimi caziptir.) madde olduğu görülmektedir.

Deneyimsel değer boyutları içerisinde aritmetik ortalaması en düşük olan madde $x= 2,5199$ ile 9. (Bu e-ticaret sitesinde kullanılan ürün bilgileri (Örneğin, fotoğraflar, videolar, yorumlar, forumlar vb.) eğlencelidir.) maddedir.

Boyutlar açısından incelendiğinde;

- Estetik boyutunda aritmetik ortalaması en yüksek olan madde $x= 3,9834$ ile 1. (Bu e-ticaret sitesinin ürün ve bilgileri görüntüleme biçimi caziptir.) madde iken bu boyutta aritmetik ortalaması en düşük madde $x= 3,8427$ ile 5. (Bu e-ticaret sitesinin renkleri ve ekran düzeni görsel olarak çekicidir.) maddedir.

- Eğlence boyutunda aritmetik ortalaması en yüksek olan madde $x= 3,0480$ ile 6. (Bu e-ticaret sitesi çok eğlencelidir.) madde iken bu boyutta aritmetik ortalaması en düşük madde $x= 2,5199$ ile 9. (Bu e-ticaret sitesinde kullanılan ürün bilgileri (Örneğin, fotoğraflar, videolar, yorumlar, forumlar vb.) eğlencelidir.) maddedir.

- Müşteri yatırım getirisi boyutunda ortalaması en yüksek olan madde $x= 3,9156$ ile 13. (Bu e-ticaret sitesini kullanmak, ihtiyacım olan şeyi bulmamı kolaylaştırıyor) madde iken bu boyutta aritmetik ortalaması en düşük madde $x= 3,4007$ ile 10. (Bu e-ticaret sitesinden alışveriş yapmak, zamanımı yönetmenin etkili bir yoludur.) maddedir.

- Servis mükemmelliği boyutunda ortalaması en yüksek olan madde $x= 3,7848$ ile 19. (Bu e-ticaret sitesinin özellikleri ve müşteri hizmetleri tutarlı ve güvenilir) madde iken bu boyutta aritmetik ortalaması en düşük madde $x= 2,9570$ ile 10. (Bu e-ticaret sitesini düşündüğüm zaman mükemmellik düşünüyorum) maddedir

Hizmet kalitesi boyutlarına ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Hizmet Kalitesi Boyutlarının Aritmetik Ortalama ve Standart Sapmaları

	N	Aritmetik Ortalama (x)	Standart Sapma
Deneyimsel Değer	404	3,5967	,64123
Estetik	404	3,9010	,76451
Eğlence	404	2,8986	,94081
Müşteri Yatırım Getirisi	404	3,6977	,74215
Servis Mükemmelliği	404	3,3383	,84149

Tablo 4 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin cevaplarına göre deneyimsel değer boyutları içerisinde en yüksek ortalamaya sahip boyutun $x=3,9010$ ile estetik boyutu olduğu görülmekteyken, en düşük ortalamaya sahip boyutun $x= 2,8986$ ile eğlence boyutu olduğu görülmektedir. Deneyimsel değer bir bütün olarak incelendiğinde ise aritmetik ortalamasının $x= 3,5967$ olduğu görülmektedir.

Tablo 5 'de deneyimsel değer boyutları ve bağımlı değişken olan müşteri memnuniyeti arasındaki ilişkiyi gösteren korelasyon analizi sonuçları tablosu yer almaktadır. Korelasyon katsayısı, iki değişken arasındaki ilgiyi neden ve mantık olmaksızın ortaya koyan ve (1)'e çok yakınlaştıkça ilişkinin yoğunluğunu işaret eden bir katsayıdır (Arıkan, 2007:190). Değişkenler arasındaki ilişkinin düzeyi, korelasyon katsayısının 0 - 0,29 arasında olması durumunda zayıf veya düşük, 0,30-0,64 arasında olması durumunda orta, 0,65-0,84 arasında olması durumunda

ise kuvvetli/çok yüksek ve 0,85-1 arasında olması durumunda ise çok kuvvetli/çok yüksek şeklinde yorumlanabilir. (Ural ve Kılıç, 2006:248).

Tablo 5: Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Estetik	Eğlence	Müşteri Yatırım Getirisi	Servis Mükemmelliği	Müşteri Memnuniyeti
Estetik	1,00*	0,40*	0,49*	0,42*	0,50*
Eğlence		1,00	0,47*	0,52*	0,46*
Müşteri Yatırım Getirisi			1,00	0,60*	0,69*
Servis Mükemmelliği				1,00	0,67*
Müşteri Tatmini					1,00

*p<0,001

Tablo 5 incelendiğinde katılımcıların algılarına göre deneysel değer boyutları olan estetik ve eğlence ile müşteri memnuniyeti arasında orta yönlü ve pozitif, müşteri yatırım getirisi ve servis mükemmelliği ile müşteri memnuniyeti arasında kuvvetli/çok yüksek düzeyde ve pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir. Tüm boyutların müşteri memnuniyeti ile anlamlı bir ilişkisi olmasından dolayı Regresyon modelinde tüm boyutlar çalışmıştır.

Tablo 6: Müşteri Memnuniyetinin Yordanmasında Deneysel Değere İlişkin Çoklu Regresyon Analizi

Değişken	B	Standart Hata	t	β	F	R	ΔR ²
Sabit	0,37	0,13	2,85*		219,39**	0,77	0,59
Estetik	0,17	0,03	4,92**	0,15			
Eğlence	0,03	0,03	0,95	0,03			
Müşteri Yatırım Getirisi	0,43	0,04	11,05**	0,39			
Servis Mükemmelliği	0,35	0,04	10,17**	0,36			

*p<0,05 **p<0,001

Tablo 6'ya göre deneysel değer alt boyutlarından oluşan değişken kombinasyonu müşteri memnuniyetini önemli derecede yordamaktadır ($F_{(4,599)}=219,39$, $p=0,000$). Bu değişken kombinasyonu müşteri memnuniyeti varyansının yüzde 59'unu açıklamaktadır. Değişken kombinasyonu değerlerine bakıldığında, deneysel değerlerin estetik, müşteri yatırım getirisi ve servis mükemmelliği boyutları bu eşitliğe anlamlı derecede katkı yapmıştır. En fazla katkıyı müşteri yatırım getirisi yaparken, eğlence boyutu müşteri memnuniyetine katkısı anlamlı çıkmamıştır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Deneyimsel değer müşteri memnuniyetine etkisini belirlemek için yapılan bu çalışmada katılımcıların algılarına göre deneyimsel değer boyutları olan estetik ve eğlence ile müşteri memnuniyeti arasında orta yönlü ve pozitif, müşteri yatırım getirisi ve servis mükemmelliği ile müşteri memnuniyeti arasında kuvvetli/çok yüksek düzeyde ve pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir. Deneyimsel değer alt boyutlarından oluşan değişken kombinasyonu müşteri memnuniyetini önemli derecede yordadığını ve bu değişken kombinasyonu müşteri memnuniyeti varyansının yüzde 59'unu açıkladığı görülmüştür. Araştırma sonuçlarına göre deneyimsel değer estetik, müşteri yatırım getirisi ve servis mükemmelliği boyutları bu eşitliğe anlamlı derecede katkı yapmıştır. En fazla katkıyı müşteri yatırım getirisi yaparken, eğlence boyutu müşteri memnuniyetine katkısı anlamlı çıkmamıştır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde, Pine ve Gilmore (1998, 1999) deneyim alanlarından ikisinin (eğlence ve estetik deneyimler) müşterilerin Web sitesinden duydukları memnuniyete doğrudan olumlu etkileri olduğu sonucunu bulmuştur. Guo ve Li (2010), deneyimsel değer iki boyutunun (müşteri yatırım getirisi ve estetik) e-alışveriş bağlamındaki memnuniyete olumlu etkileri olduğunu bulmuşlardır. Li ve Cai, yaptıkları çalışmada estetik ve müşteri yatırım getirisi ile müşteri memnuniyeti arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Chen vd.(2012) deneyimsel değer müşteri yatırım getirisi ve estetik boyutlarının müşteri memnuniyetini etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Boyutlar bazında incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin cevaplarına göre deneyimsel değer boyutları içerisinde en yüksek ortalamaya sahip boyutun estetik boyutu, en düşük ortalamaya sahip boyutun eğlence boyutu olduğu görülmektedir. Buradan e-ticaret sitelerinin genel olarak estetik ile ilgili özellikleri öğrenciler tarafından olumlu değerlendirilirken, eğlence boyutu ile ilgili özellikler diğer boyutlarla karşılaştırıldığında daha az olumlu görülmektedir. Bu nedenle e-ticaret sitelerinin ürün satmanın yanında eğlenceli uygulamalar sunmaları uygun olacaktır. Deneyimsel değer bir bütün olarak incelendiğinde ise aritmetik ortalamasının $x = 3,5967$ olduğu görülmektedir. Bu da öğrencilerin genel olarak e-ticaret siteleri ile ilgili algılarının olumlu olduğu sonucuna ulaştırmaktadır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin cevaplarına göre deneyimsel değer boyutları içerisinde aritmetik ortalaması en yüksek maddenin “Bu e-ticaret sitesinin ürün ve bilgileri görüntüleme biçimi caziptir” olduğu görülmektedir. Deneyimsel değer boyutları içerisinde aritmetik ortalaması en düşük olan madde ise, “Bu e-ticaret sitesinde kullanılan ürün bilgileri (Örneğin, fotoğraflar, videolar, yorumlar, forumlar vb.) eğlencelidir” maddesidir. E-ticaret siteleri kullanıcıların alışveriş yapması sırasında onlara fikir veren fotoğraf, videoları daha eğlenceli hale getirmesi katılımcıların algılarını olumlu yönde artıracaktır.

Bu konu ile ilgili çalışma yapmak isteyen araştırmacılar farklı gruplarla karşılaştırmalı çalışmalar yapabilir. Bu çalışmalar sonucunda deneyimsel değer konusunda e-ticaret sitelerinin yetersiz kaldıkları yönlerini ve yapılabilecek uygulamaları belirlemeleri önerilebilir.

KAYNAKLAR

- Ahn, T., Ryu, S. ve Han, I. (2007). The impact of Web quality and playfulness on user acceptance of online retailing. *Information & Management*, 44(3), 263-275.
- Akat Ö. (2000). *Uygulamaya Yönelik İşletme Politikası ve Stratejik Pazarlama*, 2. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa
- Anderson, R. Ve Srinivasan, S. (2003). E-Satisfaction and E-Loyalty: A Contingency Framework. *Psychology & Marketing*, 20(2), 123–138.
- Arıkan, R. (2007). *Araştırma Teknikleri ve Rapor Hazırlama*. Ankara: Asil Yayın.
- Bakırtaş, H. ve Tekinşen , A. (2006). “E-Ticaretin Girişimcilik Üzerindeki Etkileri”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16, s.125-138.
- Başaran, S. (2014). E-Ticaret Uygulamalarında Kullanıcı Deneyimi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye
- Chen, Y., Chia-you Ch. veTsuifang H. (2012). A Study of the Correlations Between Consumption Experience, Customer Satisfaction, Brand Image and Behavior Intention of Motels in Taiwan, *Journal of Global Business Management* 3 (1)
- Demangeot, C. ve Broderick, A. J. (2006). Exploring the experiential intensity of online shopping environments, *Qualitative market research : an international journal.*, 9 (4). pp. 325-351.
- Doolin, B., Dillon, S., Thompson, F. Ve Corner, J. L. (2005). Perceived risk, the Internet shopping experience and online purchasing behavior: A New Zealand perspective. *Journal of Global Information Management*, 13(2), 66–88.
- Fiore, A.M., Jin, H.J., ve Kim, J. (2005). Effect of Image Interactivity Technology on Consumer Responses toward the Online Retailer, *Journal of Interactive Marketing*, 19(3), 38-53.
- Fonvielle, W. (1997). How to know what customers really want. *Training &Development*, 51(9), 40-44.
- Furtun,B.F. (2012). Bir deneyimsel pazarlama uygulaması olarak reklamoyunları üzerine bir inceleme. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi , Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, Türkiye
- Guo G., Li G. (2012). The Effects of Interactivity in E-tailing on Customer Experiential Values and Satisfaction. *China Business and Market*. 2012, (2): 112-118 (in Chinese)
- Halis, B. (2012). Tüketicinin Değişen Yüzü: Elektronik Ticaret Uygulamaları Ve Sosyal Paylaşım Ağlarının Rolü, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, Cilt. 1, Sayı. 4, 149-160
- Holbrook, M.B. (1994), *The Nature of Customer Value: An Axiology of Services in the Consumption Experience*, in *Service Quality: New Directions in Theory and Practice*, ed. Roland T. Rust and Richard L. Oliver, Newbury Park, CA: Sage, 21–71.
- Jeong, S.W., Fiore, A.M., Niehm, L.S., ve Lorenz. F.O. (2009). The Role of Experiential Value in Online Shopping: The Impacts of Product Presentation on Consumer Responses towards an Apparel Web Site, *Internet Research*, 19(1), 105-124.
- Kalaycı, Ş. (2006). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Asil Yayıncılık, Ankara.
- Karagözoglu N. ve Lindell M. (2004). Electronic Commerce Strategy, Operations and Performance in Small and Medium-Sized Enterprises, *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 11 (3), ss. 290-301.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*. 15. bs. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

- Keng, C.J., Huang, T.L., Zheng, L.J. ve Hsu, M.K. (2007), Modeling Service Encounters and Customer Experiential Value in Retailing: An Empirical Investigation of Shopping Mall Customers in Taiwan, *International Journal of Service Industry Management*, 18(4), 349-367.
- Keng, C. J., Ting, H. Y. (2009). The acceptance of blogs: Using a customer experiential value perspective. *Internet Research*, 19(5), 479-495.
- Lee, E.J., ve Overby, J.W. (2004). Creating Value for Online Shoppers: Implications for Satisfaction and Loyalty,” *Journal of Consumer Satisfaction, Dissatisfaction and Complaining Behavior*, 17, 54-67.
- Li, G., ve Cai, W. (2014). The Effects of Experiential Value on Satisfaction and E-loyalty. *Eastern Academic Forum*, 97 - 103.
- Li. N & Zhang P. (2002). Consumer Online Attitudes and Behavior: An Assessment of Research , Eighth Americas Conference on Information Systems, 508-517
- Mathwick, C., Malhotra, N. ve Rigdon, E. (2001). Experiential value: Conceptualization, measurement and application in the catalog and Internet shopping environment. *Journal of Retailing*, 77(1), 39-56
- Mohd-Any, A., Winklhofer, H. ve Ennew, C. (2014). Measuring users' value experience on a travel website (e-Value): What value is cocreated by the user? *Journal of Travel Research*. SAGE Publications. Retrieved from <http://jtr.sagepub.com/content/early/2014/02/16/0047287514522879>
- Nadiri, H. ve Günay, G. N. (2013). An Empirical Study to Diagnose The Outcomes of Customers' Experiences in Trendy Coffee Shops. *Journal of Business Economics and Management*, 14/1, 22-53.
- O'Brien, H. L. ve Toms, E. G. (2010). The development and evaluation of a survey to measure user engagement. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 61(1), 50–69.
- Oğuztürk, B.S. ve Alparslan, A.M. (2011). E-Ticaret Stratejisinde Entelektüel Sermayenin Görünümü, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Yıl: 2011/1, Sayı:13: 145 -168)
- Oh, H., Fiore, A.M. ve Jeoung, M. (2007). Measuring Experience Economy Concepts: Tourism Applications, *Journal of Travel Research*, 46(2), 119-132.
- Oliver, R. L. (1980). A cognitive model of the antecedents and consequences of satisfaction decisions. *Journal of Marketing Research*, 17(4), 460–469.
- Oliver, R.L. (1981). Measurement and Evaluation of Satisfaction Processes in Retail Settings, *Journal of Retailing*, 57: 25-48
- Perea y Monsuwé, T., Dellaert, B. ve de Ruyter, K., (2004). What drives consumers to shop online? A literature review. *International Journal of Service Industry Management*, 15 (1), 102–121.
- Pine, B.J. ve Gilmore, J.H. (1998). Welcome to the Experience Economy, *Harvard Business Review*, 76(4),97-105.
- Pine, B.J. ve Gilmore, J.H. (1999). *The Experience Economy*. Boston: Harvard Business School Press.
- Ruiz, D. M., Gremler, D. D., Washburn, J. H. ve Carrión, G. C. (2008). Service value revisited: Specifying a higher-order, formative measure, 61(12), 14–14.
- Schmitt, B. (1999). *Experiential Marketing: How to Get Customers to Sense, Feel, Think, Act, and Relate to Your Company and Brands*. New York: The Free Press.
- Tsaur, S.H., Yi-Ti, C. ve Wang, C.H. (2006). The Visitors Behavioral Consequences of Experiential Marketing: An Empirical Study on Taipei Zoo, *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 21(1), 47-64.

- TÜSİAD (2017) Dijitalleşen Dünyada Ekonominin İtici Gücü: E-Ticaret, Yayın No: TÜSİAD-T/2017, 04-587
- Uluçay, U. (2012). Dünya’da Ve Türkiye’de E-Ticaret: Tüketicilerin İnternet Üzerinden Alışveriş Alışkanlıkları Üzerine Bir Uygulama, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Türkiye
- Ural, A. ve Kılıç, İ. (2006). *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi*. 2. Basım. Detay Yayıncılık. Ankara
- Wolfenbarger, M. ve Gilly, M.C. (2001). Shopping Online for Freedom, Control, and Fun, *California Management Review*, 43(2), 34-55.
- Wolfenbarger, M. ve Gilly, M.C. (2003). eTailQ: Dimensionalizing, Measuring and Predicting Etail Quality. *Journal of Retailing*, 79, 183-198.
- Wong, A. ve Dioko, L. (2013). Understanding the mediated moderating role of customer expectations in the customer satisfaction model: The case of casinos. *Tourism Management* 36: 188-189.
- Yapraklı, Ş. ve Keser, E. (2016). Deneyimsel pazarlama ve deneyimsel değerın müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakati üzerindeki etkisi: Nostaljik ve fast food restoranlar üzerinde bir uygulama. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 47, 19-35. doi: 10.9761/JASSS3423.
- Yaşın, B., Özkan, E. ve Baloğlu, S. (2017). Tüketicilerin Çevrimiçi Perakende Alışveriş Sitelerine Yönelik Sadakatleri Üzerinde Memnuniyet, Güven Ve Kalite Algularının Rolü, *İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadı Enstitüsü Dergisi*, Cilt 28, Sayı 83,24-47
- Yuan, Y.E. ve Wu,C.K. (2008). Relationships Among Experiential Marketing, Experiential Value, and Customer Satisfaction”, *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 32 (3),387-410

Türkiye’de Tarımsal Desteklerin Mısır Tarımına Etkileri

Bahri KARLI¹, Mevlüt GÜL¹, Bektaş KADAKOĞLU^{1,*}, Ayşe KARADAĞ GÜRSOY²

¹Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi, Isparta, Türkiye

²Iğdır Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi, Iğdır, Türkiye

*bektaskadakoğlu@sdu.edu.tr

ÖZET

Tarım kendine has özellikleri ve doğa koşullarına bağlı olmasından dolayı risk ve belirsizliklerle karşı karşıyadır. Bu nedenle, tarım ürünlerinin arzını kısa zamanda arttırmak veya azaltmak mümkün değildir. Bu özellikler dikkate alındığında, tarım sektöründe desteklemelerin olması ve ürünlere yönelik destekleme politikalarının geliştirilmesi önem arz etmektedir. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de tarımsal üretimin artırılması için destekleme politikaları bir araç olarak kullanılmaktadır.

Bu araştırmada, Türkiye’de mısır üretimine yönelik yapılan tarımsal desteklerin (motorin-gübre desteği, TMO alımları) ve mısır üretiminde kullanılan en önemli girdilerden motorin ve gübre fiyatlarının; mısır ekim alanları üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışmada değişkenlere ait veriler 1982-2017 dönemini kapsamaktadır. Tarımsal desteklerin ve motorin-gübre fiyatının, mısır ekim alanı ile arasındaki ilişkiyi belirlemek için çoklu regresyon analizi yapılmış ve ekonometrik bir model oluşturulmuştur. Tarımsal üretimde, üreticiler üretimlerine karar verirken genellikle ürünlerin bir önceki yıl fiyatlarına bakarak hareket ettiklerinden, modelde bağımsız değişkenlerin bir önceki yıl reel fiyatları kullanılmıştır. Modelin sonuçlarına göre, TMO alım fiyatları, motorin-gübre desteği ve mısır ekim alanları arasında beklendiği gibi pozitif ve doğrusal yönde bir ilişki bulunmuştur. Motorin ve gübre fiyatları ile mısır ekim alanları arasında ise beklenenin aksine pozitif ve doğrusal yönde bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuçlardan yola çıkarak tarımsal desteklerin mısır tarımına etkileri irdelenmiş ve kendine yeterlilik oranının artırılabilmesi için izlenecek politikalar üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mısır, Tarımsal Destekler, Motorin-Gübre Desteği, TMO, Türkiye.

Effects of Agricultural Support Corn Agriculture in Turkey

ABSTRACT

It faces risks and uncertainties due to its unique characteristics and nature. For this reason, it is not possible to increase or decrease the supply of agricultural products in a short time. According to these characteristics, it is important to have support in agriculture sector and to develop support policies for products. Turkey as well as all over the world to increase agricultural production support policies are used as a tool.

In this research, carried out agricultural subsidies for corn production in Turkey (diesel-fertilizer support, Turkish Grain Board (TMO) purchases) and the most important inputs used in corn production of diesel and fertilizer prices; the effects on corn cultivation areas have been examined. This research was carried between 1982-2017 periods. Multiple regression analysis was performed to determine the relation between agricultural support and motor-fertilizer price and corn cultivation area and an econometric model was established. In agricultural production, when producers decide on their production, they usually take into consideration the prices of the products for the previous year. Therefore, in the model, the previous year's real prices of the independent variables were used. According to the results of the model, there is a positive and linear relationship between Turkish Grain Board (TMO) purchase prices, diesel fuel-fertiliser support and corn cultivation areas as expected. Between motor and fertiliser prices and corn cultivation areas, a positive and linear relationship was found, contrary to expectations. This work has been put forward in corn production situation in Turkey and in the world, it is examined the effects of agricultural subsidies in corn farming in Turkey and focused on policies to be followed in order to increase the self-sufficiency rate.

Keywords: Corn, Agricultural Supports, Diesel fuel-Fertiliser Support, Turkish Grain Board (TMO), Turkey.

GİRİŞ

Mısır dünya genelinde yetiştirilen ve dünya nüfusunun önemli bir bölümü için temel besin maddesidir (IFBC, 1990). Mısır insanların besin olarak kullanımının yanı sıra, hayvansal üretimde önemli bir girdi kalemi olarak yem sanayinde, nişasta bazlı şekerler ve bitkisel yağ olarak gıda sanayinde, son yıllarda da biyoyakıt üretimindeki kullanımı nedeniyle dünya tarım ürünleri piyasasında ve dış ticarete önemli bir tarımsal üründür (Yavuz Gül ve ark., 2016). Bu bakımından diğer tahıl ürünlerine kıyasla oldukça geniş bir kullanım alanına sahiptir (Taşdan, 2005). Türkiye’de tahıl üretiminde mısır, buğday ve arpadan sonra üçüncü sırada yer almaktadır. 2017 yılında da üretilen tahılların %16.32’ini oluşturmaktadır (TÜİK, 2018).

Tarım kendine has özellikleri ve doğa koşullarına bağlı olmasından dolayı risk ve belirsizliklerle karşı karşıyadır. Bu nedenle, tarım ürünlerinin arzını kısa zamanda arttırmak veya azaltmak mümkün değildir. Bu özellikler dikkate alındığında, tarım sektöründe desteklemelerin olması ve ürünlere yönelik destekleme politikalarının geliştirilmesi önem arz etmektedir. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de tarımsal üretimin artırılması için destekleme politikaları bir araç olarak kullanılmaktadır.

Türkiye’de tarım ürünlerine yapılan ilk fiyat desteği 1932 yılında Buğday Koruma Kanunu ile başlamıştır (Demirdöğen ve Olhan, 2017). Bu kanun dünyada 1920’lerin sonlarında ortaya çıkan Ekonomik Buhranın etkisi ile düşen tarım ürünlerinin fiyatlarına müdahale edilmek amacıyla çıkartılmıştır (Tezel, 2015; Birtek ve Keyder, 1975). Nitekim Devlet Ziraat Bankası aracılığıyla buğdayı piyasa fiyatının üzerinde bir fiyatla almaya başlamıştır (Birtek ve Keyder, 1975). Daha sonra ürünlerin alınması ve depolanmasına ilişkin mevzuat genişletilmiş, bu genişleme sonucu destekleme miktarı Ziraat Bankası’nın imkânlarını aşınca 1938 yılında Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) kurulmuş ve devletin tespit ettiği fiyattan alımlar yaparak, fiyatları kontrol etmekle görevlendirilmiştir (Tuna, 1989). Bu doğrultuda TMO ilk kez 1941 yılında mısır alımına başlamıştır (Kırtok ve ark., 1997). TMO mısır alımı 1986 yılına kadar düzenli olarak yapılmamıştır. 1986 yılından itibaren TMO’nun alımları düzenli hale getirebilmek için piyasa fiyatları üzerinden ürün almak, depolamak, birinci dereceden işlemek ve gerektiğinde ithalat ve ihracat yoluyla iç piyasayı düzenleme görevleriyle yetkileri genişletilmiştir (Gül, 1998). Bu tarihten sonra tahıl ürünleri alımı 2001 yılına kadar düzenli olarak uygulanmış ve en önemli politika aracı destekleme alımları olmuştur. 1986-2001 döneminde diğer tahıl ürünlerinde olduğu gibi, mısır piyasası bu alımlara göre şekillenmiştir. 2001 yılından sonra TMO mısır alıma devam etmiş ve halen alım yapmaktadır. Ancak, bu alımlar destekleme alımlarından farklıdır. Çünkü TMO’sine getirilen mısırların tamamının alım garantisi bulunmamaktadır (Taşdan, 2005). Türkiye Cumhuriyeti Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından hububat üretimine 2004 yılından itibaren düzenli olarak prim ödemesi, yani fark ödemesi desteği verilmektedir (TMO, 2016). Türkiye’de 2017 yılında 7.7 milyar TL. tarımsal amaçlı destek ödemesi yapılmış (BÜGEM, 2018) ve yapılan bu destek ödemelerinin %51’ini prim desteği oluşturmaktadır. Bu kapsamda üreticilere 3.9 milyar TL prim desteği ödemesi yapılmıştır. Fark ödemesi desteğinin yanında, 2004 yılında motorin desteği ile başlayan ve 2005 yılında gübre desteğinin de eklenmesiyle (Narin, 2008) birlikte verilen alan bazlı destekler düzenli olarak her sene mısır üreticilerine de verilmektedir. Günümüzde prim ödemeleri ve motorin-gübre desteği mısır üreticisinin en önemli destek aracı olmuştur.

Bu çalışmada, Türkiye’de mısır üretimine yönelik yapılan tarımsal desteklerin (motorin-gübre desteği, TMO alımları) ve mısır üretiminde kullanılan en önemli girdilerden motorin ve gübre fiyatlarının; mısır ekim alanları üzerine ne tür bir ilişkinin olduğu analiz edilmiştir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmanın ana materyalini ikincil veriler oluşturmaktadır. Araştırmada kullanılan mısır ekim alanı, alım fiyatı, gübre fiyatı, motorin-gübre destek ödemelerine ait veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB), Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) Genel Müdürlüğü, diğer resmi kurumlardan ve konu ile ilgili daha önceki yapılmış çalışmalardan temin edilmiştir.

Değişkenlere ait veriler 1982-2017 dönemi için yıllık seriler şeklinde oluşturulmuş ve çoklu regresyon analizinde kullanılmıştır. Tarımsal üretimde, üreticiler üretimlerine karar verirken genellikle ürünlerin bir önceki yıl fiyatlarına bakarak hareket ettiklerinden, modelde bağımsız değişkenlerin bir önceki yıl reel fiyatları kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan model ve modele ait bağımsız değişkenlerin tanımları şu şekildedir:

$$\gamma_{it} = \beta_0 + \beta_1 X_{i1(t-1)} + \beta_2 X_{i2(t-1)} + \beta_3 X_{i3(t-1)} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

γ_{it} = Mısır ekim alanı (da)

$\beta_{0,1,2,3}$ = Katsayılar

$X_{i1(t-1)}$ = Bir önceki yılın Motorin-Gübre destek ödemeleri (reel fiyatlarla, TL/ton)

$X_{i2(t-1)}$ = Bir önceki yılın TMO alım fiyatları (reel fiyatlarla, TL/ton)

$X_{i3(t-1)}$ = Bir önceki yılın Motorin-Gübre fiyatları (reel fiyatlarla, TL/ton)

ε_{it} = Hata terimi.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Mısır Ekim Alanı, Üretimi ve Verimi

Dünyada 20. yüzyılın başlarında mısır hibrit tohumlarının geliştirilmesi ile birlikte bir alandan elde edilen verimde önemli artış sağlanmış, verim artışı ekim alanlarının da gelişimini hızlandırmıştır. Bu sayede, başta gıda ve yem sanayi olmak üzere birçok sektörde hammadde olarak kullanılan mısır stratejik bir ürün haline gelmiştir (Aktaş ve Yurdakul, 2005). 1980-2016 arasında, 37 yıllık dönemde ortalama verim 4305 kg/ha olarak gerçekleşmiş, verim ise 1.78 kat artmıştır. Aynı dönemde Türkiye’de ortalama verim 5116 kg/ha olup, verim 4.42 kat artmıştır. İncelenen dönemde dünya mısır ekim alanlarının 1.49 kat ve üretimin %167 arttığı görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Dünya’da mısır ekim alanı, üretimi ve verimi (FAO 2018)

Yıllar	Ekim Alanı (milyon ha)	Üretim (milyon ton)	Verim (kg/ha)
1980	125.8	396.6	3153
1990	131.0	483.6	3690
2000	136.9	592.0	4324
2010	164.0	851.3	5190
2016	188.0	1060.1	5640

İndeks % (1980=100)

1980	100,0	100,0	100,0
1990	104,2	121,9	117,0
2000	108,9	149,3	137,1
2010	130,4	214,6	164,6
2016	149,4	267,3	178,9

Türkiye’de tarımsal üretimde artan girdi kullanımı, tarım tekniklerinin gelişmesinin yanı sıra, 1980’li yıllarda kaliteli ürün verebilen ve yüksek verim yeteneğine sahip melez mısır ekimini yaygınlaşması ile mısır veriminde önemli artışlar sağlanmıştır (Gül, 1998). 1940-1979 arasında 40 yıllık dönemde ortalama verim 1461 (kg/ha) olup, verim 1.55 kat artarken, 1980’den sonra 2017 yılına kadar geçen 38 yıllık dönemde ortalama verim 5225 (kg/ha) olup verim 4.34 kat artış göstermiştir. Türkiye’de 1980-2017 döneminde mısır ekim alanları %9.6, üretim miktarı %375.8 ve verim ise %334.9 artmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. Türkiye’de mısır ekim alanı, üretimi ve verimi (TÜİK 2014, TÜİK 2018a.)

Yıllar	Ekim Alanı (1000 ha)	Üretim (1000 ton)	Verim (kg/ha)
1980	583	1240	2127
1990	515	2100	4080
2000	555	2300	4160
2010	594	4310	7261
2017	639	5900	9250

İndeks % (1980=100)

1980	100,0	100,0	100,00
1990	88,3	169,3	191,8
2000	95,2	185,5	195,6
2010	101,9	347,6	341,4
2017	109,6	475,8	434,9

Mısır Destekleme Politikası

Prim Desteği ve Girdi Desteği

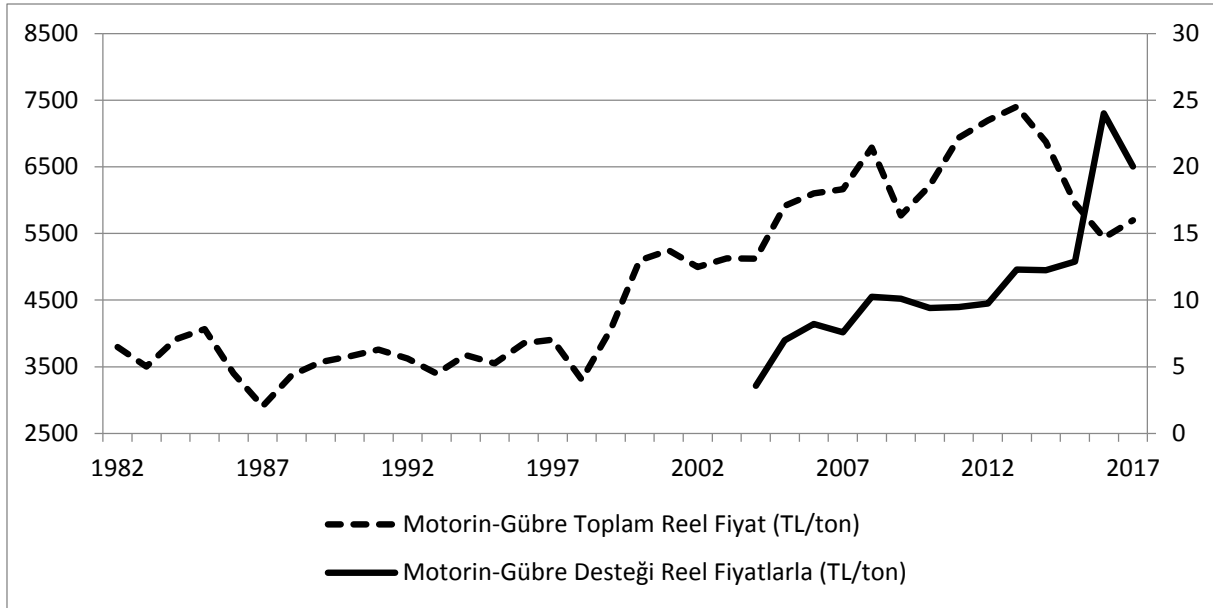
Türkiye’de dane mısırdaki prim desteği ilk kez 2004 yılında 25 TL/ton olarak başlamıştır. Reel olarak prim fiyatlarındaki değişime bakıldığında dalgalı bir durum söz konusu olurken, en yüksek prim fiyatının 2006 yılında 152.28 TL/ton olarak verildiği görülmektedir. Bu yıldan sonra düşüşe geçmiş ve 2016 yılında en düşük seviyeyi (23.16 TL/ton) görmüştür. Son yıl %29.5 artış göstererek 30 TL/ton olmuştur (Tablo 3).

Tablo 3. Türkiye’de mısır ürününe verilen destek miktarı (Resmi Gazete Çeşitli Yıllar. TÜİK 2018b.)

Yıllar	Ortalama ÜFE	Motorin-Gübre Desteği (TL/ton)		Prim Desteği (TL/ton)		Reel Fiyatlarda Değişim (%)	
		Cari Fiyat	Reel Fiyat	Cari Fiyat	Reel Fiyat	MG	Prim
2004	110,58	1,32	3,57	25	67,51	-	-
2005	119,69	2,80	6,99	50	124,74	95,71	84,78
2006	131,38	3,61	8,21	67	152,28	17,59	22,08
2007	139,67	3,55	7,59	20	42,76	-7,63	-71,92
2008	157,43	5,40	10,24	36	68,28	34,97	59,69
2009	159,37	5,39	10,10	40	74,94	-1,37	9,76
2010	172,95	5,45	9,40	40	69,06	-6,90	-7,85
2011	192,12	6,10	9,47	40	62,17	0,75	-9,98
2012	203,82	6,65	9,74	40	58,60	2,83	-5,74
2013	212,96	8,77	12,30	40	56,09	26,24	-4,29
2014	234,78	9,62	12,23	40	50,87	-0,52	-9,30
2015	247,19	10,68	12,90	40	48,32	5,45	-5,02
2016	257,81	20,72	24,00	20	23,16	86,02	-52,06
2017	298,60	20,02	20,02	30	30,00	-16,59	29,51

Türkiye’de mısır üretimi için verilen motorin ve gübre reel fiyatları ile motorin ve gübre desteği olarak verilen destek ödemeleri Şekil 1’de verilmiştir. Gül ve arkadaşları (1995), yaptığı çalışmada mısır üretiminde en çok kullanılan gübre çeşidini %49.66 kullanım oranıyla üre gübresi olarak bulmuştur. Gül (1998) çalışmasında, ana ürünü mısır olan işletmelerde en çok %49.38 kullanım oranıyla üre gübresi kullanıldığını, ikinci ürün mısır olan işletmelerde ise %50.25 kullanım oranıyla en çok yine üre gübresinin kullanıldığını belirtmiştir. Bu veri dikkate alınarak, çalışmada gübre fiyatlarını temsilen üre gübresi fiyatları tercih edilmiştir.

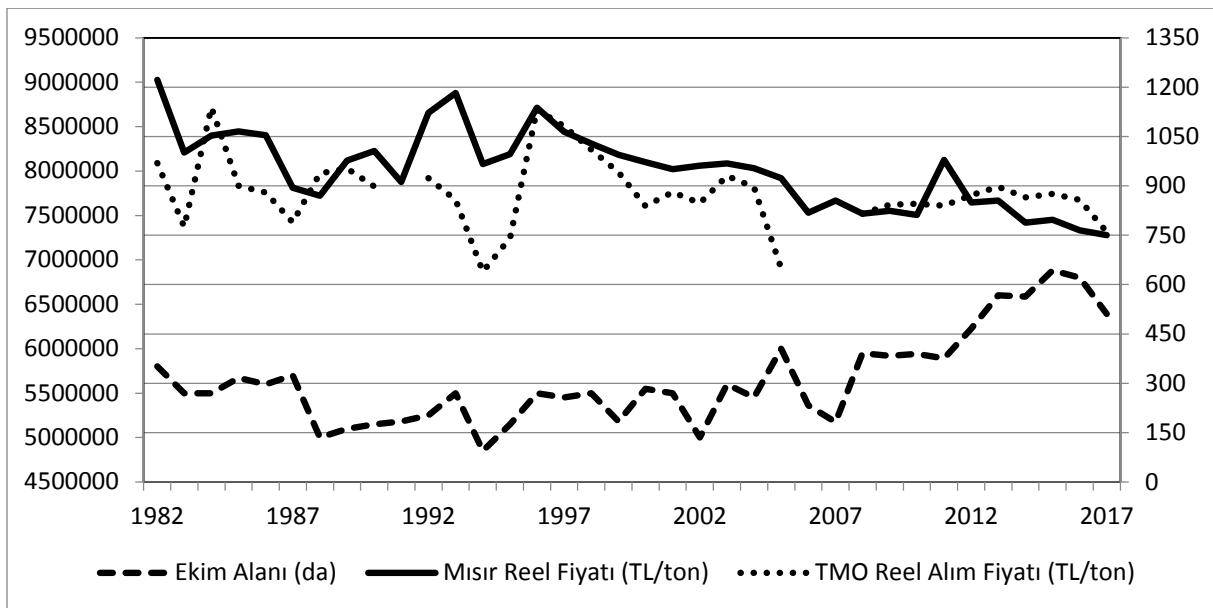
Mısır tarımı için önemli girdilerden motorin ve gübre fiyatları analiz edilmiş, 1982-2017 döneminde motorin ve gübre reel fiyatlarında dalgalı bir yapının olduğu görülmektedir. 1998 yılından sonra artış eğilimine giren fiyatlar, 2013 yılında 7400 TL/ton ile en yüksek değere ulaşmış ve 2017 yılında 5700 TL/ton’a kadar düşmüştür. 2004 yılından itibaren başlayan ve her sene düzenli olarak ödenen motorin-gübre desteğinin reel fiyatlarında 2016 yılına kadar bir artış olduğu belirlenmiştir. Motorin-gübre destek ödemeleri 2016 yılında bir önceki yıl reel fiyatlarına göre %86 artarak 24 TL/ton olarak en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 2017 yılında ise %16.5 azalarak, 20.02 TL/ton’a düşmüştür (Şekil 1).

Şekil 1. Motorin-Gübre Fiyatı ile Motorin-Gübre Desteği Arasındaki İlişki

Not: Motorin ve gübre fiyatlarının kaynakları TZOB (1984), TZOB (1991), DİE (1992), DİE (1996), DİE (1998), DİE (1999), DİE (2001), DİE (2002), BÜGEM (2018). Motorin ve gübre desteklerinin kaynakları (Resmi Gazete, Çeşitli Yıllar).

Türkiye’de 1982 yılında 1222 TL/ton olan mısır reel fiyatları 2017 yılında 750 TL/ton’a düşmüştür (Şekil 2). Yine aynı şekilde, TMO mısır alım fiyatları 1982 yılında 969 TL/ton’dan 2017 yılında 760 TL/ton’a düşmüştür. Mısır fiyatları ve TMO alım fiyatları düşmesine rağmen, mısır ekim alanı 1980 yılına göre %9.6 artarak 639 hektara ulaşmıştır (Tablo 2). Bu doğrultuda, mısır fiyatları düşerken ekim alanlarının artması, mısır veriminin 1980 yılına göre %78.9 artması ile ilişkilendirilebilir. Hem hayvan yemlerinde silajlık olarak hem son yıllarda gelişim gösteren tavukçuluk sektöründe hem de insan beslenmesinde önemli rol oynayan mısır ürününe; yem sanayinin ve gıda sanayinin yoğun talebi vardır. Bu yüzden, üreticiler mısırın satış garantisi ve pazarlama kolaylığının olması nedeniyle ekim alanlarını arttırıyor olabilir.

Şekil 2. Mısır Ekim Alanı, Fiyatı ve TMO Alım Fiyatı Arasındaki İlişki

Not: Mısır ekim alanı ve fiyatlarının kaynakları (TÜİK,2014),(TÜİK, 2018). TMO alım fiyatları kaynağı (TMO,2018).

Mısır Üretimini Ekonometrik Analizi

Araştırma verileri ile mısır ekim alanını etkileyen faktörler regresyon analizi ile açıklanmaya çalışılmıştır. Modelde bağımlı değişken olarak mısır ekim alanı Y (da); bağımsız değişkenler olarak ise motorin-gübre destek ödemeleri reel fiyatlarla X_1 (TL/ton), TMO reel alım fiyatları X_2 (TL/ton), motorin-gübre reel piyasa fiyatları toplamı X_3 (TL/ton) alınmıştır. Modelin sonuçları Tablo 4’de verilmiştir. Regresyon analizi sonucunda hesaplanan model şu şekildedir:

$$Y = 4505848.697 + 50322.514X_1 + 488.419X_2 + 112.099X_3$$

Modelin anlamlılığı incelendiğinde düzeltilmiş determinasyon katsayısı (R^2) 0.715 olarak hesaplanmıştır. Bu katsayı mısır ekim alanındaki değişimin %71,5’ini modele eklenen bağımsız değişkenler (bir önceki yılın reel fiyatlarla motorin-gübre destek ödemeleri, bir önceki yılın TMO reel alım fiyatları ve bir önceki yılın motorin-gübre reel fiyatları toplamı) tarafından açıklandığını ifade etmektedir. Modelin anlamlılığını arttırabilmek için diğer ürünlere verilen destek ödemeleri, alım fiyatları, ekim alanları, üretici özellikleri, krizler vb. gibi değişkenlerinde dikkate alınması gerekmektedir.

Modelin bütünüyle anlamlılığını ifade etmek için bir gösterge olan F-testi de, %1 anlamlılık düzeyinde, regresyon denkleminin anlamlı olduğunu ($F_h > F_c$, $30.339 > 4.51$); modele alınan değişkenlerin mısır ekim alanlarındaki değişimi açıklayabildiğini, dolayısıyla modelin tahmin ve öngörü amacıyla kullanılabilir olduğunu belirtmektedir.

Regresyon denkleminde otokorelasyon olup olmadığını gösteren Durbin-Watson istatistiği (d) 1.689 olarak hesap edilmiş ve hesap edilen değer cetvel değerleri ($d_L = 1.098$, $d_U = 1.442$, $4 - d_L = 2.902$ ve $4 - d_U = 2.558$) ile karşılaştırılmış ($d_U < d < 4 - d_U$, $1.098 < 1.689 < 2.558$), söz konusu ekim alanı denkleminde hata terimleri arasında otokorelasyon olmadığı sonucuna varılmıştır.

Tablo 4. Regresyon Analizi Sonuçları

Regresyon Katsayıları					F test	R^2	Durbin-Watson
Terimler	Sabit	X_1	X_2	X_3	30.339	0.715	1.689
Katsayılar	4376244.569	50322.514	488.419	112.099			
Standart Hata	293221.879	11497.159	177.358	55.761			
t-değerleri	15.367	4.379	2.754	2.010			
Esneklik		0.1049	0.076	0.095			

Motorin-Gübre Desteği

Motorin-gübre desteği değişkeninin reel fiyatları TL/da cinsinden TL/ton’a dönüştürülerek modele eklenmiştir (bir önceki yılın reel fiyatları TL/ton).

$$\frac{\text{ortalama verim(kg/da)} \times \text{motorin-gübre desteği(TL/da)}}{1000} \quad (2)$$

Değişken katsayısı pozitif olup (50322.514 ve t-değeri 4.379) %1 düzeyinde anlamlıdır. Yani motorin-gübre desteğinin artmasıyla bir sonraki yıl mısır ekim alanlarının genişleyebileceğini, motorin-gübre desteğinin azalmasıyla bir sonraki yıl mısır ekim alanlarının daralmasının mümkün olacağını ifade etmektedir. Esneklik değeri (0.1049) 1’den küçük olduğu için iki değişkenin birbirine duyarlılığı düşük olarak hesap edilmiştir.

TMO Alım Fiyatları

TMO alım fiyatlarının katsayısı pozitif (488.419 ve t-değeri 2.754) %5 düzeyinde anlamlı bulunmuştur (bir önceki yılın reel fiyatları TL/ton). TMO alım fiyatlarının değişmesi bir sonraki yıl ekim alanlarını aynı doğrultuda etkileyebileceğini göstermektedir. Esneklik 0.076 olarak hesaplanmıştır ve bir önceki yılın TMO alım fiyatlarının ekim alanı üzerindeki duyarlılığı düşüktür.

Motorin-Gübre Fiyatları

Üreticilerin üretimleri sırasında kullandığı en önemli girdi kalemlerinden olan motorin reel fiyatları TL/lt cinsinden TL/ton'a dönüştürülerek (bir önceki yılın reel fiyatları TL/ton), diğer önemli girdi kalemi olan gübre reel fiyatlarına eklenerek modele eklenmiştir. Değişken katsayısı (112.099 ve t-değeri 2.010) %10 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Değişken katsayısı pozitif işaretlidir ve esnekliği 0.095'tir. Bir önceki yılın motorin-gübre fiyatlarının değişmesi ekim alanlarını aynı yönde değiştirebileceğinin mümkün olacağını göstermektedir. Esnekliğin 1'den küçük olduğu ve duyarlılığı düşük bulunmuştur.

SONUÇ

Mısır üreticisinin en önemli destek aracından, prim ödemeleri reel fiyatlarının yıllar itibarıyla azalış içinde olduğu, diğer önemli destek aracı olan motorin-gübre desteği reel fiyatlarının ise artış içinde olduğu görülmektedir.

Mısırdaki uygulanan tarımsal desteklerden motorin ve gübre desteğinin ekim alanlarına etkisi önemli düzeyde anlamlı bulunmuştur. Motorin-gübre desteğinin katsayısı ve TMO alım fiyatlarının katsayısı beklendiği gibi pozitif işaretli çıkmıştır.

Modelde beklenin aksine bir önceki yılın motorin ve gübre fiyatlarının artması veya azalması ekim alanlarını aynı yönde değiştirebileceği bulunmuştur. Bunun nedeni Türkiye'nin bu iki önemli girdide net ithalatçı konumunda olması ve motorin-gübre fiyatları hem dolar kurundaki hem petrol fiyatlarındaki dalgalanmalardan etkilendiği için modele bu değişkenlerin eklenmemesi olarak gösterilebilir. İlgili modele ortalama dolar kuru ve petrol fiyatlarının eklenmesiyle gelecek çalışmalarda model genişletilebilir.

Türkiye'de mısır üretiminin artırılması ve kendine yeterli hale gelebilmesi için hem tarımsal girdi bazında hem üretim primi olarak destekleme yapılmıştır. Prim desteği 2004 yılında başlamıştır. Yapılan bu destekler hem ekim alanının genişlemesine hem üretim miktarının artmasına hem de yeterlilik derecesinin yükselmesine olumlu katkı sağlamıştır. Nitekim, 2003/04 üretim döneminde 560 bin hektar olan üretim alanı 2016/17 üretim döneminde 680 bin hektara ulaşmıştır. Aynı dönemde, mısır üretimi 2 milyon 800 bin tondan 6 milyon 400 bin tona yükselmiştir. 2003/04 döneminde %66.9 olan yeterlilik derecesi 2016/17 döneminde %87.8'e yükselmiştir. Bu durum, mısır yetiştiriciliğinde tarımsal desteklerin üreticiler açısından; ürün seçiminde ve karar vermelerinde önemli rol oynadığını göstermektedir.

KAYNAKLAR

- Aktaş, E., Yurdakul, O., (2005). Destekleme ve Teknoloji Politikalarının Çukurova Bölgesinde Mısır Tarımı Üzerine Etkisi. Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 20(2), 19-28.
- Birtek, F., Keyder, C., (1975). Agriculture and the state: An inquiry into agricultural differentiation and political alliances: The case of Turkey. The Journal of Peasant Studies (2), 446-467.
- BÜGEM, (2018). Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü. Bitkisel Üretim Verileri. Erişim Tarihi: 28.04.2018. <https://www.tarim.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/BUGEM.pdf>
- Demirdöğen, A., Olhan, E., (2017). Türkiye Tarımının Kısa Tarihi: Destekleme Politikası Özeli. Tarım Ekonomisi Dergisi, 23(1), 1-12.
- DİE, (1992). Toptan Fiyat İstatistikleri 1987-1991: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- DİE, (1996). Toptan Fiyat İstatistikleri 1991-1995: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- DİE, (1998). Toptan Fiyat İstatistikleri 1996-1997: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- DİE, (1999). Toptan Fiyat İstatistikleri 1997-1998: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- DİE, (2001). Toptan Fiyat İstatistikleri 1998-1999: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- DİE, (2002). Toptan Fiyat İstatistikleri 2000-2001: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- FAO, (2018). İstatistik Bölümü İnternet Sitesi. Erişim Tarihi: 28.04.2018. <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QC>
- Gül, A., Şahin, K., Akbay, C., Direk, M. (1995). Çukurova Bölgesinde Kimyasal Gübrelerin Ekonomik Analizi. Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 10(2), 105-118.
- Gül, M. (1998). Yüreğir İlçesi Sulanan Alanlarda Mısırdaki Üretim Maliyetleri ve Üretici Sorunları. Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 105, Adana.
- IFBC, International Food Biotechnology Council. (1990). Biotechnologies and Food: Assuring the Safety of Foods Produced by Genetic Modification. Reg Toxicol Pharmacol 12(3).
- Kırtok, Y., Arıoğlu, H., Erkan, O., (1997). Türkiye’de Mısır Üretimi ve Ekonomideki Yeri. Yayınlanmamış Rapor.
- Narin, M. (2008). Türkiye’de Uygulanan Tarımsal Destekleme Politikalarında Değişim. Ekonomik Yaklaşım, 19(Özel Sayı), 183-225.
- Resmi Gazete, (2005,2006,2007,2008,2009). Bakanlar Kurulu Kararı Uygulama Tebliği ve Alan Bazlı Destekleme Ödemesi Yapılmasına Dair Kararlar.
- Resmi Gazete, (2010,2011,2012,2013,2014,2015,2016). Tarımsal Desteklemelere İlişkin Bakanlar Kurumu Kararı.
- Resmi Gazete, (2017). Bitkisel Üretime Destekleme Ödemesi Yapılmasına Dair Tebliğ.
- Taşdan, K. (2005). Türkiye Mısır Piyasası. Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 199, Adana.
- Tezel, Y.S., (2015). Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi 1923-1950. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 712, İstanbul.
- TMO, (2016). 2016 Yılı Hububat Raporu. Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü. Ankara.
- TMO, (2018). TMO Hububat Alım Satış İstatistikleri. Erişim Tarihi: 29.04.2018. <http://www.tmo.gov.tr/Main.aspx?ID=40>
- Tuna, Y., (1989). Tarım Ürünleri Fiyatlarına Devlet Müdahalesi ve Türkiye’de Müdahale Fiyat Politikasının Tarihçesi. İktisat Fakültesi Mecmuası (47), 345-365.
- TÜİK, (2014). İstatistik Göstergeler 1923-2013. Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, 711, Ankara.

- TÜİK, (2018a). Bitkisel Üretim İstatistikleri. Erişim Tarihi: 28.04.2018. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1001
- TÜİK, (2018b). Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi. Erişim Tarihi: 20.04.2018. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1076
- TZOB, (1984). Zirai ve İktisadi Rapor 1982-1983: Türkiye Ziraat Odaları Birliği.
- TZOB, (1991). Planlı Dönemde Rakamlarla Türkiye Tarım Sektörü: Türkiye Ziraat Odaları Birliği.
- Yavuz Gül, G., Miran, B., Güner Bahadır, B., Yüksel Yürekli, N., Demir, A., (2016). Buğday, Dane Mısır Ve Çeltik Üretiminde Fark Ödemesi Desteklerinin Etkisi. Tarımsal Ekonomi Ve Politika Geliştirme Enstitüsü. Erişim Tarihi: 28.04.2018. <https://arastirma.tarim.gov.tr/tepge/Lists/Haber/Attachments/33/BugdayDaneMisirCeltikFarkOdemesi.pdf>

Türkiye’de Tarımda Üretici Örgütlenmesinin Önemi ve Gelişimi

Bahri KARLI¹, Mevlüt GÜL¹, Bektaş KADAKOĞLU^{1,*}, Ayşe KARADAĞ GÜRSOY²

¹Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi, Isparta, Türkiye

²Iğdır Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi, Iğdır, Türkiye

*bektaskadakoğlu@sdu.edu.tr

ÖZET

Tarımsal ve kırsal alanda örgütlenme, sosyal yapı içerisinde aynı amaca yönelmiş üreticilerin bir araya gelerek, sorumluluk ve karar alma mekanizmasının geliştirilmesi ile tek başlarına yapamayacakları, ancak birlikte yapıldığı zaman hem sosyal hem ekonomik yönden üreticilere daha çok yarar sağlayacak olan bir yapılanmadır. Türkiye’de, küçük ve çok parçalı yapıdan oluşan tarım işletmeleri önemli yer teşkil etmektedir. Bu işletmelerde üretim az, maliyetler fazla ve gelir düşüktür. Dolayısıyla, yaşamlarını sürdürebilmeleri ve pazarda rekabet edebilmeleri mümkün değildir. Yaşanan bu sorunların çözümlenebilmesi için üreticilerin örgütlü bir yapıya kavuşturulması ve üretici örgütlerinin etkin ve verimli çalışması önem arz etmektedir. Türkiye’de 2017 yılı itibariyle toplam 13.195 adet ekonomik örgüt ve 4.774.081 üyesi bulunmaktadır. Avrupa Birliği ülkelerinin ise 2015 yılında 28 ülkede toplam 21.610 ekonomik örgüt ve bu örgütlere üye 6.276.68 üretici vardır. Türkiye’deki tarımsal kooperatiflerin, çeşitli tarım ürünleri alımları içerisindeki payları %3 ila %40 arasında değişmekte olup ortalaması yaklaşık %10’dur. AB’de ise tarımsal kooperatiflerin, tarım ürünleri alım payları %50 civarındadır. Dolayısıyla, Türkiye’de yeterli tarımsal örgütler olmasına karşın kooperatif ve üretici birliklerinin etkin çalışmadığı görülmektedir.

Bu çalışmada, Avrupa Birliği’nde ve Türkiye’de tarımsal örgütlenmenin yapısı incelenmiş ve önemi ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tarımsal örgütlenme, Türkiye, Avrupa Birliği.

Importance and Development of Agriculture Producer Organizations in Turkey

ABSTRACT

Agricultural and organisations in rural areas, met the orientation the same purpose that the manufacturer within the social structure, responsibilities and decision-making mechanism they can not do alone with the development, but it is a structure that, when made together, will benefit the producers from both social and economic aspects. Agricultural enterprises consisting of small and very fragmented structure poses a significant place in Turkey. In these businesses, production is low, costs are high, and income is low. Therefore, it is not possible for them to survive and compete in the market. In order to solve these problems, it is important that the producers be organised in an organised way, and the producers' organisations work effectively and efficiently. There are a total of 13.195 units in Turkey as a member of the 2017 economic organisation and 4.774.081. In 2015, the European Union countries had a total of 21.610 economic organisations in 28 countries, and 6.276.68 producers are members of these organisations. Agricultural cooperatives in Turkey, an average of about 10% is the share in the various agricultural products purchases ranged from 3% to 40%. In the EU, the share of agricultural cooperatives purchasing agricultural products is around 50%. Although there are sufficient agricultural cooperatives and producer organisations in Turkey, they are not working effectively.

This study examined the structure of the agricultural organisation in the European Union, and Turkey has revealed the importance.

Keywords: Agricultural organisation, Turkey, European Union.

GİRİŞ

Örgütlenme genel anlamda birlikte yaşama ve hareket etme, ortak çalışma ve kurumsallaşma olarak tanımlanabilir. Bir ülkenin siyasi ve ekonomik yapısının gelişmişlik düzeyi etkili örgütlenme ile alakalıdır. Bir toplumda örgütlenmenin yaygın ve güçlü olması gelişmişliğin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Rehber, 2013). Ekonomik olarak gelişmiş ülkelerde örgütlenme de gelişmiştir.

Örgütlenmenin geliştiği ülkeler de gelişmiş ülkelerdir. Örgütlenme ile gelişmişlik arasında doğrusal bir ilişki vardır. Örgütlenme çiftçilere üretimin ilk aşamasından, ürünlerinin pazarlamasına kadar geçen tüm süreçlerde girdi ve işgücünü daha verimli kullanabilmelerine katkıda bulunmaktadır (Sayın ve Sayın, 2004). Aynı zamanda, tarım ve kırsal kesimin kendine yeterli olabilmesi için en önemli araçlardandır (Gülçubuk, 2007). Tarımda verimliliği arttırmak, tarım ürünlerinin kalitesini yükseltmek ve üreticilerin gelir düzeyini arttırmak için tarım kesimini desteklemek gerekmektedir. Tarımsal üretimin doğa koşullarına bağlı olması elde edilecek ürünlerin miktar ve kalitelerini etkileyerek dalgalanmalar oluşturabilir (Koroğlu, 2003). Türkiye’de küçük ve çok parçalı yapıya sahip tarım işletmeleri oldukça yüksek sayıdadır. Bu şekilde yaşamlarını sürdürebilmeleri ve pazarda rekabet edebilmeleri mümkün değildir.

Tüketici fiyatları ve dolayısıyla çiftçi gelirlerinde istikrarsızlık yaşanmasını engelleyebilmek ancak bir örgütlenme modeli ile mümkün olmaktadır (Kızılaslan ve Doğan, 2013). Türkiye’de, tarım sektöründe faaliyette bulunan yeterli tarımsal örgütler olmasına karşın, üretici örgütlerinin yeterli ve etkin çalışmadığı ifade edilebilir.

Tarımda örgütlenme, mesleki ve ekonomik örgütlenme olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Ekonomik örgütler hem tarımsal girdilerin temininde hem tarımsal ürünlerin pazarlanmasında etkin rol oynamaktadır. Bu oluşum, pazarlama kanallarının kısılmasını sağlamakta ve pazarlama marjını azaltmaktadır. Dolayısıyla, pazarlama kanallarının azalması ile üreticiler daha fazla kazanç elde etmekte, tüketiciler ise daha az ödeme yapmaktadırlar.

Günümüzde tarımda örgütlenme, tarımın ülke ekonomisinde ne kadar önemli olduğunu gören gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin hepsinde önemli bir araç olarak görülmekte ve desteklenmektedir. Avrupa Birliği, kurulduğundan itibaren tarım sektörüne gerekli önemi vererek “Ortak Tarım Politikası’nı” belirli amaçlar, ilkeler ve araçlar üzerine kurmuş ve dinamik bir örgütlenme modeli oluşturmuştur (Yazgan, 1999; Kızılaslan ve Doğan, 2013).

Tarımsal örgütlenmenin etkin olabilmesi örgütler arasında sağlam işbirliği ile gerçekleşebilir. Kooperatifler arası işbirliği ise temel kooperatifçilik ilkelerindedir. Aynı alanlarda faaliyette bulunan kooperatiflerin, birlik, merkez birliği şeklinde hareket etmeleri ve uluslararası işbirliği sağlamaları gereklidir. Aynı zamanda meslek örgütleri (dernekler, vakıflar) ile kooperatifler ve diğer üretici örgütleri ortak hareket etmelerinde fayda vardır (Sağlam ve İnan, 2014).

Bu çalışmada, Avrupa Birliği’nde ve Türkiye’de tarımsal örgütlenmenin mevcut durumu incelenmiş ve tarımsal kooperatiflerin faaliyetleri irdelenmiştir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmanın ana materyaline ait istatistik veriler; Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB), Tarım Reformu Genel Müdürlüğü (TRGM), Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (GTB), Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Avrupa Profesyonel Tarım Örgütleri Komitesi (COPA)-Avrupa Birliği Tarımsal Kooperatifler Genel Komitesi (COGECA) ve ayrıca konu ile ilgili diğer çalışmalardan elde edilmiştir.

AVRUPA BİRLİĞİNDE TARIMSAL ÖRGÜTLENME

Avrupa’da ilk kooperatifleşme hareketinin başlangıcı İngiltere’nin Rochdale kasabesindeki 28 dokuma işçisinin 1844 yılında birlikte oluşturdukları “tüketim kooperatifi” olarak kabul edilebilir. İngiltere’de tüketim kooperatifçiliği hareketi, aynı zamanlarda Almanya’da kredi kooperatifçiliği, Fransa’da üretim kooperatifçiliği ortaya çıkmıştır (Mülayim, 2013).

Avrupa ülkelerinde, 25 Mart 1957’de imzalanan Roma antlaşmasında Ortak Tarım Politikasının (COP) genel çerçevesi çizilmiştir. Çiftçileri temsil eden ilk Avrupa örgütü olan Avrupa Profesyonel Tarım Örgütleri Komitesi (COPA) 6 Eylül 1958’de kurulmuştur. Kısa bir süre sonra 24 Eylül 1959 tarihinde Avrupa Birliği Tarımsal Kooperatifler Genel Komitesi (COGECA) oluşturulmuştur. 1 Aralık 1962 Avrupa Birliği Tarımsal Kooperatifler Genel Komitesi (COGECA) ile Avrupa Profesyonel Tarım Örgütleri Komitesi (COPA) birleştirilmiştir (COPA-COGECA, 2018).

Avrupa Birliği’nde toplam kooperatiflerin sayısı 131.090’dır. Bu kooperatiflerin 127.608.621 üyesi, 4.364.235 çalışanı ve yıllık 992,66 milyar € satış hacmi vardır (Europe Coop, 2015). Tarım kooperatiflerinin toplam kooperatifler içindeki payı %16,4’dür.

Avrupa Birliği’ne (AB) üye her ülkenin kendine ait bir tarımsal örgütlenme yapısı söz konusudur. Dolayısıyla, her ülkeye uygulanacak tek bir örnek örgütlenme modeli de bulunmamaktadır. Avrupa Birliği’ne üye ülkeler incelendiğinde 2015 yılında 28 ülkede toplam 21.610 ekonomik örgüt ve bu örgütlere üye 6.276.648 üretici vardır. Avrupa Birliği ülkeleri 2015 yılında 347.021 milyon €luk satış hacmine ulaşmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Avrupa Birliğinde Tarımsal Kooperatifler (COGECA, 2015)

AB Üye Ülkeler	Toplam Kooperatif Sayısı	Toplam Üye Sayısı	Satış Hacmi (Milyon Euro)
Bulgaristan	900		
Lüksemburg	55		
Kıbrıs	14	24.917	62,00
Hırvatistan	613	10.734	167,00
Malta	18	1.815	204,00
Romanya	68		204,00
Estonya	9	2.036	512,00
Slovenya	368	16.539	705,00
Yunanistan	550	690.000	711,00
Litvanya	402	12.900	714,00
Macaristan	1.116	31.544	1.058,00
Letonya	49		1.111,00
Slovakya	597		1.151,00
Çekya	548	524	1.327,00
Portekiz	735		2.437,00
Belçika	301		3.257,00
İngiltere	200	138.021	4.686,00
İsveç	25	160.350	7.438,00
Avusturya	217	306.300	8.475,00
Finlandiya	35	170.776	13.225,00
İrlanda	75	201.684	14.149,00
Polonya	136		15.311,00
Danimarka	28	45.710	25.009,00
İspanya	3.844	1.179.323	25.696,00
Hollanda	73	121.552	33.200,00
İtalya	5.834	863.323	34.362,00
Almanya	2.400	1.440.600	67.502,00
Fransa	2.400	858.000	84.350,00
Toplam	21.610	6.276.648	347.021,00

Avrupa Birliği Ülkelerinde Tarımsal Örgütlerin Sektörel Dağılımları

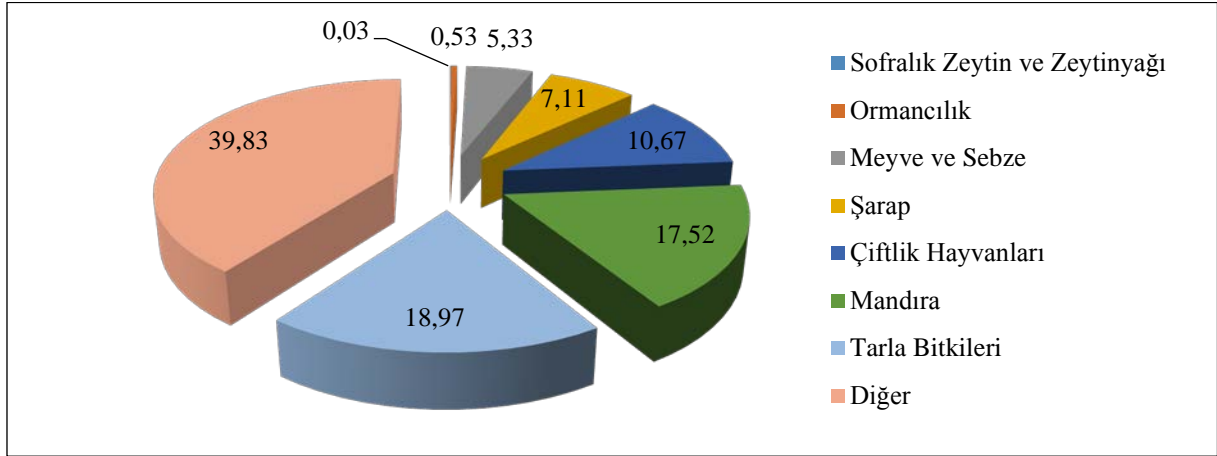
Avrupa Birliği'nde 2014 yılı itibariyle tarımsal kooperatiflerin işlem hacmi en yüksek ülkeler; Fransa, Almanya ve İtalya'dır.

Fransa, tarımsal kooperatiflerin satış hacmi 84.350 milyon €'dur. AB'de birinci sırada yer almaktadır. Fransa'da 2.400 adet kooperatif bulunmaktadır. Bu kooperatiflerin 858.000 üyesi ve 164.150 çalışanı vardır. Sektörler içinde üye sayısı bakımından 300.000 kişi ile tarla bitkileri sektörüdür. Bu kooperatiflere ait veriler Tablo 2'de verilmiştir. Fransa'da tarım örgütleri; sofralık zeytin ve zeytinyağı, ormancılık, meyve ve sebze, şarap, çiftlik hayvanları, mandıra, tarla bitkileri ve diğer (süt, tütün, şeker vb.) sektörlerden oluşmaktadır.

Tablo 2. Fransa'da Tarımsal Kooperatifler (COGECA, 2014)

Kooperatif Sektörleri	Kooperatif Sayıları	Üye Sayısı	Çalışan Sayısı	Satış Hacmi (Milyon €)
Sofralık Zeytin ve Zeytinyağı	42	22.000	250	23,00
Ormancılık	20	120.000	900	447,00
Meyve ve Sebze	250	35.000	17.000	4.500,00
Şarap	690	84.000	8.000	6.000,00
Çiftlik Hayvanları	181	90.000	14.000	9.000,00
Mandıra	250	4.000	24.000	14.780,00
Tarla Bitkileri	172	300.000	35.000	16.000,00
Diğer (süt, tütün, şeker vb.)	795	165.000	65.000	33.600,00
Toplam	2.400	858.000	164.150	84.350,00

Fransa’da kooperatiflerin satış hacmi bakımından sektörel dağılımları incelendiğinde %39,83’lük pay ile ilk sektör süt, tütün, şeker, tıbbi ve aromatik bitkiler vb., ikinci sektör %18,97’lik pay ile tarla bitkileri ve üçüncü sektör %17,52’lik pay ile mandıradır.

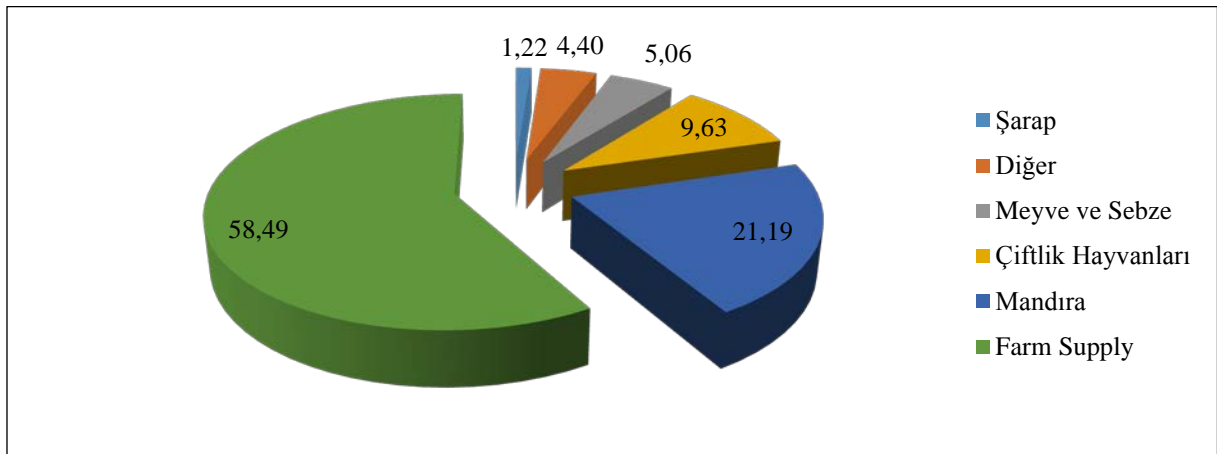
Şekil 1. Fransa’da Tarımsal Örgütlerin Satış Hacmine Göre Sektörel Dağılımı (%)

Avrupa Birliği’ne üye ülkeler arasında kooperatif satış hacmi bakımından ikinci sırada olan Almanya’da, toplam 2.400 adet kooperatif bulunmaktadır (Tablo 1). Almanya’daki kooperatiflerde hem üye sayısı hem çalışan sayısı hem de satış hacmi bakımından birinci sırada olan sektör girdi ve tedarik kooperatifleridir.

Tablo 3. Almanya’da Tarımsal Kooperatifler (COGECA, 2014)

Sektör Başına Kooperatif Sayısı	Üye Sayısı	Çalışan Sayısı	Satış Hacmi (Milyon €)
Şarap	43.800	2.200	825,00
Diğer	115.900	20.300	2.972,00
Meyve ve Sebze	23.200	5.200	3.417,00
Çiftlik Hayvanları	140.600	2.700	6.503,00
Mandıra	84.500	14.900	14.301,00
Girdi ve Tedarik (Farm Supply)	1.032.600	52.000	39.484,00
Toplam	1.440.600	97.300	67.502,00

Almanya’da kooperatiflerin satış hacmine göre sektörel dağılımına bakıldığında birinci sektör %58,49’luk pay ile girdi ve tedarik (farm supply), ikinci sektör %21,19’luk pay ile mandıra ve üçüncü sektör %9,63’lük pay ile çiftlik hayvanlarıdır.

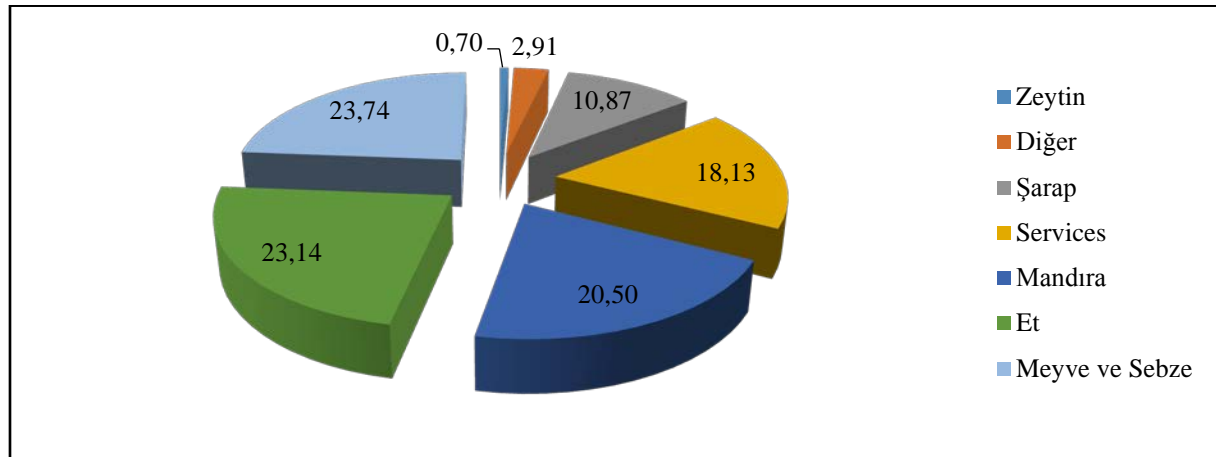
Şekil 2. Almanya’da Tarımsal Örgütlerin Satış Hacmine Göre Sektörel Dağılımı (%)

İtalya, tarımsal kooperatiflerin mevcut durumu bakımında 34.362 milyon €'luk satış hacmi ile Avrupa Birliği ülkeleri arasında üçüncü sırada yer almaktadır. İtalya'da tarım sektöründeki kooperatifler incelendiğinde, en yüksek çalışan sayısı ve satış hacmi meyve ve sebze sektörü kooperatiflerinde olduğu görülmektedir (Tablo 4).

Tablo 4. İtalya'da Tarımsal Kooperatifler (COGECA, 2014)

Kooperatif Sektörleri	Kooperatif Sayıları	Üye Sayısı	Çalışan Sayısı	Satış Hacmi (Milyon €)
Zeytin	383	203.273	1.775	242,00
Diğer	516	39.680	5.546	1.000,00
Şarap	611	190.726	8.619	3.736,00
Hizmet (Services)	1.547	269.850	14.802	6.231,00
Mandıra	963	36.236	11.932	7.043,00
Et	494	20.282	20.663	7.953,00
Meyve ve Sebze	1.321	103.276	30.448	8.158,00
Toplam	5.834	863.323	93.786	34.362,00

İtalya'da kooperatiflerin satış hacmine göre sektörel dağılımına bakıldığında birinci sektör %23,74'lük pay ile meyve ve sebze, ikinci sektör %23,14'lük pay ile et ve üçüncü sektör %20,50'lik pay ile mandıradır.

Şekil 3. İtalya'da Tarımsal Örgütlerin Satış Hacmine Göre Sektörel Dağılımı (%)

TÜRKİYE TARIMINDA ÜRETİCİ ÖRGÜTLENMESİ

On üçüncü yüzyılda Anadolu Selçuklu Devletinin sonlarında kurulan Ahi Birlikleri, Ahi Evran tarafından kurulmuş en eski kooperatif benzeri oluşumdur (Zorlu ve ark., 2012; Serinikli, 2017). Ahi Birlikleri bugünkü modern anlamda kooperatifçiliğin temeli olarak kabul edilebilir.

Türkiye'de kooperatifçilik, Osmanlı döneminde Mithat Paşa'nın 1863 yılında başlattığı Memleket Sandıkları ile başlamıştır. Cumhuriyet döneminde ise bugünkü modern anlamda olan kooperatifçilik, M. Kemal Atatürk öncülüğünde kurulmuştur (Mülayim, 2013).

Türkiye'de eskiye dayanan kooperatifçilik sektörü, kaliteli ve bilinçli üretim açısından üreticilere yarar sağlayan bir istihdam alanı olmasına rağmen, halen günümüzde yeterli ve etkin çalışmadığı görülmektedir (Özalp ve Yılmaz, 2014).

Türkiye'de kooperatifler, türlerine göre üç ayrı kanuna bağlı olarak kurulmuş ve faaliyet göstermektedir (TMKB, 2018):

1. 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu: Kooperatifçilik alanını düzenleyen temel kanundur. 24.04.1969 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kooperatifler Kanunu'nun 98. maddesine göre, kanunda aksine açıklama bulunmayan konularda Türk Ticaret Kanunu'ndaki anonim şirketlere ilişkin hükümler kooperatifler hakkında da uygulanmaktadır.

2. 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu: Tarım kredi kooperatiflerinin kuruluş ve işleyişleriyle ilgili özel hükümleri içeren bu kanun, 18.04.1972 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kanunda hüküm bulunmayan konular hakkında, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu hükümlerine başvurulmaktadır.

3. 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun: Tarım satış kooperatifleri için çıkarılan özel kanundur. 01.06.2000 tarihinde yürürlüğe giren bu kanun ile genel olarak tarım satış kooperatif ve birliklerine özgü hususlara yer verilmiştir. Bu kanunda düzenlenmemiş konularda ise, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu hükümleri uygulanmaktadır.

Türkiye'de, 2017 yılı verilerine göre 13.660 adet üretici örgütü bulunmakta ve bu örgütlere ait üye sayısı 4.796.068'dir (Tablo 5).

Tablo 5. Türkiye'de Üretici Örgütlenmesi (GTHB, 2018)

Tarımsal Örgüt	Tabi Olduğu Kanun	Türü	Sayısı	Ortak Sayısı
Birim Kooperatifler	1163, 3476 S.K.	Tarımsal Kalkınma	6.904	760.818
		Sulama	2.509	308.323
		Su Ürünleri	550	30.840
		Pancar Ekicileri	31	1.432.795
	1581, 5330 S.K.	Tarım Kredi	1.625	911.218
	1196, 4572 S.K.	Tarım Satış	399	533.456
	1163 S.K.	Üretim Pazarlama	428	18.845
		Yaş Meyve ve Sebze	37	3.142
Toplam			12.483	3.999.437
Üretici Birlikleri	5200 S.K.	Hayvansal Üretim	578	327.832
		Bitkisel Üretim	263	23.797
		Su Ürünleri	31	1.214
		Organik Ürünler	31	2.434
Toplam			903	355.277
İslah Amaçlı Yetiştirici Birlikleri	5996 S.K.	Damızlık Sığır	81	131.596
		Damızlık Koyun-Keçi	80	241.106
		Arı	80	60.585
		Damızlık Manda	27	7.349
		Tavuk	6	718
Toplam			274	441.354
Genel Toplam			13.660	4.796.068

Üretici örgütlerinin içinde birim kooperatiflerin payı %91,38, üretici birliklerinin payı %6,61 ve ıslah amaçlı yetiştirici birliklerinin payı %2,01'dir.

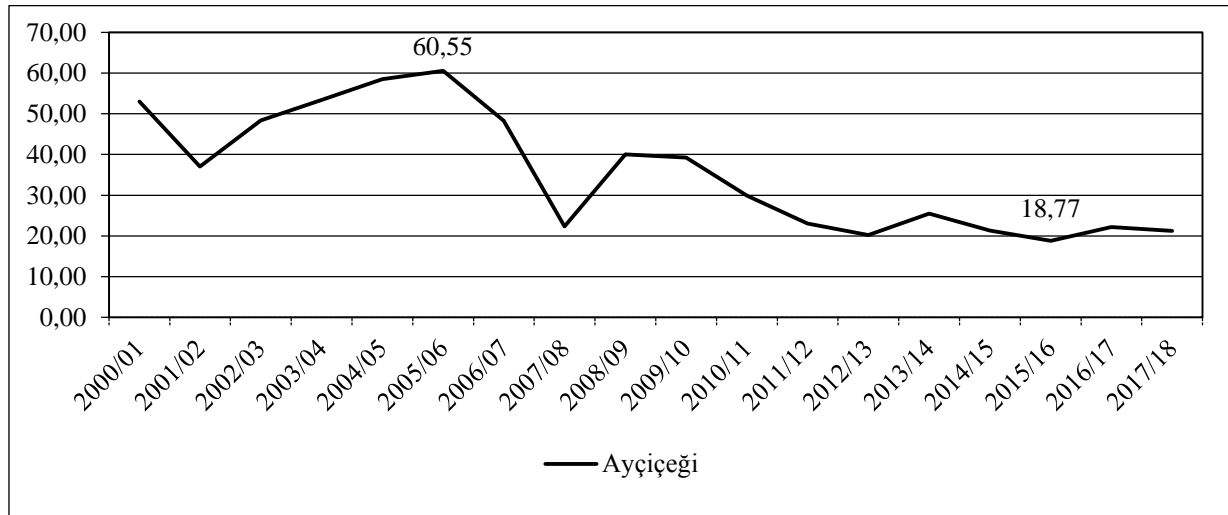
Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'nın verilerine göre, 2010/2011 ve 2017/2018 piyasa yıllarına ait üretim miktarları, ürünlere ait kooperatiflerin alım miktarları ve payları Tablo 6'da verilmiştir.

Türkiye'de tarımsal kooperatiflerin, tarım ürünlerini alım payları 2010/11 üretim sezonunda ortalama %3 ile %63 arasında değişmektedir. Bu oranlar 2017/18 üretim sezonunda %3 ile %40 dolayındadır. AB'de tarımsal kooperatiflerin, tarım ürünleri alım payları ortalama %50 dolayındadır. Bu durum, Türkiye'deki tarımsal kooperatiflerin tarım ürünlerindeki alım payının düşük olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, üreticiler ürünlerini kooperatifler yerine genel olarak tüccarlara satmaktadır.

Tablo 6. Çeşitli Ürünlerin Üretim Miktarları, Kooperatiflerin Alım Miktarları ve Payları (GTB, 2018)

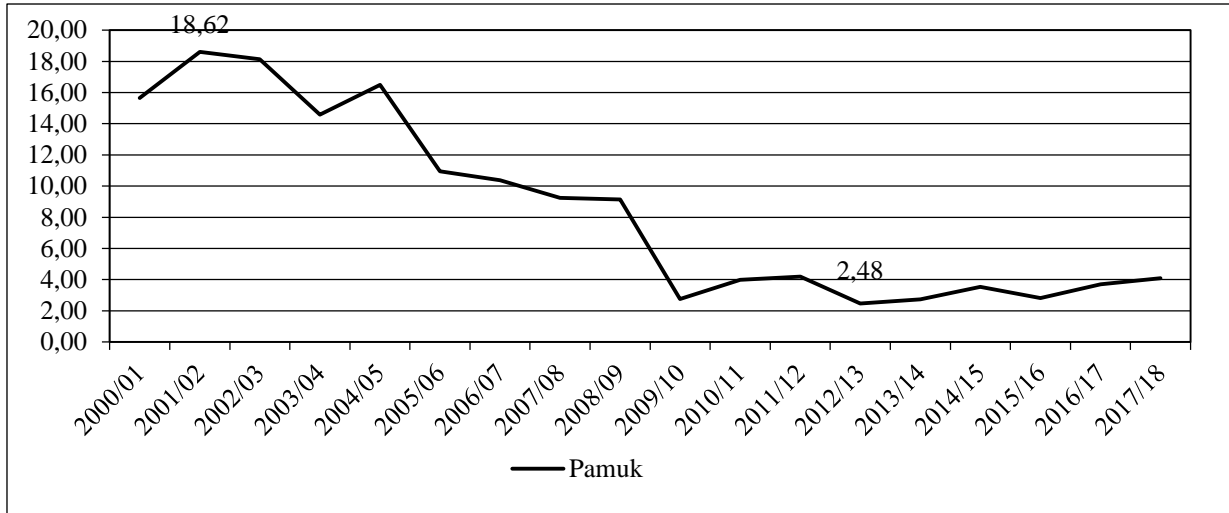
Ürünler	Üretim Miktarı (ton)		Alım Miktarları (ton)		Pay (%)	
	2010/11	2017/18	2010/11	2017/18	2010/11	2017/18
Ayçiçek	1.320.000	1.800.000	349.982	382.959	26,51	21,28
Pamuk	2.150.000	2.450.000	85.599	100.400	3,98	4,10
Zeytin	1.415.000	2.100.000	29.356	51.485	2,07	2,45
Zeytinyağı	158.384	263.000	6.215	5.455	3,92	2,07
Fındık	600.000	675.000	366	3.716	0,06	0,55
Kuru İncir	58.662	78.200	3.668	2.312	6,25	2,96
Gülçiçeği	6.000	8.500	1.257	999	20,95	11,75
Tiftik	200	356	126	140	63,00	39,33

Trakyabirlik ve Karadenizbirlik'in alım yaptığı ayçiçeğinin 2000/01 ve 2017/18 piyasa yılları arasında üretim miktarlarına göre alım miktarlarının payları Şekil 4'de gösterilmiştir. Birliklerin üretim miktarlarına göre en yüksek alım payı %60,55 ile 2005/06 üretim sezonunda iken, en düşük pay %18,77 ile 2015/16 üretim sezonunda gerçekleşmiştir.

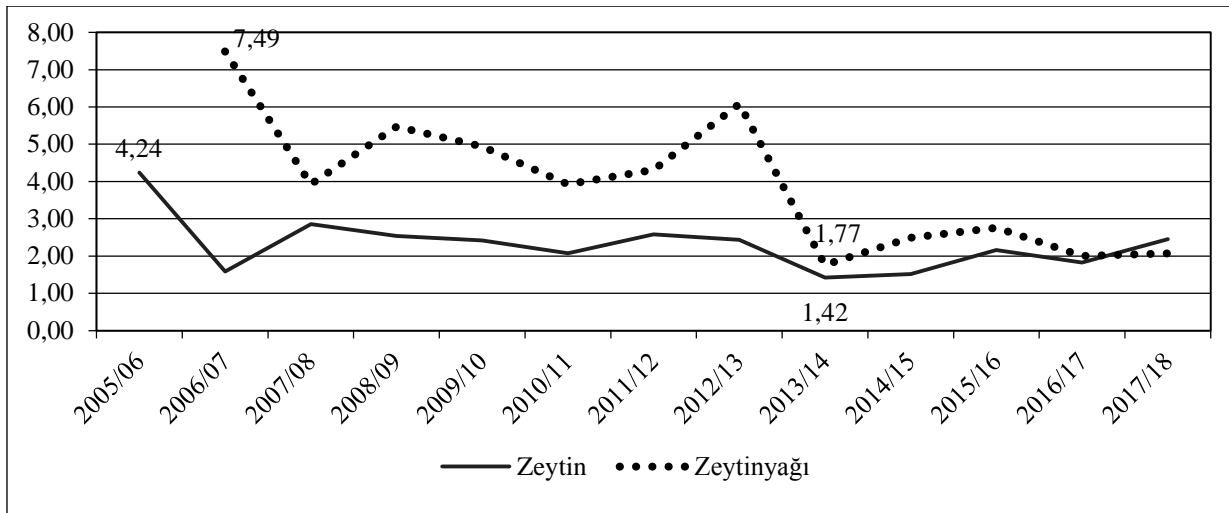
Şekil 4. 2000/01-2017/18 Üretim Sezonu Ayçiçeği Kooperatif Alım Payları (%)

Tariş Pamuk Birliği, Çukobirlik ve Antbirlik kooperatifleri pamuk alımı yapmaktadır. Kooperatiflerin pamuk alımında, yıllar itibariyle düşüş gerçekleşmiştir. En yüksek alım oranı %18,62 ile 2001/02 üretim sezonunda, en düşük oran ise %2,48 ile 2012/13 üretim sezonunda yaşanmıştır (Şekil 5).

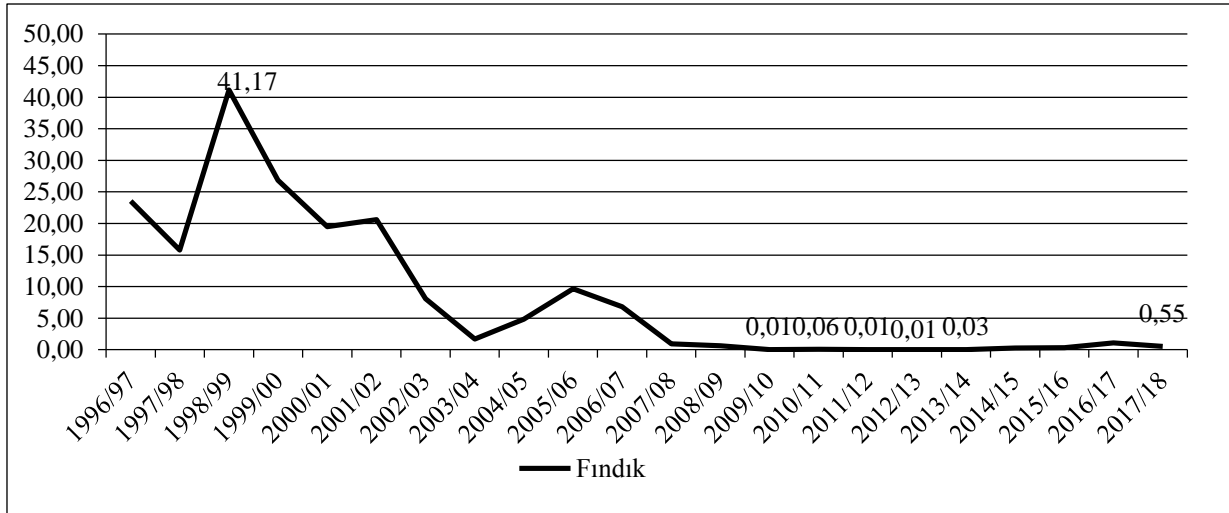
Şekil 5. 2000/01-2017/18 Üretim Sezonu Pamuk Kooperatif Alım Payları (%)

Zeytin ve zeytinyağı alımını Marmarabirlik ve TARIŞ (Tariş Zeytin ve Zeytinyağı Birliği) yapmaktadır. Kooperatif alım miktarları oldukça düşük seviyededir. Her iki ürüne ait paylar incelendiğinde en düşük alım payı 2013/14 üretim sezonuna aittir (Şekil 6).

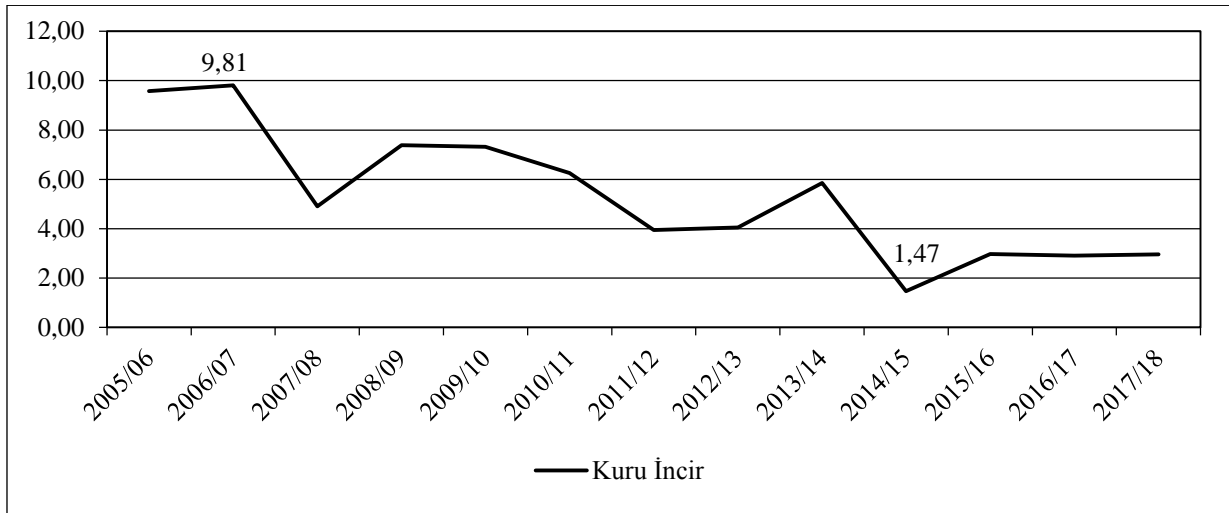
Şekil 6. 2005/06-2017/18 Üretim Sezonu Zeytin ve 2006/07-2017/18 Üretim Sezonu Zeytinyağı Kooperatif Alım Payları (%)

Fiskobirlik'in alım yaptığı fındığın alım % payları Şekil 7'de görülmektedir. En yüksek alım payı 1998/99 üretim sezonundadır. Daha sonraki üretim sezonlarında hızla düşen Fiskobirlik alımının son yıllarda epeyce azaldığı görülmektedir. 2017/18 üretiminde döneminde %0,55'lik alım payı hesaplanmıştır (Şekil 7).

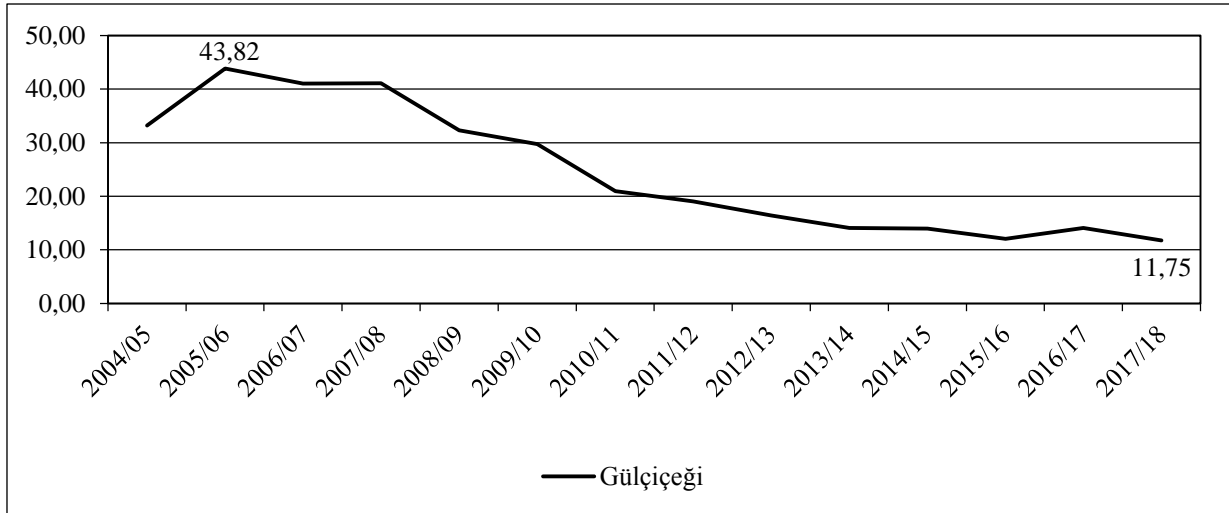
Şekil 7. 1996/97-2017/18 Üretim Sezonu Fındık Kooperatif Alım Payları (%)

Tariş İncir Birliği'nin alım yaptığı en yüksek kuru incir alım payı %9,81 oranıyla 2006/07 üretim dönemi iken en düşük pay %1,47 oranla 2014/15 dönemidir (Şekil 8).

Şekil 8. 2005/06-2017/18 Üretim Sezonu Kuru incir Kooperatif Alım Payları (%)

Gülçiçeği alımı yapan Gülbirlik'in 2004/05-2017/18 üretim dönemleri incelendiğinde birliğin alım payının son yıllarda gittikçe azaldığı görülmektedir. En yüksek alım payı 2005/06 üretim döneminde gerçekleşirken, en düşük pay ise %11,75 ile 2017/18 üretim döneminde olduğu görülmektedir (Şekil 9).

Şekil 9. 2004/05-2017/18 Üretim Sezonu Gülçiçeği Kooperatif Alım Payları (%)

SONUÇ

Türkiye’de yeterli sayıda kooperatif ve üretici örgütü bulunmaktadır. Ancak bu örgütlerin sayısal yeterlilikleri, ekonomik faaliyetlerinin gücü ve etkinliği açısından sorunludur. Örnek olarak, Türkiye’deki tarımsal kooperatiflerin, çeşitli tarım ürünleri alımları içerisindeki payları %3 ila %40 dolayında değişmekte olup ortalaması yaklaşık %10’dur. AB’de ise tarımsal kooperatiflerin, tarım ürünleri alım payları ortalaması %50 dolayındadır. Bu durum, Türkiye’deki tarımsal örgütlerin gelişmiş ülkelerdeki gibi etkin çalışmadığının bir göstergesidir. Bu durumun birincil ayağı olan çiftçilere yansımaları da o ürün piyasasındaki aksaklıklar ve sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de tarım sektöründe yeterli sayıda üretici örgütlenmesi olmasına rağmen, üreticiler düzeyinde olan bilgi eksikliği ve bilinç düzeyinin düşüklüğü; üretici örgütlerine olan güvensizlik, örgütlerin üreticilerin sorunlarına çözüm üretmemesi, hem girdi hem ürün pazarlama hem de sosyal konularda etkin olamamaları ve örgüt yöneticilerinin başarısızlığı nedeniyle istenilen başarı elde edilememektedir. Bu sorunların çözümlenebilmesi için kırsal alanda üreticilere yönelik eğitim çalışmaları yapılmalı ve üreticilerin örgütlenme konusundaki bilinç düzeylerinin yükseltilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda, üretici örgütlerinde görev alacak kişilerin lider yapısına sahip olması ve örgütlerin işleyişi konusunda bilgi birikiminin bulunması önem arz etmektedir. Dolayısıyla, kırsal alana yönelik örgütlenme eğitim çalışmalarında; kısa, orta ve uzun vade yapılması gerekenler belirlenmeli ve uygulamaya konulmalıdır.

KAYNAKLAR

- COPA-COGECA, (2018). Avrupa Profesyonel Tarım Örgütleri Komitesi-Avrupa Birliği Tarımsal Kooperatifler Genel Komitesi. Erişim Tarihi: 01.05.2018. <http://www.copa-cogeca.be/Menu.aspx>
- Europe Coop, (2015). The European Region of The International Co-operative Alliance. Erişim Tarihi: 30.04.2018. <https://coopseurope.coop/sites/default/files/The%20power%20of%20Cooperation%20-%20Cooperatives%20Europe%20key%20statistics%202015.pdf>
- FAO, (2018). Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü. İstatistik Bölümü İnternet Sitesi. Erişim Tarihi: 30.04.2018. <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QC>
- GTB, (2018). T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü. Ürün Raporları. Erişim Tarihi: 20.04.2018. <https://koop.gtb.gov.tr/yayinlar/urun-raporlari>
- GTHB, (2018). T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. 2018. Tarım Reformu Genel Müdürlüğü. Tarımsal Örgütlenme Tablosu. Erişim Tarihi: 20.04.2018. https://www.tarim.gov.tr/TRGM/Belgeler/Tar%C4%B1msal%20%C3%96rg%C3%BClenme/Tar%C4%B1msal%20%C3%96rg%C3%BClenme%20Tablosu_04.4.2018.pdf
- Gülçubuk, B., (2007). Kalkınma Stratejileri Açısından Tarımda Tabana Dayalı Kooperatif Örgütlenmesinin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Temelleri. Ulusal Kooperatifçilik Sempozyumu, Gazi Üniversitesi Koop-Mer. 129-139, Ankara.
- İnan, İ. H., Direk, M., Başaran, B., Birinci, S., Erkmen, E., (2005). Tarımda Örgütlenme. Türkiye Ziraat Mühendisliği VI. Teknik Kongresi. 1133-1154, Ankara.
- İnan, İ. H., Gülçubuk, B., Ertuğrul, C., Kantürer, E., Baran, E. A., Dilmel, Ö., (2000). Türkiye’de Tarımda Kırsal Kesim Örgütlenmesi. Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi. 145-176, Ankara.
- Kızılaslan, H., Doğan, H. G., (2013). AB ve Türkiye’de Tarım Sektöründe Örgütlenme ve Üretici Birlikleri. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi. I, 146-159.
- Köroğlu, S., (2003). Avrupa Birliğinde ve Türkiye’de Tarımsal Örgütlenme. AT Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Mülayim, Z. G., (2013). Kooperatifçilik. Yetkin Yayınları (Güncellenmiş Baskı). Ankara.
- Özalp, A., Yılmaz, İ., (2014). Yeni Nesil Kooperatifler ve Türkiye’de Kooperatiflerin Sorunlarının Analizi. XI. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi. 1266-1273, Samsun.
- Rehber, E., (2013). Tarım Ekonomisi. Ekin Yayınları.
- Sağlam, U., İnan, İ. H., (2014). Türkiye’de Tarımsal Üretici Örgütlenmesine Genel Bakış. XI. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi. 1250-1254, Samsun.
- Sayın, B., Sayın, C., (2004). Türkiye’de Tarımsal Üretici Örgütlenmesi, Avrupa Birliği’ne Uyum Hazırlıkları ve Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu. Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi. 466-470, Tokat.
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu. (2018). Bitkisel Üretim İstatistikleri. Erişim Tarihi: 30.04.2018. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1001
- Yazgan, H., (1999). Avrupa Birliği ve Türkiye’de Üretici Birlikleri, A.Ü. ATAUM 24. Dönem Temel Eğitim Ödevi (Yayımlanmamış), Ankara, 1999.
- TMKB, (2018). Türkiye Milli Kooperatifler Birliği. Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı 2012-2016. Erişim Tarihi: 30.04.2018. [http://www.turkey.coop/uploads/menu/t%C3%BCrkiye_kooperatif%C3%A7ilik_stratejisi_ve_eylem_plan%C4%B1_\(2012-2016\).pdf](http://www.turkey.coop/uploads/menu/t%C3%BCrkiye_kooperatif%C3%A7ilik_stratejisi_ve_eylem_plan%C4%B1_(2012-2016).pdf)
- Zorlu, K., Merdan, A., Ege, Ö., (2012). Ahilik Kültürünün Günümüz İşletmelerinde Bilinirliği Üzerine Bir Araştırma: Gümüşhane Örneği. Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks. 4, 73-94.

Vurgulanmış Dişillğin Madun Dişillikleri Olarak Mülteci Kadınlar: Suriyeli Mülteci Kadınlara Yönelik Tutumlar

Tuğba METİN AÇER^{1,*}, Pınar ENNELİ GÜÇLÜER¹

¹*Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Bolu, Türkiye*

**tugba.metin@ibu.edu.tr*

ÖZET

Bu çalışmada, İstanbul'un en muhafazakâr ve yoksul ilçelerinden biri olan Esenler'de yaşayan kadınların komşuluk ettikleri Suriyeli mülteci kadınlara yönelik tutumları analiz edilmiştir. Konu, Connell'in "Toplumsal Cinsiyet Hiyerarşisi" kuramındaki, hegemonyacı erilliğin bir tamamlayıcısı olan "vurgulanmış dişillik" in, diğer "madun dişillik" e yönelik eleştirel tutumu bağlamında ele alınmıştır. Makalenin argümanı ise, vurgulanmış dişillik ile, madun dişillik arasındaki farklılıklar, "Toplumsal Cinsiyet Hiyerarşisi" kavramsallaştırmasında ortaya koyulduğu kadar zıt ve birbirini dışlar nitelikte olmak durumunda değildir. Bir başka deyişle, madun her zaman heteroseksüel hegemonyacı sistemi temelden tehdit edici nitelikleri taşımaz ve bu cinsiyet rejimi altında daha gri alanları doldurabilir. Nitekim bu araştırmada, kadınların Müslümanlığı, kendi vurgulanmış dişilliklerini kurmada önemli bir unsur gördükleri tespit edilmiştir. Dahası, madun dişillik olarak onlar gibi Müslüman olan Suriyeli kadınları, Müslüman olmayan değil de, yeterince ve layıkıyla Müslüman olmayan olarak tanımlamaktadırlar. Bunu da, namuslu olmak, iyi bir eş olmak, ev içi rolleri layıkıyla yerine getirmek ve vatanına yeterince sahip çıkmak üzerinden ortaya koymuşlardır. Nitel araştırma yöntemi kullanılarak 47 kadın ile yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilen bulgular, dişilliklerini Müslümanlık üzerinden tanımlayan kadınların, yine kendi gibi Müslüman, ama yoksul ve mülteci Suriyeli kadınları iffet, namus, kadınlık rolleri vb. bakımından toplumsal hiyerarşide nasıl daha altta konumlandıklarına işaret etmektedir.

Anahtar kelimeler: Toplumsal cinsiyet hiyerarşisi, Vurgulanmış dişillik, Madun dişillik, Suriyeli mülteci kadın, İstanbul.

Refugee Women as Subaltern Femininity of Emphasized Femininity: Attitudes Towards Syrian Refugee Women

ABSTRACT

In this study, the attitudes of the women living in Esenler, one of the most conservative and poor cities of Istanbul, to the Syrian refugee women that they neighbored were analyzed. The Issue has been addressed in the context of the critical attitude of the “emphasized femininity”, which is a complement to the “hegemonic masculinity”, in Connell’s “Gender Hierarchy Theory”, to the other “subaltern femininity”. The argument of this article is that the differences between the emphasized femininity and subaltern femininity do not have to be as contrary and mutually exclusive as the conceptualization of the “Gender Hierarchy”. In other words, the subaltern does not always have threatening qualities based on the heterosexual hegemonic system and it can fill the gray areas under this regime. As a matter of fact, in this research, it has been determined that women see Muslims as an important element in establishing their emphasized femininity. Moreover, women define Syrian women as women who are not Muslim, not enough Muslim. Being an adequate Muslim woman is defined as being honest, being a good wife, fulfilling domestic roles properly and having enough of her homeland. The findings obtained from in-depth interviews with 47 women using qualitative research methods, the women who define femininity through Islam, the women who are Muslim, but poor and asylum-seekers, the Syrian women, the virtues, the roles of women, and so on. it points out how they position themselves at the bottom of the social hierarchy.

Keywords: *Gender Hierarchy, Emphasised Femininity, Subaltern Femininity, Syrian Refugee Woman, İstanbul.*

GİRİŞ

İnsanlık tarihi kadar eski olan göç olgusu, küresel bütünleşme sürecinin bir sonucu olarak 21. yüzyılda oldukça büyük bir ivme kazanmıştır (Giddens, 2013:717). Genel anlamıyla göç, “*ekonomik, toplumsal ve siyasi nedenlerle insanların bireysel ve kitlesel olarak yer değiştirme eylemi*” olarak tanımlanabilir (Şahin, 2001:59). Bir göçmen kategorisi olarak tanımlanan mültecilik ise, zorla veya zorlu koşullar altında daha iyi ve güvenli bir yaşam için bir yer değiştirme eyleminde bulunma durumuna işaret eder (Göker & Keskin, 2016). İnsanları zorunlu koşullar altında kitlesel olarak yer değiştirmeye zorlayan nedenlerin başında ise savaşlar ve iç çatışmalar bulunmaktadır (O. Deniz, 2009; Göker & Keskin, 2016; Tunç, 2015). 15 Mart 2011 yılında Suriye’de patlak veren iç savaş, dört milyon kişiyi mülteci durumuna düşürmüş, ülkelerinden göç etmeye zorlamıştır.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği’nin 2016 yılında yayınladığı raporun verilerine göre, Türkiye en fazla Suriyeli mülteci ağırlayan ülkedir (UNHCR, 2016). 1 Mart 2018 tarihi itibarıyla İç İşleri Bakanlığı tarafından yayınlanan rapora göre ise Türkiye’de kayıtlı 1.919.285’i erkek, 1.621.263’ü kadın olmak üzere toplam Suriyeli mülteci sayısı 3.540.648 kişidir (MültecilerDerneği, 2018). İstanbul ise (549.572 kişi) en çok Suriyeli mültecinin yaşadığı ildir (MültecilerDerneği, 2018).

Toplumsal değişimin neden olduğu kolektif bir eylem olan göç, hem göç alan hem de göç veren ülkedeki toplumu etkiler (Castles & Miller, 2008:29). Göç eden kişiler ve göç alan ülkede yaşayan kişiler arasındaki etkileşim; kültürel değişim, uyum ve bununla ilgili sorunları gündeme getirir (Akıncı, Nergiz, & Gedik, 2015:68; Çömez Polat & Kaya, 2017; Harunoğulları & Cengiz, 2014). Türkiye’deki Suriyeli mültecilerin %15’i kamplarda yaşarken, %85 gibi büyük bir kısmı kamp dışında şehir merkezlerinde yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadır (Erdoğan, 2014; Tunç, 2015:41). Türkiye’de yaşayan Suriyeliler’in toplumsal sorunları yaşayan en büyük kısmı ise kamp dışında yani şehir merkezinde yaşayan mültecilerdir (Oytun & Gündoğar, 2015:10). Örneğin, Hatay’da şehir merkezinde yaşayan mülteciler ile Harunoğulları ve Cengiz (2014) tarafından yapılan nitel çalışmada, Suriyeli mültecilerin kültürel, sosyal ve dilsel farklılıklardan dolayı yaşadığı sorunlara toplumsal entegrasyon bağlamında dikkat çekilerek, onların mekansal dağılımının nasıl etkilenildiğine odaklanılmıştır. Bu doğrultuda mültecilerin büyük bir toplumsal dışlanma hissiyatına sahip olduğu ve şehrin sosyo-ekonomik düzeyi en düşük mahallerinde kümelenme eğilimi taşıdıklarının altı çizilmiştir (Harunoğulları & Cengiz, 2014:317). Suriyeli mültecilere yönelik doğrudan dışlama pratiği olmasa bile ötekileştirici söylemler de toplumsal etkileşimin farklı bir boyutudur. Farklı şehirlerden gelen üniversite öğrencilerinin Suriyeli mültecilere yönelik ötekileştirici söylemlerinin Çömez Polat ve Kaya (2017:46) tarafından analiz edildiği çalışmada ise, “Suriyeli hırsız”, “Suriyeli dilenci”, “Suriyeli mahallesi” gibi yaftalamaların ve olumsuz özelliklerin Suriyeliler ile özdeşleştirilmesinde işlevsel olduğu ortaya konmuştur. Öyle ki medyada çıkan haberler bu algıların oluşmasına oldukça katkı sağlaması bir başka önemli husustur (Çömez Polat & Kaya, 2017).

Toplumsal uyum ve çatışma ile ilgili yapılan gerek saha çalışmaları, gerekse basında çıkan haberler Suriyeli mülteci kadınların yaşadığı sorunların erkeklerin yaşadığı sorunlardan daha farklı bir boyutta olduğunu ve bir eşitsizlik kategorisi olarak toplumsal cinsiyetin bu farklılığı daha katmerli hale getirdiğine işaret etmektedir. Bu doğrultuda genelde Suriyeli mülteciler, özelde ise Suriyeli mülteci kadınlar üzerine yapılan çalışmalarda, göçmenlerin entegrasyonu, ayrımcılık ve toplumsal dışlanma gibi unsurlar merkeze alarak analizler yapılmaktadır. Bu çalışmada ise Suriyeli kadınların göç ettikleri yerde toplumsal cinsiyet ilişkileri bağlamında nasıl konumlandırıldıkları ve bu çerçevede var olan toplumsal cinsiyet rejimini nasıl dönüştürdükleri analiz edilecektir. Bu doğrultuda bir sonraki bölümde

Türkiye’de Suriyeli Mülteci kadınların durumu ele alınarak araştırma sorunsalının oturduğu temel ifade edilemeye çalışılacaktır. Makalenin bir sonraki bölümde ise araştırmanın kuramsal dayanağı olan Connell’in “*Toplumsal Cinsiyet Hiyerarşisi Kuramı*” ele alınacak, akabinde araştırmanın metodolojisi hakkında bilgi verilecek ve son olarak saha çalışmasından elde edilen bulgular değerlendirilecektir.

Toplumsal Önyargılar ve Ayrımcılık Ekseninde Türkiye’ye Göç Eden Suriyeli Kadın Mültecilerin Durumu

Suriye’de yaşanan iç savaş başta kadınlar ve çocuklar olmak üzere Suriye halkını derinden etkilemiştir (AFAD, 2014). Türkiye’deki Suriyeliler içinde özel ve bakım ve koruma gerektiren çocuk ve kadınların oranı %75’in üzerindedir (Barın, 2015; Kirişçi, 2014). (Erdoğan, 2014:13). Göçün yarattığı olumsuz yaşam koşullarının yanı sıra toplumsal cinsiyet faktörü ile birlikte kadınların çok boyutlu eşitsizlik sarmalının içine düştükleri söylenebilir. Kadınların gerek geldikleri toplumda yaşadıkları toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık, gerekse göç ettikleri ülkede egemen toplumsal cinsiyet kalıplarından kaynaklanan farklılıklar ve önyargılar, mülteci kadınların yaşadığı sorunları kendileriyle aynı konumda olan erkeklerden daha farklı dinamikler etrafında sorgulanmasını gerektirmektedir.

Öte yandan bazı olgusal veriler, Suriyeli kadınların yaşam zorluklarıyla başa çıkmak için evliliği tercih ettiklerine işaret etmektedir. Türkiye’de yabancı gelinler uyruklarına göre incelendiğinde, %19,4’lük bir oranla Suriyeli gelinlerin ilk sırada olduğu görülmektedir (TUİK, 2018). Ancak Suriyeli kadınlar, bu resmi istatistiklerin ötesinde kayıtlara geçmeyen, Türk Medeni Kanunu’na göre legal olmayan ikinci bir eş, yani kuma olmayı da tercih edebilmekte ya da bu duruma zorlanabilmektedirler. Hatta kuma meselesi ticari bir boyuta da geçmiş durumdadır. Suriye’den getirilen kadınlar, komisyoncular vasıtasıyla Türk erkekleriyle tanıştırılıp para karşılığında evlendirilmekte, çoğu zaman bu Suriyeli kumalar evde yardımcı eleman olarak çalıştırılmaktadır (KARAR, 2015; Kivilcim, 2016; Özmenek Çarmıklı, 2015). Yaşam zorluklarını erkeklerden daha farklı yaşayan kadınlar, kuma olma durumunda bırakılmanın yanı sıra fuhuş ve cinsel istismar gibi durumlarıyla başa çıkmak zorundadır. Basında çıkan haberler Suriyeli kadınların para karşılığında kamplarda ve pavyonlarda satılarak fuhuş batağına sürüldüğünü (Cumhuriyet, 2015; T24, 2015), yine kamplarda tecavüze maruz kaldıklarını göstermektedir (Agos, 2014).

Gerek yapılan saha çalışmalarında, gerekse basında çıkan haberler, Suriyeli kadınların kadın olmaları nedeniyle yaşadığı zorlukları ortaya koymaktadır (Erdoğan, 2014; Kivilcim, 2016). Örneğin; BBC’nin yayınladığı bir haberde Suriye’de kadınlar Birleşmiş Milletler ve diğer kuruluşlar adına yardım taşıyan kişilerin, insani yardım karşılığında cinsel ilişki talep ettikleri belirtilmiştir (BBC, 2018).

Suriyeli mülteci kadınların yaşadıkları zorluklar yalnızca erkeklerin uyguladığı baskı, fiziksel ve cinsel şiddetle sınırlı değildir. Kadınlar ataerkil sistemin yeniden üreticisi olan ve onu sürdüren geleneksel yapının taşıyıcısı olan hemcinsleri tarafından da baskı ve ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Türkiye’de yaşayan kadınlar sıklıkla Suriyeli kadınlara yönelik “*kişisel bakımlarına önem verip, evlerine önem vermedikleri*”, “*bakımlı Suriyeli kadınların erkekleri baştan çıkarttıkları*”, “*kuma geldikleri*” ya da “*geleceğin teröristlerini doğurdıkları*” gibi toplumsal cinsiyet rolleri temelinde kurulan kültürel olarak aşağılayıcı ve dışlayıcı söylemleri dile getirmektedirler ve bu tür söylemler gittikçe yükselişe geçmektedir (Karakaya, 2017). Özellikle kamp dışında yaşayan kadınlar, komşuları tarafından bu tür söylemlerin doğrudan hedefi haline gelebilmektedir.

Erdoğan (2014) tarafından Türkiye’de yaşayanların Suriyelileri “sosyal kabul” düzeyinin araştırıldığı çalışmanın sonuçları, Suriyeliler konusunda zaman zaman ırkçılığa ve nefrete varan söylemlere rağmen toplumsal kabul düzeyinin oldukça yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak sınır komşuluğu, etnik ve dini yakınlığa rağmen Suriyelileri kültürel olarak yakın bulanların oranı sadece %17’dir (Erdoğan, 2014:7). Kültürel farklılığın en büyük kaynağı olan ve Türkiye’de resmi olarak izin verilmeyen çok eşlilik ve çocuk yaşta evlilik toplumsal gerilimin artmasındaki en büyük etkenlerden biridir (Kirişçi, 2014). Hatay ve Kilis gibi sınır bölgelerindeki boşanma ve kadın depresyonuna dikkat çeken Kirişçi (2014:37), yerel halkın kadınları ile Suriyeli kadınlar arasındaki gerilimin kaynağına işaret etmektedir. Yine Küçükşen (2017:2409) tarafından Suriyeli mülteci kadınların sosyal dışlanması ile ilgili yapılan nitel bir çalışmada, Suriyeliler’in göç ettiği mahallede, mahalle sakini kadınların Suriyeli kadınların süse daha çok önem verdiğini ileri sürüp, “*savaştan kaçarken, makyaj çantalarını unutmamışlar*” diyerek nasıl ötekileştirici bir söylem içerisinde bulduklarını gösterilmiştir. Dolayısıyla Türkiye’nin diğer bölgelerinde yaşayan kadınlar, bu önyargıların sarmalının içinde Suriyeli kadınları değerlendirme eğilimi taşımakta ve aile yapılarına bir tehdit unsuru olarak görmektedirler. Küçükşen (2017), Suriyeli kadınların yaşadıkları zorlukları, bireylerin ya da grupların göç sonrası yaşadığı entegrasyon problemlerini açıklamak için kullanılan sosyal dışlanma kavramsallaştırmasıyla ele almıştır.

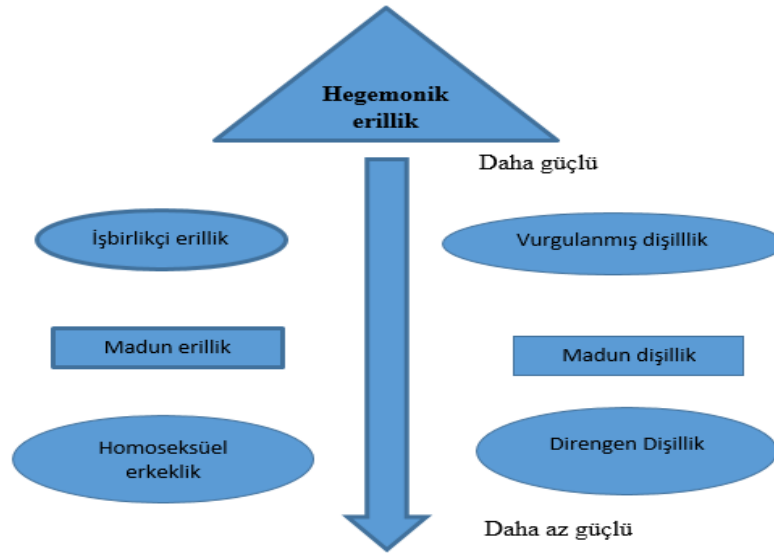
Suriyeli kadınların durumuyla ilgili çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde, bu çalışmaların, Suriyeli mülteci kadınların erkeklerden farklı sorunlar yaşadığı ortaya konduğu görülmektedir. Ancak yapılan analizlere bakıldığında ise toplumsal cinsiyet rejiminin göz ardı edilerek, yaşanan sorunların göç, toplumsal entegrasyon ve sosyal dışlanma bağlamında analiz edilmesi dikkat çekicidir. Bu çalışma Esenerler gibi İslami muhafazakarlık düzeyinin oldukça yüksek olduğu bir ilçede yaşayan kadınların, kendileri gibi Müslüman olan Suriyeli mülteci kadınlara yönelik ötekileştirici tutumlarının, sosyo-kültürel farklılıklardan kaynaklı sosyal entegrasyon sorunsalının ötesinde, toplumsal cinsiyet düzeninin kadınlar tarafından bizzat nasıl yapılandırıldığına dikkat çekmesi bakımından önem taşımaktadır.

Teorik Çerçeve: Toplumsal Cinsiyet Hiyerarşisi

Connell (1998)’in “*Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*” adlı eserinde ele aldığı Toplumsal Cinsiyet Hiyerarşisi Kuramı, toplumsal cinsiyet tartışmalarına farklı bir boyut kazandırmıştır. Connell, erkeklik ve kadınlığın farklı toplumsal ifadelerinin ortaya çıkardığı ideal tiplerin, toplumsal cinsiyet hiyerarşisi bağlamında sıralandığını öne sürer (Giddens, 2017:657). Hiyerarşinin en tepesinde bulunan hegemonik erkeklik, diğer ideal tipleri tahakküm altına almıştır. Bu kuramın merkezi teması olan “hegemonik erkeklik” kavramsallaştırmasının yanı sıra bu hiyerarşide bulunan hegemonik ve madun dişilliklerin de kendi arasındaki hiyerarşi daha çok dikkat çekmeye başlamıştır (Budgeon, 2014; Robert W Connell & Messerschmidt, 2005; Schippers, 2007).

Connell (1998:208)’ göre toplumsal cinsiyet, “*İnsanların eril ve dişil olarak, üremeye dayalı bölünmesi kapsamında veya bu bölünmeyle bağlantılı olarak örgütlenmiş pratik*” anlamına gelmektedir. Ancak Connell (1998:208) eril ve dişil ikiliğinin tuzağına düşmeme noktasına da işaret ederek, toplumsal cinsiyet pratiğinin üç ya da yirmi toplumsal kategori kapsamında ele alınabileceğini ifade eder (örneğin; lezbiyenler, genç kadınlar, yaşlı erkekler, homoseksüeller vb. birçok kategori). Bu kategoriler belirli toplumsal cinsiyet hiyerarşisi düzeninde sıralanır. Dolayısıyla hiyerarşiyi yaratan eşitsizliğin, erkeklerin elindeki toplumsal güç olduğu söylenebilir (Giddens, 2017:655).

Connell (1998:154), merkezinde erkeklerin elindeki toplumsal gücün olduğu, toplumsal cinsiyet düzenini ya da toplumsal cinsiyet rejimini yapılandıran üç ana unsur olduğuna işaret eder. Bunlar: emek, iktidar ve kateksis. *Emek*, toplumsal cinsiyete göre işbölümünün farklılığını ifade eder. Connell (1998:154) toplumsal cinsiyete dayalı uzlaşımals işbölümünü elektrik süpürgesi örneğini vererek açıklar. Elektrik süpürgesi ve çamaşır makinesi gibi hem erkekler hem de kadınlar tarafından çalıştırılabilir aygıtların yalnızca evin tek bir bireyi (kadın) tarafından kullanılabilir bir şekilde tasarlanıp, piyasa tarafından pazarlanmasını bu uzlaşımals iş bölümünün getirdiği emek sömürsüne bağlar. Toplumsal cinsiyet düzeninin bir başka unsuru olan *iktidar*, toplumsal cinsiyet ilişkilerinde erkeklere kendi sınırlarını üreten yollarla güç sağlanmasını ifade eder (R. W. Connell, 1998:166). İktidar ve şiddet, devlet, ordu ve aile gibi kurumsal yapılanmalardaki toplumsal ilişkiler vasıtasıyla sürdürülmektedir (Giddens, 2017:656). *Kateksis* ise bir kişinin başka bir kişiye duygusal bağlanımı temelinde örgütlenen toplumsal ilişkileri ifade etmektedir (R. W. Connell, 1998:171). Giddens (2017:656)'a göre Connell toplumun bu üç alanında yapılanan cinsiyet ilişkilerinin oluşturduğu düzeni toplumsal cinsiyet düzenini ve özel bir kurum gibi daha küçük ortamlardaki işleyişini ifade etmek için ise cinsiyet rejimi terimini kullanmaktadır.

Şekil 1: Connell'in Toplumsal Cinsiyet Hiyerarşisi

Connell'in Toplumsal Cinsiyet Hiyerarşisi Kuramı'nda hiyerarşinin en tepesinde toplumsal gücü tekelinde bulunduran hegemonik erillik bulunmaktadır (Giddens, 2017:657). Connell'a göre hegemoni zorlama ile desteklenen üstünlük anlamına gelse de şiddeti içermez, daha ziyade toplumsal kurumlar vasıtasıyla meşrulaştırılan ve kültür yoluyla inşa edilen üstünlük anlamına gelmektedir (Robert W Connell & Messerschmidt, 2005:832). Giddens (2017:657), Connell'in hegemonik erilliğin, öncelikle heteroseksüellik, evlilik ve bunun yanı sıra ücretli iş, otorite, güç ve fiziksel dayanıklılıkla ilişkilendirdiğini belirtir. Hegemonik erilliği tamamlayan ve ona boyun eğen dişi kimliğe ise Connell " vurgulanmış dişillik" adını vermektedir (Haşar, 2017:317). Hegemonik erillik ile vurgulanmışlık dişillik arasında bir uyum söz konusudur. Bu uyum doğrultusunda erkeklerin kadınlar üzerindeki iktidarını pekiştiren ve kurumsallaştıran pratikler muhafaza edilir (Belek, 2013:24). Yani Vurgulanmış dişillik hegemonik erilliğin amaçları, menfaatleri ve istekleri doğrultusunda şekil alır (Giddens, 2017:657). Ancak hegemonik erilliğe direnen başka dişillikler de bulunmaktadır. Bunlar madun dişillik ve direngen dişilliklerdir. Bu ikincil dişillikler denilen dişillikler, direnme potansiyeli taşıyan eril gücü tehdit eden dişilliklerdir (Haşar, 2017, pp. 317-318).

Toplumsal cinsiyet rejiminin işleyişi devletlere, şehirlere, semtlere, hatta aileye göre bile değişebilmektedir (Giddens, 2017:656). Başka bir ifadeyle “eril” ve “dişil” kategorileri belirli bir ikiliğe işaret eder. Ancak Connell (1998:204)’a göre “erkekler” ve “kadınlar” kategorisi söz konusu ikilikten daha zengin ve karmaşık bir muhtevaya sahip olmakla birlikte belirli bir yer ve zamanda kültürel bir içerik de barındırmaktadır. Bu bağlamda Connell, cinsiyet düzenini statik olarak görmek yerine dinamik ve devingen olarak görmektedir (Giddens, 2017:657). Dolayısıyla toplumsal cinsiyet hiyerarşisini daha bütünlükçü bir şekilde anlamak için baskın grupların gücü kadar bağımlı ve alt grupların da toplumsal cinsiyet dinamiklerinin birbirini nasıl kurucu bir rol üstelendiklerinin anlaşılması gerekmektedir (Robert W Connell & Messerschmidt, 2005:848). Connell’in toplumsal Cinsiyet Hiyerarşisi yaklaşımına eleştiriler de bulunmaktadır. Örneğin, Schippers (2007)’e göre kadınlar, erkekler ve diğerleri arasındaki kaynaklara ulaşım ve güç dengesizliklerinin doğurduğu yerel, bölgesel ve küresel ilişki ağlarının ortaya çıkardığı yeni dinamiklerin sorgulanması gerekmektedir. Christensen and Jensen (2014) ise kesişimselliği bir araç olarak kullanılarak hiyerarşi yaratan (ırk, etnisite, sınıf, yaş gibi) toplumsal kategorilerin önemine işaret eder. Esenler gibi İslami muhafazakar olarak tanımlanan bir semtte Toplumsal Cinsiyet Hiyerarşisinin farklı dinamikler (göç, inanç vd.) bağlamında şekillendiği söylenebilir. Bu bağlamda Esenler’de yaşayan ve vurgulanmış dişilliği temsil eden Müslüman kadınların başka bir Müslüman grubu oluşturan Suriyeli mülteci kadınlara yönelik tutumları bu kuramsal yaklaşım çerçevesinde analiz edilmeye çalışılacak ve madun dişilliğin her koşulda erillğe direnmesinin şart olmadığı, hatta vurgulanmış dişilliğin kendini ortaya koyduğu çerçeveyi yine o geleneksel kurallarla güçlendirmeye yarayabileceğinin altı çizilecektir.

METODOLOJİ

Çalışma 2015 Mayıs-Eylül arasında İstanbul’un yoğun göç alan ilçelerinden biri olan Esenler’de yapılan saha çalışmasının bulgularına dayanmaktadır. Bir “göç kenti” olarak adlandırılan Esenler, Türkiye’nin hemen hemen her bölgesinden göç almış ve almaya da devam etmektedir (Adıgüzel, 2012:167). Ayrıca Esenler, Suriye’de yaşanan iç savaş ile birlikte Suriyeli göçmenlerin tercih ettikleri ilçelerden başta gelenidir. Marmara Belediye Birliği’nin 2017 yılında Suriyeli mülteciler ile ilgili yayınlanan raporun bulgularına göre, Suriyeli mülteciler İstanbul’un en yaşam kalitesi bakımından en düşük ilçelerinden biri olan Esenler’i yerleşmek için öncelikli olarak tercih etmektedirler (Erdoğan, 2017:30).

Tablo 1: Marmara Belediyeler Birliği’nin 2017 yılında yayınladığı rapora göre İstanbul’un en çok Suriyeli mültecilerin yaşadığı ilçeleri (Erdoğan, 2017:36)

İlçe	İlçe Nüfusu	Suriyeli Göçmen Sayısı	Sayısal Sıralama	Suriye’li Göçmenlerin Nüfusa Oranı (%)	Oransal Sıralama
Küçükçekmece	761.064	38.278	1	5,02	8
Bağcılar	757.162	37.643	2	4,97	9
Sultangazi	521.524	31.426	3	6,02	6
Fatih	419.345	30.747	4	7,33	4
Esenyurt	742.810	29.177	5	3,92	15
Başakşehir	353.311	26.424	6	7,48	3
Zeytinburnu	289.685	25.000	7	8,63	1
Esenler	459.983	22.678	8	4,93	10

Esenler'in bu çalışma bağlamında dikkat çeken bir başka özelliği ise yoksul ve yaşanabilirlik düzeyinin oldukça düşük olmasıdır (İTO, 2010; REIDIN, 2014). Tablo 1'den de görüleceği üzere Suriyeli göçmenler yaşanabilirlik düzeyi bakımında İstanbul'un en yoksul ve yoksun ilçelerini tercih etmektedirler. Dolayısıyla bir ilçenin yaşanabilirlik düzeyinin düşüklüğü ile göç alması arasında bir ilişki olduğu söylenebilir. Marmara Belediyeler Birliği'nin yayınladığı raporda Suriyeli göçmenlerin bu ilçeleri tercih etme nedenleri ise şu şekilde ifade edilmiştir (Erdoğan, 2017-31):

Yani mülteciler nispeten daha yoksul ve doğal olarak kaynakları az olan bölgeleri tercih etmekte, bu bölge insanları da mültecilere daha olumlu yaklaşmaktadır. Bu, hem duygusal bir dayanışma göstergesi hem de bu bölgelerin mültecilerin, geçim kolaylığı ve muhafazakâr yapıları nedeniyle daha kolay uyum sağlayabilecekleri alanlar olası şeklinde yorumlanabilir.

Esenler ilçesi yoksul ve yaşanabilirlik düzeyinin düşük olmasının yanı sıra söz konusu raporda da vurgulandığı üzere İstanbul'un en muhafazakâr ilçeleri arasında yer almaktadır. Öyle ki Sünni Müslümanlık ekseninde siyaset yaptığı iddia edilen (Kalaycıoğlu, 2010; Somer, 2007; Üşenmez & Duman, 2015) AKP'ye oy verme oranı gerek yerel, gerekse genel sonuçlarına bakıldığında oldukça yüksektir (Vatan, 2014). Ancak bölgede etkinliği olan tek parti AKP değildir. Saadet Partisi de oldukça etkili bir diğer partidir. Öyle ki bu iki parti arasındaki çekişme zaman zaman yerel basına da yansımıştır (Esenler, 2015; Sultangazi, 2009).

Kısaca Suriyeli göçmenlerin tercih ettiği ilçelerin başında yer alan Esenler'in bu çalışma bağlamında dikkat çeken en önemli özellikleri yoksul, yaşam kalitesinin düşük ve muhafazakar bir ilçe olması ve en uygun çalışma evrenini bize sunmasıdır. Bu doğrultuda Benzeşik Homojen Örneklem Tekniği ile seçilen 47 kadın ile derinlemesine görüşme sağlanarak veriler toplanmıştır. Bu örneklem tekniğini seçilmesinin amacı, Yıldırım and Şimşek (2011:107)'in de belirttiği üzere “küçük ama benzeşik bir örneklem oluşturma yoluyla belirgin bir alt grubu tanımlamaktır”. Burada alt grup oluşturmanın amacı, örneklem eğitimi düzeyinin düşüklüğü, yoksulluk ve İslami muhafazakarlığın simgesi olan başörtüsü/çarşaf kullanma durumu bakımından homojen olması amaçlıdır. Öyle ki araştırmanın konusu ve amacı bağlamında bakıldığında Müslüman kadınların da toplumsal cinsiyet düzeninde kendi aralarında bir hiyerarşi olması ve bu hiyerarşinin oluşma dinamiklerinin daha net anlaşılmasının amaçlanması nedeniyledir.

Tablo 2: Örneklemen Sosyo-demografik Özellikleri

Yaş	18-24 yaş aralığında olan (kişi sayısı)	25-39 yaş aralığında olan (kişi sayısı)	40 yaş ve üzeri olan (kişi sayısı)
	8	14	25
Göç edilen bölge	İç Anadolu Bölgesi'nden göç eden (kişi sayısı)	Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgesi'nden göç eden (kişi sayısı)	Karadeniz Bölgesinden göç eden (kişi sayısı)
	16	17	14
Etnik aidiyet sahiplenmesi	Türk	Kürt	Laz
	16	15	5
Eğitim Durumu	Okuma-yazma bilmeyen	İlkokul-ortaokul mezunu olan	Lise mezunu olan
	9	33	5
Dini eğitim alma durumu	Aileden alan	Kuran kursundan alan	
	18	29	
Cemaat mensubiyeti	İsmail Ağa Cemaati	Cemaat mensubiyeti olmayan	
	9	38	
Oy verdiği parti	AKP	HDP	Saadet
	33	10	2

Örneklemen sosyo-demografik özelliklerine Tablo-3'den bakıldığında, eğitim durumunun düşüklüğü göze çarpmaktadır. 47 katılımcının 9'u okuma-yazma bilmeyen, 33'ü ilkököl veya ortaokul mezunu iken, yalnızca 5'i lise mezunudur. Örneklemen diğer önemli bir özelliği ise hepsinin Esenler'e Türkiye'nin farklı bölgelerinden göç etmiş olmalarıdır.

Araştırmanın veri analiz stratejisi olarak ise temel olarak çözümleyici tümevarım yaklaşımı benimsenmiştir. Ortaya çıkan veriler NVivo 8 isimli nitel veri analiz programı kullanılarak kodlanmış, kategorileştirilmiş ve daha üst kategorilerde (tema) toplanarak veriler yorumlanmıştır.

BULGULAR

Esenler'de yaşayan yoksul ve yoksun Müslüman kadınların kendileri gibi Müslüman Suriyeli mülteci kadınlar ile ilgili tutumlarının analiz edildiği bu çalışmada elde bulgular, vurgulanmış dişillik madun dişillikğe yönelik tutumlarının oluşmasında kalıplaşmış toplumsal cinsiyet rolleri, namus ve vatana bağlılık gibi unsurların işlevsel olduğuna işaret etmektedir. Bu doğrultuda iyi bir eş olma, dolayısıyla ev içi rolleri tam anlamıyla yerine getirme, namuslu olma ve vatanına sahip çıkma gibi hegemonik erilliği sağlamlaştıran ve yeniden üreten olgular, Suriyeli kadınların toplumsal cinsiyet hiyerarşisinde daha altta konumlandırılmasına neden olmaktadır.

Ev İçi roller

Esenler’de yaşayan kadınların Suriyeli mülteci kadınlara yönelik olumsuz tutumlarını belirleyen en önemli unsurlardan biri, onların bir kadın olarak ev temizliği, çocuk bakımı ve bu rolleri yerine getirirken uysal kadın olma gibi davranışlarda bulunmamalarıdır.

Valla onlar hakkında bir bilgim yok. Kimisi iyi, kimisini bilemem iyi anlatmıyorlar. Yani kimisi temiz, kimisi pasaklı (Nurten, 46)

Biraz cazgırlar herhalde. Kendilerine bakıyorlar ama evlerine bakmıyorlar, pislik içinde yaşıyorlar (Feride, 44)

Nurten (46) ve Feride (44)’nin ifadelerinden görüleceği üzere Suriyeli kadınların ataerkil toplumsal cinsiyet düzeninin erkeklere ve kadınlara biçtiği rol dağılımını tam anlamıyla yerine getirmemektedirler. Dolayısıyla ev içi rolleri layıkıyla yerine getirmek Suriyeli kadınlar karşısında önemli bir güçlenme ve var olma stratejisi olarak işlevi görmektedir.

Valla erkeklerini bilmem ama, kadınları gördüğüm kadarıyla pis. Evlerine girilecek gibi değil, çocukların üstüne başına baksan yine öyle. Ama kendisi makyajını eksik etmez suratından (Leyla, 40)

Leyla (40)’nın ifadelerine bakıldığında Suriyeli mülteci kadınların kişisel bakımlarına önem vererek ev işlerini ihmal etmeleri eksik bir kadınlığın işaretidir. Suriyeli mülteci kadınlara yönelik bu türden bir reaksiyon vurgulanmış dişillığın, hegemonik erilliğin amaç, menfaat ve istekleri doğrultusunda nasıl şekil aldığı göstermektedir.

Namus

Milliyetçiliğin cinsellik ile kurduğu ilişki ile bağlantılı bir durum olan “namus” olgusu, hegemonik erkek kültürünün önemli bir bileşenidir (Kasımoğlu, 2015:258). Ulusun erkek oluşuyla vatanın kadın oluşu namus kavramı ile birlikte bağlantılıdır (Najmabadi, 2000:120). Bu anlamda cinsel namus ile ulusal namus birbirinin karşılıklı destekleyicisi olmuştur (Najmabadi, 2000:121). Najmabadi (2000:123)’ye göre vatani bir kadın bedeni olarak kuram söylem, kadın kavramlarını değiştirerek yeni kadınlıklar ve erkeklikler ortaya çıkarmıştır. Kadınlar milliyetçi mücadele dönemlerinde, genellikle bu durumu destekleyici, bastırılmış ve geleneksel rolleri sürdürmeyi sıkı bir biçimde sahiplenmelerine dikkat çeken Nagel (2000:74), bu eğilimin ulusun namusunun simgeleri olarak algılanmalarına yol açtığını belirtir. Esenler’de kadınlar ile yapılan görüşmelerde, Suriyeli mülteci kadınlar ile ilgili tutumlarının da bu doğrultuda şekillendiği gözlemlenmiştir. Bir önceki bölümde ele alınan geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini sıkı bir biçimde sahiplenmenin yanı sıra, iffet ve namusuna sahip çıkmama kadınlar açısından aslında vatanın terk edilmiş olmasıyla da bağlantılı görülmektedir. Bir başka ifadeyle vatanını terk etmiş olmak zaten namuslu olmamanın göstergesidir.

Bazen böyle laflar geliyor Türk erkeklerini kandırıp onları eşlerinden ayırıyorlar falan ama ben bunu birebir bilmiyorum. Bence ülkelerine bağlı bir insan olsalar zaten buraya göçmezlerdi savaşlılardı. Benim düşüncem o yani. Hani biz Türkiye’deyiz Müslümanız elhamdülillah burada savaş çıksa biz memleketimizi bırakıp gider miyiz gitmeyiz. Yani biz onların pek Türkiyeli değil de Ermeni olduğunu düşünüyoruz açıkçası bir millet vatanına bağlıysa hani terk etmez bırakmaz yani toprağını. (Hatice,29)

Hatice (29)’nin ifadelerinde görüleceği üzere namus olgusu iffetli olma, vatanına sahip çıkma üzerinden tanımlanmıştır. Ancak dikkat çeken bir başka ayrıntı bu durumun etnisite ve din ile ilişkilendirilmeye çalışılmasıdır. “Türk” ve “Müslüman” kadın olmak namuslu olmanın adete bir sebebi olarak ifade bulmaktadır. Bunun tersini yapan kadın ise kendileri

için öteki olan başka bir etnik yapıya atfen, örneğin Ermeni kadın olma gibi tanımlanmaktadır.

Ben onlar hakkında ne düşünüyorum biliyor musunuz ben onları hiç doğru bulmuyorum. Savaş Allah korusun herkesin başına gelebilir, ben kıyafetlerini doğru bulmuyorum. Kafalarına olanca başörtüyü sarıyorlar ama altlarında tayt var, şuraya kadar taytlarla geziyorlar. Ben giyimlerine karşıyım. Yani bizim Müslüman kadınların kapalılarında pantolon pek yoktur o kadar. Taa ki Suriyeli kadınları görene kadar, şimdi herkeste pantolon var. Hep pantolon üstü giyiyorlar. Ben giyimlerini hiç tasvip etmiyorum. Çok dar dasdar taytı giyiyor, şu kadar bişi giyiyor, kafayı da doluyor –hiç dolamasa daha iyi ama- olanca doluyor, kapalı çıplaklar bence. (Gül, 28)

Cinsel ahlaka ilişkin bir değer anlamı da olan namus, cinsler arasındaki hiyerarşiyi belirleyen önemli toplumsal bir olgudur (Tahincioğlu, 2010). Farklı cinsler arası ilişkiyi belirleyen ve erkeğin kadın bedeni üzerindeki kontrolünü ve tahakkümünü belirleyen namus olgusu, kimi zaman kadınların kendi arasında yarattığı hiyerarşiyi de etkiler. Namus ve vatan ilişkisi, vurgulanmış dişillik perspektifinde idealize edilen kadının hem bedenine hem de vatanına sahip çıkmasını içermektedir. Dolayısıyla sınırları “Müslüman” olma ile tanımlanan milliyetçilik, Müslüman kadının nasıl giyinmesi gerektiğinin de sınırlarını çizmektedir.

Vatanına Sahip Çıkma

Vurgulanmış dişillik yine namus ile bağlantılı olarak madun dişillik yönelttiği eleştirilerden bir diğeri, Suriyeliler’in ülkelerinde savaş varken bir başka ülkeye kaçmalarıdır. Nagel (2000) milliyetçilik ile erkeklik arasındaki bağın yalnızca erkeklerin duygu ve düşüncelerini biçimlendirmede, kadınların da bundan etkilendiğini belirtmiştir. Esenler’de yaşayan kadınlar açısından bu durum milliyetçiliğin içeriğinin Müslümanlık ile ilişkilendirilerek sunulduğunu göstermektedir. Vatanına sahip çıkma sorunsalı, Sermin (46) ve Sultan (36)’ın aşağıdaki ifadelerinden de görüleceği üzere Müslüman bir ülkenin vatandaşı olma perspektifinden değerlendirilmektedir:

Allah yardımcıları olsun. Bilmiyorum savaştan kaçmak ne kadar doğru. Tamam orda doğru zor koşullar, ben olsam belki ben de yaparım kadın olarak ama ilahi Müslüman bir ülkeye gitmek isterim. Ülke olarak biz de onlara yardım etmek zorundayız. (Sermin, 46)

Buraya da geldi iyi değil keşke gelmeselerdi. Görüyorsun işte doldu İstanbul. Ne kiralık ev var ne başka bir şey. Alt katlar bile doldu, çünkü Suriyelilerden. Hepsinin 10 tane çocuğu var. Onlar gelmeseydi iyi olurdu da işte onları buraya koydu. Cumhurbaşkanı da diyor o Müslüman kaçtıysa sen o Müslümanı tutamayacak mısın. İşte onlar da haklı ama ne yapıcaz mecbur. İnşallah onların da savaşı durur da onlar da kendi köyüne gider. (Sultan, 36)

İlginç olan, makalemizin genel argümanı çerçevesinde altı çizilmesi gereken husus, vurgulanmış dişillik en önemli unsuru olan Müslüman kimliği üzerinden Suriyeli mülteci kadınların değerlendirilmesi ve “kötü Müslüman” etiketiyle yaftalanmasıdır. Bu çerçevede bir Müslüman’ın ülkesini terk etmesi uygun bulunmamaktadır.

Ülkelerinde savaş varken bir Müslüman’ın kaçıp gelmesini pek de uygun bulmuyorum. Hoşlanmıyorum kendilerinden, ama burada bu durumda olmalarına üzülüyorum. Burdan gideceklerini de düşünmüyorum bundan sonra. Çok haklara sahipler artık. (Berra, 21)

Deniz, Hülür ve Ekinci (2016) tarafından yapılan Suriyeli mültecilerin yoğun olarak göç ettiği bölgelerden biri olan Antep-Kilis çevresinde yapılan çalışmanın bulguları da aynı duruma işaret etmektedir. Yapılan alan çalışmasında Suriyeli Müslümanların evlerini, vatanlarını terk etmesi ile ilgili olarak, katılımcılar tarafından onların Kuran-ı Kerim referans

gösterilerek “vatan haini” olarak nitelenmesi, sınırları Müslümanlık ile çizilen milliyetçiliği bize göstermektedir.

İlkin çok kötü şeyler düşündüm, çok kötü şeyler söylendi. Ya bir yandan da düşündüm bizim ülkemizde başımıza böyle bir felaket gelse bize kim sahip çıkacak yani bazı iyileri de var kötülere de var yani içinde. Komşuluklarını hiç iyi demiyorlar burada çok var. Çok ev sahipleriyle mahkemelik oldu diyorlar. Buralarda bir tane ev sahibini öldürdüklerini biliyorum mesela. O yüzden işte korkuyorum daha doğrusu. (Ayten, 41)

Ekonomik ve sosyal haklar gibi kıt kaynakların toplumda “öteki” olan bir grupla paylaşılmak durumunda olunması, Suriyeli mülteci kadınların istenmemesinin bir başka nedenidir:

Bir yönden üzülüyorum bir yönden de ülkelerini bırakıp buraya yerleşiyorlar bu hiç doğru değil dinimizce. artık burası doldu rahatsız oluyoruz. Buraya savaş açılır diye korkuyorum artık. Biraz da yırtıklar onlar Türklerden. Onlar aslında sadece misafir ama sanki buraya da yerleşecekler gibi bir şeyleri de var yani. Eğilimleri var. Başbakan açmasın bence artık kapıları. Niye izin veriyor burası zaten kalabalık. Tuttuğumuz partinin de bazen eleştirdiğimiz tarafları da var. (Şeyma, 20)

Görüldüğü gibi kadınlar için Müslümanlık, kendi vurgulanmış dişilliklerini kurmada önemli bir unsurdur. Öyle ki inanç bakımından aynı özellikleri taşıdıkları başka bir Müslüman kadın grubunu, toplumsal cinsiyet rolleri ve sınırları dinsellik ile çizilmiş milliyetçilik aksında değerlendirmektedirler.

SONUÇ

Suriye’de yaşanan iç savaş nedeniyle Türkiye’ye göç eden mülteciler gerek yaşamsal (barınma, gıda, sağlık vd.), gerek sosyal entegrasyon kaynaklı sorunlarla başa çıkmak zorunda kalmışlar ve kalmaya da devam etmektedirler. Ancak Suriyeli mülteci kadınlar bu göç deneyimini ve sorunları aynı durumdaki mülteci erkeklerden farklı bir şekilde deneyimlemektedirler. Kadınların hem geldikleri ülkedeki egemen toplumsal cinsiyet kalıpları hem de göç ettikleri ülkenin toplumsal cinsiyet kalıplarından kaynaklı farklılıklar ve önyargılar kendileriyle aynı durumda olan erkeklerin yaşadığı sorunlardan daha farklı dinamikler etrafında sorunlarının sorgulanmasını gerekli kılmaktadır. Öyle ki Türkiye özelinde bakıldığında Suriyeli kadınlar ile ilgili olumsuz ve toplumsal cinsiyet temelli söylemler (kuma olarak gelmeleri, bakımlı ve makyajlı olmaları ama pasaklı olmaları gibi) göç ettikleri yerlerde kendilerine yönelik tutumlarda belirleyici olmaktadır.

Bu makalede İstanbul’un yoksul ve muhafazakar bir semtinde yaşayan ve kimliklerini Müslümanlık üzerinden tanımlayan kadınların, son yıllarda göçle gelen Suriyeli mülteci kadınlar ile ilişkileri Connell ‘ın Toplumsal Cinsiyet Rejimi Kuramı çerçevesinde ele alınmıştır. Connell (1998:274)’ın da altını çizdiği üzere erkeklerin tahakkümüne çocuk bakımı ve ev işlerini eksiksiz yerine getirme, namuslu olma, uysal davranışlarda bulunma gibi “kadınsal” erdemleri öne sürerek vurgulanmış dişilliklerini kuran kadınlar, madun dişillikler üzerinde baskı kuracak bir konumda değildir. İki kadınlık tipolojisi birbirini tamamen dışlamamakla birlikte, -çünkü her ikisi de Müslüman gruptur, bu anlamda sahiplenilmesi gerekir-vurgulanmış dişillik, “eksik” olarak nitelendirdiği diğer dişillik bu hiyerarşide daha altta konumlandırılarak kendi kadınlığını ya da “Müslüman kadınlığı”nı yüceltmektedir. Görüldüğü üzere madun her zaman ve koşulda heteroseksüel hegemonyacı sistemi temelden tehdit edici nitelikleri taşımaz. Ancak toplumsal cinsiyet hiyerarşisini daha bütünlükçü bir

şekilde anlamak için baskın grupların gücü kadar bağımlı ve alt grupların toplumsal cinsiyet dinamiklerinin birbiriyle nasıl etkileştiğinin anlaşılması gerekmektedir.

Son olarak belirtilmelidir ki, toplumsal cinsiyet hiyerarşisinde madun dişilliklerin kendi kadınlıklarını hangi parametrelerle kurguladıkları ve var ettikleri de önemlidir. Bu çerçevede, bundan sonra yapılacak araştırmalarda Suriyeli Mülteci kadınların görüşlerinin de alınması ve onların toplumsal cinsiyet hiyerarşisinde kendilerini konumlandıkları yeri tespit etmenin gerektiğinin altını çizmek gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Adıgüzel, Y. (2012). Esenler'de Yaşamak, Memlekette Ölmek: Göç ve Kente Uyum Sürecinde Hemşehrilik. In M. Şentürk (Ed.), *Göç, kentleşme ve aidiyet ekseninde Esenler'i anlamak içinde* (pp. 185-221). İstanbul: Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi Şehir Yayınları.
- AFAD. (2014). *Türkiye'deki Suriyeli Kadınlar*. Retrieved from https://www.afad.gov.tr/upload/Node/17934/xfiles/turkiye_deki-suriyeli-kadınlar_-2014_2_.pdf ALANINDAN ERİŞİM 06.03.2018
- Agos. (2014). Suriyeli Mülteci Kadına Kapmta Tecavüz. Retrieved from <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/7939/suriyeli-multeci-kadina-kampta-tecavuz>
- Akıncı, B., Nergiz, A., & Gedik, E. (2015). Uyum süreci üzerine bir değerlendirme: Göç ve toplumsal kabul. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 58-83.
- Barın, H. (2015). Türkiye'deki Suriyeli Kadınların Toplumsal Bağlamda Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 10-56.
- BBC. (2018). Suriyeli Kadınlar "İnsani Yardım Karşılığı Cinsel İlişkiye Zorlandı".
- Belek, U. (2013). Toplumsal Cinsiyet Algısının Statik Duruşu. In L. Gültekin, G. Güneş, C. Ertung, & A. Şimşek (Eds.), *TOPLUMSAL CİNSİYET VE YANSIMALARI* (pp. 17-27). Ankara: Atılım Üniversitesi Yayınları.
- Budgeon, S. (2014). The Dynamics of Gender Hegemony: Femininities, Masculinities and Social Change. *Sociology*, 48(2), 317-334.
- Castles, S., & Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı: Modern Dünya'da Uluslararası Göç Hareketleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Christensen, A.-D., & Jensen, S. Q. (2014). Combining Hegemonic Masculinity and Intersectionality. *NORMA: International Journal for Masculinity Studies*, 9(1), 60-75.
- Connell, R. W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika* (C. Soydemir, Trans.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Connell, R. W., & Messerschmidt, J. W. (2005). Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept. *Gender & Society*, 19(6), 829-859.
- Cumhuriyet. (2015). Kaplarda Kadın Ticareti. Retrieved from http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/188373/Kamplardaki_kadin_ticareti.html
- Çömez Polat, F., & Kaya, E. (2017). Bir Ötekileştirme Pratiği: Türkiye'de Yaşayan Suriyeliler'e Yönelik Tutumlar. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 38-48.
- Deniz, Ç., Hülür, B., & Ekinci, Y. (2016). Göç, Strateji ve Taktik: Suriyeli Sığınmacıların Gündelik Hayat Deneyimleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42), 1077-1087.
- Deniz, O. (2009). Mülteci Hareketleri Açısından Van Kentinin Durumu ve Kentteki Mültecilerin Demografik Profili. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14(22).

- Erdoğan, M. (2014). *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması*. Retrieved from Ankara:
- Erdoğan, M. (2017). *"Kopuş"tan Uyuma "Kent Mültecileri"- Suriyeli Mülteciler ve Belediyelerin Süreç Yönetimi: İstanbul Örneği*. İstanbul: Marmara Beldiyeler Birliği Kültür Yayınları.
- Esenler. (2015). "Özbek Göksu'yu Aç tavuğa Benzetti". *Gazete Esenler*. Retrieved from (<http://www.gazeteesenler.com/Haber/Yerel-Haber/04102015/Ozbek-Goksuyu-ac-tavuga-benzetti.php> , 20 Ekim 2016'da erişildi).
- Giddens, A. (2013). *Sosyoloji* İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Giddens, A. (2017). *Sosyoloji* (M. Şenol, Trans. S. Tüfekçioğlu, A. N. Durakbaşa, & F. K. Şenel Eds.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Göker, G., & Keskin, S. (2016). Haber Medyası ve Mülteciler: Suriyeli Mültecilerin Türk Yazılı Basınındaki Temsili. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*(41).
- Harunoğulları, M., & Cengiz, D. (2014). Suriyeli Göçmenlerin Mekânsal Analizi: Hatay (Antakya) Örneği. *TUCAUM-VIII. Coğrafya Sempozyumu*, 23-24.
- Haşar, S. (2017). Güzellik Geçicidir-Düşlerimiz ve Güzellik Arayışlarımız ya da Yeni bir Güzellik Tesisi: Yerli Televizyon Dizileri. *Journal of Awareness*, 2, 307-322.
- İTO. (2010). "İstanbul'da Yaşam Kalitesi Araştırması". Retrieved from (<http://www.ito.org.tr/itoyayin/0023050.pdf> , 20 Haziran 2015'te erişildi)
- Kalaycıoğlu, E. (2010). Justice and Development Party at the Helm: Resurgence of Islam or Restitution of the Right-of-Center Predominant Party? *Turkish Studies*, 11(1), 29-44.
- Karakaya, E. (2017). Suriyeli Kadınlar: Komşularımız, Kız kardeşlerimiz. Retrieved from <https://ekmekvegul.net/dergi/suriyeli-kadınlar-komsularımız-kız-kardelerimiz> alanından erişim 10.03.2018
- KARAR. (2015). Suriyeli Kadınların Kuma Dramı. Retrieved from <http://www.karar.com/gundem-haberleri/suriyeli-kadınların-kuma-dramı#>
- Kasımoğlu, A. (2015). Milliyetçiliğe Dair Çözömlerinde Toplumsal Cinsiyet Olgusu. *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 241-273.
- Kirişçi, K. (2014). *Misafirliğin Ötesine Geçerken Türkiye'nin "Suriyeli mülteciler" Sınırı*. Retrieved from Ankara:
- Kivilcim, Z. (2016). Legal Violence Against Syrian Female Refugees in Turkey. *Feminist Legal Studies*, 24(2), 193-214.
- Küçükşen, K. (2017). Suriyeli Sığınmacı Kadınlarda Sosyal Dışlanma Algısı Üzerine Nitel Bir Çalışma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(5), 2399-2413.
- MültecilerDerneği. (2018). *Türkiye'deki Suriyeli Sayısı*. Retrieved from <http://mülteciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> alanından erişim 05.03.2018
- Nagel, J. (2000). Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve cCnsellik. In A. G. Altınay (Ed.), *Vatan Millet Kadınlar. Der: Altınay, AG İstanbul: İletişim Yayınları. ss* (pp. 58-94). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Najmabadi, A. (2000). Sevgili ve Ana Olarak Erotik Vatan. In A. G. Altınay (Ed.), *Vatan, Millet, Kadınlar* (pp. 118-154). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oytun, O., & Gündoğar, S. S. (2015). *Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri Raporu*. Ankara: ORSAM-TESEV Rapor No:195.
- Özmenek Çarmıklı, E. (2015). Misafirperverliğin Sınırları: Yeni Sorunların Başlangıcı. *TUSİAD Görüş Dergisi*, 88, 22-25.
- REIDIN. (2014). "SED (Sosyo-ekonomik Derecelendirme Raporu)". Retrieved from (<http://www.reidin.com/MarketTrends/?tab=getIndicator&IndicatorType=SER&cnt=TR> , 17 Nisan 2015'te erişildi).

- Schippers, M. (2007). Recovering the Feminine Other: Masculinity, Femininity, and Gender Hegemony. *Theory and society*, 36(1), 85-102.
- Somer, M. (2007). Moderate Islam and Secularist Opposition in Turkey: Implications for the World, Muslims and Secular Democracy. *Third World Quarterly*, 28(7), 1271-1289.
- Sultangazi. (2009). "AKP Tabanı Kazan Kaldırdı". *Sultangazi Gazetesi*. Retrieved from (http://www.sultangazigazetesi.com/haber/-akp_tabani_kazan_kaldirdi-9083.html), 20 Ekim 2016'da erişildi).
- Şahin, C. (2001). Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki Etkisine İlişkin Kuramsal Bir İnceleme. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2).
- T24. (2015). Suriyeli Kadınlar kamplarda 5 Bin TL'ye Satılıyor. Retrieved from <http://t24.com.tr/haber/suriyeli-kadinlar-kamplarda-5-bin-tlye-satiliyor,284133>
- Tahincioğlu, A. N. Y. (2010). Namusun ve Namus Cinayetlerinin Cinsiyet Eşitsizlikleri Bağlamında Analizi. *Kültür ve İletişim*, 131-158.
- TUİK. (2018). *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri*. Retrieved from file:///C:/Users/tu%C4%9Fba/Downloads/Evlenme_ve_Bo%C5%9Fanma_%C4%B0statistikl_02.03.2018.pdf
- Tunç, A. Ş. (2015). Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri: Türkiye'deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme. . 2(2).
- UNHCR. (2016). *Global Trends Report. UN Refugee Agency*. Retrieved from <http://www.unhcr.org/5943e8a34.pdf> alanından 05.03.2018 tarihinde erişildi
- Üşenmez, Ö., & Duman, L. (2015). Identity Problems in Turkey: Alevis and AKP. *Alternative Politics/Alternatif Politika*, 7(3), 620-644.
- Vatan. (2014). "Erdoğan İstanbul'un 20 ilçesinde Türkiye Ortalamasının Üstünde Çıktı". *Vatan Gazetesi*. Retrieved from (<http://www.gazetevatan.com/erdogan-istanbul-un-20-ilcesinde-turkiye-ortalamasinin-ustune-cikti-666924-gundem/>), 2 Şubat 2017'de erişildi).
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Arastırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Panslavizm ve Başarısızlık Sebepleri

Ayşegül Ketenci^{1,*}

¹Yıldız Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul, Türkiye
*aysegulketenci0601@gmail.com

ÖZET

Panslavizm, Rusya liderliğinde tüm Slavları içine alacak büyük bir Slav Devleti kurma amacını taşıyan hareketin genel adıdır. 17. ve 18. yüzyıllarda “dini” bir birlikten bahsedilirken, 19.yüzyılda “ırk” esasına dayalı bir hale evrilmiştir. 19.yy’da Balkan Slavlarının bağımsızlıklarını kazanmasında sınırlı bir rol oynadığı kabul edilmelidir. Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu kötü durum ve milliyetçilik akımının etkisiyle, Balkanlar’da Rusya’nın hâkimiyet kurabileceği bir otorite boşluğu açılmıştır ve Panslavizm politikaları uygulanmaya başlanmıştır.

Panslavizm, Osmanlı Devleti’nin güçlü olduğu zamanlarda karşılık bulamamıştır, çünkü halkın yönetimden memnuniyeti, milliyetçilik duygularından daha önemlidir. Ne zaman Osmanlı Devleti Slav halklarını iyi yönetemez hale gelmiş ve Fransız İhtilali’nin yaydığı milliyetçilik fikri Balkanlar’da hayat bulmuştur, ancak o zaman Osmanlı’dan kopuşlar başlamıştır. Bu anlamda çalışmada, Panslavizm’in Balkan topraklarında ancak sınırlı bir etkisi olduğu ancak asli amaç olan tüm Slavları aynı çatı altında birleştirme nihai isteğine hiçbir zaman ulaşamadığı ele alınacaktır. Slavların geçmişten gelen farklı dillere ve kültürlere sahip olmaları, homojen bir yapı göstermemeleri, Avrupalı büyük devletlerin (Kırım Savaşı’nda Osmanlı Devleti’ne destek örnek verilebilir) Rusya’nın böylesine güçlenmesine sıcak bakmamaları ve onu dengelemek istemeleri başarısızlığa sebep olarak gösterilebilir. Panslavizm önceleri din (ortodoksluk), sonra kültürel ve dilsel alan ve daha sonra politik bir kimlik altında Slavları etkilemek için kullanılmıştır, yani zamanla farklı anlamlara evrilmiş, istikrarlı bir seyir izlememiştir, tek bir anlamı yoktur, bu yüzden Slavları yeterince etkileyememiştir. Rusya, Slavlaştırma amacını zamanla Ruslaştırılmaya dönüştürmüştür. Farklı kültürleri zorla Rus baskısı altına almaya kalkışınca, bu durum tepkiyle karşılanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Panslavizm, Milliyetçilik, Osmanlı Devleti.

Panslavism and the Reasons of its Failure

ABSTRACT

Panslavism is the general name of the movement that aims to establish a large Slavic State that will include all Slavs under Russian leadership. While talking about a "religious" union in the 17th and 18th centuries, it has evolved into a "race" based on the 19th century. It should be accepted that it played a limited role in the independence of the Balkan Slavs in the 19th century. Due to the bad situation of the Ottoman Empire and the influence of the nationalist movement, there was a lack of authority in the Balkans, where Russia could dominate, and Panslavism policies started to be implemented.

Panslavism did not find a response when the Ottoman Empire was strong, because the satisfaction of the people from the administration is more important than the sentiments of nationalism. When the Ottoman Empire became unable to rule the Slavic peoples and the idea of nationalism, which the French Revolution had laid, came to life in the Balkans, but then started the separation from the Ottoman Empire. In this sense, it can be studied that Panslavism has only a limited influence on the Balkan territories, but has never reached the ultimate goal to unite all the Slavs under the same roof. The fact that the Slavs had different languages and cultures in the past, they did not have a homogeneous structure and the great European states (as an example, the support of the Ottoman Empire in the Crimean War) did not want to see Russia so strong and they wanted to balance it, can be shown as the reasons why Panslavism was a failure. Panslavism was first used to influence the Slavs under the religion (orthodoxy), then the cultural and linguistic domain, and later on a political identity, that is, it did not follow a steady course that evolved into different meanings over time and did not have a single meaning. Russia has turned its goal of Slavlaism into Russianization over time. As Russia attempted to force the different cultures under Russian pressure, this situation was met with reaction.

Keywords: Balkans, Panslavism, Nationalism, Ottoman Empire.

GİRİŞ

Gümümüzde Rusya Federasyonu, uluslararası alanda söz sahibi, dünyanın en geniş topraklarına sahip, gerek küresel, gerek bölgesel konularda inisiyatif alabilen önemli bir aktördür. Rusya, Sovyetler Birliği zamanında ABD ile birlikte dünyanın en güçlü iki aktöründen biriydi, daha da öncelere gittiğimizde de Rusya'nın imparatorluk olarak özellikle yakın coğrafyasına yayılma, bu alanlara etki etme isteği taşıdığını her zaman görebiliriz. Rusya'nın Batı etkisini azaltabilmek için, eski Sovyet topraklarını ve Balkanları etki alanı altına alması önemlidir. Bu düşüncenin temellerinin çok eskiye dayandığı söylenebilir. Rus hegemonyasını yaymak amacıyla seçilen topraklardan olan Balkanlar üzerinde "Panslavizm" düşüncesinin temelleri 16. yüzyılda atılmaya başlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun güçlü olduğu zamanlarda Balkan halkları isyan etmemişlerdir. Toprak, vergi ve yönetim sisteminin iyi işlemesi, dini hoşgörünün olması sebebiyle inanç ve mezhep özgürlüğüne sahip olmaları, refah ve ekonomik kalkınmışlığın yerleşik olması sebepleriyle Balkan toprakları büyük karmaşalara sahne olmamıştır. Ancak zamanla konjunktür değişmiştir ve Osmanlı'nın Balkan topraklarındaki güçlü etkisi, düzeni sağlamadaki başarısı zayıflamıştır. Rusya, Osmanlı'nın güçsüzlüğünden oluşan bu boşluğu kendi hegemonyasıyla doldurmaya çalışmıştır. Balkan toprakları; Rusya için hem Batı'ya açılan kapı olması, hem de ekonomik ve jeostratejik açılardan çok önemli olmuştur. Balkan halklarını etkilemek için tüm Slavları, Balkan ve Anadolu topraklarını içine alacak, böylece sıcak denizlere inmeyi sağlayacak "Panslavizm" düşüncesi yayılmaya çalışılmıştır. Peki bu düşüncenin etkili olup olmaması ve etkisinin altında yatan sebepler nelerdir soruları yakın tarihimize ışık tutması ve Rusya'nın Balkanlar politikasının anlamlandırılması açısından önemlidir.

PANSLAVİZM'İN OLUŞUMUNA SEBEP OLAN TARİHİ ARKA PLANININ İNCELENMESİ

Balkanlar'dan geri çekilmenin (17.-18. yy) sebepleri çok çeşitlidir. Osmanlı Devleti kötü bir durumdaydı, özellikle Lale Devri'nde fakir halk, lüks saray yaşamına tepki göstermişti. Kıtık, salgın hastalıklar, enflasyon toplumda huzursuzluklara yol açtı. Askerlerin maaşları düzenli ödenemediğinden başkentte büyük sorunlar baş gösterdi, İstanbul'da çıkan yangın sayısında büyük artış yaşandı, ülkede bir kaos havası yaşanıyordu. (Jelavich, 2006)

Osmanlı yönetiminin bozulması, devlette ehil yöneticilerin olmaması, Avrupa'daki yeniliklerin takip edilememesi gibi sebeplerle Osmanlı 18.yy da (1718-1792 arası) hem Ruslar hem de Avusturya ile mücadele etme devrini yaşamıştır. Bu iki devlet Türkleri Balkanlardan atmak için bazen tek tek bazen müttefik olarak her türlü çabayı sarf etmiştir. (Kocabaş, Avrupa Türkiye'sinin Kaybı ve Balkanlarda Panslavizm, 1986)

Panslavizm, Avrupa'da 1789 Fransız ihtilali ve 1846 ihtilallerinden sonra meydana gelmiştir. Bu ihtilaller Avrupa milletleri arasında milliyetçilik akımının doğmasına sebep olmuştur. Bu durum zamanla siyasi bir nitelik kazanmış, Balkanlar'da yaşayan Hırvat, Sırp ve Bulgarlar dil ve kültür gibi unsurları daha çok önemsemeye başlamışlardır. Rusya bu akımı körükleyerek yaygınlaşmasını teşvik etmiştir. (Kara, 2005)

Milliyetçi duyguların yayılması Yunancılık, Sırpçılık, Bulgarçılık, Romencilik fikirlerini ateşlemiştir. Osmanlı himayesinde zenginleşen Hristiyan tüccarlar, hem ticaretle uğraşmış hem de milliyetçilik fikrinin yayılmasına da ön ayak olmuşlardır, bu yüzden olaya "tüccar hareketi" denilmiştir. (Kocabaş, Avrupa Türkiye'sinin Kaybı ve Balkanlarda Panslavizm, 1986)

Kırım harbi, 1853-1856 yılları arasında Rusya ve Osmanlı devleti arasında olmuştur, bölgede ekonomik ve siyasi çıkarları olan Fransa ve İngiltere savaşa dahil olmuşlar ve Osmanlı'nın yanında durarak Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü güvence altına alan Paris Anlaşmasının imzalanmasını sağlamışlardır, böylece Rus tehdidine önemli bir darbe vurulmuştur. Bu savaş Rus toplumunda Avrupa düşmanlığını körüklemiş ve Panslavizm düşüncesini daha etkin hale getirmiştir. (Aydın, 2004) Kırım yenilgisi sonrası Paris Anlaşması imzalanmış ancak Rusya bu anlaşmaya uymak istememiş, mağlubiyetin acısını çıkarmak istemiş, Balkan Sırplarını kışkırtma çabalarından vazgeçmemiştir. (Kocabaş, Kuzeyden Gelen Tehdit, Tarihte Türk Rus Mücadelesi, 1989)

Osmanlı Rus savaşı (93 Harbi) 1877-1878 yıllarında meydana gelmiş, Osmanlı Devleti yenilmiştir. Osmanlı ordusunun güçsüz ve düzensiz oluşu, yöneticilerdeki ahlaki ve zihniyet bozuklukları ve Panslavizm'in etkisi sebep olarak görülebilir, savaş sonunda imzalanan Ayestefenos Anlaşmasıyla Osmanlı'nın Balkanlardaki varlığı büyük ölçüde sona ermiştir. Ayestefenos Anlaşması, Panslavizm politikasının başarılı olduğunun bir göstergesi sayılabilir. Anlaşma 29 maddeden oluşuyordu ve Rusya böylece Balkanlara yerleşmiş oluyordu. Osmanlı Devleti; Romanya, Sırbistan ve Karadağ'ın bağımsızlıklarını tanıyor, bu toprakları kaybetmiş oluyordu, özerk Bulgaristan Prensiği'nin kurulmasıyla İstanbul ile Rumeli arasındaki bağlantı kopuyor, Rumeli'deki topraklar ikiye bölünmüş oluyordu. (Kocabaş, Kuzeyden Gelen Tehdit, Tarihte Türk Rus Mücadelesi, 1989)

OLGU OLARAK PANSLAVİZMİN DOĞUŞU

Panslavizm; Orta ve Doğu Avrupa'daki Slavların etnik geçmişlerini kabul ederek, onları Rusya himayesinde tek bir çatı altında toplamayı ve bunların siyasal dayanışmasını ve kültürel birlikteliğini sağlamayı amaçlayan hareketin genel adıdır, 1870'lerden itibaren Avrupa'da kullanılmaya başlanmıştır. Slovak yazar J. Herkel ilk defa bu terimi kullanarak ilmi literatüre sokmuştur. (Aydın, 2004)

Panslavizm'in amaçları; sıcak denizlere inmek, Türkleri Anadolu'dan atarak İstanbul, Ege, Karadeniz ve Akdeniz'e hakim olmak, buralarda donanma bulundurmak, Slav kökenli Hristiyanları ayaklandırmak, yayılmacı bir siyaset izleyerek Balkanlardaki Slavları Rusya hakimiyeti altında birleştirmek, kısacası önemli bir dünya gücü olmak için Slav üstünlüğüne dayalı büyük bir devlet kurmak olarak özetlenebilir. (Keleş, 2008)

1. Petro zamanında milli şuur Rusya'da büyük ölçüde oluşmuştur, onun teorisi bölgesel olmaktan ziyade emperyalistti ve Rus olmayan bölgeleri de kapsıyordu, Rus hegemonyasını ülke dışında yaymak ve geliştirmek en önemli amaçlarından biriydi. (Cracraft, 1994) Panslavizm'e etki eden en önemli tarihi şahsiyetler 1. Petro ve 2. Katherina'dır. Onlar zamanında henüz adı "Panslavizm" olmasa dahi fikir olarak ilk defa onların ortaya attığı bir gerçektir. Panslavizm'in ön hazırlık planları onlar zamanında yapılmıştır, Osmanlı hakimiyeti altındaki Slavları tek bir çatı altında toplamak için seçilen topraklar Balkanlar'dı. Uygulama yöntemleri arasında dini, kültürel, dil, Osmanlı'yı içten çökertme gibi birçok yol izlenmiştir. Panslavizm romantik devrini 1830'larda çar 1. Nikola zamanında yaşamıştır. "hilalin altındaki dindaşları himaye için işe karışmak (dini boyut)" politikası güdüyordu. (Kocabaş, Kuzeyden Gelen Tehdit, Tarihte Türk Rus Mücadelesi, 1986)

Çek, Leh, Slovak ve Hırvat alimler, yazarlar, şairler çokça eserler vererek kültürel alandan Panslavizm fikrinin yayılmasına katkıda bulunmuşlardır. (Petrovich, 1958)

Arkeoloji uzmanı P.J. Şafarik 1828’de “Slavların menşei” üzerine bir eser vermiştir, Şafarik’e göre, Rusya Slav denizi, diğer Slav kavimleri Slav ırmaklarıydı ve bir gün Slav ırmakları Slav denizine kavuşacaklardı. (Demiroğlu, 2009) Yazar Herkel, genel Slav dilinde bir yazı yazmıştır, 1818-22 yıllarında Prag’taki “Memleket Müzesi”, Çek ve Slovak arkeolojik ve etnografik eserlerini araştırmış ve bu araştırmalarını milli duyguları güçlendirecek şekilde halka yaymıştır, müzenin yayın organı olan dergi Çek ve Slovak milli kültürünün oluşmasında çok etkili olmuştur. Çek vatansever Palacky, şair Kollar Slav hareketinde öncü rol oynadılar. 1830’lardan itibaren Slav birliği yerine edebi ve kültür Panslavizmi daha çok önem kazandı, Puşkin ve Tyütçev Panslavist gibi şairler buna örnek verilebilir. Mesela Tyütçev’in “bütün Slav kavimlerinin Rus bayrağı altında toplanmaları gerektiği”nden bahsetmesi önemlidir. (Kurat, “Panslavizm”, 1953)

Nikolas Yakoleviç Danilevsky ve General Rostislav Fadayevev ateşli yazılar yazarak Osmanlı yıkıldıktan sonra Rusya’nın himayesinde bir devlet kurulacağını yazıyorlardı. 1869 yılında Danilevsky’nin yazdığı “Rusya ve Avrupa” kitabı “Panslavizm’in incili” kabul ediliyordu. Kitaba göre federal Panslavist bir devlet olan Rusya, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan, Hırvatistan, Macaristan, Slovenya ve İstanbul’u kapsıyordu, devletin başkenti İstanbul olacaktı, çünkü daha önce İkinci Roma’ya başkentlik yapmış ve Doğu Hristiyanlarına merkezilik ettiği için birleştirici bir özelliğe sahipti. (Petrovich, 1958)

Kışkırtma ve propaganda, Panslavizm’i yaymak amacıyla kullanılmıştır. Mesela Bulgarları isyana sürüklemek için halk arasında tahrik edici broşürler yayılıyordu ve halk “sizde din, milliyetçilik yok, isyan edin biz sizi ezdirmeyiz” gibi sözlerle kışkırtılıyordu. (Halil İnalçık, 1943)

Tecrit politikasına; Osmanlı’yı Avrupa’dan dışlamak amacıyla Türkleri barbar ve katliamcı gibi gösterme gayretleri ve bunu bir propaganda malzemesi yapmaları örnek gösterilebilir. Başbozuk ve Batak Köyü katliamları bu amaçla kullanılmıştır. Başbozuk katliamı sonrası İngiliz gazetelerinde “Müslümanlar’ın Hristiyanlar’ı katliamı” şeklinde bir haber çıkmış ve bu durum İngiltere’de propaganda yürüyüşlerine sebep olmuştur. (Kocabaş, Kuzeyden Gelen Tehdit, Tarihte Türk Rus Mücadelesi, 1986)

İçten çökertme politikasında (hülul politikası); Osmanlı devlet adamlarına yaklaşıldı, bunlar üzerinde nüfus kurularak Rusya menfaatine çalışmalar yapıldı. Asker ve diplomat olan İgnatıyef sadrazam Mahmut Nedim Paşa’yı etkilemeyi başarmıştı, devlet içinde yapılan yenilik çalışmalarına karşı tutum izlemesi ve dirayetli devlet görevlilerinin işten atılması için bu sadrazamı çok etki altında bırakmıştır. (Kocabaş, Kuzeyden Gelen Tehdit, Tarihte Türk Rus Mücadelesi, 1986) Mahmut Nedim Paşa’nın, “İgnatıyev’in kuklası” olduğu iddia edilmiştir, Rusya’ya yakın davranmasının asıl sebebinin, İngiltere’ye muhalefet olduğu söylenebilir ancak Rusların her dediğini yaptığı için halkın tepkisini de çekmiştir. (Kurat, Türkiye ve Rusya 18. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşı’na Kadar Türk-Rus İlişkileri, 2001)

Önceleri dini ve kültürel alanda savunulan Panslavizm daha sonraları (1870den sonra) siyasi boyuta taşınmıştır, bu durum Avusturya’nın Prusya’ya yenilmesi ve Osmanlı’nın da Kırım Savaşı sonrası Paris Anlaşması’nın Rusya tarafından ortadan kaldırma çabalarıyla ortaya çıkmıştır. (Kocabaş, Avrupa Türkiye’sinin Kaybı ve Balkanlar’da Panslavizm, 1986)

Organizasyon ve komiteler; 1857de Slav yardım cemiyeti kuruldu, cemiyet yöneticileri Rus dış işleri bakanı Gorçakof’a gönderdikleri mektupta amaçlarını şöyle sıraladılar:

“1.Güney Slavların kiliselerine, Rusya’dan toplanan parayla maddi yardımda bulunulacak

2.Güney Slavların kilise mekteplerine, ayin aletleri, kitap ve malzeme yollanacak

3. Rusya’da tahsil maksadıyla gelen Slav gençlerine her türlü yardım yapılacak”
(Kurat, “Panslavizm”, 1953)

Ekonomik yardımlara 1876 yılında Güney Balkan Slavları için toplanan 360.000 ruble örnek olarak verilebilir. Slav Komitesi, Rus halkı arasında yayılan Slav sempatisini kullanarak büyük miktarda para topladı, bunun büyük kısmı Rus halkı tarafından karşılandı. Büyük şehirlerde öğrenciler Slav hareketi için öncü bir rol üstlendiler ve entelektüeller ayaklanma çıkması için planlar yaptılar. (Mackenzie, 1967)

PANSLAVİZM BAŞARISIZLIK SEBEPLERİ

“Rusya bu fevkalade büyük kitlesine rağmen, batı Slav devletlerinde en küçük bir menfaat alakası ve ne de en küçük bir sempati uyandıramamış ufacık bir Slav politika çizgisine bile ulaşamamıştır.” (Kohn, 1963)

Ruslaştırma; bazı Panslavistler Rus kültürünü egemen kılmak istemiş ve dillerinden ve kültürlerinden bağımsız olarak tüm Slavları Ruslaştırmak istemişler, bu durum Slav’ların tepkisini çekmiştir. (Keleş, 2008)

Panslavizm politikası önceleri din ve ortodoksluk üzerine inşa ediliyordu, bu bakımdan Osmanlının Balkan tebasıyla örtüşüyordu ancak özellikle Osmanlı’nın güçlü dönemlerinde Slavların Türk idaresinden memnun olmaları, mezhep özgürlüğüne sahip olmaları, ekonomik bakımdan rahatlıkları bu kışkırtmaları boşa çıkartmıştır. (Kocabaş, Avrupa Türkiye’sinin Kaybı ve Balkanlar’da Panslavizm, 1986)

“Panslavistlerin çetelerle faaliyete başladıkları zamana kadar Memalik-i Osmaniye’de sulh, hoşnutluk ve refahı umumi hüküm sürüyordu. Hristyan ahali Rusya’nın en müterakki yerlerinde olduğundan daha iyi yemek, libas ve mala malik bulunuyor, daha iyi idare ediliyor, daha az vergi veriyor ve Rusya’da meçhul olan bir derecede hürriyet-i mezhebiyette ve siyasiyeye dahilinde yaşıyorlardı. Muavenet etmek istedikleri Hristyanların ölümüne ve rahatlarının bozulmasına sebep Ruslar’dı.” (Kocabaş, Avrupa Türkiye’sinin Kaybı ve Balkanlar’da Panslavizm, 1986)

“Bulgarların Hristyan halkı, Türkler tarafından fena idare edilmiyordu. Mezhep hürriyetine sahip bulunuyorlardı. Bazı şehirlerin belediye imtiyazları vardı ve eyaletlerde de birtakım muhtariyet haklarından faydalanmakta idi, iktisadi bakımdan köylüler Rus köylüsünün maruz kaldığı kötü durumdan çok uzaktılar; Mitat Paşa’nın akilane valiliği esnasında önemli bir refah seviyesini de kazanmışlardı.” (Orijinal kaynaktan aktaran: Kocabaş, Avrupa Türkiye’sinin Kaybı ve Balkanlar’da Panslavizm, “Karal, C:7, s 96 W.Edward, Notes on European History s.v” ,)

Krijaniç, bazı Slavların Ortodoks, bazılarının Protestan olması ve farklı dillere sahip olmaları sebebiyle aralarında anlaşmazlıklar olduğunu, bu sebeple ortak bir dil yaratılması gerektiğini düşünüyordu. Slavlar homojen yapıda değildi ve bu durum Panslavizm’in yayılmasını güçleştiren sebeplerden biridir. (Petrovich, 1958)

Osmanlı Slavları isyan halindeyken, Slavları cermenleştirme politikası olarak “Pancermenizm” politikası ortaya çıktı, yani batılı devletler Slavları Rus birliğine değil, Cermen birliğine dahil etmek istediler, çok güçlü ve büyük bir Rus hakimiyetini istemiyorlardı, çıkarlarına ters düşüyordu, dünyadaki güç konjenktürüne uygun değildi.

Panslavizm önceleri ortodoksluk yani “din” üzerine bir politika inşa edilmişti, daha sonra ise “ırk” esasına dayalı bir hale dönüştü. Tek bir politika üzerinde yoğunlaşamaması ve zamanla değişmesi insanlar üzerindeki etkisini azaltmıştır. (Kocabaş, 2005)

SONUÇ

Güçlü, tebasına hakim, dirlik ve düzeni sağlayan, adaletli bir yönetim benimseyen Osmanlı Devleti (16.yy), Balkanlarda rahatlıkla ilerledi ve Balkan milletleri onun himayesine girmekten rahatsızlık duymadılar. Sonraki iki yüzyıl içinde gelişen milliyetçilik akımları, büyük devletlerin kışkırtmaları, Osmanlı'nın yönetimde basiretsizlik sergilemesi, ekonomik bakımdan güçsüzleşmesi, adalet ve toprak sisteminin aksaması onu Balkanlar'da istenmeyen devlet haline getirdi ve Balkan Slavları isyan ettiler, zamanla bağımsızlıklarını kazandılar. Balkanlar'da yaşanan otorite boşluğu, güçsüzleşme ve uluslararası alanda yaşanan gelişmeler (milliyetçilik fikri) Panslavizm'in doğuşunun ana sebepleridir.

Rusya, güçten düşen hasta adamın topraklarını ve Slav kardeşlerini de kapsayacak büyük bir imparatorluk kurmayı amaçlamış ve Panslavizm akımını yayarak Balkan topraklarındaki Slavları kışkırtmıştır. Panslavizm, Osmanlı'nın güçlü olduğu zamanlarda karşılık bulamamıştır, çünkü halkın yönetimden memnuniyeti, milliyetçilik duygularından daha önemlidir. Ne zaman Osmanlı Devleti Slav halklarını iyi yönetemez hale gelmiş ve Fransız İhtilali'nin yaydığı milliyetçilik fikri Balkanlar'da hayat bulmuştur, ancak o zaman Osmanlı'dan kopuşlar başlamıştır. Bu anlamda Panslavizm'in Balkan topraklarında ancak sınırlı bir etkisi olduğu ancak asli amaç olan tüm Slavları aynı çatı altında birleştirme nihai isteğine hiçbir zaman ulaşamadığı sonucu çıkarılabilir. Slavların geçmişten gelen farklı dillere ve kültürlere sahip olmaları, homojen bir yapı göstermemeleri önemli sebeplerdir. Başarısızlığın diğer sebeplerinden biri de Avrupalı büyük devletlerin (Kırım Savaşı'nda Osmanlı'ya destek örnek verilebilir) Rusya'nın böylesine güçlenmesine sıcak bakmamaları ve onu dengelemek istemeleridir. Panslavizm önceleri din (ortodoksluk), sonra kültürel ve dilsel alan ve daha sonra politik bir kimlik altında Slavları etkilemek için kullanılmıştır, yani zamanla farklı anlamlara evrilmiş, istikrarlı bir seyir izlememiştir, tek bir anlamı yoktur, bu yüzden Slavları yeterince etkileyememiştir. Rusya, Slavlaştırma amacını zamanla Ruslaştırmaya dönüştürmüş ve farklı kültürleri zorla Rus baskısı altına almaya kalkışınca tepkiyle karşılaşmıştır.

Panslavizm'in ana amacı, Balkanlar ve Anadolu toprakları dahil olmak üzere Rus hakimiyetinde büyük bir devlet kurmaktır, ancak tarihin hiçbir zamanında bu amaca ulaşamadı, başarılı olamadı. Balkan Slavlarının Osmanlı Devleti'ne isyan edip ayrılımlarına sınırlı bir etkide bulunduğu söylenebilir de kopuşun ana sebebi Osmanlı'nın içinde bulunduğu kötü durum, topraklarını yönetmedeki basiretsizlik ve Fransız İhtilali'nin sebep olduğu milliyetçilik akımıdır.

KAYNAKLAR

- Aydın, Mithat. (2004) “19. yy Ortalarında Panslavizm ve Rusya”, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, s 15/1 (2004): 109.
- Cracraft, James. Major Problems in the History of Imperial Russia, Chicago: University of Illions Press, 1994.
- İnalçık, Halil. Tanzimat ve Bulgar Meselesi, 1.bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1943.
- Jelavich, Barbara. Balkan Tarihi 18.-19. Yüzyıllar, çev: İhsan Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç, 1.bs. İstanbul: Küre Yayınları, 2006.
- Kara, Adem. “1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı ve Anadolu’da Alınan Tedbirler” Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s 14, (2005): 117.
- Keleş, Erdoğan. “Rusya’nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Layiha”, Muğla Üniversitesi SBF Dergisi, s 21 (2008): 124.
- Kocabaş, Süleyman. Avrupa Türkiye’sinin Kaybı ve Balkanlarda Panslavizm, 1.bs. İstanbul: Vatan Yayınları, 1986.
- Kuzeyden Gelen Tehdit, Tarihte Türk Rus Mücadelesi, 1.bs. İstanbul: Vatan Yayınları, 1989.
- Tarihimizde Komplolar, Olaylar Kayıplar, İstanbul: Vatan Yayınları, 2005.
- Kohn, Hans. Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği, 3. bs. Ankara: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1963.
- Kurat, Akdes Nimet. “Panslavizm”, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, c 2, s 2-4, (1953): 245.
- Türkiye ve Rusya 18. yy Sonundan Kurtuluş Savaşı’na Kadar Türk-Rus İlişkileri, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 2001.
- Mackenzie, David. The Serbs and Russian Panslavizm, Newyork: Cornell University Press, 1967.
- Petrovich, Micheal Boro. The Emergence of Russian Panslavizm, Newyork: Columbia University Press, 1958.

İklim Değişikliği: Küresel, Bölgesel ve Kentsel Etkileri

Sümeyye KAHRAMAN^{1,*}, Pervin ŞENOL²

¹Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim dalı, Isparta, Türkiye

²Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Isparta, Türkiye

*sumeyyekahraman1994@gmail.com

ÖZET

İklim değişikliği ile ilgili ilk tarihsel bulgular 300 yıl öncesine kadar dayanmaktadır. Atmosferdeki sera etkisi ve sera gazları, bilim dünyasında 17. yüzyıldan yıllardan itibaren araştırılmaya başlanmıştır. 1970 yılına kadar bu çalışmalar iklim kuşkucuları bilim insanları ile ilerlemiş, 1.Dünya İklim Konferansı ile küresel boyutta gündeme taşınmıştır. Kentleşmenin ve iklim değişikliğinin karşılıklı bir ilişki içinde olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir. İklim değişikliğinin küresel boyuttaki etkilerinden en çok bölgesel ve kentsel alanların etkileneceği, bölgesel ve kentsel alanların da iklim değişikliğini hızlandırıcı bir etkide bulunduğu saptanmıştır. Kentler, dünya yüzeyinin yüzde 2'sinden daha azını kapsamasına rağmen, dünya enerjisinin yüzde 78'ini tüketmekte ve tüm karbondioksitin % 60'undan fazlasını üretmektedir. Aynı zamanda, bölgesel ve kentsel alanlar iklim değişikliğine karşı oldukça savunmasızdır. Bu nedenle bölgesel ve kentsel alanların iklim değişikliği etkilerini ve iklim değişikliğinden etkilenebilirliklerini azaltmak için uyum ve azaltım çalışmaları yapılmaktadır.

Bu çalışmada ilk olarak iklim değişikliğinin küresel boyutta önemine değinilerek küresel/bölgesel/kentsel alanlarda iklim değişikliğinin etkileri ve göstergeleri incelenmektedir. Ayrıca iklim değişikliğinden etkilenebilirlik modeli çerçevesinde, iklim değişikliği ile başa çıkma kapasitesi ve duyarlılık kategorileri ele alınmaktadır. Bölgesel ve kentsel alanların iklim değişikliğinden etkilenebilirliği ve gözlemlenen etkileri doğrultusunda, bölgesel ve kentsel alanlarda uyum ve azaltım önerileri değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İklim değişikliği, İklim değişikliği göstergeleri, Bölgesel ve kentsel alanların etkilenebilirliği, Uyum ve azaltım.

Bu çalışma, yazarlar tarafından yürütülmekte ve Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri birimi tarafından desteklenmekte olan 4902-YL1-17 nolu, "İklim Değişikliğinin Bölgesel ve Kentsel Alanlara Etkisi: TR61 (Antalya,Isparta, Burdur) Bölge Örneği" başlıklı proje kapsamında üretilmiştir.

Climate Change: Global, Regional and Urban Effects

ABSTRACT

The first findings about climate change in the history have started about 300 years ago. The greenhouse effect and the greenhouse gases in the atmosphere have begun to be explored in the scientific world since the 17th century. Until 1970, these studies were carried on the global scale with doubts on climate change, but during the 1st World Climate Conference, the advanced cognition with scientists of climate reduced the doubts. It is widely accepted that urbanization and climate change have a reciprocal relationship. It has been determined that regional and urban areas will be affected mostly by the global impacts of climate change, and regional and urban areas have an effect to accelerate climate change. Although the cities cover less than 2 percent of the Earth's surface, they consume 78 percent of the world's energy and produce more than 60 percent of all carbon dioxide. At the same time, regional and urban areas are highly vulnerable to climate change. For this reason, adaptation and mitigation studies are being carried out to reduce the impacts of climate change on regional and urban areas and their vulnerability to climate change.

In this study, firstly, the importance of climate change on the global dimension is examined and the effects and indicators of climate change are examined in global/regional/urban areas. In addition, the climate change vulnerability model dealing with climate change scope and vulnerability categories is elaborated. Proposals for adaptation and mitigation in regional and urban areas are being assessed in the direction of the impacts of climate change and the observed effects of regional and urban areas.

Keywords: Climate change, Climate change indicators, Impactiveness of regional and urban areas, Adaptation and mitigation.

GİRİŞ

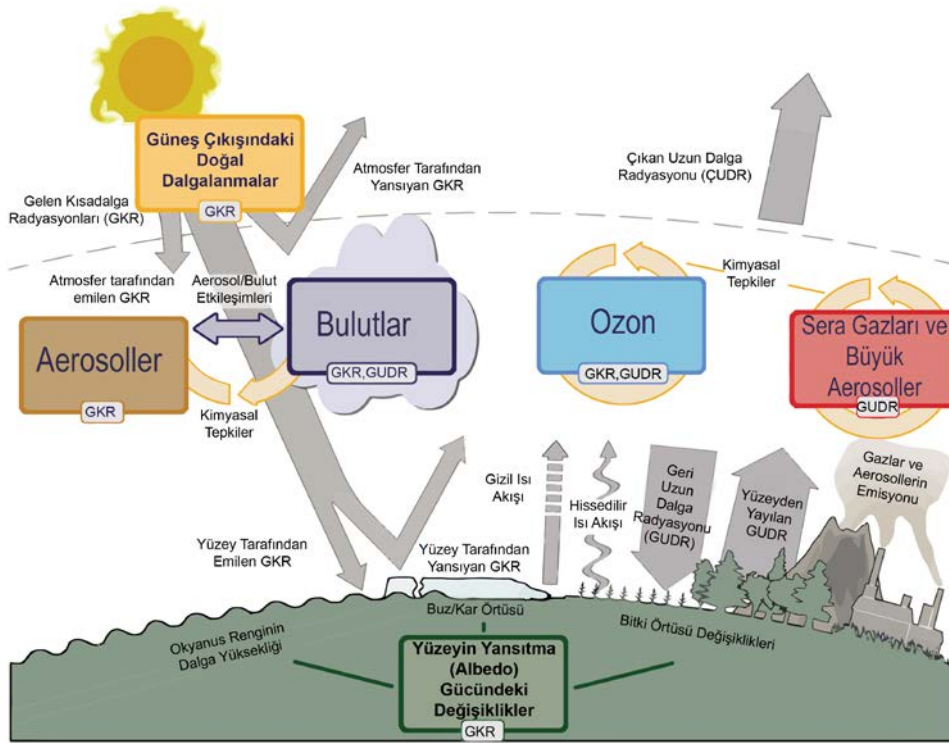
İklim, Yerküre'nin yaklaşık 4.5 milyar yıllık tarihi boyunca günümüze kadar tüm zaman ölçeklerinde doğal bir değişim eğilimi göstermiştir. Sanayi devrimi ile beraber, 19. yüzyılın ortalarından, doğal değişime ek olarak, ilk kez insan kaynaklı etmenlerin de iklimi etkilediği yeni bir döneme girilmiştir (Türkeş, Sümer, Çetiner, 2000: 7). Sanayi Devriminin başladığı 1700'lü yıllardan itibaren, binaların ısıtma ve soğutma sistemleri ve güç kaynaklarında çoğunlukla fosil yakıtlar kullanılarak, atmosfere önemli miktarda sera gazı salınımı gerçekleştirilmiştir. Atmosfere salınan insan kaynaklı sera gazlarından başlıcaları; karbondioksit (CO₂), metan (CH₄), azotoksit (N₂O), ozon (O₃) ve florlu gazlardır. "Sera gazları" olarak ifade edilmelerinin nedeni, atmosferin alt kısmında bir sera gibi ısı (enerji) tutmalarıdır (Şekil 1). Bu gazlar atmosfere yayıldığında, birçoğu onlarca yıldan binlerce yıla kadar uzun zaman dilimlerinde atmosferde kalmakta, gazların daha fazlası atmosfere eklendikçe, daha fazla ısı tutulmaktadır. Bu ekstra ısı, dünya yüzeyinin yakınında daha yüksek hava sıcaklıklarına neden olurken, hava düzenini değiştirmekte ve okyanusların sıcaklığını yükseltmektedir. İklimde gözlenen bu değişiklikler, insanlar açısından yaşanabilecek yerleri, bitkilerin uygun yaşam ortamlarını, yeni tür işletmelerin gelişme ortamlarını, binaların ve altyapının durumu gibi insanların sağlığını ve yaşam kalitesini de etkileyecek değişimlere neden olmaktadır (U.S. Environmental Protection Agency, 2016: 3).

Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca hazırlanan dokümanda, iklim değişikliğine neden olan etkenler; doğal etmenler (enlem, atmosferin genel dolaşımı, okyanusların genel dolaşımı, yer şekilleri ve yükselti, fırtınalar, devinme) ve insan kaynaklı etmenler (sanayi, enerji ve ulaşım sektöründen kaynaklanan sera gazları, tarımsal üretimden kaynaklanan, ormansızlaşma, atıklar) olarak ele alınmaktadır. (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2017: 18-27). Doğal etkenler ve insan kaynaklı etkenler şu şekilde tanımlanmaktadır:

Doğal etkenlerin; geçmiş iklim koşulları incelendiğinde, iklim değişiminin volkanik aktiviteler, güneş enerjisi miktarındaki değişimler, dünya ekseninin eğiminde ve yörüngesinin geometrisinde meydana gelen değişimler gibi doğal nedenlere bağlı olarak meydana geldiği görülmektedir (Koçak, 2005: 1).

İnsan kaynaklı etkenlerin Sanayi Devrimi ile başladığı yaygın olarak kabul edilmektedir. Sanayi Devrimi'nin başından günümüze dek atmosferdeki sera gazı yoğunluğu, çeşitli insan faaliyetleri nedeniyle artmıştır. İnsan kaynaklı faaliyetler olan teknolojik gelişme ve endüstrileşme arttıkça, sera gazı salınımları da artmaktadır. İnsan kaynaklı faaliyetler nedeniyle, mevcut sera gazlarına yaklaşık %60 daha eklenmekte ve bu artış iklim değişikliğini tetiklemektedir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2017: 18).

Temel olarak, küresel iklim öğelerinin değişimi sonucunda dünya yüzeyine gelen kısa dalga radyasyonu ile dünya yüzeyinden çıkan uzun dalga radyasyonu arasındaki dengenin bozulması, iklim değişikliğinin temel nedeni olarak görülmektedir. Bu dengeyi bozucu unsurlar arasında aerosoller, ozon (O₃), sera gazları ve bulutlar yer almaktadır. İnsan etkinlikleri atmosferdeki ozon (O₃) ve aerosol miktarlarını etkilerken, bu etki sonucunda dünya yüzeyine gelen güneş kısa dalga radyasyonu bu emisyonları emer, dağıtır ve yeniden yansıtır. Bunun yanı sıra sera gazı emisyonlarında (örneğin CO₂-karbondioksit, CH₄-metan, N₂O- nitroz oksit, O₃-azot, CFCs-kloroflorokarbonlar) ortaya çıkan insan merkezli değişiklikler, bitki örtüsü, arazi yüzeyindeki değişimler ile kar ve buz örtüsü ve okyanusun rengindeki değişiklikler gibi bir dizi değişikliği de beraberinde getirir ve bir bütün olarak iklim değişikliğine neden olur (IPCC, 2013: 126).

Şekil 1. İklim değişikliğinin ana unsurları (IPCC, 2013: 126).

Sera gazı emisyonlarının yaklaşık %72'sinin CO₂'den oluştuğu, metan (CH₄), nitroz oksit (N₂O), florlu gazlarında (F-gazlar) sırasıyla % 19, % 6 ve % 3'lük paylara sahip olduğu saptanmaktadır. Bu yüzdelere, arazi kullanımından kaynaklanan net emisyonlar, arazi kullanım değişimi ve ormancılık (2016 yılı) emisyonları da dahil edildiğinde, yaklaşık 4.1 milyar ton CO₂ eşdeğer olduğu (küresel toplam sera gazı emisyonları tahmini 53.4 milyar ton CO₂ eşdeğerdir) belirtilmektedir (Oliver, Schure ve Peters, 2017: 8). Ulaşılan bu rakamlar sera gazlarının etkisiyle iklim değişikliğini hızlandırmakta ve iklim değişikliğinden kaynaklanan sorunlar küresel ölçekte yaygınlık kazanmaktadır. Şekil 1'de küresel iklim değişikliğinin temel nedenleri şematize edilmiştir.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN KÜRESEL, BÖLGESEL, KENTSEL GÖSTERGELERİ

1994 yılında yürürlüğe giren United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC-1992, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi), iklim değişikliğini; "karşılaştırılabilir bir zaman döneminde gözlenen doğal iklim değişikliğine ek olarak, doğrudan ya da dolaylı olarak küresel atmosferin bileşimini bozan insan faaliyetleri sonucunda iklimde oluşan değişiklikler" şeklinde tanımlanmaktadır (United Nations, 1992: 3-4; Arıkan, 2006: 9). Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC-Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli) ise iklim değişikliğini; "istatistiksel testler ile ortaya konulabilir düzeyde iklimin niteliğinin ve özelliklerinin doğal yapıdaki değişiklikler ya da insan faaliyetleri sonucunda çeşitlenmesi ve bu durumun on yıllar ya da daha uzun süreli bir şekilde devam etmesi" olarak ele almaktadır (IPCC, 2007: 30).

Türkiyede yapılan farklı çalışmalarda iklim değişikliği ise, "iklimin ortalama durumunda ya da onun değişkenliğinde onlarca yıl ya da daha uzun yıllar boyunca süren istatistiksel olarak anlamlı değişimler" (Türkeş, 2008: 97); "nedeni ne olursa olsun iklimin ortalama durumunda veya değişkenliğinde onlarca yıl ya da daha uzun süre boyunca gerçekleşen değişiklikler" şeklinde tanımlanabilmektedir (Akçakaya vd., 2015: 5).

İklim değişikliği, sıcaklık veya yağış miktarı gibi son birkaç onyıdan daha uzun bir süredir devam etmekte olan iklim ölçümlerindeki önemli değişikliklere işaret etmektedir. Dünya tarihinin erken dönemlerinde iklimin değişimine doğal faktörler neden olmakta iken, günümüzde gözlenmekte olan iklim değişikliğinin ana nedenini insan faaliyetleri oluşturmaktadır. Küresel ısınma iklim değişikliği terimi ile aynı anlamda kullanılmakta ise de bu iki terim aynı anlamı taşımamaktadır. Küresel ısınma oldukça önemli olmasına rağmen küresel iklim değişikliğinin sadece bir yönünü ifade etmekte ve dünya yüzeyindeki atmosfer sıcaklık ortalamasının artışı temsil etmektedir (U.S. Environmental Protection Agency, 2016: 3).

Küresel, Bölgesel ve Kentsel İklim Değişikliği Göstergeleri

İnsan etkinliklerinin fosil yakıtlara (kömür, petrol, gaz gibi) dayanması ve aşırı tüketimin yanı sıra, ortamdaki karbondioksiti azaltıcı etkisi olan orman alanlarının bozulması sonucunda iklim değişikliğinin hızında artış gözlenmiştir. İklim değişikliğinin küresel ölçeğe gündeme taşınmasında IPCC (1988), UNFCCC(1992) gibi önemli kuruluşların gerçekleştirdiği çalışmalar etkili olmuştur.

IPCC (2013) raporunda, iklim değişikliğinin yüzey sıcaklığı, atmosferik su buharı, şiddetli doğa olayları, buzullar, okyanus ve karasal buzullar ve deniz seviyesi gibi birçok göstergesinin olduğunu belirtmektedir (IPCC, 2013: 130). IPCC 4. Değerlendirme Raporu'nun değerlendirmesine dayanarak, önemli iklim ve çevresel parametreler Şekil 2'de sunulmaktadır. Bu parametreler dünyada okyanuslar, karasal ortam, buzullar ve atmosferdeki önemli göstergeleri ve etkilerini açıklamaktadır (Şekil 2. İklim Değişikliğine İlişkin Gözlemler).

Atmosfer Katmanları

Stratosfer (Su buharı hemen hemen hiç bulunmadığı için dikey hava hareketleri oluşmaz, yatay hava hareketleri görülür. Bu nedenle sıcaklık dağılışı düzgündür. Stratosfer içinde hava sıcaklığı 25 km yüksekliğe kadar sabittir. Yeryüzünde, sıcaklık, yukarı çıldıkça azalırken, stratosferde, yaklaşık olarak 25 km. yükseklerde tersi olur; havanın sıcaklığı yükselmeye başlar (Eken vd., 2005: 15-16)

Stratosferik sıcaklıktaki soğuma.
Kış kutup girdaplarındaki değişiklikler.

Troposfer (Atmosferin yerden itibaren 6 ila 16 kilometrelik alt bölümü, içinde hava olaylarının belirdiği sürekli hareketli bir bölümdür. Yükseklikle sıcaklık düşer.Su buharının %99'u bu tabakadadır. Bulutların ve hava olaylarının meydana geldiği tabakadır (Eken vd., 2005: 13-14.)

İnsan faaliyetlerinden kaynaklanan CO2 ve diğer sera gazlarının konsantrasyonundaki artış

Troposferin yüzeye doğru sıcaklığındaki artış.

Bulut örtüsündeki değişiklikler.
Troposferik su buharı artışı.

Büyük ölçekli atmosferik döngülerde uzun dönemli değişimler

Aerosol yükü ve ozon konsantrasyonundaki değişiklikler.

Yüze Yakin

Yer yüzeyine yakın bölgelerde ortalama sıcaklıkların artışı.

Deniz yüzey sıcaklıklarının ısınması.

Yüze neminde artış.

Okyanusların ısınması.

Deniz seviyesi yüksekliğinin (küresel ortalamadaki) artışı.

Okyanus tuzluluğundaki değişiklikler.

Okyanusların asidifikasyonu.

Daha sık görülen sıcak günler ve geceler. Daha az görülen soğuk günler ve geceler.

Don olan gün sayısındaki düşüş.

Kutup bölgesinde donmuş toprak boyut ve kalınlığında azalma.

Çoğu bölgede kar örtüsündeki azalış.

Büyük ölçekli yağış değişiklikleri.

Şiddetli yağış olayları sayısındaki artış.

Kuzey kutbu deniz buzullarında azalma (yıllık ortalama).

Buzulların geri çekilmesi.

Grönland ve Antartika'daki buz tabakalarında meydana gelen değişiklikler.

Okyanus Ortamı

Karasal Ortam

Buzul Ortamı

Şekil 2. İklim değişikliğine ilişkin gözlemler (IPCC, 2013: 130; Eken vd., 2005: 13-16)

Atmosferi oluşturan stratosfer, troposfer katmanlarındaki değişiklikler arasında; stratosfer katmanında sıcaklıktaki soğuma, kış kutup girdaplarındaki değişiklik, troposferin yer yüzeyine doğru sıcaklığındaki artış, bulut örtüsündeki değişiklikler yer almaktadır. Okyanuslar, karasal ortam ve buzullarda gözlemlenen değişimler (Şekil 2) ise şöyledir:

- Okyanus ortamında; tuzluluğunun değişmesi, asitifikasyon, deniz seviyesindeki yükselme, okyanusların ısınması, yüzeye yakın sıcaklıklarda ve nem oranında artış.
- Karasal ortamda; sıcak günlerin sayısındaki artış, soğuk günlerde azalma, don olan gün sayısındaki azalma, kutup bölgesindeki donmuş toprak boyut ve kalınlığında azalma, kar örtüsünde azalış, yağış değişiklikleri, şiddetli yağış olaylarında artış.
- Buzullarda; kuzey kutbu deniz buzullarındaki azalma, buzulların geri çekilmesi, buz tabakalarında meydana gelen değişiklikler. (IPCC, 2013: 130; Eken vd., 2005: 13-16).

Tablo1. İklim değişikliğinin yaşam alanlarına etkileri

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ GÖSTERGELERİ					
	Deniz Seviyesinin Yükselmesi	Artan Sıcaklıklar	Şiddetli Hava Olayları	Su Güvenliği	Gıda Güvenliği
İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ OLASI ETKİLERİ	5 milyonun üzerinde nüfusa sahip şehirlerin üçte ikisi düşük rakımlı kıyı şeridinde yer almaktadır. Yükselen deniz seviyeleri ve fırtına kabarması ile birlikte sel basmasının ticaret, iş ve geçim kaynakları için tehlike arz ederek nüfus, mülk ve ekosistemler üzerinde geniş çaplı etkileri olabilecektir.	Bazı şehirlerde ortalama sıcaklık artışı, yüksek mevsimsel üst sıcaklıklarla birlikte 2100 yılı itibariyle 4°C'den fazla olabilir. Daha sıcak günler ise daha fazla ısıya bağlı sağlık problemlerine ve muhtemelen hava kirliliğine yol açarak kentsel ısı adası etkilerini daha da kötüleştirecektir.	Şiddetli yağışların artışı sonucunda kanalizasyon taşkınlıklarına, kanalizasyon hacminin bazı şehirlerde %40 artmasına neden olabilir. Kontrolsüz şehir gelişimi sıklıkla iç kısımlardaki sel baskınlarını daha kötü hale getirebilecektir.	Kuraklık gibi tatlı su kaynaklarına ilişkin risklerin kentsel alanlarda su kıtlığına, elektrik kıtlığına (su gücü ve tesis soğutma), suya bağlı hastalıklarda artışa , ve düşen arzdan kaynaklanan gıda fiyatları artışına ve gıda güvenliği sorunları gibi olumsuz gelişmeye neden olabilir. Bunlar olumsuz ekonomik etkilere ve köyden kente göç artışına yol açabilecektir.	Birçok bölgede gıda üretiminde azalma ve üretim yapılabilir tarıma elverişli arazi kaybı olması muhtemeldir. Gıda erişimi, kullanımı ve fiyat istikrarı dahil gıda güvenliğine ilişkin tüm hususlar potansiyel olarak iklim değişikliğinden etkilenmektedir. İklim değişikliğinin bazı bölgelerde (ısınma ve asitleşme nedeniyle, okyanuslar dahil) gıda üretiminin gerilemesine neden olması beklenmektedir.

Kaynak: Van Staden, 2013: 8; Aktaran Tema Vakfı

Küresel iklim değişikliğinin bölgesel ve kentsel göstergeleri deniz seviyesinin yükselmesi, artan sıcaklıklar, şiddetli hava olayları, su güvenliği, gıda güvenliği olarak ortaya çıkmaktadır (Tablo 1). Bu göstergelerin bölgesel ve kentsel alanlarda oluşan etkileri arasında altyapısının olumsuz etkilenmesi, temel kentsel hizmetlere erişimde yaşanacak olumsuzluklar ve yaşam kalitesinde düşüş gibi sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bu iklimsel değişimden en çok etkilenecek nüfuslar ise; kentlerde yaşayan yoksul gruplar, gelişmekte olan ülkelerdeki gecekondu sakinlerinin yanı sıra kıyısız alanlarda yaşayan, toprak kayması gibi jeolojik sakıncalı bölgelerde ve yamaç alanlarına yakın yerlerde yaşayanlar, depremlere karşı hassasiyeti yüksek alanlarda bulunan nüfus ve yapılar gibi oldukça yaygın bir nüfus olarak belirlenmektedir (UN-Habitat, 2018).

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE KARŞI DUYARLI ALANLAR VE BAŞA ÇIKMA KAPASİTELERİ

Moss ve diğerlerinin, iklim değişikliğine karşı duyarlı alanları belirleme amacıyla geliştirdiği modelde, yerleşme ve altyapı, gıda güvenliği, insan sağlığı, su kaynakları, ekosistem ve hassasiyeti kategorileri yer almaktadır. Bu kategoriler altında iklim değişikliğinin etkileri model çerçevesinde açıklanmaktadır (Moss, Brenkert, Malone, 2001; MoE/UNDP, 2011; FAO, 2008; Sağlık Bakanlığı, 2015; U.S. Environmental Protection Agency, 2010; UN-World Water Assessment Programme, 2009). İklim değişikliğine duyarlı alanlara ilişkin yapılan değerlendirmeler kısaca şöyledir:

Yerleşme / altyapı Duyarlılığı

Yerleşim hassasiyeti; sanayi, enerji ve ulaştırma sektörlerinde ekonomik faaliyetler üzerindeki etkileri ve insan yerleşimleri üzerindeki etkileri içermektedir. Kıyı kenarlarında ve küçük adalardaki yerleşmeler, deniz seviyesinin yükselmesi ve fırtına dalgalanmalarından etkilenirken, bu alanlar ve iç yerleşimler, doğrudan altyapıya bağlı iklim ile ilgili olaylardan (örneğin, nehir havzasının sel baskınlarına, toprak kaymalarına ve benzerlerine yol açması) ve diğer sektörler üzerindeki etkilerle (örneğin su temini, tarımsal faaliyetler, insan göçü) dolaylı olarak etkilenebilmektedir (Moss, Brenkert, Malone, 2001 : 12).

Altyapının ve yerleşim birimlerinin iklim değişikliğine karşı savunmasızlığının değerlendirilmesine yönelik yağış, sıcaklık, deniz seviyesi yükselmesi, fırtına gibi hava olaylarının sıklık ve büyüklüğünün kentsel mekansal olası etkileri:

- Evlerde, yollarda, sulama sistemlerinde ve özellikle dağlık alanlarda, zayıf altyapıya sahip alanlarda ve doğal riskli olan fay zonları gibi alanlarda taşkın, zemin kaymaları gibi hasarlar,
- Yüksek sıcaklıklar ve uzun ısı dalgaları sonucunda, asfalt ve yol, köprü ve bina malzemelerinin daha hızlı bozulması,
- Deniz seviyesindeki muhtemel bir yükselişten ve fırtına dalgalanmalarındaki artıştan dolayı kıyılardaki su baskını riskine karşı, insan yerleşimlerinin ve altyapının savunmasızlığı, yaşamsal altyapının (havalimanı, limanlar ve otoyollar) ve kıyılardaki geniş kentsel yerleşimlerin yoğunluğu bu dolaylı iklim faktörünün incelenmesini gerektirmektedir.
- Kıyı işletmelerinin yanı sıra havalimanı ve limanlar üzerindeki riskler (MoE/UNDP, 2011: 6)

Sanayi, enerji ve ulaştırma alanlarında yerleşim ve altyapı hassasiyetini tahmin etmek için kullanılmakta olan değişkenler arasında; deniz seviyesi yükselmesinden kaynaklanan sel riski altındaki nüfus, temiz suya / hijyenik ve sağlık koşullarına erişimi olmayan nüfus bulunmaktadır. Deniz seviyesinin yükselmesi sonucunda potansiyel olarak etkilenen nüfus arttıkça yerleşme duyarlılığı da artmaktadır (Moss, Brenkert, Malone, 2001: 12).

Gıda Güvenliği Duyarlılığı

Gıda güvenliğine duyarlılık, belirli bir coğrafi alanda mevcut gıdalardaki değişiklikleri tanımlanmaktadır. İklim değişimi, özellikle gıda üretimi ile ilgili çeşitli mekanizmalar yoluyla gıda hassasiyetini etkileyebilmektedir. Sıcaklık ve yağıştaki değişkenlik, bitkisel üretimi doğrudan etkilerken, aynı zamanda toprakları etkilemekte (örneğin erozyon), salgınları ve

hastalıkları da etkilemektedir. Ayrıca, sel, kuraklık ve aşırı sıcaklıkların, hayvancılık ve balıkçılık alanlarındaki üretimi de etkileyeceği öngörülmektedir (Moss, Brenkert, Malone, 2001: 13).

Tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörlerinin iklime duyarlı olması nedeniyle üretim süreçlerinin iklim değişikliğinden doğrudan etkilenmesi beklenmektedir. Genel olarak, ılıman bölgelerde pozitif, tropik bölgelerde negatif etkilerin olması beklenmektedir. Ancak tahmin edilen değişikliklerin yerel düzeyde nasıl bir performans göstereceğine dair belirsiz bir durum söz konusudur. Tarımsal üretim deseni ve verimliliğinde görülen değişikliklerin gıda güvenliği üzerindeki etkileri iki şekilde ortaya çıkmaktadır:

- Gıda üretimi, gıda arzını küresel ve yerel düzeyde etkilemektedir. Gıda üretiminin, küresel toplam üretim miktarı ve verimliliklerindeki farklılıklar ile iklim değişikliğinden etkilenme düzeyinde ortaya çıkacak sonuçlar, üretim arz ve talep dengesi ile küresel gıda dağılımını olumsuz etkileyebilecektir. Küresel olarak bölgelerdeki verim farklılıklarının dengelenebileceği düşünülebilir. Ancak, düşük gelirli ülkelerde gıda ticaretinin gerçekleştirilmesi için finansal kapasitenin yetersiz olması ve gıda gereksiniminin yerel / kendi üretimlerine bağımlı olması nedeniyle gıda güvenliğinin sağlanamama olasılığı mevcuttur.
- Tarımsal üretim üzerindeki her türlü etki / baskı geçimi ve gıdaya erişimini etkileyecektir. Gelişmekte olan ülkelerde kırsal alanda üretici grupların ve yoksulların güvenlikleri ve refahlarının, refah düzeylerinin tehlikeye girme riski vardır.(FAO, 2008: 11)

İnsan Sağlığı Duyarlılığı

İklim değişikliğinin insan sağlığına etkileri üzerine yapılan çalışmalar sonucu ortaya çıkan bulgularda iklim değişikliğinin; bazı bulaşıcı hastalık vektörlerinin (bit, pire, kene, sinekler vb.) dağılımının değişmesine, su kaynaklarının azalması ile tarım alanlarının daralmasına, bazı allerjik polen türlerinin mevsimsel dağılımının değişmesine, sıcaklık dalgalarından kaynaklı ölümlerin artmasına neden olacağını öngörülmektedir. Bu değişikliklere maruz kalmanın ise insan sağlığına; sıcaklık dalgaları, sel, fırtına, yangın ve kuraklık gibi hava olaylarından kaynaklı yaralanma, hastalık ve ölüm sayısının artması, bazı bulaşıcı hastalıkların vektörlerindeki değişikliklerin devam etmesi, sıcak iklim kuşaklarının kuzeye doğru kayması, sıtma hastalığının coğrafi dağılımının değişmesi, hastalığın meydana gelme olasılığı olan bölgelerin artması ve yayılma mevsiminin değişmesi, göçlerin artması gibi olumsuz etkilere neden olacağı belirtilmektedir (SB, 2015: 44-45).

İnsan nüfusunun sağlığı, hem doğrudan mekanizmalar (özellikle kentsel alanlarda kötü hava kalitesi ile birlikte ısı dalgaları vb) hem de dolaylı yollarla (örn., bulaşıcı hastalıkların yaygınlığındaki değişiklikler) iklim değişkenliğinden ve değişiminden etkilenmektedir. Farklı seviyelerde teknik, sosyal ve ekonomik kaynaklara sahip nüfusların, iklim kaynaklı sağlık etkilerine olan duyarlılıklarında da farklılık görülmektedir. İklim değişikliğine ve değişime duyarlılığın, aşırı kalabalık, yetersiz beslenme ve sağlık hizmetlerine yetersiz erişim gibi zayıf temel yaşam koşullarına sahip nüfuslar için daha yüksek olması beklenmektedir. Bu nedenle, iklim koşullarına insan nüfusunun sağlık duyarlılığının gelişmekte olan ülkelere ve geçiş halindeki ve gelişmiş ülkelerdeki yoksullar arasında en yüksek düzeyde olması beklenmektedir (Moss, Brenkert, Malone, 2001: 14).

Ekosistem hassasiyeti Duyarlılığı

Ekosistemlerin, iklim değişikliği ve değişimine duyarlılığı ve kirlilik gibi çevresel streslerden etkilenme düzeyleri yüksektir. Ekosistemler iklim değişiminden etkilenmekte iken ekosistemlerin değişiminin de iklim değişikliği üzerinde etkilerinin olduğu kabul edilmektedir (Moss, Brenkert, Malone, 2001: 14).

İklim değişikliği, kirlilik, aşırı büyüme, aşırı hasat ve tüketim gibi insan faaliyetleri tarafından zarar görmüş olan yaşamı destekleyen doğal ekosistemleri tehdit etmektedir. İklim değişikliğinin ekosistemler üzerindeki etkileri şöyledir:

- **Biyoçeşitlilik;** iklim değişikliğinin biyolojik çeşitlilik (belirli bir konumdaki bitki ve hayvan türlerinin sayısı ve çeşitliliği) üzerinde etkileri olabilecektir. Türler milyonlarca yıldır çevresel değişime adapte olmasına rağmen, hızla değişen iklim ile bu adapte olma durumu zorlaşmaktadır. Başka bir ifadeyle uyum sağlayamayan türler yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Tek bir türün kaybının bile, birbirine bağlı olan organizmaları (besin ağları gibi), tüm ekosistemi etkileyeceği öngörülmektedir.
- **Okyanuslar;** okyanuslar ve atmosfer sürekli etkileşim halindedir - ısı, su, gaz ve parçacıkların değişimi. Atmosfer ısındıkça, okyanus bu sıcaklığın bir kısmını emer. Okyanus tarafından depolanan ısı miktarı, hem yüzeyde hem de büyük derinliklerde okyanusun sıcaklığını etkiler. Okyanuslarının ısınması, planktondan kutup ayılarına kadar geniş bir yelpazede, deniz yaşamı için önemli yaşam alanlarını ve besin kaynaklarını etkileyebilir ve değiştirebilir.
- **Ormanlar;** uzun süren sıcak havalar ağaçları strese sokabilir ve onları yangınlara, böcek hasarına ve hastalığa daha duyarlı hale getirebilir.
- **Göçler ve Yaşam Döngüsü Etkinlikleri;** bitkilerin çiçeklenmesi ve hayvan göçleri gibi birçok doğal olayın zamanlaması, sıcaklık, nem düzeyi ve gün ışığı miktarı gibi iklim faktörleri ile bağlantılıdır. İklim değişikliğiyle ilişkili hava durumu ve aşırı olaylardaki değişiklikler bu doğal süreçleri bozabilecektir. Bu bozulmalar, sırayla, türler arasındaki mevsimsel davranışları ve etkileşimleri etkileyebilir. Örneğin, kuşlar çok erken göç edip yumurtlarsa, yavrular yeterli besin kaynağına sahip olamayabilir ve türlerin devamı açısından bu süreç bir tehdit oluşturabilir. (US EPA, 2010)

Su Kaynakları ve Duyarlılığı

İklim değişkenliği, bir arazinin genel hidrolojisi üzerinde ve yerel ve ulusal ölçekte suyun varlığı ve düzeyi üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Günümüzde dünyadaki birçok yerleşim yeri su sıkıntısı çekmektedir. Bu sayının nüfus artışı, arazi kullanımındaki değişiklikler, yağış ve sıcaklık artışına bağlı nedenlerle değişmesi beklenmektedir. Ayrıca, su kaynaklarının mevcut durumu ve değişiminden sadece toplumun farklı sosyo-ekonomik yönlerden etkilenmekle kalmayacak, hükümet politikalarının da ortaya çıkacak bu sorunlara çözüm geliştirmesi gerekecektir (Moss, Brenkert, Malone, 2001: 16).

İklim değişikliği, su döngüsünü doğrudan etkilemekte ve bu nedenle su yüzeyinde ve arazi yüzeyindeki akışlarda, su kaynaklarının miktarında ve kalitesinde olumsuz değişikliklere yol açmaktadır. İklim değişikliğinin su döngüleri üzerinde gerçekleşecek değişiklikler, hassas ekosistemlerin hayatta kalmasını tehdit edecek ve sonuç olarak bu ekosistemlerin sağladığı doğal kaynaklara bağımlı insanların hayatlarını da tehlikeye atacaktır. Mevcut durumda, dünya arazi kaynaklarının % 40'ından fazlası, arazi bozulumu ve çölleşmeyle tehdit edilen kuru alanlarda (diğer bir deyişle, yarı nemli, yarı kurak ve kurak bölgeler) bulunmaktadır. Kuraklık, çölleşme ve diğer su kıtlığı biçimlerinin dünyadaki insanların yaklaşık üçte birini etkilediği tahmin edilmektedir ve dünyanın birçok yerinde tüketim ve göç paternlerini etkileyerek daha da kötüye gideceği öngörülmektedir (UNWWAP , 2009: 2-3).

Moss ve diğerlerinin geliştirdiği yukarıda yer alan duyarlı alanlar sınıflandırmasının yanı sıra **başta çıkma ve uyarlanabilirlik kapasitelerine** ilişkin olarak üç temel başlık belirlenmektedir. Bunlardan ilki “**ekonomik kapasite**” olarak belirlenmiştir. Gelir, genellikle iklim değişkenliğine ve değişime uyum sağlamak için kullanılacak, pazarlara, teknolojiye ve diğer kaynaklara erişim sağlayacak bir faktör olarak ele alınmaktadır. Kişi başına düşen GSYİH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) miktarı ekonomik kapasite için gösterge olarak kabul edilmektedir (Moss, Brenkert, Malone, 2001: 16).

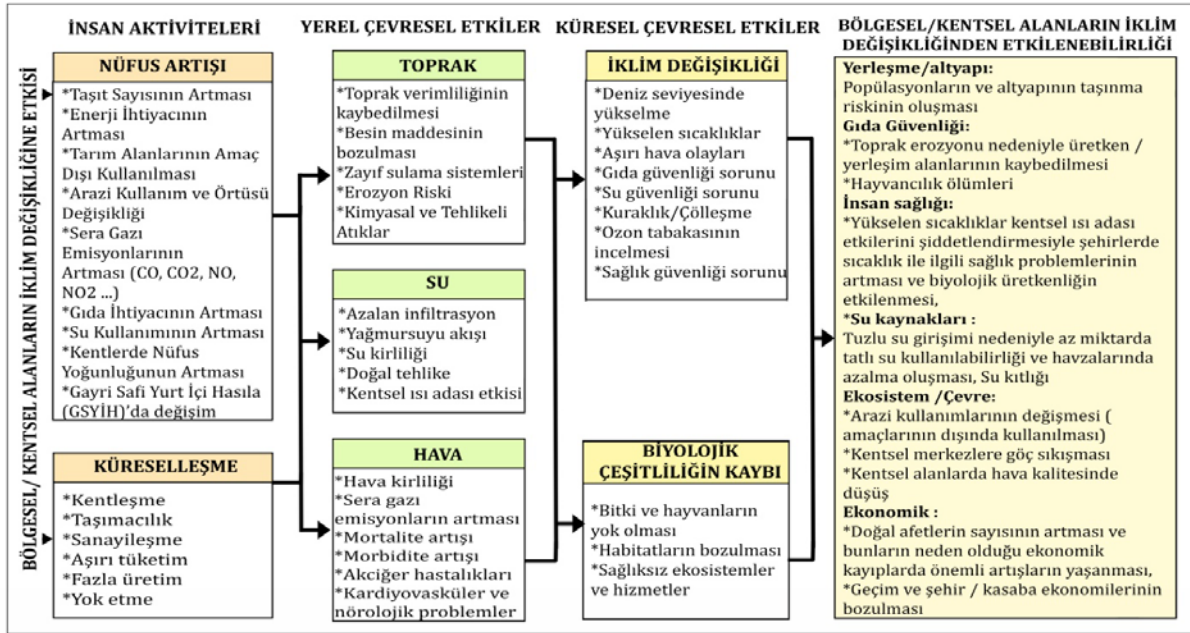
İkinci bileşen olarak “**insan kaynaklarının kapasitesi**” ele alınmaktadır. Bu kategoride; okuryazarlık, eğitim düzeyi, eğitim programlarına erişim ve bireylerin yeni istihdam olanaklarına uyum sağlamada ne kadar esnek olabileceğini belirleyen diğer faktörler ve iklim değişkenliği ile ortaya çıkan yaşam biçimlerindeki değişimler yer almaktadır. Gösterge olarak, bağımlılık oranı ve okuryazarlık seçilmiş, bağımlılık oranındaki artışın başta çıkma kapasitesini azaltacağı, okuryazarlık değişkenindeki artışın ise başta çıkma kapasitesini arttıracığı kabul edilmektedir (Moss, Brenkert, Malone, 2001: 17).

Üçüncü bileşen “**çevresel kapasite**” olarak ifade bulmaktadır. Çevre bileşenlerinden bazıları yaşamı sürdürmek için önemli taşımakta iken (örneğin, nefes almak için temiz hava ihtiyacı, su gereksinimi için su, yiyecek için gıda üretimi, konut malzemeleri, selden korunma, genetik biyoçeşitlilik, bitki ve bitkilerin tozlaşması vb.) bazıları ise yaşam kalitesini zenginleştirmek için önemlidir (örneğin yer ve miras, huzur, çekici manzaralar ve şehir manzaraları). Bazı ekosistem hizmetleri olmadan insanlığın var olması ve hayatta kalması da yaşam kalitesi de ciddi bir şekilde azalır. İnsan yaşamı için gerekli ve zorunlu bu gereksinimlerin karşılanmasını sağlayacak kaynaklar ise sonlu-sınırlı olduğu kabul edilmektedir (LUC, 2017: 8-9).

Doğal sistemlerin iklim uyarılarına duyarlı olması nedeniyle iklim değişkenliği ve değişimine uyum sağlamaları gerekmektedir. Adaptasyon, çeşitli eko-fizyolojik değişiklikler, türlerin karışımında değişiklikler, göç, hatta bazı türlerin veya ekosistemlerin kaybını içerebilir. Mevcut ekosistemlerin hayatta kalması, sadece iklim değişkenliğinin derecesine veya iklim değişikliğinin hızına ve büyüklüğüne değil, aynı zamanda sistemlerin temel durumuna da bağlı olacaktır. Ekosistemlerin dayanıklılığı veya baş etme ve uyum kapasitesinin saptama bilmesi için üç değişken alınmaktadır: nüfus yoğunluğu; SO2 emisyonları / alanı; ve bir ülkede yönetilmeyen arazinin yüzdesi (Moss, Brenkert, Malone, 2001: 17). Bu değişkenlerin doğal sistemlerin uyum kapasitelerinin belirlenmesinde önemli olduğu vurgulanmaktadır.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ KARŞISINDA BÖLGESEL, KENTSEL ALANLARDA GÖZLEMLenen DEĞİŞİKLİKLER

Dünya üzerindeki yerleşmelerin sayıca ve yoğunluk olarak artması, dünya nüfusunun yarısından fazlasının kentlerde yaşamakta olması iklim değişikliğinden kaynaklanan riskleri arttırmakta ve aynı zamanda iklim değişikliğini tetikleyici faktörleri çoğaltmaktadır. Bu çift yönlü ilişki içerisinde, bölgesel ve kentsel alanlarda insani etkinliklerden kaynaklı iklim değişikliği faktörleri (nüfus artışı ve küreselleşme) sonucunda yerel çevresel etkiler (toprak, su, hava) ve küresel çevresel etkiler (iklim değişikliği, biyo çeşitliliğin kaybı) ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu küresel değişim ise bölgesel ve kentsel alanlarda yerleşim, gıda, insan sağlığı, ekosistem ve ekonomi üzerinde olumsuz bir etki yaratmaktadır. Bu döngüsel işleyişte (Şekil 3) bölgesel ve kentsel alanların hem insan kaynaklı iklim değişikliğinin nedeni hem de iklim değişikliğinin etkilerinden zarar göreceği yerler olarak karşılıklı bir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir (OECD, 2010: 3).

Şekil 3. Bölgesel ve kentsel alanların iklim değişikliğine etkileri ve iklim değişikliğinden etkilenebilirliği (Yigitcanlar ve Dizdaroglu, 2015: 3, Romero Lankao, 2008: 27; Van Staden, 2013; UN-Habitat, 2014: 19; IPCC, 2013'den yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Bölgesel ve kentsel alanlardaki iklim tehlikeleri; artan sıcaklıklar ve yağış, deniz seviyesinde yükselme ve artan aşırı hava olaylarıdır. Bu tehlikelerin potansiyel birincil etkileri dünyada farklı yerleşimlerde, farklı düzeylerde gözlemlenmiş, gözlenmektedir. Bu birincil etkiler potansiyel ikincil etkilere neden olmaktadır. Örneğin, artan sıcaklıklar ile beraber potansiyel birincil etki olarak yeraltısuyunun tükenmesi, kuraklıklar, su kıtlıkları ve hava kalitesindeki düşüş sonucunda potansiyel ikincil etkiler ortaya çıkmaktadır (kuraklık nedeniyle kentlere göç, gıda arzındaki düşüş, fiyatlarda yükseliş, enerji fiyatlarındaki artış vb.). İklim tehlikelerinin ortaya çıkardığı etkiler snucunda potansiyel birincil etkiler ve potansiyel ikincil etkiler, dünyada farklı yerleşim/şehirlerde gözlemlenmeye başlanmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. İklim değişikliğinin beklenen potansiyel birincil ve ikincil etkileri ve dünyada farklı yerleşimlerde gözlemlenen etkiler

İklim Tehlikesi	Potansiyel Birincil Etki (PBE)	Dünyada Farklı Yerleşim/Şehirlerde Gözlemlenen P.B.E	Potansiyel İkincil Etki (PİE)	Dünyada Farklı Yerleşim/Şehirlerde Gözlemlenen P.İ.E
Artan Sıcaklıklar	*Yeraltısuyunun tükenmesi	Can Tho, Vietnam' da ürün veriminin azalması)	- Su kıtlıkları	Can Tho, Vietnam' da yoksulluk, gıda güvenliği, ekonomide yapısal değişiklikler nedeniyle kentsel-kırsal göç
	*Su kıtlıkları	Da Nang, Vietnam' da Suyun mevcudiyetinin azalmasından dolayı tarımsal üretimin azalması.	- Kırsal alanlardan kuraklık nedeniyle kentlere göç - Düşük gıda arzı ve daha yüksek gıda fiyatları	Da Nang, Vietnam' da Çiftçilerin mahsul desenlerinin değişmesi
	*Kuraklık		- Potansiyel enerji fiyatlarındaki artışlar (örneğin, bulunduğu yerlerde hidroelektrik üretiminin azalmasından)	
	*Hava kalitesindeki düşüş		- Aşırı kentsel ısı adası etkisi - Daha yüksek veya daha fazla	

		Indore, India' da düşük yağmurlu dönemlerde kuru nehirin kuruması	atıksu arıtımı ihtiyacı - Nüfusun sağlık üzerindeki etkileri (örn., Sıcak dalgalar sırasında artan mortalite, gıda / beslenme erişiminin azalması)	Indore, India'da su sıkıntısı
Artan Yağış	- Artan sel -Tehlikeli yamaçlarda heyelan veya çamur kaymaları riskinde artış	Gorakhpur, India' da sel baskını	- Düşük gıda arzı ve daha yüksek gıda fiyatları - Maddi hasar (ev ve işyerleri) - Yerleşimlerin ekonomilerinin bozulması - Altyapı hasarları - Kırsal alanlarda taşkın nedeniyle şehirlere göç edilmesi. Heyelan riski olan yerleşim yerlerinin yer değiştirmesi ve nüfus hareketi	Gorakhpur, Indi' da kanalizasyon sistemi tıkanması, vektör kaynaklı hastalıklar, içme suyunun kirlenmesi, sınırlı güç üretim kapasitesi.
		Bandar Lampung, Indonesia – Su baskını	- Artan vektör kaynaklı hastalıklar (sıtma, dang, ensefalit) ve su kaynaklı hastalıklar (akut diyare, kolera, dizanteri)	Bandar Lampung, Indonesia' da ormansızlaşma ve mangrov tahribatı, drenaj sistemlerinde stres.
Deniz seviyesi yükselmesi	*Kıyı selleri *Kıyı bölgelerinde yeraltı suyu kaynaklarına tuzlu su girişi *Fırtına dalgalanma tehlikesinin artması *Kıyı erozyonu	Vietnam – Suyun' da turizmin bulunduğu kentsel ve kıyı bölgelerinde artan su seviyeleri	- Kıyı bölgelerinde yer değiştirme ve nüfus hareketi - Maddi hasar (ev ve işyerleri) ve Altyapı hasarları - Yerleşimlerin ekonomilerinin bozulması	Vietnam - Suyun ' da Kentin diğer bölgelerine atık / kirliliğin taşınması ve sağlık risklerine neden olması
		Semarang, India' da kıyı erozyonu ve arazi çöküşü	- Düşük gıda arzı ve daha yüksek gıda fiyatları - Nüfusun sağlık üzerindeki etkileri (örneğin, yaralanmalar, mortalite ve hastalık artışı) - Erozyon nedeniyle üretken / yerleşim alanlarının kaybedilmesi	Semarang, India' da balıkçılık ve kıyı evlerine etkilerden dolayı , kıyı bölgelerinden şehrin diğer bölgelerine göç.
Artan Aşırı Hava Olayları(fırtınalar, siklonlar, kasırgalar)	*Daha aşırı sel *Tehlikeli yamaçlarda heyelan / çamur kaymalarında artış *Aşırı ve felaket getiren rüzgar hızları	Da Nang, Vietnam' da Nehir kıyısında kıyı erozyonu	- Maddi hasar (ev ve işyerleri) ve altyapı hasarları - Nüfusun sağlık üzerindeki etkileri (örneğin yaralanmalar, artan ölüm oranı) - Yerleşimlerin ekonomilerinin bozulması - Düşük gıda arzı ve daha yüksek gıda fiyatları	Da Nang, Vietnam' da altyapının ve turizm ekonomisinin etkilenmesi

Kaynak: (UN-Habitat, 2014:19-52'den yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Bölgesel/Kentsel Alanların İklim Değişikliği Gözlemlenen ve Beklenen Etkilerine Karşı Uyum (Adaptasyon) ve Azaltım (Mitigasyon) Önerileri

1900’de dünya nüfusunun %13’ü kentlerde yaşarken, günümüzde dünya nüfusunun neredeyse yarısından fazlası kentlerde yaşamakta, gelecekte ise bu oranın artması beklenmektedir. Bu durumun, bölgesel ve kentsel alanlarda IPCC’nin formüle ettiği iklim değişikliği sorunlarına karşı izlenmesi gereken hem azaltım (iklim değişikliğine sebep olan sera gazları salımı, özellikle karbondioksit salım kaynaklarının azaltımı ve yutakların artırımı, mitigation) hem de uyum (iklim değişikliğinin sebep olduğu olumsuz etkilere uyum sağlama, adaptasyon) politikaları ile kontrol altına alınması gerekmektedir (Demirci, 2015: 76). Azaltım ve uyumun tanımı ise şu şekilde yapılmaktadır:

- **Azaltım (Mitigasyon):** İklim değişikliğini hızlandıran insan kaynaklı sera gazı emisyonlarının veya olumsuz arazi kullanım uygulamalarının (örneğin ormanların yok edilmesi) azaltılması yoluyla iklim değişikliğinin hızını ve büyüklüğünü azaltmaya yönelik etkinliklerin tümüdür (UN-Habitat, 2014: 6).
- **Uyum (Adaptasyon):** Gerçek veya beklenen iklimsel uyarılara ve etkilerine cevap olarak ekolojik, sosyal veya ekonomik sistemlerde yapılan düzenlemelerdir (UNFCCC). Potansiyel hasarları hafifletmek veya iklim değişikliğiyle ilgili fırsatlardan yararlanmak için süreçler, uygulamalar ve yapılarıdaki değişimleri ifade etmektedir (UN-Habitat, 2014: 6).

Tablo 3. Bölgesel/Kentsel Alanların İklim Değişikliğinden Etkilenebilirliği ve Uyum Seçenekleri

	Bölgesel/Kentsel Alanların Etkilenebilirliği	Potansiyel İklim Değişikliği Uyum (U-Adaptasyon) ve Azaltım (A-Mitigation) Seçenekleri
Yerleşme/ altyapı	<ul style="list-style-type: none">▪ Popülasyonların ve altyapının taşınma riskinin oluşması▪ Taşkın alanlarında , kıyı yerleşmelerde ve niteliksiz altyapı ve yapılaşmış alanlarda risk▪ Deniz seviyesinde yükselme durumunda en riskli yerleşim alanlarının kıyı koruma maliyetlerinin ve arazi kullanım yerinin taşınması maliyetlerinin oluşması	<ul style="list-style-type: none">*Geri dönüşüm ve yeniden kullanım için atık yönetimi (A)*Altyapı iyileştirmeleri ve onarımı (U)*Kıyusal alan ekosisteminin ve yaşam alanlarının iyileştirilmesi/korunması (örn. mangrovlar, kum tepeleri) (U)*Kentsel sulak alanların ve taşkın istasyonlarının iyileştirilmesi (U)*Enerji kaynaklarının iletim ve dağıtım altyapısının güçlendirilmesi, kamu hizmetleri için yer altı kabloları, enerji verimliliği, yenilenebilir kaynakların kullanımı, düşük bağımlılık (U)*Alternatif enerji kaynaklarının kullanımı(yenilenebilir veya düşük karbon) (A)*Enerji verimli malzemelerin kullanımı, enerji verimli tasarım ve bina entegre alternatif enerji kaynağı kullanımı (A)*Kentsel genişleme ve banliyö gelişimi (A)* Yeni bir kentsel gelişim stratejisinin geliştirilmesi (A)*Brownfield (kullanılmıterkedilmiş endüstri bölgesi) arazisinin yeniden kullanımı (A)*Mahalle ve küçük ölçekli alanlarda kentsel yenileme (A)
Gıda Güvenliği	<ul style="list-style-type: none">▪ Toprak erozyonu nedeniyle üretken / yerleşim alanlarının kaybedilmesi▪ Hayvan ölümleri▪ Normal büyüme, gelişim ve aktif ve sağlıklı bir hayat için yeterli miktarda güvenli ve besleyici gıdalara düşük gelirli grupların erişememesi	<ul style="list-style-type: none">*Geliştirilmiş kır-kent bağlantıları (U)*Gıda güvenliğinin arazi kullanım planlarına ve diğer ilgili şehir plan ve stratejilerine entegrasyonu. (örneğin yerel ekonomik kalkınma stratejisi) (U)*Kent çevresinde tarım projeleri(U)

İnsan sağlığı	<ul style="list-style-type: none">Yükselen sıcaklıklar kentsel ısı adası etkilerini şiddetlendirmesiyle şehirlerde sıcaklık ile ilgili sağlık problemlerinin artması ve biyolojik üretkenliğin etkilenmesiSıcaklıkların yükselmesi ve düzensiz yağış dağılımı ile bunların tetiklediği gıda sorunu, seller ve kuraklığın yaşam süresini etkilemesi	<ul style="list-style-type: none">*Hava sirkülasyonunu iyileştirmek ve ısıyı bir kentsel alandan kaldırmak için kentsel rüzgar koridorlarının geliştirilmesi (U)*Geliştirilmiş sağlık altyapısı (U)*Isı-sağlık eylem planları, acil tıbbi hizmetler, iklim duyarlı hastalık gözetimi ve kontrolü, güvenli su ve gelişmiş hijyenik ortam (U)*Düşük karbonlu ulaşım altyapısının oluşturulması (A)
Su kaynakları	<ul style="list-style-type: none">Tuzlu su girişi nedeniyle az miktarda tatlı su kullanılabilirliği ve havzalarında azalma oluşmasıSu kıtlığı	<ul style="list-style-type: none">*Su yönetimi planı (U)*Su koruma ve bilinçlendirme programı (U)*Su geri dönüşümünü ve gri su kullanımının teşvik edilmesi, yüzey akışı yönetiminin iyileştirilmesi ve yeni/alternatif su kaynaklarının geliştirilmesi (örn. Yağmursuyu toplama) (A)*Binaya entegre alternatif su temini (A)*Yeni inşa edilmiş enerji ve su tasarruflu teknolojiler (A)
Ekonomi	<ul style="list-style-type: none">Doğal afetlerin sayısının artması ve bunların neden olduğu ekonomik kayıplarda önemli artışların yaşanmasıGeçim ve şehir / kasaba ekonomilerinin bozulması	<ul style="list-style-type: none">*Afet Risk Azaltma Planı (U)*Afet olayları için erken uyarı sistemi ve tahliye planı (U)*Yerel ekonomik kalkınma planına iklim değişikliği sorunlarının entegre edilmesi (U)
Ekosistem/Çevre	<ul style="list-style-type: none">Arazi kullanımlarının değişmesi (amaçlarının dışında kullanılması)Kentsel merkezlere göç sıkışmasıKentsel alanlarda hava kalitesinde düşüş	<ul style="list-style-type: none">*Kent uzantıları için arazi kullanım planı (U)*Arazi kullanım planının belirlemek ve daha iyi tanımlamak ve tehlike bölgelerindeki gelişimi daha iyi yönetmek (U)*Alternatif ulaşım araçlarının geliştirilmesi (A)*Ağaç ekim programı (A)*Karbon havuzlarının korunması (A)*Hava sirkülasyonunu iyileştirmek ve ısıyı bir kentsel alandan kaldırmak için kentsel rüzgar koridorlarının geliştirilmesi (U)*Düşük karbonlu ulaşım altyapısının oluşturulması (A)

Kaynak: (Moss, Brenkert, Malone, 2001; Romero Lankao, 2008; 27,65-67; UN-Habitat, 2011: 91-160; Van Staden, 2013; UN-Habitat, 2014;19,98-99'den yararlanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.)

Moss ve diğerleri tarafından (2001) belirlenen duyarlılık ve başa çıkma kapasite sınıflandırması (yerleşme, gıda güvenliği, insan sağlığı, su kaynakları, ekonomi ve ekosistem/çevre) ele alınarak bu başlıklar altında bölgesel ve kentsel alanların etkilenebilirliği analiz edilmiştir. Herbir başlık altında belirlenen etkilenebilirlikler doğrultusunda potansiyel iklim değişikliği koşullarına uyum ve azaltım seçeneklerinin neler olabileceğine ilişkin seçenekler Tablo 3'de geliştirilmiştir. Yerleşmeler özelinde uyum politikaları arasında altyapıların iyileştirilmesi ve onarımı, kıyısız alan ekosistemlerinin iyileştirilmesi, kentsel sulak alanların iyileştirilmesi, enerji kaynaklarının iletim ve dağıtım altyapısının güçlendirilmesi yer almaktadır. Azaltım için ise geri dönüşüm ve yeniden kullanım için atık yönetimi, alternatif enerji kaynaklarının kullanımı, yeni bir kentsel gelişim stratejisinin geliştirilmesi gibi öneriler geliştirilmektedir.

Gıda güvenliği açısından en önemli etkilerinden olan büyüme, gelişim ve aktif ve sağlıklı bir hayat için yeterli miktarda güvenli ve besleyici gıdalara düşük gelirli grupların erişememesi sorununa uyum politikaları önerilmiştir. Bu politikalar arasında, kır-kent bağlantılarının geliştirilmesi, gıda güvenliğinin arazi kullanım planlarına ve diğer ilgili şehir plan ve stratejilerine entegrasyonun yapılması ve kentsel tarım proje önerileri yer almaktadır.

İnsan sağlığı açısından kentsel ısı adalarının yarattığı sorunlara karşı kentsel alanda rüzgar koridorlarının geliştirilmesi, ısı sağlık eylem planlarının yapılması gibi eylem planları ön plana çıkabilmektedir. Su kaynaklarındaki kıtlığın artışı karşısında su yönetim planlarının yapılmasının yanı sıra su koruma ve bilinçlendirme programları, uyum stratejileri arasında yer alabilmektedir. Adaptasyon açısından ise enerji ve su tasarruflu teknolojilerin geliştirilmesi ve

yaygınlaştırılması su geri dönüşümü ve alternatif su kaynaklarının geliştirilmesi önerilebilmektedir.

Ekonomi açısından doğal afetlerden kaynaklı ekonomik kayıplara ilişkin uyum stratejileri afet riskinin azaltılması amaçlı planlar, erken uyarı sistemi, yerel ekonomik kalkınmada iklim değişikliği sorunlarının entegre edilmesi önerilebilmektedir. Ekosistem/çevre açısından kentsel mekanlarda göçün yoğunlaşması hava kalitesindeki düşüş ve amaç dışı arazi kullanım sorunlarına yönelik olarak arazi kullanım planlarının özellikle tehlike altındaki bölgelerde daha iyi yönetilmesi, ağaçlandırma programı, alternatif ulaşım araçlarının geliştirilmesi azaltım önerileri arasında yer alabilmektedir.

SONUÇ

Küresel iklim değişikliğinin kabul edilebilirlik sınırları ötesinde risk ve kayıplara neden olduğu, canlı ve cansız tüm varoluşu tehdit ettiği yaygın olarak kabul edilmektedir. İklim değişikliği karmaşık bir yapıya sahiptir. İnsanın varoluşunun temel bileşeni olan doğal çevre günümüzde insan – doğa arasındaki ilişkilerin ulaştığı karmaşıklık ve çok boyutluluk nedeniyle iklim değişikliği gibi bir konunun da bu karmaşık ve çok boyutlu süreçler göz önünde bulundurularak ele alınması, tartışılması ve çözüm önerilerinin geliştirilmesi gerekmektedir.

İnsan kaynaklı etkenlerden dolayı iklim değişikliğindeki hızlanma, özellikle içinde yaşadığımız 21.yy'ın en önemli insani sorunlarından biridir. İklim değişikliğini ortaya çıkaran temel unsurlar, 1990' lı yıllarda başlayan uluslararası platformlarda yaygın olarak küresel gündeme taşınmış, küresel iklim değişimi raporları doğrultusunda her ülkenin uygulaması gereken uyum ve azaltım stratejileri, uluslararası anlaşmalarla bağlayıcı kararlara dönüştürülmeye çalışılmıştır. Gündeme getirilen risklere rağmen henüz ülkeler, bölgeler, kentler iklim değişikliğine karşı herhangi bir kapsayıcı önlem geliştirmemiştir.

Hızla yaşanan iklim değişikliği tehlikelerine karşı görülmekte olan eksiklikler arasında; küresel ölçekten bölgesel ve kentsel ölçeğe dek politikaların ve eylem planlarının eksikliği, kent ve bölge planlamada iklim değişikliğine uyum amacıyla iklim değişikliği yönetimini içeren düzenlemelerdeki yetersizlik, iklim felaketleri karşısında hızlı bir alternatifin geliştirilememesi, iklim değişikliğinde kamusal alanda özellikle tehlikelerin azaltılması konusunda farkındalığın düşük olması gibi başlıklar yer almaktadır.

Küresel, ulusal ve yerel yönetimlerin yanı sıra sivil toplum örgütlerinin bir arada, yerelden küresele dek iklim değişikliği karşısında uyum ve azaltım stratejilerini, birlikte geliştirmeleri ve uygulamaları insanlığın varoluşu için giderek daha fazla önem taşımaktadır. İklim değişikliğinin artmasının kentsel büyüme ve kentsel faaliyetlerle doğrusal ilişkisi olduğu araştırma bulgularında işaret etmekte olduğu önemli bir noktadır. Bu nedenle iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılması için, küresel ve ulusal ölçekteki göstergeler de göz önünde bulundurularak bölge ve kent planlarında da iklime duyarlı politika ve stratejilerin geliştirilmesinin gerekli olduğu görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Akçakaya, A., Sümer, U.M., Demircan, M., Demir, Ö., Atay, H., Eskioglu, O., Gürkan, H., Yazıcı, B., Kocatürk, A., Şensoy, S., Bölük, E., Arabacı, H., Açar, Y., Ekici, M., Yağan, S. & Çukurçayır, F. (2015). Yeni Senaryolar ile Türkiye İklim Projeksiyonları ve İklim Değişikliği. Ankara: T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Araştırma Dairesi Başkanlığı, Klimatoloji Şube Müdürlüğü, Meteoroloji Genel Müdürlüğü Matbaası, ss. 164, Ankara. Erişim Tarihi: 11.01.2018. <https://www.mgm.gov.tr/FILES/iklim/iklim-degisikligi-projeksiyon2015.pdf>
- Arıkan, Y., (2006). Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü Metinler ve Temel Bilgiler. Bölgesel Çevre Merkezi REC Türkiye, ss. 61, Ankara. Erişim Tarihi: 10.11.2017. <https://recturkey.files.wordpress.com/2016/11/iklimkyoto1.pdf>.
- Arıkan, Y., Özsoy, G. (2016). A'dan Z'ye İklim Değişikliği Başucu Rehberi. Bölgesel Çevre Merkezi - REC Türkiye, ss. 205, Ankara. Erişim Tarihi: 05.09.2017. <http://docplayer.biz.tr/12336271-A-dan-z-ye-iklim-degisikligi-basucu-rehberi.html>.
- Demirci, M. (2015). Kentsel İklim Değişikliği Yönetişimi. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 46, Temmuz-Aralık 2015, ss. 75-100 Erişim Tarihi: 01.01.2018. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/erciyesuibd/article/view/5000152953>.
- Eken, M., Ceylan, A., Taştekin, A.T., Şahin, H., Şensoy, S., (2005). Klimatoloji II, DMİ Yayınları, ss. 473, Ankara. Erişim Tarihi: 20.01.2018. <https://www.mgm.gov.tr/FILES/genel/kitaplar/KlimatolojikRasatElKitabi.pdf>
- FAO (Food And Agriculture Organization), (2008). Climate Change And Food Security: A Framework Document. Rome: Food And Agriculture Organization Of The United Nations. Erişim Tarihi: 15.02.2018. <http://www.fao.org/forestry/15538-079b31d45081fe9c3dbc6ff34de4807e4.pdf>
- IPCC, (2007). Climate Change 2007: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Core Writing Team, Pachauri, R.K and Reisinger, A. (eds.)]. IPCC, Geneva, Switzerland, pp. 104. Erişim Tarihi: 2.08.2017. https://www.ipcc.ch/pdf/assessment-report/ar4/syr/ar4_syr_full_report.pdf.
- IPCC, (2013). Climate Change 2013: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Stocker, T.F., Qin, D., Plattner, G.K., Tignor, M., Allen, S.K., Boschung, J., Nauels, A. Y., Bex, V., Midgley, P.M.]. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York. Erişim Tarihi: 10.09.2017. http://www.climatechange2013.org/images/report/WG1AR5_ALL_FINAL.pdf
- Koçak, K. (2005). İklim Değişiminde İnsan Faktörü. Erişim Tarihi: 20.02.2018. <http://web.itu.edu.tr/~kkocak/iklimpdf.pdf>.
- LUC, (2017). Environmental And Infrastructure Capacity Study For Purbeck District Council. Erişim Tarihi: 02.01.2018. <https://www.dorsetforyou.gov.uk/media/223620/Purbeck-environmental-and-infrastructure-capacity-study-FINAL-chapters-1-3/pdf/Purbeck-environmental-and-infrastructure-capacity-study-FINAL-chapters-1-3.pdf>
- Moss, R.H., Brenkert, A.L., Malone, E.L., (2001). Vulnerability to Climate Change: A Quantitative Approach. PNNL-SA-33642, Pacific Northwest National Laboratory, Washington, DC, ss. 70. Erişim Tarihi: 15.10.2017. http://www.globalchange.umd.edu/data/publications/Vulnerability_to_Climate_Change.PDF.

- Moss, R.H., Edmonds, J.A., Hibbard, K.A., Manning, M.R., Rose, S.K., van Vuuren, D.P., Timothy, R., Carter, T.R., Emori, S., Kainuma, M., Kram, T., Meehl, G.A., Mitchell, J.F.B., Nakicenovic, N., Riahi, K., Smith, S.J., Stouffer, R.J., Thomson, A.M., Weyant, J.P., Wilbanks, T.W. (2010). The next generation of scenarios for climate change research and assessment. *Nature*, Vol: 463, 747–756. Erişim Tarihi: 10.10.2017. <https://www.researchgate.net/publication/41422439>
- OECD, (2010). *Cities and Climate Change*, OECD Publishing. Erişim Tarihi: 02.01.2018. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264091375-en>
- Olivier, J.G.J., Schure, K.M., Peters, J.A.H.W. (2017). Trends in global CO2 and total greenhouse gas emissions. 2017 Report. PBL, The Hague. In prep. Erişim Tarihi: 11.02.2018. <http://www.pbl.nl/en/trends-in-global-co2-emissions>.
- Onur, A. C. (2014). İstanbul'da kentleşmenin iklim değişikliğine uyum çerçevesinde değerlendirilmesi (Ph.D. dissertation). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Dok. Tezi, 2016, İstanbul. Erişim Tarihi: 05.09.2017. <https://polen.itu.edu.tr/bitstream/11527/14045/1/10041936.pdf>.
- Romero Lankao, P. (2008) .Urban areas and climate change: Review of current issues and trends. Unpublished issues paper prepared for the Global Report on Human Settlements 2011. Erişim Tarihi: 01.01.2018. http://www.ral.ucar.edu/staff/prlankao/GRHS_2011_IssuesPaperfinal.pdf.
- Sunmaz, S., (2013). Yeni Gelişen Planlama Yaklaşımları Çerçevesinde Akıllı Yerleşme Kavramı ve Temel İlkeleri. *MEGARON*, Sayı, 8(2):76-86. Erişim Tarihi: 15.01.2018. <http://www.megaronjournal.com/tr/jvi.aspx?pdire=megaron&plng=tur&un=MEGARON-35220>.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇŞB), (2017). Eğitici El Kitabı-İklim Değişikliği. Erişim Tarihi: 20.02.2018. <http://iklimicindegisin-egitim.org/iklim2017/wp-content/uploads/2017/03/%C4%B0klim-De%C4%9Fi%C5%9Fikli%C4%9Fi-E%C4%9Fitici-El-Kitab%C4%B1-web.pdf>.
- Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu (SB), (2015). İklim Değişikliğinin Sağlık Üzerine Olumsuz Etkilerinin Azaltılması Ulusal Programı ve Eylem Planı, Bakanlık Yayın No: 998, Ankara. Erişim Tarihi: 12.01.2018. http://cevresagligi.thsk.saglik.gov.tr/dosya/Iklim_Degisikligi_Saglik_Eylem_Plan_i.23.12.2015.pdf
- Türkeş, M., Sümer, U. M., Çetiner, G. (2000). Küresel iklim değişikliği ve olası etkileri, Çevre Bakanlığı, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Seminer Notları (13 Nisan 2000, İstanbul Sanayi Odası), 7-24, ÇKÖK Gn. Md., Ankara. Erişim Tarihi: 14.01.2018. <https://www.mgm.gov.tr/FILES/iklim/iklimetkileri.pdf>.
- Türkeş, M. (2007). Küresel İklim Değişikliği Nedir? Temel Kavramlar, Nedenleri, Gözlenen ve Öngörülen Değişiklikler. I. Türkiye İklim Değişikliği Kongresi (TİKDEK), 11 - 13 Nisan 2007, İTÜ-İstanbul, 38-53.
- Türkeş, M. (2008). Gözlenen İklim Değişiklikleri ve Kuraklık: Nedenleri ve Geleceği, *Toplum ve Hekim*, Cilt 23, Sayı 2, Mart-Nisan, Sayfa 97-107. Erişim Tarihi: 10.01.2018. <file:///C:/Users/user/Downloads/20080204.pdf>.
- U.S. Environmental Protection Agency, (2016). *Climate change indicators in the United States*, Fourth edition. EPA 430-R-16-004. Erişim Tarihi: 14.01.2018. https://www.epa.gov/sites/production/files/2016-08/documents/climate_indicators_2016.pdf.

- United Nations (UN), (1992). United Nations Framework Convention on Climate Change, FCCC/INFORMAL/84. Erişim Tarihi: 10.10.2017. <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf>.
- UN-Habitat, (2011). Cities and Climate Change. UN-Habitat Series: Global Report on Human Settlements, pp. 300, London/ Washington. Erişim Tarihi: 20.02.2018. <https://unhabitat.org/books/cities-and-climate-change-global-report-on-human-settlements-2011/>.
- UN-Habitat, (2014). Planning for Climate Change: A strategic, values-based approach for urban planners, UN-Habitat Series: Cities and Climate Change Series, pp. 160, Nairobi, Kenya. Erişim Tarihi: 21.08.2017. <https://unhabitat.org/books/planning-for-climate-change-a-strategic-values-based-approach-for-urban-planners-cities-and-climate-change-initiative/>.
- UN-Habitat, (2018). Climate Change. Erişim Tarihi: 10.02.2018. <https://unhabitat.org/urban-themes/climate-change/>.
- UN-World Water Assessment Programme, (2009). A World Water Assessment Programme Special Report, Climate Change And Water An Overview From The World Water Development Report 3: Water In A Changing World. Erişim Tarihi: 11.01.2018. <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001863/186318e.pdf>
- MoE/UNDP, (2011). Lebanon's Second National Communication to the United Nations Framework Convention on Climate Change, Climate Risks, Vulnerability and Adaptation Assessment, Human Settlements & Infrastructure. Erişim Tarihi: 20.02.2018. <http://climatechange.moe.gov.lb/viewfile.aspx?id=43>
- United States Environmental Protection Agency (US EPA), (2010). Climate Change and Ecosystems. Erişim Tarihi: 10.02.2018. https://clu-in.org/download/issues/ecotools/Climate_Change_Ecosystems.pdf
- Yigitcanlar, T., Dizdaroglu, D. (2015). Ecological approaches in planning for sustainable cities A review of the literature. Global J. Environ. Sci. Manage., 1(2),159-188. Erişim Tarihi: 13.09.2017. http://www.gjesm.net/pdf_10773_b6443ca38911aad60291a7b823c92d2a.html.
- Van Staden, R. (2013). Climate Change Implications For Cities: Key Finding from the Intergovernmental Panel on Climate Change Fifth Assessment Report. ICLEI & University of Cambridge, Cambridge. Erişim Tarihi: 14.12.2017. https://unfccc.int/cc_inet/cc_inet/six_elements/public_awareness/items/3529.php?displayPool=1743.

Nükleer Bir Devlet Olarak Türkiye: Hipotetik Bir Çalışma

Kahraman Süvari^{1,*}

¹Yıldız Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul, Türkiye

*kahramansuvari@hotmail.com

ÖZET

İstikrarsız bir bölge olarak düşünülen Ortadoğu bölgesinde endişe kaynağı önemli güvenlik konularından bir tanesi bölgede kitle imha silahlarının yayılmasıdır. Bu tür silahlar içerisinde en tehlikelisi olarak değerlendirilen nükleer silahların yayılması ise sadece bölge için değil, küresel anlamda düşünülmesi gereken önemli bir güvenlik sorunu oluşturacaktır. Çatışmanın son derece yüksek olduğu bölgede yer alan devletlerin ya da devlet dışı aktörlerin kullandıklarında yıkım gücü son derece yüksek olan ve zararlı etkileri uzun yıllar geçmeyen nükleer silahlara sahip olmaları durumunda ne tür bir tutum sergileyecekleri merak konusudur. Bu çalışmada, bu tür bir yayılmanın muhtemel bir örneği olarak, Ortadoğu bölgesinde önemli bir aktör olan Türkiye'nin günümüzde nükleer bir güç olması durumunda nasıl bir strateji izleyebileceği senaryo analizi yöntemi ile incelenecektir. Çalışmada, Türkiye'nin sergileyebileceği muhtemel nükleer davranışlar nükleer strateji uzmanı Vipin Narang'ın bölgesel güçlerin nükleer stratejilerini anlamak için geliştirdiği duruş optimizasyonu teorisi (duruş optimizasyonu theory) üzerinden analiz edilecektir. Eğer günümüzde Türkiye nükleer silahlara sahip olsaydı, nasıl bir nükleer davranış sergilerdi? Türkiye'nin izleyebileceği muhtemel nükleer strateji seçeneklerinde iç ve dış faktörlerin rolü ne olurdu? gibi sorulara bu çalışmada yanıt aranacaktır. Çalışmada, ilk olarak bir hipotetik çalışma metodolojisi olarak senaryo analizi yöntemi açıklanacaktır. Daha sonra, çalışmada kullanılacak kuramsal çerçevenin çizilmesi amacıyla duruş optimizasyonu teorisi anlatılacaktır. Bu teorinin seçilmesinin nedeni büyük güçlerden ziyade bölgesel güçlerin nükleer stratejilerini açıklamaya çalışan bir teori olmasındandır. Üçüncü bölümde ise, Türkiye'nin uygulayacağı muhtemel nükleer strateji ya da stratejiler söz konusu teori ışığında analiz edilecektir. Çalışmanın son bölümünde, elde edilen bulgular neticesinde genel bir değerlendirme yapılarak çalışma sonlandırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Nükleer Silahlar, Senaryo Analizi Yöntemi, Güvenlik.

Turkey as a Nuclear State: A Hypothetical Study

ABSTRACT

One of the main security concerns in the Middle East which is considered as an unstable region is the proliferation of weapons of mass destruction. The proliferation of nuclear weapons which are the most dangerous of such weapons is an important security issue that should be considered not only for the region but also for the global sense. It is a matter of curious that in this conflict prone region, what kind of attitude the states or non-state actors might have if they obtain nuclear weapons that are extremely destructive and have a long term harmful effects in their use. In this study, if Turkey, an important actor in the Middle East Region, becomes a nuclear power, what kind of strategies she may pursue will be examined by using the methodology of scenario analysis. In the study, Turkey's possible nuclear behaviors will be analyzed through the duruş optimizasyonu theory which is developed by nuclear strategist Viping Narang in order to understand the nuclear strategies of regional nuclear powers. The main research questions of the study will be such as: in today, if Turkey has had nuclear weapons, how she may behave? Which domestic and external factors might be effective in Turkey's possible nuclear behaviors? In the study, firstly, the scenario analysis techniques will be examined as a methodology of hypothetical studies. Then, the duruş optimizasyonu theory will be explained. In the third section, through the duruş optimizasyonu theory, Turkey's possible nuclear strategy or strategies will be analyzed. In the final part of the study, the study will be concluded with a general evaluation.

Keywords: Turkey, Nuclear Weapons, Scenario Analysis, Security.

GİRİŞ

İstikrarsız bir bölge olarak düşünülen Ortadoğu bölgesinde endişe yaratacak önemli konulardan biri de bölgede kitle imha silahlarının en tehlikelisi olarak değerlendirilen nükleer silahların yayılmasıdır. Çatışmanın son derece yüksek olduğu bölgede yer alan devletlerin ya da devlet dışı aktörlerin, kullandıklarında yıkım gücü son derece yüksek olan ve zararlı etkileri uzun yıllar geçmeyen nükleer silahlara sahip olmaları durumunda ne tür bir tutum sergileyecekleri merak konusudur. Bu çalışmada, bu tür bir yayılmanın muhtemel bir örneği olarak, Ortadoğu bölgesinde önemli bir aktör olan Türkiye'nin günümüzde nükleer bir güç olması durumunda nasıl bir strateji izleyebileceği senaryo analizi yöntemi ile incelenecektir. Çalışmada, Türkiye'nin sergileyebileceği muhtemel nükleer davranışlar nükleer strateji uzmanı Vipin Narang'ın bölgesel güçlerin nükleer stratejilerini anlamak için geliştirdiği duruş optimizasyonu teorisi üzerinden analiz edilecektir. Eğer günümüzde Türkiye nükleer silahlara sahip olsaydı, nasıl bir nükleer davranış sergilerdi? Türkiye'nin izleyebileceği muhtemel nükleer strateji seçeneklerinde iç ve dış faktörlerin rolü ne olurdu? gibi sorulara bu çalışmada yanıt aranacaktır. Çalışmada, ilk olarak, bir hipotetik çalışma metodolojisi olan senaryo analizi yöntemi açıklanacaktır. Daha sonra, çalışmada kullanılacak kuramsal çerçevenin çizilmesi amacıyla duruş optimizasyonu teorisi anlatılacaktır. Bu teorinin seçilmesinin nedeni büyük güçlerden ziyade bölgesel güçlerin nükleer stratejilerini açıklamaya çalışan bir teori olmasındandır. Üçüncü bölümde ise, Türkiye'nin uygulayacağı muhtemel nükleer strateji ya da stratejiler söz konusu teori ışığında analiz edilecektir. Çalışmanın son bölümünde, elde edilen bulgular neticesinde genel bir değerlendirme yapılarak çalışma sonlandırılacaktır.

SENARYO ANALİZİ YÖNTEMİ

Mevcut durumda sahip olunan bilgiler ile varsayımsal olayların değerlendirilmesi olarak tanımlanabilecek bir yöntem olan senaryo analizi yöntemini sistematik olarak ilk kullanan Herman Kahn olduğu bilinmektedir (Cooke, 1991, s. 10). Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde önemli bir düşünce kuruluşu olan RAND Şirketi'nde söz konusu yöntem üzerine çalışmalar yapan Kahn, 1962 yılında yayınlanan "Thinking about the Unthinkable" adlı çalışmasında ABD'nin Sovyetler Birliği ile çıkabilecek nükleer savaş ile ilgili her türlü olaylara hazırlıklı olması gerektiğini belirtmiştir (Han, 2011, s. 40). "Farzedelim ki, diyelim ki..." şeklindeki ifadeler ile başlayan araştırma sorularının incelendiği bu yöntemde genel olarak geleceğe ilişkin varsayımsal olayların ele alındığı öne sürülse de Kahn ve Wiener'e göre şimdiki olaylar ya da yaşanmış geçmiş olaylar için de olası senaryolar düzenlenebilir. Ayrıca, Kahn ve Wiener senaryoyu "öngörülen duruma makul şekilde yol açabilecek olayların varsayımsal bir dizisini ayrıntılı olarak tanımlanan gelişmeler" olarak tanımlamıştır (Kahn & Wiener, 1967). Junio ve Mahnken'e göre ise senaryolar geleceğe dair karşıt olgular (counterfactuals)dir¹. Diğer taraftan, senaryoların geleceğe yönelik bir tahmin ya da bir bilim kurgu olayı olmadığına değinen Karolina Daszynska-Zygadlo, onların aslında bağlamsal çevrenin zaman içinde nasıl ortaya konulabileceği ile ilgili amaçlı hikâyeler olduğunu belirlemiştir (Daszyńska-Zygadlo, 2012, ss. 103). Bununla birlikte, senaryo analizi yönteminin askeri planlamada², işletmelerde uygulandığı gibi uluslararası ilişkiler disiplinde de kullanıldığı bilinmektedir.

Örneğin, geçmiş yaşanmış bir olayın senaryo analizi yöntemi ile tekrar ele alınmasına bir örnek olarak Barry R. Posen'in "What if Iraq had had nuclear weapons (*ya gerçekten*

¹ Karşıt olgular üzerine çalışan Stephen Weber'e göre, geçmişteki karşıt olguların analiz edilme şekli gelecek karşıt olguları içinde kullanılabilir. Genel olarak yapılan bu analizdeki amaç, diğer değişkenleri sabit tutarak bir değişkenin değiştirilmesidir (Junio & Mahnken, 2013, ss. 376-377).

² Özellikle hava kuvvetlerinde kullanılan savaş oyunları simülasyonları bu tür kullanımlara örnek olarak gösterilebilir.

Irak'ın nükleer silahları olsaydı)” adlı çalışması gösterilebilir (Posen, 1997). Söz konusu çalışmada, Posen, Körfez Savaşı’nda eğer Irak’ın nükleer bir silahı olsaydı ABD Irak Kuveyt’i işgal ettiğinde Bağdat yönetimine müdahale eder miydi sorunsalını incelemiştir. Bir başka örnek çalışma ise “Iran After Bomb (*Bomba sonrası İran*)” adlı çalışmadır(Nader, 2013). Bu çalışmada şuan ki zaman üzerinden İran’ın nükleer silah geliştirmesi durumunda nasıl davranacağı üzerinde durulmuştur. Son olarak gelecek senaryoları üzerine yapılan bir çalışmaya örnek olarak da Türkiye-AB ilişkilerine ait çeşitli senaryoları inceleyen “Bundan Sonrası? Senaryo Analizleriyle Türkiye-AB İlişkileri” adlı çalışma örnek olarak gösterilebilir (Özcan, Elmas, Kutlay, & Mutuş, 2009).

Bu çalışmada incelenecek senaryo ise mevcut durumda Türkiye’nin nükleer silaha sahip bir devlet olmasıdır. Böyle bir senaryo içerisinde, nükleer silaha sahip Türkiye’nin uygulayabileceği stratejiler duruş optimizasyonu teorisi kullanılarak ele alınacaktır.

DURUŞ OPTİMİZASYONU TEORİSİ

Nükleer devletlerin davranışlarını inceleyen Viping Narang’a göre, süper güçlere kıyaslandıklarında ellerinde sınırlı nükleer silah stokları bulunan nükleer bölgesel güçler, süper güçlerden farklı nükleer stratejiler izlemektedir. Narang, ” nükleer strateji” ya da onun yerine kullandığı bir başka terim olan “nükleer duruş” derken kapasite (savaş başlığı ve dağıtım mekanizmaları), çalışma doktrinleri ve emir komuta prosedürlerinin kastedildiği ileri sürmektedir. Bu bağlamda, bölgesel güçlerin izlediği üç farklı nükleer strateji ya da duruş bulunmaktadır. Bu stratejiler, katalitik duruş (the catalytic posture), kesin misilleme duruşu (the assured retaliation posture) ve asimetrik tırmandırma duruşu (the asymmetric escalation posture)dur(Narang, 2014, ss. 17-19).

Katalitik duruşu (the catalytic posture) olan nükleer silahlara sahip bölgesel nükleer gücün öncelikli amacı, bir tehdit ile karşılaştığında varsa üçüncü bir aktörü tehdidi dengelemek için olaya müdahil etmesini sağlamaktır. Diğer bir deyişle, bölgesel nükleer güç, stratejide, tehdit olarak algılanan aktörü caydırmaktan ziyade üçüncü aktöre sinyal göndermeyi amaçlamaktadır. Bu noktada üçüncü aktöre verilmek istenen mesaj şu şekilde belirtilebilir: “kriz oluştu ve çatışma çıktı duruma müdahale etmez isen ortaya çıkan kriz ya da çatışma durumu nükleer bir seviyeye girecektir.” Bu stratejideki bir sonraki aşama ise üçüncü aktör gelmez ise çatışmanın tırmandırılmasıdır. Ayrıca, Narang’a göre bu stratejiyi uygulayan devletlerin ikinci vuruş gücüne ya da taktik nükleer silahlara sahip olmasına gerek yoktur(Narang, 2014, ss. 34-35).

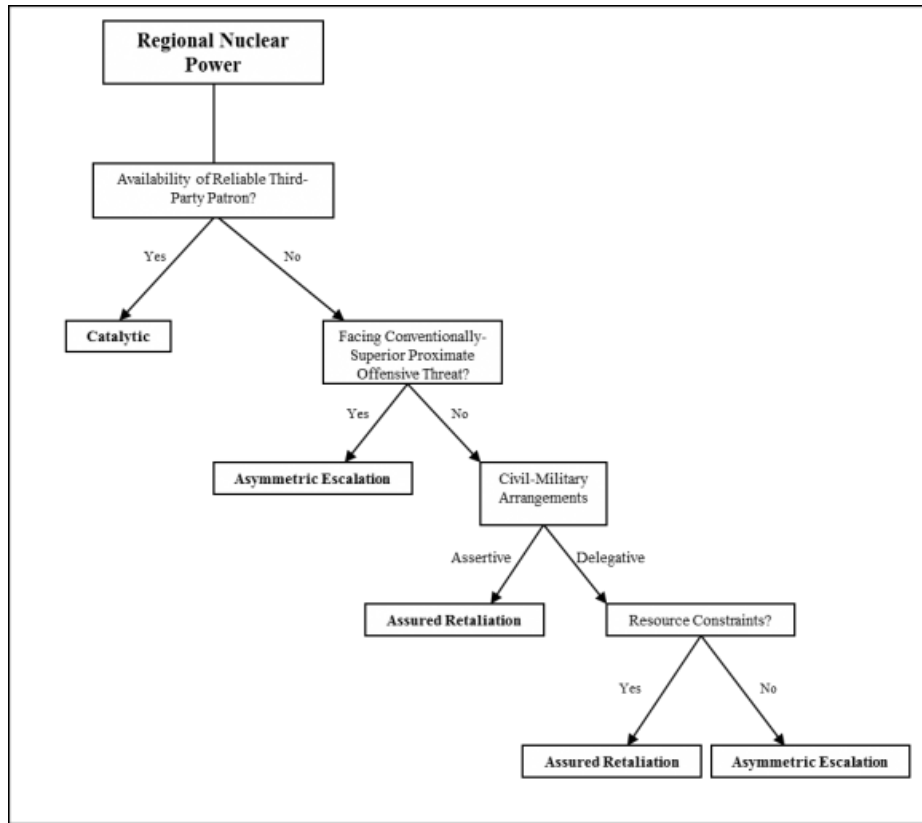
Kesin misilleme duruşunu (the assured retaliation posture) sergileyen bölgesel nükleer güçler için öncelikli amaç tehdit olarak algılanan devletten gelebilecek nükleer bir saldırının ya da nükleer bir zorlamanın caydırılmasıdır (Narang, 2014, s. 37). Bu stratejiyi uygulayan bölgesel güçlerin çeşitli prosedürler ve teknik araçlar ile ilk vuruşa dayanması ve ikinci vuruş olarak karşılık vermesi beklenir. Ayrıca, düşman savunmasına nüfuz edebilecek kuvvetlerinin de bölgesel gücün sahip olması beklenir. Bu duruşu sergileyen bölgesel güçlerin taktik nükleer silahlara sahip olması beklenmemektedir. Cezalandırma ile caydırmayı (deterrence in punishment) uygulayan bölgesel güçler aynı zamanda ellerinde bulundurdukları nükleer kapasiteyi de rakip aktöre hissettirirler(Narang, 2015, ss. 77).

Asimetrik tırmandırma duruşuna (the asymmetric escalation posture) sahip bölgesel nükleer güçler için öncelikli amaçlanan, rakip devlet ya da devletlerden gelebilecek konvansiyonel ve nükleer saldırıların ilk vuruş ile caydırılmasıdır. Bu stratejiyi uygulayan devletler herhangi bir çatışma durumunda konvansiyonel ya da nükleer fark etmez, nükleer silahlar ile askeri ya da sivil hedefleri yok etmeye yönelik karşılık verebileceklerini belirtirler. Bu bağlamda, bu duruşa sahip nükleer bölgesel güçler, nükleer silahlarını taktiksel anlamda da kullanabileceklerini rakip aktör ya da aktörlere belli edeler. Diğer stratejilere göre bu strateji daha saldırgan ve daha maliyetli bir stratejidir. Örneğin, bu stratejiyi uygulayan

devletlerin elinde test edilmiş kullanılmaya hazır nükleer silahlara sahip olması gerekmektedir. Bu durumun da ayrıca bir maliyet oluşturduğu söylenebilir(Narang, 2014, ss. 38-39).

Bölgesel nükleer güçler, hangi stratejiyi uygulayacaklarını neye göre seçerler? Narang'ın neoklasik realizm teorisinden esinlenerek geliştirdiğini belirttiği duruş optimizasyonu teorisine göre bu stratejilerin uygulanmasında dış etmenler (dış tehditler, üçüncü bir aktörün rolü) ile birlikte iç etmenler (sivil-asker ilişkileri, devletin elinde bulundurduğu kaynak durumu) etkin rol oynamaktadır.

Söz konusu teorisinin uygulanışını şekil-1'de belirtilen diyagrama göre açıkladığımızda, ilk sorulacak soru öncelikle nükleer silaha sahip bölgesel güç üçüncü bir aktörü çıkan ya da çıkabilecek muhtemel bir krize müdahil edebilir mi şekilde olacaktır.

Şekil 1. Duruş optimizasyonu Teorisinin Uygulanışı (Narang, 2015, ss. 26)

Burada sözü edilen üçüncü aktör, bölgesel aktörden daha güçlü, güvenilir ve korumacı bir aktör olarak belirtilmektedir. Eğer böyle bir aktörün çıkan kriz ya da çatışmaya müdahale etme durumu var ise bölgesel güç diğerlerine göre daha az riskli ve daha az maliyetli olan katalitik nükleer duruşu sergileyecektir. Kriz ya da çatışmaya müdahale edebilecek böyle bir aktör yok ise bu durumda başka bir dış etmen kriteri olarak çevresel tehditlerin varlığı sorgulanacaktır. Bölgesel nükleer gücü çevresinde konvansiyonel olarak tehdit eden bir güç var mı sorusu aktörün hangi nükleer stratejiyi izleyeceği üzerinde belirleyici olacaktır. Eğer çevresinde konvansiyonel olarak kendisinden daha üstün bir devleti tehdit olarak algılıyorsa o zaman bölgesel nükleer gücün uygulayacağı strateji her türlü tehlikeyi caydırmak için ilk vuruş gücünün kullanılacağına belirtildiği asimetrik tırmandırma stratejisidir(Narang, 2014, ss. 52-56). Ancak bölgesel gücün çevresinde göreceli daha güçlü bir aktör yok ise bu durumda hangi stratejik seçeneğin uygulanacağı konusunda iç etmenlerin etkili olduğu teoride belirtilmektedir. Teorisin bu kısmında iki faktörden söz edilmektedir. Bunlar, sivil-asker

ilişkisi ve kaynak kısıtlamalarıdır. İlk iç faktör bölgesel gücün sivil-asker yapısıdır. Teoride, sivil iradenin ordu üzerinde kontrol yapısı iddialı ve delegatif olmak üzere iki şekilde ele alınmaktadır. İddialı kontrolden bahsedilmek istenen “komuta yetkisinin stratejik ve taktiksel düzeyde sivil otoritede merkezleştirilmesidir.” Delegatif kontrolde ise ordu büyük derecede bir özerkliğe sahip “profesyonel” askeri birliklere sahiptir. Bu özerklik, ordunun alt kademelerindeki karar almada daha yüksektir (Narang, 2014, ss. 59). Başka bir deyişle, iddialı yapıyla karşılaştırıldığında askeri komutanlığın daha geniş yetkilerinin olduğu ve inisiyatif kullanabildiği bir durumdan söz edilmektedir. Teoriye göre, çevresinden dışsal bir tehdit algılamayan bölgesel bir güç sivil asker ilişkisinde iddialı bir yapılanmaya sahipse ikinci vuruş gücünün ön planda olduğu kesin misilleme stratejisini uygulayacaktır. Eğer asker sivil yapılanması delegatif özellikteyse ikincil iç faktör olarak bölgesel gücün kaynak kısıtlamalarına bakılmalıdır. Bu durumda bölgesel güç eğer yeterli finansal ve örgütsel kaynaklara sahip ise o zaman izleyeceği strateji asimetrik tırmandırma stratejisi olacaktır. Napang, duruş optimizasyonu teorisi üzerinden nükleer silah programları olan ve bölgesel güç olarak nitelendirdiği Çin, Hindistan, Pakistan, İsrail, Güney Afrika ve Fransa'nın nükleer davranışlarını incelemiş ve teorinin geçerliliğini göstermiştir³. Şimdi belirtilen teori ile Türkiye'nin bölgede muhtemel bir nükleer güç olması durumunda nasıl bir davranış sergileyebileceğini inceleyelim.

NÜKLEER BİR DEVLET OLARAK TÜRKİYE’NİN UYGULAYABİLECEĞİ STRATEJİLER

Bölgenin önemli bir aktörü olan Türkiye nükleer silaha sahip bir güç olsaydı ne tür bir strateji izlerdi? Bu soruyu Napang'ın duruş optimizasyonu teorisine göre ele aldığımızda, ilk inceleyeceğimiz durum, Türkiye'nin yer alabileceği herhangi bir kriz anında olaya müdahil olabilecek üçüncü bir aktörün varlığıdır. Türkiye için böyle bir durumda ilk akla gelebilecek aktör müttefiki olan süper güç ABD olacaktır. ABD'nin kolektif güvenlik teşkilatı Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) üzerinden Türkiye'ye sağladığı güvenlik garantisi, Türkiye'nin olası bir dış aktörün saldırgan tutumu ile karşılaşması durumunda NATO'nun en büyük finansal kaynağını sağlayan (“US Pays 22.1% of NATO Budget; Germany 14.7%; 13 Allies Pay Less Than 1%”, 2017) ve örgüte en büyük askeri desteği veren ülke olan ABD'nin de dolaylı olarak müdahil olacağı şekilde düşünmesini sağlamaktadır. Bilindiği üzere Sovyetler Birliği tehdidine karşı 1952 yılında NATO'ya üye olan Türkiye'nin sahip olduğu güvencenin temeli NATO'nun kurucu antlaşmasının beşinci maddesidir. Antlaşmanın bu maddesine göre, üyelere birine yapılacak herhangi bir konvansiyonel ya da nükleer bir saldırı bütün üyelere yapılmış sayılacağından (“Kuzey Atlantik Antlaşması”, 1949) bütün üyelerin bu saldırıya karşılık vermesi beklenir. Olası bir kriz ya da çatışma durumunda ABD'nin üçüncü bir aktör olarak Türkiye'nin yanında yer alacağını düşünülmesinin bir nedeni de Türkiye'de yer alan Amerikan askeri üsleri ve Türkiye'ye konuşlandırılan ABD askeri personelidir.⁴ Günümüzde, Türkiye'nin çeşitli bölgelerindeki üslerde 2.134 Amerikan askeri personelinin bulunduğu bilinmektedir (“U.S. Military Personnel Deployments by Country”, 2017). Bu bağlamda, örneğin, ABD askeri personelinin Türkiye'de bulunması, Türkiye'ye başka bir devlet tarafından yapılacak herhangi bir saldırının aynı zamanda ABD askeri personeline de zarar verebileceği düşünüldüğünde ABD'nin böyle bir duruma müdahil olması büyük bir ihtimal olarak görülmektedir. Bu durumda, nükleer bir Türkiye'nin

³ Napang, teorinin bu devletlerden sadece İsrail'in nükleer davranışını açıklayamadığını da belirtmektedir (Narang, 2015, s. 80).

⁴ ABD askeri personelinin yanı sıra ABD'nin Türkiye'ye sağlamış olduğu güvenlik garantisi kapsamında ülkeye yerleştiği taktik nükleer silahlar da bulunmaktadır. Ancak yapılan bu hipotetik çalışmada Türkiye'nin nükleer silaha sahip olduğu kabul edildiğinden böyle bir durumda ABD'nin de taktik nükleer silahlarını Türkiye topraklarında bulundurması beklenmemektedir. Bu yüzden, bu silahların Türkiye'de konuşlandırılmış olduğuna çalışmada yer verilmeyecektir.

izleyeceği strateji üçüncü aktörün rolünün düşünüldüğü katalizör nükleer stratejidir. Bu strateji bağlamında, Ankara'nın elinde rakip aktörü caydırmaktan öte, bir çatışma durumunda olaya ABD'nin müdahil olmasını sağlayacak sınırlı bir nükleer kapasite elinde bulundurması yeterli olacaktır.

Diğer taraftan, ABD ile Türkiye arasında yaşanan bir takım krizler("1960'lardan bu yana Türkiye ve ABD arasındaki krizler", 2017), Türkiye'nin ABD tarafından "terkedilme sorunu"⁵ ile karşılaşacağı algısını da oluşturmaktadır. İki devletin ilişkisini olumsuz etkileyen bu krizlere verilebilecek bir örnek 1964 Johnson Mektubudur. 1964 yılında, ABD Başkanı Johnson, dönemin Başbakanı İsmet İnönü'ye Türkiye'nin Kıbrıs'a hareket gerçekleştirmesi durumunda ortaya çıkacak bir Sovyet müdahalesine karşı NATO müttefiklerinin Türkiye'yi savunma zorunlulukları bulunmadığını bildirmiştir(Fırat). Bununla birlikte, günümüzde de Türkiye-ABD ilişkilerinin problemlili olduğunu söyleyebiliriz. Güvenlik bağlamında iki devlet arasında yıllar içerisinde "ittifak" adı altında gelişen ilişkinin özellikle günümüzde Türkiye açısından sorgulanmasına sebebiyet veren önemli gelişmelerden biri, ABD'nin Türkiye'nin yaklaşık olarak otuz yıldır mücadele ettiği bir terör örgütü olan PKK'nın Suriye'deki bir uzantısı olan PYD terör örgütünü açık bir şekilde silahlandırması ve adı geçen örgüte çeşitli lojistik destek sağlamasıdır("Erdoğan'dan Mattis'e", 2017). Diğer taraftan, Türkiye'nin rejimini yıkmaya yönelik terörist bir örgüt olarak tanımladığı "Paralel Devlet Yapılanması (PDY)" ya da "Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ)"nın ABD'de yaşayan lideri Fethullah Gülen'in Türkiye'ye iadesinin gerçekleştirilmemesi de Türk Hükümeti tarafından ABD'nin Türkiye'nin ulusal güvenliğine zarar verdiği düşünülen bir başla önemli gelişmedir⁶. Türkiye'nin son dönemdeki gelişmeler ışığında, ABD'nin NATO üzerinden sağladığı güvenlik garantisine kuşkulu bir şekilde yaklaştığının göstergesi de Rusya'dan alınması planlanan S-400 hava savunma sistemidir("Turkey in Russian missile defence deal", 2017). Bilindiği üzere Rus yapımı söz konusu füze savunma sistemi, NATO'nun silah sistemine entegre edilememektedir.

Bu bağlamda, günümüz konjonktüründe ve tarihsel çıkarımlardan da yola çıkarak nükleer bir Türkiye'nin uygulayabileceği stratejik seçenekleri tekrar ele aldığımızda, üçüncü bir aktör olarak ABD'nin herhangi bir olayda müdahale edip etmeyeceği konusunda Ankara açısından bazı soru işaretlerinin olabileceği görülmektedir. Bu durumda duruş optimizasyonu teorisine göre sorulacak sıradaki soru: Türkiye açısından çevresinde tehdit olarak algılanan ve göreceli olarak Türkiye'ye göre üstüm konvansiyonel kapasiteye sahip bir aktör mevcut mudur?

Türkiye'nin çevresindeki aktörleri incelediğimizde konvansiyonel askeri gücü Türkiye ile kıyaslanabilecek ve aynı zamanda Türkiye için gelecekte yakın bir tehdit oluşturabilecek devlet İran olarak görülebilir.⁷ Türkiye ile İran karşılaştırıldıklarında iki devletin Ortadoğu bölgesinde yer alan, köklü bir tarihe ve devlet geleneğine sahip, ilişkileri yüzyıllar öncesine dayanan iki bölgesel rakip güç olduğu söylenebilir. Tarihsel süreç içerisinde iki ülkenin ilişkilerini incelediğimizde, rekabet ve işbirliği ekseninde ilişkilerin geliştiğini belirtebiliriz. İran'ın hâlihazırda bir nükleer programının bulunması ve sahip olduğu güçlü konvansiyonel kapasitesinin yanında kitle imha silahları için dağıtım mekanizmasına olarak kullanılacak çeşitli balistik füzeler elinde bulundurması ve aynı zamanda füze programı kapsamında

⁵ Güvenliklerini "iç dengeleme" yerine "dış dengeleme" ile sağlayan devletleri bekleyen en önemli sorun "terkedilme sorunu" dur. "Terkedilme Sorunu", ihtiyaç duyulduğu anda koruyucu olan müttefik devlet ya da devletlerin yardıma gelmemesi şeklinde tanımlanabilir.

⁶ Örneğin Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, ABD'nin terörist olarak tanımlanan Fethullah Gülen'i iade etmemesi durumunda iki ülke ilişkisinin bu gelişmeden etkilenebileceğini belirtmiştir("Gülen iade edilmezse ABD'yle ilişkiler etkilenir", 2016).

⁷ Yunanistan da Türkiye ile olan hukuksal ve territoryal gibi bir takım problemlerinden dolayı tehdit unsuru olarak değerlendirilebilir ancak gerek yaşadığı ekonomik sıkıntılar, nüfus ve stratejik derinlik açısından Türkiye ile karşılaştırıldığında daha zayıf bir pozisyonda olduğunu söyleyebiliriz.

mevcut kapasitesini geliştirmesi özellikle kendine ait hava savunma sistemine sahip olmayan bir ülke olan Türkiye için önemli bir dezavantaj oluşturmaktadır. Genel olarak, İnan'ın büyük bir savunma endstirisine sahip olduğu belirtilebilir ancak her ne kadar tablo-1'de grldğu gibi niceliksel olarak etkili bir askeri kapasitesi olsa da İnan'a uzun yıllar uygulanan uluslararası yaptırımların İnan'ın silahlı kuvvetlerinin niteliksel olarak yıpranmasına yol açmıştır.

Tablo-1 Türkiye ve İnan Konvansiyonel Askeri Kapasite Karşılaştirması

	Türkiye	İnan
Savunma Harcamaları	\$ 12 milyar (2015)	\$ 14.2 milyar (2015)
Aktif Asker Sayısı	355.200	523.000
Yedek Asker Sayısı	378.700	350.000
Kara Kuvvetleri		
Tank	2492	1513
Zırhlı Personel Taşıyıcı	4013	640+
Top	7795+	6798+
Çok Namlulu Roke Atar	146+	1476+
Havan	5813	3000
Hava Savunma Silahları	1664	1122
SAM (Karadan Havaya Atılan Füze)	148+	514
Hava Kuvvetleri		
Savaş Uçağı	364	333
Taarruz Helikopteri	49	50
Deniz Kuvvetleri		
Savaş Gemisi (Sahil Güvenlik Dahil)	71	194
Denizaltı	13	21
ıkarma Gemisi	34	24
Stratejik Kuvvetler		
Balistik Füze (MRBM)		SHAHAB 3

Kaynak: The Military Balance 2017, IISS, London

Bu duruma istinaden, İnan'ın silahlı kuvvetlerinin modern silahlara olan ihtiyaçlarını karşılama konusunda yetersiz kaldığını söyleyebiliriz("Chapter Seven", 2017, s. 3,76). Bununla birlikte, 2010 yılının Aralık ayında başlayan ve halen Suriye'de yoğun bir şekilde etkileri devam eden Arap Baharı adı altında gerçekleşen halk ayaklanmaları, iki ülkeyi karşılıklı rakip pozisyonlara getirmiştir. Ancak, günümüzde gerek Kuzey Irak'taki son dönemdeki gelişmeler,⁸ gerekse de Suriye Krizini zmek için ortak bir zeminde buluşma çabaları iki ülkenin işbirliği üzerinden yakınlaşmasına sebebiyet vermiştir. Ayrıca, bölgede son dönemlerde ortaya çıkan ya da faaliyet gösteren terör örgütleri gibi asimetrik unsurlar düşünüldüğünde Türkiye'nin ulusal güvenliğine tehdit oluşturan unsurların devlet dışı aktörler

⁸ Bilindiği zere Kuzey Irak olarak adlandırılan Irak Kürt Bölgesel Yönetimi,25 Eylül 2017'de Irak Yönetiminden ayrılma kararına ilişkin referandum gerçekleştirmiş. Irak hükümeti ile birlikte Türkiye ve İnan referandumuna karşı tepkilerini ortaya koymuşlardır. Bu tepkilerden biri de bölgede aktörlerin ortak tatbikatlar gerçekleştirmeleridir. Irak Ordusu hem Türkiye hem de İnan ile ayrı ayrı ortak askeri tatbikatlar gerçekleştirmiştir.

olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin, 22 Eylül 2017 tarihinde yapılan Milli Güvenlik Kurulu toplantısından sonra yayımlanan bildiri de “Başta FETÖ/PDY, PKK/PYD-YPG ve DAESH olmak üzere, ülkemizin milli güvenliğini tehdit eden tüm terör örgütlerine yönelik olarak kurulumuzca daha önce tavsiye edilen tedbirler gözden geçirilmiş ve mücadelenin kararlılıkla sürdürüleceği ifade edilmiştir” (“MGK’dan Kuzey Irak bildirisi”, 2017) şeklinde bir açıklamanın yapılması, Türkiye tarafından öncelikli olarak devlet dışı aktörlerin yakın tehdit unsurları olarak tanımlandığının bir göstergesidir.

Çevresinde kendisine konvansiyonel anlamda bir tehdit oluşturacak görece daha güçlü bir devletin olmadığı düşünülürse, Türkiye’nin nükleer bir güç olduğu varsayımı üzerinden stratejik seçeneklerini ortaya çıkarmak için, stratejinin belirlenmesindeki bir sonraki aşama olan sivil-asker kontrol durumuna bakmak gerekecektir.

Daha önce de belirtildiği üzere, duruş optimizasyonu teorisine göre bölgesel nükleer bir güç olan bir aktörün nükleer stratejik seçeneği yapısal faktörler (dış tehditler, üçüncü bir aktör gibi) tarafından belirlenmediği durumlarda bölgesel gücün nasıl bir nükleer strateji uygulayabileceğini iç faktörler belirlemektedir. Bu bağlamda, ilk olarak bölgesel gücün sivil asker ilişkisinin iddialı bir yapıya mı yoksa delegatif bir yapıya mı sahip olduğu incelenmelidir. Asker üzerinde sıkı bir sivil merkezi kontrolün bulunması nükleer silahlar üzerindeki negatif kontrolünde denetimini artıracığından⁹, aktörün herhangi bir saldırıya karşı nükleer bir karşılık vermeyi gerektiren asimetrik tırmandırma stratejisini tercih etmemesi beklenir. Diğer taraftan, askeri yapının sivil yönetim altında daha esnek bir şekilde yer alması da herhangi bir kriz anında ordunun daha özerk hareket etmesine olanak sağlayacağından aktörün nükleer stratejiler içerisinde ilk vuruş kapasitesinin ön planda olduğu asimetrik tırmandırma stratejisini tercih etmesine sebep olabilir.

Bu bağlamda, duruş optimizasyonu teorisine göre, Türkiye’nin sivil-asker ilişkisinin yapısını incelediğimizde, son dönemdeki gelişmelere kadar genel olarak ulusal güvenlik meselelerinde askeri yapının karar alma süreçlerinde etkin bir rol oynadığı söylenebilir¹⁰. Ancak, Türkiye’nin 1999 Helsinki Zirvesi ile birlikte Avrupa Birliği’ne adaylık süreci ile yapılan reformlarda askeri yapı üzerinde sivil kontrolün denetiminin arttığı görülmektedir. Sivil iradenin ordu üzerindeki yetkisinin artmasına yönelik eylemler, 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi’nin iktidara gelmesinden sonra da devam etmiştir (İnal, 2017, ss. 69). Örneğin, milli güvenlik siyasetinin belirlenmesinde etkili bir kurum olan ve 1982 Anayasası’nın 118. Maddesinde yer alan Milli Güvenlik Kurulu’nun yapısında 03 Ekim 2001 tarihinde ve 15 Ocak 2003 tarihinde gerçekleştirilen değişikliklerle sivil iradenin daha etkin olması yönünde yeni düzenlemeler yapılmıştır¹¹. Bununla birlikte, tüm bu sivil denetimi artırıcı faaliyetlere rağmen 15 Temmuz 2016’da yaşanan kalkışma faaliyeti, AKP iktidarı tarafından özerk yapının yeterli ölçüde denetim altına alınmadığını algılamasına sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda, yapılan bir takım radikal değişiklikler ile ordunun emir komuta yapısı üzerinde tam bir sivil denetim kurma faaliyeti amaçlanmış ve askeri üst yönetiminin özerk yapısına ciddi bir sınırlama getirilmiştir. Örneğin, kalkışma eyleminden sonra tüm ülkeyi kapsamayacak şekilde ilan edilen Olağanüstü Hal Yönetimi içerisinde çıkartılan üçüncü kararname ile Türk Silahlı Kuvvetlerinin yapısında büyük ve köklü değişikliklerin yapıldığı söylenebilir. Söz konusu kararname ile Cumhurbaşkanı ve Başbakan’ın kuvvet

⁹Nükleer bir güç olan bir aktörün nükleer emniyeti için, nükleer silahların istenildiğinde kullanımında bir sorun olmaması gerektiği gibi istenmediğinde de kullanılmayacağından emin olunması gerekmektedir. Nükleer silahların kontrol prosedüründe bu durum pozitif kontrol (istenildiğinde kullanımının sorunsuz bir şekilde sağlanması) ve negatif kontrol (silahların yetkisiz kullanımının önlenmesi) ile sağlanmaktadır (Narang, 2014, ss. 46,59-60).

¹⁰Türkiye’deki ordu ve siyaset ilişkisini inceleyen William Hale, Türkiye’de ordu için “seçilmemiş ikinci yönetim tabakası” ifadesini kullanmaktadır. (Hale, 2014, ss. 13).

¹¹Yapılan bu değişiklikler içerisinde MGK’nın yapısında sivil üyelerin sayısının arttırıldığı görülmektedir (“Hakkımızda”, 2013).

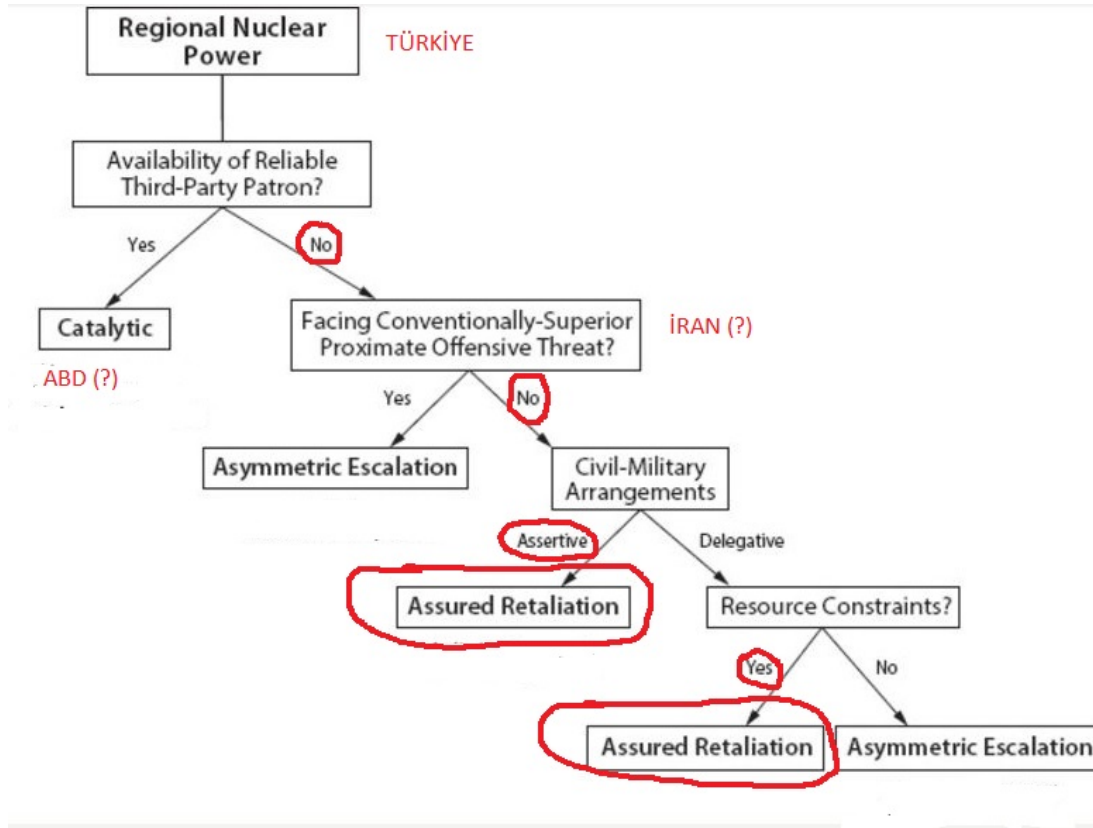
komutanına Genelkurmay Başkanı'nın onayı olmadan emir verme yetkisi tanınmış ve Kuvvet komutanlıkları bakanlığa bağlanmıştır. Aynı kararnamede askeri personelin aldığı eğitim üzerinde de bir sivil denetimi artırmaya yönelik bir eğilimin olduğu görülmektedir. Mesela, bu kararname ile askeri liselerin kapatıldığı, harp okulları ise yeni kurulacak ve sivil bir Rektörün atanacağı Milli Savunma Üniversitesi'ne bağlanacağı bildirilmiştir("Sivil ordu dönemi", 2016).

Buna ilişkin olarak, Türkiye'nin bir nükleer güç olması durumunda, yapılan bu son bir takım değişiklikler ile sahip olduğu varsayılan nükleer silahların tam denetiminin merkezi bir şekilde sivil kontrol altında olması beklenecektir. Bu durumda, söz konusu silahların kullanımını konusunda hem negatif hem de pozitif anlamda sıkı bir kontrol mekanizması kurulacaktır. Duruş optimizasyonu teorisine göre değerlendirdiğimizde, nükleer bir güç olan Türkiye'nin uygulamaya koyacağı beklenen nükleer strateji kesin misilleme duruşudur.

Diğer taraftan, Türkiye'de sivil-asker ilişkisinin iddialı bir yapıda olduğu ileri sürülse de nükleer silahların denetim ve kontrolü bağlamında söz konusu ilişkinin delegatif bir yapıya dönüşeceğini varsaymamız durumunda duruş optimizasyonu teorisine göre ele alınacak diğer bir iç faktör Türkiye'nin sahip olduğu kaynak kısıtlılığı durumudur. Nükleer silah kabiliyetine sahip bir devletin, gerekli nükleer teknolojinin yanında iki önemli unsuru kendi kaynaklarından beslemesi nükleer silah programı için önemli bir avantaj sağlamaktadır. Bu unsurlardan biri, nükleer bombayı istenilen hedefe göndermek için kullanılan fırlatma mekanizmalarıdır. Diğer önemli unsur da nükleer bombanın ana maddesi olan uranyumdur. Bölgesel nükleer gücün bu unsurları ve yeterli finansal desteği sağlamasında bir problemi yoksa, duruş optimizasyonu teorisine göre uygulayacağı nükleer strateji en etkili nükleer strateji olan asimetrik tırmanış stratejisidir. Bu bağlamda, Türkiye'nin iç kaynaklarını bu iki unsur üzerinden değerlendirdiğimizde kısıtlı imkânlara sahip olduğu görülmektedir. Dağıtım mekanizması olarak kullanılacak balistik füze sistemi teknolojisine sahip olmayan Türkiye'nin bu tür araçları kullanmak için dış yardıma ihtiyacı olacaktır. Diğer bir unsur olan nükleer bombanın ana materyali olan uranyumun yerli kaynaklardan sağlanması da nükleer stokların geliştirilmesi için yeterli olmayacaktır. Türkiye'de yaklaşık olarak 9.129 ton uranyum rezervi olduğu düşünülmekte ancak bu rezerv miktarı ekonomik sınırın altında değerlendirilmektedir ("Uranyum ve Toryum"). Bu bağlamda, duruş optimizasyonu teorisine göre, nükleer bir güç olduğu varsayılan Türkiye'nin sivil asker ilişkisinin delegatif bir yapıda olduğu düşünülse bile sahip olduğu kaynak kıtlığından dolayı izleyebileceği strateji asimetrik tımandırma duruşu ile karşılaştırıldığında daha az maliyetli olan kesin misilleme duruşu olacaktır.

SONUÇ

Bu çalışmada, Türkiye'nin nükleer bir güç olması durumunda nasıl bir davranış sergileyeceği nükleer uzman Viping Narang'ın geliştirdiği duruş optimizasyonu teorisi kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada yapılan analizde, şekil 2'de görüleceği gibi, bölgedeki dış faktörler ve iç faktörler düşünüldüğünde Türkiye'nin nükleer bir güç olması durumunda izleyeceği nükleer politika kesin misilleme duruşu olacaktır. Bu durumda Türkiye'nin etkin bir konvansiyonel askeri gücü yanında nükleer tehditleri caydıracak ilk ve ikinci vuruş gücüne sahip olması beklenmektedir.

Şekil 2. Türkiye'nin izleyeceği muhtemel nükleer strateji

Devletlerarası çatışmalar, çöken devletler ve şiddet eylemleri gösteren devlet dışı aktörler gibi çeşitli istikrarsızlık faktörlerini bünyesinde bulunduran Ortadoğu bölgesi için en ürkütücü tablo kuşkusuz bölgede nükleer silahların yayılmasının ortaya çıkması olacaktır. Bu bağlamda yapılan hipotetik çalışma bölgenin geleceğini istikrarlaştırmaya yönelik önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- 1960'lardan bu yana Türkiye ve ABD arasındaki krizler. (2017, Ekim 10). BBC Türkçe. <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41553003>(Erişim Tarihi: 18.03.2018)
- Chapter Seven: Middle East and North Africa. (2017). The Military Balance, 117(1), 351-416.
- Cooke, R. M. (1991). Experts in Uncertainty: Opinion and Subjective Probability in Science. Oxford University Press, New York.
- Daszyńska-Żygadło, K. (2012). Scenario planning and real options analysis in integrated risk management process (ss. 102-111). Program adı: 6th International Scientific Conference Managing and Modelling of Financial Risks, Ostrava: VŠB-TU Ostrava, Faculty of Economics, Finance Department.
- Erdoğan'dan Mattis'e: ABD'nin PYD'ye desteğinden rahatsızız. (2017, Ağustos 23). BBC Türkçe. <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-41029319> (Erişim Tarihi: 10.02.2018)
- Fırat, M. M. Kıbrıs Sorunu ve İnönü. <http://www.ismetinonu.org.tr/index.php/27-mayis-ihtilali-ve-sonrasi/kibris-sorunu-ve-inonu> (Erişim Tarihi: 15.02.2018)
- "Gülen iade edilmezse ABD'yle ilişkiler etkilenir". (2016, Temmuz 25). BBC Türkçe. <http://www.bbc.com/turkce/36882936> (Erişim Tarihi: 18.03.2018)

- Hakkımızda. (2013). <https://www.mgk.gov.tr/index.php/kurumsal/hakkimizda> (Erişim Tarihi: 17.02.2018)
- Hale, W. (2014). Türkiye’de Ordu ve Siyaset. Alfa Tarih, İstanbul.
- Han, D. (2011). Scenario Construction and Its Implications for International Relations Research. *The Korean Journal of International Studies*, 9(1), 39-65.
- İnal, İ. (2017). Ak Parti Döneminde AB İlerleme Raporları Bağlamında Sivil – Asker İlişkilerinin Demokratik Dönüşümü. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(8), 68-76.
- Junio, T. J., & Mahnken, T. G. (2013). Conceiving of Future War: The Promise of Scenario Analysis for International Relations. *International Studies Review*, 15(3), 374-395.
- Kahn, H., & Wiener, A. J. (1967). *The Use of Scenarios*.
<http://www.hudson.org/research/2214-the-use-of-scenarios> (Erişim Tarihi: 17.03.2018)
- Kuzey Atlantik Antlaşması. (1949).
http://www.nato.int/cps/fr/natohq/official_texts_17120.htm (Erişim Tarihi: 12.03.2018)
- MGK’dan Kuzey Irak bildirisi. https://www.ntv.com.tr/turkiye/mgkdan-kuzey-irak-bildirisi,iMy_h8NIQECbXftnJls24w (Erişim Tarihi: 25.03.2018)
- Nader, A. (2013). *Iran After the Bomb: How Would a Nuclear-Armed Tehran Behave?* Santa Monica, California: RAND Corporation.
https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR310.html (Erişim Tarihi: 07.03.2018)
- Narang, V. (2014). *Nuclear Strategy in the Modern Era: Regional Powers and International Conflict*. Princeton University Press, Princeton.
- Narang, V. (2015). *Nuclear Strategies of Emerging Nuclear Powers: North Korea and Iran*. *The Washington Quarterly*, 38(1), 73-91.
- Özcan, M., Elmas, F. Y., Kutlay, M., & Mutuş, C. (2009). *Bundan Sonrası? Senaryo Analizleriyle Türkiye-AB İlişkileri*. USAK, Ankara.
- Posen, B. R. (1997). U.S. security policy in a nuclear-armed world or: What if Iraq had had nuclear weapons? *Security Studies*, 6(3), 1-31.
- ‘Sivil ordu’ dönemi. (2016, Ocak 8). <http://www.milliyet.com.tr/-sivil-ordu-donemi-gundem-2287225/> (Erişim Tarihi: 07.02.2018)
- Turkey in Russian missile defence deal. (2017, Eylül 12). <http://www.bbc.com/news/world-europe-41237812> (Erişim Tarihi: 07.02.2018)
- Uranyum ve Toryum. Geliş tarihi 18 Kasım 2017, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Uranyum-ve-Toryum> (Erişim Tarihi: 10.01.2018)
- U.S. Military Personnel Deployments by Country. (2017, Mart 18).
<http://www.visualcapitalist.com/u-s-military-personnel-deployments-country/> (Erişim Tarihi: 15.02.2018)
- US Pays 22.1% of NATO Budget; Germany 14.7%; 13 Allies Pay Less Than 1%.
<https://www.cnsnews.com/news/article/patrick-goodenough/us-pays-2214-nato-budget-germany-1465-13-allies-pay-below-1> (Erişim Tarihi: 06.03.2018)

Nietzsche'nin Decadence Kavramı Bağlamında Felsefi Sağaltımın İmkanları

Dilnur KARABULUT^{1,*}

¹Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Antalya, Türkiye

*dilnurk@gmail.com

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Nietzsche'nin decadence kavramından eş deyişle insanın olanaklarını kapatan tüm durumlar olarak gördüğü çürüme, çöküş ve bozulma halini ifade eden bu kavramdan yola çıkarak insanın nasıl daha iyi kendisi olabileceği üzerine bir değerlendirme yapmaktır. Decadence durumunun aşılmasının, yaşama sağaltıcı bir etkisi olduğu düşünülürse aynı zamanda Nietzsche'nin kötümserlik ve iyimserlik hakkındaki düşünceleri bu kavramla daha açık görülmüş olur. Bu bağlamda insanın kendini bilgelikle sağaltımı ancak ortaya çıkarması gereken gerçek iyi ve kötü kavramıyla gerçekleşebilir. Çünkü insanın kendi yaşamını bilgelikle sağaltması için üst insana kulak vermesi ve gerçek değerleri bilmesi gerekir. Dolayısıyla bu tedaviye rehber olan Zerdüşt ile karşılaşılır. Zerdüşt, insan olmayı en iyi bilen, decadence durumunu aşmış ve yol gösteren üstün insandır. Dekadance yaşam biçiminin karşısında üstün insan 'übermensch' vardır. Zerdüşt felsefi tavrıyla, tüm anlayışların ötesinde kendini geliştirmeyi eş deyişle bir tedavi yoluyla kendi potansiyelinin farkına varıp, kendini aşmayı, üstünleşmeyi ve böylelikle sürü kalabalığından ayrılmayı yani decadence durumunu aşmayı salık verir. Böylelikle kendin olma ve yaşam arasında nasıl bir sağaltım ilişkisi olduğu, Nietzsche'nin dekadance olan insanlara karşı olmaktan ne kastettiği açıklanarak, O'nun felsefesindeki insan ruhunu tedavi etmeye yönelik saptamalar gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Decadence, Değerler, Nihilizm, Sağaltım.

The Nietzsche's Possibilities of Philosophical Counseling in the Concept of Decadence

ABSTRACT

The purpose of this study from Nietzsche's concept of decadence similarly all the situations that close human's possibility decay, collaps and deterioration of the concept that expresses the way out from this way to make an assessment of how people can be better. If it is thought that overcoming the decadence situation is a counseling effect on life, at the same time Nietzsche's thoughts about pessimism and optimism are more clearly seen with this concept. In this context, human's of the self counseling with wisdom can only be realized by the concept of real good and evil which must be revealed. Because it is necessary for a person to listen to the superiorman and to know the counseling values in order to heal his own life with wisdom. Therefore, this treatment guide is encountered with Zarathustra. Zarathustra is the superior man who knows best how to be a human, who has transcended and led the decadence. There is a superior man 'übermensch' against the decadance way of life. Zarathustra, by his philosophical attitude, to develop himself beyond all understanding, recognizes his own potential through a counseling, and says to overcome himself, to overcome himself, and thus to overcome the decadence of the multitude of herds. Thus, what kind of counseling relationship is there between self and life, explaining what Nietzsche meant by dealing with people who were decadence, attempts have been made to reveal the determinations to counseling the human spirit in his philosophy. the same time Nietzsche's thoughts.

Keywords: Decadence, Values, Nihilism, Counseling.

GİRİŞ

Antik Yunan'da varoluşsal problemlerle metafiziksel anlayışı birlikte algılayan bir çok filozofun bu geleneğini modern felsefenin teolojik kökenlerinde görmeye beraber, 17. yyda özgür irade ve determinizm ile ayrı bir yola girildiğini görürüz. Çünkü bu yüzyıldan itibaren artık düşünce biçimleri değişime uğramaya başlamıştır. Onyedinci yüzyılda başlayan epistemolojik kırılmalardan dolayı dünyevileşme çabaları sonucunda bir çok filozof insanın Tanrı'dan ayrı olarak dünya içindeki varlığını yeniden sorgulamaya girişir. Dolayısıyla Ortaçağ sonunda artık felsefe tekilleşmiş ve metafizik hakimiyetin serimlediği tekilleşmiş tündengelsel dünyadan düalist bir insan tanımlamasıyla tümevarımsal dünyaya geçiş yapılmıştır. Nihayetinde Descartes'in ruh-beden ayrımıyla bir kırılma yaşanmıştır. Onsekizinci yüzyıldan sonra insanın kendisiyle ve dünyayla kurduğu ilişkide anlayan, anlamlandıran, değer üreten ve kendine yönelen insan nedir sorusuna cevaplar Aydınlanma döneminde özellikle Kant'ın (1724-1804) akla eleştirel yaklaşımıyla insan anlayışı ve Scheler'in (1874-1928) antropoloji anlayışı gibi her ne kadar farklı yaklaşımların sentezini görsek de Nietzsche bu çerçevenin dışında kalmıştır. Ondokuzuncu yüzyılda da devam eden epistemolojik hareketlenmelerle, insan algısı değişerek, savaşlar ve ekonominin çöküşüyle değerlerin alışı edilib insanın kendini bir problem alanı olarak tekrar sorguladığı bir dönem yaşanmış, böylelikle günümüze kadar tartışılabilir ayrı bir boyut kazanmıştır. Nietzsche (1844-1900) ahlaksal ve dinsel teorilerin bir eleştirisini yaptığından dolayı, düşüncelerini kendi döneminin tarihsel ve sosyal bağlamıyla birlikte ele alınması gerekir. Bu bağlamda Nietzsche'nin insan ve sağaltım ilişkisine bakmak yerinde olacaktır.

“Felsefi sağaltım, felsefenin bütün alanlarda ürettiği değerleri, kuram-eylem bütünlüğü içinde işler. İnsanın insanla ve insanın insanlıkla tedavisini amaçlar. Sağaltım, genel olarak iyileştirme anlamı bakımından danışmanlık, koçluk ya da terapiden daha derin ve felsefenin kapsamına daha uygun bir anlama sahiptir.” (Filiz, 2018) Sağaltım, varoluşsal iyileşme, iyileştirme ve felsefenin bir tedavi yöntemi denilebilir. Sağaltım kavramı, 2500 yıldır kimi zaman terapi kimi zaman iyileşme deyiimi olarak kullanılmıştır. Yani insanın varoluşsal sorunlarının bir felsefi seferberliğidir.

Bu bağlamda sağaltımın kaşısında duran decadence kavramının ne demeye geldiği niçenin insanın nasıl bozulma, yozlaşma ve çürümeye gittiğini, insanın nasıl değersizleştiğini göstermesinde şekillenir. Peki ne yapılabilir? Nietzsche, kendi dönemini analiz ederken etik sorununu görür, bilim ve teknolojinin vardığı yeri ve toplumsal kargaşayı analiz eder. Felsefi sağaltım açısından en çok bunun etikle bağlaştığını görürüz. Etiğin çığnemesini en büyük decadence olarak gören Nietzsche ileride bahsedeceğim önemli önerilerde bulunur.

Aklıyla egemenliğini ilan eden insan, bir hiyerarşi yaparak kendini en üstün tür olarak görmeye başlamıştır. Bu bağlamda Nietzsche'nin decadence kavramı ile değişen felsefi antropolojideki 'üstün' insan anlayışı, bir çok büyük filozofun düşüncelerini etkilemiştir. Özellikle de en önemli filozoflardan biri olan Heidegger'i (1889-1976) derinden etkileyerek dekadans kavramı, inotantik insan formuna dönüşmüştür. Denilebilir ki Hristiyan ahlakının örtüsünün açılması Heidegger'de varlığın üstündeki örtünün açılmasına karşılık gelir.

Yine felsefe tarihinde çoğu filozofun hayatın anlamı problemine aşkın bir cevap aramasından yani teolojik yaklaşımdan ayrılan Nietzsche bu anlam bulma çabasını yeryüzünde bulur. Nietzsche'ye göre teolojinin çöküşüyle birlikte dünyada artık akıl ve iyinin birbirinin güvencesi olmadığı gerçeği gözler önüne serilmiştir.

Değerlerin Yeniden Değerlendirilmesi

Nietzsche'nin değerlere ilişkin felsefi tavrı eleştirel tarzdadır. "Artık bakış açılarını ters yüz etme sanatını biliyorum; bu da, 'genel değerlerin yerine başkalarını koyma'nın sadece bana ait bir el becerisi olduğunun gerekçesidir." (Nietzsche, 2012:13) Decadence sürecini yaşayan biri olarak o çerçeveden yaklaşabilen biriyken aynı zamanda bir üst insan olarak bunun ötesinde de bir bakışa sahip olduğunu söyleyen Nietzsche'ye göre, işte tam da bu özelliğiyle değer denilen anlamsız kavramların içini ustalıklarla doldurmayı ancak kendisi yapabilir. "Bütün değerlere yeniden değer biçmek: Bu, benim insanlığın dirilişi için ileri sürdüğüm formüldür" (Nietzsche, 2012:126) diyerek bize bu değerlendirmenin bir yöntemini sunan Nietzsche, kendi dönemine kadar gelip de yanlış olabilirliliği üzerine düşünülmemeyen ve değeri sorgulanmayan ne varsa bir eleştirisini yapar. Denilebilir ki bu eleştiri insanın şu anki durumuyla ilgili olarak ilişkileri, ahlaksal yönü, din ve dini kurumların analizi bağlamında düşünülmelidir. Çünkü şu anki duruma nasıl geldik Nietzsche için önemli bir sorudur.

Bu yöntemin bizim için önemli yanı, insan varlığının kendini aşma noktasında yapacağı ilk işi göstermesidir. Yapılacak ilk iş, insanlığın ortaya çıkardığı tüm değerlerin yeni baştan değerlendirilmesidir. "Eski değerlere yeniden değer biçilmesi, büyük savaşa, mahşer gününe geçilmesi." (Nietzsche, 2012:110) Hayatta kalma mücadelesiyle oluşturulan değerler, bir zaman sonra amacından saparak başka bir boyuta getirilmiştir.

"Artık bakış açılarını ters yüz etme sanatını biliyorum; bu da, 'genel değerlerin yerine başkalarını koyma'nın sadece bana ait bir el becerisi olduğunun gerekçesidir."(Nietzsche, 2012:13) Decadence sürecini yaşayan biri olarak o çerçeveden yaklaşabilen biriyken aynı zamanda bir üst insan olarak bunun ötesinde de bir bakışa sahip olduğunu söyleyen Nietzsche'ye göre, işte tam da bu özelliğiyle değer denilen anlamsız kavramların içini ustalıklarla doldurmayı ancak kendisi yapabilir. Burada üstün insan, bir varoluş tarzıdır.

Ancak bu şekilde insan, dünya içinde olmaklığın anlamını yakalayabilir ve Zerdüştüğe giden yolu görebilir. Zerdüştüğü hem bir yaşam biçimi olarak görmek hem de ona soyunmak gerekir. Bu bağlamda Zerdüştü tekrar çocukluğa dönmüş olur. Çünkü çocuklarda doğal tavır varken sürü insanı mesela dümdüz bir şekilde acıktığını dile getirmez. Oysa bu insanın doğal tavrıdır ve sadece çocuk bunu yapabilir çünkü çocukta bir gelenek yoktur. Bir aslanın bile yapmadığını çocuğun yapmasından söz eden Nietzsche'ye göre, "Masumluktur çocuk ve unutkanlık, bir yeni başlangıç, bir oyun, kendiliğinden dönen bir çark, bir ilk hareket, bir kutsal Evet."(Nietzsche, 2008:34) İşte Zerdüştü de çocuğun davrandığı gibi davranmak için geleneğin, değerlerin, içgüdülerin üstünden atılmasını ister. Burada bir ahlak yıkımı ortaya çıkar. "Hıristiyanlar ve diğer Nihilistlerin reddettiği, var oluşun diğer özellikleri, değerler düzeninde miktarı ölçülemez bir yüksek düzene aittir, dacedence içgüdüsünün iyi dediği veya iyi diyebileceği her şeyden daha üstündür."(Nietzsche, 2012:69) Bu anlamda Nietzsche'nin nihilizmi değerleri ters yüz etmedir. Burada kastedilen değerleri değersizleştirmek değildir; çünkü değersizleştirmek de bir değer biçmek olurdu. Değerleri ters yüz etme ise doğal olmayan şeylerin insanın doğasını ele geçirmesini engellemek anlamında kullanılmıştır.

Batı düşüncesi, şimdiye kadar farklı adlandırmalarla anlamsızlığını sürdürerek şekillendirmişti. Böylelikle bize yapılması gerekeni salık verir: "Ve her kim ki iyinin ve kötünün yaratıcısı olmak ister, öncelikle bir yok edici olmalı, değerleri parçalamalıdır." (Nietzsche, 2012:127) Nietzsche, ahlaki değerlerin neliğini ve aslında insanların yaşamını nasıl etkilediğini göstermeye girişir. Çünkü gerçeğe aykırı olan ya da insanın doğal tutumuna aykırı olan değer yargılarının egemenliği yüzünden değer kavramının anlamı bozulmuştur. Bu bağlamda insana değerlerin somut olarak etkisini yaşamı yükseltme ve zenginleştirme işlevi görüp görmediğiyle ilişkilendirir. O halde bu durumun tam tersi yaşamı yoksullaştıran değerleri açıklamak gerekecektir. Çünkü insan yaşamını bir yoksullaşmaya, çürümeye, dekadansa götüren her değerlendirme aynı zamanda sanatta, bilimde, edebiyatta vs. olabilecek

başarıları da engellemiş olur. İşte Nietzsche'ye göre geleneksel ahlakın olumsuz etkilerinden biri budur.

“Korumak için kendini değer biçti insan önce eşyaya, - o yarattı önce anlamını eşyanın, insanca anlamı! Bunun için kendine insan der, yani: değerlendiren. Değerlendirmek, yaratmaktır: işitin, ey yaratıcılar!”(Nietzsche, 2008:61) Yeni değerler üretilmesi için eski değerlerin yerinden edilmesi gerekir. İşte decadence bu üretim durumuyla uğraşır. Dolayısıyla decadence durumunun yarattığı bu tarihi, dini, ahlaki ve felsefi düşünce anlayışlarını ezberlemeyi reddetmeyle başlayan bozulma, aslında aydınlanmaya doğru giden insanların ayak sesleridir. Nietzsche için bu, “ahlaki değerlerin kaynağı nedir’ sorusunun en önemli soru olmasının nedendir çünkü bu kaynak insanın geleceğini belirler.” (Nietzsche, 2012:88)

Değerlerin asıl işlevine değinen Nietzsche, kendine dönen üstün insanın hem geçmişini gösterip hem de geleceğine yön veren bu kavramın, üreten ve sorgulayan insan tarafından tekrar ortaya konularak başarı sağlamanın önemini gösterir. Değerlerin yeniden değerlendirilmesi düşüncesinden yola çıkarak öncelikle Nietzsche'nin bir varlık olarak insanın 'aşılması' gereken bir şey olduğunu belirtmesiyle ilişkisinde anlam bulduğunu belirtmek uygun olacaktır.

Bir Bozulma Olanığı

Nietzsche'nin kendi döneminde hakikat ideali çerçevesinde şekillenen şeyin bir decadence kültürü olduğunu ifade eder. Decadence kültüründen kastedilen aslında bir kültür yoksunluğa vurgu yapmaktır. Çünkü hakikat diye bahsedilen Nietzsche'ye göre yaşamın ve değişimin yadsınmasını temel alır.

İşte bu çürüyen insan haline alternatif olarak dürüst ve bilge insanı konumlandırır. “Zerdüş sadece başak düşünürlerden daha çok ve daha uzun deneyimlere sahip olmasından değil (...) daha da önemlisi, tüm düşünürlerin en dürüstüdür.”(Nietzsche, 2012:128) Zerdüş öğretisine göre dürüst olmak, en büyük erdemdir; yani Nietzsche'ye göre gerçeklerin önünde duramayarak kaçan idealist korkakların tam tersidir.

Denilebilir ki Nietzsche, öncelikle Platon'dan beri süren bir felsefi geleneğin Batı düşüncesini nasıl haikimiyeti altına aldığına işaret eder. Tüm felsefe tarihini anlamsızlıklarla dolu olarak gören Nietzsche'ye (Nietzsche, 2012) göre bir tek Herakleitos bu gelenekten ayrılır. “şeylerin sürekli akışı, her şeyin akmakta oluşu, evrenle ilgili en önemli doğrudur. Ona göre evrende kalıcılık ve durağanlık yoktur; her şey değişmekte, yakarak, yıkarak yaşamaktaydı.”(Cevizci, 2005:826). Kendinden önce her şeyin sürekli yok olarak yeniden doğması anlayışını benimsemiş olan bu filozofun Zerdüş'ün öğretilerine benzer görüşlere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Nietzsche yok oluş ve yok edişin onaylanması anlayışını düşünmüş olan bir tek bu filozofla ilişki kurarak itibar gösterir.

Böylelikle Nietzsche, Alman idealist felsefe geleneğinin yaratmış olduğu normatif değerlerin ahlak kurallarının bir eleştirisini yapar. Ahlakın nasıl temellendirilemeyeceğini gösterir. Bu ahlak insanın kendine dönmesini engellediği için tehlike arz etmektedir. Şan, ün, vs. erdemlerin aslında çürümüş olduğunu ve yeni bir düşünce sistemine ihtiyacı olduğunu gösterir. Nietzsche aslında bu benzeşmeyi, çürümeyi, decadence, sürü dediği şeyin tüm tarihselliğin getirdiği şey olarak görüyor. Giderek katılaştı ve artık değerlere dönüşen bu kötü şey, edebiyatta, kültürde vs. birbirinden olumsuz olarak beslenen bir yaşam biçimi haline gelmesini eleştirir ki bu eleştiri, çağın insanına yönelik bir eleştiridir. Yani bayağılığın, sıradanlığın zaman zaman kendini ince ve nezaketli olarak göstermesini eleştirir. Bu bir kişi anlamında değil yaşamın kendisinin insanı nasıl değiştirdiğini gösterir.

Yaşam bir oyun, bir ironi, bir metafordur. İnsan, kendini sağaltarak yani iradesiyle kendini bir işe vererek düşünmesiyle bu durumları fark eder ve kurtulur. Nietzsche için nihilizm ile birlikte insan, değerleri eleştirerek varoluşunu kavramaya çalışır. Dolayısıyla dünyanın, onu algılayan insanın eylemlerinin sağaltıma dönüşmesi nihilist eleştiriden sonra mümkündür. Dünyayı sağaltarak gören bu mümkünlük nihilizmin yükselişinden sonra kendini gösterir. Çünkü ancak tüm bağlarından kurtulabilmiş insan kendini tam olarak görüp sevebilir.

İnsanın Kendini Sevmesi

Nietzsche, “Üstinsanı öğretiyorum ben sizlere. İnsan aşılması gereken bir şeydir. Onu aşmak için sizler ne yaptınız?” (Nietzsche, 2008:21) deyip uyarıda bulunurken artık bir şeyler yapmak gerektiğini de açıklamaya girişir. “Hayata olan sevginiz de en yüksek düşüncesi olsun hayatın! En yüksek düşüncenizi ise ben emretmeliyim size, o da şu: insan aşılması gereken bir şeydir.”(Nietzsche, 2008:52) Burada insanın aşılması gerektiğiyle ilgili uyarıdan kastedilen, hem diğer felsefi anlayışların insanı konumlandığı yeri aşma hem de kişi olarak insanın kendini bir tedavi yoluyla aşması anlamındadır.

Nietzsche'nin insanlara olan bir uyarısı da bir decadence olmayı artık bırakmaları gerektiğiyle ilgilidir. Bu duruma karşı olduğunu söylerken, “...kanıtım ise diğer başka şeylerin yanında, rahatsızlıklarım için hep uygun tedaviyi seçmiş olmamdır. Asıl decadentler ise her zaman kendilerine zarar veren yolları seçerler.” (Nietzsche, 2012:13) Nietzsche tüm insanlara yol gösterir. Denilebilir ki her insanda aydınlığa çıkma potansiyeli varken ancak kendi varoluşunu fark edebilen insan, üstün insan olabilir. Herkeste bu potansiyel vardır ama ortaya çıkması yapı ve maharet gerektirir. Tıpkı Aristoteles'in karakter ve düşünce erdemlerinde olduğu gibi her ne kadar erdemli olma potansiyeli hepimizde varsa da sonradan kazanılan ve öğrenilen kısmı kişinin yaşam deneyimiyle ortaya çıkabilir.

“Ben öğretmek istiyorum insanlara varlıklarının anlamını: Üstinsandır bu, karanlık bir bulut olan insandan çıkan şimşek”.(Nietzsche, 2008:28) Nietzsche, insanlar için bir yol gösterir; fakat kendisini anlayacak insanların olmayışından yakınırken, günün birinde insanların kendisinin anladığı biçimde yaşayacaklarını ve kendisinin duyduğu biçimde gerçekleri duyacaklarını umut eder. “Fakat ben, bugünden, benim doğrularım için kulaklar ve eller olmasını beklersem, kendimle tamamen zıt düşmüş olurum.”(Nietzsche, 2012:53) diyerek kendisini anlamadığını açık sözlü bir biçimde dile getiren birinden söz eder ve bunun böyle olması gerektiğini söyler. Zerdüş'ü ima ederek, “Onun cümlelerinden altı tanesini bile anlamak, yani o cümleleri yaşamak, çağdaş olarak nitelendirilen insanların çıkabileceğinden çok daha yükseklere götürür insanları.”(Nietzsche, 2012:53)

Dolayısıyla Heidegger gibi, çağının çocuğu olmadığını düşünen Nietzsche, insan olmanın ne demeye geldiğini ve nasıl daha insan olunacağı üzerine düşüncelerini aktardığı kitaplarının anlaşılmasını bu nedenlere bağlar. İnsanların artık enine boyuna düşünmesi gerekir. Çünkü yerleşmiş ya da kalıplaşmış düşüncelere dayanarak kendisinin ne demek istediğini anlamaya direnen sürü insanının önemli saydığı her şeyden daha önemli olan şeyleri kabul etmeleri kolay olmayacaktır. Çünkü Nietzsche'ye göre öğrenmemiz gereken şey budur. “İnsanlığın bugüne kadar ele aldığı ve önemli olarak düşündüğü konular aslında gerçek bile değildir.”(Nietzsche, 2012:50) Nietzsche, daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, insanların önem verdiği konular olan Tanrı, ruh, iyi ve kötü, doğru ve yanlış, erdem, günah, öte dünya, ebedi yaşamın aslında bir yalandan ibaret olduğunu söyler. İnsanın kendi varlığının büyüklüğünü başka kavramlara yüklemesiyle gelişen bu yanlış yorumlamalar Nietzsche'ye (Nietzsche, 2012:50) göre öyle bir hal almıştır ki politikanın, toplum düzeninin ve eğitim sorunlarının tamamen bozulmasına ve çürümesine sebep olmuştur.

Tüm bu çıkmazlara bir alternatif cevap olarak doğaya dönmeyi görenlere de bir eleştiriyi yapar. “İnsana göre maymun nedir? Gülünç bir şey, ya da acı veren bir utanç.”(Nietzsche, 2008:22) Nietzsche’ye göre insan da üst insan için böyle maskara veya acı verici bir şey olarak görülecektir. Dolayısıyla insanın hayvani doğaya geri dönmesi ona olumlu anlamda bir şey sunmaz. Çünkü bu farkındalığa varan insanın kendini aşarak en yükseği ve en değerliyi tasarlaması gerekir. İnsani varoluşu sorgulamaya yönelten Nietzsche, insanlığın kendini sağaltarak, çürümüşlüğünden sıyrılarak kendini tedavi etmekten başaka bir yolu olmadığını gösterir.

“Yaşamı keşfettim; onunla birlikte kendimi de yeni baştan keşfettim.”(Nietzsche, 2012:14) Nietzsche’yi anlamak, insanlara bir farkındalık kazandırma çabası ve bu bakış açısı yoksunluğundan doğan bir yaşamı anlamsızlaştırıp çürüme bulunduğu yönündeki iddiasının dayanaklarını doğru anlamaktan geçer. Şanslı olarak nitelendirdiği insanlar şu özelliklere sahiptir: duyuları daha hassas olan daha sert, daha anlayışlı, sadece kendi beğenisini hesaba katan, hayata dair tahminleri olan, kötü olayları bile kendi lehine çevirebilen insandır. “Bir nevi, öldürmeyen şey onu daha güçlü kılar.”(Nietzsche, 2012:14)

O halde insanın zihinsel ve ruhsal sağaltımı, kendini sevmeyi öğrenmekle başlar. Bu sevgi türü bir yük gibi komşu sevgisi türünden bir avarelik değildir. “İnsan kendini sevmesini, -böyle öğretirim ben -sağlam ve sağlıklı bir sevgiyle sevmesini öğrenmelidir: kendine tahammül edebilsin, avarelik etmesin diye.” (Nietzsche, 2008:176) Asıl önemli olan, insanın kendine değer vermesidir.

“Gerçek, kendini sevmesini öğrenmek, bugünlük, yarınlık bir emir değildir. Aksine o bütün sanatların en incisi, en kurnazı, en yükseği ve en sabırlısıdır. Çünkü senin sahip olduğun senden iyice saklıdır ve bütün defineler içinde en son kazılanı kişinin kendi definesidir.” (Nietzsche, 2008:176) İnsanın kendine yönelerek kendini sevmesiyle sanatsal bir yaşam anlayışı karşımıza çıkar. Artık kişinin kendi yaşamı, en gizemli haliyle karşısında durur. İnsan dünya dışı bir yerde anlam aramak yerine, yaşamın içinde ve kendi varlığıyla birlikte anlam bulmaya yönelmelidir. Bu bağlamda Nietzsche’ye göre yaşamın varlığı insanın kendinde saklıdır. Dolayısıyla insanı değerlendirirken kendilik kavramını ve beraberinde gelen sevgi ilişkisini de vurgulamak gerekir.

Elbette kendilik kavramı aynı zamanda değerlerin öğretilmeden önceki insanın arı haline işaret eder. “Beşikteyken henüz, ağır sözler ve ağır değerler ayrılır hissemize: iyi ile kötü-böyle derler bu çeyize. Onun uğruna bağışlanır yaşamamız.”(Nietzsche, 2008:176) diyerek Nietzsche, bir çocuğun ve bir yetişkinin hayata bakış açılarını betimlemelerle açıklar. Çocuk burada, kendini bulup çıkarmış insan olarak sembolleşir. Çünkü kendini bilen kişi şöyle der: “Bu benim iyimdir, benim kötumdür: bununla o susturmuş olur şöyle diyen köstebekle cüceyi: “herkes için iyi, herkes için kötü.” Gerçek, her şeye iyi ve bu dünyaya dünyaların en iyisi diyenleri de sevmem ben.”(Nietzsche, 2008:177) İyi isteminin özü, belirli bir anlamda iyinin değeri ne ise, onu, yeni iyilerin yaratılmasıyla sürekli kendisine yeni bir amaç belirleyerek aşmaktan oluşur. İşte yaşamın iyi ve kötüyü devinimi, ahlaki değerlerin herkesçe kabul edilen tanımı gibi, amaçsız bir oluş değildir. Aksine, kendisini yineleyerek, üretmek ve çaba sarfederek gerçekleştirir.

“Her kim ki iyinin ve kötünün yaratıcısı olmak ister, öncelikle bir yok edici olmalı, değerleri parçalamalıdır. Bundan dolayı en büyük kötülük en büyük iyilikten gelir: Bunun da adına yaratıcılık denir.”(Nietzsche, 2012:127) Nietzsche, bu gelecekte benim daha iyiliksever biri olmamı engellemez diyerek neyin iyi neyin kötü olarak karşılandığını yıkarak kendi iyi ve kötümüzü kurmamız gerektiğinden söz eder. Bu bağlamda Zerdüşť iyinin ne olduğunu göstermeye çalışan bir rehber olarak, gerçeği olduğu gibi tasarlayan insanın gerçek iyiden bahsedebileceğini söyler. “Ben yeni umutlar veren ilk kişiyim.”(Nietzsche, 2012:127) derken de kendine bir danışman rolü verdiğini belirtmek ister.

“Tahammül edemezsiniz kendinize ve kendinizi yeterince sevemezsiniz” (Nietzsche, 2008:62) diyen Nietzsche, sevgi ve şefkatten ne anladığımızı sorgular. Modern insanın kastettiği sevgi, onu kendisi olmaktan çıkarıp komşusuna bağımlı hale getirir. “Bir tanık çağırırsınız iyi şeyler söylemek isteyince kendiniz için ve onu hakkınızda iyi şeyler düşünmeye ayarttınız mı, siz de iyi şeyler düşünürsünüz kendiniz için”. (Nietzsche, 2008: 62) Sürü insanının kendine tahammül etme gücünün zayıflığından ileri gelen kendini sevememesi, beraberinde en yakını yani komşusunu, kendisini sevmesi için ayartmasını gerektirir. Nietzsche, sürünün değer verdiği komşu sevgisi, şefkat, merhamet, yardımseverlik gibi kavramların aslında kendini güvende hissetmek isteyen insanın güçsüzlüğünü örtmek için kurguladığı ve böylelikle hayatını değersizleştirdiğini dile getirir. “Hayatının biricikliğini onaylayamayan güçsüz insan kendisini ancak sürüye adayarak varolabilir. Vasati olmayı en yüksek değer olarak belirleyen sürü de kendisini ancak istisnai olanın sapma ve suçlulukla özdeşleştirildiği bir ortam içinde güvende hisseder.” (Cevizci, 2005:1230)

Nietzsche, ahlaki değer yargılarının değerini sorgularken sürü insanının doğasını şekillendiren bu yapıyı açıklar. Sürü insanından kastedilen kendinden önce yapılan tüm değerlendirmeleri kabul edip üzerine düşünmeyen insandır. Bu tarzdaki insanlar kendi potansiyellerinin farkında olmadan ve eleştirmeden kabul ettikleri bu değerlere göre yaşayarak, eylemlerini buna göre ayarlarlar. Çünkü tembelliğiyle üretmeyen sürü insanının bu durum işine gelir, uykusundan uyanıp kendini sağaltmaktansa korkak olmak daha basittir. Bu noktada Nietzsche, sürü insanının topluluk olarak etkisinden söz eder. Kalabalıkken güçlenen sürü insanının, asimile etme gücü vardır.

Dolayısıyla insan, Nietzsche’ye göre (Nietzsche, 2008:253) kendini tanıma sürecinde kendi yapısının, düşüncelerinin ve duygularının değişen bir şey olduğunu görerek, kendini küçümsemeyi öğrendikçe dostlarıyla arasında bir denge sağlar. Ayrıca dostluk bir başka dengeyi de gerektirir. “Köle misin? Öyleyse dost olamazsın. Zorba mısın? Öyleyse dost edinemezsin.” (Nietzsche, 2008:59) Bu uyarıda köle ruhluluğun kişinin dost olmasını engellemesi kadar zorba olmanın da başkalarının dostluğunu kazanamayacağı görülür.

Nietzsche’ye göre Zerdüş’tün asalak dediği ve en tiksinti duyduğu insan da sevmek istemeyen; fakat sevgiden geçinen bir tiptir. Oysa kendi potansiyelinin farkında olup kendi kendini tedavi etmeye girişen insanlar cesur olup iradelerini kullanırlar. “Kendi iradelerini kendilerine verenler ve tevekküle sırt çevirenler benim dengimdirler.” (Nietzsche, 2008:257)

Bir Süreç Olarak Decadence

Nietzsche iyileşmesi uzun süren bir hastalığı yani decadence sürecini atlattıktan sonra kendisinin en belirgin deneyiminin bu olduğunu ve bir ustalaşma evresine geçtiğini söyler. Eş deyişle decadence sürecinde yaşanan çöküş ve sonrasındaki iyileşme, Zerdüş’tün de bu dönemi yaşadığını, “decadence olduğum zamanlarda” (Nietzsche, 2012:22) demesinden de anlaşılacağı üzere, hasta ile sağlıklı ya da decadence ile decadence karşıtı olmayı yaşayarak deneyimlediğini dolayısıyla decadencenin aşılabilecek bir süreç olduğunu görürüz.

Decadence durumunun aşılmasını her insanın yapamazken, son insanlarda da bu potansiyel vardır fakat her insan bunun farkına varamaz. “Biz mutluluğu bulduk, derler son insanlar ve göz kırparlar.” Yine aynı bağlamda Zerdüş son insan için şunları söyler, “Çobansız bir sürü! Herkes aynı şeyi ister, herkes eşit birbirine”; “Onlar akıllıdırlar ve olup bitmiş her şeyi bilirler”; “Gündüz için küçük zevkleri vardır, gece için küçük zevkleri; fakat saygılıdırlar sağlığa.” (Nietzsche, 2008:26). Böylelikle son insanın amacı mevcut durumdan yukarı sıçrama ve mutluluğu yakalamaktır. Kendine bir hedef belirleyip kendini aşmaktan üşenmeyen insan, bu sayede kendi potansiyelinin farkına varır. Son insan artık anlam

arayışını aşkınlıkta değil, memnuniyette ve kendinin farkında olarak her anlamda, ruhsal ve fiziksel olarak sağlığına dikkat etmekte bulur.

“Bütün varlıklar şimdiye dek kendilerinden üstün bir şey yarattılar: sizler bu meddin cezri olmayı ve insanı aşmak yerine hayvanlığa dönmeyi mi istiyorsunuz?”(Nietzsche, 2008:21) Nietzsche, içindeki hayvani doğayı aşıp ebediyete ulaşmaya çabalayan insanın bu akıntıda hem Hıristiyanlığın ahlaki öğretisiyle değer kazanmaya çalıştığını hem de yaşamın değeri böylesine düşürülünce, onu olumlayacak hiçbir şey sunmayan hayvani varlığıyla kalakaldığını ifade eder. Yaşamı yakalamaktansa bir zaman sonra hayat karşısında yetersiz kalan, hayatı durağanlaştıran hakikatler ve değerler üreten sürü tipi insan, çöküş tarzı yaşam biçimiyle decadance bir kültür ortaya çıkarmıştır. Çünkü aslında yaşamını korumak için ürettiği bu değerler ya amacından sapmıştır ya da değişmez olarak görülerek kutsallık verilmiş ve gerçeklikten kopmuştur. Dolayısıyla yaşamı yoksullaştırmak decadance olarak insanlığın oluşturduğu bu çöküştür.

Nietzsche’ye (Nietzsche, 2012:30-50) göre her şeyin temelinde insan konulmalıdır. Kendi gücünün ya da olanaklarının farkında olmayan kişi decadance durumun bir sonucu olan nihilizmden kurtulamaz.

Nihilizm insanın dünden beri sonu gelmeden süregelen bir anlamsızlık durumunu değiştirmesiyle ve böylelikle de sağaltılmış bir kültürün ortaya çıkmasıyla aşılır. İşte decadance, bu durumu farkederek, kendini aşmasını sağlayan sağaltımsal bakış açısını kullanırsa üst insana doğru yol alır. Bu yollardan geçen Nietzsche'nin sağaltımı yaşadığını “en yüksek anlamıyla bu bir iyileşmeydi! Şifa bulmam bunun sonucuydu” (Nietzsche, 2012:83) yorumundan çıkarılabilir. Nietzsche’ye göre kendi potansiyelinin farkına vararak bir süreç olarak decadans yaşayan insan, decadans durumun bir sonucu olan nihilizmi, sağaltılmış bir kültürün ortaya çıkmasıyla aşar. İşte decadance kişisi, kendini aşmasını sağlayan sağaltımsal bakış açısını kullanırsa üst insana doğru yol alır. Buyüzden Nietzsche’nin felsefesi, insanın nasıl daha iyi kendisi olabileceği üzerine kuruludur. Bu arayış Nietzsche’yi geleneksel değerlerin eleştirisine ve kendi insan anlayışının ortaya çıkmasına yönlendirir.

SONUÇ

Ahlaki değerlerin ve insan anlayışının alaşağı edilmiş bu yorumu, Nietzsche’nin kendi dönemine ve nihilizme bu eleştirisi, bize bir yöntem sunması açısından önemlidir. Nietzsche’nin verdiği önerilerden hareketle bu yönde okuyup olumlamaya, yaşama katlanmaya ve yaşamı anlamlı kılmaya çalışmak yani sağaltılmış bir kültür ortaya çıkarmanın yollarını aramak günümüz kaygıları açısından kaydadeğer bir durumdur.

Nietzsche’nin felsefesi, insanın nasıl daha iyi kendisi olabileceği üzerine kuruludur. Bu arayış Nietzsche’yi geleneksel değerlerin eleştirisine ve kendi insan anlayışının ortaya çıkmasına yönlendirir. Ahlaki değerlerin ve insan anlayışının alaşağı edilmiş bu yorumu, Nietzsche’nin kendi dönemine ve nihilizme eleştirisidir.

Bu bağlamda üzerinde durduğumuz decadance durumdan kurtulmanın olanağı ise üst insanın sağaltım için salık verdiği bilgece önerileriyle olur. İşte yaşamın olumlanması bununla ilişkilidir. Gelenekselin içinde insanın sağaltım anlayışı da sürü insanının nihilizme bulanmış bir değerlendirme biçimi olduğu için yeniden değerlendirilmeye gereksinir. İnsanın kendi kendini tedavi etmesi, ancak yaşamın içerisine tekrar katılarak değerli hale gelerek mümkün olur ve böylelikle sağaltılmış bir kültürü ortaya çıkarır.

İnsan kendi dünyasını ancak bilgelikle kazanılan kendini sevmeye bilebilir. Kendini bilerek, tanıyarak sevme insanın ortaya çıkarması gereken gerçek iyi ve kötü kavramıyla

ilişkilendirilir. Çünkü yaşamın gerçek anlamını yakalamak isteyenlerin üst insana kulak vererek ve gerçek değerlerin ne olduğunu bilerek yaşaması gerekir. Dolayısıyla bir tedaviden bahsediyorsak, amacı gösteren rehber büyük iş düşmektedir. Yol gösteren Zerdüşt, bir eleştiri yapar. “İnsanlığın gayesi yoksa henüz, yok değil midir, -henüz insanlığın kendisi de?” (Nietzsche, 2008: 62)

Nietzsche, insana değerini veren, üstinsanları oluşturmak için insanlara nasıl bir yaşam süreceklerini göstererek, insanların kendilerini iyi ve kötünün ötesine yerleştirmelerini ve insanın her an kendini aşmaya yönelmesini salık verir. Dolayısıyla Zerdüşt hem bir yol gösterir hem de ne yapılacağını açıklar ve değerleri yeniden değerlendirmeye çağırır. Çünkü insan nasıl yaşarsa öyle düşünür.

Decadance ya da çürüme insanın olanaklarını kapatan her şeydir. Bedenini salıveren biri, kendi çürümesini yapıyordu; oysa üst insan kendi gücünün farkındadır. Söz gelimi algılaması iyi, anlayışı güçlü, cesur vs. özellikleri vardır. Dolayısıyla kendi çağının analizini yapan Nietzsche, aslında değerlerle yüzleşme yaparak yaşamın değersizleştirilmesine ve hakikat kurgusunun temelsizliğine vurgu yapar. Çağının insanın benimsediği değerlerin geleneksel temelleri bozulmaya başlamıştır. İnsanın kendini oluşturacağını, kendi olanaklarının farkına varacağını, sağaltma potansiyelimizin artık kendini açığa çıkaracak bir aşamaya geldiğini göstermeye çalışır.

Sonuç olarak insanları tedirgin ederek onları kendi kendilerinin sağaltımını yapmaya yönlendirmek gerekir. Nietzsche'nin insanlık üzerine düşünceleri bir sağaltıma yol açar. Denilebilir ki onun yöntemi aslında yüzyıllardır insanın önemini ve değerini kaçırmış olmamıza bir tepkidir. Çünkü eğer bir değer yargısı kişinin kendisini güçsüzleştirerek onu yaşamından koparıyorsa bu durum, onun kendisi olmasını engellediği için aşılması gereken bir şeydir. O halde hem diğer felsefi anlayışların insanı konumlandığı yeri aşması, hem de kişi olarak insanın kendini bir tedavi yoluyla aşması en elzem durumdur. Bir insanın kendi potansiyellerinin farkına varıp, üstünleşmesi ise ancak sürü kalabalığından ayrılmasıyla yani decadence durumunun aşılmasıyla olur. Fakat unutulmamalıdır ki Zerdüşt bir aşamanın son hali olarak değerlendirilmemelidir. Çünkü kastedilen üst insan, tarihsel gelişimle ilgili bir şey değildir. İnsan anka kuşu gibi yıkımlardan doğar, bu yıkımlar altından cesaretle çıkar, bu şekilde de Zerdüşt olur. Nietzsche'nin demek istediği, insanları tedirgin ederek onları kendi kendilerinin sağaltımını yapmaya yönlendirmektir. Denilebilir ki onun yöntemi aslında yüzyıllardır insanın önemini ve değerini kaçırmış olmamıza bir tepkidir. Böylelikle Nietzsche felsefesinde bilgeliğin insan ruhunu tedavi etme anlayışıyla nihilizmin aşılmasına yönelik saptamaların ilişkisi gözler önüne serilerek felsefi sağaltımın, etik sorunu temel alınarak bir terapi yöntemi olduğuna dikkat çekilmiştir.

KAYNAKLAR

- Cevizci, A. (2005). Felsefe Sözlüğü. Paradigma Yayınları, İstanbul.
Filiz, Ş. (2018). Felsefi Sağaltım. Pales Yayınları, İstanbul.
Nietzsche, F. (2003). Ahlakın Soykütüğü Üzerine. Çev. Ahmet İnam, Say Yayınları, İstanbul
Nietzsche, F.(2012). Ecce Homo. Çev. E.Aktan. Alter Yayınları, Ankara.
Nietzsche, F.(2003). İnsanca Pek İnsanca. Çev. M. Tüzel. İthaki Yayınları, İstanbul.
Nietzsche, F. (2008). Zerdüşt Böyle Buyurdu. Çev.O.Derinsu. Varlık Yayınları, İstanbul.

Hegemonik Erkeklik ve Şiddet

Pınar LALOĞLU^{1,*}

¹Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Erzurum, Türkiye
*pinar.laloglu@atauni.edu.tr

ÖZET

Erkeklik, toplumsal olarak inşa edilen, topluma ve tarihe göre değişebilen bir kavramdır. Ancak bu kavram uzun yıllar boyunca sosyal bilimlerde ele alınmamış bir konu olarak kalmış, erkek olmak normatif bir gerçeklik olarak kabul edilmiştir. Toplumsal cinsiyet çalışmaları daha çok kadın ve kadının toplumdaki konumu üzerinde durmuşlardır. 1970’li yıllara gelindiğinde “erkeklik” de toplumsal cinsiyet ilişkilerinin bir parçası olarak görülmeye başlanmıştır. Erkekliğin kavramsallaştırmasını yapan Connell, güç ve iktidar kavramlarını merkezi bir konuma taşımıştır. Connell erkekliği toplumdaki iktidar ilişkilerini pekiştiren bir yapı olarak ele almıştır. Güç ve iktidar kavramlarından hareketle “hegemonik erkeklik” kavramını farklı erkeklikleri inceleyerek, farklı güçlere sahip erkek olma biçimlerini ortaya koymuştur

Hegemonik erkekliğin icrası daha çok kadınlara ve hegemonik erkekliğin yasası olarak ele alınan heteroseksüel olma koşulunu taşımayanlara yöneliktir. Şiddet ve erkeklik ilişkisi şiddetin erkekliğin kanıtı olarak kullanılmasıyla somutlaşmaktadır. Hegemonik erkeklik pratiklerinden olan şiddet, aynı zamanda erkekliği yeniden üreten bir sosyal performanstır. Erkeklik ideolojisinin zayıflayacağından ya da hegemonik olma özelliğini kaybedeceğinden duyulan korku şiddeti araçsallaştırmaktadır. Kendisini kurumlar vasıtasıyla yeniden yeniden üreten hegemonik erkeklik şiddeti sadece kadınlara yönelik değildir. Kaufman, erkeğin uyguladığı şiddet biçimlerini bir üçgen aracılığıyla açıklamaktadır. Üçgenin köşelerini, erkeklerin kadınlara uyguladığı şiddet, erkekler arası şiddet ve erkeğin kendisine yönelttiği şiddet olarak ele alır. Burada erkeğin bir başka erkeğe ya da kendisine uyguladığı şiddet; kadına yönelik şiddet de olduğu gibi iktidar ilişkileriyle yakından ilişkilidir. Şiddet erkeğin iktidarını ispat etme aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle, bu bildirinin amacı erkekliğin toplumsal inşasını irdeleyerek hegemonik erkeklik ve şiddet ilişkisini kuramsal olarak analiz etmektir.

Anahtar Kelimeler: Erkeklik, Hegemonik Erkeklik, Şiddet.

Hegemonic Masculinity and Violence

ABSTRACT

Masculinity is a concept constructed socially, and it can vary according to the society and the history. However, for decades, social sciences have neglected the concept and being a man is acknowledged as a normative fact. Gender studies have mostly focused on woman and the status of women within the society. Apart from 1970's, "masculinity" has begun to be considered as a part of gender relationship. Connell, who has conceptualized the masculinity, has brought the concept of force and power to a central position. Connell has addressed masculinity as a structure reinforcing the power relationship within a society. Starting from force and power, he has put forth the concept of "hegemonic masculinity" by examining various masculinity and shapes of being man with different powers.

The execution of hegemonic masculinity mainly targets at women and those who do not bear the pre-condition of being heterosexual, which is considered as the law of hegemonic masculinity. Violence and masculinity relationship become solid by using violence as a tool to prove the masculinity. Violence as a practice of hegemonic masculinity is also a social performance reproducing the masculinity. The fear of weakening the masculinity ideology or of losing being hegemonic converts the violence into a tool. Hegemonic masculinity violence which reproduces itself via institutions does not use the violence only against women. Kaufman explains the shapes of violence used by men with a triangle. He considers the corners of the triangle as the violence against women by men, violence among men and violence by man to himself. The violence against himself or another man by the man himself is closely related with power, as in the violence against women. Violence appears as a tool for men to prove their power. Taking it as a starting point, this article aims to examine the social construction of masculinity and to analyze the relationship between hegemonic masculinity and violence theoretically.

Key words: Masculinity, Hegemonic Masculinity, Violence

Erkeklik, uzun yıllar boyunca sosyal bilimler literatürü içerisinde ele alınmayan, irdelenmeyen bir konu olarak kalmış, erkek olma hali doğal ve normatif bir gerçeklik olarak kabul edilmiştir. Toplumsal cinsiyet çalışmaları ise daha çok kadınlar üzerine yoğunlaşmıştır. Bunun nedeni kadınların tarihsel olarak toplumda “öteki” ya da “ mağdur” konumunda olmalarıdır. 1970’ li yıllarda, erkeklik de toplumsal cinsiyet- güç ilişkilerinin bir parçası olarak görülmeye başlanmıştır. Erkeklik çalışmalarındaki ilk dalga, erkek olmanın artı ve eksilerine odaklanır. Erkeklerin toplumsal hiyerarşide sahip oldukları üstünlük sorgulanır, erkeklerin karşılaştığı ilişkisel, psikolojik ve fiziksel zorluklar ortaya konur. 1980’lerle beraber erkeklik araştırmaları farklı bir boyuta taşınır. Erkeklerin kendi aralarındaki farklılıklar gündeme gelir; geleneksel erkeklik söylemi ve bu söyleme karşı alınan farklı duruşlar araştırma konusu olur (Boratav, Fişek, Ziya, 2017: 56). 1980’lerin ortalarından itibaren erkeklik hakim bir erkeklik modeli ile değişmez bir öze sahip olduğu fikrinden uzaklaşılır ve erkekliğin toplumsal olarak inşa edildiği, farklı erkeklik pratikleri üzerine yoğunlaşılır (Türk,2008) Yahudilerin, siyahların, latinlerin, işadamlarının, gaylerin, işçi sınıfının, orta sınıfın, sporcuların, öğrencilerin erkeklik kimlikleriyle kurmuş oldukları ilişkileri anlamaya çalışan çalışmaların temelinde “erkeklik ve iktidar arasında nasıl bir ilişki vardır?” sorusu yer alır. Bu soru 1980’ lerde geliştirilen hala etkini sürdüren “hegemonik erkeklik” kavramının da altında yatan temel argümandır (Türk, 2008). R.W. Connell, kavramı Antonio Gramsci’ nin İtalya’ daki sınıf ilişkileri analizlerinde söz ettiği “hegemonya” kavramı üzerine kurmuştur (Connell, 2016: 269). Connell, hegemonyayı bir güçler dengesi içinde kazanılan üstünlük olarak tanımlamaktadır. Öbür örüntüler ya da gruplar, ortadan kaldırılmak yerine ikincil konuma itilir (Öteki erkeklikler ve kadınlar).

Hegemonik erkeklik kuramının kurucusu Connell’ e göre kadınlık ve erkeklik biçimlerinin karşılıklı ilişkisi, tek bir yapısal gerçek üzerine, erkeklerin kadınlar üzerindeki küresel egemenliğine dayandırılır. Bu yapısal olgu, bir bütün olarak toplumda hegemonik bir erkeklik biçimini tanımlayan erkekler arası ilişkilerin ana temelini oluştururken, bu yalnızca kadınlarla ilgili değil, ikincil konuma itilmiş farklı erkeklik biçimleriyle ilgili olarak da inşa edilmiştir (Connell, 2016: 267). Connell hegemonik erkeklik kavramını iktidar çekişmelerinin ötesine geçerek özel yaşamın ve kültürel süreçlerin içerisine sızan bir toplumsal güçler oyununda kazanılan toplumsal üstünlük olarak ele almaktadır (Connell, 2016: 269). “Belirli erkek gruplarının güç ve zenginliği nasıl ellerinde tuttıkları, tahakkümü yaratan toplumsal ilişkileri nasıl meşrulaştırdıklarını ve yeniden ürettiklerini” anlamaya yönelik oluşturulan bir kavramdır (Carrigan,2002: 112, akt.Türk, 2015: 86). Connell bu kavramı erkeklerin üstün kadınların tabi olduğu patriarşik düzenin meşruluğunu sağlayan toplumsal cinsiyet pratiklerinin inşasını tarif etmek için kullanmaktadır. Hegemonik erkeklik, sadece kadınlar üzerine bir tahakkümü değil aynı zamanda çeşitli erkeklik biçimleri arasındaki ilişkileri anlamaya yönelik olarak da oluşturulmuş bir kavramdır (Türk, 2002: 86). Dışsal hegemonya erkeklerin kadınlar üzerindeki tahakkümünü ifade ederken, içsel hegemonya bir grup erkeğin diğer erkekler üzerindeki hakimiyetine işaret etmektedir. Connell, hegemonya görüşünün büyük ölçüde rızaya dayalı olduğunu belirtir. Büyük çoğunluk hegemonyayı ayakta tutabilmek için bir suç ortaklığı ya da işbirliği içerisindeydi. Bu iş birliğinin asıl nedeni erkeklerin çoğunun kadınların tabi kılınmasından faydalanıyor olması ve hegemonik erkekliğinde bu üstünlüğü kültürel olarak ifade etmesidir (Connell, 2016: 271). İktidarı elinde tutan erkek grubu sayıca azdır; ama bu durum geniş bir erkek kesiminin onayı ve suç ortaklığı ile beslenen hegemonik bir oluşumdur. Çünkü hegemonik erkeklik pratiklerini onaylama, katılma ya da ses çıkarmama karşılığında maddi kazançlar ve ayrıcalıklar sunulur(Sancar, 2016: 32). Bu ses çıkarmama aynı zamanda kabullenilen erkeklerinde hegemonik erkeklik dışında kalmamalarını sağlar. Bu yolla kendi erkekliğini de yeniden üretir. Bourdieu, erkeklik ve kadınlığın uzun bir toplumsallaşma sonucu tayin ve telkin çalışmalarıyla toplumsal dünya tarafından çizilen herkes tarafından bilinip kabullenilen “ gizemli sınır hattı” nın belirlediği

bir toplumsal kimlik olarak oluştuğunu belirtir. Bu kimlik biyolojik doğaya kazınarak habitus' a yani bedenselleşmiş toplumsal yasaya dönüşür (Bourdieu, 2015: 68). Connell' ın da bahsettiği gibi erkeklerin kadınlara ve birbirlerine karşı kurdukları tahakküm ilişkilerinin inşasında kültür ve kurumlar üzerinde işleyen ikna ve rıza pratikleri yer almaktadır. Toplumsal olarak kurgulanan hegemonik erkeklik, idealize edilmiş bir erkeklik formunun devlet, medya, gibi kurumlar aracılığıyla nasıl tüm topluma yayıldığına gönderme yapan bir kavramdır.

Connell, erkeklığı, erkek ve kadınlar arasındaki iktidar ilişkileri pekiştiren bir yapı ve aynı zamanda toplumda tek bir erkeklığın değil "erkekliklerin" olduğunu ileri süren çalışmalarıyla erkeklik kurgusunun, erkeklığın farklı zaman ve mekanlarda gösterdiği farklılığı ve benzerlikleri inceleyen yerel ve kültürel erkekliklerin erkeklığın geneli hakkında ipuçları verebileceğini savunmuştur (Boratav, Fişek, Ziya, 2017: 56). Connell, erkeklerin kendi aralarındaki ilişkileri inceleyerek farklı güç pozisyonlarına sahip farklı erkek olma biçimlerinin olduğunu tespit etmiştir. Buradan hareketle hegemonik ya da egemen erkeklığın ataerkil yapıyı meşrulaştıran, erkeklerin üstünlüğünü ve kadınların itaatini devam ettiren bir toplumsal cinsiyet pratikleri bütünü olarak tanımlanmıştır.

Connell' a göre hegemonik erkeklik homofobik şiddet ve ev içi şiddetin gerçek motivasyonlarının anlaşılması, şiddetin kültürel düzeyde içselleştirilme nedenleri üzerine ipucu sağlayabilir. Şiddet ve erkeklik ilişkisi daha çok erkeklığı şiddet göstererek kanıtlamak şeklinde somutlaşmaktadır (Türk, 2008). Kaufman, erkeğin uyguladığı şiddet biçimlerini bir üçgen üzerinden açıklamaktadır. Üçgenin köşelerini, erkeklerin kadınlara yönelttikleri şiddet, erkekler arası şiddet ve erkeğin kendine yönelttiği şiddet olarak tanımlamaktadır. Kaufman' ın da belirttiği üzere erkeklik ve şiddet ilişkisinde kadına yönelik şiddet evrensel düzeyde yaygınlığı ve yoğunluğu nedeniyle en çok incelenen konu olmuştur. Oysa erkeklik ve şiddet ilişkisinde eril şiddet sadece kadınlara değil, erkekler arasında birbirlerine uyguladıkları şiddeti ve erkeğin kendisine uyguladığı şiddeti de kapsamaktadır (Hacısoftaoğlu,Bulgu, 2015: 115). Şiddet, erkeğin iktidarını kabul ettirme ve ispat etme aracıdır. Bu sadece kadınlara değil erkeklerin birbirlerine karşı uygulamış olduğu şiddetin altında yatan önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Arendt' ın da belirttiği üzere şiddet iktidarın tehlikeye girdiği anda ortaya çıkar. Şiddet, tek tek meydan okuyuculara karşı iktidar yapısını ayakta tutmak için son çare olarak ortaya çıkar. Bu yüzden şiddet iktidarın önkoşulmuş gibi görünür (Arendt, 2016: 58).

Bir erkek için sürekli olarak kanıtlanması ve yeniden üretilmesi gereken erkeklik, sosyo-kültürel olarak garanti altına alınmış bir toplumsal değer olmasına karşın, aynı zamanda sürekli olarak sahip olunacağından asla emin olunamayan bir konumdur. Bu güvensizlik erkeğin şiddetle ilişkisini sağlamlaştırmaktadır (Hacısoftaoğlu,Bulgu, 2015: 118).

Arendt, şiddetin doğası gereği araçsal olduğunu vurgulayarak diğer tüm araçlarda olduğu gibi daima amacın rehberliğine ve onunla meşrulaştırılmaya gereksinim duyar. Hegemonik erkeklik içinde şiddet araçsal bir pratiktir. Erkeklığın tehlikeye girdiği anda şiddet araçsal olarak devreye girer. Yaygın bir kavga nedeni olan kız arkadaş sorunları aslında erkeğin kendi onurunu koruma refleksidir. Erkeklığın kanıtlanması ve sürdürülmesinin ispatıdır. Erkeklik ideolojisinin zayıflayacağından, hegemonik erkeklığın hegemonik olmaktan çıkması korkusu hegemonik erkeklığı yeniden üretme noktasında şiddeti araçsallaştırmaktadır (Türk,2016: 94). Bourdieu' ya göre tıpkı şeref gibi, erkeklik başka erkekler tarafından, taşıdığı halihazır veya potansiyel şiddet gerçekliği içinde kabullenilmek ve "gerçek erkekler" (Connell' ın bahsettiği hegemonik erkekler) grubuna aidiyetin tanınmasıyla tasdik edilmek durumundadır. Bazı cesaret biçimleri Bourdieu' ya göre paradoksal bir şekilde, grubun saygı ve hayranlığını yitirme, "arkadaşlar" ın yüzüne bakamayacak hale düşme ve tipik kadınsı "zayıf" kategorisine

itilme korkusundan kaynaklanır (Bourdieu, 2015: 70-71). Eril kimliğin tehdit altında olduğu toplumsal koşullarda şiddet araçsal olarak bu kimliğin yeniden inşasında rol almaktadır.

Atay, “erkeklik en çok erkeği ezer” ifadesiyle erkekliğin yeniden üretimi noktasında yaşanan toplumsal kabüllerin erkeği erkeklikten muzdarip ettiğini belirtmektedir. Günümüzde modern toplumların pek çoğunda olduğu gibi Türkiye’de de hakim erkeklik sertlik, saldırganlık, şiddet, öfke ve uzlaşmazlıktır (Atay, 2004: 13). Erkek kendisini mutlak başka karşısında “kadın olmayan” olarak tanımlar ve sahip olduğu özellikleri sürekli bir biçimde yeniden olumlar (Direk, 2018: 187). Bu yeniden olumlama erkeğin sürekli olarak hegemonik erkeklik kurallarının dışına çıkmamak için sarfettiği çaba ile mümkün olabilmektedir. Erkekliğin krize girdiği durumlarda da şiddet ortaya çıkmaktadır. Şiddet aracılığı ile erkeklik hem kadına hem de öteki erkeklere ispatlanmaktadır. Bu noktada, “erkeklik kadını dışardan, erkeği ise içerden yıkan bir kimliğe” (Real, 2004) dönüşmektedir.

KAYNAKÇA

- Atay, T., “Erkeklik En Çok Erkeği Ezer!”, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 101, 2004.
- Arendt, H., *Şiddet Üzerine*, 2016, İletişim, İstanbul.
- Bourdieu, P., *Eril Tahakküm*, 2015, Bağlam, İstanbul.
- Hacısofaoğlu, İ., Bulgu, N., “Yedi Dağın Ötesindeki Çocuklar: Güreşte Erkeklik ve Şiddet”, iç. “Şiddetin Cinsiyetli Yüzleri”, Der. Betül Yazar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Türk, H., B., “Şiddeti Meyyalım Vallahi Dertten: Hegemonik Erkeklik ve Şiddet”, iç. “Şiddetin Cinsiyetli Yüzleri”, Der. Betül Yazar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Boratav, H.B., Fişek, G., O., Ziya, H.,E., *Erkekliğin Türkiye Halleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Connell, R., W., *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, Ayrıntı, 2016.
- Sancar, S., *Erkeklik İmkansız İktidar*, Metis, 2016.
- Direk, Z., *Cinsel Farkın İnşası*, Metis, 2018.

Sürdürülebilir Tarımda Doğal Kaynakların Kullanımı

Hacer Çelik Ateş^{1,*}, Aslı Akbaş¹

¹Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Isparta, Türkiye
*hacerates@sdu.edu.tr

ÖZET

Sürdürülebilir tarım, tarımsal üretimde agronomik, çevresel, sosyal ve ekonomik boyutları dengelemeyi hedefleyen bir yaklaşımdır, amacı, bir yandan tarımda verimliliği korurken diğer yandan da çevreye verilen zararı azaltarak, kısa ve uzun dönemde ekonomiyi canlı tutmak ve tarımla uğraşanların yaşam kalitesini yükseltmektir. Sürdürülebilir bir tarım için doğal kaynakların korunması zorunluluktur. Kuşkusuz tarımsal üretim için dünyada gerekli olan kaynaklar sınırsız değildir. Ayrıca doğal dengeyi bozarak istenilen ölçüde ve sürekli bir gelişmenin sağlanamayacağı da açıktır. Bu çalışmada amaç, tarımda sürdürülebilirliği sağlamada doğal kaynakların kullanımına ilişkin bilgiler sunmak ve yapılmış çeşitli araştırma sonuçlarına dayanarak konuyu tartışmaktır. Çalışma ikincil verilere dayanmaktadır. İkincil veriler olarak, konuyla ilgili kurum ve kuruluşların dokümanları ile bu konudaki araştırmaların sonuçları kullanılacaktır. Hava, su, toprak, bitki örtüsü, hayvanlar ve madenler dünyanın doğal kaynaklarını oluşturur. Doğal kaynak kullanımının en yoğun olduğu tarım sektöründe bu kaynakların korunarak gelecek nesillere güvenli bir şekilde bırakılması sürdürülebilir tarımın temel amacıdır. “Sürdürülebilir Gelişme” yaklaşımına göre, gelişme politikalarının üç önceliği bulunmalıdır; Ekolojik süreçlerin korunması; kaynakların sürdürülebilir kullanımı; Genetik çeşitliliğin korunması.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir tarım, Doğal kaynaklar, Kalkınma

The Use of Natural Resources in Sustainable Agriculture

ABSTRACT

Sustainable development is an approach targeting a balance among agronomical, environmental, social and economic dimensions in agricultural production. The purpose is to maintain short and long-term economic vitality and raise quality of life for people involve in agriculture; at the same time, to maintain productivity in agriculture and minimizing environmental damage. The protection of natural resources is essential for sustainable agriculture. There is no doubt that the global resources used in agriculture production are limited. It is also clear that a continuous development at a desired pace cannot be attained by upsetting the overall balance in nature. The purpose of this study is to present information about the use of natural resources in attainment of sustainability in agriculture and to discuss the subject based on previously undertaken various studies. The study is based on secondary data. Data from documents prepared by related organizations, as well as from previously undertaken research in the literature are used as the secondary data. Air, water, soil, flora, fauna, and mineral wealth constitute natural resources of the globe. In agriculture sector where natural resources are greatly used, maintaining these resources and making available to future generations in a safe manner is a fundamental goal of sustainable agriculture. According to “Sustainable Development” approach, there should be three priorities in development policies; protection of ecological processes, sustainable use of resources, and protection of genetic diversity.

Keywords: Sustainable agriculture, Natural resources, Development.

GİRİŞ

Dünya nüfusunun 2050 yılına kadar yaklaşık 10 milyara çıkması ve buna bağlı olarak tarımsal ürünlere yönelik küresel talebin de önümüzdeki on yıllarda ikiye katlanması beklenmektedir. Bu artışın büyük kısmı, dünyanın biyoçeşitlilik açısından zengin alanlarına ev sahipliği yapan gelişmekte olan ülkelerden gelecektir. Dünya nüfusunun ve kişi başına tüketimin artmasına paralel olarak, tarım dünyaya daha fazla gıda, lif ve yakıt tedarik etmek için muazzam bir baskıyla karşı karşıyadır (FAO,2017; Godfray ve ark., 2010).

Artan nüfusun yanında, küresel gıda fiyatlarının artması, ekonomik krizler, yetersiz beslenme, gıda güvenliği gibi sorunlar da artmaktadır. Tüm bunlar bir yandan gıdaya olan talebi artırırken diğer yandan iklim değişimleri, tarım topraklarının amaç dışı kullanımı doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı daha da artırmaktadır.

Gıda ve tarımın, ekonomik, sosyal ve çevresel olarak sürdürülebilir bir şekilde yaşam standartlarının iyileştirilmesine katkıda bulunduğu, açlık ve yetersiz beslenme içermeyen bir dünya hedeflenmektedir. Her ne kadar tarım teknolojilerinde iyileşme olduysa da bu teknolojiler verimlilik artışını bir yere kadar taşıyabilmekte ve sınırlı kalmaktadır. Bununla birlikte, doğal kaynakların bozulması, biyoçeşitliliğin kaybı, bitki hastalık ve zararlıların sınır ötesine yayılması ve antimikrobiyalere karşı dirençli hale gelmesi, verimlilik artışında ihtiyaç duyulan ivmelenmeleri engellenmektedir. Yoğun girdi ve sermaye kullanımlı tarım sistemleri, kitlesel ormansızlaştırmaya, su kıtlığına, toprak tükenmesine ve yüksek seviyelerde sera gazı emisyonlarına neden olmakta, tüm bunlar da sürdürülebilir gıda ve tarımsal üretimi engellemektedir (FAO,2017).

Bu çalışmada, sürdürülebilirlik çerçevesinde doğal kaynakların tarım alanlarında kullanımını incelemek amaçlanmıştır. Çalışmada tarımda kullanılan doğal kaynaklar olarak toprak, su ve yenilenebilir enerji kaynakları (güneş, rüzgâr, Jeotermal) ele alınmıştır. Çalışma, ikincil verilere dayanmaktadır. Bugüne kadar benzer konularda yapılmış bilimsel çalışmaların sonuçları, ilgili kurum ve kuruluşların dokümanları ve verileri ikincil kaynakları oluşturmaktadır. Elde edilen veriler ve bilgilere dayanılarak değerlendirmelerde bulunulmuştur.

TARIMDA DOĞAL KAYNAKLARIN KULLANIMI

Son yıllarda bir yandan artan nüfusla beraber yükselen gıda talebi, diğer yandan iklim değişimi tarımsal üretim üzerinde önemli bir baskı yaratmaktadır. Bu durum, tarımda sürdürülebilirliği zorunlu hale getirmektedir. Tarımda sürdürülebilirlik ise doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ile ilişkilidir.

Sürdürülebilir tarım, uzun dönemde doğal kaynakların korunmasının yanı sıra çevreye zarar vermeyen tarımsal teknolojilerin kullanıldığı bir tarımsal yapının oluşturulmasıdır. Diğer bir ifadeyle, sürdürülebilir tarım kavramı, tarımsal üretimde agronomik, çevresel, sosyal ve ekonomik boyutları dengelemeyi hedefleyen bir yaklaşım şeklidir. Amaçları, bir yandan tarımda verimliliği korurken diğer yandan da çevreye verilen zararı azaltarak, kısa ve uzun dönemde ekonomiyi canlı tutmak, tarımla uğraşanların yaşam kalitesini yükseltmektir (Turhan,2005).

Tarımda toprak kullanımı

Toprak tarımsal üretimin en önemli üretim faktörlerinden birisidir. Günümüzde her ne kadar topraksız tarım üzerinde çalışmalar yapılmaktaysa da bu çalışmaların artan nüfusun gıda talebini karşılayacak düzeyde olamayacağı ve toprağın önemini azaltamayacağı açıktır.

Türkiye’de tarım arazilerinin mevcut sorunları çok çeşitlidir. Ancak, bu sorunlar arasında

yer alan eğim, drenaj, taşlılık, tuzluluk ve alkalilik, toprak derinliği ve kısmen de olsa erozyon gibi sorunlar daha çok toprağın yapısal özelliğinden kaynaklanmaktadır. Tarım arazilerinin tarım dışı kullanımı ise insanlardan kaynaklı olduğu için daha önemli ve üzerinde durulması gereken bir konudur. Günümüzde, tarım arazileri daha çok kentleşme, sanayi, turizm, madencilik ve diğer kamu yatırım alanlarında yaygın bir şekilde kullanılmakta olup, diğer bir etken; karayolları, demiryolları, hava limanları, barajlar, kanallar ve boru hattı gibi kamu yatırımlarıdır (Topçu,2012).

Türkiye’de 2001 yılında toplam tarım alanı 40 967 000 hektar iken, 2017 yılında bu rakam 37 992 000 hektara düşmüştür (www.tuik.gov.tr, 2018). 2017 yılında kullanılabilir tarım arazisi ise 23 milyon hektara, işlenen tarım alanı ise 20 milyon hektara düşmüştür (TUIK,2018). Diğer bir ifadeyle 16 yılda yaklaşık 4-5 milyon hektar tarım toprağı kaybedilmiştir. Verilerden de anlaşılacağı gibi, tarım toprakları bir yandan sanayileşme yoluyla, bir yandan artan kentleşme nedeniyle konut yapımında, diğer yandan çevre kirliliği ile aşırı ilaç, girdi kullanımı vs ile kirlilik yoluyla niteliğinin değişmesine bağlı olarak sürekli olarak azalma eğilimindedir.

Tablo 1. Toprak kaynakları(2017 yılı)

Toprak kaynakları	Hektar (1000)
Toplam tarım alanı	37 992
Toplam İşlenen tarım alanı ve uzun ömürlü bitkilerin alanı	23 375
Toplam İşlenen tarım alanı	20 032
Toplam uzun ömürlü bitkilerin alanı	3 343
Çayır ve mera arazisi alanı	14 617
Orman alanı	22 343

Kaynak: TUIK,2018

Tarımda kullanılan toprakların amaç dışı kullanımı yanında bir de toprağın kirlenmesi sonucu niteliğini kaybetmesi durumu vardır. Toprak kirlenmesi, diğer çevre sorunlarının olduğu gibi doğanın yanlış ve hor kullanılması sonucu ortaya çıkmakta, doğal dengenin bozulması ile birlikte giderek hız kazanmaktadır. Kentleşme ve sanayileşme sonucu ortaya çıkan her türlü artık ve toprağa karışması, toprak kirliliğini oluşturmakta, ayrıca tarım alanlarının kentsel ve sanayi kullanımlarına açılması verimli toprakların kaybına neden olmaktadır. Aynı zamanda verimli tarım topraklarından tuğla, kiremit gibi yapı malzemelerinin üretimi toprak kayıplarını çoğaltmaktadır. Diğer taraftan daha çok ürün almak için geliştirilen yeni tarım teknikleri bazı hallerde; erozyon, tuzluluk ve yaşlılık toprak kirlenmelerine yol açabilmektedir (Güler,1997).

Gelecek yaşam ve nesiller için toprağın korunması; sürdürülebilirlik, ekosistemlerin korunması ve biyoçeşitlilik için esastır. Doğal alanları oluşturan toprakların niteliklerinde herhangi bir değişme olmaksızın uzun süreli (günümüz ve gelecek) kullanımı sürdürülebilir toprak kullanımı anlamına gelmektedir. Bu nedenle toprağın korunması, amacına uygun şekilde sürdürülebilir kullanılması gerektirmektedir. Aynı zamanda çeşitli amaçlarla kullanılan toprağın doğadaki döngüleri bozmayacak şekilde planlanması gerekmektedir. Yani toprağın özelliklerine ve kabiliyet sınıflarına göre kullanılması gerekmektedir. Toprağın doğal döngüsü bozulmadığı takdirde toprak canlıların yaşamını sürdürdüğü doğal kaynak olmaya devam edecektir. Son yıllarda toprağa yapılan yanlış müdahalelerin artış göstermesi toprağın doğal döngüsünü bozmaya başlamıştır. Aynı zamanda doğadaki her olay birbirine zincirleme bağlı olduğu için de toprağın doğal döngüsünün bozulması bitki gelişimi ile kalitesinin bozulmasına ve topraktan alınan verimin azalmasına neden olacaktır. Kısacası, bu durum başka kaynaklarında sürdürülebilirliğini riske atacaktır (Menteşe,2017).

Tarımda su kullanımı

Tamamen ikame edilemeyen bir kaynak olan su; yaşayan bütün canlılar için en önemli doğal kaynaklardan biridir. Diğer bir ifadeyle su; hayatın ve canlıların kaynağıdır. İnsan kullanımı, ekosistem kullanımı, ekonomik kalkınma, enerji üretimi, ulusal güvenlik gibi suyun gerekli olduğu birçok sektör vardır. Su kıtlığı giderek belirgin ve yaygın bir sorun haline gelmekte; su kalitesi hemen her ülkede hızla bozulmaktadır. Bu problem sosyal ve ekonomik acıdan zincirleme pek çok soruna da neden olmaktadır. Doğal kaynaklarımızın korunarak kullanılması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması açısından, koruma-kullanma dengesinin ülkemizin sosyoekonomik şartlarına göre ayarlanması çok önemlidir ve önemli olduğu kadar da zor bir görevdir (Aksungur,2008; Çiçek,2010).Ülkemizdeki su kaynakları potansiyeli Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Su Kaynakları Potansiyeli

Yıllık Ortalama Yağış	643 mm/yıl
Türkiye'nin Yüzölçümü	783.577 km ²
Yıllık Yağış Miktarı	501 milyar m ³
Buharlaştırma	274 milyar m ³
Yer altına Sızma	41 milyar m ³
Yıllık Yüze Akışı	186 milyar m ³
Kullanılabilir Yüze Suyu	98 milyar m ³
Yıllık Çekilebilir Su Miktarı	14 milyar m ³
Toplam Kullanılabilir Su	112 milyar m³
DSİ Sulamalarında Kullanılan	32 milyar m ³
İçme suyunda Kullanılan	7 milyar m ³
Sanayide Kullanılan	5 milyar m ³
Toplam Kullanılan Su	44 milyar m³

Kaynak: (DSİ,2018)

Tablo 2’ de her ne kadar toplam kullanılabilir su miktarı ile toplam kullanılan su arasında farktan dolayı su sorunu yokmuş gibi görünse de gerçekte durum böyle olmamaktadır. Türkiye su zengini bir ülke değildir.

Su varlığına göre ülkeler şu şekilde sınıflandırılmaktadır (DSİ,2018) :

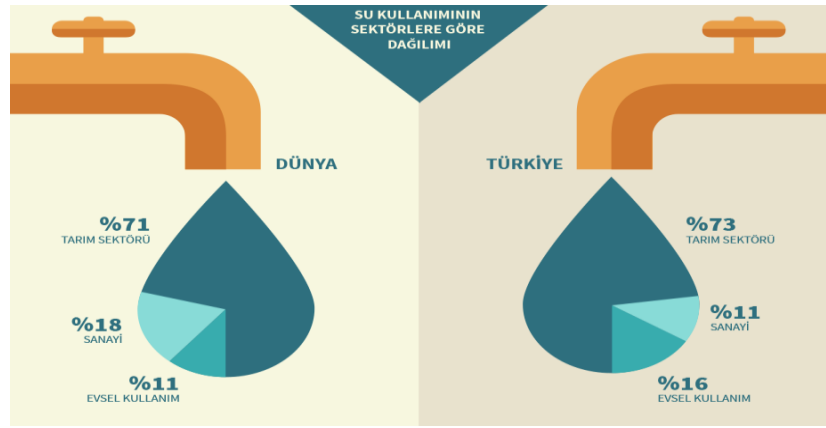
Su Fakiri: Yılda kişi başına düşen kullanılabilir su miktarı 1.000 m³’ten daha az.

Su Azlığı: Yılda kişi başına düşen kullanılabilir su miktarı 2.000 m³’ten daha az.

Su Zengini: Yılda kişi başına düşen kullanılabilir su miktarı 8.000-10.000 m³’ten daha fazladır.

Türkiye’de kişi başına düşen yıllık kullanılabilir su miktarı 1.519 m³ civarındadır. Bu veriye göre, ülkemiz su azlığı yaşayan bir ülke konumundadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2030 yılı için nüfusumuzun 100 milyon olacağını öngörmüştür. Bu durumda 2030 yılı için kişi başına düşen kullanılabilir su miktarının 1.120 m³/yıl civarında olacağı söylenebilir. Mevcut büyüme hızı, su tüketim alışkanlıklarının değişmesi gibi faktörlerin etkisi ile su kaynakları üzerine olabilecek baskıları tahmin etmek mümkündür. Ayrıca bütün bu tahminler mevcut kaynakların 20 yıl sonrasına hiç tahrip edilmeden aktarılması durumunda söz konusu olabilecektir. Bu sebeple Türkiye’nin gelecek nesillere sağlıklı ve yeterli su bırakabilmesi için su kaynaklarını çok iyi koruyup, akılcı kullanması gerekmektedir.

Dünya’da ve Türkiye’de su kullanımının sektörlere göre dağılımı şekil 1.’de sunulmuştur.

Şekil 1: Su Kullanımının Sektörlere Göre Dağılımı
Kaynak: TEMA, 2018

Dünya su tüketiminde tarım sektörü %71 ‘lik bir pay almaktadır. Bu oran Türkiye’de %73 ile dünya tarım sektörü su tüketiminin üzerindedir. Su tüketiminde tarım sektörünün çok yüksek oranlarda pay almaktadır. Bu nedenle su tüketimine yönelik önlemlerin tarım alanında çok önemli olduğu verilerden anlaşılmaktadır. Diğer yandan, dünyada 1995 yılında dünyada 253 milyon hektar alanda, 2010 yılında ise 290 milyon hektar alanda sulamalı tarım yapılmıştır. 2025 yılında sulamalı tarım yapılan alanının 330 milyon hektara ulaşması beklenmektedir. Artan sulamalı tarım ile 2050 yılına kadar tarımın ihtiyacı olan su miktarının yüzde 19 oranında artacağı öngörülmektedir (TEMA, 2018). Bu veriler bir yandan tarımın gittikçe sulamalı alanlarda yapılmasıyla su ihtiyacının arttığını diğer yandan su potansiyelinin de gittikçe düştüğünü göstermektedir. Bu durum, özellikle tarımda sürdürülebilirliğin sağlanmasında bir doğal kaynak olan suyun tüketiminde etkin ve verimli kullanım ile tasarrufun gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Türkiye’de tarım işletmelerinin sulama tiplerine göre sayısı Tablo 3’de verilmiştir.

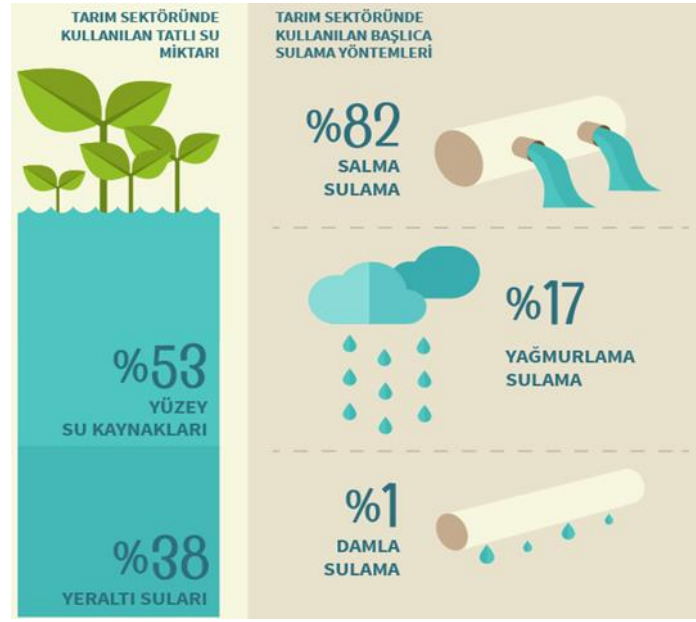
Tablo 2: Toplam İşletme Sayısı ve Sulanan Alan

Türkiye (2012)	Toplam İşletme Sayısı	Sulama yapan işletme sayısı	Sulama yapılan alan (dekar)
	3 022 127	1 295 676	35 057 488
	Salma sulama	Yağmurlama sulama	Damla sulama
İşletme Sayısı	1 147 161	110 895	37 620
Sulanan Alan(ha)	1 147 161	5 824 142	37 620

Kaynak: TÜİK, 2018

Tablo 3 ‘den de anlaşılacağı gibi sulama yapan tarım işletmelerinin büyük çoğunluğu (%82) salma sulama yapmaktadır. Kuşkusuz bu yöntemin fazla kullanılması hem su tüketimini artırmakta hem de tarım sektörünün genel su tüketiminde yüksek oranlarda oluşunu da açıklamaktadır. Suyun en etkin ve verimli kullanma yöntemi olan damlama sulama yöntemi (%1) ise oldukça düşük seviyededir.

Tarım sektöründe kullanılan sulama şekilleri ve oranları şekil 2 de verilmiştir.

Şekil 2: Tarım Sektöründe Kullanılan Su ve Sulama Yöntemleri
Kaynak: TEMA, 2018

Tava veya karık sulaması (salma) gibi klasik sulama metotlarının kullanılması durumunda, sulama randımanı %60 civarında olup, buna şebekedeki sızma, buharlaşma ve işletme kayıpları da eklenirse randıman yaklaşık %50 olmaktadır. En yaygın kullanılan yöntemde sulama verimliliği oldukça düşüktür. Bu yöntem bir yandan sulama suyunun israfına neden olurken, bir yanda da dağıtım ve drenaj şebekelerinin daha büyük kapasiteli olarak inşasına ve dolayısıyla maliyetin artmasına sebep olmaktadır.

Klasik sulama yöntemleri yerine yağmurlama ve damlama sulama metotlarının kullanıldığında randıman %80 ve %90'a çıkarabilmektedir bu da %20 ile %30'luk su tasarrufu anlamına gelmektedir. Tarımla uğraşan çiftçiler bu konuda daha fazla bilinçlendirilip damla sulamanın faydaları anlatılmalıdır (Yavuz,2005).

Tarımda Doğal (Yenilenebilir) Enerji Kullanımı

Enerji, yaşamın sürdürülebilmesi için gerekli temel ihtiyaçlardan biridir. Isıtmada, aydınlatmada, elektrikli aletlerin çalışmasında, taşımacılıkta, sanayide, tarımda vb. birçok alanlarda enerji kullanılmaktadır. Enerji kaynakları, kömür, petrol, doğalgaz, bor ve nükleer enerji gibi yenilenemeyen ve kendini yenileyebilme özelliğine sahip doğaya zarar vermeyen yenilenebilir enerji olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Doğan, 2015). Yenilenebilir enerjiyi diğer enerji çeşitlerinden ayıran en önemli özellik doğal bir şekilde kendisini yenileyebilmesi ve yok olmamasıdır. Bunun yanı sıra yenilenebilir enerji çeşitleri çevreye zarar veren karbon salınımının azaltılması, yerli kaynaklar oldukları için ithal edilmeye ihtiyaç duyulmaması ve bu sayede enerji konusunda dışa bağımlılığın azaltılması gibi hususlar açısından oldukça önemlidir (Karagöl ve Kavaz, 2017). Burada tarımda kullanılan yenilenebilir enerji kaynakları olarak güneş, rüzgâr ve jeotermal enerji kaynakları ele alınmıştır.

Tarımda Güneş enerjisi kullanımı

Yeryüzünden kilometrelerce uzakta olan güneş, nükleer yakıtlar dışında dünyada kullanılan yakıtların ana kaynağıdır, ayrıca dünyamıza ve diğer tüm gezegenlere enerji veren sonsuz denilebilecek bir güce sahiptir. İçinde sürekli olarak hidrojenin helyuma dönüştüğü füzyon reaksiyonları gerçekleşmektedir ve oluşan kütle farkı ısı enerjisine dönüşerek uzaya yayılmaktadır. Ancak bu enerjinin çok küçük bir kısmı yeryüzüne ulaşmaktadır (Küleççi,2009). Güneşin enerji çeşitlerinin büyük bir bölümünün ana kaynağı olduğu ve bunlara dolaylı veya dolaysız etkisinin bulunduğu söylenebilmektedir. Hatta fosil yakıt olarak bilinen kömür, petrol ve doğalgaz da esasında güneş enerjisinin şekil değiştirmiş halleridir. Bu nedenlerden ötürü güneşi dünyanın en önemli enerji kaynağı olarak tanımlayabilmek mümkündür (Karagöl ve Kavaz, 2017).

Güneş enerjisi sistemleri yöntem, malzeme ve teknolojik düzey açısından çok çeşitlilik göstermekle birlikte, ısı sistemleri ve elektrik sistemleri olmak üzere iki grup altında incelenebilir. Bu sistemlerde, öncelikle güneşin ısınım enerjisinden ısı enerjisi elde edilir. Yapıların ısıtılmasını, konut, sanayi ve tarımda çeşitli ısı gereksinimlerinin karşılanmasını kapsarken, yüksek sıcaklıktaki uygulamalar buhar üretiminden maden eritmeye kadar uzanmaktadır. Isıl uygulamalar içinde su ısıtıcılar, yapıların ısıtılması ve soğutucular önemlidir. Güneş enerjisinin diğer ısıl uygulamaları kurutma, acı ve tuzlu suların arıtılması, sıcak hava motorları ile diğer termodinamik ısıl çevrimler olup, tarımda ve çeşitli sanayi kesimlerinde bu uygulamalardan yararlanılabilir (Öztürk ve ark., 2010).

Tarımda ayrıca güneş enerjisinin kullanım alanları şunlardır;

- ürün kurutma
- sera ısıtma
- sulama
- Güneş enerjisiyle toprak dezenfeksiyonu (Solarizasyon)

Seraların ısıtılması kapsamında, fosil yakıtlar yerine son yıllarda yenilenebilir enerji kaynaklarından yoğun bir şekilde yararlanılmakta olup özellikle güneş enerjisinin kullanımı yaygın bir biçimde artış göstermektedir. Güneş pili(PV) sistemleri, özellikle elektriğin ulaştırılmadığı yerlerde su temini ve tarımsal sulama amacıyla tasarlanmaktadır. Güneş enerjisinin toprak dezenfeksiyonunda kullanımı 1970'lerde İsrail'de geliştirilmiş ve yıllardır yoğun üretim alanlarında uygulanmaktadır. Toprak solarizasyonunu İsrail ve Japonya gibi ülkelerde, yaygın olarak kullanılmaktadır (Öztürk, 2008;Öztürk 2009).

Tarımda Rüzgâr Enerjisi Kullanımı

Rüzgâr, kütlesi belirli olan bir havanın hareketidir. Hareket halindeki bir kütle kinetik enerjisi, kütlesi ile orantılıdır. Rüzgâr enerjisi, havanın külesine, kütle de havanın yoğunluğuna bağlıdır. Havanın kütlesi az olduğundan, rüzgârdan sağlanacak enerji hızına bağlıdır. Bir hava akışı şeklinde ilerleyen rüzgârın, önüne bir engel konulması veya sabit bir engelle karşılaşması halinde, rüzgâr bu engel üzerine basınç yapar. Rüzgâra karşı konan engelin hareket yeteneği, rüzgâr enerjisini mekanik enerjiye çevirebilir. Bu ilkeden hareketle, bir mil etrafında dönebilecek olan tambur veya pervanenin rüzgâr etkisi ile dönmesi mümkündür. Günümüzde, rüzgârın döner bir türbin ile frenlenerek, mekanik enerjiye dönüştürülme teknolojisi gerçekleşmiştir. Bu teknolojiye rüzgâr türbini teknolojisi adı verilir (Yerebakan, 2001).

Rüzgâr enerjisinin tarımsal uygulama alanları şunlardır (Vardar, 2009):

Elektriksel uygulamalar
Sera iklimlendirme
Sulama ve drenaj uygulamaları
Isı pompası uygulamaları
Soğutma uygulamaları
Rüzgâr değirmen tesisleri

Tarımda Jeotermal Enerji Kullanımı

Jeotermal enerji, yer kabuğunun çeşitli derinliklerinde birikmiş olan ısının oluşturduğu, sıcaklığı sürekli 20 C'den fazla ve çevresindeki normal yer altı ve yer üstü sulara oranla daha fazla erimiş mineral içeriğine sahip, çeşitli tuzlar ve gazlar içerebilen, basınç altındaki sıcak su ve buhar (akışkan) yolu ile sürekli yüzeye taşınan ısı olarak tanımlanmaktadır. Genelde elektrik üretiminde, ısıtmada ve soğutmada, çeşitli sanayi tesislerinde enerji hammaddesi olarak kullanılan, kimyasal madde üretimine elverişli olabilen ayrıca, sağlık ve turizm amacıyla da yararlanılabilen bir enerji kaynağıdır (Öztürk ve ark.,2010).

Jeotermal enerji tarımda gün geçtikçe kullanım alanı yaygınlaşan yenilenebilir bir enerji kaynağıdır.

Tarımda kullanım alanlardan bazıları şunlardır;

Sera ısıtma
Hayvan barınakları
Balık çiftlikleri
Toprak ısıtma
Ürün kurutma
Mantar üretimi
Toprak ıslahı
Sulama

Dünya genelinde tarımsal uygulamalar içerisinde jeotermal enerjiden en yüksek oranda (% 14) sera ısıtma amacıyla yararlanılmaktadır. Balıkçılık ve diğer hayvancılık işletmelerinde jeotermal enerjiden yararlanma oranı % 12'dir. Tarımsal uygulamalar içerisinde jeotermal enerjiden en düşük oranda (% 1) ürün kurutma işlemlerinde yararlanılmaktadır. Günümüze kadar gıda endüstrisinde ticari kullanım alanı bulamayan jeotermal enerjinin, tarımdaki en başarılı ve kapsamlı uygulama alanı sera ısıtmadır (Tunçbilek, 2015).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünya'da ve ülkemizde nüfus artışı ile gıdaya olan talep sürekli artmaktadır. Bu durum tarımda kullanılan doğal kaynakların sürdürülebilir olmasını oldukça önemli kılmaktadır. Tarımda sürdürülebilirliğin sağlanması da doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ile ilişkilidir. Türkiye'de tarımda kullanılan arazi 27,9 milyon hektardır. Ancak bugün kullanılabilir tarım arazisi 24 milyon hektara düşmüştür. İklim değişimi, tahrip edilen ve amaç dışı kullanılan topraklar, çevre kirliliği, tarımın endüstrileşmesi (aşırı ilaçlama, gübreleme vs) ve kentleşme kullanılan tarım topraklarının sürekli olarak azalmasına neden olmaktadır. Bu durum doğal bir kaynak olan toprağın etkin ve verimli kullanımı açısından sürekliliğin sağlanamadığını ortaya koymaktadır. Tarım topraklarının verimli, etkin kullanımı ve korunması açısından önlemlerin alınması kaçınılmazdır. Alınabilecek önlemler içinde yasal

düzenlemeler başta gelmektedir. Hernekadar mevzuatta tarım topraklarını koruyucu bazı yasal düzenlemeler bulunuyorsa da uygulamada bu yasaların karşılık bulmamaları veya yasadaki boşluklar nedeniyle tarım topraklarının özellikle yerleşime açılması ve amaç dışı kullanımı sürekli artmaktadır. Yasaların caydırıcı olması açısından bu konudaki cezalar artırılabilir. Diğer bir önlem de tarım toprağını kullanan üreticilerin daha bilinçli ve doğal yöntemler ile tarım yapmalarını sağlamaktır. Aşırı sulama, ilaç, gübre ve diğer girdilerin kullanımını azaltılarak, üreticilerin organik veya ekolojik tarıma yönlendirilmesi konusunda yayım çalışmaları yapılmalıdır.

Su ikame edilemeyen bir doğal kaynaktır. Türkiye’de tarım sektörü su kaynağının %73’ünü tüketmektedir. Bu oran tarımın önemli bir su tüketici sektör olduğunu ve suyun tasarrufunda ve sürdürülebilir kullanımında tarımın önemini ortaya koymaktadır. Ancak tarım sektörünün su talebi, bir yandan uygulanan sulama yöntemine bağlı olarak, diğer yandan sürekli olarak yeni sulanan alanların eklenmesiyle artmaktadır. . Sulamalı tarım yapılan alanların (2011 yılında 5,6 milyon hektar) %82’sinde salma sulama , %17’sinde yağmurlama sulama, %1’inde damla sulama yöntemi kullanılmaktadır. Bilindiği gibi sulama yöntemleri içinde en fazla su kullanımı, buna karşın verimliliği ve etkinliği en düşük yöntem salma sulamadır. Bu yöntemin büyük oranda kullanımı su yönetimi açısından uygun değildir. Diğer yandan tarımda sulamaya açılan yeni alanlar da gün geçtikçe eklenmektedir. Yaklaşık 8,5 milyon hektar tarım alanı sulama potansiyeline sahiptir ve bunun tamamının 2023 yılına kadar sulamaya açılması beklenmektedir. Bütün bunlara ek olarak ülkemizin su azlığı yaşayan bir ülke olması ve iklim değişimine bağlı olarak artan kuraklığı da düşünürsek durum daha da ciddi olmakta ve suyun önemi artmaktadır. Suyun etkin ve verimli olarak kullanımı ve tasarrufunda tarım sektörünün rolü büyüktür. Bu nedenle öncelikle tarımda sulama yöntemleri içinde damla sulama ve yağmurlama sulama yöntemine geçilmesi sağlanmalıdır. Bu konularda üreticilere gerekli altyapı ve eğitim desteği devlet tarafından verilmelidir. Ayrıca üreticilere çeşitli destekler ve teşviklerle damla ve yağmurlama sulama yöntemi yayım aracılığıyla benimsetilmelidir.

Tarımda kullanılan doğal kaynakların bazıları da temiz enerji kaynakları olan güneş, rüzgâr ve jeotermal enerji kaynaklarıdır. Yenilenebilir enerjilerin tarımda kullanımı gün geçtikçe artmaktadır.

Tarımda kullanımı artan yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının birçok yönden üstünlükleri bulunmaktadır. Tarımsal işletmelerde enerjiyi daha ucuza temin ederek maliyetleri düşürmesi, çevre kirliliği yapmaması, ithalatı yapılan fosil enerji kaynaklarına talebi azaltması bunlardan sayılabilir.

Sonuç olarak tarımda kullanılan doğal kaynakların sürdürülebilir olması onu kullanan üreticilerin bilgi, beceri ve uygulamalarıyla doğrudan ilişkilidir. Sürdürülebilir bir tarım için doğal kaynakların da sürdürülebilir kullanılması gerekmektedir. Üreticilerin bu konudaki davranışlarını değiştirmek, kullanılan üretim tekniklerini ekolojik yöntemlerle değiştirmek ve benimsetmek, ayrıca doğal kaynakların korunması ve kullanılması konusunda gerekli eğitim ve bilgilendirmeler yapmak özel ve kamu yayım kuruluşlarının görevi olmalıdır. Kuşkusuz bu konuda devletin gerekli mali destekleri ve teşvikleri de kolaylaştırıcı olacaktır. Bu alana yönelik faaliyette bulunan tüm paydaşların ortak çalışmalar yapmaları ve karar alma mekanizmalarına yer almaları da önemlidir.

KAYNAKLAR

- Aksungur, N. 2008. Su Kaynaklarının Kullanımı ve Sürdürülebilirlik. SUMAE YUNUS Araştırma Bülteni, 9-11.
- Çiçek, N. 2010. Su Çerçeve Direktifi ve Büyük Menderes Nehir Havzası Yönetim Planı Örneğinde AB ve Türkiye Yaklaşımı. Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Entitüsü, 3-280.
- Doğan, M., 2015. Yenilenebilir Enerjide Tarımın Rolü, Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü Lisans Tezi, 5-29, Aydın.
- DSİ,(2018).<http://www.dsi.gov.tr/toprak-ve-su-kaynaklari>(Erişim Tarihi:27.03.2018)
- FAO, 2017. Food and Agriculture Organization of the United Nations, The future of food and agriculture – Trends and challenges. Rome, ISBN 978-92-5-109551-5.
- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2018. <https://igdir.tarim.gov.tr/Haber/252/5-aralik-dunya-toprak-gunu->, Erişim tarihi: 07.05.2018
- Godfray, H.C.J., Beddington, J.R., Crute, I.R., Haddad, L., Lawrence, D., Muir, J.F., Pretty, J., Robinson, S., Thomas, S.M., Toulmin, C., 2010. Food security: the challenge of feeding 9 billion people. Science 327, 812–818.
- Güler, Ç. 1997. Toprak Kirliliği. *Çevre Sağlığı Temel Kaynak Dizisi No:40*, 1-48.
- Karagöl, E.T. Kavaz, İ. 2017. Dünyada ve Türkiye’de Yenilenebilir Enerji, SETA, 197s, 8-12, Ankara.
- Külekçi, Ö. C. 2009. Yenilenebilir Enerji Kaynakları Arasında Jeotermal Enerjinin Yeri ve Türkiye Açısından Önemi. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, 83-91.
- Menteşe,Ş.2017. Çevresel Sürdürülebilirlik Açısından Toprak, Su Ve Hava Kirliliği: Teorik Bir İnceleme, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 10 Sayı: 53, sayfa 381-389.
- Öztürk, H.H., 2008. Yenilenebilir Enerji Kaynakları ve Kullanımı, Teknik Yayınevi, Ankara.
- Öztürk, H.H., 2009. Güneş Pili ile Çalışan Tarımsal Sulama Sistemleri için Tasarım Ölçütlerinin Belirlenmesi, 4. Güneş Enerjisi Sistemleri Sempozyumu ve Sergisi, 6-7 Kasım 2009, Mersin, Bildiri Kitabı: 58-73.
- Öztürk, H. H., Yaşar, B., Eren, Ö. 2010. Tarımda enerji kullanımı ve yenilenebilir enerji kaynakları. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi Bildiriler Kitabı, 909-932.
- TEMA, 2018. <http://sutema.org/kirilgan-dongu.2.aspx> (Erişim Tarihi: 27.03.2018)
- Topçu, P. 2012. Tarım Arazilerinin Korunması ve Etkin Kullanılmasına Yönelik Politikalar. Kalkınma Bakanlığı, 1-145.
- TUIK, 2018.www.tuik.gov.tr, Erişim tarihi; 07.05.2018
- Tunçbilek, Ö. F., 2015. “Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Tarımda ve Kırsal Kalkınmada Kullanımı ve Kütahya Simav Jeotermal Seracılık Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Turhan, Ş. 2005. Tarımda Sürdürülebilirlik ve Organik Tarım. Tarım Ekonomisi Dergisi 2005; 11(1): 13 – 24
- Vardar, A., 2009. Tarımda Rüzgar Enerjisi Kullanımı, Seminer Notları, Çanakkale.
- Yavuz, F. 2005. Türkiye’de Tarım. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1-252.
- Yerebakan, M., 2001. Rüzgar Enerjisi, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 2001-33, İstanbul, ISBN-975-512-582-5.
- Wezel, A., Casagrande, M., Celette, F. Vian ,J-F., Ferrer A., Peigné J.2014. Agroecological practices for sustainable agriculture. A review, Agron. Sustain. Dev. (2014) 34: 1 , Volume 34, [Issue 1](#), pp 1–20.

Avrupa Birliği Politikaları Perspektifinde Sürdürülebilir Kent

Serkan ÖKTEN^{1,*}, Azize ÖKTEN²

¹Dr., Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Ankara, Türkiye
²Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi
ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Isparta, Türkiye
*sokten@yahoo.com

ÖZET

Sanayileşme ile birlikte, kent nüfusunun hızla artması; doğal kaynakların bilinçsizce kullanımını, çevre kirliliğini ve bunun gibi birçok krizi beraberinde getirdiği bilinmektedir. Bu sebeplerden ötürü, kentleşme arttıkça sürdürülebilirliğin sağlanması gerektiği özellikle Avrupa ülkelerinin çoğunda farkındalık yaratmaya başlamaktadır. Avrupa'daki ülkeler; dünyanın en gelişmiş kentsel bölgelerini oluşturmasından dolayı Avrupa Birliği, kentsel sürdürülebilirlik kapsamında kentlerin düzenli gelişimine rehber olabilecek metinler ortaya koymaktadır. Kentlerde izlenen sosyo-ekonomik, siyasal ve çevresel politikalar; kentlerdeki göç, işsizlik, çarpık kentleşme, konut sorunu gibi toplumsal sorunlara sebebiyet vererek, Avrupa Birliği çapında düzenlemeleri gerekli kılmaktadır.

Doğal kaynakların bilinçsizce tüketilmesi kentlerde; altyapı, ulaştırma, sağlık, trafik gibi sadece genel değil yerel sorunları da beraberinde getirmektedir. Kentlerde sürdürülebilirlik olgusu önem kazanarak, Avrupa Birliği'nin kentsel sorunları doğru bir şekilde değerlendirip bu sorunlara çözüm araması birliğe üye ülkelerin ilkesi haline gelmektedir.

Sürdürülebilir kentleşmenin sağlanabilmesi için, insanlar temel gereksinimlerini karşılarken, çevreyi tahrip etmeden, ileriki nesilleri düşünerek kentin refah seviyesini en uygun seviyede tutmayı hedefleyerek gerçekleştirmektedir. Avrupa Birliği'ne üye ülkeler, sürdürülebilir kent politikaları çerçevesinde; Habitat I, II, III, Rio Deklarasyonu, Dünya Kentsel Forumu, Avrupa Birliği Çevre Eylem Programları, Avrupa Tek Senedi, Avrupa Kentsel Şartı 1 ve 2, Avrupa Mekânsal Gelişme Perspektifi ve benzeri pek çok uygulamayı yürütmektedir. Üye ülkelerin bu söz konusu belgeler ile kentsel politikalarında uyum sağlanarak uzun vadede kentsel sürdürülebilirliğe katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

Sürdürülebilirliğin ve sürdürülebilir kentleşmenin ne olduğu, sanayileşmenin artması sonucunda ortaya çıkan hızlı nüfus artışı ile bu durumun sonucunda çarpık kentleşmenin kentlerdeki sürdürülebilirliğe engel durumları, çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır. Bunun ardından çalışmada amaçlanan; sürdürülebilir kentleşmeyi sağlayabilmek için, Avrupa Birliği politikaları perspektifinde üye ülkeler ile birlikte ortaya konulan belgelerin ne ölçüde çözüm odaklı olduğunu araştırmaktır. Çalışmada; akademik kaynaklardan, uluslararası anlaşmalardan, kanun ve yönetmeliklerden faydalanılarak literatür taraması yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Avrupa Birliği Kent Politikaları, Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Kent.

Sustainable City in the Perspective of European Union Policies

ABSTRACT

It is known that the rapid growth of the urban population by the industrialization brings out unconscious use of natural resources, environmental pollution and many other crises like that. For these reasons, urbanization is beginning to raise awareness among the majority of European countries, especially where sustainability must be ensured. Countries in Europe; the European Union provides texts that can lead to the regular development of cities within the context of urban sustainability, as it constitutes the most advanced urban regions of the world. Socio-economic, political and environmental policies in cities; it causes social problems such as immigration in cities, unemployment, distorted urbanization, housing problems, and necessitates regulations throughout the European Union.

Unconsciously consumption of natural resources cities brings not only general but also local problems like infrastructure, transportation, health, traffic. The importance of sustainability in cities is becoming important, and the European Union has become the principle of the member countries to assess the urban problems correctly and seek solutions to these problems.

In order to provide sustainable urbanization, people realize their basic needs while aiming to keep the prosperity level of the city at the most appropriate level, without destroying the environment, thinking about future generations. Member states of the European Union are in the framework of sustainable urban politics; Habitat I, II, III, Rio Declaration, World Urban Forum, European Union Environmental Action Programs, European Single Senate, European Urban Charter 1 and 2, European Spatial Development Perspective and so on. It is aimed that the member countries will contribute to the urban sustainability in the long term by harmonizing these documents with the urban policies.

What is sustainability and what is sustainable urbanization, rapid population growth resulting from the increase of industrialization, and the situation in which the distorted urbanization obstructs sustainability in cities constitutes the scope of the study. Then, the aim of the study; in order to ensure sustainable urbanization, the extent to which the documents put together with the member countries in the perspective of European Union politics are solution-focused. Is the study; literature will be searched from academic sources, international agreements, laws and regulations.

Keywords: European Union, European Union City Policies, Sustainability, Sustainable City.

GİRİŞ

Şehirler, kendi içinde günümüzün ekonomik, çevresel ve sosyal sorunlarına hem kaynak hem de çözüm olma özelliğini taşımaktadır. Bu özelliğin, Avrupa'nın kentsel alanlarının ve nüfusunun üçte ikisine ev sahipliği yapan, enerji kullanımının yaklaşık % 80'ini oluşturan ve GSYİH' sının % 85'ini oluşturan AB'de daha büyük bir öneme sahip olduğunu söylemek mümkündür. Avrupa ekonomisinin motoru konumunda olan ve Birlik boyunca yaratıcılık ve yenilik için katalizör görevi gören bu kentsel alanlar aynı zamanda işsizlik, ayrışma ve yoksulluk gibi kalıcı sorunların en yoğun olduğu yerler olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla kentsel politikaların geniş sınır ötesi önemine binaen kentsel gelişme AB'nin Bölgesel Politikasında merkezi bir yerde bulunmaktadır (http://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/how/priorities, 02.07.2018).

Bu kapsamda geçmişte olduğu gibi gelecek perspektifinde de AB için sürdürülebilir kent konusu vazgeçilemez ve gelişime açık bir nitelik arz etmekte birlikte AB bu konuda 2020, 2025 ve 2030 yıllarını öngören hedef ve politikalara sahiptir.

1. “KENT”VE“KENTLEŞME” KAVRAMLARI NELERDİR?

Günümüzde kentler, medeniyetin ve kültürel gelişmenin asıl yerleri olmaktadır (Akkoyunlu Ertan, 2008: 125).Kent kavramı tarihteki hemen her devirdefarklılanlama sahip olan dinamik bir ifade mahiyetinde bulunmaktadır (Topal, 2004: 276). Kent; toplumsal açıdan benzerlik göstermeyen, kişilerin oluşturduğu, göreceli olarak geniş, yoğun nüfuslu ve mekânda süreklilik niteliği taşıyan yerleşim yeri olarak tanımlanmaktadır (Tunçer, 2015: 276).Sanayi devrimi ile birlikte kentler zamanla gelişerek, kendi devrimlerini gerek olumlu gerekse de olumsuz yönde yaratmışlardır. Zira sistemli ve düzenli bir kentleşme kentte yaşayanların yaşam standartlarını yükselttiği gibi başlıca ihtiyaçların da rahatlıkla karşılanmasını sağlamaktadır (Tunçer, 2015: 275).1950 öncesi ciddi anlamda yavaş olan kentleşme, 1950'den sonra kırdan kente göçün artması ile hız kazanmıştır. Bununla beraber, 1980'lere kadar olan kentsel nüfus artışı genel olarak sanayi kentlerinde çok yüksek olmuştur (Işık, 2005: 58). Bu durumun en önemli sebebi sanayileşmenin ciddi anlamda gelişmesi olmuştur.

Kentleşme; dar anlamda kentlerde yaşayan nüfusun artmasını ifade etmekle birlikte, sadece demografik bir olgu olmayıp, aynı zamanda ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel bir sürecin ifadesi olmaktadır (Tunçer, 2015: 276). Sanayileşmenin artmasıyla, köyden kente olan nüfus akınları yoğunluk göstererek, kent sayısı artmış dolayısıyla kentleşmenin oluşmasına katkı sağlamıştır.

Sanayileşmiş toplumlarda kentleşme, tarihsel gelişimi içinde çoğu zaman kalkınma ile beraber yürümüştür. Gelişmekte olan ülkelerde ise sanayileşme, kentleşmeyi yavaş bir hızla arkadan takip etmektedir (Keleş, 2016: 41).Kentleşme her ne kadar kalkınmanın yaratıcı ve hızlandırıcı bir unsuru olsa da hızlı ve kontrolsüz kentleşme doğal yapıyı giderek bozmaktadır.

Yoğun kentleşme; kentlerdeki hava kirliliği ile kendini gösteren çevre sorunlarının yanı sıra, ulaşım sistemindeki gelişmeler; dağınık yerleşme modelini ve henüz altyapısı olmayan, sağlık koşulları sağlanmamış banliyöleşmeyi getirmektedir (Yücel Işıldar, 2012: 244).Dolayısıyla kentlerdeki kontrolsüz nüfus artışı, sorunları da beraberinde getirmiştir.

Aşırı kentleşen dünyanın, tüm doğal yapısal dengeleri, insan lehine bozulmakta ve diğer canlılar, bu sürece kurban edilmekte, nesilleri tükenmekte, doğal canlılıkları bozulmakta ve yoksullaşmaktadır (Fırat, 2014: 33).Çözüm ise çoğumuzun düşündüğü gibi kentten kırsala kaçmak veya göç olmamış, yeni bir anlayışa ve mevcut koşulların değiştirilmesine ihtiyaç duyulmuştur (Yücel Işıldar, 2012: 245). Bu bağlamda Avrupa Birliği politikaları kapsamında kentsel sürdürülebilirlik ilkeleri kentin tüm bileşenlerine entegre edilerek çözüm üretilmeye çalışılmaktadır.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK, SÜRDÜRÜLEBİLİR GELİŞME VE İLKELERİ

Sürdürülebilirlik kavramı ilk olarak Dünya Doğayı Koruma Birliği (IUCN) tarafından 1982 yılında kabul edilen Dünya Doğa Şartı belgesinde yer edinmiştir (Yazar, 2006: 3). Sürdürülebilirlik; ekonomideki ve teknolojiye gelişmelerin yansıması olarak ortaya çıkan çevre sorunlarını azaltabilme ve ekosistemin korunması üzerine yoğunlaşmıştır(Tosun, 2017: 171).Sürdürülebilirlik, son yıllarda uluslararası alanda hükmünü artırmış ve yükselen bir küresel değerler serisi haline gelmiştir. Günümüzde; yerel, bölgesel ve küresel seviyede ele alınan sürdürülebilirlik gerçeği, toplulukları barındıran kentlere önemli sorumluluklar yüklemektedir (Akçakaya, 2016: 47).

Sürdürülebilir gelişme kavramı; bugünkü kullanıldığı anlamıyla Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunun (World Commission on Environment and Development, WCED) 1987 yılında yayınlamış olduğu Ortak Geleceğimiz adlı raporunda (komisyon başkanı Gro Harlem Brundtland'ın adıyla da anılan, Brundtland Raporu) yapılmıştır (Yazar, 2006: 4). Sürdürülebilir gelişmenin temel amacı, tüm düzlemlerdeki yerleşim bölgelerinde çevresel boyutu da dikkate alarak insan ihtiyaçlarının, hem bugünkü hem de gelecekteki kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme imkanından taviz vermeksizin karşılanmasını sağlamaktır (Tosun, 2017: 170).

Tablo 1. Sürdürülebilir Gelişme ve İlkeleri

ÇEVRESEL	Yeryüzünün Canlılığının ve Çeşitliliğinin Korunması
	Yaşam Destek Sistemlerinin Korunması
	Yenilenebilir Kaynakların Sürdürülebilir Kullanımı
	Yenilenemeyen Kaynaklarının Kullanımının En Aza İndirilmesi
	Çevreye ve Bütün Yaşayan Canlıların Sağlığına Verilen Zararın ve Kirliliğin En Aza İndirilmesi
	Kültürel ve Tarihi Çevrenin Korunması
EKONOMİK	Uluslar ve Nesiller Arası Adaletin Teşvik Edilmesi
	Eşit Olmayan Değiş – Tokuştan Kaçınılması
	Bir Grubu Zenginleştirmek İçin Bir Diğer Grubun Yoksullaştırılmaması
	Gerçek Maliyet Fiyatlandırmasının Sağlanması
	Etik Olan Tedarik ve Yatırım Politikalarının Teşvik Edilmesi
	Maliyet ve Yararların Eşit Dağıtımının Desteklenmesi

SOSYAL	İnsan Yaşam Kalitesinde Gelişime İzin Verilmesi
	Halklar Arasında Sosyal Adaletin Desteklenmesi
	Kültürel ve Sosyal Bütünlüğün Hesaba Katılması
	Kendine Güven ve Hür İradenin Desteklenmesi
	Bireyselden Uluslararasına Kadar Bütün Seviyelerde Karar Almada İşbirliğinin ve Katılımın Teşvik Edilmesi
	Halkın Yetkilendirilmesi ve Kapasite Artırımı İçin Fırsatlar Sağlanması

Kaynak: (Akgül, 2010: 159).

2.1. Kentsel Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilir kent kavramı için; doğal kaynakların korunduğu ve hatta iyileştirildiği, iktisadi faaliyetlerde çevresel değerlerin hep dikkate alındığı, kentler arasındaki gelişmişlik farklarının gözetildiği, aynı kent içindeki refah düzeyleri arasındaki mesafenin azaltılmaya çalışıldığı vb. şeylerin başarılmaya çalışıldığı söylenebilmektedir (Şahin, 2018: 34). Kentsel sürdürülebilirlik, insanlığın günümüzde karşı karşıya kaldığı en zorlu ve acil çözüm üretilmesi gereken konulardan birisidir. Çünkü kentler, ekonomik ve sosyal gelişmelerin merkezi ve dünya nüfusunun yarısından fazlasının yaşadığı dolayısıyla bu yüzden başlıca çevre sorunlarının kaynaklandığı bir mekândır (Tosun, 2017: 170).Sürdürülebilir kent, sürdürülebilirlik kavramıyla yakından ilişkilidir (Şahin, 2018: 33).

Sürdürülebilir kentleşme hedefini oluşturan kentler; çevrenin en az düzeyde kirletildiği, kaynakların etkin ve verimli kullanıldığı, arazinin yatay değil dikey olarak kullanıldığı, kentsel hareketliliğin aza indirildiği, insan ölçeğinde ve yaşanabilir niteliğe sahip mekânsal tasarımların gerçekleştirildiği yerleşimlerdir (Tosun, 2013: 31).

- ✓ Bir kentteki sürdürülebilir kentleşme hedefleri ise şunlardır(Tosun, 2013: 34);
- Yaşam kalitesini arttırmak,
 - Gelişmede seçenekler oluşturmak,
 - Yoksullukla savaşmak,
 - İstihdamı arttırmak, temel gıdaya ulaşımı arttırmak,
 - Temel sağlık gereksinimlerini karşılamak,
 - Biyolojik çeşitliliği korumak ve geliştirmek,
 - Güncel teknolojik gelişmeleri takip etmek,
 - Planlı nüfus artışını sağlamak,
 - Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını arttırmak,
 - Su kaynaklarının korunması ve yönetimini sağlamak,
 - Riskleri asgari düzeye indirmek olarak belirtilmiştir.

3. AVRUPA BİRLİĞİ POLİTİKALARI PERSPEKTİFİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİR KENT

Sürdürülebilirlik kavramının, kent kavramı ile birlikte ele alınması oldukça yeni bir olgu olduğu gibi, sürdürülebilir bir kalkınmanın sağlanmasına yönelik yerel ve küresel tedbirler, uluslararası boyutta birçok platformda da ele alınmaktadır. Bu kapsamda özellikle Avrupa Birliği, sürdürülebilir kent politikalarının uzun vadede katkı sağlamasını, uluslararası anlaşmalar yaparak amaçlamıştır. Bu uygulamalar, aşağıda başlıklar halinde görülebilmektedir.

3.1. Stockholm Konferansı

Küresel sorunlar sebebiyle, Dünyanın geleceği tehdit altına girmiştir. Küresel bir sorun olarak ilk defa 1972 Stockholm-İnsan ve Çevre Konferansında kalkınma ve gelişme ile çevre koruma kavramları birlikte ele alınmış ve dünyanın geleceği bu açıdan tartışılmaya başlanmıştır. Konferansın en önemli amacı ve hedefi; her ülkenin çevreye karşı sorumluluğunu kabul etmesinin, insanın yeryüzündeki varlığını sürdürebilmesinin esas koşulu olduğu noktasında birleşilmesi olmuştur (Türkiye Barolar Birliği Raporu, 2014: 8).

3.2. Habitat I Konferansı

1976 yılında Kanada'nın Vancouver kentinde "BM İnsan Yerleşimleri Konferansı Habitat I Konferansı" yapılmıştı. Birleşmiş Milletler'in İnsan Çevresi Dünya Nüfusu, Dünya Gıda, Sanayi Kalkınma Organizasyonu, Uluslararası Kadınlar Yılı Konferansları ile Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun kabul ettiği Yeni Uluslararası İktisadi Düzenin Devletlere Yüklediği Hak ve Sorumluluklar Bildirgesi'nin hazırlamış olduğu düşünsel temele dayanmaktadır (Habitat Ulusal Rapor ve Eylem Planı, 1996:57). Toplantıda özellikle gelişmekte olan ülkelerin karşılaştıkları kentleşme ve konut sorunlarının çözümü, kentsel sürdürülebilirlik ve uluslararası çapta işbirliği temel amaçları olmuştur (Tıraş, 2012:63).

3.2. Rio Deklarasyonu

Birleşmiş Milletler Çevre Kalkınma Konferansı; 3-14 Haziran 1992 tarihleri arasında Rio da Janeiro'da bir araya gelerek; 16 Haziran 1972 Stockholm'de kabul edilen Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı Deklarasyonu'nun teyit edilerek; yeni ve tarafsız global bir ortaklığın kurulabilmesi için devletler, toplumun anahtar sektörleri ve insanlar arasında yeni işbirliği düzeylerinin yaratılması hedefiyle; bütün toplumların kendi ilgi alanlarını dikkate alan global çevre ve kalkınma sistemini koruyan Uluslararası anlaşmalar için çalışarak; dünyanın birbirinden ayrılmayan ve bir bütün olan doğasını tanıyarak bildirmektedir (www.canaktan.org).

3.3. Habitat II Konferansı

Sürdürülebilir gelişme kavramının izlediği tarihsel seyir içerisinde, 1996 yılında Birleşmiş Milletler tarafından İstanbul'da düzenlenen İnsan Yerleşimleri Konferansı-Habitat II (The United Nations Conference on Human Settlements-Habitat II) önemli bir yer tutmaktadır. Gerek Habitat II'de kabul edilen İstanbul Bildirgesi ve gerekse Habitat Gündemi'nde Sürdürülebilir gelişme kavramı ile insan yerleşimleri arasındaki sıkı ilişkiye oldukça ayrıntılı bir biçimde değinilmiştir. Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda (Rio de Janeiro 1992), sürdürülebilir gelişme kavramının kapsamı genişletilerek, kavramın değişik disiplinlerle ilişkisi üzerinde durulmuş ve sürdürülebilir gelişme kavramı ekonomiden yönetime kadar birçok çalışma alanı ile ilişkilendirilmiştir. Habitat II Konferansı'nda ise, sürdürülebilir gelişme kavramı insan yerleşimleri alanına uyarlanmıştır. Konferans'ta kabul edilen her iki metinde de bu konu üzerinde durulmuştur (Bozdoğan, 2005: 1022).

3.4. Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP)

Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), 1972 yılında gerçekleştirilen Stockholm Konferansı sonucunda oluşmuştur. Küresel çevre konusunda önder kuruluş olan UNEP'in en öncelikli işlevi, çevresel faaliyetlerin düzeyini ve dünya çapında bütün toplumların çevreye duyarlılığını arttırmak ve çevre konusundaki amaçların eyleme dönüştürülmesinde diğer Birleşmiş Milletler birimleri ile koordineli olarak çalışmaktır. 1992'de gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda (UNCED) alınan kararlar doğrultusunda UNEP'in işlevi ve öncelikleri de sürdürülebilir kalkınmanın çevre yönetimine entegrasyonu çerçevesinde belirginleşmiştir (Arat ve ark., 2002: 7).

3.5. Dünya Kentsel Forumu

Dünya Kentsel Forumu (WUF), dünyanın kentsel konulardaki ilk konferansıdır. 2001 yılında Birleşmiş Milletler tarafından bugün dünyanın karşı karşıya kaldığı en acil sorunları incelemek için kurulmuştur. Bu sorunlar; hızlı kentleşme ve topluluklar, şehirler, ekonomiler, iklim değişikliği ve politikaları üzerindeki etkisi olmuştur. Dünya Kentsel Forumu'nun hedeflerinden bazıları, kamuoyunun da dahil olduğu paydaşlar ve seçim bölgeleri arasında sürdürülebilir kentleşme bilincini artırmak; sürdürülebilir kentleşmenin ilerlemesi ve uygulanması için farklı paydaşlar ve seçmenler arasındaki koordinasyonu ve işbirliğini arttırmak. (www.unhabitat.org).

3.6. Avrupa Birliği Çevre Eylem Programları

1972 yılında Stockholm'de gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler İnsan ve Çevre Konferansı, Avrupa Birliğini çevre ve sürdürülebilirlik adına faaliyetlerini güçlendirme konusunda tetikleyici etken olmuştur. Avrupa Konseyi'nin çağrısı üzerine Komisyon'un hazırladığı 1. Çevre Eylem Programı, 22 Kasım 1973 tarihinde Avrupa Birliği Konseyi ve üye ülke temsilcileri tarafından onaylanarak topluluk bildirisi haline gelmiştir (Erdinç, 2016: 48-49).Avrupa Birliği'nin çevre politikasının gelişiminde, 1973 yılından bu yana hazırlanan Çevre Eylem Programları oldukça etkili olmuştur(www.ab.gov.tr).

- ✓ Avrupa Birliği Çevre Eylem Programları kapsamında öncelikli hedefler şu şekilde planlanmıştır;
- Doğal sermayesinin korunması, muhafaza edilmesi ve güçlendirilmesi,
 - Kaynak-verimli, yeşil, rekabetçi düşük karbon ekonomisine geçişinin sağlanması,
 - Vatandaşların sağlık ve refahının çevre ile ilgili risklere karşı korunması,
 - Çevre mevzuatının uygulanmasının geliştirilmesi,
 - Çevre mevzuatına yönelik bilgi ve deneyimin artırılması,
 - Çevre ve iklim politikaları için gerekli yatırımın sağlanması,
 - Çevrenin diğer politika alanlarına entegrasyonun ve politikalarda tutarlılığın sağlanması,
 - Şehirlerin sürdürülebilirliğinin güçlendirilmesi,
 - Birliğin uluslararası çevre ve iklim sorunları konusundaki etkinliğinin güçlendirilmesi(www.ab.gov.tr).

3.7. Avrupa Tek Senedi

1986 Yılında imzalanan 1987 yılında yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi ile beraber Avrupa Birliği tek pazarını ve Avrupa Politik İş Birliğini resmen başlatan Roma Antlaşması'nda köklü değişiklikler yapılmıştır. Bu köklü değişikliklerle beraber çevre politikası ile ilgili yeni bir süreç başlamıştır. Çevre adındaki VI. alt başlıkta AET anlaşmasının üçüncü kısmına bir VII. başlık eklenmiştir.

- ✓ 130r, 130s ve 130t maddelerinden oluşan VII. çevre başlığı;
 - Çevreyi muhafaza etme, koruma ve çevre politikasını yükseltme,
 - Kişilerin sağlığının korunması için çalışma,
 - Doğal kaynakların dikkatli ve rasyonel kullanımını sağlamayı amaçlamaktadır (Erdem ve Yenilmez, 2017: 96).

3.8. Avrupa Kentsel Şartı I

17-19 Mart 1992 tarihinde Avrupa Konseyi'nin Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi tarafından Strasbourg'daki 27. oturumunda kabul edilen Avrupa Kentsel Şartı kentsel haklar anlamındaki en önemli belge olarak kabul edilmektedir (Gönüllü, 2014: 41). Avrupa Kentsel Şartı daha önceki birçok uluslararası metinden farklı olarak, hükümetlerin değil, yerel yönetimlerin imzasına açılmıştır. Bu dönemde Türkiye'de anlaşmayı imzalayan yerel yönetim birimi henüz bulunmamaktadır (Pektaş ve Akın, 2010: 27). Avrupa Kentsel Şartı metni 20 maddelik bir deklarasyon ve 13 maddelik şart ilkelerinden oluşmaktadır.

- ✓ Avrupa yerleşimlerinde yaşayan kent sakinleri;
 - Güvenlik, kirletilmemiş ve sağlıklı bir çevre, istihdam, konut, dolaşım, sağlık, spor ve dinlenme, kültürler arası kaynaşma, kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre, işlevlerin uyumu,
 - Katılım, ekonomik kalkınma, sürdürülebilir kalkınma, mal ve hizmetler, doğal zenginlikler ve kaynaklar, kişisel bütünlük, belediyeler arası işbirliği, finansal yapı ve mekanizmalar ve eşitlik gibi haklara sahiptirler.
- ✓ Avrupa Kentsel Şartı ilkelerinin ana başlıkları ise;
 - Ulaşım ve dolaşım, kentlerde çevre ve doğa, kentlerin fiziki yapıları, tarihi kentsel yapı mirası, konut, kent güvenliğinin sağlanması ve suçların önlenmesi,
 - Kentlerdeki özürsüz ve sosyo-ekonomik bakımdan engelliler, kentsel alanlarda spor ve boş zamanları değerlendirme, yerleşimlerde kültür, yerleşimlerde kültürlerarası kaynaşma, kentlerde sağlık, halk katılımı, kent yönetimi ve kent planlaması ve kentlerde ekonomik kalkınma şeklindedir (Gönüllü, 2014: 42).

3.9. Avrupa Mekansal Gelişme Perspektifi (ESDP)

Avrupa Mekânsal Gelişme Perspektifi, 1999 yılında Almanya'nın Potsdam şehrinde Avrupa Komisyonu tarafından kabul edilmiş Avrupa topraklarının gelecekteki gelişimi için ortak hedef ve kavramlar üzerinde anlaşmaya varılmıştır.

- ✓ Avrupa Mekansal Gelişme Perspektifi'nin sürdürülebilir kalkınma politikası açısından üç temel amacı vardır;
 - Ekonomik ve sosyal uyum,
 - Doğal kaynakların, kültürel mirasın korunması ve yönetimi,
 - Avrupa bölgesinde daha dengeli rekabet gücüne var etmek olmuştur (European Commission, 1999: 3).

3.10. Avrupa Kentsel Şartı II

1992 yılında Avrupa Kentsel Şartı I kabul edildikten sonra, kent sorunlarında yaşanan değişim ve gelişmeler Avrupa Kentsel Şartı'nda bazı değişikliklerin yapılmasını gerektirmiştir. Avrupa Konseyi 27-29 Mayıs 2008 tarihinde Avrupa Kentsel Şartı II'yi kabul etmiştir (Gönüllü, 2014: 43). Mayıs 2008'de Strazburg'da "Avrupa Kentsel Şartı-II: "Yeni Bir Kentlilik İçin Manifesto"yu kabul etmiştir. Yerel demokrasinin varlığının temel göstergesi olan "kentlilerin yönetime katılım hakkı" yeni belgede de kendine yer bulmuştur (Pektaş ve Akın, 2010: 23). Komisyon, ilk kabul edilen Avrupa Kentsel Şartı'ndan sonra yaşanan yerel ve küresel sorunlar ile görülmemiş bir şekilde gerçekleşen kentsel gelişimi dikkate alarak, Şart'ın ilk halindeki bazı ilkeleri yeniden tanımlamaya, bunları sonuçlandırmaya, tamamlamaya ve güncellemeye karar vermiştir. Avrupa Kentsel Şartı II ile Avrupa Yerel Yönetimlerini sürdürülebilir kentler ve kasabalar inşa etmeye zorlayarak kentsel yaşama yeni bir yaklaşım sunmayı amaçlamaktadır. Bu anlaşmanın diğer bir amacı kentlerin ve kasabaların çağdaş kentsel sorunlarla baş etmesini olanaklı kılacak bir takım ortak ilkeler ve kavramlar bütünü belirlemek olmuştur (Gönüllü, 2014: 43).

3.11. Paris Anlaşması

Aralık 2015'teki Paris iklim konferansında (COP21) 195 ülke, evrensel, yasal olarak bağlayıcı küresel iklim anlaşmasını ilk kez kabul ederek, küresel ısınmayı 2°C'nin altına kadar sınırlandırarak dünyayı tehlikeli iklim değişikliğinden kaçınmak için küresel bir eylem planı hazırlamıştır. AB ve diğer gelişmiş ülkeler, emisyonları azaltmak ve geliştirmekte olan ülkelerdeki iklim değişikliği etkilerine karşı direnç oluşturmak için iklim eylemini desteklemeye karar vermiştir. Bu kapsamda, AB, Paris Anlaşmasını 5 Ekim'de resmen onaylamış ve anlaşma 4 Kasım 2016 tarihinde yürürlüğe girmiştir. (https://ec.europa.eu/clima/policies/international/negotiations/paris_en, 02.07.2018)

Anlaşma ile, AB ve diğer gelişmiş ülkeler, emisyonların azaltılması ve iklim değişikliğinin yol açtığı etkiler karşısında kalkınmakta olan ülkelerdeki dirençliliğin artırılması amacıyla iklim eylemini desteklemeyi ve Kalkınmakta olan ülkelere iklim değişikliğine uyuma yönelik sürekli ve geliştirilmiş uluslararası destek sağlamayı hedeflemişlerdir. Gelişmiş ülkeler, bu kapsamda yeni bir ortak hedefin tespit edilmesi beklenen 2025 yılına kadar yılda 100 milyar dolarlık destek vermeyi taahhüt etmişlerdir. (<https://www.avrupa.info.tr/tr/news/pariste-tarihi-iklim-anlasmasi-ab-kuresel-cabalara-onderlik-ediyor-4580>, 02.07.2018)

AB, küresel iklim anlaşmasına yönelik uluslararası çabaların ön saflarında yer almaktadır. Kyoto Protokolü'ne sınırlı katılımın ve 2009'da Kopenhag'da anlaşma sağlanamamasının ardından, AB, Paris konferansının başarılı sonucunu şekillendiren gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerden oluşan geniş bir koalisyon kurmuştur. AB, 2015 yılı Mart ayında yeni anlaşmaya olan katkısını sunmayı öneren ilk büyük ekonomi olmuştur. Bu doğrultuda, emisyonları azaltmak için hedefini 2030 yılına kadar en az % 40 oranında uygulamak için adımlar atmaktadır(https://ec.europa.eu/clima/policies/international/negotiations/paris_en,02.07.2018)

3.12. Habitat III

Konut ve Sürdürülebilir Kentsel Kalkınma Konferansı olan Habitat III, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından, sürdürülebilir kentleşmeye yönelik küresel taahhüdü yeniden canlandırmak amacıyla 17 - 20 Ekim 2016 tarihleri arasında, Ekvator'daki Quito'da gerçekleştirilmiştir (http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-3477_en.htm, 02.07.2018). Hızlı kentleşmenin gücünü artırmak için konferansta Avrupa Komisyonu sürdürülebilir kentsel gelişim için küresel taahhütlerde bulunmuştur (https://ec.europa.eu/commission/news/sustainable-urban-development-2018-feb-09_en, 02.07.2018).

Konferans'ta kabul edilen “Yeni Kentsel Gündem”, tüm dünyadaki şehirleri daha kapsayıcı, yeşil, güvenli ve refah içinde yapmak için yönergeler içermekle birlikte yine ele alınan “2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi” ise özellikle Paris Anlaşması başta olmak üzere diğer dönüm noktası reform gündemlerinin uygulanmasında önem arz etmektedir (http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-3477_en.htm, 02.07.2018).

Tematik eylem planlarının ötesinde, AB için Kentsel Gündem metodolojisi, Sürdürülebilir kentsel kalkınmaya entegre ve dengeli bir yaklaşım için üye devletlerden ve AB Kurumlarından eşit şekilde işletme ve STK'ların temsilcilerini koyarak şehirlerin dünya çapında yönetilme biçimlerinde reformlara ilham verebilecek bir niteliğe sahiptir (https://ec.europa.eu/commission/news/sustainable-urban-development-2018-feb-09_en, 02.07.2018).

AB üye Devletlerinin de aralarında olduğu Habitat ortakları, belirli bir kapsamda beklenen başarıları ve çıktıları olan Yeni Kentsel Gündemi uygulamaya yönelik taahhütlerde bulunmuşlardır (http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-3477_en.htm, 02.07.2018).

Buna göre sunulan üç taahhüt şu şekildedir;

1.*AB için Kentsel Gündem ile Yeni Kentsel Gündemi gerçekleştirmek:* Yeni Kentsel Gündem ve AB için Kentsel Gündem, dengeli, sürdürülebilir ve entegre kentsel gelişimi sağlamayı amaçlayan ortak bir vizyona sahip bulunmaktadır. AB için Kentsel Gündem, şehirlerin politika yapma konusunda söz sahibi olabilmeleri amacıyla sadece şehirlerden değil, aynı zamanda üye devletlerden ve AB kurumlarından STK'lar ile iş dünyasından temsilciler ve kentsel paydaşlarla ortaklaşa katkıda bulunulan 12 öncelikli tema, çok düzeyli yönetim ve akran öğrenmeye odaklanan bir yapı olarak tasarlanmıştır (http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-3477_en.htm, 02.07.2018)

2.*Kentlerin küresel ve uyumlu bir tanımını geliştirmek:* Verileri karşılaştırılması, kıyaslama yapılması ve daha iyi izleme yapılabilmesi için, dünyadaki bütün şehirlerin ortak bir tanımının yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle, OECD ve Dünya Bankası ile ortaklaşa, AB, nüfusun büyüklüğü ve yoğunluğuna ve AB'nin kentleşme derecesine dayalı olarak, bir kent tanımının yapılması amaçlanmıştır (http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-3477_en.htm, 02.07.2018).

3.Kentsel sürdürülebilir kalkınma alanında şehirlerarası işbirliğini geliştirmek: Finansmanı AB tarafından yapılan URBACT ağı ve AB'nin Uluslararası Kentsel İşbirliği (IUC) programından yararlanılarak, dünyadaki şehirler, bir ya da daha fazla ortak şehirle bağlantı kurmaya ve bu bağlantıyı geliştirmeye teşvik edilecektir. Ortak öncelikler üzerine yerel eylem planları ve projelerin hazırlanması ve uygulanmasına suya ulaşım, ulaşım sistemleri, sağlık veya barınma gibi konular öncelikle ele alınmalıdır. Bu çerçevede oluşturulacak bir online ağ platformu rehberlik ve bölgeler arası işbirliğinin sağlanmasına katkı sağlayacaktır (http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-3477_en.htm, 02.07.2018).

3.12.1. 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi ve Hedefleri

2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi insanlar, gezegen ve refah için bir eylem planı olarak daha geniş bir özgürlükle evrensel barışı güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Gündem tüm biçimleri ve boyutlarında yoksulluğun ortadan kaldırılmasının, en büyük küresel zorluk ve sürdürülebilir kalkınma için vazgeçilmez bir gereklilik olduğunu kabul etmektedir. Bu itibarla, işbirliği ortaklığı içinde hareket eden tüm ülkeler ve tüm paydaşların bu planı uygulamaları öngörülmüştür. Bu yeni evrensel Gündemin 17 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi ve 169 hedefi kapsamaktadır. Buna göre, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri şunlardır;

Hedef 1. Yoksulluğu her yerde her yerde sona erdirilmesi,

Hedef 2. Açlığın sona erdirilmesi, gıda güvenliği ve daha iyi beslenme elde edilmesi ve sürdürülebilir tarımın teşvik edilmesi,

Hedef 3. Sağlıklı yaşantıların sağlanması ve her yaşta herkes için esenliğin sağlanması

Hedef 4. Kapsayıcı ve eşit kalitede kaliteli eğitimi sağlanması ve herkes için hayat boyu öğrenme fırsatlarının teşvik edilmesi,

Hedef 5. Cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve tüm kadınların ve kızların güçlendirilmesi,

Hedef 6. Tümüyle su ve kanalizasyonun mevcudiyetinin ve sürdürülebilir yönetiminin sağlanması,

Hedef 7. Herkes için uygun fiyatlı, güvenilir, sürdürülebilir ve modern enerjiye erişim sağlanması,

Hedef 8. Sürekli, kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin, tam ve verimli istihdamın ve herkes için insana yakışır işlerin desteklenmesi,

Hedef 9. Esnek altyapının oluşturulması, kapsayıcı ve sürdürülebilir sanayileşmenin teşvik edilmesi ve inovasyonun teşvik edilmesi,

Hedef 10. Ülkeler içinde ve ülkeler arasında eşitsizliğin azaltılması,

Hedef 11. Şehirlerin ve insan yerleşimlerinin kapsayıcı, güvenli, esnek ve sürdürülebilir hale getirilmesi,

Hedef 12. Sürdürülebilir tüketim ve üretim kalıplarının sağlanması,

Hedef 13. İklim değişikliği ve etkileri ile mücadele etmek için acil eylemde bulunulması,¹

Hedef 14. Sürdürülebilir kalkınma için okyanusların, denizlerin ve deniz kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir bir şekilde kullanılması,

Hedef 15. Karasal ekosistemlerin sürdürülebilir kullanımının korunması, geri yüklenmesi ve teşvik edilmesi, ormanların sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesi, çölleşmeyle mücadele edilmesi, arazi bozulmasının durdurulması ve tersine çevrilmesi ve biyoçeşitlilik kaybının durdurulması,

Hedef 16. Sürdürülebilir kalkınma için barışçıl ve kapsayıcı toplumların teşvik edilmesi, herkes için adalete erişim sağlanması ve her düzeyde etkili, hesap verebilir ve kapsayıcı kurumlar kurulması,

Hedef 17. Uygulama araçlarının güçlendirilmesi ve sürdürülebilir kalkınma için küresel ortaklığın yeniden canlandırılması (<https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>, 02.07.2018).

¹ Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin, iklim değişikliğine küresel müdahaleyi müzakere eden başlıca uluslararası hükümetler arası forum olduğunu kabul etmek

3.12.2. AB Sürdürülebilir Kalkınma Hedef Göstergeleri

AB bağlamında BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine (SDG'ler) doğru ilerlemenin izlenmesi için AB SDG göstergelerine dayanmaktadır. Bu göstergelerden bazıları; Kentlerde ve toplumlarda yaşam kalitesi, sürdürülebilir ulaşım, olumsuz çevresel etkiler olarak ortaya çıkmaktadır (http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=SDG_11_-_Sustainable_cities_and_communities#Further_Eurostat_information, 02.07.2018).

Avrupa Birliği Ülkeleri özelinde Kentlerde ve toplumlarda yaşam kalitesine bakıldığında 2015 yılında kötü konut koşulları 2010 yılına göre azalarak %15,2'ye, aşırı kalabalıklık 1 derece azalarak %16,7'ye, kayıtlara geçen suç oranları 0,7 azalarak %13,6'ya düşmüştür. Diğer taraftan sürdürülebilir ulaşım bakıldığında toplu taşımaya ulaşım 2012'de nüfusun % 20.4'ünde çok zor gerçekleşirken 2015 yılında 2010 yılına göre trafik kazalarında ölüm sayısı %19 azalarak 100.000 kişide 5.1 kişiye düşmüştür. Son olarak, Olumsuz çevresel etkilere bakıldığında atık su arıtımından yararlanan nüfus 2015 yılında 15 üye ülke içinde %80 iken, belediye atıklarının dönüşümü toplanan atıkların %45 olarak 2010 yılına göre %6.7 artış göstermiştir (http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/e/e1/SDG-11_6-th_draft.png, 02.07.2018).

3.13. AB İçin Kentsel Gündem

Avrupa'nın nüfusunun üçte ikisinden fazlası şehirlerde ve kasabalarda yaşamakla birlikte bu oran gittikçe artmaktadır. Bu doğrultuda, AB'nin gelecekteki küresel "Yeni Kentsel Gündemi" vizyonu, entegre ve mekana dayalı bir anlayışa dayanmaktadır. Sürdürülebilir kentsel gelişime, uzun vadeli bir vizyonla birlikte yaklaşmak, teşvik etmek için iyi yönetilen, kapsayıcı ve güvenli, yeşil ve esnek, müreffeh ve yenilikçi şehirler inşa etmek gerekli görülmektedir (http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/policy/themes/urban-development/sustainable_urban_development_2016_en.pdf, 02.07.2018).

Kentsel Gündem'in amacı AB'nin kentsel boyutu çerçevesinde ve ulusal politika ve mevzuatı kapsayıcı entegre ve koordineli bir yaklaşımla, adanmış ortaklıklar çerçevesinde somut öncelik temalarına odaklanarak kentsel alanlarda yaşam kalitesini iyileştirmektir. Çalışma yöntemi olarak Kentlerin büyüme potansiyelinin azami ölçüde kullanılmasını sağlamak ve sosyal zorlukların üstesinden gelmek belirlenmiştir. Bunun yanı sıra yeni bir anlayışla büyüme, yaşanabilirlik ve yenilikçiliği teşvik etmek amacıyla Üye Devletler, Şehirler, Avrupa Komisyonu ve diğer paydaşlar arasında işbirliğini artırmak hedeflenmiştir (<https://ec.europa.eu/futurium/en/urban-agenda>, 03.07.2018). Bu vizyon Sürdürülebilir kentsel gelişimin, bugünün değişen dünyasında AB'nin rekabet gücünü artırmanın yanında koruyacağını da öngörmektedir. Sonuç olarak, bu vizyon Avrupa'nın tüm vatandaşları için bugün ve gelecekte yüksek kaliteli bir yaşamı vaat etmektedir (http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/policy/themes/urban-development/sustainable_urban_development_2016_en.pdf, 02.07.2018).

Kentsel Gündem Avrupa şehirlerinde somut olarak uygulanmak üzere, 12 öncelikli tema etrafında düzenlenmiştir. Bu Ortaklıklar çerçevesinde sorunların tespit edilmesi ve AB, Üye Devletler ve şehirler için ele alınan eylem planları yoluyla çözümler ortaya konulması öngörülmektedir. Eylem planlarının, eylemleri ve AB genelinde ölçeklendirilecek ve aktarılacak iyi projelerin örneklerini içermesi beklenmektedir (http://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/themes/urban-development/, 02.07.2018).

AB için Kentsel Gündem için belirlenen 12 tema şunlardır; sürdürülebilir arazi kullanımı, kamu alımları, enerji geçişi, iklim uyumu, döngüsel ekonomi, göçmen ve mültecilerin katılımı, kentsel hareketlilik, yerel ekonomide istihdam ve beceriler, barınma, dijital geçiş, kentsel yoksulluk, hava kalitesi (<https://ec.europa.eu/futurium/en/urban-agenda>, 03.07.2018).

3.14. AB'nin Bölgesel ve Kentsel Gelişim Kapsamındaki Bölgesel Politikalarında 2014-2020 İçin Öncelik ve Hedefler

AB bölgesel ve kentsel gelişim Kapsamındaki Bölgesel Politikalarında 2014-2020 için öncelikleri; daha iyi hesap verebilirlik için daha net ve ölçülebilir hedeflerle “*Sonuçlara daha güçlü odaklanma*”, beş Fon için bir takım kurallar koyarak “*Basitleştirme*”, fonlar kanalize edilmeden önce belirli “ön koşullar”ın getirilmesi, şehirlerde ve ESF'nin marjinal toplulukları desteklemek için entegre projeler için ayrılan minimum miktarda ERDF ile “*Güçlendirilmiş kentsel boyut ve sosyal katılım için mücadele*”, Komisyonun, AB ekonomik kurallarına uymayan bir Üye Devlet için fonlamayı askıya alabilmesiyle “*Ekonomik reformun bağlantısı*” arama olarak belirlenmiştir (http://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/how/priorities, 02.07.2018).

Avrupa şehirlerinin 2014-2020 programlama döneminde AB'nin Bölgesel Politikasından daha da faydalanması amaçlanmıştır. Bu kapsamda ortaya konulan hedefler şöyledir;

- Sürdürülebilir kentsel hareketlilik, yoksun toplulukların yenilenmesi ve daha iyi araştırma ve yenilik kapasitesi için daha büyük fırsat anlamına gelecek şekilde Kentsel alanlar doğrudan Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF) yatırım önceliklerinin birkaç hedefi tarafından hedeflenmektedir.

- Her AB Üye Devletinde, yerinde konuşlandırmak, şehir yetkilileri tarafından kararlaştırılmak ve yönetilmek üzere entegre sürdürülebilir kentsel gelişim için ERDF'nin en az % 5'i ayrılmıştır.

- Sürdürülebilir Kentsel Gelişim alanındaki yenilikçi faaliyetlere verilmek üzere yedi yıllık bir süre için 371 milyon Avro ayrılmıştır.

- Bir kentsel kalkınma ağı (UDN), Avrupa fonlarının yeryüzünde konuşlandırılmasının gözden geçirilmesi ve entegre sürdürülebilir kentsel kalkınma ile Kentsel Yenilikçi Eylemlerde yer alan şehirler arasındaki bilgi paylaşımının artırılması amacıyla kurulmuştur.

- Şehirler, yerel paydaşlar, işletmeler, kamu sektörü ve sivil toplumun kentsel mahalle rejenerasyonuna daha fazla katılmalarını sağlamayı hedefleyen Topluluk Ledli Yerel Gelişimi'nin (CLLD) kullanılmasının teşvikine yönelik çalışmalar yürütülmelidir.

- Entegre bölgesel yatırımların, farklı alanlardaki yatırımlara dayanan alan bazlı stratejileri uygulamak için kullanılması mümkündür.

- Sürdürülebilir kentsel gelişmeyi teşvik eden bir Avrupa değişim ve öğrenme programı olan URBACT III programı, Avrupa şehirlerinin kentsel zorluklara daha iyi çözümler geliştirmek adına birlikte çalışmasını sağlayarak mali olarak güçlendirilmiş ve genişletilmiş bir yapıya sahiptir.

- Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF) ve Uyum Fonu kapsamındaki fonları yöneten kuruluşlar arasındaki uzmanlığı paylaşmak amacıyla TAIEX REGIO PEER 2 PEER aracı, tasarlanmıştır (http://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/how/priorities, 02.07.2018)

3.15. AB'nin Sürdürülebilir Kentsel Gelişim Politika Uygulama Araçları

AB üyesi ülkelerin yararlanabileceği ve AB'nin sürdürülebilir kentsel gelişim politikalarını uygulamasında yardımcı olmak adına yapısal fonları ile finanse ettiği programları bulunmaktadır. AB, 2014-2020 döneminde, kentsel boyutu Uyum Politikası'nın merkezine konumlandırmış, bu kapsamda Avrupa Bölgesel Gelişim Fonu (ERDF) kaynaklarının sonraki süreçte daha da artırılabilmesi kaydıyla en az % 50'sinin kentsel alanlara yatırılmasına karar verilmiştir. ERDF tarafından yaklaşık 10 milyar avro'nun, doğrudan sürdürülebilir kentsel kalkınma adına 750 şehri güçlendirmek için entegre stratejilere tahsis edilmesi planlanmıştır (http://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/how/priorities, 02.07.2018)

3.15.1.URBACT

Avrupa Bölgesel Gelişme Fonu tarafından organize edilen bir Avrupa Birliği programı olan URBACT, sürdürülebilir kentsel gelişimle ilgili tüm bilgilerin yayılmasını sağlamayı ve Avrupa kentleri arasındaki deneyim transferini gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır (https://kentselstrateji.com/wp-content/uploads/yenilik%C3%A7i_kent_yakla%C5%9F%C4%B1mlar%C4%B1.pdf, 04.07.2018).

Ekonomik, sosyal ve çevresel boyutları birleştiren sürdürülebilir kentsel gelişmeyi destekleyen URBACT temelde kentlerin, büyük kentsel zorluklara yeni, pragmatik ve sürdürülebilir çözümler geliştirmek için birlikte çalışmayı hedeflemektedir (http://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/themes/urban-development/, 02.07.2018).URBACT'ın hedefleri şunlardır;

- Kentsel politikaları geliştiren; karar alıcılar, uygulayıcılar ve diğer aktörler için öğrenme araçlarının geliştirilmesi ve bilgi alışverişinin sağlanması,
- URBACT ortakları arasındaki deneyim ve iyi uygulamaları paylaşarak, bilgi alışverişinin bir öğrenme sürecine dönüştürülmesi,
- Öğrenilenlerden ders çıkarılması ve iyi uygulama örneklerinin tüm Avrupa kentlerinde yayılmasını sağlanması için URBACT II projesi 'kentler için çalışan kentler' (cities to work for cities) yaklaşımının desteklenmesi,
- Eylem planlarını açıklığa kavuşturma üzere uygulama programlarını oluşturan yönetici ve karar alıcıların yönlendirilmesi.

URBACT I Programı 2002-2006 yılları arasında, URBACT II Programı 2007-2013 yılları arasında gerçekleştirilmiş olup, (https://kentselstrateji.com/wp-content/uploads/yenilik%C3%A7i_kent_yakla%C5%9F%C4%B1mlar%C4%B1.pdf, 04.07.2018) URBACT programlarına bugüne kadar 29 ülkedeki 500 şehirden 7.000 kişi katılmıştır(http://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/themes/urban-development/, 02.07.2018).

3.15.2.Kentsel Gelişim Ağı (UDN)

Kentsel Ağlar kurma düşüncesi AB'nin de 1999 yılında hazırlamış olduğu Mekânsal Kalkınma Raporunda belirtilen "Londra, Paris gibi global şehirler; Ruhr ve Randstad gibi metropoliten bölgeler diğer kentlere göre üstün pozisyonlarını korumaya devam edecekler, fakat yeni fonksiyonlar, yeni kentsel ağlar bağımsız kent ve bölgelerin gelişiminde önemli rol oynayacaktır. Kentler artan bir şekilde birbirleriyle ittifaklar kurmakta, kaynaklarını birleştirmekte, birbirlerini tamamlayıcı fonksiyonları geliştirmekte, bu olanak ve hizmetleri paylaşmaktadır" tespitinden ortaya çıkmıştır. Avrupa Birliği, orta ölçekli kent ekonomilerini kurtarmada bölgeler, sınırlar hatta uluslararası kentsel ağ sistemini teşvik ederek çözüm arama düşüncesiyle çeşitli tema ve ölçeklerde Kentsel Ağ sistemlerinin oluşturulmasını çeşitli fon, program ve projelerle teşvik etmektedir (https://kentselstrateji.com/wp-content/uploads/yenilik%C3%A7i_kent_yakla%C5%9F%C4%B1mlar%C4%B1.pdf, 04.07.2018).

Bu kapsamda Kentsel Kalkınma Ağı, 2014-2020 döneminde Avrupa Bölgesel Gelişim Fonu (ERDF) tarafından finanse edilen Sürdürülebilir Kentsel Kalkınma stratejilerine dayanan entegre eylemlerin uygulanmasında sorumlu bulunan AB genelinde 500'den fazla şehir ve kentsel alandan oluşan sistem olarak ortaya çıkmıştır (http://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/themes/urban-development/, 02.07.2018).

3.15.3.Uluslararası Kentsel İşbirliği (IUC)

Avrupa Birliği, uluslararası kentsel işbirliğini teşvik etmek için üç yıllık bir program başlatarak, Avrupa'nın şehirleri, diğer şehirler ve bölgelerle bilgi ve çözümleri birleştirmeyi, kurmayı ve paylaşmayı amaçlamaktadır (http://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/themes/urban-development/, 02.07.2018).

3.15.4.URBAN I – URBAN II

Avrupa Birliği bünyesinde 1994-1999 yılları arasında gerçekleştirilen URBAN I ve 2000-2006 yılları arasında gerçekleştirilen URBAN II, Avrupa Birliği Yapısal Fonları tarafından finanse edilen, belirlenen sorun alanlarına bölgesel gelişme için yenilikçi çözümler getiren bir ortaklık modelini içeren yerel girişim programlarıdır. Programlar bölgesel gelişmede kentsel sorunların önemine dikkat çekerek Programlarda edinilen tecrübenin, tüm paydaşları içerecek şekilde yerel ortaklığa dayandırılması gerekliliği görüşünü ortaya koymuştur (https://kentselstrateji.com/wp-content/uploads/yenilik%C3%A7i_kent_yakla%C5%9F%C4%B1mlar%C4%B1.pdf, 04.07.2018).

4. AB Sürecinde Sürdürülebilir Kentleşme Politikalarının Türkiye'ye Ulusal Belgelere Yansımaları

Bu çalışmaları çeşitli kanunlar, kalkınma planları, hükümet programları, AB tarafından yayınlanan yıllık ilerleme raporları oluşturmaktadır.

Tablo 2. Kalkınma Planlarındaki Sürdürülebilir Kentleşme Hedefleri

1. Beş Yıllık Kalkınma Planı	1961-1967	Altyapının sağlanması ve geliştirilmesi
2. Beş Yıllık Kalkınma Planı	1968-1972	Gelişme merkezlerinin önerilmesi
3. Beş Yıllık Kalkınma Planı	1973-1978	Çevrenin geliştirilmesi ve korunması
4. Beş Yıllık Kalkınma Planı	1979-1983	Sağlıklı kentleşme
5. Beş Yıllık Kalkınma Planı	1985-1989	Bruntland Raporu etkisi “gelecek nesiller”
6. Beş Yıllık Kalkınma Planı	1990-1994	Gelecek nesillere insana yakışır bir doğa, fiziki ve sosyal çevre bırakmak
7. Beş Yıllık Kalkınma Planı	1996-2000	1992 Rio ve 1995 Kopenhag etkisiyle temeli insan olan kapsayıcı bir sürdürülebilir gelişme
8. Beş Yıllık Kalkınma Planı	2001-2005	Sürdürülebilir kentleşmenin temeli
9. Beş Yıllık Kalkınma Planı	2007-2013	Plansız ve çarpık kentleşmenin sebep olduğu sorunlara karşı çözüm, kentsel dönüşüm
10. Beş Yıllık Kalkınma Planı	2014-2018	Aşırı ve plansız büyümeye karşı kentlerin markalaşması ve imaj yönetimi

Kaynak: (Erdoğan, 2016: 90).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Günümüzde bölgesel bazlı politikaların en başarılı örneklerini Avrupa Birliği uygulamaları temelinde görmek mümkündür. Günümüz ihtiyaçlarını karşılarken gelecek ihtiyaçları karşılanamaz noktaya getirmemeyi hedefleyen Sürdürülebilirlik kavramının kentleşme özelindeki uygulaması da yine AB'nin ilgi alanı içerisinde olması konunun dünya gündemine gelmesiyle başat bir geçmişe sahiptir. Buna göre; Avrupa Birliği'ne üye ülkeler, sürdürülebilir kent politikaları çerçevesinde; Habitat I, II, III, Rio Deklarasyonu, Dünya Kentsel Forumu, Paris Anlaşması, Avrupa Birliği Çevre Eylem Programları, Avrupa Tek Senedi, Avrupa Kentsel Şartı 1 ve 2, Avrupa Mekânsal Gelişme Perspektifi ve benzeri pek çok mevzuatı yürütmektedir. Bununla birlikte 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi, AB İçin Kentsel Gündem, AB'nin Bölgesel ve Kentsel Gelişim Kapsamındaki Bölgesel Politikalarında 2014-2020 İçin belirlenen öncelik ve hedefler gibi vizyon belgeleri ve bu belgeler ışığında üye ülkelerin yapması beklenen çalışmalar ise AB'nin sürdürülebilir kent konusundaki gelecek perspektifine yön vermektedir.

Kentsel yaşamın çevresel, ekonomik, sosyal ve kültürel vb. boyutları günümüzde iç içe geçmiş ve kentsel gelişimdeki başarı ancak bütünlük bir yaklaşımla sağlanabilir hale gelmiştir. Bu bütünlük yaklaşım kapsamında fiziksel kentsel yenilenmeye ilişkin önlemlerin, eğitim, ekonomik kalkınma, sosyal içerme ve çevre korumasını teşvik eden önlemlerle birleştirilmesinin yanı sıra yerel vatandaşlar, sivil toplum, endüstri ve çeşitli hükümet düzeyleri arasında güçlü ortaklıkların kurulması gerekliliği bulunmaktadır (http://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/how/priorities, 02.07.2018).

İşte bu gereklilik doğrultusunda, AB'nin sürdürülebilir kentsel gelişim politikalarını uygulamasına yardımcı olmak adına yine AB yapısal fonları ile finanse edilen URBACT, Kentsel Gelişim Ağı (UDN), Uluslararası Kentsel İşbirliği (IUC), URBAN I – URBAN II gibi mekanizmalar bu amaca hizmet amacıyla oluşturulmuştur.

Bu yaklaşım Avrupa şehirlerinin günümüzde karşılaştığı zorlukların ciddiyeti düşünüldüğünde, belirli demografik değişikliklerden işin yaratılması ve sosyal ilerlemenin ekonomik durgunluğun sonuçlarına ve iklim değişikliğinin etkisine kadar geniş bir boyutta konunun ele alınmasını gerektirmektedir. Bu nedenle, bu zorlukları karşılamak için, Avrupa 2020 Stratejisinde öngörülen akıllı, sürdürülebilir, kapsayıcı toplumun başarılması için **“Entegre sürdürülebilir kentsel gelişme”**nin sağlanması kritik bir öneme sahiptir (http://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/how/priorities, 02.07.2018).

Sonuç olarak, küresel bir düzen içerisinde bölgesel bir otorite olan Avrupa Birliği, sürdürülebilir kalkınma için Bölgesel ve Kentsel Gelişim Kapsamındaki Bölgesel Politikalarında “AB İçin Kentsel Gündem” başlığı altında yer alan 12 hedefi çerçevesinde 2020 ve 2030 vizyonunu ortaya koyma tercihinde bulunmaktadır. Bu vizyonun en belirgin özelliği ise bir yönetim modeli olarak ilgili bütün kesimlerle ortaklaşa bir mekanizma geliştirmek, bunun için finansal bazı program ve destek araçları kullanmak ve elde edilen başarıyı modelleme yoluyla diğer ülkelerle paylaşarak küresel boyutta kentsel gelişime ulaşmak stratejisidir. Bu stratejinin nihai hedefi ise sadece AB özelinde değil dünya genelinde sürdürülebilir kentsel gelişmedir.

KAYNAKÇA

- Akçakaya, O. (2016). Kentsel Sürdürülebilirliğin Uygulanması ve Ölçülmesi Bağlamında Yerel Yönetimlerin Fonksiyonu. Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, S. 4, 47-64.
- Akgül, U. (2010). Sürdürülebilir Kalkınma: Uygulamalı Antropolojinin Eylem Alanı. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi, S. 24, 133-164.
- Akkoyunlu Ertan, K. (2008). Kent Hakkı Üzerine Düşünceler. Amme İdaresi Dergisi, C. 41, S. 4, 125-141.
- Arat, G. Türkeş, M. Saner, E. (2002). Uluslararası Sözleşmeler Ön Rapor. Vizyon 2023: Bilim ve Teknoloji Stratejileri Teknoloji Öngörü Projesi Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Paneli.
- Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu “Paris'te tarihi iklim anlaşması: AB küresel çabalara önderlik ediyor”, 15.12.2015, <https://www.avrupa.info.tr/tr/news/pariste-tarihi-iklim-anlasmasi-ab-kuresel-cabalara-onderlik-ediyor-4580>, 02.07.2018.
- Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı. (1996). Habitat II Ulusal Rapor ve Eylem Planı, <http://webdosya.csb.gov.tr/csb/dokumanlar/mpgm0045.pdf> Erişim Tarihi: 28.04.2018.
- Bozdoğan, R. (2005). Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesinin Tarihsel Arka Planı. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, S.50, 1011-1028.
- Coşkun Can Aktan Web Sitesi, http://www.canaktan.org/hukuk/insan_haklari/yirminci-yuzyilda/cevre_ve_kalkinma.htm Erişim Tarihi: 28.04.2018.
- Erdem, M. S. Yenilmez, F. (2017). Türkiye'nin Avrupa Birliği Çevre Politikalarına Uyum Sürecinin Değerlendirilmesi, Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, C.4, S. 2, 91-119.
- Erdinç, B. (2016). Avrupa Birliği'nde Sürdürülebilir Kentleşme: Türkiye'ye Yansımaları. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 167, Aydın.
- European Commission “Paris Agreement” https://ec.europa.eu/clima/policies/international/negotiations/paris_en, 02.07.2018.
- European Commission “Urban Agenda for the EU” <https://ec.europa.eu/futurium/en/urban-agenda>, 03.07.2018.
- European Commission, “Commission puts forward commitments to reach global targets in sustainable urban development”, Press release, 20 October 2016, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-3477_en.htm, 02.07.2018.
- European Commission, “Priorities for 2014-2020” http://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/how/priorities, 02.07.2018.
- European Commission, “Sustainable Urban Development in the EU” Regional and Urban Policy, October 2016, http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/policy/themes/urban-development/sustainable_urban_development_2016_en.pdf, 02.07.2018.
- European Commission, “Sustainable Urban Development” News, 9 February 2018, Brussels, Belgium, https://ec.europa.eu/commission/news/sustainable-urban-development-2018-feb-09_en, 02.07.2018.
- European Commission, “Urban development” http://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/themes/urban-development/, 02.07.2018.
- European Commission, European Spatial Development Perspective (ESDP), Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the European Union, 1999, ISBN 92-828-7658-6, Printed in

- Italy http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/pdf/sum_en.pdf Erişim Tarihi: 07.05.2018.
- Eurostat, “SDG 11 - Sustainable cities and communities” http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=SDG_11_-_Sustainable_cities_and_communities#Further_Eurostat_information, 02.07.2018.
- Eurostat, “sustainable cities and communities in EU” http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/e/e1/SDG-11_6-th_draft.png, 02.07.2018.
- Fırat, A. S. (2014). Doğayı ve İnsanı Yoksullaştırıcı Kentleşme Pratikleri. *Tesam Akademi Dergisi*, C. 1, S. 2, 31-64.
- Gönüllü, G. (2014). Çevresel-Kentsel Hakların Gelişimi: Dünya’da ve Türkiye’de Kentsel Haklar. *Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Yıllığı Dergisi*, S. 32, 31-52.
- Işık, Ş. (2005). Türkiye’de Kentleşme ve Kentleşme Modelleri. *Ege Coğrafya Dergisi*, C. 14, 57-71.
- Karakurt Tosun, E. (2013). Sürdürülebilir Kentsel Gelişim Sürecinde Kompakt Kent Modelinin Analizi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, C. 20, S. 1, 31-46.
- Karakurt Tosun, E. (2017). Sürdürülebilirlik Bağlamında Ekolojik Kent Söylemi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 17, S.4, 169-189.
- Keleş, R. (2016). Kentleşme Politikası. *İmge Kitabevi Yayıncılık*, 734, Ankara.
- Kentsel Strateji “Kent Yaklaşımları” Sunum https://kentselstrateji.com/wpcontent/uploads/yenilik%C3%A7i_kent_yakla%C5%9F%C4%B1mlar%C4%B1.pdf, 04.07.2018.
- Pektaş, E. K. Akın, F. (2010). Avrupa Kentsel Şartları Perspektifinde Bir Kentli Hakkı Olarak “Katılım Hakkı” ve Türkiye. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. XII, S. II, 23-49.
- Şahin, Y. (2018). Kentleşme Politikası. *Ekin Yayınevi*, 312, Bursa.
- T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, https://www.ab.gov.tr/fasil-27--cevre_92.html Erişim Tarihi: 30.04.2018.
- Tıraş, H. H. (2012). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 2, S.2, 57-73.
- Topal, A. K. (2004). Kavramsal Olarak Kent Nedir ve Türkiye’de Kent Neresidir? *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 6, S. 1, 276-294.
- Tunçer, P. (2015). Türkiye’de Kentleşme Politikaları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, S. 37, 275-290.
- Türkiye Barolar Birliği, Çevre ve Kent Hukuku Komisyonu; http://chk.barobirlik.org.tr/dokuman/kitaplar/cevreveinsan/1_2.pdf Erişim Tarihi: 28.04.2018.
- United Nations, Habitat, For a Better Urban Future, <https://unhabitat.org/wuf/> Erişim Tarihi: 30.04.2018
- United Nations, Sustainable development knowledge platform “Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development”, <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>, 02.07.2018.
- Yazar, K. H. (2006). Sürdürülebilir Kentsel Gelişme Çerçevesinde Orta Ölçekli Kentlere Dönük Kent Planlama Yöntem Önerisi. *Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dok. Tezi*, 303, Ankara.
- Yücel Işıldar, G. (2012). 2011 Avrupa Yeşil Başkenti Hamburg: Eko-Kent Kriterleri ve Performans Göstergeleri Açısından İncelenmesi. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, C. 17, S. 23, 241-262.

İnternet Gazeteciliği ve Çalışma: Emek Süreci Ekseninde Bir İnceleme

Atike Sevtap Demir^{1,*}, Çağrı Kaderoğlu Bulut²

¹Arş. Gör., Bozok Üniversitesi İletişim Fakültesi, Yozgat, Türkiye

²Arş. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Ankara, Türkiye

*svtpdmr2@gmail.com

ÖZET

Bu çalışma, internet gazeteciliğinde çalışma ve haber üretme pratiklerini emek süreci kuramı ile ele almaktadır. Çalışmanın varsayımı, internet gazeteciliği üzerine oluşmuş yazında teknoloji ve dönüşüm tartışmalarının, söz konusu dönüşüme ilişkin bütüncül bir kavrayış sunmaktan uzak olduğu ve dönüşümü emek süreci teorisiyle incelemenin bu eksikliği gidermeye katkı sunacağıdır. Bu kapsamda çalışmada yeni teknolojiler, internette haber üretme pratikleri ve çalışma koşulları gazetecilerin emek sürecinin bileşenleri olarak ele alınmakta ve teknolojinin bu süreçteki önemli etkisinin emek sürecini bir bütün olarak nasıl dönüştürdüğü tartışılmaktadır. Böylece, literatürdeki geniş kanının aksine internetin gazeteciler için mutlak özgürleştirici bir alan olup olmadığı sorgulanacaktır.

Bu çerçevede internet medyasında çalışan on gazeteciyle gazetecilik pratikleri üzerine derinlemesine görüşmeler yapılmış ve yedi kurumda sistematik olmayan gözlemler gerçekleştirilmiştir. Bulgular tartışmanın kavramsal çerçevesi ekseninde sınıflandırılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde yeni iletişim teknolojilerinin gazetecilik üzerinde yarattığı dönüşüm tartışılacak, ikinci bölümde emek süreci bağlamında gazetecilerin temel sorun alanları saptanacaktır. Üçüncü bölümde ise internet gazeteciliğinde emek süreçleri alandan bulgularla açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yeni İletişim Teknolojileri, Emek Süreci, İnternet Gazeteciliği.

Internet Journalism and Work: A Study on the Axis of Labor Process

ABSTRACT

This study aims to examine working and news production practises in internet journalism with labor process theory. The assumption of this study is that discussions about technology and transformation in the internet journalism literature is far from providing a holistic understanding of transformation. However, examining the transformation with the labor process theory will contribute to elimination of this deficiency. In this study new technologies, news production on the internet and working conditions are examined as components of journalists' labor process and how the important effect of technology in this process has transformed the labor process as a whole is discussed. Thus, contrary to the main stream in the literature, it will be questioned whether the internet is an absolute liberating space for journalists.

In this context, in-depth interviews were conducted on journalism practices with ten journalists working on internet media and non-systematic observations were made in seven offices. The findings were classified on the conceptual framework of the debate. In the first part of the article, the transformation that new communication technologies create on journalism will be discussed, and in the second part, the main problem areas of journalists will be determined in the context of labor process. In the third chapter, the labor processes in internet journalism will be tried to be revealed with the findings from the field.

Keywords: New Communication Technologies, Labor Process, Online Journalism.

GİRİŞ

İçinde yaşadığımız çağda teknoloji alanındaki gelişmeler hayatımızın tüm diğer alanlarında olduğu gibi iletişim ve medya alanında da bir dizi dönüşümü beraberinde getirmiştir. Sayısallaşma ve yöndeşme gibi gelişmelerle internetin bir iletişim aracı olarak kullanılması hızla yaygınlaşmış; yeni iletişim teknolojileri ve yeni medya kavramları hayatımıza girmiştir. İnternetin bir yeni iletişim aracı olarak kullanılmaya başlanmasıyla internetle ilgili oldukça iyimser görüşler de ortaya atılmıştır. İnternetin geleneksel iletişim araçlarına göre daha az maliyetli olması, çoklu ortam özelliğiyle farklı medya içerik ve formatlarını bir arada sunabilmesi gibi özellikleri vurgulanarak çok sesli, katılımcı ve demokratik bir iletişim ortamı sağlayacağı iddiası güçlü bir argüman olarak kendisine yer edinmiştir. Bu bağlamda bir gazetecilik alanı olarak internet, bir haberin olay olduğu anda binlerce kişiye ulaştırılmasının yanında ses, görüntü ve metni bir arada sunma avantajıyla birlikte okuyucular tarafından da tercih edilmektedir.

Maliyetinin gazete ve televizyon gibi büyük yatırımlar isteyen iletişim araçlarına göre oldukça az olması nedeniyle internet gazeteciliği, medya şirketleri açısından da bir tercih nedeni olmuştur. Türkiye’de özellikle 1990’lı yılların ortalarından itibaren büyük medya grupları, gazetelerini internet ortamına taşımaya başlamış, yalnızca internet üzerinde yayın yapan internet sitelerinin kuruluşu da aynı yıllara rastlarsa da bu haber sitelerinin sayısı özellikle 2000 yılından sonra artış göstermiştir (Kalsın, 2016; Çevikel, 2004; Aydoğan, 2013).

Bu hızlı dönüşüm ortamında internetin getirdiği çoklu ortam olanağı, etkileşimlilik ve hız gibi yenilikler kaçınılmaz olarak gazetecilerin pratiklerinde de bir dönüşüme neden olmuştur. Gazetecinin zaman-mekan sınırlaması olmaması nedeniyle esnek çalışma saatlerine ve mekanlarına sahip olması önemli bir noktadır. Bir diğeri ise gazeteciden artık sadece haberi toplamasının ve yazmasının değil, aynı zamanda fotoğraflaması, görüntülemesi ve onu dijital ortama uyumlu hale getirmesinin de beklenmekte oluşudur. Bu durum “gazetecilerin yeni mesleki beceriler kazanması”, başka deyişle gazetecinin “çok vasıflı (multi-skilled)” hale gelmesi olarak sunulmaktadır. Bu kavrayış, internetin gazetecilere oldukça büyük bir özgürlük alanı yarattığı fikriyle iç içedir. Buna karşı, internetin çalışma sürelerini günün 24 saatine yaydığı ve gazeteciler üzerinde önemli bir denetim aygıtı haline geldiği de tartışılmaktadır. Söz konusu tartışmalarda teknoloji merkezi bir konumdadır. Bu sürecin etraflıca irdelenebileceği en önemli alanlardan biri ise gazetecilerin emek sürecidir. Bu kapsamda bu makalede internette çalışan gazetecilerin emek süreci odağa alınacak ve gazetecilerin pratiklerine bu yönden ışık tutulmaya çalışılacaktır.

Yeni İletişim Teknolojileri ve Gazeteciliğin Dönüşümü

Yeni iletişim teknolojilerinin gazetecilik üzerindeki etkileri, bu teknolojiler dolayısıyla yaratılan yeni iletişim ortamının içinde şekillenmektedir. Bu nedenle öncelikle yeni iletişim ortamına kısaca değinmek ve ardından bunun gazetecilik açısından ne gibi alanlar doğurduğunu irdelemek gerekir.

Yeni iletişim ortamını belirleyen en önemli unsurlardan biri yöndeşme olarak karşımıza çıkar. Geray (2002: 19) yöndeşmeyi, “geleneksel medya ile telekomünikasyon ve yeni iletişim/internet teknolojilerinin aynı altyapıyı ve platformları kullanarak bir araya gelmeleri ve aralarındaki sınırların aşılması” olarak tarif eder. Yöndeşmeyi mümkün kılan olgu ise sayısallaşmadır. Ses, görüntü ve metin sayısal olarak kodlandıklarında aynı platformda bütünleştirilebilir. Sayısallaşma ve yöndeşme sonucunda metin, ses, video, grafik, animasyon, fotoğraf, müzik gibi her tür iletişim öğesinin ortak bir platformda yayını olanaklı hale gelmiştir (Yıldırım, 2010:231).

Sayılaşma ve bilgisayar teknolojilerindeki gelişmenin bir olanağı olarak ortaya çıkan yöndeşme, çoğunlukla teknolojik bir dönüşüm olarak düşünülmesine karşın medya sektöründe yaşanan endüstrileşme ve yoğunlaşma ile de yakından ilgilidir. Çünkü yöndeşme yalnız teknolojik olarak değil, aynı zamanda sektörel olarak, hizmetler bazında ve politik düzenleme bağlamında da önemli bir melezleşmeyi/kaynaşmayı ifade eder (Mosco, 2006: 68-69; Henten vd. 2003, Geray, 2002: 19; Törenli, 2005: 87; Aydoğan, 2005: 260). Bu kapsamlı nitelikleriyle yöndeşme özellikle gazetecilik alanında önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Bu süreçte yeni iş yapma pratikleri ile birlikte yeni istihdam yapıları ortaya çıkmaktadır. Özellikle internetin haber üretimi, sunumu ve edinimi için kullanılmaya başlamasıyla birlikte gazetecilik alanında da internet gazeteciliği, online gazetecilik (Deuze, 1999) ya da ağlaşmış (networked) gazetecilik (Beckett ve Mansell, 2008: 93) gibi adlarla tanımlanan yeni gazetecilik biçimleri ortaya çıkmıştır. Yöndeşmeyle birlikte haberin üretiminden sunumuna, gazeteci pratiklerinden organizasyon yapılarına kadar yaşanan bir dizi değişim, birbirini etkileyen ve bütünleyen bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır.

Yeni iletişim ortamı, öncelikle içerik üretimini belirleyen iki temel özellik sunmaktadır. Bunlar çoklu ortam ve hipermetinsellik özellikleridir. Yeni teknolojilerin sunduğu imkanlar sayesinde medya içerikleri artık yalnızca tek bir forma (metin, ses, görüntü) sahip olmamaktadır. Tüm farklı formların bir arada olduğu yeni bir içerik üretme biçimi ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda yalnızca bilgisayarlar için değil, çok farklı mecralar (cep telefonları, tabletler vb.) için de üretim gerçekleştirilmektedir.

Yeni iletişim ortamının çerçevesi içinde, yeni teknolojileri ve internetin gazetecilik mesleğinde yarattığı dönüşümü inceleyen pek çok çalışma bulunmaktadır. İnternet gazeteciliğini, geleneksel medya ile olan farkları bağlamında ele alan bu çalışmalarda en fazla vurgu yapılan nokta internetin etkileşim özelliği, başka bir deyişle okuyucuların geri bildirim yapabilme olanağının olmasıdır. Hızlı, sürekli güncellenebilir, ücretsiz olması ve arşiv olanağına sahip olması internet gazetelerini okuyucu için cazip hale getirirken, gerektiğinde herhangi bir haber içeriğine anında müdahale olanağının olması ve daha önemlisi maliyetinin düşük olması nedeniyle medya şirketleri için de bir avantaj sunmaktadır (Pavlik, 2001; Boczkowski, 2004; Deuze, 2003, 2004; Elliot, 2009) Öte yandan anında ve hızlı haber verme yarışı nedeniyle gelen bilginin yeterince doğrulanmadan verilebilmesinin, internet medyasının güvenilirliğini tartışmalı hale getirmesi bir dezavantaj olarak sunulsa da, genel olarak internet gazeteciliğinin etkileşim özelliğinin ve okuyucunun katılım imkanının abartıldığı görülmektedir. Nitekim yapılan araştırmalar, gazetecilerin site kullanıcılarıyla alışverişine oldukça az zaman ayırdığını; gazeteci ve kullanıcı arasındaki etkileşimin haber sitelerinde iddia edildiği ölçüde hayata geçirilmediğini göstermektedir¹ (Çevikel, 2004:155).

İnternet gazetelerinin demokratik, katılımcı, çok sesli ve özgür bir iletişim ortamı olduğunu söylemek de aynı şekilde abartılıdır ve onu içinde bulunduğu ekonomik, siyasal ve toplumsal bağlamından kopuk ele almanın sonuçlarından biridir. Oysa yeni medya alanında enformasyonun üretimi, dağıtımı ve tüketimi tıpkı geleneksel medyada olduğu gibi kapitalist koşullar altında gerçekleşmektedir ve bu etkinlikler de kapitalizmin birikim yasalarından bağımsız değildir (Curran, 1999; Schiller 1999; Seymour, 2004; Fuchs, 2008; Törenli, 2011; Berkman, 2014). Nitekim tüm dünya genelinde de özellikle 1980'lerden sonraki gelişmelerle birlikte medya sektöründe yaşanan yoğunlaşmanın yeni medya alanında da devam ettiği, hatta yeni medyanın sunduğu olanakların bu yoğunlaşmayı artırdığı, mevcut medya kuruluşlarının sektördeki güç ve etkinliklerini pekiştirdikleri görülmektedir (Bagdikian, 2004; Fuchs, 2014).

¹ İnternet gazetecileri, sıradan bir çalışma gününde mesailerinin önemli bir bölümünü ortalama 3,1 saatle haber yazmaya, 2,6 saatle internette araştırma yapmaya; 1.0 saatle yazılarını internete teknik uyumunu sağlamaya; 0,6 saatle site kullanıcılarıyla e-posta etkileşimine ayırmaktadır (Çevikel, 2004:155).

Bu süreç dünyada olduğu kadar Türkiye için de geçerlidir. Diğer taraftan internetle ilgili iyimser görüşlerin oluşmasına neden olan yukarıda sıralanan özelliklerine bakıldığında bir gerçeklik payı olduğu da inkar edilemez. Örneğin bir internet sitesi açmak, bir gazete veya televizyon kurmak kadar maliyetli değildir. Fakat medya sektöründe yürütülecek faaliyet yalnızca bir internet sitesi açmakla sınırlı değildir. Siteyi ayakta tutmak ve sektörde tanınırlığını, bilinirliğini yani etkinliğini artırmak için gerekli reklam alma, reklam harcaması yapma, gerekli nitelikli işgücü istihdam etme gibi faktörler piyasa koşulları tarafından belirlenmektedir.

İnternet gazetelerinin geleneksel medya kuruluşlarına göre daha ademimerkeziyetçi ve esnek örgütlenmeler olması da (Pavlik, 2001: 99) abartılarak gazetecilerin bir işyeri personelinden çok işletmenin ortağı gibi çalıştıkları şeklinde yorumlanabilmekte (Çevikel, 2004: 155), bu da üretim aracı ne olursa olsun sermayenin her zaman kar etme güdüsünde olduğunu ve bu nedenle farklı şekillerde veya derecelerde de olsa asgari bir denetime ihtiyaç duyduğu gerçeğini gizlemektedir.

Denilebilir ki, yeni medya alanı, pazara girmek için ciddi oranda bir sermaye gerektiren bu nedenle de her geçen gün yoğunlaşmanın arttığı ve birkaç büyük şirketin söz sahibi olduğu geleneksel medya sektörüne karşı, çok sesliliği artırmak adına bir alternatif yaratabilir. Fakat yine de bu olanak, yeni medya alanının kendiliğinden ve kaçınılmaz olarak bu sonuca yol açacağı şeklinde yorumlanmamalıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi bu olanak öncelikle içinde bulunulan ekonomik sistemin sınırlılıkları çerçevesinde açığa çıkmaktadır.

İnternetin gazeteciliğe getirdiği bu yenilikler kaçınılmaz olarak internet medyasında çalışan gazetecilerin pratiklerinde de bir dönüşüme neden olmuştur. İnternet gazetecilerinin pratiklerini inceleyen çalışmaların da tıpkı internet gazeteciliğindeki dönüşümü açıklamaya çalışan çalışmalar gibi çoğunlukla ana akım yaklaşım içinden yapılan çalışmalar olduğu görülmektedir.² Bu çalışmalarda özellikle gazetecinin zaman ve mekan sınırlaması olmaması dolayısıyla esnek çalışma saatlerine sahip olmasının gazeteciye özgürlük sağladığı vurgulanırken, aslında gazeteciden çalışma saatleri dışında da günün 24 saati ya da evde veya başka bir mekanda da sürekli haber üretmesinin beklenmesi göz ardı edilmektedir. Bu ortamın istihdam yapısı da geleneksel döneme göre oldukça farklıdır. Tam zamanlı çalışmanın yerini çeşitli esnek çalışma modelleri almıştır. Bunlar part-time çalışma, freelance çalışma gibi uygulamalarda kendini gösterir. Günün gereklerine göre, ofisten, olay yerinden, evden ya da tatilden çalışabilmektedirler. Bu gazetecilerin sürdürülebilir, düzenli çalışma rutinleri de önemli ölçüde aşınmaktadır. Sahip oldukları işte kalma süreleri oldukça belirsizdir. Bu kapsamda izin, ücretler, çalışma saatleri ve sosyal güvence çeşitli problem alanları olarak ortaya çıkmaktadır (Sönmez, 2010; Kaya, 2009; Kaderoğlu Bulut, 2017; Özsever, 2004; Etike ve Demir, 2017).

Diğer taraftan içeriğin üretimi ve sunumundaki değişikliğe paralel olarak gazetecilerin de çekirdek becerilerin yanı sıra çoklu ortamlar için üretim yapabilecek yeni becerilere sahip olması vurgulanmaktadır. Çekirdek beceriler, haberin bulunması, haber kaynağına ulaşma, önemli olan unsurları ayıklayabilme ve iyi bir dille sunabilme gibi temel gazetecilik becerilerini ifade eder (Geray, 2008). Yeni ortamda sahip olunması gerekenler ise, yeni medyayı kullanarak haber toplama ve işleme, haberi görüntüleme ve dijital ortama uyumlu hale getirme, bunları mümkün kılacak temel yazılım ve donanımları kullanma (video, fotoğraf, kamera kullanımı, cep telefonu uygulamaları vb.) becerisini edinme, sosyal ağları

² Bu “olumlayıcı” çalışmalar 1990’lardan itibaren artmış ve özellikle ticari araştırma şirketleri ve kimi medya kurumlarınca yürütülmüştür. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Kopper vd. (2000). İnternet gazeteciliği üzerine gelişen araştırmaları tartışan ve bu yazını üç dalga şeklinde inceleyen iki çalışma için bkz. Domingo (2006; 2008).

takip etme ve haberin tüm aşamalarında bu ağları kullanabilme, üretilen içeriği sayısal ortamlarda yayımlayabilme gibi becerilerdir. Bu durum yeni iletişim ortamının multimedya (çoklu ortam) niteliğine paralel olarak gazetecilerin de multi-skilled (çoklu-beceriye sahip) hale gelmesi olarak sunulmaktadır (Nygren, 2014; Elliot, 2009). Dolayısıyla gazetecilerden tek bir alan ya da mecra için uzmanlaşmanın yerine, pek çok işi hızlı şekilde yapabilecek ve farklı mecralar için içerik üretebilecek çoğul becerilere sahip olması istenmektedir. Çoklu beceriler gazeteciye çok daha fazla iş sorumluluğu yüklemektedir. Aynı zamanda internetle birlikte kullanıcının rolünün artmasıyla, gazetecilerin haber üzerindeki denetimlerini kaybettikleri, “halkın bilmesi gerekenlere karar verenler pozisyonundan”, olayların yorumcusu ve detayları aktaran konumuna geldikleri de söylenmektedir (Singer’den aktaran Yıldırım, 2010: 242). Oysa kastedilen beceriler mesleki becerilerden ziyade teknik becerilerdir ve bu bakış açısı gazeteciliğin zanaatvari yanını³ geri plana atmakta ve onu teknik bir işe indirgemektedir. Bu boyutlara ek olarak, yeni iletişim ortamının sahip olduğu hız, kesintisiz içerik üretimi, rekabet ve reklam bağımlılığı gibi unsurlar da, gazeteciler üzerinde önemli bir baskı unsuru oluşturmaktadır.⁴

Yeni iletişim teknolojilerinin gazetecilerin pratikleri üzerinde yarattığı dönüşüm, çalışmanın kapsamı itibarıyla bu boyutlarıyla açıklandıktan sonra sıradaki bölümde gazetecilik pratikleri ve çalışma koşulları emek süreci teorisi üzerinden ele alınacaktır.

Emek Süreci Tartışmaları ve Gazeteciler

İşyerindeki değişen çalışma koşullarını ve emek süreçlerini ampirizm geleneği içinden inceleyen çalışmalar, işyerindeki süreçlerin nasıl işlediğini tanımlarken, bu süreçlerin niye üretildiği konusunda bilgi ver(e)memektedirler; buna karşılık Marksist emek süreci teorisi ise, emek sürecinin ve işyerinde üretilen ve yeniden üretilen teknik ve toplumsal ilişkilerin sınıf ilişkileri ve kapitalizmin ekonomi politikleri içinde anlaşılabilirliğini vurgular (Yücesan-Özdemir, 2002). Bu çalışmada emek süreci teorisi Marksist literatürde ele alındığı şekliyle kullanılacaktır.

Marx’a göre emek süreci, ilk önce ve tüm toplumsal biçimlerinden bağımsız olarak insanla doğa arasındaki bir süreçtir. Bu süreçte insan kendi dışındaki doğa üzerinde etkide bulunur ve onu değiştirirken, aynı zamanda insanın kendi doğası, yetenekleri ve bilinci de değişir (Marx, 2011:181-182). Marx, insanın bu süreçteki bilinçli eylemini şöyle anlatır:

Bir örümcek, dokumacının çalışmasını andıran faaliyetlerde bulunur ve bir arı, bal peteğini yaparken bazı mimarları utandırır. Ama en kötü mimarı, en iyi arıdan daha en başından ayırt eden şey, mimarın peteği balmumundan yapmadan önce kafasında kurmuş olmasıdır. Emek sürecinin sonunda, bu sürecin başında zaten işçinin imgeleminde, yani düşünsel olarak var olan bir sonuç ortaya çıkar.

Dolayısıyla insanın emek süreci, tasarım ve uygulamanın bir arada var olduğu amaçlı bir eylem süreci olarak gerçekleşmektedir. Kapitalist emek süreci koşullarında ise bu süreç parçalanmakta ve üretimi yapanlar aleyhine denetlenmektedir. Çünkü artık amaç, kullanım değerleri üretmek değil, sermayedarın pazarda karla satabilmesi için, mübadele değerleri

³ Gazeteciliğin zanaatvari niteliklerini inceleyen ve endüstriyel dönüşümünü tartışan kimi çalışmalar için bkz. Adaklı (2006), Liu (2006), Örnebring (2010), Kaderoğlu Bulut (2017).

⁴ Bu baskının gazeteciliği “sulandırdığı”na ve gazetecileri halkla ilişkiler ve reklam şirketlerine ve onların bültenlerine bağımlı hale getirdiğine ilişkin önemli bir tartışma “churnalism” tartışmasıdır. Journalism (gazetecilik) sözcüğünün değiştirilmesiyle üretilen bu terim, gazeteciliğin kamusal boyutunun ve entelektüel yanının giderek aşınan durumuna işaret eder. Bu kavram ve gazetecilikteki etkileri üzerine iki ayrıntılı tartışma için bkz. Jackson ve Moloney (2015); Johnston ve Forde (2017).

üretmektir. Yani “üretim doğrudan doğruya daha fazla artık değer elde edilmesi amacıyla yapılır” (Ansal, 2005:8). Dolayısıyla emek süreci, artık insanın kullanım değeri üretmek için kendi iradesini kullanarak, kendini ve doğayı dönüştürdüğü bir süreç olmaktan çıkmış, işçinin üretim araçlarından kopartılmış bir şekilde, kapitalistin denetiminde artı değer ürettiği kapitalist bir emek sürecine dönüşmüştür.

Marx’ın *Kapital*’de (2011: 182) belirttiği gibi, “emek sürecinin basit unsurları, belli bir amaca yönelmiş faaliyet ya da emeğin kendisi, emeğin nesnesi ve onun araçlarıdır”. Bu noktadan hareketle gazeteci, emeğinin konusu haber üretimi olan ve bu konuda çeşitli uygun üretim araçlarını kullanarak iş yapan kişi olarak tarif edilebilir. Gazetecinin emeği; vasıflı, kendi iş süreçleri ve ürünü üzerinde belirli bir denetim sahibi olan, bu kapsamda görel de olsa bir özerkliği bulunan ve sembolik üretim yapan bir emek biçimi (gayri maddi emek) olarak ortaya çıkmaktadır. Gazetecinin emek süreci ise, emeğin kendisi, konusu ve araçlarının örgütlenmesi ile bu alanda ilişkisel olarak gerçekleşen iş yapma biçimlerini kapsar (Kaderoğlu Bulut, 2017: 195).

Bu noktada, Marx’tan sonra emek süreci teorisine yapılan katkılardan bahsetmek gerekir. Marx’tan sonra uzun yıllar ihmal edilmiş emek süreci teorisine 1974’te ilk önemli katkıyı yapan isim *Emek ve Tekelci Sermaye* (1974) isimli kitabıyla Harry Braverman olmuştur. Braverman, kapitalist üretim koşulları altında sermaye birikiminin emek sürecine hakim olma ve onu denetleyip biçimlendirme yöntemlerini ele almaktadır. Buna göre Braverman (2008: 94-95), kapitalist toplumda iki temel işbölümü olduğuna dikkati çeker. Bunlar, toplumsal işbölümü ve manifaktür (ayrıntılı) işbölümüdür. Toplumsal işbölümü ile toplumsal üretimin ana bölümlere ayrılması kastedilir. Manifaktür işbölümünü ise şöyle tanımlar:

Manifaktür işbölümü ise, her bir işin sistematik olarak sınırlı işlemlerden oluşan alt bölümlere bölünmesi ve bunların farklı kişilerce yerine getirilmesidir. Toplumsal işbölümü bilinen tüm toplumlara has bir nitelik iken, manifaktür işbölümü kapitalist toplumun özgün ürünüdür. (...) Kapitalizmde toplumsal işbölümü piyasa tarafından kaotik ve anarşik bir yolla uygulanırken, atölye içindeki işbölümü planlama ve denetim yoluyla dayatılır.

Braverman'a göre, kapitalist emek sürecinin örgütlenmesinde Taylorizmin ya da Taylorist yöntemlerin⁵ uygulanması, emeğin fiziksel ve zihinsel vasfı üzerinde yıkıcı etkilere yol açmıştır. Taylorizm, izlenecek bilimsel bir yöntemle, işin olabildiğince küçük parçalara ayrılmasını, dolayısıyla işin yapılması için gerekli vasfın ve gerekli eğitim zamanının olabildiğince azaltılmasını amaçlar. Braverman’ın temel tezinde ise, artan işbölümü, işin çok küçük parçalara ayrılması ve işin üzerindeki denetimin yönetime devredilmesi sonucu, geleneksel zanaatkarın işini nasıl yapacağı konusundaki özerkliği, diğer bir deyişle, emek süreci üzerindeki denetim yetkisi tümüyle ortadan kalkmakta ve işçi vasıfsızlaşmaktadır (Yücesan-Özdemir, 2002: 439).

Tekelci kapitalizmin ayırt edici yönü, fabrika içinde gerçekleşen bu parçalama ve denetleme biçiminin giderek tüm büro/hizmet işlerini de kapsayan bir hale gelmesi ve kapitalizmin geçmişin tüm vasıflı, özerk alanlarını, kafa emeğini ayrıcalıklı konumunu yok

⁵ Frederick Winslow Taylor, işin örgütleniş biçimi ve yönetimi ile ilgili yaklaşımını 1911 yılında yayınlanan "*Scientific Management (Bilimsel Yönetim)*" kitabında toplamış ve ileride "Taylorizm" olarak anılacak kapitalist emek sürecinin örgütlenmesi ve denetimindeki temel ilkeleri oluşturmuştur. Taylorist ilkeler (a. emek sürecinin işçilerin bilgi ve becerilerinden arındırılması, b. üretimin sürecinde tasarımının uygulamadan ayrılması ve c. üretim bilgisinin tümüyle yönetimde toplanması), gerek bu ilkelerin önemini kabul eden görüşler; gerekse bu ilkelerin artık geçerliliğini yitirdiğini belirten görüşler tarafından geçen yüzyıldan bugüne kıyasıya tartışılmaktadır. (Yücesan-Özdemir, 2002)

etmesidir. Böylece üretim sürecinde vasıf ve sürecin denetimine hakim olmaktan kaynaklı tüm emek gücü avantajları sermayenin kontrolüne geçmektedir (Kaderoğlu Bulut, 2017: 196).

Buradan hareketle internet gazeteciliği alanına baktığımızda, gazeteciden her şeyden önce haberi aynı anda fotoğraflayıp görüntüleyebilmesi, onu sayısal ortamlarda yayınlayabilmesi, bunlar için gerekli yazılım ve donanım bilgilerine sahip olması, sosyal medyayı iyi kullanabilmesi, bu mecraları kullanarak haber üretebilmesi gibi yeni beceriler beklenmektedir. Tabi ki içinde bulunduğumuz çağda gazetecinin bu becerilere sahip olması beklenir ve kendisi için de avantajdır. Fakat bu özellikler, birer vasıf değil, sadece teknik becerilerdir ve gazeteciliği yalnızca bu becerilere indirgeyerek tanımlamak, bu mesleği yalnızca teknik bir işe indirgemek anlamına gelir. Ayrıca vasfın yaygınlaştırılması ve standartlaşması yoluyla değersizleştirilmesi, gazetecinin bir başkasıyla kolaylıkla değiştirilmesinin de önünü açmaktadır.

İnternet gazeteleri, geleneksel medyaya göre çok daha az kişi çalıştırılarak yayın yapmaktadır. Bu durum, medya şirketlerinin bu alana yönelmesinde bir avantaj olarak sunulurken, çalışanlar açısından bu durumun sonuçları pek dikkate alınmamaktadır. Öncelikle daha az sayıda kişinin çalışması, mevcut çalışanların daha uzun saatler çalışması ve üzerlerine daha fazla yük binmesi anlamına gelmektedir. İnternet sitelerinde çalışan gazetecilerin günlük pratiklerine bakıldığında zamanlarının büyük çoğunluğunu internetten haber bulmaya ve haber yazmaya ayırdıkları gözlenmektedir. Buna internetin en önemli özelliği olan anında haber verme ve yeni haberlerle siteyi sürekli güncel tutma zorunluluğu da eklenince, belli sayıda gazeteciyle bunları gerçekleştirmek gazetecilerin bütün zamanını almaktadır.

Oysa iyi bir gazeteciden dışarıda haber takibi yapabilmesi, kendi haber kaynakları olması, habere konu olan gelişmenin bağlamını kavrayabilmesi, belli bir uzmanlık alanına sahip olması ve alanıyla ilgili güncel gelişmeleri takip edebilmesi gibi özellikler beklenir. Fakat az sayıda kişinin çalışması ve hızlı olma zorunluluğu gibi faktörler internet gazetecilerinin bunlara vakit ayırmasını imkansız hale getirmektedir. Çevikel (2004: 155), Türkiye'deki internet gazetecilerinin günlük pratiklerini incelediği çalışmasında günde ortalama 10,5 saat çalışan bir gazetecinin, zamanının yalnızca 0,5 saatini ofis dışında haber takibine ayırdığını belirtmiştir. Başka deyişle gazetecilik artık masa başı bir iş haline dönüşmüştür. Bu da bize gazetecilerin vasıf sahibi olduğunu değil, aksine vasıfsızlaştırıldığını göstermektedir.

Vasıfsızlaştırma ile birlikte “denetim” kavramı da emek süreci teorisinde önemli bir başlıktır. Braverman'a göre, denetim de vasıfsızlaşma gibi kapitalizme içkin yapısal bir eğilimdir. Braverman'a (2008: 81, 106) göre, kapitalist üretim sürecinde yönetimin esas işlevi, karın kaynağı olan artı-değeri işçilerden elde edebilmek için emek sürecini denetlemektir.

Bu konudaki tartışmalara önemli bir katkı 1970'lerde Friedman'dan gelmiştir. Friedman (1977: 47) kapitalist denetimin basit ve tek bir yaklaşıma indirgenemeyeceğini vurgularken, Taylorist doğrudan denetim yaklaşımına “sorumlu otonomi” adını verdiği yeni ve farklı bir denetim yaklaşımı ekler. Friedman (1977: 48) işçilerin işleri üzerinde görece geniş hareket alanı imkânına sahip olmaları ve böylece kendilerine verilen sorumluluklarla kendilerini işletmenin hedeflerine bağlamaları şeklinde açıklar. Böylece bu çalışanlar, daha az denetlenir, ancak sorumlulukları artar. Bu strateji daha vasıflı, kolayca gözden çıkarılamayacak çekirdek işgücü için uygulanabilirken çevresel işgücü için ise doğrudan kontrol stratejilerinin icrası gündemdedir (Brown'dan aktaran Man, 2011).

İzleyen yıllarda Edwards (1979), kapitalizmin tarihsel gelişimi içinde, yönetimin benimsediği denetimin, basit, teknik ve bürokratik denetim olarak evrildiğini belirtmiştir. Edwards'a (1979: 25-34) göre küçük işletmelere ve üretim sürecinin görece basitliğine dayanan rekabetçi kapitalizmde, işyerinde patronun doğrudan gözetimine ya da sonraki

aşamalarda yöneticilerin hiyerarşik güçlerine dayanan basit denetim uygulanır. İlerleyen yıllarda, sermayenin merkezileşmesi, şirket ölçeklerinin büyümesi ve yükselen sınıf mücadelesi sonucu sermaye, basit denetim yerine işyerinin fiziksel ve toplumsal yapısına içkin denetim mekanizmaları geliştirmiştir. Bunların ilki, teknolojinin kullanımıyla kurulan ve makinalarda somutlaşan teknik denetimdir. Üretimin makine temelli hale gelmesi işçilerin makineye bağlı bir ritm ve görevle çalışması anlamına gelir. Böylece emek sürecinin denetimi makine yardımıyla gerçekleştirilir (1979: 113-122). İlerleyen yıllarda teknik denetim çeşitlenmiş ve teknolojiye bağlı olarak gelişmiştir. Bürokratik denetim ise 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülmeye başlanmıştır. Bu denetim biçimi kurallar, görevler, şirket politikaları-amaçları gibi yollar ve hiyerarşik emir-komuta zinciri gibi yönetim tekniklerinde somutlaşır. Bürokratik denetim ile işletme içindeki hiyerarşik yönetim fonksiyonları kurumsallaştırılmaktadır. Bürokratik denetimde önemli bir nokta, bu denetim biçiminin basit ve teknik denetimi dışlamadığı, aksine onların pekiştirilmesine dayandığıdır. Bu denetim biçimleri kapitalizmin tekelci aşamasına denk düşmektedir (1979: 130-136).

İnternet gazeteciliği açısından bakıldığında yukarıda vasıfsızlaşma ekseninde tartışılan az sayıda kişiyle çalışma ve hız konusu aynı zamanda bu alanda denetim tartışmalarını da içermektedir. Çünkü hız faktörü, gelen haberlerin çoğunlukla bir editoryal denetime ya da müdahaleye maruz kalmadan doğrudan yayına verilmesini gerektirmektedir. İnternet ortamındaki haberlerin her an düzeltilebilme ya da yayından kaldırılabilme olanağının bulunması da editoryal denetim ihtiyacını azaltıcı bir faktör olarak düşünülebilir. Fakat bu, internet sitelerinde çalışan gazetecilerin hiçbir şekilde denetime tabi olmadıkları, tamamen özgür oldukları anlamına gelmemelidir. Bu noktada ilk olarak, gazetecilerin emek sürecinin denetimi için Friedman'ın yukarıda açıklanan sorumlu otonomi uygulamasının bir denetim modeli olarak işlediği söylenebilir. İkinci olarak ise, Edwards'ın denetim kavrayışı süreci aydınlatılabilir. Buna göre bir yandan teknolojiye bağlı çalışma pratikleri nedeniyle teknik denetimin uygulandığı; diğer yandan ise yayın politikaları ve yazılı olmayan kurallar aracılığı ile bürokratik denetimin uygulandığı ifade edilebilir.

Tüm bu tartışmaların ışığında denilebilir ki, internet gazetecilerinin emek süreci temel olarak vasıf, denetim, iş görme pratikleri ve gazetecinin ürünüyle kurduğu ilişki kapsamında önemli bir erozyon yaşamaktadır. Bu bölümde kavramsal çerçevesiyle ele alınan bu unsurlar, bir sonraki bölümde, gazetecilerin kendi mesleki pratiklerine dair algıları ve yorumlarıyla birlikte anlamlandırılmaya ve bu unsurların pratikte ne şekilde karşılık bulduğu açıklanmaya çalışılacaktır.

İnternet Gazeteciliğinde Emek Süreci: Gözlem ve Bulgular

Çalışmanın olgusal dayanakları, Ankara ve İstanbul'da internet gazeteciliği yapılan yedi kurumda gerçekleştirilen sistematik olmayan gözlemlere ve bu kurumlarda çalışan on gazeteciyle yapılmış derinlemesine görüşmelere dayanmaktadır. Çalışmaya konu olan kurumlar, büyük medya kuruluşlarının internet siteleri değil, bağımsız olarak çalışan haber siteleridir. Görüşülen gazeteciler ise, daha önce geleneksel medyada çalışma deneyimi bulunan, çeşitli sebeplerle internet gazeteciliğine geçmiş en az 5 en çok 15 yıllık deneyimleri bulunan muhabirlerdir. Görüşmecilerin ve kurumların kimliği, kendi istekleri doğrultusunda çalışmada anılmamaktadır.

Bu bölümde ele alınacak temel hususlar, yukarıda kavramsal çerçevesi çizilen tartışmalar etrafında ortaya konacaktır. Buna göre, gazetecilerin emek süreçlerini kavrayabilmek için emek, emeğin konusu ve üretim araçları noktalarındaki durumun bugün nasıl olduğuna,

bunların birbirleriyle ilişkilerinin nasıl gerçekleştiğine ve bu ilişkilerin çerçevesini oluşturan mevcut emek rejimine bakmak gerekecektir.

İnternet gazeteciliği, öncelikle günümüzde Türkiye’de medya ortamını şekillendiren koşullardan bağımsız ve farklı koşullar altında şekillenmemektedir. Bu nedenle öncelikle günümüz medya ortamını şekillendiren dinamiklere bakmak önemlidir. Günümüz medya ortamını belirleyen en önemli gelişme Türkiye medyasında 1980 yılından sonra yaşanan tekelleşme ve holdingleşme olgusudur. En büyük ve en etkili gazete ve televizyon kanalları, birkaç holdingin sahipliğinde bulunmaktadır (Sözeri ve Güney, 2011; Kuyucu, 2013; Demir, 2013). Bu medya sahipleri, internet gazeteciliğinin “avantajlarından” yararlanmak için -daha çok kişiye ulaşma, maliyetinin daha az olması, reklam gelirleri ve kuralsız çalıştırma vb-faaliyetlerini bu alana taşımışlardır (Sönmez, 2017). Dolayısıyla geleneksel medyada oluşan tekelleşme internet ortamında da sürmektedir. Çünkü daha az maliyetle kurulan yerler olsa da internet gazeteleri de yaşamak için reklam almaya ihtiyaç duymaktadır. Fakat reklam pastasındaki büyük payı, daha çok bilinen televizyon ve gazetelerin internet siteleri almaktadır. Ayrıca bu durum, internet haber sitelerinin okunma ya da tıklanma sayılarına bağlı olarak değişmektedir. Tıklanma rekabetinde öne geçmek için internet sitelerinin özel ve özgün haberler yapabilmesi önemlidir. Bu da bu kurumların bünyelerinde alanlarında uzman ve nitelikli muhabirler bulundurmalarıyla mümkündür. Böyle muhabirler bulundurmak da sermaye gerektirir. Dolayısıyla büyük medya şirketlerinin bu alanda da sektöre girme ve sektörde kalma yönünde önemli bir avantajının bulunduğu söylenebilir.

Bu medya yapısının belirlediği emek rejiminin esnek, güvencesiz ve örgütsüz niteliği, internet gazeteciliği alanında da sürmektedir. Üstelik internet medyası, basın kanunu kapsamına alınmadığından, buralarda çalışan gazeteciler geleneksel medyada çalışan meslektaşlarının yararlandığı kıdem tazminatı, yıpranma hakkı, sarı basın kartı alma gibi haklardan yararlanamamaktadır. Bunun yanı sıra internet gazeteciliğinde belli bir ücret/kaşe/telif karşılığında, freelance ya da yarı zamanlı çalışmanın kadrolu çalışmaya göre daha yaygın olduğu gözlenmektedir. Bu durumun etkisi, görüşmecilerin büyük bölümünün yüksek ücret-iş güvencesi ikileminde iş güvencesini tercih etmelerinde görülmektedir. Bu tercihin önemli bir boyutu da emeklilik beklentisidir. Bu konuda kimi görüşmecilerin ifadeleri şöyledir:

Yani iş güvencesini tercih ederim çünkü yarınından emin değilsin bu işte. Düzenli ve güvenli bir iş, yüksek ama düzensiz ücretten daha iyi bence. Zaten yüksek ücret de sektörde yok.

İş güvencesi tabi ki. Tek sebep var bence, emeklilik! Yaşım ilerlediğinde emekli olmak istiyorum ve bunun insani bir hak olduğunu düşünüyorum. Ama bizim sektörde epey zor.

Çalışma biçimlerinin düzensizliğinin yanı sıra çalışma koşullarının da geleneksel medyaya göre daha kötü olduğu tespit edilebilmektedir. Bu durum tüm görüşmecilerin vurguladığı bir noktadır. Buna göre “sektörün ortalaması 2000-3000 lira gibi bir maaş”tır ve “internette bu daha da düşük”tür. Gazeteciler bu şartlarda geçinmenin oldukça zor olduğunu ifade etmektedir.

Bu koşulların yanı sıra internet sitelerinde çalışan gazeteciler açısından belli bir alanda uzmanlaşmanın geleneksel medyada çalışan gazetecilere göre daha az istenen bir özellik olduğu görülmektedir. Bunun en önemli nedeni elbette az sayıda kişi ile çalışma zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. Görüşme yapılan gazeteciler, çalıştıkları kurumlarda az sayıda kişi ile çalışmalarından dolayı herkesin her alana baktığı bir çalışma şeklinin hakim olduğunu söylemektedirler. Bir gazeteci bu durumu şöyle açıklamaktadır:

İç politika haberlerinde uzmanım ancak çalıştığım kurumda Ankara'daki tek muhabir olduğum için bu alan dahil her alana bakmak zorunda kalıyorum. Bazen günlerce bu nedenle politika haberlerinden uzak kalabiliyorum.

Çalışma alanının net olmaması, çoğunlukla mesleki beceriyi ve uzmanlaşmayı değersizleştirmek anlamına gelir. Uzmanlıktaki belirsizlik de gazetecinin işinin vasıfsızlaşmasına ve teknik standartlardan ibaret hale gelmesine neden olur. Az sayıda kişiyle çalışma olgusunun yanında, hız faktörü ve siteyi sürekli güncelleme ihtiyacı, gazetecileri, ajanslardan ve sosyal medyadan yapılan haberlere bağımlı kılmakta, gazeteci ofis dışında ve özel haber yapmaya vakit bulamamaktadır. Bu durum gazetecileri, mesleklerini ofis içinde ve masa başında sürdürmeleri sonucunu doğurmakta, böylece onların iş tatminini de engellemektedir. Görüşme yapılan gazetecilerden biri bu durumu şöyle anlatmaktadır:

Daha önce yazılı basında da çalışmış bir muhabir olarak, geleneksel medyada çalışmanın internet gazeteciliğine göre daha tatmin edici olduğunu söyleyebilirim. Çünkü burada çok fazla özel haber yapma şansımız olmuyor. Daha çok ajanslardan aldığımız haberleri kullanıyoruz. Nadiren özel haber yapma şansımız oluyor. Özel haber yapmanın daha tatmin edici olduğunu düşünüyorum. Bunun dışında internet gazeteciliğinde gündemde olan bir konuyla ilgili son dönemde sosyal medyada özellikle Twitter'da yapılan yorumlar da haberlere eklenerek, daha fazla görsel kullanılarak haberler oluşturulmaya çalışılıyor.

Aynı çalışan kendisinden uzmanlaşmanın ve özel haber yapmanın beklenmediğini fakat bunun yanında photoshop, ses ya da kurgu programları bilmesinin beklendiğini söylemektedir. Bu durum, internet gazeteciliğinin giderek teknik ve herkesin yapabileceği bir iş halini aldığını göstermektedir. Başka deyişle gazetecilik artık özel bir "vasıf" gerektirmeden, sadece "beceri"lerle icra edilebilmektedir. Bu anlamda Braverman'ın (2008) vasıfsızlaşma vurgusunun internet gazeteciliği alanında somut olarak görünür kılındığını söylemek mümkündür.

Bu noktada genel olarak tüm internet sitelerinde hiçbir şekilde özel haber yapılmadığını söylemek yanlış olur. Örnek vermek gerekirse görüşülen kimi kuruluşlardaki muhabirler kurumlarında özel haber yapmanın istenen bir şey olduğunu; fakat yukarıda da belirtildiği gibi, hız, sitenin sürekli güncellenme ihtiyacı ve az sayıda kişi ile çalışma gibi faktörlerin kendilerinin de özel habere yönelmelerini engellediğini söylemektedirler.

İnternet gazeteciliğinde, haber sitesinin sürekli güncellenebilir olmasının diğer yandan gazeteci üzerindeki denetimi bir ölçüde hafiflettiği gözlemlenmektedir. Haber üzerinde istenildiği zaman değişiklik yapılabiliyor olması, yöneticilerin haber yayına girmeden haber üzerindeki kontrolünü ve müdahalesini azaltmaktadır. Aynı şekilde görüşme yapılan gazeteciler, çalıştıkları kurumlarda geleneksel medyadaki gibi katı ve hiyerarşik bir yapının olmadığını söyleyerek, daha "özgür" olduklarını ifade etmişlerdir. Fakat genel olarak internet gazeteciliğinin geleneksel medyaya göre eşitlikçi, özgürlükçü, demokratik bir mecra olduğunu söylemek, onu içinde bulunduğu ekonomi-politik bağlamından kopartmak olur. Bölümün başında anlatılan, iktidarla çıkar ilişkisinde olan iş adamlarının sahipliğindeki geleneksel medyaların bir uzantısı olarak yayın yapan internet sitelerinde, gazetecilerin ürünü üzerinde tam bir denetime sahip olduklarını, başka bir deyişle hangi haberi yapacağı ve nasıl yapacağı konusunda tamamen özgür olduklarını söylemek mümkün değildir. Bu durum, tüm görüşmeciler tarafından özellikle vurgulanmış ve görüşmeciler "gazetecinin özgürlüğü konusunda geleneksel ve yeni medya ayırımı yapmadıklarını"; "nispeten özgürlüklerinin internet gazeteciliğinden değil, çalıştıkları kurumların yapısından kaynaklandığını" ifade etmişlerdir. Bu anlamda gazetecilerin kendilerini çalıştıkları kurumlarla, doğrudan denetime gerek kalmayacak şekilde özdeşleştirdikleri ve bu kurumlarda da çalışanlara verilen sorumluluklar aracılığıyla Friedman'ın (1977) "sorumlu otonomi" olarak adlandırdığı,

Edwards'ın (1979) ise bürokratik denetim olarak işaret ettiği denetim şeklinin işlediği söylenebilir. Bunun yanında teknolojik araçlarla gazetecinin yalnızca mesai saatleri içinde değil, mesai dışındaki saatleri de denetime tabi kılınmakta ve gazeteciden mesai saatleri dışında da haber üretmesi beklenmektedir. Böylece bu kurumlarda yine Edwards'ın (1979) vurguladığı teknik denetimin varlığı da kendini göstermektedir. Teknik denetim yalnızca iş dışı zaman ve mekanın denetlenmesini değil, üretilen haber sayısının ve bu habere dönük okuyucu ilgisinin ölçülmesini de mümkün kılmaktadır. Bir görüşmeci bu durumu şöyle belirtmiştir:

İş dışı yaşam ve iş yaşamı diye bir ayrım kalmıyor bir süre sonra. İş yerinde olmasan da çalışma saatleri içinde olmasan da seni arıyorlar ve haber yapmanı istiyorlar. Bir de günde kaç haber geçtiğin ve yaptığın haberin ne kadar tıklandığı önemli oluyor. Buna da site istatistiklerinden bakabiliyorsun. Ama bu şimdilik o kadar belirleyici değil, en azından bazı kurumlarda.

Görüşmelerden çıkan çarpıcı bir sonuç da, gazetecilerin, internet medyasını geleneksel medya kadar etkili bulmaması, yazdıklarının veya yaptıkları haberlerin halkın çoğunluğu tarafından okunmadığını düşünüyor olmalarıdır. Bu da mesleki tatmin yaşamalarını zorlaştıran bir faktördür. Çünkü bir görüşmecinin ifadesiyle “gazeteci için en öncelikli ve motive edici unsur, geniş kitlelere ulaşmak ve haberlerinin çok sayıda kişi tarafından okunmasıdır”. Bu durum, gazetecilerin yaptıkları işi gerekli, etkili ve topluma faydalı bir iş olarak görmelerini de zorlaştırmaktadır. Bu da gazetecilerin emek sürecindeki aşınmanın gazetecilik mesleğinin toplumsal boyutunu da aşındırdığını göstermesi bakımından önemlidir.⁶

SONUÇ

Bu tartışmalar ışığında internet gazeteciliğinin, okuyucu/kullanıcı ve medya sahipleri açısından oldukça avantajlı olmasına ve gazeteciliğin icrasında radikal dönüşümler getirmiş olmasına karşın, bu mecrada çalışan gazetecilerin çalışma koşulları ve emek süreçlerinde çok olumlu etkiler taşımadığını söyleyebiliriz. Genel olarak teknolojinin haber üretimi için kullanılmaya başlanmasıyla; hızla artan ve yayılan teknolojik donanımlarla, giderek haber üretimi teknolojiye bağımlı hale gelmekte ve gazeteci bu süreçte olmazsa olmaz bir unsur olmaktan çıkmaktadır.

Az sayıda eleman çalıştırma, belli bir alanda uzmanlaşma yerine ajans muhabirliği ve rutin habercilik anlayışını izleme yalnızca internet gazeteciliğinde değil, geleneksel medyada da son yıllarda yerleşmiş ve artık kabullenilmiş bir durumdur. (Demir, 2013: 130). Buradan hareketle internet gazeteciliğinde var olan sorunların devam ettiğini hatta daha da derinleştiğini söylemek mümkündür. Çünkü internet sitelerinde bunlara bir de anında haber verme zorunluluğu da eklenmektedir. Uzmanlaşmanın, haberde derinleşmenin yerini zamana karşı yarış, hızlı ve anında haber verme çabası almakta, bu da internet gazeteciliği yapan gazeteciler üzerinde ek bir baskı unsuru oluştururken, bir yandan haberin kalitesini düşürmek yoluyla gazetecinin vasıfsızlaşmasını pekiştiren, diğer yandan ise haber üzerindeki denetimi ortadan kaldıran bir etki yapmaktadır.

Birçok işi aynı anda yapma zorunluluğu gazetecilik vasfını teknolojiye indirgemekte, bu da gazetecilerin yaptıkları işi teknik bir iş olarak görmelerine yol açmaktadır. Gazeteciler, kendilerini toplumda etkili kişiler olarak değil, birer aktarımcı olarak görmektedirler ve

⁶ Söz konusu aşınmayı gazetecilik kültürü ve gazetecilerin mesleki davranışları üzerinden inceleyen bir çalışma için bkz. Demir (2013).

mesleki anlamda tatmin yaşamamaktadırlar. Sembolik bir üretim alanı olarak gazetecilik işi daha çeşitli, derinlikli ve zengin bir üretim faaliyeti yerine, belirlenmiş kodlar/mesajlar ve bunları pekiştirecek sınırlı imgelerle (görsel malzeme, dil, ifade, sözcükler, tasarım vb.) gerçekleştirilen bir ritüele dönüşme eğilimindedir (Kaderoğlu Bulut, 2017: 282). Bu eğilimin internet gazeteciliğinde de daha kapsamlı bir şekilde geçerli olduğu belirtilebilir.

Günümüzde medya sahiplerinin siyasi iktidarla olan ilişkileri mevcut medya ortamının karakterini belirlemektedir. Hatta mevcut siyasi iktidarın medya üzerindeki belirleyiciliği artık medya sahiplerini ya da yöneticilerini aşarak tek tek muhabirler düzeyine inmiştir (Demir, 2013: 169). Böyle bir medya ortamında gazeteciler ürettikleri haberler üzerinde denetim sahibi olamamaktadır. Geleneksel medyaların uzantısı durumundaki internet sitelerinde de aynı durum gözlenmektedir. Sermayeden bağımsız internet siteleri, bu baskılardan görece daha az etkilenmekte ve buralarda çalışan gazeteciler görece daha “rahat” bir çalışma ortamında çalışabilmektedirler. Fakat bu kez de reklam gelirleri, daha az elemanla ve dolayısıyla daha fazla iş yüküyle çalışma gibi başka problemlerle karşıya karşıya kalmaktadırlar.

Sonuç olarak internet gazeteciliğinde mevcut emek süreci gazeteciler üzerinde onların çalışma pratikleriyle sınırlı kalmayan çok boyutlu etkiler yapmaktadır. Tüm bu etkilerin ortak bileşkesi gazetecilerin yaptıkları işi gerekli, etkili ve topluma faydalı bir iş olarak görmelerini zorlaştırmaktadır. Bu da gazetecilerin emek sürecindeki aşınmanın gazetecilik mesleğinin toplumsal boyutunu da aşındırdığını göstermesi bakımından önemlidir. Dolayısıyla gazetecilerin emek sürecinin, onlarla sınırlı kalmayan genişleyici bir toplumsal etkisi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Gazetecilik faaliyetinin toplumdaki demokrasi süreçleriyle olan bağlantısı göz önünde bulundurulduğunda bu aşınmanın kapsamlı etkisi daha net kavranabilmektedir. Bu nedenle gazetecilerin emek sürecinin mevcut yapısının, geleceğe dönük eğilimlerinin ve bunun etrafında şekillenen mücadele/rıza pratiklerinin, tüm toplumsal demokratik süreçler açısından önemli bir noktayı teşkil ettiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Adaklı, G. (2006). *Türkiye’de Medya Endüstrisi Neoliberalizm Çağında Mülkiyet ve Kontrol İlişkileri*, Ankara: Ütopya.
- Ansal, H. (2005). *Esnek Üretimde İşçiler ve Sendikalar: Post-Fordizmde Üretim Esnekleşirken İşçiye Neler Oluyor?*, http://www.birlesikmetal.org/kitap/kitap_99/1999-3.pdf, Erişim: 30.06.2018.
- Aydoğan, A. (2005). “İnternet’te Geleneksel Medya”, *İletişim Ağlarının Ekonomisi: Telekomünikasyon, Kitle İletişimi, Yazılım ve İnternet* (der. F. Başaran ve H. Geray) Ankara: Siyasal Kitabevi, s.259-285.
- Aydoğan, D. (2013). “Türkiye’de Dijital Gazetecilik: Habertürk ve Hürriyet Gazeteleri Örneği”, *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC*, July, Volume 3, Issue 3.
- Bagdikian, B. H. (2004). *The New Media Monopoly*, Boston: Beacon Press.
- Beckett, C. ve R. Mansell, (2008). “Crossing Boundaries: New Media and Networked Journalism”, *Communication, Culture & Critique*, 1(1), s.92-104.
- Berkman, B. (2014). “Teknoloji Söylemi ve Yeni Medyanın Ekonomi Politikası”, *Erciyes İletişim Dergisi Akademia*, Cilt (Volume): 3, Sayı (Number): 3, s. 44-54.
- Boczkowski, P. J., (2004). *Digitizing the News: Innovation in Online Newspapers*, Massachusetts: MIT Press.

- Çevikel, T. (2004). “Türkçe Haber Siteleri ve Türkiye’de İnternet Gazeteciliğinin Gelişimini Sınırlayan Faktörler”, *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, sayı:1, s. 147-163.
- Curran, J. (1999). “Kitle İletişimi Araştırmasında Yeni Revizyonizm: Bir Yeniden Değerlendirme Çabası”, *Medya, İktidar, İdeoloji* (der. M. Küçük), Ankara: Ark, s.397-435.
- Demir, S. (2013). *Türkiye’de 2001 Yılı Sonrasında Medya-İktidar İlişkileri ve Gazeteci Pratiklerine Yansıması*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Deuze, M. (1999). “Journalism and the Web: An Analysis of Skills and Standards in an Online Environment”, *International Communication Gazette*, 61(5), s.373-390.
- Deuze, M. (2003). “The Web and its Journalisms: Considering the Consequences of Different Types of Newsmedia Online”, *New Media & Society*, 5(2), s.203-230.
- Deuze, M. (2004). “What is Multimedia Journalism?”, *Journalism Studies*, 5(2), s.139-152.
- Domingo, D., (2006). *Inventing Online Journalism: Development of the Internet as a News Medium in Four Catalan Online Newsrooms*, <https://pdfs.semanticscholar.org/e57c/e0b8a1d8492bf349a633cd4487fb26d53570.pdf> Erişim: 05.07.2018.
- Domingo, D. (2008). “Inventing Online Journalism: A Constructivist Approach to the Development of Online News”, *Making Online News: The Ethnography Of New Media Production* (der. C. Paterson ve D. Domingo), New York: Peter Lang, s.15- 28.
- Elliott, D. (2009). “Essential Shared Values and 21st Century Journalism”, *The Handbook of Mass Media Ethics* (der. L. Wilkins ve C. G. Christians), New York: Routledge, s.28-39.
- Edwards, R. (1979). *Contested Terrain: The Transformation of the Workplace in the Twentieth Century*, London: Heinemann.
- Etike, Ş., A. S. Demir (2017). “Toplumsal Eşitsizlikler ve Kadın Emeği: Medya Endüstrisi Üzerine Bir Araştırma”, *Emek Araştırma Dergisi (GEAD)*, Cilt 8, Sayı 12, s.123-144.
- Friedman, A. (1977). “Responsible Autonomy Versus Direct Control Over the Labour Process”, *Capital & Class*, vol. 1 issue 1, s. 43-57.
- Fuchs, C. (2008). *Internet and Society: Social Theory in the Information Age*, New York: Routledge.
- Fuchs, C. (2014). *Social Media: A Critical Introduction*, London: Sage
- Geray, H. (2002). *İletişim ve Teknoloji: Uluslararası Birikim Düzeninde Yeni Medya Politikaları*, Ankara: Ütopya.
- Geray, H. (2008). “Yeni Çağın Gazeteciliği(2)”. *Birgün Gazetesi*, Yayınlanma Tarihi: 03.04.2008. <http://www.birgun.net/haber-detay/yeni-cagin-gazeteciligi-2-11677.html>, Erişim: 29.07.2018.
- Henten, A. vd. (2003). *Designing Next Generation Telecom Regulation: ICT Convergence or Multi-Sector Utility?* <https://www.emeraldinsight.com/doi/full/10.1108/14636690310473863> Erişim: 22.06.2018.
- Jackson, D.; K. Moloney (2015). “Inside Churnalism: PR, Journalism and Power Relationships in Flux”, *Journalism Studies*, <http://dx.doi.org/10.1080/1461670X.2015.1017597>, Erişim: 05.08.2018.
- Johnston, J.; S. Forde (2017). “Churnalism Revised and Revisited”, *Digital Journalism*, <https://doi.org/10.1080/21670811.2017.1355026>, Erişim: 11.07.2018.

- Kaderoğlu Bulut, Ç. (2017). *Gazetecilerde Proleterleşme ve Sınıf Kapasitesi: Çalışma ve Yaşam Koşulları Üzerine Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Kalsın, B. (2016). “Geçmişten Geleceğe İnternet Gazeteciliği: Türkiye Örneği”, *International Journal of Social Science*, Number: 42, Winter III, s. 75-94.
- Kaya, R. A. (2009). *İktidar Yumağı: Medya Sermaye Devlet*, Ankara: İmge.
- Kopper, G. G. vd., (2000). “Research Review: Online Journalism-A Report On Current and Continuing Research and Major Questions in The International Discussion”, *Journalism Studies*, 1(3), S.499-512.
- Kuyucu, M. (2013). “Türkiye’de Çapraz Medya Sahipliği: Medya Ekonomisine Olumsuz Etkileri ve Bu Etkilerin Önlenmesine Yönelik Öneriler”, *Selçuk İletişim Dergisi*, 8, 1, s. 144-163.
- Liu, C. (2006). “De-Skilling Effects On Journalists: Icts and The Labour Process of Taiwanese Newspaper Reporters”, *Canadian Journal Of Communication*, cilt 31, sayı 3, s. 695-714.<http://www.cjc-online.ca/index.php/journal/article/view/1763/1881> Erişim:01.07.2018.
- Man, F. (2009). “Kapitalist Emek Süreci Teorisi ve Dönüşümü”, *e-Akademi Dergisi*, Aralık 2009, <http://www.e-akademi.org/incele.asp?konu=KAP%DDTAL%DDST%20EMEK%20S%DCRE%20C%DD%20TEOR%DDS%DD%20ve%20D%D6N%DC%DE%DCM%DC&kimlik=185212458&url=makaleler/fman-1.htm> Erişim: 03.07.2018
- Marx, K. (2011). *Kapital I*. İstanbul: Yordam
- Mosco, V. (2006). “Bilgi Endüstrilerinde Emeğin Yöndeşmesi”, (çev. G. Yücesan-Özdemir), *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, sayı 23, Yaz-Güz, s. 63-80.
- Nygren, G. (2014). “Multiskilling in the Newsroom: De-skilling or Re-skilling of Journalistic Work?” *The Journal of Media Innovations*, 1,2, s. 75-96.
- Örnebring, H. (2010). “Technology and Journalism-As-Labour: Historical Perspectives”, *Journalism*, 11(1), S. 58 – 74, <http://Journals.Sagepub.Com/Doi/Pdf/10.1177/1464884909350644>, Erişim: 20.06.2018.
- Özsever, A. (2004). *Tekelci Medyada Örgütsüz Gazeteci*, Ankara: İmge.
- Pavlik J. V. (2001), *Journalism and New Media*, New York: Columbia University Press
- Schiller, D. (1999). *Digital Capitalism: Networking The Global Market System*, Cambridge: The MIT Press.
- Seymour, R. (2004). “Access All Areas: If Knowledge is Power the Internet Has Placed an Invaluable Too in Our Hands, However, Like All Forms of Power Its Use is Open to Abuse”, *The Middle East*, 348, s.46-47.
- Sönmez, M. (2010). *Medya Kültürü Para ve İstanbul İktidarı*, İstanbul: Yordam.
- Sönmez, M. (2017). *İnternet Sonrası Medyada Güç Dengeleri*, <http://mustafasonmez.net/?p=5815> Erişim: 12.06.2018.
- Sözeri, C.; Güney, Z. (2011). *Türkiye’de Medyanın Ekonomi Politikası Sektör Analizi*, İstanbul: TESEV Yayınları.
- Törenli, N. (2005). *Yeni Medya Yeni İletişim Ortamı*, Ankara: Bilim-Sanat.
- Törenli, N. (2011) *Tekno-Siyasal Paradigmalar Küreselleşmenin Yol Haritaları*, Ankara: Ütopya.
- Yıldırım, B. (2010). “Gazeteciliğin Dönüşümü: Yöndeşen Ortam ve Yöndeşik Gazetecilik”, *Selçuk İletişim Dergisi*, sayı:6, s. 230-253.
- Yücesan Özdemir, G. (2002). “Emek Süreci Teorisi ve Türkiye’de Emek Süreci Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme”, *7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi Kitabı*, Ankara: İmaj, s. 433-469.